การเกษตรญี่ปุ่น

โออุจิ ทสุโตมุ ผู้แต่ง
สุวินัย ภรณวลัย ผู้แปล

การเกษตรญี่ปุ่น

日本農業論

大内力著

スウ ナイ・ポンナワラ訳

การเกษตรญี่ปุ่น

สุวินัย ภรณวลัย แปลจาก

Tsutomu Ohuchi, *Nihon Nō Gyōron*, Iwanami Shoten, 1980

จัดพิมพ์โดย โครงการแปลไทย–ญี่ปุ่น
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

สนับสนุนการจัดพิมพ์ มูลนิธิญี่ปุ่น
ศูนย์ญี่ปุ่นศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผู้ดูแลต้นฉบับ เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒนวนิช

ผู้ออกแบบปก ชาตรี สุรัตนสัญญา

พิมพ์ครั้งแรก 2530

ราคา **150**

ลิขสิทธิ์เป็นของ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

สถานที่พิมพ์ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โทรศัพท์ 224–1350
ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา : อรุณี อินทรสุขศรี พ.ศ. 2530

การเกษตรญี่ปุ่น

สุวินัย ภรณวลัย

แปลจาก

NIHON NŌGYŌRON

BY

TSUTOMU OHUCHI

สมภพ มานะรังสรรค์

บรรณาธิการ

โครงการแปลไทย-ญี่ปุ่น

A JOINT TRANSLATION PROJECT

THE TOYOTA FOUNDATION

Shinjuku Mitsui Building 37F, 2-1-1 Nishi-Shinjuku,
Shinjuku-ku, Tokyo 160, Japan Tel : (03) 344-1701-1703
Cable : Tytfoundation, Tokyo

The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Project,
413/38 Arun-amarin Road,
Bangkok 7, THAILAND.

ขอขอบคุณ

มูลนิธิญี่ปุ่น

ศูนย์ญี่ปุ่นศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกศึกษา

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ในการให้ความสนับสนุนการจัดพิมพ์

หนังสือ **การเกษตรญี่ปุ่น** นี้

รายนามคณะกรรมการบริหารมูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

1.	นายเสน่ห์ จามริก	ประธานกรรมการ
2.	นางเพ็ชรี สุมิตร	รองประธาน
3.	นางสาวกุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
4.	นายธวัชชัย ยงกิตติกุล	กรรมการ
5.	นายนรนิติ เศรษฐบุตร	กรรมการ
6.	นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์	กรรมการ
7.	นายวิทยา สุจริตธนารักษ์	กรรมการ
8.	นางอารี สันหฉวี	กรรมการ
9.	นางอมรา พงศาพิชญ์	กรรมการ
10.	นายเกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม	กรรมการ
11.	นายเฉลิม ทองศรีพงศ์	กรรมการและที่ปรึกษากฎหมาย
12.	นายบดินทร์ อัศวาณิชย์	กรรมการและที่ปรึกษากฎหมาย
13.	นางสาวศุภลักษณ์ เลิศแก้วศรี	กรรมการและเหรัญญิก
14.	นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ	กรรมการและเลขานุการ
15.	นายรังสรรค์ ธนะพรพันธุ์	กรรมการและผู้จัดการ

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
เลขที่ 413/38 ถนนอรุณอัมรินทร์ บางกอกน้อย
กรุงเทพฯ 10700 โทร. 424-5768

รายนามคณะอนุกรรมการโครงการแปลไทย–ญี่ปุ่น
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

1. นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ	ประธานอนุกรรมการ
2. นายรังสรรค์ ธนะพรพันธุ์	รองประธาน
3. นายอุทัย ดุลยเกษม	อนุกรรมการ
4. นายสัญชัย สุวังบุตร	อนุกรรมการ
5. นายสุวินัย ภรณวลัย	อนุกรรมการ
6. นายอาทร พุ้งธรรมสาร	อนุกรรมการ
7. นายสุริชัย หวันแก้ว	อนุกรรมการ
8. นายเกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒนวนิช	อนุกรรมการและเลขานุการ

คำแถลงของมูลนิธิโครงการตำรา ฯ

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2509 ด้วยความร่วมแรงร่วมใจกันเองเป็นส่วนบุคคลในหมู่ผู้มีความรักในภารกิจบริการการศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ เมื่อเริ่มดำเนินงานโครงการตำรา ฯ มีฐานะเป็นหน่วยงานหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย โดยได้รับความร่วมมือด้านทุนทรัพย์จากมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์เพื่อใช้จ่ายในการดำเนินงานขั้นต้น เป้าหมายเบื้องแรกของโครงการตำรา ฯ ก็คือ ส่งเสริมให้มีหนังสือตำราภาษาไทยที่มีคุณภาพดี โดยเฉพาะในทางวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้เพราะต่างก็เห็นพ้องต้องกันในระยะนั้นว่า คุณภาพของหนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดมศึกษาแขนงวิชาดังกล่าวยังไม่สูงพอ ถ้าส่งเสริมให้มีหนังสือเช่นนี้เพิ่มมากขึ้น ย่อมมีส่วนช่วยยกระดับมาตรฐานการศึกษาในขั้นมหาวิทยาลัยไปด้วยโดยปริยาย อีกทั้งยังอาจหนุนช่วยการสร้างสรรค์ทางปัญญา ความคิดริเริ่ม และความเข้าใจอันถูกต้องในเรื่องที่เกี่ยวเนื่องกับสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองโดยส่วนรวม

พร้อมกันนี้โครงการตำรา ฯ ก็มีเจตนารมณ์อันแน่วแน่ที่จะทำหน้าที่เป็นแหล่งชุมนุมงานเขียนของนักวิชาการต่าง ๆ ทั้งในและนอกสถาบัน เพื่อให้ผลงานวิชาการที่มีคุณภาพได้เป็นที่รู้จักและแพร่หลายออกไปโดยทั่วถึงทั้งในหมู่ผู้สอน ผู้เรียน และผู้สนใจงานวิชาการ การดำเนินงานของโครงการตำรา ฯ มุ่งขยายความเข้าใจและความร่วมมือของบรรดานักวิชาการออกไปในวงกว้างยิ่ง ๆ ขึ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดนโยบายสร้างตำราการเขียน การแปล และการใช้ตำรานั้น ๆ ซึ่งจะเป็นเครื่องส่งเสริมและกระชับความ

สัมพันธ์อันพึงปรารถนา ตลอดจนความเข้าใจอันดีต่อกันในวงวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง

นโยบายพื้นฐานโครงการตำราฯ คือส่งเสริมเร่งรัดให้มีการจัดพิมพ์หนังสือตำราทุกประเภททั้งที่เป็นงานแปลโดยตรง งานแปล–เรียบเรียง งานถอดความ งานรวบรวม งานแต่งและงานวิจัย ในช่วงแรก ๆ เราได้เน้นส่งเสริมงานแปลเป็นงานหลัก ขณะเดียวกันก็ได้ส่งเสริมให้มีการจัดพิมพ์ตำราประเภทอื่น ๆ ด้วย นับแต่ได้ก่อตั้งโครงการตำราฯ มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ซึ่งบัดนี้สามารถแยกตัวออกมาบริการ และดำเนินการอย่างอิสระจากสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ โดยความร่วมมืออย่างดียิ่งของนักวิชาการหลายสถาบัน สามารถส่งเสริม–กลั่นกรอง–ตรวจสอบ–และจัดพิมพ์หนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดมศึกษาที่มีคุณภาพตามเป้าหมาย เจตนารมณ์ และนโยบาย ได้ครบทุกประเภทและมีเนื้อหาครอบคลุมสาขาวิชาต่าง ๆ ถึง 8 สาขาดังต่อไปนี้คือ

1) สาขาวิชาภูมิศาสตร์ 2) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ 3) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ 4) สาขาวิชารัฐศาสตร์ 5) สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา 6) สาขาวิชาปรัชญา 7) สาขาวิชาจิตวิทยา 8) สาขาวิชาภาษาและวรรณคดี นอกจากนี้เรายังมีโครงการผลิตตำราสาขาวิชาอื่นเพิ่มขึ้นด้วย เช่น สาขาวิชาศิลปะ ซึ่งกำลังอยู่ในขั้นดำเนินงานและยังได้ขยายงานให้มีการแต่งตำราเป็น "ชุด" ต่อ ซึ่งมีเนื้อหาคาบเกี่ยวระหว่างหลายสาขาวิชาเช่น "ชุดชีวิตและงาน" ของบุคคลที่น่าสนใจ ดังที่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วบางเล่ม

ปัจจุบันมูลนิธิโครงการตำรา ฯ ยังคงมีเจตนารมณ์อันแน่วแน่ที่จะขยายงานของเราต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง แม้ว่าจะประสพอุปสรรคนานัปการ โดยเฉพาะอุปสรรคด้านทุนรอน เพราะกิจการของเรามิใช่กิจการแสวงหาผลกำไร หากมุ่งประสงค์ให้นักศึกษาและประชาชนได้มีโอกาสซื้อหาหนังสือในราคาย่อมเยาพอสมควร

อนุกรรมการทุกสาขาวิชาของมูลนิธิโครงการตำรา ฯ ยินดีน้อมรับคำแนะนำและคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อ่านทุกท่าน และปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้ทุกท่านได้เข้ามามีส่วนร่วมใน มูลนิธิโครงการตำรา ฯ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนแนะนำอยู่ห่าง ๆ ช่วยแต่ง แปล เรียบเรียง หรือรวบรวมตำราสาขาวิชาต่าง ๆ ให้เรา หรือเข้ามาช่วยบริหารและดำเนินงานร่วมกับเรา

ประธานกรรมการ
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

คำแถลงของโครงการแปลไทย–ญี่ปุ่น
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

โครงการแปลไทย–ญี่ปุ่น เป็นโครงการร่วมระหว่างมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ กับ มูลนิธิโตโยต้า ประเทศญี่ปุ่น จุดกำเนิดของโครงการฯ คือความตระหนักในความสำคัญ และในความจำเป็นของคนไทยที่จะต้องเรียนรู้เกี่ยวกับสังคมญี่ปุ่น และสิ่งที่ประชาชนญี่ปุ่นคิดเกี่ยวกับไทยให้ดียิ่งขึ้น ในด้านหนึ่งก็เนื่องมาจากความสัมพันธ์และอิทธิพลของญี่ปุ่นที่มีต่อไทย ส่วนอีกด้านหนึ่งนั้นสังคมญี่ปุ่นโดยตัวเองก็มีความน่าสนใจมิใช่น้อย ดังนั้นบทบาทของโครงการฯ ก็คือความพยายามที่จะสนับสนุนให้มีการแปลหนังสือทางด้านสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ โดยหนังสือที่จะเข้าร่วมโครงการฯ นั้น จะเป็นหนังสือที่เกี่ยวกับสังคมไทยหรือสังคมญี่ปุ่น และในกรณีที่เป็นหนังสือที่เกี่ยวกับสังคมไทยนั้น จะต้องเป็นหนังสือที่เขียนขึ้นโดยนักเขียนญี่ปุ่น

โครงการแปลไทย–ญี่ปุ่น ดำเนินการโดยคณะอนุกรรมการซึ่งแต่งตั้งโดยมูลนิธิโครงการตำราฯ คณะอนุกรรมการนี้มีหน้าที่ผลักดันโครงการฯ และพิจารณาอนุมัติเรื่องแปลต่าง ๆ ที่มีผู้เสนอ ส่วนในเรื่องเงินทุนนั้น มูลนิธิโตโยต้าจะเป็นผู้ให้ความสนับสนุนเกี่ยวกับค่าแปลและค่าลิขสิทธิ์ ในขณะที่มูลนิธิโครงการตำราฯ จะเป็นผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับค่าพิมพ์และการวางตลาด

โครงการฯ มีความปรารถนาเป็นอย่างยิ่งที่จะได้รับความสนับสนุนและการมีส่วนร่วมจากทุกท่าน

ประธานคณะอนุกรรมการ
โครงการแปลไทย–ญี่ปุ่น

คำนำ
จากผู้เขียนถึงผู้อ่านชาวไทย

ผมรู้สึกดีใจและเป็นเกียรติอย่างมากที่หนังสือของผมเรื่อง "การเกษตรญี่ปุ่น" ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยโดยอาจารย์สุวินัย ภรณวลัย ทำให้มีผู้อ่านเพิ่มขึ้น

ในแถบทวีปเอเชียนั้น ผมเคยมีประสบการณ์ในการไปสำรวจชนบทของประเทศจีน, อินเดีย, มาเลเซีย, ศรีลังกา ฯลฯ ซึ่งแม้เวลาจะผ่านล่วงเลยมานานแล้ว แต่คิดว่าก็ยังพอจะนึกคาดการณ์สภาพการเกษตรของประเทศเหล่านั้นได้อยู่ แต่สำหรับประเทศไทยนั้น ผมเสียดายเหลือเกินที่ไม่เคยมีโอกาสไปสำรวจแม้แต่ครั้งเดียว ดังนั้น ผมจึงไม่ค่อยมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องการเกษตรไทย นอกจากจะได้อ่านเอกสารไม่กี่เล่มที่เขียนเกี่ยวกับการเกษตรไทยและชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนาไทยเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ เรื่องที่ว่า หนังสือเล่มนี้ (ที่เขียนขึ้นมาโดยมุ่งหวังจะวิเคราะห์ในเชิงเศรษฐศาสตร์เกี่ยวกับการเกษตรญี่ปุ่นนั้น) จะเป็นประโยชน์เพียงใดสำหรับผู้อ่านไทยในการช่วยเพิ่มความเข้าใจให้กับปัญหาการเกษตรของประเทศตนนั้น ตัวผมเองจึงไม่อาจตัดสินอย่างถูกต้องชัดเจนได้ แต่อย่างน้อย ผมคิดว่ามี 2 ประเด็นดังต่อไปนี้ ที่หนังสือเล่มนี้อาจจะเป็นประโยชน์สำหรับนักวิชาการไทยได้บ้าง

ประเด็นที่ 1 เป็นเรื่องทางทฤษฎีเกี่ยวกับการตั้งปัญหาทางมรรควิธีในการวิเคราะห์การเกษตรในเชิงเศรษฐศาสตร์ กล่าวคือ ในการวิเคราะห์การเกษตรนั้น เราจะต้องไม่พิจารณาการเกษตรโดยเห็นว่าตัวการเกษตรเองมีการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงไปอย่างโดดเดี่ยวเป็นเอกเทศ แต่ก่อนอื่น

เราจะต้องมีความเข้าใจเป็นอย่างดีเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาและการเปลี่ยนสีแปรธาตุของทุนนิยมเสียก่อน จากนั้นจึงค่อยวิเคราะห์การเกษตรในฐานะที่เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดและ*ถูกทำให้เปลี่ยนแปลงไป*โดยทุนนิยม วิธีการมองปัญหาการเกษตรเช่นนี้ได้ถูกนำเสนอขึ้นมาอย่างชัดเจนตั้งแต่ปี ค.ศ. 1898 ในงานเขียนของคาร์ล เคาท์สกี้ เรื่อง "ปัญหาการเกษตร" แล้ว แต่จนกระทั่งถึงบัดนี้ วิธีการมองปัญหาเช่นนี้ก็ยังไม่เป็นที่เข้าใจและถูกนำมาใช้อย่างเพียงพอในงานเขียนทางด้านเศรษฐศาสตร์การเกษตรจำนวนมากที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวงวิชาการของญี่ปุ่น ตั้งแต่ช่วงก่อนสงครามเป็นต้นมาที่มีแนวโน้มในการให้ความสำคัญกับปัญหาข้อจำกัดของระบอบที่ดินแบบฟิวดัลมากเกินไป จึงทำให้มักจะดูเบาด้านที่เป็นการเปลี่ยนแปลงของการเกษตรอันเนื่องมาจากการพัฒนาและการเปลี่ยนสีแปรธาตุของทุนนิยม ด้วยเหตุนี้ การถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินแบบกึ่งฟิวดัลกับการทำเกษตรขนาดเล็กย่อยที่ถูกจำกัดขนาดโดยรูปการถือครองที่ดินแบบกึ่งฟิวดัลนี้ จึงมักจะถูกพิจารณาอย่างแข็งทื่อตายตัว และมักจะเน้นแต่ด้านที่เป็นลักษณะเฉพาะของการเกษตรญี่ปุ่นอย่างด้านเดียวมากเกินไป จนทำให้มักลืมเลือนหรือมองข้ามด้านที่เป็นการเคลื่อนไหวอย่างมีลักษณะทั่วไปของการเกษตรที่ตามมาพร้อม ๆ กับการพัฒนาและการเปลี่ยนสีแปรธาตุของทุนนิยม

หนังสือเล่มนี้จึงเป็นการทบทวนและการวิพากษ์วิจารณ์อย่างถึงแก่นต่อวิธีการตั้งปัญหาแบบกระแสหลักดังข้างต้นที่ครอบงำวงวิชาการญี่ปุ่นมาโดยตลอด กล่าวคือ หนังสือเล่มนี้มีแนวมองพื้นฐานอยู่ 2 ประการดังต่อไปนี้

(1) ในสังคมของมนุษยชาติตั้งแต่โบราณกาลเมื่อหลายพันปีก่อนนั้น กิจกรรมการผลิตหลักอันได้แก่ เกษตรกรรมกับอุตสาหกรรมได้ถูกดำเนินไปอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในชุมชนหรือครอบครัว แต่ทุนนิยมได้ทำการสลายระบบเช่นนี้เสีย โดยทำให้เกษตรกรรมกับอุตสาหกรรมแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด เหตุที่กล่าวกันว่า ทุนนิยมได้ถูกสถาปนาขึ้นโดยการปฏิวัติอุตสาหกรรมนั้น ก็เพราะการปฏิวัติอุตสาหกรรมได้ทำให้การผลิตอุตสาหกรรมที่แต่เดิม ดำเนินอยู่ภายใต้อาณัติของชุมชนหรือครัว-เรือนชาวนา ต้องแยกตัวออกมาทำการผลิตอย่างเป็นเอกเทศในฐานะที่เป็นผลิตกรรมของ "เมือง" และเกิดการเป็นปฏิปักษ์กันขึ้นระหว่างเกษตรกรรมกับอุตสาหกรรมนั่นเอง

สิ่งที่เรียกกันว่า "อุตสาหกรรม" นั้น ที่จริงแล้วก็คือ ส่วนหนึ่งของกิจกรรมการผลิตที่เคยอยู่ภายใต้อาณัติของการเกษตร แต่ต่อมาภายหลังค่อยแยกตัวเป็นอิสระจากภาคเกษตรนั่นเอง โดยที่อุตสาหกรรมทำหน้าที่ผลักดันในการพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้ระบบทุนนิยม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง อุตสาห-กรรมถูกวางฐานะให้เป็นแกนกลางของพลังการผลิตแบบทุนนิยม ส่วนเกษตรกรรมได้ลดฐานะลงกลายเป็นเพียงผลิตกรรมสาขาหนึ่งของเศรษฐกิจทุนนิยม ซึ่งมีการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงอย่างขึ้นต่อการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมเท่านั้น

ส่วนสาเหตุที่ว่าทำไมถึงเป็นเช่นนี้นั้น เราคงไม่อาจเจาะลึกในที่นี้ได้ คงกล่าวได้แต่เพียงว่า โดยตัวคุณสมบัติของการเกษตรเองนั้นเป็นการผลิตแบบอินทรีย์ภาพที่ถูกจำกัดโดยเงื่อนไขทางธรรมชาติค่อนข้างมาก และทำการยกระดับพลังการผลิตโดยการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยได้ค่อนข้างยากกว่าอุตสาหกรรม ไม่แต่เท่านั้น "ทุน" ยังทำการครอบงำกระบวนการผลิตอย่าง

เต็มที่ในภาคการเกษตรได้ยากกว่าภาคอุตสาหกรรมด้วย ยกตัวอย่างเช่น ลักษณะที่เป็นฤดูกาลในการผลิตของการเกษตรทำให้การหมุนเวียนของทุนเป็นไปอย่างไม่ค่อยจะราบรื่น และการเพาะปลูกที่ไม่ได้ผลก็ทำให้ผลกำไรที่ได้รับไม่ค่อยจะมีเสถียรภาพ ฯลฯ นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยอื่น เช่น ระบอบกรรมสิทธิ์ที่ดินและความสัมพันธ์แบบศักดินาที่หลงเหลืออยู่ที่ทำให้การเคลื่อนไหวของทุนมิอาจดำเนินไปอย่างเสรีเหมือนในภาคอุตสาหกรรมได้ กล่าวสั้น ๆ ก็คือ การเกษตรเป็นสาขาการผลิตที่ไม่เหมาะสมสำหรับทุนนิยม ดังนั้น นอกจากประเทศอังกฤษในช่วงศตวรรษที่ 18–19 ที่มีเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์อย่างบังเอิญมากแล้ว ก็ไม่มีประเทศทุนนิยมประเทศไหนในโลกที่สามารถเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่ของการผลิตทางการเกษตรให้กลายเป็นการผลิตแบบทุนนิยมได้แต่กลับหลงเหลือการผลิตแบบชาวนาก่อนทันสมัยอยู่อย่างแพร่หลาย เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเป็นของธรรมดาที่การเกษตรจะตกอยู่ในฐานะที่เป็นฝ่ายรับที่ถูกทำให้เคลื่อนไหวจากภายนอก

การผลักดันให้การเกษตรเคลื่อนไหวจากภายนอกนี้ทำได้หลายทาง แต่หนทางที่สำคัญที่สุดนั้นคิดว่ามีอยู่ 3 ทางด้วยกันคือ (1) การแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างภาคเกษตรกรรมกับภาคอุตสาหกรรม (2) การเคลื่อนย้ายประชากร และ (3) การไหลเข้าและไหลออกของเงินทุน หรือสรุปได้สั้น ๆ ว่า โดยผ่านการเคลื่อนไหวของสินค้า แรงงาน และเงินทุนนั่นเอง และผลของการถูกทำให้เคลื่อนไหวจากภายนอก เช่นนี้จะปรากฏออกมาในรูปของ "การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา" เป็นที่น่าสังเกตว่าหนทางทั้ง 3 ที่ว่านี้ โดยพื้นฐานแล้วถูกกำหนดโดยความเป็นไปของทุนนิยมที่มีแกนหลักอยู่ที่ภาคอุตสาหกรรมอันเป็น "ส่วนนอก" ของภาคเกษตร ดังนั้น รูปแบบและทิศทางในการเคลื่อนไหวของ "การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา" อัน

เป็นผลลัพท์จากการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปของการเกษตรจึงถูกกำหนดโดยความเป็นไปของทุนนิยมในที่สุด

(2) แนวมองพื้นฐานประการที่สอง เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับวิธีทำความเข้าใจความเป็นไปของทุนนิยม กล่าวคือ ในด้านหนึ่งระบบสังคมที่เรียกว่าทุนนิยมนั้น โดยตัวมันเองเป็นสิ่งที่มีลักษณะทางประวัติศาสตร์ที่มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา แต่ในอีกด้านหนึ่ง สิ่งที่เรียกกันว่า "ทุนนิยม" เหมือน ๆ กันนั้นก็ยังมีโครงสร้างที่แตกต่างกันไปตามแต่ละเศรษฐกิจประชาชาติ และยังผ่านเส้นทางการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันด้วย การจะทำความเข้าใจทางทฤษฎีถึงความเป็นไปของทุนนิยมที่มีความหลากหลายทั้งในด้านกาลเวลาและในด้านสถานที่เช่นนี้ รวมทั้งหาตรรกะที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นไปของทุนนิยมกับการเกษตรจึงเป็นปัญหาที่สำคัญมากทางมรรควิธีในการวิเคราะห์เชิงทฤษฎีเกี่ยวกับปัญหาการเกษตร ในหนังสือเล่มนี้ได้แบ่งการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของทุนนิยมออกเป็น 3 ขั้นตอน หรือ เป็น 4 ช่วงด้วยกันเพื่อทำให้กระจ่างถึงลักษณะพิเศษทางประวัติศาสตร์ของแต่ละช่วง 3 ขั้นตอนที่ว่านี้ได้แก่ ขั้นตอนพาณิชย์นิยม, ขั้นตอนเสรีนิยม และขั้นตอนจักรวรรดินิยม ซึ่งในขั้นตอนจักรวรรดินิยมนั้นยังแบ่งออกได้อีกเป็น 2 ช่วงด้วยกัน คือ ช่วงจักรวรรดินิยมคลาสสิคกับช่วงทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ

ในการทำเข้าใจทุนนิยมซึ่งมีลักษณะเฉพาะของตัวมันเองในแต่ละประเทศนั้นเป็นปัญหาที่ค่อนข้างซับซ้อนเอาการอยู่ ในที่นี้ ได้แบ่งทุนนิยมออกเป็น 2 แบบคือ แบบ "ประเทศพัฒนาแล้ว" กับ แบบ "ประเทศล้าหลัง" โดยใช้แม่แบบจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของทุนนิยมในประเทศอังกฤษกับเยอรมันเป็นมาตรฐานในการพิจารณาลักษณะเฉพาะของ

ทุนนิยมญี่ปุ่น แม้ว่าทุนนิยมในแต่ละประเทศจะมีลักษณะเฉพาะตัวของมันก็จริง แต่ลักษณะเฉพาะที่ว่านี้ก็ยังเป็นลักษณะเฉพาะบนลักษณะร่วม (ลักษณะทั่วไป) ของทุนนิยม เพียงแต่ว่า ลักษณะทั่วไปของทุนเช่นนี้ไม่อาจเข้าใจอย่างถ่องแท้ได้โดยการรับรู้แค่เพียงลักษณะพื้นฐานที่เป็นนามธรรมของทุนนิยมในระดับหลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์เท่านั้น เราจะต้องมีความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่เป็นรูปธรรมว่า ประเทศที่พัฒนาแบบทุนนิยมล่วงหน้าไปก่อนได้ส่งผลสะเทือนต่อประเทศที่พัฒนาทีหลังอย่างไร และทำให้ประเทศที่พัฒนาทีหลังนี้มีโครงสร้างพิเศษเฉพาะตัวที่เป็นแบบ "ประเทศล้าหลัง" ได้อย่างไร ในกรณีของทุนนิยมญี่ปุ่นนั้นจัดได้ว่าอยู่ในแบบของ "ประเทศล้าหลัง" ซึ่งการจะอธิบายถึงลักษณะเฉพาะของมันนั้น ก็จำเป็นที่จะต้องมีความเข้าใจถึงแบบฉบับของประเทศล้าหลังเสียก่อน

หนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นมาจากแนวมองพื้นฐาน 2 ประการข้างต้น โดยภาคแรกเป็นการวิเคราะห์พัฒนาการของทุนนิยมอังกฤษและเยอรมันโดยพิจารณาตามขั้นตอนการพัฒนา 3 ขั้นตอนของทุนนิยม ส่วนภาคหลังเป็นการอรรถาธิบายถึงลักษณะเฉพาะของทุนนิยมญี่ปุ่นในด้านการเกษตรโดยพิจารณาจากเรื่อง การเคลื่อนย้ายแรงงาน, ราคาผลผลิตการเกษตร, ระบอบกรรมสิทธิ์ที่ดิน และการเคลื่อนไหวของเงินทุนในภาคเกษตร ตามลำดับ และมาสรุปในบทสุดท้ายด้วยเรื่อง "การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา" มรรควิธีในการศึกษาปัญหาการเกษตรเช่นนี้ ผมคิดว่า คงจะเป็นสิ่งอ้างอิงสำหรับนักวิชาการไทยในการวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์เกี่ยวกับการเกษตรของประเทศตนได้บ้างไม่มากก็น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของประเทศไทยที่เริ่มต้นล้าหลังกว่าญี่ปุ่นและกำลังพัฒนาทุนนิยมไปในท่ามกลางยุค "สังคมหลังอุตสาหกรรม" (post industrial society) อันเป็นปลายยุคของ

ทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐเช่นนี้ ปัญหาการเกษตรของไทยก็ย่อมจะมีความซับซ้อนมากกว่ากรณีของทุนนิยมญี่ปุ่น ฉะนั้น การจะอรรถาธิบายเรื่องนี้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ก็ย่อมจำเป็นที่จะต้องมีมรรควิธีหรือ แนวทางในการวิเคราะห์ที่ชัดเจน ถ้าท่านผู้อ่านไทยอ่านหนังสือเล่มนี้จากแง่มุมเช่นนี้แล้ว ผมก็คิดว่าหนังสือเล่มนี้คงจะมีประโยชน์สำหรับท่านผู้อ่านได้บ้างไม่มากก็น้อย

สำหรับ *ประเด็นที่ 2* ที่ผมคิดว่าหนังสือเล่มนี้ จะเป็นประโยชน์สำหรับนักวิชาการไทยก็คือ การเสนอความรับรู้อย่างเป็นระบบเกี่ยวกับสภาพปัจจุบันของการเกษตรญี่ปุ่น หนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นเมื่อ 10 ปีก่อนหน้านี้ ดังนั้น ข้อมูลตัวเลขในหนังสือเล่มนี้จึงมีถึงปี 1975 เท่านั้น ฉะนั้น ความผันแปรที่ดำเนินไปอย่างรวดเร็วในแต่ละปี ๆ ของการเกษตรญี่ปุ่นก็คงทำให้ความรับรู้เกี่ยวกับสภาพปัจจุบันของการเกษตรญี่ปุ่นในระยะหลัง ๆ ของหนังสือเล่มนี้อยู่ในสภาพที่ยังไม่น่าพึงพอใจอยู่ดี แต่ผมก็ยังคิดว่าทิศทางของการเกษตรญี่ปุ่นที่กำลังเคลื่อนไปในปัจจุบันก็คงไม่คลาดเคลื่อนไปจากการวิเคราะห์ของหนังสือเล่มนี้เท่าใดนัก ดังนั้น ถ้าท่านผู้อ่านไปหาข้อเท็จจริงใหม่ ๆ เพิ่มเติมมาจากหนังสือ "สมุดปกขาวการเกษตร" ที่รัฐบาลญี่ปุ่นจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นประจำทุกปีมาอ่านประกอบกับการอ่านการวิเคราะห์ของหนังสือเล่มนี้ด้วยแล้ว ผมก็คิดว่าท่านผู้อ่านคงพอจะทำความเข้าใจกับทิศทางหลัก ๆ ของการเกษตรญี่ปุ่นในปัจจุบันได้

แต่สิ่งนี้มิได้หมายความว่า ผมต้องการให้นักวิชาการไทยรับรู้ข้อเท็จจริงของญี่ปุ่นในฐานะที่เป็นข้อเท็จจริงเฉย ๆ เท่านั้น แต่ผมปารถนาจะให้ท่านผู้อ่านไทยได้รับรู้เรื่องของญี่ปุ่นในฐานะที่เป็นบทเรียนในด้านกลับเพื่อไม่ให้ประเทศไทยต้องเดินย่ำรอยเดียวกับที่ญี่ปุ่นได้เดินมาอีก เพราะพวก

ท่านก็คงจะทราบกันดีแล้วว่า ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมานั้น ประเทศทางตะวันตกต้องประสบกับภาวะพังทลายลงของสภาพแวดล้อมอย่างรุนแรง ดังจะเห็นได้จากการอ่อนแอลง และการหดตัวลงของภาคเกษตรกรรมและป่าไม้ สำหรับในกรณีของญี่ปุ่นภาวะเช่นนี้ตามมาด้วยการตกต่ำลงอย่างรวดเร็วของอัตราการพึ่งตนเองได้ทางด้านอาหาร ในขณะที่สำหรับกรณีของประเทศยุโรปตะวันตกและสหรัฐอเมริกาภาวะเช่นนี้ กลับออกมาในรูปของปัญหาการผลิตล้นเกิน สำหรับญี่ปุ่นเองแรงกดดันจากภาระการผลิตล้นเกินก็เพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็นผลิตภัณฑ์สินค้าเกษตรจำพวกข้าวหรือสัตว์เลี้ยง หรือผัก และผลไม้ ฯลฯ แต่สิ่งที่ผมอยากจะตั้งขึ้นเป็นปัญหาในที่นี้ มิใช่เรื่องปริมาณอาหารล้นเกินหรือขาดแคลน แต่เป็นเรื่องที่อยู่เบื้องหลังนั้นมากกว่า นั่นก็คือ ปัญหาที่ว่าขณะนี้การเกษตรกำลังประสบกับภาวะพังทลาย ทั้งทางด้านเทคนิคและทางด้านสังคม

ทางด้านเทคนิค ก็คือปัญหาที่ว่า พัฒนาการของเทคโนโลยีในปัจจุบันได้ดำเนินไปโดยละเลยระบบนิเวศน์วิทยาของธรรมชาติ ทำให้ดินเสื่อมสภาพลงเกิดภาวะมลพิษขึ้นเป็นจำนวนมาก ไม่แต่เท่านั้นการลงทุนล้นเกินในกิจการเกษตรที่มีแนวโน้มมากขึ้นเรื่อย ๆ ก็กำลังจะทำให้การผลิตทางการเกษตรไม่สามารถเอาตัวรอดในทางเศรษฐกิจได้ ผลก็คือ ในปัจจุบันไม่ว่าทุนนิยมพัฒนาแล้วประเทศใด ๆ ต่างก็มีจำนวนประชากรในภาคเกษตรอยู่เพียงไม่กี่เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ยิ่งไปกว่านี้ประชากรในภาคเกษตรเหล่านี้ส่วนใหญ่ยังเป็นชาวนาที่ประกอบอาชีพอื่นเป็นหลักอีกด้วย คนเหล่านี้จึงน่าที่จะเรียกว่า เป็น “กรรมกรที่มีที่ดิน” มากกว่าที่จะเรียกว่าเป็น “ชาวนา” นอกจากนี้การผลิตทางการเกษตรก็มีแนวโน้มที่จะตกเป็นภาระของแม่บ้าน

และคนชราเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้ในประเทศเหล่านี้ กลุ่มชนและสังคมที่เรียกว่าเป็นชาวนาหรือหมู่บ้านในชนบทนั้น นับวันจะสูญสลายลงไปทุกที ๆ

ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่แสดงให้เห็นถึงสภาพที่บิดเบี้ยวของทุนนิยมในยุคปัจจุบันนี้ได้อย่างชัดแจ้งที่สุดมากกว่าประเทศใด ๆ ผมคงไม่อาจคาดการณ์ได้อย่างถูกต้องว่า การพังทลายของธรรมชาติ, ชาวนาและหมู่บ้านในชนบทเช่นนี้ จะนำสิ่งใดมาสู่มนุษยชาติในอนาคต แต่ผมก็อดคิดไม่ได้ว่าสิ่งนี้คงไม่อาจแยกออกจากการพิจารณาปัญหา "โรคความศิวิไลซ์" ที่กำลังเกิดขึ้นในรูปของภาวะที่เลวลงของสภาพแวดล้อม ความเสื่อมทรามลงของสังคม และความเป็นมนุษย์ ความห่างเหินของความผูกพันทางสังคม ฯลฯ ไปได้

ถ้าหากท่านผู้อ่านไทยสามารถตระหนักถึงความรุนแรงของ "โรคความศิวิไลซ์" อันนี้จากสภาพที่เป็นจริงของการเกษตรญี่ปุ่น โดยถือเป็นบทเรียนสำหรับการพัฒนาการเกษตรของประเทศตนได้ ผมก็คิดว่าหนังสือเล่มนี้คงได้บรรลุภารกิจทางสังคมของมันแล้ว และผมก็คงจะยินดีเป็นที่สุดถ้ามันจะเป็นเช่นนั้น

โตเกียว

มิถุนายน ปี ค.ศ. 1986

OHUCHI Tsutomu

คำนำจากผู้แปล

หนังสือเล่มนี้แปลมาจาก NIHON NŌGYŌRON ของ Professor Tsutomu Ohuchi แห่งคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น Professor Ohuchi เป็น เอตทัคคะทางด้านเศรษฐกิจญี่ปุ่น และการเกษตร ดังจะเห็นได้จากผลงานเขียนต่อไปนี้ของเขา (จะขอยกรายชื่อเฉพาะที่เป็นหนังสือเล่มเท่านั้น)

(1) NIHON NŌGYŌ-NO-RONRI (ตรรกะของการเกษตรญี่ปุ่น), ปี 1949

(2) NIHONNŌGYŌ-NO-ZAISEIGAKU (การคลังของการเกษตรญี่ปุ่น), ปี 1950

(3) NIHONSHIHONSHŪGI-NO-NŌGYŌMONDAI (ปัญหาการเกษตรของทุนนิยมญี่ปุ่น), ปี 1952

(4) NŌGYŌKYŌKŌ (ความขัดแย้งทางการเกษตร), ปี 1954

(5) HIRYŌ-NO-KEIZAIGAKU (เศรษฐศาสตร์เรื่อง ปุ๋ย), ปี 1957

(6) NŌKAKEIZAI (เศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา), ปี 1957

(7) CHIDAI-TO-TOCHISHOYŪ (ค่าเช่าที่ดินกับกรรมสิทธิ์ที่ดิน), ปี 1958

(8) NŌGYŌSHI (ประวัติศาสตร์การเกษตร), ปี 1960

(9) NŌGYŌMONDAI (ปัญหาการเกษตร), ปี 1961

(10) NIHONKEIZAIRON (เศรษฐกิจญี่ปุ่น), ปี 1962

(11) AMERICA–NŌGYŌRON (การเกษตรอเมริกา), ปี 1965

(12) KEIZAIGAKUHIHAN (การวิจารณ์เศรษฐศาสตร์), ปี 1967

(13) FASCISM–E–NO–MICHI (การกลายไปเป็นลัทธิฟาสซิสต์ของญี่ปุ่น), ปี 1967

(14) NIHON–NI–OKERU–NŌMINSŌ–NO–BUNKAI (การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนาในญี่ปุ่น), ปี 1969

(15) NŌGYŌKEIZAIGAKUJOSETSU (ปฐมบทของวิชาเศรษฐศาสตร์การเกษตร), ปี 1970

(16) KOKKADOKUSEN SHIHONSHŪGI (ทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ), ปี 1970

(17) NŌGYŌKŌZŌKAIZENJIGYŌ–NO–KENKYŪ (การค้นคว้าเกี่ยวกับกิจการปรับปรุงโครงสร้างการเกษตร), ปี 1970

(18) KEIZAIGAKU–NI–OKERU–KOTEN–TO–GENDAI (หนังสือคลาสสิคในวิชาเศรษฐศาสตร์ กับปัจจุบัน), ปี 1972

(19) GENDAI–AMERICA–NŌGYŌ (การเกษตรอเมริกาในปัจจุบัน), ปี 1975

และ (20) NIHONNŌGYŌRON (การเกษตรญี่ปุ่น), ปี 1978

จะเห็นได้ว่า หนังสือ NIHONNŌGYŌRON ของ Professor Ohuchi เล่มนี้เป็นผลงานสรุปรวมยอดงานค้นคว้าเกี่ยวกับปัญหาการเกษตรญี่ปุ่น อย่างต่อเนื่องเป็นเวลาถึง 30 ปีของเขา และอาจเรียกได้ว่าเป็นงานชั้นเอกของเขาก็ย่อมได้

เหตุจูงใจโดยตรงที่ทำให้ผู้แปลคิดแปลหนังสือเล่มนี้ออกมา ประการหนึ่งสืบเนื่องมาจากปัญหาไก่ถอดกระดูกระหว่างไทยกับญี่ปุ่นที่เกิดขึ้นเมื่อ 3 ปีก่อน ที่ทำให้ผู้แปลคิดว่าถึงเวลาแล้วที่คนไทยจะต้องรู้เรื่องโครงสร้างการเกษตรของญี่ปุ่นให้มากกว่าเดิม อีกประการหนึ่ง สืบเนื่องมาจากทัศนะส่วนตัวของผู้แปลที่เห็นว่านักเศรษฐศาสตร์จากประเทศที่มีเกษตรกรรมเป็นหลักทุกคนควรจะมีทัศนะและแสดงทัศนะของตนเกี่ยวกับปัญหาการเกษตรออกมาไม่ว่าในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เฉกเช่นเดียวกับนักเศรษฐศาสตร์ในยุคปัจจุบันทุกคนควรจะมีทัศนะและแสดงทัศนะของตนเกี่ยวกับปัญหาบรรษัทข้ามชาติออกมาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง แต่เนื่องจากผู้แปลมิได้จับปัญหาการเกษตรไทยโดยตรงอย่าง ดร. อัมมาร์ สยามวาลา ดร. เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง ซึ่งเป็น เอตทัคคะทางด้านการเกษตรไทย การเข้าร่วมในการแสดงทัศนะของตนเกี่ยวกับปัญหาการเกษตรจึงต้องออกมาในรูปแบบทางอ้อมใน 2 ทางด้วยกันคือ รูปแบบทางอ้อม โดยการนำเสนอ ปัญหาการเกษตรญี่ปุ่น เพื่อมาศึกษาเปรียบเทียบกับปัญหาการเกษตรไทยและรูปแบบทางอ้อมโดยผ่านการแปลจากผู้ที่เป็นเอตทัคคะในด้านนี้

แม้ว่าผู้แปลจะมิได้เห็นพ้องกับทรรศนะทั้งหมดในหนังสือเล่มนี้ของ Professor Ohuchi ก็ตามแต่บทเสนอและบทวิเคราะห์ทางทฤษฎีของ Professor Ohuchi ในหนังสือเล่มนี้ก็มีหลายประเด็นเหลือเกินที่ผู้แปลเห็นว่ามีความแหลมคมมาก สำหรับนักวิชาการไทยที่จะนำมาอ้างอิง สำหรับการศึกษาปัญหาการเกษตรของไทยต่อไป ยกตัวอย่างเช่น

(1) บทเสนอที่ว่า ปัญหาการเกษตร ภายใต้ระบบทุนนิยม เกิดจาก "ลักษณะที่ดำรงอยู่ภายนอก" ของตัวทุนนิยมเองในส่วนที่เกี่ยวกับ พลังแรงงาน และการเกษตร (หัวข้อที่ [4])

(2) บทเสนอที่ว่า ลักษณะเฉพาะของตัวการเกษตรเองที่ทำให้เงื่อนไขการกลายไปเป็นทุนนิยมของการเกษตรทำได้ยากกว่าภาคอุตสาหกรรมอื่น ๆ (หัวข้อที่ [5])

(3) บทเสนอที่ให้พิจารณาปัญหาการเกษตรภายใต้แนวมองเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ของทุนนิยม (บทที่ 2 ของ ภาคต้น) โดยเฉพาะหัวข้อที่ [43], [44] และ [45]

(4) บทเสนอเกี่ยวกับการวิเคราะห์กิจการเกษตรของชาวนาย่อย (หัวข้อที่ [66] ~ [70])

(5) บทเสนอว่าด้วยความสัมพันธ์ทางการผลิตของการเกษตรญี่ปุ่นที่เป็นกิจการขนาดย่อยเป็นตัวกีดขวางการพัฒนาพลังการผลิตของภาคเกษตร (หัวข้อที่ [89], [90])

(6) บทวิเคราะห์เกี่ยวกับการกำหนดราคาผลผลิตเกษตร (หัวข้อที่ [100] ~ [105])

(7) บทวิเคราะห์เกี่ยวกับ ทุนพ่อค้า กับ สหกรณ์ (หัวข้อที่ [109] ~ [113])

(8) บทวิเคราะห์เกี่ยวกับ นโยบายราคาผลผลิตเกษตร (หัวข้อที่ [116] ~ [124])

(9) บทวิเคราะห์เกี่ยวกับ โครงสร้างกรรมสิทธิ์ที่นา (หัวข้อที่ [125] ~ [126])

(10) บทวิเคราะห์เกี่ยวกับ ความสัมพันธ์แบบเช่าทำ (หัวข้อที่ [132] ~ [134])

(11) บทวิเคราะห์เกี่ยวกับ การเงินการเกษตร (หัวข้อที่ [144] ~ [148])

(12) บทวิเคราะห์เกี่ยวกับ ความปั่นป่วนทางการเกษตร (หัวข้อที่ [163] ~ [167])

ฯลฯ

งานแปลชิ้นนี้สามารถสำเร็จลุล่วงออกมาได้ โดยได้รับความสนับสนุนและร่วมมือจากหลายฝ่ายด้วยกัน ผู้แปลขอขอบคุณอาจารย์ชาญวิทย์ เกษตรศิริ อาจารย์รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ และ อนุกรรมการโครงการแปลไทย-ญี่ปุ่น ท่านอื่น ๆ ที่ได้สนับสนุนงานแปลชิ้นนี้ ผู้แปลขอขอบคุณอาจารย์สมภพ มานะรังสรรค์ ที่ได้กรุณาเป็นบรรณาธิการ ขัดเกลาภาษาไทยของผู้แปลให้อ่านได้ง่ายขึ้น ผู้แปลขอขอบคุณท่านผู้ประเมินผลงาน (reader) ที่ได้กรุณาชี้แนะข้อบกพร่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ในการแปลบางที่ที่ผู้แปลมองข้ามไป ผู้แปลขอขอบคุณ Professor Izunida Yoichi แห่งมหาวิทยาลัย Utsunomiya ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการแปลและได้กรุณาเป็นตัวกลางติดต่อระหว่างผู้แปล กับ Professor Ohuchi ในการขอร้องให้เขียนคำนำจากผู้เขียนถึงผู้อ่านไทย ผู้แปลขอขอบคุณ Professor Ohuchi ที่ได้กรุณาเขียนคำนำให้ ผู้แปลขอขอบคุณ อาจารย์บัญญัติ สุรการวิทย์ ผู้อำนวยการศูนย์ญี่ปุ่นศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ได้สนับสนุนให้หนังสือเล่มนี้ได้รับการสนับสนุนทางด้านการเงินช่วยค่าพิมพ์จากมูลนิธิญี่ปุ่น สุดท้ายนี้ ผู้แปลต้องขอขอบคุณคุณเกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒนวนิช ที่ได้กรุณาเป็นธุระจัดการให้งานแปลชิ้นนี้ออกมาเป็นรูปเล่มได้ด้วยดี

อนึ่ง ผู้แปลได้เพิ่มภาคผนวกเข้าไปในหนังสือเล่มนี้ด้วย เพื่อให้สถิติเกี่ยวกับเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาของญี่ปุ่นทันสมัยยิ่งขึ้น ผู้แปลหวังว่างานแปลชิ้นนี้คงจะมีส่วนช่วยในการแก้ปัญหาการเกษตรไทยและปัญหาดุลการค้าระหว่างไทย–ญี่ปุ่นได้บ้างไม่มากก็น้อย

ด้วยจิตคารวะ

สุวินัย ภรณวลัย

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ต้นฤดูเหมันต์ 1986

หมายเหตุของผู้แปล

1. หนังสือเล่มนี้ แปลจากภาษาญี่ปุ่น ชื่อ "NIHON NOGYŌRON" ของ OHUCHI TSUTOMU แห่ง TOKYO UNIVERSITY ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 3 ปี 1980 (ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1 ปี 1978) โดย สำนักพิมพ์ IWANAMI SHOTEN

2. ในการแปลเป็นไทย ผู้แปลพยายามจะถอดให้เป็นภาษาไทยอย่างรักษาอรรถรสของต้นฉบับเดิมเท่าที่จะทำได้ จะมีการตัดทอนออกไปก็เฉพาะเชิงอรรถบางตอนที่ลุ่มล่ามเกินไปสำหรับผู้อ่านคนไทย และไม่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาหนังสือโดยตรง แต่เป็นการพาดพิงถึงหนังสือญี่ปุ่นเล่มอื่น ๆ ในเชิงอ้างอิงหรือวิวาทะ (debate) เพราะฉะนั้น หมายเลขของเชิงอรรถในฉบับแปลเป็นภาษาไทยส่วนใหญ่จึงไม่เหมือนกับฉบับภาษาญี่ปุ่น

3. ในส่วนที่เป็นการอธิบายคำศัพท์เพิ่มเติมเพื่อเสริมความเข้าใจยิ่งขึ้นโดยผู้แปลนั้น จะเขียนเป็นเครื่องหมาย ดอกจันทน์ เอาไว้ แล้วใส่ลงท้ายหน้านั้น

4. สำหรับข้อความที่ผู้แต่งอ้างมาจากหนังสือ Das Kapital ของมาร์กซ์นั้น ผู้แปลได้นำเอาข้อความจากฉบับที่แปลเป็นภาษาอังกฤษมาลงแทน เพราะเหตุว่า ปัจจุบันยังไม่มีฉบับแปลเป็นภาษาไทยเกิดขึ้นเป็นมาตรฐาน และฉบับภาษาอื่นก็มีผู้อ่านได้ในวงจำกัด อนึ่ง Das Kapital ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษนั้น ผู้แปลใช้ของ สำนักพิมพ์ PROGRESS ปี 1971 ซึ่งเป็นที่แพร่หลายในเมืองไทยกว่าของสำนักพิมพ์อื่น

สารบัญ

หน้า

คำนำจากผู้เขียน (11)

คำนำจากผู้แปล (20)

ภาคต้น ทฤษฎีพื้นฐาน 1

บทที่ 1 หัวข้อค้นคว้ากับมรรควิธี 2

(1) ธาตุแท้ของปัญหาการเกษตร 2

(2) มรรควิธีของเศรษฐศาสตร์การเกษตร 18

บทที่ 2 พัฒนาการของทุนนิยมกับการเกษตร 50

(1) ขั้นตอนพาณิชย์นิยม 50

(2) ขั้นตอนเสรีนิยม 70

(3) ขั้นตอนจักรวรรดินิยม 88

(4) พัฒนาการของทุนนิยมกับการเกษตร 111

ภาคหลัง การวิเคราะห์การเกษตรญี่ปุ่น 115

บทที่ 1 สภาพแวดล้อมของการเกษตรญี่ปุ่น 116

(1) สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ 116

(2) สภาพแวดล้อมทางสังคมของการเกษตรญี่ปุ่น(I) 124
– ตั้งแต่ก่อนช่วงการเจริญเติบโตในระดับสูง

(3) สภาพแวดล้อมทางสังคมของการเกษตรญี่ปุ่น(II) 138
– ตั้งแต่หลังช่วงการเจริญเติบโตในระดับสูง

(4) การเกษตรในเศรษฐกิจประชาชาติ 173

บทที่ 2 กิจการเกษตรกับเศรษฐกิจชาวนา 186

(1) องค์ประกอบของกิจการเกษตร 186

(2) โครงสร้างของเศรษฐกิจชาวนา 223

(3) แรงงานเกษตรกับเทคนิคการเกษตร 273

หน้า

บทที่ 3 การก่อตัวของราคาผลผลิตการเกษตร 317

(1) พัฒนาการของการเกษตรแบบการค้า 317

(2) ลักษณะพิเศษของการกำหนดราคาผลผลิตการเกษตร 339

(3) กระบวนการของการปรากฏเป็นจริงของราคาผลผลิตการเกษตร (I) 352
– ทุนพ่อค้ากับสหกรณ์–

(4) กระบวนการของการปรากฏเป็นจริงของราคาผลผลิตการเกษตร (II) 384
– นโยบายราคาผลผลิตการเกษตร

บทที่ 4 กรรมสิทธิ์ที่ดินกับค่าเช่าที่ดิน 417

(1) โครงสร้างของกรรมสิทธิ์ที่นา 417

(2) ความสัมพันธ์แบบเช่าทำกับธาตุแท้ของมัน 447

(3) ขบวนการชาวนากับนโยบายที่ดินเกษตร 462

บทที่ 5 การเงินทางการเกษตรกับการลงทุนจากงบการคลัง 497

(1) ลักษณะพิเศษของการเงินทางการเกษตร 497

(2) การลงทุนจากงบการคลัง และความหมายของมัน 545

บทที่ 6 ความปั่นป่วนทางการเกษตรกับการแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา 588

(1) ความปั่นป่วนทางการเกษตร 588

(2) การเปลี่ยนแปลงของรูปการของการแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา 604

ภาคผนวก 619

ภาคต้น

ทฤษฎีพื้นฐาน

บทที่ 1
หัวข้อค้นคว้า กับ มรรควิธี

(1) ธาตุแท้ของปัญหาการเกษตร

[1] หัวข้อของหนังสือเล่มนี้คือ การวิเคราะห์ปัญหาการเกษตรของญี่ปุ่น ฉะนั้นก่อนอื่นจะขอเริ่มต้นพิจารณาธาตุแท้ของปัญหาการเกษตรเสียก่อน คำว่าปัญหาการเกษตร (agricultural problem ; Agrarfrage) แม้เป็นที่นิยมพูดถึงก็หาได้มีข้อกำหนดเกี่ยวกับธาตุแท้หรือเนื้อหาของมันอย่างตายตัว[1] นอกจากนี้ วิชาสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะวิชาเศรษฐศาสตร์ที่ค้นคว้าปัญหาการเกษตร โดยทั่วไปก็เรียกกันว่า เศรษฐศาสตร์การเกษตร (agricultural economics ; Okonomic der Landvoirtschaft) หรือ วิชานโยบายการเกษตร (agricultural policy ; Agrarpolitik)[2] ซึ่งการจะค้นคว้าปัญหาดังกล่าวว่ามีเนื้อหาเป็นอย่างไรและด้วยวิธีใดนั้นเป็นเรื่องที่มีความเข้าใจต่างกันในหมู่นักวิชาการ ซึ่งในที่นี้ไม่ขอลงลึกเข้าไปในรายละเอียด

---

[1] อย่างเช่น Schultz กำหนดว่า เมื่อใดก็ตาม ที่ผลผลิตการเกษตรมีจำนวนไม่เพียงพอต่ออุปสงค์ เมื่อนั้นจะเกิด "ปัญหาอาหาร (food problem)" แต่ถ้าผลผลิตล้นเกินแล้วจะเกิด "ปัญหาการเกษตร (farm problem)" (Theodore Schultz, "Agriculture in an Unstable Economy, 1945, P. 47) จะเห็นได้ชัดว่านิยามเช่นนี้นับว่า ผิวเผิน และไม่มีลักษณะประวัติศาสตร์แต่อย่างใดเลย

[2] การแบ่งแยกระหว่างเศรษฐศาสตร์การเกษตร กับ วิชานโยบายการเกษตรก็ไม่ชัดเจนแม้จะพูดว่าเป็นวิชาเศรษฐศาสตร์การเกษตรก็จริงแต่จะจำกัดเข้าอยู่แค่ปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจอย่างโดด ๆ นั้นไม่ได้ จำเป็นจะต้องพาดพิงถึงเรื่องการคลัง หรือ นโยบายการเกษตรด้วย และ วิชานโยบายการเกษตรก็เหมือนกันจะพิจารณานโยบายอย่างแยกขาดจากความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจทั้งหลายที่เป็นพื้นฐานของนโยบายก็ไม่ได้ เพราะในที่สุดแล้วก็เป็นเรื่องเดียวกันนั่นเอง

ปลีกย่อยเหล่านี้ แต่จะขอทำความเข้าใจในปัญหาการเกษตรว่า เป็นปัญหาสังคมซึ่งได้แก่ความขัดแย้งทางสังคมที่ปรากฏตัวในด้านการเกษตรโดยที่การปรากฏตัวของมันมีความหลากหลายมากในแต่ละช่วงตอน ซึ่งอาจจะเป็นความขาดแคลนหรือการล้นเกินของผลผลิตการเกษตรอย่างที่ Schultz กล่าวไว้ หรืออาจจะเป็นความยากจน ความไร้เสถียรภาพในการดำรงชีพ การล่มจมของชาวนา การหยุดนิ่งของพลังการผลิต หรือพัฒนาการทางเทคโนโลยีตลอดจนความระส่ำระสายของการผลิตทางการเกษตร การทำให้กระจ่างชัดถึงรากเหง้าของความขัดแย้งทางสังคมที่ปรากฏตัวในรูปการต่าง ๆ เหล่านี้ จึงกล่าวได้ว่าเป็นหัวข้อค้นคว้าในเรื่องปัญหาการเกษตร

[2] เมื่อเข้าใจปัญหาการเกษตรอย่างนี้แล้ว จึงเป็นธรรมดาที่จะต้องทำให้กระจ่างแจ้งใน 2 ประเด็นด้วยกันคือ ประเด็นแรก สิ่งที่เรียกว่าปัญหาการเกษตรนั้นเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมมิใช่เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเท่านั้น แน่นอนถ้ามองจากด้านหนึ่ง กิจกรรมการผลิตทั้งหลายของมนุษย์เป็นกระบวนการ*เมตะบอลิสซึ่ม* (metabolism) ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยเฉพาะการผลิตทางการเกษตรมักจะได้รับผลสะเทือนค่อนข้างมากจากเงื่อนไขธรรมชาติต่าง ๆ อันได้แก่ อุณหภูมิ, น้ำฝน, แสงแดด, ลักษณะท้องที่ และคุณภาพของดินฯลฯ ความยากจน หรือ การล่มจมของชาวนา เป็นที่ทราบดีว่าบ่อยครั้งเกิดจากการทำนาไม่ได้ผล ทว่ามนุษย์ไม่ได้ดำรงชีวิตอย่างโดดเดี่ยว และไม่ได้ทำการผลิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติแบบต่างคนต่างทำ กล่าวกันว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคม จำต้องดำเนินการผลิต และใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางความสัมพันธ์ทางสังคมที่แน่นอนอันหนึ่ง เช่น แม้จะพูดว่า ผลผลิตการเกษตรเกิดปัญหา

ล้นเกินหรือไม่เพียงพอ ก็ไม่ได้เป็นเรื่องของปากท้องชาวนาคนหนึ่ง หรือเรื่องผลผลิตของเขา หากแต่นั่นเป็นความสัมพันธ์ของอุปทาน*ทางสังคม*ที่มีต่ออุปสงค์*ทางสังคม* หมายความว่าแม้ชาวนาทำนาไม่ค่อยได้ผล แต่ถ้าขายผลผลิตนั้นได้ราคาสูงพอก็อาจเป็นผลดีแก่ชาวนา หรือในทางกลับกันการทำนาได้ผลอาจทำให้ชาวนายากจนลงได้เช่นกัน

นอกจากนี้ ปัจจุบัน ความสัมพันธ์ทางสังคมดังกล่าว ไม่ได้มีขอบเขตคับแคบเฉพาะภายในครอบครัวหรือหมู่บ้านอีกต่อไป แต่มันได้ขยายตัวครอบคลุมไปในระดับประเทศหรือแม้ระดับโลก กล่าวคือ ผลผลิตการเกษตรส่วนใหญ่ถูกขายไปทั่วประเทศ (ญี่ปุ่น) หรือส่งออกในบางครั้ง วัสดุการผลิตหรือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันที่ชาวนาใช้ส่วนใหญ่ก็เป็นผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม กระทั่งสินค้าบริโภคจำนวนมากของชาวนา (ญี่ปุ่น) เอง ก็ถูกนำเข้ามาจากต่างประเทศ ส่วนแรงงานของครอบครัวชาวนาก็ผูกติดกับอุตสาหกรรมในเมืองค่อนข้างกว้างขวาง เงินทุนของครอบครัวชาวนาหลั่งไหลออกจากหมู่บ้านในรูปของภาษีเงินออม และเงินทุนนอกภาคเกษตร จากนั้นก็ไหลกลับหมู่บ้านในรูปของเงินช่วยเหลือหรือเงินลงทุน กล่าวสั้น ๆ ก็คือ ไม่ว่าการดำรงชีพของชาวนาหรือการผลิตทางการเกษตร ล้วนดำเนินไปท่ามกลางความสัมพันธ์ทางสังคมที่กว้างขวางซับซ้อนเช่นนี้ และสิ่งที่เรียกว่าความขัดแย้งทางสังคม ก็บังเกิดขึ้นมาจากเหล่าความสัมพันธ์ที่ว่านี้

ประเด็นที่สอง ถ้ามองจากอีกแง่หนึ่งอาจสรุปเป็นเรื่องเดียวกันได้ว่าสิ่งที่เรียกว่า ปัญหาการเกษตรนั้นเป็นปรากฏการณ์ที่มีคุณสมบัติทางประวัติศาสตร์ แน่นอนเกษตรกรรมต่างกับอุตสาหกรรมตรงที่มันเป็นผลิตกรรมที่เก่าแก่มาก เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ดำเนินต่อเนื่องกันมาอย่างน้อยหลาย

พันปี กล่าวได้ว่า ไม่ว่ายุคใดต่างมีปัญหาการเกษตร แต่เป็นที่แน่ชัดว่าสังคมเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ทางประวัติศาสตร์ และดำรงอยู่อย่างมีรูปการเฉพาะในทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน ฉะนั้น ปัญหาการเกษตรจึงดำรงอยู่อย่างมีรูปการพิเศษทางประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการเกษตรของสังคมพีวดัลหรือสังคมทุนนิยม ฯลฯ ก็ตาม สิ่งที่เรียกว่า ปัญหาการเกษตรในทุก ๆ สังคมนั้นเป็นเพียงสิ่งนามธรรมในเชิงจิตนิยม หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ แม้กล่าวว่าปัญหาการเกษตรเป็นความขัดแย้งทางสังคมที่ปรากฏขึ้นในด้านการเกษตร แต่ในเมื่อสังคมเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ทางประวัติศาสตร์อย่างมีลักษณะเฉพาะ ดังนั้น ทั้งคุณสมบัติของความขัดแย้ง และกลไกที่ทำให้ความขัดแย้งเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ รวมทั้งผลของมันก็ล้วนต้องมีลักษณะที่ถูกกำหนดทางประวัติศาสตร์ทั้งสิ้น เราจะต้องทำความเข้าใจในปัญหาการเกษตรว่ามันถูกกำหนดจากรูปการทางประวัติศาสตร์ในลักษณะที่ว่ามานี้

[3] เมื่อเข้าใจปัญหาการเกษตรดังข้างต้น ก็ถึงปัญหาที่ว่า ปัญหาการเกษตรใดที่เป็นเป้าหมายในการค้นคว้าของเศรษฐศาสตร์เกษตร สำหรับเรากล่าวได้ว่าจะต้องเป็นปัญหาเกษตรของสังคมทุนนิยม[3] นี่ไม่ใช่เพราะเหตุผลจากความเป็นจริงที่เราอยู่ในสังคมทุนนิยม ปัญหาเกษตรที่เผชิญหน้าเราจึงเป็นของสังคมทุนนิยมเท่านั้น แม้สิ่งนี้เป็นเหตุผลสำคัญก็จริง แต่ที่

---

[3] แน่นอนว่า การกล่าวเช่นนั้น ไม่ได้หมายความว่าจะขจัดการค้นคว้าปัญหาการเกษตรของสังคมพีวดัล หรือสังคมนิยมออกไป เพียงแต่ว่า ก่อนอื่นเราจะต้องรู้แจ้งในปัญหาการเกษตรของสังคมทุนนิยมเสียก่อน แล้วจึงเอาทฤษฎีและความเข้าใจอันนั้นไปวิเคราะห์ปัญหาการเกษตรของสังคมแบบอื่น ประเด็นนี้ สำคัญมากเนื่องจากว่า เราไม่สามารถทำให้รู้แจ้งในแต่ละปัญหาการเกษตรของแต่ละสังคมในระดับเดียวกันได้

สำคัญกว่านี้อยู่ที่ว่าเนื่องจากวิชาเศรษฐศาสตร์ โดยเฉพาะ เศรษฐศาสตร์ของมาร์กซ์นั้นถือว่าภารกิจอันดับแรกคือ การรู้แจ้งถึงกฎการเคลื่อนไหวของทุนนิยมที่ถูกมองว่าเป็นสังคมที่มีลักษณะทางประวัติศาสตร์โดยเฉพาะ ดังนั้นตราบใดที่เศรษฐศาสตร์เกษตรยืนอยู่บนมรรควิธีของมาร์กซ์ตราบนั้นต้องถือเอาการรู้แจ้งถึงปัญหาการเกษตรของทุนนิยมเป็นภารกิจหลัก ฉะนั้นข้อเรียกร้องทางด้านมรรควิธีวิทยาจึงเป็นเหตุผลที่เป็นธาตุแท้ในการกำหนดให้ปัญหาเกษตรของทุนนิยมกลายเป็นเป้าหมายของการค้นคว้า

ณ ที่นี้แม้เราไม่อาจเจาะลึกลงมากในประเด็นที่ว่า ทำไม วิชาเศรษฐศาสตร์ จึงถือเอาเศรษฐกิจทุนนิยมเป็นเป้าหมายของการค้นคว้า แต่จะขอพาดพิงถึงอย่างคร่าว ๆ ว่าทุนนิยมมีคุณสมบัติในการทำให้เหล่าความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกลายเป็นเศรษฐกิจสินค้าแบบเอกพันธ์ (เป็นเศรษฐกิจสินค้าล้วน ๆ) โดยการสถาปนาแบบวิถีการผลิตที่ผลิตสินค้าด้วยสินค้าอันมีพื้นฐานอยู่ที่การกลายเป็นสินค้าของพลังแรงงาน เมื่อเป็นเช่นนั้น ณ ที่นี้เหล่าความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ จึงถูกแยกออกจากเหล่าความสัมพันธ์ทางสังคมอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นกฎหมาย การเมือง ศาสนา รวมทั้งความเคยชินและตัวมันเองก็ได้กลายเป็นสิ่งเคลื่อนไหวที่มีกฎเกณฑ์เป็นเอกเทศเฉพาะตัว[4] การที่วิชาเศรษฐศาสตร์ถูกสถาปนาขึ้นเป็นศาสตร์แห่งกฎที่แยกตัวเอง

---

[4] แน่นอนว่า คำยืนกรานของทัศนะประวัติศาสตร์แบบวัตถุนิยมที่ว่า กระบวนการเศรษฐกิจที่หมายถึงการผลิตซ้ำทางวัตถุของสังคมในฐานที่เป็นโครงสร้างชั้นล่างจะเป็นตัวกำหนดโครงสร้างส่วนบนในชั้นท้ายสุดนั้นคงใช้ได้กับทุก ๆ สังคม เพียงแต่ว่า ทั้งสังคมก่อนทุนนิยมหรือสังคมหลังทุนนิยมนั้น กระบวนการเศรษฐกิจ ได้รวมเอาการบังคับด้วยอำนาจหรือการควบคุมอย่างมีจิตสำนึกเข้ามาอยู่ในตัวของมันเองโดยมิได้เคลื่อนไหวอย่างมีกฎที่เป็นเอกเทศเฉพาะตัวแต่อย่างใด ฉะนั้น กล่าวได้ว่า แม้แต่ทัศนะประวัติศาสตร์แบบวัตถุนิยมเองก็ตาม ก็เป็นมรรควิธีการรับรู้ประวัติศาสตร์ที่ถูกสถาปนาขึ้นเป็นครั้งแรกได้ก็ต่อเมื่อ เกิดสภาวะเป็นเอกเทศเฉพาะตัวของเศรษฐกิจทุนนิยมแล้วเท่านั้น

จากวิชาปรัชญา, เทววิทยา, การเมือง ฯลฯ ก็เพราะมันพยายามทำให้รู้แจ้งถึงลักษณะที่เป็นกฎซึ่งมีความเป็นเอกเทศเฉพาะตัวนั่นเอง การที่วิชาเศรษฐศาสตร์ได้พัฒนามาพร้อม ๆ กับทุนนิยมตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 ก็เนื่องจากเหตุนี้ด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ เมื่อเป็นที่แน่ชัดว่า เศรษฐศาสตร์ถือเอาทุนนิยมซึ่งเป็นสังคมที่มีลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์มาเป็นเป้าของการค้นคว้า ทำให้จำเป็นต้องตระหนักว่า การทำให้ชัดแจ้งถึงลักษณะที่เป็นประวัติศาสตร์ของทุนนิยม รวมทั้งขีดจำกัดของมันก็เป็นเป้าหมายการค้นคว้าของวิชาเศรษฐ-ศาสตร์ด้วย หากไม่ทำให้ชัดแจ้งถึงลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์ของทุนนิยม กลับถือเอา ทุนนิยมเป็นสังคมที่ตายตัว อาจทำให้วิชาเศรษฐ-ศาสตร์ไม่สามารถตระหนักถึงความเป็นปัญหาของทุนนิยม ทั้ง ๆ ที่ความจริงวิชานี้ตั้งสมมุติฐานอยู่บนเหล่าความสัมพันธ์แบบทุนนิยมแท้ ๆ และจุดอ่อนที่แท้จริงของเศรษฐศาสตร์กระฎุมพีก็อยู่ตรงจุดนี้เอง

[4] เมื่อวิชาเศรษฐศาสตร์ถือเอาทุนนิยมเป็นเป้าหลักของการค้นคว้า เศรษฐศาสตร์การเกษตรก็ย่อมถือเอาปัญหาเกษตรของสังคมทุนนิยมเป็นเป้าของการค้นคว้าด้วยเช่นกัน ซึ่งกล่าวให้ชัดขึ้นได้ดังนี้

แม้กล่าวแล้ว (ในหัวข้อ [2]) ว่า ปัญหาการเกษตรสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมรูปแบบต่าง ๆ แต่เฉพาะสังคมทุนนิยมเท่านั้นที่ปัญหานี้ปรากฏรูปร่างออกมาชัดเจน เช่น ในสังคมฟิวดัล ไม่ว่าความยากจนของชาวนา การหยุดนิ่งของพลังการผลิตการเกษตร หรือความอดอยาก ยากแค้น ล้วนเกิดจากการบังคับโดยผ่านเหล่าความสัมพันธ์แบบชุมชนหรือการเก็บภาษีอย่างหนักหน่วงของเจ้าอาณาเขต (เจ้าที่ดิน) ซึ่งมีความแตกต่างเป็น

อย่างมากในธาตุแท้กับปัญหาการเกษตรในสังคมทุนนิยมซึ่งมีเนื้อหาทางเศรษฐกิจอันเกิดขึ้นในลักษณะที่ต้องเกิด สำหรับกรณีแรกต้นตอของปัญหาการเกษตรสามารถเข้าใจได้โดยใช้สามัญสำนึกหรือประสบการณ์ บางกรณีมีการแก้ไขปัญหาโดยการลุกฮือขึ้นเป็น*ขบถ*ของชาวนาเพื่อเปลี่ยนตัวผู้ปกครอง มิฉะนั้นก็โดยการเทศนาหรือโดยการสร้างหมู่บ้านของผู้นำชาวนาผู้มีเมตตาธรรม แต่ในกรณีของสังคมทุนนิยมเรื่องไม่ง่ายอย่างนั้น เพราะปัญหานั้นเกิดขึ้นท่ามกลางความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจโลก ไม่ใช่เพราะความผิดพลาดทางนโยบายเท่านั้น แน่นอนนโยบายที่ไม่เหมาะสมอาจทำให้ปัญหาการเกษตรทวีความหนักหน่วงขึ้น แต่ส่วนใหญ่แล้วตัวนโยบายเองเป็นสิ่งที่เหล่าความสัมพันธ์ทางผลประโยชน์ของฝ่ายต่าง ๆ สร้างขึ้นภายใต้เงื่อนไขทางภววิสัยภายนอก หาได้เป็นสิ่งที่สามารถจะแก้ไขปัญหาได้ตามอำเภอใจ

เหตุนี้ สำหรับสาเหตุรูปการหรือผลลัพธ์ของปัญหาการเกษตรของสังคมทุนนิยมนั้น ถ้าหากไม่ศึกษาผ่านวิธีการที่เป็นวิทยาศาสตร์โดยทฤษฎีของเศรษฐศาสตร์การเมืองความชัดเจนก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ อีกด้านหนึ่งการทำให้กระจ่างทางเศรษฐศาสตร์การเมืองในปัญหาการเกษตรนั้น ความจริงถ้ามองจากอีกแง่หนึ่ง ก็คือการทำให้เกิดความชัดเจนถึงขีดจำกัดทางประวัติศาสตร์ของทุนนิยมนั่นเอง ประเด็นนี้เป็นเรื่องที่หนังสือทั้งเล่มนี้จะอธิบายให้เห็นอย่างแจ่มชัด โดยที่ไม่สามารถให้ข้อสรุปอย่างง่าย ๆ ณ ที่นี้ได้ แต่ประเด็นสำคัญก็คือ ทุนนิยมไม่เพียงทำให้ปัญหาแรงงานทวีความลึกซึ้งของความขัดแย้งอันมีลักษณะเฉพาะตัวของมันเท่านั้น ขณะเดียวกันยังขยายความรุนแรงของปัญหาเกษตรด้วย ซึ่งในเรื่องนี้ *"ลักษณะที่ดำรง*

อยู่ภายนอก"[5] ของทุนนิยมจะถูกเปิดเผยออกมาในรูปแบบต่าง ๆ และการ "*ยกสลาย*"* ทุนนิยมที่ทำให้ พันธมิตรระหว่างกรรมกรกับชาวนาเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ในฐานที่เป็นพื้นฐานในทางยุทธศาสตร์นั้น จึงต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องของปัญหาเกษตรอันนี้ด้วย

[5] แม้กล่าวได้ว่า ทั้งปัญหาแรงงานและปัญหาเกษตรต่างแสดงถึงขีดจำกัดของทุนนิยม แต่เนื้อหาของปัญหาดังกล่าวกลับแตกต่างกัน กล่าวคือ ขณะที่ปัญหาแรงงานเกิดขึ้นและขยายตัวออกจากภายในตัวการผลิตแบบทุนนิยมนั้น ปัญหาการเกษตรกลับเกิดขึ้นเพราะการผลิตแบบนี้ไม่

---

5 ถ้าขยายความคำ ๆ นี้ก็จะเป็นดังนี้ เศรษฐกิจสินค้าแต่เดิมก็พัฒนาขึ้นมาในฐานที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างชุมชนกับชุมชน ทุนนิยมได้สลายความสัมพันธ์แบบชุมชนอันนี้ ทำให้แต่ละคนกลายเป็นอะตอมแล้วใช้หลักการของเศรษฐกิจสินค้าทำการจัดตั้งสังคมขึ้นมา สิ่งนี้สามารถบรรลุได้ก็โดยมีการคลี่คลายของการผลิตแบบนายทุนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการกลายเป็นสินค้าของพลังแรงงาน แต่ทว่าตัวทุนเองไม่สามารถผลิตพลังแรงงาน จะสามารถผลิตซ้ำขึ้นมาได้ก็โดยกระบวนการดำรงชีพของคนงานเท่านั้น ทุนทำการ*ซื้อ*พลังแรงงานอันนี้*จากภายนอก*โดยผ่านกระบวนการไหลเวียนแล้วจึงรวมเอาพลังแรงงานเข้ามาอยู่ในการเคลื่อนไหวของตัวทุนเอง ยิ่งกว่านี้ในความเป็นจริงทุนหาได้ทำให้พลังงานทั้งหมดกลายเป็นสินค้าไม่ ยังคงปล่อยบางส่วนทิ้งไว้ข้างนอก (จะอยู่ภายในประเทศหรือนอกประเทศก็เหมือนกัน) โดยเพียงแต่ทำให้ส่วนที่เป็นแกนกลางเท่านั้น ที่กลายเป็นสินค้า ส่วนใหญ่ของเกษตรกรรมจึงถูกปล่อยไว้ข้างนอกโดยไม่สามารถเป็นทุนนิยม และยังถูกทำให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของกลไกการผลิตซ้ำของพลังแรงงานทางสังคมด้วย กล่าวคือ เกษตรกรรมไม่เพียงแต่คอยป้อนอาหาร, วัตถุดิบให้แก่ทุนนิยมเท่านั้น แต่ยังคอยหนุนหลัง การมีประชากรล้นเกินโดยสัมพัทธ์อีกด้วย ทุนนิยมจึงพัฒนาการเคลื่อนไหวของตัวมันเอง โดยแยกเอากระบวนการผลิตของพลังแรงงานกับการเกษตรไปวางไว้ข้างนอก สิ่งนี้เป็นการเปิดโปงว่าทุนนิยมมิได้ยึดกุมสังคมมนุษย์จากรากเหง้า เพียงแต่ยึดกุมเปลือกนอกเท่านั้น

* คำว่า "ยกสลาย" ในที่นี้หมายถึงการเปลี่ยนไปเป็นสิ่งที่มีคุณภาพดีกว่าเดิม

สามารถกลายเป็นการผลิตแบบนายทุนได้ ("ลักษณะที่ดำรงอยู่ภายนอก" ทุนนิยมของการเกษตร)

เกี่ยวกับกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่เป็นรูปธรรมในประเด็นนี้คงจะได้เป็นที่แจ่มแจ้งในบทที่ 2 ณ ที่นี้ขอเพียงยกข้อเท็จจริงซึ่งกำลังเป็นที่รู้กันไปทั่วว่า ปัจจุบันไม่ว่าประเทศสหรัฐอเมริกา, ญี่ปุ่น, ยุโรป หรือประเทศไหน ๆ ที่เรียกกันว่าประเทศทุนนิยมที่พัฒนาแล้วการบริหารกิจการแบบทุนนิยมในการเกษตรนั้น มักกลายเป็นข้อยกเว้นเสียมากกว่า และกิจการเหล่านี้มิได้มีแนวโน้มที่จะพัฒนาไปเรื่อย ๆ กลับโน้มเอียงที่จะเสื่อมถอย เพราะองค์ประกอบหลักของการผลิตการเกษตรดำเนินไปโดยการบริหารกิจการแบบชาวนาที่ใช้แรงในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ ส่วนสาเหตุที่ว่าทำไมการผลิตทางการเกษตรจึงไม่ถูกครอบงำโดยการผลิตแบบทุนนิยมทั้งลักษณะบริหารกิจการยังเป็นแบบก่อนทุนนิยมเป็นหลักนั้นจะอธิบายตั้งแต่ข้อที่ [26] เป็นต้นไป ถึงจุดนี้จะขอเพียงชี้ว่าลักษณะที่ว่านี้เป็นปรากฏการณ์หนึ่งของ *"ลักษณะที่ดำรงอยู่ภายนอก"* ของทุนนิยมเท่านั้น

เมื่อพิจารณาว่าปัญหาการเกษตรเกี่ยวข้องกับกิจการขนาดย่อมแบบชาวนาที่หลงเหลืออยู่ในสังคมทุนนิยมแล้ว ในทางกลับกัน หากสมมุติให้การผลิตทางการเกษตรกลายเป็นทุนนิยมอย่างสมบูรณ์แบบโดยที่การผลิตทุกอย่างดำเนินไปโดยกิจการแบบนายทุน เมื่อนั้นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจะกลายเป็นปัญหาแรงงานในภาคเกษตรกรรม มิใช่ปัญหาการเกษตรที่มีความหมายเฉพาะตัวอีกต่อไป

เมื่อกล่าวเช่นนี้แล้วอาจมีคำถามตามมาอีก อย่างเช่นว่าเกษตรกรรมแตกต่างจากอุตสาหกรรมเพราะมันเป็น *"การผลิตแบบอินทรีย์ภาพ"*

(Organic) ที่รับผลสะเทือนจากเงื่อนไขทางธรรมชาติค่อนข้างมาก และส่วนใหญ่ยังเป็นการผลิตที่ใช้ดินด้วย แต่ทว่าการถือครองที่ดินขัดแย้งกับทุนและมีลักษณะที่จำกัดการเคลื่อนไหวของทุนซึ่งทำให้การพัฒนาการเกษตรถูกกีดขวาง ยิ่งกว่านั้นผลผลิตการเกษตรส่วนใหญ่ยังเก็บไว้ได้ไม่ค่อยนาน การผลิตผันแปรตามฤดูกาล ทั้งการขนส่งไหลเวียนก็ค่อนข้างยุ่งยากมาก แม้การผลิตการเกษตรกลายเป็นการผลิตแบบนายทุนอย่างรอบด้านแล้วก็คงไม่มีทางเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งความข้อนี้แหละที่อาจจะทำให้เกิดคำถามได้ว่า พื้นฐานของปัญหาการเกษตรนั้นอยู่ตรงจุดนี้

ลักษณะเฉพาะของการเกษตรเช่นนี้เป็นเงื่อนไขทำให้การเกษตรกลายเป็นทุนนิยมได้ลำบากขึ้นอย่างไม่ต้องสงสัย แต่ลักษณะดังกล่าวเป็น *"ลักษณะสัมพันธ์"* ที่มิได้มีอยู่แต่เฉพาะในภาคเกษตรเสมอไป เนื่องจากไม่ว่าอุตสาหกรรมประกอบการ อุตสาหกรรมก่อสร้างพาณิชยกรรมหรืออุตสาหกรรมบริการก็ล้วนถูกจำกัดโดยเงื่อนไขธรรมชาติ จะต่างกันเพียงระดับเท่านั้น และคุณสมบัติที่ไม่ค่อยทนทานก็เหมือนกับผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมหลายชนิด ข้อจำกัดเนื่องจากการถือครองที่ดินก็เช่นกัน ไม่ว่าอุตสาหกรรมเหมืองแร่ หรืออุตสาหกรรมผลิตไฟฟ้าล้วนต้องใช้ที่ดิน นอกจากปัญหาการถือครองที่ดินแล้ว ปัญหาอื่น ๆ ข้างต้นล้วนถูกแก้ไขได้ระดับหนึ่งในทางเทคนิค มิใช่สิ่งที่ทุนนิยมพิชิตไม่ได้และกล่าวถึงที่สุดแล้ว แม้ปัญหาที่ดินก็เหมือนกัน ถ้าหากการเกษตรนั้นถูกทำให้ขึ้นต่อทุนโดยสมบูรณ์มันก็สามารถจะถูกแปรเปลี่ยนเป็นรูปการที่สอดคล้องกับการผลิตแบบนายทุนได้[6]

---

6 "the form of landed property with which the incipient capitalist mode of production is confronted does not suit it. It first creates for itself the form required by subordinating agriculture to capital. ----One of the

มีแต่การเกษตรที่เป็นการผลิตแบบชาวนาเท่านั้น ที่ปัญหาที่ดินจะเป็นปัจจัยหนึ่งของปัญหาเกษตร (ดูหัวข้อที่ [138] เป็นต้นไป)

ถ้าพูดให้ได้ความยิ่งขึ้นจะเป็นดังนี้ เช่น ถ้าลองพิจารณาเรื่องการผลิตล้นเกินในฐานที่เป็นปัญหาเกษตร (กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [1]) จะเห็นว่า มีผลผลิตการเกษตรล้นเกินความต้องการทางสังคมอยู่บ่อย ๆ แม้อยู่ภายใต้การผลิตแบบนายทุน แต่ถ้าการผลิตทางการเกษตรเป็นการผลิตแบบนายทุนโดยสมบูรณ์แบบแล้ว การผลิตล้นเกินดังกล่าวจะไม่ได้เป็นทั้งความขัดแย้งและปัญหาสังคม เพราะราคาสินค้าที่ล้นเกินจะตก ทำให้การผลิตหดตัว ซึ่งเป็นการรักษาดุลยภาพของอุปสงค์อุปทานโดยอัตโนมัติ สิ่งนี้เป็นกลไกพื้นฐานของทุนนิยม และตราบใดที่กลไกนี้ยังทำงานได้ดี ทุนนิยมจะสามารถพยุง *"การผลิตซ้ำ"* ให้ราบรื่นต่อไปได้

แน่นอนถ้ามีผลผลิตการเกษตรล้นเกินพร้อมกันมากประเภท ทำให้มีราคาตกต่ำขนานใหญ่ ก็อาจจะเกิดสภาพล่มจม ที่เรียกว่า agricultural crisis, Agrarkrise หรือ *"ความปั่นป่วนทางการเกษตร"** และอาจทำให้

---

major results of the capitalist mode of production is that---it divorces landed property from the relations of dominion and servitude, on the one hand, and on the other, totally separates land as an instrument of production from landed property and landowner for whom the land merely represents a certain money assessment which he collects by virtue of his monopoly from the industrialist, the capitalist farmer." [Karl Marx, *CAPITAL*, Volume III PR 617-618]

* คำว่า crisis ในทางเศรษฐศาสตร์การเมือง หมายถึง ช่วงตอนที่*ปั่นป่วน*ในทางเศรษฐกิจของวงจรเศรษฐกิจ ซึ่งตรงกับภาษาญี่ปุ่นว่า KYŌKŌ (เคียวโค) ในขณะที่ crisis ยังมีความหมายทั่วไปอีกว่า "วิกฤตการณ์" ซึ่งตรงกับภาษาญี่ปุ่นว่า KIKI (คิคิ) ในที่นี้คำว่า crisis ถูกใช้ในความหมายแคบ

นายทุนการเกษตรส่วนหนึ่งต้องล้มละลาย แต่เรื่องนี้ก็สามารถแก้ไขได้โดยผ่านการเคลื่อนไหวของทุนในรูปที่ว่า ราคาสินค้าตกลง ——→ กำไรลดลง ——→ การลงทุนหดตัวกับมีการย้ายหนีของทุน ——→ การผลิตหดตัว ——→ ราคาสินค้าฟื้นตัว ซึ่งในตอนนั้นถ้าจะเกิดความขัดแย้งทางสังคมที่รุนแรง ก็ย่อมจะเป็นความรุนแรงของปัญหาการว่างงานซึ่งตามมาพร้อม ๆ กับความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจที่ได้กลายเป็นปัญหาสังคมไป[7] กล่าวในความหมายนี้ การผลิตล้นเกินโดยตัวของมันเองจึงไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นปัญหาเกษตร

ความปั่นป่วนทางการเกษตร ปรากฏขึ้นมาในขั้นตอนทางประวัติศาสตร์ขั้นตอนหนึ่งของพัฒนาการทุนนิยม (ช่วงเปลี่ยนย้ายไปสู่ขั้นตอนอุตสาหกรรมหนักกับการก่อตัวของตลาดผลผลิตการเกษตรโลก) ความปั่นป่วนทางการเกษตรนี้เป็นความปั่นป่วนของการผลิตล้นเกินของผลผลิตการเกษตรที่เป็นกระบวนการระยะยาวอันมีลักษณะเฉพาะตัวโดยสัมพันธ์กับความปั่นป่วนของการผลิตล้นเกินแบบที่เป็นวงจร ความปั่นป่วนทางการเกษตรนี้เกิดขึ้นเนื่องจาก*ความอ่อนแอ*ของโครงสร้างการผลิตซ้ำในการเกษตร ซึ่งมีการดำรงอยู่ของค่าเช่าที่ดินและการผูกขาดที่ดินอันเป็นปัจจัยการผลิตสำคัญของเกษตรกรรม

ในทางประวัติศาสตร์ ความปั่นป่วนทางการเกษตรได้ปรากฏตัวออกมา 3 ช่วง ด้วยกันคือ ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19, ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

[7] การกล่าวเช่นนี้ มิได้เป็นการปฏิเสธว่า ความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจ (KYOKO, เคียวโค) เป็นการระเบิด การปรากฏตัวของความขัดแย้งหลักของทุนนิยม ซึ่งก็คือ การกลายเป็นสินค้าของพลังงาน เพียงแต่ว่า ความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจนั้นโดยตัวของมันเองแล้วมิใช่เป็นสิ่งที่ฟื้นฟูไม่ได้สำหรับทุนนิยม และก็มิใช่เป็นสิ่งที่จะนำไปสู่การพังทลายของทุนนิยม แต่เป็นเพราะว่ามันจะปรากฏออกมาวนเวียนเป็นวงจร ซึ่งจะทำให้ปัญหาแรงงานรุนแรงขึ้น และกลายเป็นต้นตอของวิกฤตการณ์ของระบบทุนนิยมและกลายเป็นปัญหาสังคมด้วย

แต่ในกรณีของการผลิตแบบชาวนา รูปการณ์คงจะต่างกันมาก *ประการที่ 1* เพราะกรณีนี้ แม้ราคาสินค้าการเกษตรจะตกลงเนื่องจากการผลิตล้นเกินก็ไม่จำเป็นเสมอไปว่าจะทำให้การผลิตทางการเกษตรหดตัวในทันที เพราะชาวนาซึ่งมิได้ทำการผลิตเพื่อหากำไร แต่ทำการผลิตเพื่อ *"การยังชีพ"* ของตนด้วยย่อมไม่อาจลดการผลิตเพียงเพราะผลผลิตมีราคาตกต่ำ บางครั้งเมื่อราคาหดตัวชาวนาอาจเพิ่มยอดขายเพื่อรักษาระดับรายได้เอาไว้ แม้อาจต้องลดการบริโภคส่วนตัวลง เรื่องเช่นนี้ก็อาจเกิดขึ้นได้ *ประการที่ 2* ที่สำคัญกว่านั้นก็คือ เมื่อราคาตก และมีความจำเป็นจะต้องลดการผลิต ซึ่งส่วนใหญ่มักทำให้การเกิดสภาวะที่ชาวนายากจนลงและการล่มจมของชาวนากลายเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แน่นอนว่าถ้าสามารถเปลี่ยนไปปลูกพืชอื่นที่ให้ราคาดีกว่า หรือแม้เลิกทำเกษตรแล้วยังมีงานอื่นที่ดีกว่าอยู่ สภาพการณ์คงจะลดความหนักหน่วงลง แต่โดยปกติ และโดยส่วนใหญ่มักไม่เป็นเช่นนั้น เงื่อนไขดีๆ เหล่านั้นมักไม่ได้รับการตอบสนองในกรณีที่เกิดการปั่นป่วนทางการเกษตร ทำให้ปัญหาเกษตรมีความรุนแรงยิ่งขึ้นหรือเด่นชัดขึ้น

จากที่กล่าวไปคงพอเข้าใจได้ว่า ปัญหาเกษตรเกิดขึ้นเนื่องจากทั้งๆ ที่การผลิตทางการเกษตรอยู่ภายใต้อิทธิพลของทุนนิยมแต่มันเองกลับไม่อาจแปรเป็นทุนนิยมได้เต็มตัว ในที่นี้เข้าใจได้เพียงนี้ก็พอแล้ว ส่วนเรื่องที่เป็นรูปธรรมกว่านั้นจะเป็นที่แจ่มแจ้งขึ้นโดยหนังสือนี้ทั้งเล่ม

[6] ถ้าเข้าใจปัญหาเกษตรดังข้างต้นแล้ว เรื่องหัวข้อค้นคว้าของเศรษฐศาสตร์การเกษตรที่มีเป้าหมายอยู่ที่ปัญหาเกษตรอันนี้ ก็คงเป็นที่กระจ่างแจ้งแล้วในตัวของมันเอง ซึ่งสามารถสรุปได้ 3 ประเด็นคือ

(1) การที่เศรษฐศาสตร์การเกษตรถือเอาการทำให้ชัดเจนในปัญหาการเกษตรเป็นหัวข้อของการค้นคว้านั้น กล่าวให้เป็นรูปธรรมขึ้นก็คือการทำให้ชัดเจนในปัญหาที่ว่า ภายใต้เศรษฐกิจทุนนิยมเช่นนี้ ปัญหาการเกษตรเกิดขึ้นได้อย่างไร ปรากฏตัวในรูปการใด จะพัฒนาไปเช่นไร และจะส่งผลสะท้อนกลับมายังการเคลื่อนไหวของทุนนิยมทั้งหมดอย่างไร กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเศรษฐศาสตร์การเกษตรถือว่าหัวข้อในการค้นคว้าก็คือการทำให้แจ่มแจ้งอย่างเป็นระบบ และอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ในเรื่องเกี่ยวกับกฎการเคลื่อนไหวของปัญหาการเกษตรภายใต้ทุนนิยม

แน่นอนในการทำให้แจ่มแจ้งในปัญหาการเกษตรของทุนนิยม บางกรณีจำเป็นต้องย้อนกลับไปค้นคว้าประวัติศาสตร์การเกษตรก่อนทุนนิยมเพื่อหาลักษณะพิเศษของมัน แล้วนำมาเปรียบเทียบกับการเกษตรภายใต้ทุนนิยม รวมทั้งคำนึงถึงผลสะเทือนทางประวัติศาสตร์ที่มันมีต่อการเกษตรภายใต้ทุนนิยมด้วย นอกจากนี้ เนื่องจากว่าปัจจุบันค่ายสังคมนิยมได้ขยายตัวไปมากจนมิอาจละเลยผลสะเทือนของมัน ฉะนั้น อีกหัวข้อค้นคว้าที่สำคัญมากจึงได้แก่ การวิเคราะห์ปัญหาและสภาพของเกษตรกรรมในประเทศสังคมนิยมปัจจุบัน โดยทำให้กระจ่างถึงลักษณะที่ต่อเนื่อง และที่แตกต่างกับเกษตรกรรมภายใต้ทุนนิยม อย่างไรก็ดีสำหรับพวกเราแล้วเรื่องเหล่านี้ก็ยังเป็นแค่เครื่องมือหนึ่งสำหรับช่วยให้แจ่มแจ้งปัญหาการเกษตรของทุนนิยมเท่านั้น

(2) ในเมื่อปัญหาการเกษตรเป็นปัญหาการเกษตรของทุนนิยม จะแจ่มแจ้งในเรื่องนี้จึงต้องเข้าใจในกฎการเคลื่อนไหวของทุนนิยมทั้งหมด ซึ่งไม่เพียงหมายถึงการพิจารณาถึงปัญหาในแง่โครงสร้างทั้งหมด แต่พึงตระหนักว่ามันหมายถึงการพิจารณาแบบ *"รอบด้าน"* ด้วย กล่าวคือ เดิมนั้น

ทุนนิยมพัฒนาขึ้นมาจากการที่อุตสาหกรรมแยกตัวเป็นอิสระจากเกษตรกรรม และกลายเป็นสาขาการผลิตที่เป็นแก่นหลัก (รายละเอียดที่เป็นรูปธรรมจะกล่าวตั้งแต่หัวข้อที่ [22]) ส่วนการเกษตรแม้เดิมนั้นเป็นครรภ์ให้กับทุนนิยม แต่เมื่อถึงที่สุดกลับไม่อาจเป็นทุนนิยมได้อย่างรอบด้าน (กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [5]) ในแง่ของรูปการมันยังดำรงแบบวิถีการผลิตแบบก่อนทุนนิยมไว้อย่างกว้างขวาง ฉะนั้น การเคลื่อนไหวทั้งหมดจึงเริ่มต้นจากภายนอกภาคเกษตรกรรมก่อนโดยเกษตรกรรมจะเปลี่ยนแปลงตัวเองตามแรงผลักดันจากข้างนอก แน่นอนการเกษตรในแต่ละประเทศและแต่ละยุคสมัย ต่างมีปฏิกิริยาต่อแรงกระทบจากภายนอกในลักษณะที่ไม่เหมือนกัน ทั้งต่างทำให้เกิดผลที่ต่างกันไปตามคุณสมบัติหรือตามโครงสร้างเฉพาะตัวของประเทศนั้น ๆ สิ่งนี้ย่อมทำให้เกษตรกรรมสามารถส่งผลสะท้อนกลับไปสู่การเคลื่อนไหวของทุนนิยมทั้งหมดได้ระดับหนึ่ง กระนั้น ปัญหาการเกษตรโดยพื้นฐานก็ยังถูกกำหนดโดยการเคลื่อนไหวของทุนนิยม อันมีลักษณะเฉพาะตัวแต่ละประเทศและแต่ละขั้นตอนประวัติศาสตร์ กล่าวตามนัยนี้ ปัญหาการเกษตรจึงเป็นปัญหาการเกษตร*ของ*ทุนนิยม[8]

---

[8] สิ่งนี้แม้ดูเผิน ๆ แล้วจะเป็นที่กระจ่างชัดอยู่ในตัวเอง แต่กล่าวสำหรับเศรษฐศาสตร์เกษตรแบบดั้งเดิมแล้วย่อมไม่อาจพูดเช่นนั้นได้ ส่วนหนึ่งคงเป็นเพราะว่าเศรษฐศาสตร์แบบดั้งเดิมนั้นมีทัศนะที่คลุมเครือเกี่ยวกับภารกิจของเศรษฐศาสตร์ในฐานที่เป็นการทำให้แจ่มแจ้งถึงกฎการเคลื่อนไหวของทุนนิยม อีกส่วนหนึ่งคงเป็นเพราะว่า เศรษฐศาสตร์การเกษตรแบบดั้งเดิมนั้น ตัดแยกการเกษตรออกจากการเคลื่อนไหวของเศรษฐกิจส่วนทั้งหมด แล้วทำการพิจารณาการพัฒนา การเปลี่ยนของวิธีการเกษตรรวมทั้งลักษณะพิเศษของการผลิตการเกษตรในสายตาที่คับแคบจำกัดอยู่แต่ภาคการเกษตรเท่านั้น

การทำให้แจ่มแจ้งถึงการเคลื่อนไหวทั้งหมดของทุนนิยมเช่นนี้ เป็นภารกิจของวิชาเศรษฐศาสตร์ มิใช่หน้าที่เฉพาะของเศรษฐศาสตร์เกษตร เท่านั้น เศรษฐศาสตร์เกษตรเพียงตั้งอยู่บนรากฐานแห่งการค้นคว้าของวิชาเศรษฐศาสตร์ แล้วมุ่งทำความเข้าใจในปัญหาการเกษตร ฉะนั้น มันจึงเป็นเพียงสาขาพิเศษอันหนึ่งของวิชาเศรษฐศาสตร์

(3) การที่เศรษฐศาสตร์เกษตรเป็นสาขาหนึ่งของวิชาเศรษฐศาสตร์ ไม่ได้หมายความว่ามันจะเป็นเพียงวิชาที่มีเป้าหมายของการค้นคว้าอยู่ที่การเกษตร ซึ่งเป็นผลิตกรรมอันหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะตัวเหมือนอย่างเศรษฐศาสตร์อุตสาหกรรมซึ่งมีเป้าหมายของการค้นคว้าอยู่ที่อุตสาหกรรม ซึ่งเป็นสาขาผลิตกรรมอันหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะตัว แน่นอนการเกษตรไม่เพียงรับอิทธิพลจากเหล่าเงื่อนไขทางธรรมชาติค่อนข้างมาก (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [2]) แต่เพราะมันเป็นผลิตกรรมเก่าแก่จึงมีด้านที่ถูกครอบงำโดยประเพณีและความเคยชิน ฯลฯ ค่อนข้างมาก ฉะนั้นเมื่อพิจารณาการเกษตรของประเทศหนึ่ง ๆ ในยุคสมัยหนึ่ง ๆ จะพบว่ามันมีความต่างกันตามพื้นที่และท้องถิ่นสังคมที่หลากหลาย เหตุนี้ เศรษฐศาสตร์เกษตรจึงต้องนำเอาผลที่ได้จากเหล่าวิชาเทคนิคการเกษตร, ประวัติศาสตร์การเกษตร และสังคมวิทยาของหมู่บ้านชาวนามาใช้ประกอบการศึกษาถึงลักษณะพิเศษของการผลิตทางการเกษตรด้วย นี่เป็นคำอธิบายถึงความจำเป็นที่ต้องมีสาขา เชี่ยวชาญเป็นพิเศษในวิชานี้

แต่สิ่งที่ทำให้เศรษฐศาสตร์เกษตรกลายเป็นสาขาหนึ่งของวิชาเศรษฐศาสตร์ที่ทำหน้าที่ค้นคว้าในเรื่องเฉพาะด้านเกิดจากข้อเท็จจริงที่ว่าการเกษตรนั้นโดยทั่วไปดำเนินงานโดยการบริหารกิจการแบบชาวนาต่างหาก (กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [5]) เหตุนี้แม้ถูกดึงเข้าไปอยู่ในเศรษฐกิจทุนนิยม

ก็มีการเคลื่อนไหวในลักษณะที่ต่างจากกิจการที่ถูกบริหารโดยนายทุน ซึ่งจะเห็นได้ชัดเมื่อพิจารณาถึงการตอบสนองชาวนาต่อสภาพที่มีการผลิตล้นเกิน อันทำให้สินค้ามีราคาตกต่ำที่เรากล่าวถึงแล้ว สิ่งนั้นได้เกิดขึ้นกับเรื่องราคาเท่านั้น แม้เรื่องของค่าเช่าที่ดิน การเงิน การสะสมทุน และการเคลื่อนย้ายประชากรก็เหมือนกัน นี่มิได้หมายความว่ากฎทางเศรษฐกิจไม่ทำงานในภาคเกษตรกรรม เพียงแต่ว่า เมื่อเปรียบเทียบกับกิจการที่อยู่ใต้การบริหารกิจการแบบนายทุนแล้ว กฎทางเศรษฐกิจที่ใช้กับการเกษตรซึ่งอยู่ภายใต้การบริหารกิจการแบบชาวนาจะถูกบิดเบือนในระดับหนึ่งโดยหลีกเลี่ยงไม่ได้ การพิจารณาปรากฏการณ์เศรษฐกิจที่ปรากฏตัวโดยถูกบิดเบือนเช่นนี้ ทำให้เกิดภารกิจในการค้นคว้าที่มีลักษณะพิเศษของเศรษฐศาสตร์เกษตรขึ้นมา[9]

(2) มรรควิธีของเศรษฐศาสตร์เกษตร

[7] เศรษฐศาสตร์เกษตรเป็นสาขาหนึ่งของวิชาเศรษฐศาสตร์ จึงมีวิธีค้นคว้าที่ถูกกำหนดโดยมรรควิธีวิทยาของวิชาเศรษฐศาสตร์ ซึ่งโดยละเอียดแล้วเป็นเรื่องใหญ่โตมาก ไม่สามารถทำได้ในที่นี้ ฉะนั้นในที่นี้จึงขออธิบายโดยย่อเท่าที่จำเป็นเท่านั้น

[8] เรากล่าวแล้ว (ในหัวข้อที่ 3) ว่า หัวข้อค้นคว้าของวิชาเศรษฐศาสตร์อยู่ที่การทำให้แจ่มแจ้งถึงกฎการเคลื่อนไหวของทุนนิยม ซึ่ง

---

9 แน่นอนว่าสิ่งนี้สามารถกล่าวได้ในระดับหนึ่ง กบ สาขาค้นคว้าอื่น ๆ เช่นกัน จะต่างกันก็เพียงระดับเท่านั้น แม้ในวิชาเศรษฐศาสตร์อุตสาหกรรมก็ต้องคำนึงข้อจำกัดทางเทคนิค หรืออย่างในกรณีกิจการขนาดเล็ก, ขนาดกลาง, ขนาดย่อมก็ทำให้เกิดปัญหาเฉพาะอันเนื่องจากมีการดำรงอยู่ของกิจการที่ไม่เป็นแบบนายทุน เพียงแต่ว่าสัดส่วนจำนวนนี้เล็กมากเมื่อเทียบกับการผลิตแบบนายทุนที่มีฐานะครอบงำอยู่ ซึ่งจุดนี้ต่างหากที่ทำให้แบ่งแยกออกจากกรณีของการเกษตรได้

ใคร ๆ ก็รู้ได้โดยประสบการณ์ของตนเองว่าการเคลื่อนไหวดังกล่าวเป็นแบบทวิลักษณะ (dualistic) กล่าวคือ ด้านหนึ่งเป็นการเคลื่อนไหวของกระบวนเศรษฐกิจที่ปรากฏตัวในรูปของวงจรเศรษฐกิจรวมถึงการเคลื่อนไหวของเหล่า *"ปริมาณทางเศรษฐกิจ"* จำพวกระดับราคา, กำไร และค่าเช่าที่ดิน เป็นต้น การเคลื่อนไหวทั้งหมดดังกล่าวเป็นการเคลื่อนไหวแบบวงจรอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าเสมอ ๆ[10] โดยไม่ได้มีทิศทางในการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ที่แน่นอน แต่ความเด่นของมันอยู่ที่การเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีกเป็นจำนวนมากในแต่ละวัน และความเป็นกฎของมันได้ปรากฏขึ้นมาในฐานที่เป็น law of large numbers (กฎของจำนวนมาก)* ซึ่งคอยกำหนดการเคลื่อนไหวทั้งหมด

---

[10] แม้เรียกว่าเป็นการเคลื่อนไหวแบบวงจร แต่ในกรณีของวงจรเศรษฐกิจกลับปรากฏออกมาในฐานเป็นการเคลื่อนไหวแบบวงจรที่มีการหมุนเวียนของช่วงต่าง ๆ จาก เศรษฐกิจรุ่งเรือง ——→ เศรษฐกิจขั้นบ่วน ——→ เศรษฐกิจตกต่ำ ——→ เศรษฐกิจรุ่งเรืองอีก ในขณะที่การเคลื่อนไหวของราคา, ค่าเช่าที่ดินเหล่านั้น เป็นแบบเคลื่อนไหวขึ้น ๆ ลง ๆ ในแต่ละวันโดยที่การเคลื่อนไหวในแต่ละครั้งแม้จะมีความบ่ายเบนอย่างบังเอิญ แต่ที่สุดแล้วจะเคลื่อนไหวมาอยู่ที่ระดับที่แน่นอนอันหนึ่ง ๆ ซึ่งเบื้องหลังของการเคลื่อนไหวดังกล่าวคือมีการดำรงอยู่วงจรการผลิตซ้ำทั้งสังคม โดยที่ราคาเหล่านั้นเป็นการเคลื่อนไหวในฐานะที่ประกอบเป็นห่วงโซ่ข้อหนึ่งของวงจรการผลิตซ้ำทั้งสังคมนั้นเท่านั้น

* law of large numbers เป็นคำทางวิชาสถิติ หมายถึง ถ้ามีของประเภทเดียวกันมาจับกันหรือปรากฏขึ้นมาซ้ำ ๆ กัน ยิ่งของนั้นมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเท่าไร มันก็จะปรากฏขึ้นมาอย่างค่อนข้างมีความแน่นอนมากขึ้น ซึ่งเรื่องนี้ทำการทดสอบได้โดยการทดลอง อย่างเช่น การทอยลูกเต๋า หรือการทอยเหรียญ ในการจะเอา law of large numbers นี้มาใช้ในการพิจารณาปรากฏการณ์ทางสังคมนั้นยังเป็นปัญหายุ่งยากและมีความเห็นที่แตกต่างกันในหมู่นักวิชาการ

อีกด้านหนึ่ง ทุนนิยมยังมีการเคลื่อนไหวทางประวัติศาสตร์ ซึ่งได้แก่การเคลื่อนไหวที่ผ่านการปฏิสนธิ เติบโตและเปลี่ยนแปรตลอดเวลา สิ่งนี้อาจเป็นที่ชัดแจ้งในตัวมันเองเมื่อเราคำนึงถึงความจริงที่ว่า ทุนนิยมก็เป็นรูปการหนึ่งของสังคมมนุษย์ และสังคมมนุษย์จำต้องเปลี่ยนแปลงไปในทางประวัติศาสตร์อยู่เสมอ เพราะฉะนั้น วิชาเศรษฐศาสตร์ซึ่งเป็นศาสตร์แห่งประวัติศาสตร์ จึงต้องถือเอาการเคลื่อนไหวในด้านนี้เป็นเป้าหมายของการค้นคว้าด้วย[11]

แม้จะมีลักษณะที่เป็นกฎเกณฑ์ แต่กฎเกณฑ์ดังกล่าวกลับแตกต่างจากกฎของการเคลื่อนไหวแบบวงจรที่กล่าวแล้วเป็นอันมาก ทั้งนี้เพราะอย่างน้อยที่สุด มันจะเกิดขึ้นในสังคมหนึ่ง ๆ หรือประเทศหนึ่งเพียงครั้งเดียว มิใช่ซ้ำแล้วซ้ำอีก ทั้งนี้มิได้หมายความว่ามันจะเป็นการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญตามจิตวิสัย อันปราศจากกฎเกณฑ์เพื่อเราได้พิจารณาดูความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของทุนนิยมในหลายประเทศ จะเห็นได้ชัดถึงแบบวิถีการเคลื่อนไหวที่มีลักษณะร่วมกันของประเทศเหล่านั้น ถ้ากล่าว

---

[11] กล่าวสำหรับพวก MODERN ECONOMICS แล้ว จะทุ่มเทความสนใจไปทำความเข้าใจในกฎการเคลื่อนไหวแบบแรก (โดยไม่ทำให้แจ่มชัดในลักษณะทางประวัติศาสตร์ของมันด้วย) และมีความสนใจน้อยมากในการเคลื่อนไหวแบบหลังและเพราะเป็นเช่นนี้จึงทำให้วิชา MODERN ECONOMICS ไม่สามารถทำให้กระจ่างชัดในลักษณะประวัติศาสตร์ของทุนนิยม ในขณะที่การทำให้กระจ่างชัดในลักษณะประวัติศาสตร์ของทุนนิยมรวมทั้งการพยายามอธิบายการเคลื่อนไหวทางประวัติศาสตร์ของมันเป็นมรรควิธีที่เฉพาะตัวของเศรษฐศาสตร์ของมาร์กซ์

ในความหมายนี้แล้วมันจะเป็นกระบวนการที่ถูกครอบงำโดยกฎเกณฑ์ประเภทหนึ่งอันปรากฏตัวขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าในระดับโลก[12]

แม้กล่าวเช่นนั้น ก็ยังมีปัญหาที่ซ้ำซ้อนดำรงอยู่ เพราะเมื่อลองพิจารณาถึงพัฒนาการของประเทศทุนนิยมหลาย ๆ ประเทศ เช่น อังกฤษ, เยอรมัน, อเมริกา และญี่ปุ่น นอกจากเราจะพบด้านที่เหมือนกันของเส้นทางแห่งการพัฒนาแล้ว ยังอาจแลเห็นถึงการคลี่คลายที่มีลักษณะเฉพาะตัวในแต่ละประเทศด้วย มันก็คล้าย ๆ เรื่องที่ว่าปัจเจกบุคคลจะมีกระบวนการเติบโตและเปลี่ยนแปลงอันหนึ่งร่วมกันซึ่งได้แก่ วัยเด็ก, หนุ่ม และชรา แต่ทุกด้านล้วนมีประวัติชีวิตต่างกัน ฉะนั้นก่อนอื่นเราต้องทำให้กระจ่างถึงกฎแห่งการเคลื่อนไหวทั่วไปที่เป็นลักษณะร่วมกันของทุนนิยมเสียก่อน จากนั้นจึงทำความเข้าใจกับลักษณะเฉพาะตัวของทุนนิยมในแต่ละประเทศ ซึ่งเป็นการค้นคว้าแบบ 2 ขั้นตอน (โปรดดูตั้งแต่หัวข้อที่ [11]) อย่างไรก็ดี ในที่นี้ขอเพียงแต่ให้ยอมรับว่ามีการดำรงอยู่ของลักษณะที่เป็นกฎทางประวัติศาสตร์เช่นนี้อยู่ในการเคลื่อนไหวของทุนนิยมก็เพียงพอแล้ว

การเคลื่อนไหวของทุนนิยมในความเป็นจริงจึงเกิดจากการผสมผสานกันระหว่างการเคลื่อนไหวแบบวงจร กับ การเคลื่อนไหวทางประวัติศาสตร์

---

[12] ซึ่งการแลเห็นลักษณะที่ร่วมกันประเภทหนึ่งในระหว่างการพัฒนาแบบทุนนิยมของประเทศจำนวนมากนั้น เราจะคิดว่ามันเป็นเพราะระบบทุนนิยมเริ่มที่ประเทศอังกฤษก่อนแล้วค่อยส่งอิทธิพลไปยังประเทศอื่น ๆ ทำให้ประเทศอื่น ๆ นั้นมีการพัฒนาทางประวัติศาสตร์เหมือนอย่างประเทศอังกฤษหรือจะคิดว่าเพราะในแต่ละประเทศมีปัจจัยภายในอย่างเช่นปฏิสัมพันธ์กันระหว่างพลังการผลิตกับความสัมพันธ์ทางการผลิตจึงทำให้การพัฒนาเป็นทุนนิยมนั้นเป็นสิ่งที่ต้องเป็นเหมือนกัน นี่เป็นปัญหาที่น่าสนใจมาก คงไม่สามารถใช้ทัศนะอย่างหนึ่งอย่างใดแต่เพียงอย่างเดียวมาอธิบายเรื่องทั้งหมดได้ ถ้าเราจะยอมรับผลกระทำทั้ง 2 แบบ ปัญหาก็จะตามมาว่าจะให้น้ำหนักไปที่แบบไหนมากกว่านั้น ซึ่งสิ่งนี้แตกต่างไปตามนักวิชาการแต่ละท่าน

นั่นเอง เช่นไม่เพียงการเคลื่อนไหวของราคาเป็นการเคลื่อนไหวแบบวงจร คือ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าในแต่ละวันไม่ว่าในทุนนิยมขั้นตอนใดก็ตาม แต่ตัวการเคลื่อนไหวของราคาก็ยังเปลี่ยนแปลงไปในทางประวัติศาสตร์ด้วย กล่าวโดยทั่ว ๆ ไป ในขั้นตอนแรก ๆ ของทุนนิยมไม่ได้มีตลาดที่เป็นเอกภาพระบบเก่าหรือประเพณีดั้งเดิมยังส่งผลสะเทือนรุนแรง ฉะนั้นแม้จะเป็น *"สินค้าแบบนายทุน"* การก่อตัวของระดับราคาก็ยังเลี่ยงไม่ได้ที่จะถูกบิดเบี้ยวไปในรูปการต่าง ๆ และจะเริ่มมีความใกล้เคียงกับราคาซึ่งถูกกำหนดโดยกฎของมูลค่า* ที่สมมุติขึ้นตามทฤษฎีของวิชาเศรษฐศาสตร์ได้ ก็ต่อเมื่อทุนนิยมได้พัฒนาไปค่อนข้างมากแล้ว อย่างไรก็ดี เมื่อทุนนิยมพัฒนามากขึ้นจนกระทั่งการผูกขาดก่อตัวขึ้น การผูกขาดจะทำให้ระดับราคาบิดเบี้ยวไปอย่างขนาดใหญ่อีก การที่วิชาเศรษฐศาสตร์เรียกร้องให้มีมรรควิธีวิทยาที่พิเศษเฉพาะตัวเช่นนี้ย่อมสะท้อนถึงการเคลื่อนไหวอันสลับซับซ้อนของเรื่องที่จะค้นคว้านั่นเอง

[9] การจะยึดกุมและเข้าใจการเคลื่อนไหวที่สลับซ้ำซ้อนเช่นนี้ได้ ก่อนอื่นต้องแบ่งแยกการเคลื่อนไหวออกเป็นส่วน ๆ เพื่อวิเคราะห์ จากนั้นจำเป็นต้องใช้วิธีการสังเคราะห์ส่วนต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่ ฉะนั้น สิ่งนี้จึงเป็น

---

* กฎของมูลค่า หรือ law of value, Wertgesetz คือกฎที่ครอบงำการผลิตและการไหลเวียนของสินค้าในระบบทุนนิยม โดยที่ ราคาคือ อัตราเปรียบเทียบในการแลกเปลี่ยนสินค้า ซึ่งถูกกำหนดโดยขนาดของมูลค่าอีกต่อหนึ่ง (มูลค่าของสินค้าถูกกำหนดโดยปริมาณแรงงานที่จำเป็นทางสังคมในการผลิตสินค้านั้น) แต่ราคาสินค้าไม่จำเป็นต้องเท่ากับมูลค่าสินค้าเสมอไป มูลค่ากำหนดราคาสินค้าโดยผ่านการเคลื่อนไหวขึ้นลงอยู่ตลอดเวลาของราคาสินค้าที่บ่ายเบนไปจากมูลค่าของมัน สิ่งนี้เราเรียกว่าเป็นการกำหนดการแลกเปลี่ยนสินค้าโดยกฎของมูลค่า

เหตุผลให้วิชาเศรษฐศาสตร์ต้องสถาปนาขั้นตอนของการค้นคว้าออกเป็น 3 ช่วงที่แตกต่างกัน[13]

ปัจจุบันขั้นตอนดังกล่าวถูกรู้จักกันดีในนามของ "*หลักทฤษฎี*", "*ทฤษฎีขั้นตอน*" และ "*การวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน*"[14] ซึ่งต่อจากนี้เราจะลองพิจารณาลักษณะเด่นทางมรรควิธีวิทยาของแต่ละขั้นตอนโดยคร่าว ๆ

[10] ก่อนอื่น คำว่า "หลักทฤษฎี" ณ ที่นี้คือ สาขาการค้นคว้าที่เรียกกันว่าหลักทฤษฎีวิชาเศรษฐศาสตร์อันเป็นคำอธิบายถึงการเคลื่อนไหวแบบวงจรของทุนนิยมในรูปการที่บริสุทธิ์ที่สุดในฐานะซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวที่มีลักษณะเป็นกฎอันเป็นระบบอันหนึ่ง ซึ่งในวิชาเศรษฐศาสตร์ของมาร์กซ์มันได้ถูกประกอบขึ้นมาเป็นระบบทฤษฎีที่เริ่มต้นเรื่องของสินค้าจนสิ้นสุดลงในเรื่องของชนชั้นต่าง ๆ ณ ที่นี้ แม้ไม่จำเป็นต้องเจาะลึกลงในเนื้อหาของ "หลักทฤษฎี" ก็ยังจำเป็นต้องพูดถึงมรรควิธีวิทยาที่มีลักษณะเฉพาะตัวไม่มากก็น้อย กล่าวคือ ใน "หลักทฤษฎี" ได้สมมุติให้มีสภาพที่การเคลื่อนไหวแบบวงจรปรากฏในตัวรูปการณ์ที่บริสุทธิ์ที่สุด และเพื่อค้นหาลักษณะที่เป็น

---

13 ที่ใช้คำว่า *ขั้นตอน*ค้นคว้าไม่ได้หมายความว่า สาขาค้นคว้าทั้ง 3 ส่วนนั้นจะถูกนำมาเรียงลำดับกันในระดับพื้นราบเฉย ๆ แต่มันเป็นการคลี่คลายทางตรรกะจากส่วนที่เป็นทฤษฎีอันเป็นนามธรรมกว่า, เป็นพื้นฐานกว่า, ไปสู่การวิเคราะห์ที่เป็นจริงกว่า, และเป็นรูปธรรมกว่า และโดยผ่านขั้นตอนต่าง ๆ เหล่านี้จะทำให้วิชาเศรษฐศาสตร์กลายเป็นระบบทฤษฎี*อันหนึ่ง*ขึ้นมาได้

14 วิธีการค้นคว้าแบบ 3 ขั้นตอน กับ ทฤษฎีขั้นตอนที่ประกอบเป็นส่วนหนึ่งของวิธีการค้นคว้านั้น (ทฤษฎีขั้นตอนนี้เป็นสาขาที่แบ่งพัฒนาการของทุนนิยมออกเป็น 3 ขั้นตอน โดยชี้ให้เห็นถึงลักษณะพิเศษทางประวัติศาสตร์และความต้องเป็นของการเคลื่อนย้ายไปสู่ขั้นตอนอื่นของแต่ละขั้นตอน) มีความซ้ำซ้อนกันในการใช้ คำว่า *ขั้นตอน* ซึ่งอาจจะทำให้สับสนได้ แต่ก็จะขอใช้ตามความเคยชินเช่นนี้ไปก่อน

กฎของมัน จำต้องสมมุติให้มีสังคมทุนนิยมบริสุทธิ์ด้วย จากนั้นจึงทำความเข้าใจกับกฎแห่งการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในสังคมเช่นนั้น ส่วนสิ่งที่เรียกว่าทุนนิยมบริสุทธิ์จะเป็นเช่นไรสามารถกำหนดได้โดยตัว "หลักทฤษฎี" เองเท่านั้น[15] ในตอนนี้ขอให้คิดเพียงว่า สังคมทุนนิยมบริสุทธิ์คือสังคมที่ความสัมพันธ์แบบเศรษฐกิจสินค้าได้ครอบงำเศรษฐกิจทั้งหมด โดยที่ การเคลื่อนไหวแบบเป็นเอกเทศของเหล่าความสัมพันธ์แบบทุนนิยมสามารถดำเนินไปได้อย่างสมบูรณ์ตลอดรอดฝั่ง กล่าวคือ ในที่นี้เราจะละทิ้งไม่พิจารณาถึงชนชั้นที่ไม่ได้เป็นองค์ประกอบหลักของทุนนิยมเช่น ชาวนา ผู้ผลิตขนาดกลางและขนาดย่อม โดยถือว่าสังคมมีเพียง 3 ชนชั้นใหญ่คือ นายทุน กับ กรรมกร และผู้ถือครองที่ดิน (ที่ค่อนข้างมีบทบาทเป็นเพียงตัวประกอบเท่านั้น) นอกจากนี้ในขั้นนี้เราจะยังไม่พิจารณาแม้กระทั่งผลกระทบทางการเมือง[16] โดยที่การผลิตทั้งหมดจะดำเนินไปในฐานะที่เป็น

---

15 เราเห็นว่า ทุนนิยมบริสุทธิ์ที่เราถือเป็นจุดเริ่มต้นของหลักทฤษฎีนั้น ถูกถอดนามธรรมมาจากแนวโน้มของการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ของทุนนิยม โดยมรรควิธีที่เรียกตามหนังสือ Grundrisse มาร์กซ์ในส่วนที่เกี่ยวกับ "มรรควิธีของเศรษฐศาสตร์การเมือง" ว่าเป็น "วิถีลงล่าง" โดยที่ทุนนิยมบริสุทธิ์เป็นปลายทางสุดท้ายของ "วิถีลงล่าง" และในหลักทฤษฎีจะเริ่มต้นการคลี่คลายทางตรรกะจากสินค้า โดย "วิถีขึ้นบน" ไปจนถึงที่สุด และเมื่อ "วิถีขึ้นบน" ดำเนินไปจนถึงที่สุดแล้ว เมื่อนั้นทุนนิยมบริสุทธิ์ก็จะไม่ได้เป็นเพียงข้อสมมุติที่ถูกกำหนดไว้อีกต่อไป แต่จะกลายเป็นระบบที่ถูกทำให้เป็นทฤษฎี เรื่องนี้มีความสำคัญมากในทางมรรควิธีวิทยา ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป (ในหัวข้อที่ [14])

16 การละทิ้งไม่พิจารณาอำนาจทางการเมืองมีความหมาย 2 ประการ ประการที่หนึ่ง เป็นการละทิ้งไม่พิจารณาเรื่องอำนาจรัฐ อย่างเช่น การคลัง รวมถึงนโยบายที่แทรกแซงกระบวนการเศรษฐกิจซึ่งเรื่องนี้เข้าใจได้ไม่ยาก โดยที่อำนาจรัฐในที่นี้เข้าใจได้ไม่ยาก โดยที่อำนาจรัฐในที่นี้ทำหน้าที่เพียงรักษากรอบนอกทางเศรษฐกิจที่รับประกันระบอบกรรมสิทธิ์เอกชน หรือการบรรลุการทำสัญญาเสรีเท่านั้น

การผลิตของนายทุน และความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจทั้งหมดดำเนินไปโดยผ่านความสัมพันธ์แบบแลกเปลี่ยนสินค้า

แน่นอน ไม่มีทุนนิยมบริสุทธิ์ดำรงอยู่ในความเป็นจริง อย่างมากก็มีเพียงประเทศอังกฤษช่วงกลางศตวรรษที่ 19 ที่ค่อนข้างจะมีลักษณะใกล้เคียงกับทุนนิยมบริสุทธิ์ ส่วนประเทศทุนนิยมที่เกิดขึ้นภายหลังอย่างเยอรมัน อเมริกา และ ญี่ปุ่น ฯลฯ แม้ในช่วงที่เป็นทุนนิยมเต็มตัวก็ยังห่างไกลจากสภาพบริสุทธิ์เช่นนั้น กล่าวตามความหมายนี้ ทุนนิยมบริสุทธิ์จึงเป็นเพียง "*แม่บท*" (MODEL) ในทางจินตภาพอันหนึ่ง หรือถ้ากล่าวตามมาร์กซ์ก็จะเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นในห้องทดลอง อย่างไรก็ดี ไม่ได้หมายความว่ามันเป็นเพียงจินตภาพที่ถูกสร้างขึ้นมาในทางเทคนิค หรือเพื่อความสะดวกเท่านั้น ก็อย่างที่เคยกล่าวแย้มไปบ้างแล้ว (หัวข้อที่ [8]) ว่าแม้ทุนนิยมในช่วงแรกมีสภาพห่างไกลมากจากทุนนิยมบริสุทธิ์ แต่เมื่อผ่านการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ไปแล้วมันก็มีแนวโน้มที่จะมีลักษณะใกล้เคียงกับทุนนิยมบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น แต่เพียงในขณะที่ยังไม่ทันบรรลุถึงสภาพบริสุทธิ์ในความเป็นจริง มันกลับค่อย ๆ ป่ายเบนหนีจากสภาพบริสุทธิ์อีกครั้งหนึ่ง ถ้าเราทำการถอดนามธรรม (abstract) ของแนวโน้ม การพัฒนาทางประวัติศาสตร์ของทุนนิยมออกมาตามแนวนี้ละก้อ จะสามารถเข้าใจถึงสภาพทุน-

---

ซึ่งเป็นการขจัดอำนาจรัฐออกจากโครงสร้างภายในของกระบวนการเศรษฐกิจ ส่วนประการที่สอง เป็นการละทิ้งไม่พิจารณาเรื่องของดินแดน ซึ่งเป็นกรณีการค้าระหว่างประเทศ หรือ ภาษีศุลกากร ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงการใช้จินตภาพที่เป็นรูปธรรมว่าทุนนิยมได้สถาปนาขึ้นเป็นทุนนิยมโลกอันหนึ่งที่ครอบงำโลกทั้งโลกซึ่งจะทำให้มีปัญหายุ่งยากในการศึกษา ทั้งทุนนิยมบริสุทธิ์ก็ยังเป็น "เศรษฐกิจประชาชาติ" ที่มีความเป็นเอกภาพ "แบบอินทรีย์" อยู่ ซึ่ง ณ ที่นี้เราเพียงแต่ไม่ได้สนใจที่จะแบ่งการพิจารณาเป็นนอกหรือในประเทศเท่านั้น

นิยมบริสุทธิ์ได้ การใช้มรรควิธีที่เรียกว่าเป็นการถอดนามธรรมประวัติศาสตร์ จึงเป็นลักษณะพิเศษเฉพาะตัวของมรรควิธีแห่งวิชาเศรษฐศาสตร์ในฐานะที่เป็นศาสตร์แห่งประวัติศาสตร์

[11] แม้ "*หลักทฤษฎี*" จะทำให้เราแจ่มแจ้งถึงกฎการเคลื่อนไหวขั้นพื้นฐานที่สุดของทุนนิยมโดยวิธีการข้างต้น ก็ยังเป็นเพียงความเข้าใจในสภาพที่เรียกว่าทุนนิยมบริสุทธิ์ในทางนามธรรม ฉะนั้นถ้าหากต้องการเข้าใจการเคลื่อนไหวของทุนนิยมที่เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น จำต้องยึดกุมการเคลื่อนไหวทางประวัติศาสตร์ของมันให้ได้เมื่อถึงจุดนี้ย่อมไม่อาจใช้วิธีสมมุติให้มีสภาพทุนนิยมบริสุทธิ์อีกต่อไป เพราะดังที่กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [10] ว่าประการที่หนึ่ง ทุนนิยมบริสุทธิ์เป็นสังคมที่ถูกสมมุติให้เป็นจุดสุดยอดของแนวโน้มทางประวัติศาสตร์ของทุนนิยม ทำให้ตัวมันเองไม่มีการเปลี่ยนแปลงคือไม่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์[17] ประการที่สอง ถ้าพูดถึงการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ มันจะต้องถูกกำหนดโดยเหล่าเงื่อนไขอันอุดมสมบูรณ์และหลากหลายอย่างเช่นโครงสร้างของสังคมพึ่งพิงและลักษณะพิเศษของกระบวนการพังทลายของสังคมพึ่งพิงอันเป็นเงื่อนไขของทุนนิยม ความเข้มแข็งหรือความอ่อนแอของทรากเดนที่หลงเหลืออยู่หลังจากนั้น

---

[17] แน่นอนว่าใน "หลักทฤษฎี" มีด้านของการพัฒนาอย่างเช่น การเพิ่มขึ้นของการสะสมทุน การขยายตัวของขนาดการผลิตซ้ำ หรือการยกระดับสูงขึ้นขององค์ประกอบของทุนแฝงอยู่ แต่นั่นก็เป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณ โดยละทิ้งการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงในเชิงคุณภาพ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ แม้ว่าจะมีการผ่านไปของเวลา แต่ก็ไม่มีประวัติศาสตร์ เพราะฉะนั้นในหลักทฤษฎี "รวมทั้งระบบจะโคจรเป็นวงกลม โดยสังคมทุนนิยมจะสามารถพัฒนาไปได้ตลอดราวกับจะเป็นนิรันดร์เสร็จแล้วจึงค่อยมาพิจารณาให้กระจ่างถึงกลไกการเคลื่อนไหวของมัน" (UNO KŌZŌ, รวมนิพนธ์ เล่ม 2, หน้า 188)

พลังอิทธิพลทั้งในเชิงปริมาณ และคุณภาพของชั้นชนที่ไม่ใช่นายทุน ลักษณะของอำนาจทางการเมืองเหล่าเงื่อนไขทางสภาพแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจโลก ฯลฯ ซึ่งล้วนถูกละเลยไม่ได้รับการพิจารณาในกรณีที่สมมุติให้มีทุนนิยมบริสุทธิ์

แต่ถ้าเราจะไม่คำนึงถึงทุนนิยมบริสุทธิ์เลย โดยเริ่มจากการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของทุนนิยมที่เป็นรูปธรรม หรือศึกษาพัฒนาการของเศรษฐกิจโลก ตลอดจนความสัมพันธ์ทางสากลที่มีทุนนิยมแต่ละประเทศเป็นองค์ประกอบในทันที กลับไม่อาจทำได้ เพราะดังได้กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [8] ว่า ก่อนจะทำให้กระจ่างแจ้งถึงการเคลื่อนไหวที่มีลักษณะเฉพาะตัวของแต่ละประเทศ จำต้องเข้าใจถึงการเคลื่อนไหวทั่วไปที่มีลักษณะร่วมกันของแต่ละประเทศเสียก่อน ซึ่งมรรควิธีสำหรับเข้าใจกฎทั่วไปแห่งพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของทุนนิยมนั้น ก็คือ มรรควิธีของ "ทฤษฎีขั้นตอน" นั่นเอง

ถ้าเช่นนั้น มรรควิธีของ "ทฤษฎีขั้นตอน" เป็นเช่นใด? ถ้าให้กล่าวถึงข้อสรุปเสียก่อน จะได้ว่ามันเป็นมรรควิธีที่ประกอบขึ้นมาจากการผสมผสานระหว่าง "ทฤษฎีขั้นตอน" (Stufentheorie) กับ "ทฤษฎีตัวแบบ" (Typentheorie) ซึ่งต่อจากนี้ จะขอพิจารณาแต่ละทฤษฎีให้ละเอียดขึ้นอีกสักหน่อย

[12] ก่อนอื่น สิ่งที่เรียกว่า *"ทฤษฎีขั้นตอน"* ก็คือ วิธีพิจารณากระบวนการพัฒนาทั้งหมดทางประวัติศาสตร์ของทุนนิยม โดยแบ่งออกเป็นช่วง ๆ แล้วทำให้กระจ่างถึงลักษณะพิเศษในแต่ละช่วงนั้นทีละขั้น ๆ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์นั้นถ้าดูให้ละเอียดจะเห็นว่าเกิดจากการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาในแต่ละวัน แต่เราไม่อาจวิเคราะห์และบรรยายความเปลี่ยนแปลง

ในแต่ละวันได้และดีไม่ดีอาจทำให้มองไม่เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในระดับมหภาคหรือพัฒนาการไป ดังนั้น วิธีศึกษาความเคลื่อนไหวของประวัติศาสตร์โดยแบ่งเป็นยุคที่คิดว่ามีคุณสมบัติเหมือนกันให้เป็นขั้นตอนหนึ่งจากนั้นจึงอธิบายถึงลักษณะพิเศษของแต่ขั้นตอนทีละขั้น ๆ จึงเป็นที่นิยมใช้กันทั่วไปในวิชาประวัติศาสตร์ หรือแม้ในสาขาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ อนึ่งวิธีการดังกล่าวได้รับการเสนอให้ใช้มาตั้งแต่สมัยของ LIST[18] จนถึงสมัยของ ROSTOW[19] แล้ว

การพิจารณาขั้นตอนการพัฒนาของเศรษฐกิจทั้งหมด อย่างไม่คลุมเครือว่าจะใช้มาตรฐานใดในการแบ่งขั้นตอนแห่งการพัฒนาของทุนนิยมนั้น ได้ทดลองทำกันต่าง ๆ นานา แต่วิธีการที่ค่อนข้างแพร่หลายในวิชาเศรษฐศาสตร์มาร์กซ์ของญี่ปุ่นปัจจุบันคือ การแบ่งขั้นตอนของทุนนิยมเป็น 3 ขั้น อันได้แก่ ขั้นตอนพาณิชย์นิยม (mercantilism) เสรีนิยม (liberalism) และจักรวรรดินิยม (imperialism) เนื้อหาที่เจาะลึกถึงรายละเอียดของทั้ง 3 ขั้นตอนนี้จะอธิบายต่อไป ในที่นี้ขอกล่าวแต่เพียงว่า ทั้ง 3 ขั้นตอนค่อนข้างสอดคล้องกับช่วงกำเนิด ช่วงเติบโตเต็มที่ และช่วงเปลี่ยนสี แปรธาตุของทุนนิยม และยังค่อนข้างสอดคล้องกับประวัติศาสตร์โลกด้วย กล่าวคือ ขั้นตอนที่ 1 เริ่มตั้งแต่ช่วงแรกของทุนนิยมในศตวรรษที่ 16–17 จนถึง การปฏิวัติอุตสาหกรรมในศตวรรษที่ 18 ต้นศตวรรษที่ 19 ส่วนขั้นตอนที่ 2 ดำเนินไปจนถึงปลายศตวรรษที่ 19 และขั้นตอนที่ 3 ก็ตั้งแต่ศตวรรษที่ 20

---

[18] Friedrich List, *Das nationale System der politischen Okonomie*, 1841,

[19] W.W. Rostow, *The Stages of Economic Growth*, 1960.

นั้นเป็นต้นมา[20] สำหรับคำว่า พาณิชย์นิยม, เสรีนิยม และจักรพรรดินิยม ที่ใช้ก็คือ ศัพท์ที่ชี้ให้เห็นลักษณะพื้นฐานของนโยบายเศรษฐกิจในแต่ละช่วง อันแสดงถึงลักษณะพิเศษของแต่ละขั้นตอนนั้น

[13] แม้วิธีการแบบ "ทฤษฎีขั้นตอน" จะเป็นการแบ่งทุนนิยมเป็น 3 ขั้นตอนดังข้างต้น แล้วค่อยทำให้แจ่มแจ้งในลักษณะพิเศษทางประวัติศาสตร์ของแต่ละขั้นตอนนั้น ก็ยังมีปัญหาอยู่ดีในคำกล่าวที่ว่า "ทำความแจ่มแจ้งในลักษณะพิเศษ" เพราะความต้องการทำให้แจ่มแจ้งในลักษณะพิเศษทั่วไปของแต่ละขั้นตอนนั้น อาจทำให้เกิดความคิดตื้น ๆ ขึ้นได้ เช่น ถ้าจะศึกษาขั้นตอนจักรวรรดินิยมก็เอาทุนนิยมในขั้นตอนจักรวรรดินิยมของหลายประเทศมาเปรียบเทียบกัน แล้วดึงเอาแนวโน้มหรือลักษณะพิเศษร่วมกันที่ค้นพบในประเทศเหล่านั้นมาสรุปเป็นลักษณะพิเศษทั่วไป[21] ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว วิธีการถอดนามธรรมอย่างกลไกเช่นนี้ใช้ไม่ได้ผลเสมอไป เพราะว่า *ประการที่หนึ่ง* สังคมหนึ่ง ๆ ที่ก่อตัวขึ้นมาในประวัติศาสตร์ย่อมดำเนินไปโดยมี "ความสัมพันธ์แบบอินทรียภาพ" ดำรงอยู่ภายใน ฉะนั้นการหยิบยกเอาเฉพาะจุดร่วมกันมาพิจารณาเท่านั้นย่อมเท่ากับละเลย "ความสัมพันธ์แบบอินทรียภาพ" ดังกล่าวไป เช่น ในกรณีที่กล่าวว่า การกระจุกตัวของการผลิตจะทำให้เกิดการผูกขาดโดยหลีกเลี่ยงไม่ได้นั้น แท้จริงแล้ว การ

---

20 แน่นอนว่านี่เป็นการแบ่งช่วงในระดับประวัติศาสตร์โลกโดยใช้ประเทศตัวแทนที่เด่น ๆ เป็นมาตรฐาน (ดังจะได้กล่าวต่อไปในหัวข้อที่ [13]) ซึ่งการแบ่งช่วงเช่นนี้กับกรณีของประเทศทุนนิยมต่าง ๆ อาจมีความคลาดเคลื่อนกัน ทำให้เกิดเป็นปัญหาความล้าหลังขึ้นมา

21 คนที่พยายามใช้วิธีการเช่นนี้อธิบายลักษณะพิเศษของจักรพรรดินิยม ก็มิใช่ใครอื่นคือ เลนินนี่เอง (เลนิน, "จักรพรรดินิยม – ขั้นตอนสูงสุดของทุนนิยม", 1917, บทที่ 1)

กระจุกตัวของการผลิตโดยตัวของมันเองไม่ได้นำไปสู่การผูกขาดโดยอัตโนมัติ แต่จำเป็นต้องมีเหล่าเงื่อนไขและเหล่าความสัมพันธ์รูปแบบต่าง ๆ ในทางรูปธรรม ที่เพียงพอจึงจะทำให้มีการผูกขาดเกิดขึ้น ถ้าหากไม่พูดถึงประเด็นนี้ก็ไม่มีทางพิสูจน์ว่าการผูกขาดเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งการคลี่คลายทางตรรกะเกี่ยวกับประเด็นนี้ในหนังสือ "จักรพรรดินิยม" ของเลนินที่ต้องจบลงอย่างเป็นนามธรรมและไม่สมบูรณ์พอ ก็เพราะเหตุนี้เอง *ประการที่สอง* วิธีการเช่นนี้ไม่สามารถอธิบายถึงความแตกต่างในขั้นตอนเดียวกันของ "ตัวแบบ" ที่แลเห็นได้ระหว่างประเทศที่พัฒนาก่อนกับประเทศที่พัฒนาภายหลัง (ดังจะกล่าวในหัวข้อที่ [14]) ทำให้ไม่อาจอธิบายถึงการเคลื่อนไหวของเศรษฐกิจโลกที่คลี่คลายออกมาท่ามกลางความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งกันระหว่าง 2 กลุ่มประเทศนี้ได้ และการทำให้แจ่มแจ้งในการเคลื่อนไหวทางประวัติศาสตร์โลกของทุนนิยม อันเป็นหัวข้อในการค้นคว้าของ "ทฤษฎีขั้นตอน" จึงกลายเป็นสิ่งที่บรรลุได้ยากไป[22]

สิ่งที่ใช้แก้ไขปัญหาทางมรรควิธีวิทยาข้างต้นก็คือ "ทฤษฎีตัวแบบ" ซึ่งได้แก่วิธีที่หยิบยกเอาประเทศใดประเทศหนึ่งขึ้นเป็นตัวแทนของแต่ละขั้นตอน *ตามความหมายที่แน่นอนหนึ่ง ๆ* (ซึ่งจะกล่าวต่อไป) จากนั้นก็ทำความ

---

22 อย่างในการอธิบายการแบ่งโลกโดยเหล่าประเทศมหาอำนาจจักรวรรดินิยมในหนังสือ "จักรวรรดินิยม" เลนินได้เริ่มอธิบายการล้นเกินของทุนเนื่องมาจากการผูกขาดการส่งออกของทุน การแบ่งโลกตามลำดับ ซึ่งเป็นการคลี่คลายแบบพื้น ๆ มาก เช่น ในเรื่องการส่งทุนออกนั้น การส่งทุนออกนอกของอังกฤษที่ดำเนินมาตลอดศตวรรษที่ 19 กับการส่งทุนออกนอกของเยอรมันที่เพิ่งเริ่มคึกคักในปลายศตวรรษที่ 19 นั้นมีความแตกต่างกันในทางเหตุผล นอกจากนี้กลไกการก่อตัวของทุนล้นเกินก็ยังแตกต่างกัน สิ่งนี้ทำให้เลนินไม่สามารถอธิบายได้ว่า ทำไม ? จักรวรรดินิยมเยอรมันจึงก้าวร้าวกว่า และทำการเข้าร่วมการแบ่งโลกในรูปของการขอแบ่งโลกใหม่จากอังกฤษเคยแบ่งอยู่เดิม

แจ่มแจ้งในลักษณะพิเศษขั้นพื้นฐานต่าง ๆ ของแต่ละขั้นตอนตามข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่เป็นรูปธรรม[23] อย่างเช่นเรื่อง ขั้นตอนของพลังการผลิตแบบวิถีการสะสมทุน การผลิตของอุตสาหกรรมหลักที่สอดคล้องกับขั้นตอนนั้น โครงสร้างเศรษฐกิจสังคมทั้งหมดที่ประกอบขึ้นมาโดยมีพลังการผลิตนั้นเป็นแกนกลาง โครงสร้างทางชนชั้นที่ถูกกำหนดโดยโครงสร้างเศรษฐกิจนั้น ลักษณะเด่นหลัก ๆ ของนโยบายเศรษฐกิจกับความสัมพันธ์ต่อสิ่งอื่นและปัจจัยต่าง ๆ ที่จะทำให้มีการเคลื่อนย้ายไปสู่ขั้นตอนต่อไป ฯลฯ แน่นอน สำหรับลักษณะพิเศษหลัก ๆ ที่กล่าวถึงผู้ศึกษาอาจจะให้ความสนใจไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ของการค้นคว้า ซึ่งถ้ากล่าวเฉพาะเศรษฐศาสตร์เกษตรย่อมต้องวางน้ำหนักของการค้นคว้าไว้ที่โครงสร้างการเกษตรของประเทศนั้น แนวโน้มของชั้นชนชาวนา และนโยบายการเกษตร เป็นต้น

[14] ปัญหาที่สำคัญที่สุดของ "ทฤษฎีตัวแบบ" ก็คือจะใช้ประเทศใดเป็นตัวแทนของแต่ละขั้นตอนและประเทศนั้นถูกเลือกขึ้นมาอย่างไร เช่น สำหรับขั้นตอนเสรีนิยมซึ่งเป็นขั้นตอนที่ทุนนิยมปรากฏออกมาอย่างเต็มตัวนั้น เราเห็นได้ง่ายว่าตัวแทนอย่างชัดเจน คือ อังกฤษ ประเทศนี้ผ่านการปฏิวัติอุตสาหกรรมตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 18 ถึงต้นศตวรรษที่ 19 และได้สถาปนาฐานะของ "โรงงานแห่งโลก" ขึ้นในราวกลางศตวรรษที่ 19 ขณะเดียวกันก็ทำให้กระบวนการแตกตัวทางชนชั้นของชาวนาดำเนินไปอย่างถึง

---

23 คำว่า "ตามข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่เป็นรูปธรรม" อันนี้ถ้าพูดอย่างเกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน (ที่จะได้กล่าวในหัวข้อที่ [18]) ก็จะเป็นว่าในขณะที่ทฤษฎีขั้นตอนวางจุดหนักไปที่การอธิบายตัวกำหนดทั่วไปและหลัก ๆ ของขั้นตอนนั้น ในขณะที่การวิเคราะห์สภาพปัจจุบันกลับวางจุดหนักไปที่การอธิบายลักษณะเด่นเฉพาะตัวของประเทศนั้น ๆ ซึ่งเรื่องนี้จะแจ่มแจ้งได้ก็แต่ในการค้นคว้ารูปธรรมในความเป็นจริงเท่านั้น

ที่สุด ทำให้สาขาการผลิตหลักกลายเป็นทุนนิยมเกือบสมบูรณ์ อีกทั้งยังดำเนินนโยบายแบบเสรีนิยมทั้งภายในและภายนอกประเทศได้ตลอดรอดฝั่ง จึงอาจกล่าวว่า อังกฤษเคยมีลักษณะใกล้เคียงกับทุนนิยมบริสุทธิ์ที่ "หลักทฤษฎี" ได้สมมติไว้[24]

ถ้า "ตัวแบบ" ที่เด่นชัดของขั้นตอนเสรีนิยม คืออังกฤษแล้ว ตัวแทนเด่น ๆ ของขั้นตอนพาณิชย์นิยมซึ่งเกิดขึ้นก่อนย่อมเป็นอังกฤษด้วย เพราะว่าขั้นตอนพาณิชย์นิยมนั้น เป็นช่วงก่อตัวของทุนนิยม ดังชี้แจงแล้วในหัวข้อที่ [12] ซึ่งถ้ากล่าวจากจุดนี้[25] กระบวนการก่อตัวของทุนนิยมในรูปการที่สมบูรณ์แบบที่สุด จึงต้องเป็นตัวแทนที่เด่น ๆ ของทุนนิยมด้วย

---

24 แน่นอนว่า ทุนนิยมบริสุทธิ์ที่สมมติขึ้นมาใน "หลักทฤษฎี" ก็เป็นการถอดนามธรรมจากแนวโน้มพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เห็นได้ในขั้นตอนทุนนิยมของอังกฤษ (ดังที่ได้เคยพาดพิงไปในหัวข้อที่ [20] แล้ว) ฉะนั้น การที่กล่าวว่าอังกฤษในช่วงกลางศตวรรษที่ 19 คล้ายคลึงกับทุนนิยมบริสุทธิ์ จึงเป็นของธรรมดาและอาจฟังดูเหมือนกล่าวย้อนไปมาในเรื่องเดียวกัน แต่ถ้าเราพิจารณาว่าทุนนิยมบริสุทธิ์เป็นระบบที่ถูกกำหนดขึ้นมาทางตรรกะในหลักทฤษฎี มิใช่เป็นเพียงแต่สิ่งที่ถอดนามธรรมมาจากประวัติศาสตร์ละก็ การใช้สิ่งนี้มาเป็นมาตรฐานในการวัดความสมบูรณ์เต็มตัวของทุนนิยมอังกฤษในช่วงกลางศตวรรษที่ 19 จึงไม่ใช่การกล่าวย้อนไปมาในเรื่องเดียวกัน

25 ถ้าหากเราเริ่มต้นจากสังคมพึ่วดัล และจับเอากระบวนการพังทลายของสังคมพึ่วดัลมาเป็นปัญหาแล้ว การเลือกประเทศอังกฤษเป็นตัวแบบที่เด่น ๆ คงจะเป็นปัญหาแน่นอน ทั้งนี้ก็เพราะว่าระบบพึ่วดัลของอังกฤษมีลักษณะที่ค่อนข้างพิกลพิการกว่าประเทศใดในยุโรปตะวันตก โดยมีลักษณะพิเศษอยู่ที่ว่า เมื่อเปรียบกับในทวีปแล้ว การก่อตัวของพึ่วดัลในอังกฤษไม่ค่อยจะอยู่ในรูปผูกมัดกันแน่นเท่าใดนัก และสิ่งนี้กลับเป็นเหตุผลหนึ่งที่ช่วยให้ระบบพึ่วดัลในอังกฤษพังทลายได้ง่ายขึ้น ช่วยให้ทุนนิยมสามารถสถาปนาตัวเองได้เร็วขึ้น แต่เนื่องจากในทฤษฎีขั้นตอน กระบวนการก่อตัวของทุนนิยมเป็นปัญหาของการค้นคว้า เพราะฉะนั้น ประเทศที่รุดหน้าเข้าสู่กระบวนการนี้เร็วกว่าประเทศอื่นจึงได้เป็นตัวแทนที่เด่นชัดไป

แม้จะกำหนดได้แล้วว่าตัวแทนที่เด่นชัดของขั้นตอนพาณิชย์นิยมกับเสรีนิยมคือ อังกฤษ ก็ยังไม่เพียงพอที่จะอธิบายถึงลักษณะพิเศษของ 2 ขั้นตอนนี้ได้ เพราะยังมีปัญหาเหลืออยู่อีก 2 ข้อ *ปัญหาที่หนึ่ง* มีอยู่ว่าแม้กล่าวได้ว่าทุนนิยมของอังกฤษช่วงกลางศตวรรษที่ 19 มีรูปการที่สมบูรณ์แบบที่สุด สิ่งนี้ก็ไม่อาจดำรงอยู่ได้โดยเงื่อนไขของอังกฤษประเทศเดียว เพราะอังกฤษได้รวมเอาประเทศอื่น ๆ เช่น อเมริกา และเยอรมัน เป็นส่วนรอบนอกของตนในฐานที่เป็นประเทศเกษตรกรรม แล้วนำเข้าวัตถุดิบหรืออาหารจากประเทศเหล่านั้น โดยขายผลผลิตอุตสาหกรรมให้แก่ประเทศดังกล่าวทำให้สามารถบรรลุทุนนิยมอย่างสัมพัทธ์ได้ เรื่องนี้จะเป็นที่ชัดเจนเมื่อเราลองคิดดูว่า ทำไมการแตกตัวทางชนชั้นชาวนาในอังกฤษจึงสามารถดำเนินไปได้จนถึงที่สุด (ซึ่งจะกล่าวในหัวข้อที่ [28])

ในอีกด้านหนึ่ง การที่หลายประเทศถูกดึงเข้ามามีความสัมพันธ์ทางการค้ากับอังกฤษ ดังกรณีเยอรมันได้ทำให้ทุนนิยมของประเทศนั้นพัฒนาไปขณะเดียวกัน ก็ทำให้หนทางในการพัฒนาของทุนนิยมเยอรมันรวมถึงลักษณะพิเศษของมันมีความแตกต่างจากทุนนิยมอังกฤษค่อนข้างมาก ซึ่งลักษณะที่เป็นรูปธรรมของเยอรมันคงจะได้พูดกันต่อไป (ในหัวข้อที่ [30]) อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เรียกว่า ประเทศทุนนิยมล้าหลังนั้น มิได้หมายถึงประเทศที่ล้าหลังกว่าในเรื่องของเวลาเท่านั้นที่สำคัญกว่าก็คือ การเป็นทุนนิยมที่เป็น "ตัวแบบ" พิเศษที่เรียกว่า "ตัวแบบ" ประเทศล้าหลังนั่นเอง ฉะนั้น สิ่งที่เรียกว่าความเป็นกฎทั่วไปของพัฒนาการของทุนนิยม จึงไม่ได้เป็นแบบ "เส้นตรง" (linear) แต่เป็นพัฒนาการแบบ "หลายเส้น"* (Multi-linear)

---

* ซึ่งถ้าพูดตามสำนวนของผู้แปลก็จะเรียกว่าเป็นการพัฒนาแบบเชิงซ้อน (combined development)

โดยที่การทำความแจ่มแจ้งในสิ่งนี้เป็นหัวข้อค้นคว้าของ "ทฤษฎีขั้นตอน" นั่นเอง

ส่วนปัญหาที่สอง ในกรณีที่ "ทฤษฎีขั้นตอน" จะต้องพิจารณาถึงเรื่องพัฒนาการทางประวัติศาสตร์โลกของทุนนิยมเป็นพิเศษ ความสัมพันธ์แบบที่เสริมกันกับที่ขัดแย้งกันระหว่างประเทศที่รุดหน้าไปก่อน กับประเทศล้าหลังจะเป็นแกนหลักของความสัมพันธ์ทั้งหมด จะเห็นได้ชัดในไม่ช้า (หัวข้อที่ [15]) ว่าเรื่องนี้มีความหมายที่สำคัญมากในกรณีที่การเปลี่ยนสีแปรธาตุของทุนนิยม (หรือการเปลี่ยนย้ายไปสู่ขั้นตอนจักรวรรดินิยม) กลายเป็นปัญหาขึ้นมา การเปลี่ยนสี แปรธาตุของทุนนิยม มิได้เริ่มจากอังกฤษที่ซึ่งทุนนิยมปรากฏตัวอย่างสมบูรณ์แบบที่สุด กลับเริ่มต้นจากการที่ทุนนิยมแบบประเทศล้าหลังถูกสร้างขึ้นมาอยู่ภายนอกประเทศอังกฤษ กล่าวคือ ทุนนิยมได้แปรเปลี่ยนความขัดแย้งภายในตนเองโดยได้สร้างสิ่งตรงข้ามกับตนขึ้นที่ "ภายนอกของตน" ผลจากการกระทำดังกล่าวทำให้ทุนนิยมเริ่มเปลี่ยนสี แปรธาตุ และเสื่อมสลายไป ซึ่งตรรกะของประวัติศาสตร์เช่นนี้ การรับรู้แบบ "เส้นตรง" (linear) ไม่สามารถจะอธิบายได้

เหตุนี้เอง ใน "ทฤษฎีตัวแบบ" ไม่เพียงต้องศึกษา "ตัวแบบ" ที่เด่น ๆ เช่น อังกฤษ หากยังต้องศึกษาถึง "ตัวแบบ" ที่เด่นชัดน้อยกว่าซึ่งได้แก่ ประเทศที่ทุนนิยมได้รับการพัฒนาในรูปแบบที่ต่างออกไปภายใต้อิทธิพลของอังกฤษโดยผ่านการกระทำเช่นนี้แล้ว จึงจะสามารถอธิบายถึงความเป็นกฎแห่งพัฒนาการของทุนนิยมแบบ "หลายเส้น" (Multi-linear) ได้

การเลือกเยอรมันเป็นตัวแทนที่ด้อยกว่านั้น ก็เนื่องจากสาเหตุที่ว่า *ประการที่หนึ่ง* มีระบบฟิวดัลที่ก่อตัวขึ้นเป็นแบบฉบับที่สุดในยุโรปตะวันตก ทำให้ทุนนิยมมีพัฒนาการล่าช้า จนกระทั่งครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19 ก็ยัง

เป็นเพียงประเทศที่ส่งออกผลิตผลจำพวกอาหารไปให้อังกฤษ ส่วน*ประการที่สอง* ในการเปลี่ยนย้ายไปสู่ขั้นตอนจักรวรรดินิยม เยอรมันกลับเป็นประเทศที่รุดหน้าที่สุด และยังกลายเป็น "ตัวแบบ" ที่เด่นชัดของขั้นตอนนี้ไปด้วย

ฉะนั้น อังกฤษจึงเป็นประเทศที่เป็น "ตัวแบบ" ที่เด่นที่สุดสำหรับ 2 ขั้นตอนแรกของทุนนิยม โดยมีประเทศเยอรมันเป็น "ตัวแบบ" ที่ด้อยกว่าซึ่งเรื่องนี้เป็นการพิจารณาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของทุนนิยมแบบ "หลายเส้น" (Multi-linear) จากนั้นจะเป็นการกำหนด "ตัวแบบ" ของประเทศรุดหน้ากับ "ตัวแบบ" ของประเทศล้าหลัง โดยที่การศึกษาพัฒนาการของประวัติศาสตร์โลกในความสัมพันธ์ทางโครงสร้างแบบ 2 ขั้วแบบเด่นกับแบบด้อยระหว่าง 2 ประเทศที่เป็น "ตัวแบบ" นี้ เป็นหัวข้อค้นคว้าอันอันหนึ่งของ "ทฤษฎีตัวแบบ"

[15] ส่วนขั้นตอนสุดท้ายได้แก่ ขั้นตอนจักรวรรดินิยม ซึ่งเพิ่งจะกล่าวไป (หัวข้อที่ [14]) ว่า ตัวแทนที่เด่นของขั้นตอนนี้คือ เยอรมัน ซึ่งจะได้กล่าวถึงลักษณะที่เป็นรูปธรรมของประเทศนี้ในระดับหนึ่งในบทต่อไป (หัวข้อที่ [35]) เยอรมันถูกเลือกเป็นตัวแทนที่เด่น เพราะไม่ว่าจะมองจากอุตสาหกรรมหนักซึ่งเป็นพื้นฐานทางอุตสาหกรรมของจักรวรรดินิยมโดยเฉพาะการเติบโตของอุตสาหกรรมเหล็กกล้า หรือมองจากการก่อตัวของทุนการเงิน[26] ที่เป็นฐานสำหรับอุตสาหกรรมหนัก หรือมองจากการเข้าร่วม

---

[26] เวลาที่พูดถึงทุนการเงิน คนธรรมดามักจะเข้าใจในทำนองว่าเป็นทุนของธุรกิจการเงินจำพวกธนาคาร ประกันภัย เหล่านี้เป็นต้น แต่ "ทุนการเงิน" ในที่นี้ใช้ตามความหมายของ Hilferding ในหนังสือ *Das Finanzkapital* (1910) ที่หมายถึงทุนผูกขาดที่เป็นการรวมตัวระหว่างภาคการเงิน กับ ภาคอุตสาหกรรมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง

อย่างกระตือรือร้นในการแบ่งโลกแบบจักรวรรดินิยมก็ตามทั้งหมดนี้ล้วนเห็นได้ในเยอรมันก่อนประเทศอื่น และอย่างเป็นแบบฉบับด้วย นอกจากนี้เราจะเห็นอีกว่าไม่ว่า "*แนวโน้มในการกลายเป็นมาตรฐานของชาวนาย่อย*" (แนวโน้มที่ชนชั้นชาวนากลางเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ) อันเป็นลักษณะเฉพาะของการแตกตัวทางชนชั้นของชาวนาในขั้นตอนนี้ หรือการคลี่คลายของนโยบายการเกษตรแบบ "นโยบายสังคม" (Socialpolitik)[27] ล้วนปรากฏขึ้นชัดเจนในประเทศนี้

ทว่าในที่นี้ จะยังไม่เจาะลึกเข้าไปในเนื้อหาของขั้นตอนนี้ ขอเพียงแต่ชี้ว่า ลักษณะพิเศษของขั้นตอนจักรวรรดินิยม กลับมีรากฐานอยู่ที่เหล่าลักษณะเด่นของทุนนิยมเยอรมันที่เป็น "ตัวแบบ" ของประเทศล้าหลัง ซึ่งสำหรับประเทศที่ทุนนิยมแสดงความสมบูรณ์ออกมาเต็มที่ในขั้นตอนของเสรีนิยมอย่างอังกฤษแล้วเหล่าลักษณะดังกล่าวกลับกลายเป็นอุปสรรคขัดขวางการเปลี่ยนไปเป็นจักรวรรดินิยม โดยทำให้ต้องล่าช้าไป ซึ่งเนื้อหารูปธรรมเกี่ยวกับประเด็นนี้ คงจะได้พูดต่อไป (ในหัวข้อที่ [35]) ยกตัวอย่างเช่น สำหรับการแพร่หลายของ*ระบบบริษัทหุ้นส่วน*ในภาคอุตสาหกรรมอันเป็นเงื่อนไขพื้นฐานเบื้องต้นที่ขาดไม่ได้สำหรับการสถาปนาทุนการเงินขึ้น ในกรณีของเยอรมัน เริ่มต้นในระหว่างกระบวนการปฏิวัติอุตสาหกรรม

---

[27] คำว่า นโยบายสังคม (Socialpolitik) ในที่นี้ มิได้หมายถึง "นโยบายเพื่อรักษาพลังแรงงาน" ดังที่มีนักวิชาการญี่ปุ่นส่วนหนึ่งเข้าใจ แต่เป็นนโยบายที่ใช้เพื่อรักษาระบบโดยยืนกรานว่า เหล่าความขัดแย้งต่าง ๆ ของทุนนิยมที่ฝ่ายสังคมนิยมเห็นว่าจะแก้ไขได้ ก็โดยการยกสลายระบบนี้เท่านั้น สามารถแก้ไขหรือทำให้บรรเทาลงได้ด้วยนโยบายสังคมอันนี้ ฉะนั้น นโยบายสังคมอันนี้จึงมีลักษณะเป็นนโยบายเศรษฐกิจของทุนการเงิน ที่ไม่จำกัดอยู่เฉพาะนโยบายแรงงานเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงนโยบายการเกษตร และนโยบายต่อวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดเล็กด้วย

ของประเทศนั้นโดยการนำเข้าเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าซึ่งหากมองจากทุนนิยมแบบเสรีนิยมที่มีวิสาหกิจขั้นเจกชนเป็นศูนย์กลางแล้ว สิ่งนี้เป็นการแสดงออกถึงความบิดเบี้ยวแบบประเทศล้าหลัง แต่ในขั้นตอนจักรวรรดินิยมสิ่งนี้กลับมีความหมายที่สำคัญมาก เมื่อสิ่งที่มีลักษณะด้อยตามมาตรฐานของทุนนิยมบริสุทธิ์กลับเปลี่ยนไปเป็นสิ่งที่มีลักษณะที่เด่นเช่นนี้ การเปลี่ยนจากประเทศล้าหลังในขั้นตอนเสรีนิยมเป็นประเทศที่รุดหน้าจึงแสดงถึงฐานะทางประวัติศาสตร์อันมีลักษณะเปลี่ยนสี แปรธาตุ หรือกลับตาลปัตรของขั้นตอนจักรวรรดินิยม

เมื่อพิจารณาอย่างนี้แล้วจะเห็นชัดเจนถึงเหตุผลทางมรรควิธีวิทยาที่จำต้องอธิบายขั้นตอนจักรวรรดินิยมโดยกำหนดให้เยอรมันเป็น "ตัวแบบ" ที่เด่นชัด และให้อังกฤษเป็น "ตัวแบบ" ที่ด้อยกว่า และในความเป็นจริง แม้การก่อตัวของคาร์เทล (Cartel)* ในอังกฤษนับแต่ปลายศตวรรษที่ 19 จะมีความรุดหน้าอยู่บ้าง กระนั้นมันก็ยังมีลักษณะ "เฉพาะส่วน" และไม่สามารถครอบงำตลาดที่มีเสถียรภาพได้อย่างเพียงพอ ทั้งนี้สาเหตุหนึ่งคงเป็นเพราะโครงสร้างอุตสาหกรรมได้กลายเป็นอุตสาหกรรมหนักอย่างล่าช้า ทำให้การกระจายตัวของทุนมีลักษณะเด่นชัดกว่าการกระจุกตัวของทุน ขณะเดียวกันนโยบายค้าเสรีกับต่างประเทศที่ดำเนินมาตราบจนกระทั่งเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่สำคัญมาก สิ่งที่เรียกว่าทุนล้นเกินของอังกฤษในช่วงนี้ก็เช่นกัน สาเหตุใหญ่เกิดจากการลงทุนได้หดตัว เพราะการผลิต

---

* คาร์เทล หรือ สหพันธ์วิสาหกิจผูกขาด คือ องค์การที่เกิดจากการรวมตัวของเหล่าบริษัทที่สังกัดในสาขาอุตสาหกรรมประเภทเดียวกัน โดยแต่ละบริษัทยังรักษาความเป็นอิสระของตัวเอง แต่ร่วมมือกันจำกัดการแข่งขันเพื่อควบคุมตลาดอย่างผูกขาด ซึ่งจะทำให้ได้กำไรมากขึ้น

ภายในประเทศไม่ค่อยจะขยายตัวเนื่องจากมีการนำเข้าเพิ่มขึ้นกับทั้งพละกำลังที่จะแข่งขันกับต่างประเทศได้เสื่อมถอยลง ทุนล้นเกินของอังกฤษเกิดจากเหตุดังกล่าว มิได้เกิดจากการก่อตัวของการผูกขาดเองเหมือนอย่างกรณีเยอรมันและแม้จะเป็นความจริงว่าอังกฤษได้เข้าร่วมในการแบ่งโลกแบบจักรวรรดินิยมอย่างกระตือรือร้นนับแต่ปลายศตวรรษที่ 19 ก็ยังมีลักษณะป้องกันหรือปกป้องต่อการเรียกร้องให้แบ่งโลกใหม่โดยเยอรมันมากกว่า ฉะนั้นเห็นได้ว่าการเป็น "ตัวแบบ" ที่ด้อยกว่าในขั้นตอนนี้ของอังกฤษจึงเป็นข้อเท็จจริงที่ปฏิเสธไม่ได้

เกี่ยวกับมรรควิธีของ"ทฤษฎีขั้นตอน" เนื่องจากมีทัศนะที่ไม่เห็นด้วยกับทฤษฎีนี้ดำรงอยู่มาก และตัวทฤษฎีเองยังขาดความชัดเจนในหลายประเด็น ที่ผ่านมาเราจึงพิจารณาถึงเรื่องนี้ค่อนข้างละเอียดไปสักหน่อย ซึ่งก็คงจะทำให้เข้าใจแล้วว่า เราต้องการกำหนดแต่ละขั้นตอนของพัฒนาการแห่งทุนนิยม โดยใช้"ตัวแบบ" 2 อันซึ่งมีอังกฤษ และเยอรมันเป็นตัวแทน แล้วจึงอธิบายให้แจ่มแจ้งถึงลักษณะพิเศษพื้นฐานของสิ่งนี้ ขณะเดียวกันก็พยายามชี้ถึงกฎเกณฑ์ที่ดำรงอยู่ตลอดมาใน*พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของโลกทุนนิยม* โดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งกันระหว่าง "ตัวแบบ" อันที่เด่นและที่ด้อย

[16] สุดท้ายก็ถึงเรื่องการวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน ซึ่งเป็นการวิเคราะห์เศรษฐกิจโลก หรือ ทุนนิยมแต่ละประเทศที่ประกอบกันเป็นเศรษฐกิจโลกอย่างค่อนข้างจะเป็นรูปธรรมที่สุด *ซึ่งการบรรลุขั้นตอนการวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน*ในแง่หนึ่งน่าจะกล่าวได้ว่าเป็น เป้าหมายสุดท้ายของ

วิชาเศรษฐศาสตร์[28] (แน่ละว่าถ้าคำนึงถึงว่าวิทยาศาสตร์ และทุนนิยมที่เป็นเป้าของการค้นคว้านั้นมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์อยู่ตลอดเวลา "การบรรลุ" เช่นนั้นไม่มีทางทำได้ในความเป็นจริง) ซึ่งในกรณีนั้นจะเห็นได้ว่าทั้ง "หลักทฤษฎี" และ "ทฤษฎีขั้นตอน" จะกลายเป็นเครื่องมือวิเคราะห์ที่ให้พื้นฐานทางทฤษฎีสำหรับการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันนี้

---

[28] การที่กล่าวว่า การวิเคราะห์สภาพปัจจุบันเป็นเป้าหมายสุดท้ายของวิชาเศรษฐศาสตร์จะต้องเข้าใจใน 2 นัยยะดังนี้คือ ด้านหนึ่ง ถ้าวิชาเศรษฐศาสตร์มิได้มุ่งสนองตัณหาทางปัญญา แต่มุ่งที่จะเป็นเข็มชี้ทางสำหรับการปฏิบัติทางสังคมของมนุษย์ (ซึ่งการปฏิบัตินี้เป็นการปฏิบัติทางการเมืองเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมมิใช่การปฏิบัติโดยส่วนตัวเพื่อโกยกำไร) แล้วจำเป็นต้องถือเอาการวิเคราะห์ทุนนิยมในความเป็นจริงที่เป็นรูปธรรมที่สุดมาเป็นเป้าหมายสุดท้าย โดยที่หลักทฤษฎีหรือทฤษฎีขั้นตอนเป็นเพียงเครื่องมือสำหรับการนี้เท่านั้นเอง ซึ่งด้านนี้เข้าใจได้ไม่ยาก แต่ยังมีอีกด้านหนึ่ง คือ ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐศาสตร์กับขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อปฏิบัติทางการเมืองที่เป็นเรื่องสำคัญมาก กล่าวคือ แม้เรากล่าวว่า วิชาเศรษฐศาสตร์เป็นเข็มชี้ทางสำหรับการปฏิบัติทางการเมือง แต่สิ่งที่ชี้นำการปฏิบัติทางการเมือง*โดยตรง* ก็คือ เค้าโครงการ (programme) ขององค์การทางการเมือง เช่น หลักนโยบายของยุทธศาสตร์ยุทธวิธี และการที่เศรษฐศาสตร์มาร์กซ์ถือเอาการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันเป็นเป้าหมายสุดท้ายไม่ได้หมายความว่าจะถือเอาเรื่องยุทธศาสตร์ยุทธวิธีเป็นเป้าหมาย แต่มีความหมายเพียงว่า วิชาเศรษฐศาสตร์จะวิเคราะห์ข้อเท็จจริงทางภววิสัย และให้ข้อมูล*เท่านั้น* แน่นอนว่ายุทธศาสตร์ยุทธวิธีนั้นไม่สามารถสร้างขึ้นได้โดยละเลยข้อมูลทางภววิสัย แต่ในขณะเดียวกันทั้งยุทธศาสตร์ยุทธวิธีก็มิได้เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดโดยข้อมูลทางภววิสัยเพียงอย่างเดียว แต่ยังถูกกำหนดโดยเหล่าเงื่อนไขทางอัตวิสัยขององค์การทางการเมืองนั้นด้วย เฉพาะฉะนั้นเรื่องยุทธศาสตร์ยุทธวิธีจึงควรจะเป็นเรื่องที่ถูกกำหนดกันทางอัตวิสัยภายในองค์การเหล่านั้น มิใช่เป็นทฤษฎีที่ประกอบขึ้นมาโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ด้วยน้ำมือของนักวิชาการอย่างในวิชาเศรษฐศาสตร์ เรื่องนี้จำเป็นต้องเน้นให้มาก เพราะในลัทธิมาร์กซ์มักมีการชูคำขวัญเอกภาพของ "ทฤษฎีกับ การปฏิบัติ" อย่างพร่ำเพรื่อเสมอ นอกจากนี้ยังมีการบิดเบือนทางอุดมการโดยผีมือของเศรษฐศาสตร์*มาร์กซิสต์*เกิดขึ้นบ่อยครั้ง

ในการวิเคราะห์ทุนนิยมตามความเป็นจริงโดยใช้ "หลักทฤษฎี" กับ "ทฤษฎีขั้นตอน" เป็นเครื่องมือ ก่อนอื่นจำเป็นต้องเข้าใจโดยชัดเจนว่า หากจะเอา "หลักทฤษฎี" กับ "ทฤษฎีขั้นตอน" มาอธิบายความเป็นกฎทั่วไปขั้นพื้นฐานของการเคลื่อนไหวของทุนนิยมแล้ว การวิเคราะห์สภาพปัจจุบันจะมีความสัมพันธ์กับ "หลักทฤษฎี" และ "ทฤษฎีขั้นตอน" ในลักษณะที่ว่าควรมุ่งอธิบายถึงลักษณะเฉพาะที่เป็นรูปธรรมของทุนนิยมแต่ละประเทศหรือ ของเศรษฐกิจโลกในแต่ละช่วง เช่น สมมุติว่าถ้าวิเคราะห์ทุนนิยมญี่ปุ่นต้องถือว่า ตราบใดที่ทุนนิยมญี่ปุ่นยังเป็นทุนนิยมกฎการเคลื่อนไหวตาม "หลักทฤษฎี" ขั้นพื้นฐานจะยังดำรงอยู่ตลอดไป การวิเคราะห์ปัญหาราคาของญี่ปุ่นในปัจจุบันโดยพยายามพิสูจน์หรือตอกย้ำถึงการดำรงอยู่ของกฎของมูลค่า จึงไม่ใช่หัวข้อในการค้นคว้าของการวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน และเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมายในทางมรรควิธีวิทยา เพราะหาก "หลักทฤษฎี" สามารถยึดกุมการเคลื่อนไหวอย่างเป็นวงจรที่สำคัญของทุนนิยมอย่างถูกต้องแล้ว ย่อมเป็นที่กระจ่างชัดในตัวเองว่า ไม่ว่าญี่ปุ่น หรืออเมริกา กฎของมูลค่าย่อมจะยังคงดำรงอยู่ ฉะนั้นแม้ทดลองพิสูจน์ย้ำถึงสิ่งนี้ ก็เป็นเพียงการตอกย้ำในเรื่องธรรมดาที่ว่าทุนนิยมญี่ปุ่นก็เป็น*ทุนนิยม*เท่านั้น เรื่องจำเป็นสำหรับการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันจึงไม่ใช่การตอกย้ำถึงสิ่งที่มีความกระจ่างชัดอยู่ในตัวเองเช่นนี้ แต่ควรเป็นการอธิบายถึงเหล่าความสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่เป็นรูปธรรมของญี่ปุ่นในปัจจุบัน ถ้าเป็นเรื่องราคาก็ควรค้นคว้าว่าราคานั้นก่อตัวขึ้นมาโดยมีลักษณะเฉพาะอย่างไร หากกล่าวจากกลไกในการก่อตัวของราคาตาม "หลักทฤษฎี" ก็ควรพิจารณาถึงสิ่งที่บ่ายเบนหรือบิดเบี้ยวไปจาก "หลักทฤษฎี" ซึ่งการอธิบายถึงกลไกที่ทำให้เกิด "ความต้องเป็น" ของ

สิ่งใดสิ่งหนึ่ง รวมทั้งระดับและทิศทางของการบ่ายเบนหรือบิดเบี้ยวนั้นเป็นหัวข้อค้นคว้าของวิเคราะห์สภาพปัจจุบันและมีแต่ต้องผ่านการค้นคว้าอย่างนี้จึงจะทำให้เข้าใจชัดถึงลักษณะเฉพาะ*แบบญี่ปุ่น* ๆ ของทุนนิยมญี่ปุ่นอย่างเป็นรูปธรรม

เรื่องนี้กล่าวได้เช่นกัน ในเวลาที่พิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างการวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน กับ "ทฤษฎีขั้นตอน" อย่างเวลาทดลองวิเคราะห์จักรวรรดินิยมญี่ปุ่น ซึ่งหลายคนได้ยกเอาหลักการ 5 ข้อ หรือ "principal manifestations" ของทฤษฎีจักรวรรดินิยมโดยเลนินมาใช้กับกรณีญี่ปุ่นในปัจจุบันนั้น ที่จริงเกือบเรียกได้ว่าเป็นสิ่งที่ไร้ความหมาย เพราะผลลัพธ์อย่างมากจะเป็นเพียงการพิสูจน์ถึงสิ่งที่มีความชัดเจนในตัวมันเองอยู่แล้วว่าจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นเป็น*จักรวรรดินิยม* ซึ่งจะมีประสิทธิผลก็เฉพาะกับคนที่กล้าปฏิเสธความจริงดังกล่าวเท่านั้น สำหรับหัวข้อค้นคว้าของพวกเราย่อมเป็นการทำให้กระจ่างชัดว่า ญี่ปุ่นเป็นจักรวรรดินิยมที่มีลักษณะเฉพาะอย่างไร และลักษณะเฉพาะนั้นเกิดจากอะไร แน่นอนเป็นเรื่องซับซ้อนที่เดียวที่จะอธิบายว่าลักษณะเฉพาะซึ่งเป็นผลจากการบิดเบี้ยวนั้นเกิดมาจากอะไร เพราะในระดับหนึ่งลักษณะเฉพาะคงถูกกำหนดโดยตำแหน่งทางภูมิ-ศาสตร์ของแต่ละประเทศ สภาพแวดล้อม ประเพณีทางประวัติศาสตร์ และลักษณะประจำชาติ ฯลฯ หรือถ้ากล่าวในทางเศรษฐกิจก็จะเกี่ยวพันถึงโครงสร้างทางอุตสาหกรรมที่ถูกกำหนดโดยสิ่งต่าง ๆ ข้างต้น ระดับของพลังการผลิต และอิทธิพลจากต่างประเทศไม่เท่านั้น โครงสร้างทางการเมือง หรือวิธีการปรับตัวของอำนาจรัฐก็คงมีอิทธิพลระดับหนึ่ง ซึ่งการที่จะเอาเงื่อนไขต่าง ๆ เป็นรูปธรรมและซับซ้อนดังกล่าวมาใช้ประกอบการอธิบายได้อย่างไรนั้นเป็นเรื่องที่จะต้องทำให้กระจ่างอย่างเป็นรูปธรรมเป็นเรื่อง ๆ ไป แต่โดย

ทั่วไปแล้วก็อย่างที่กล่าว (ในหัวข้อที่ [2]) ว่าการเกษตรรับอิทธิพลจากเงื่อนไขธรรมชาติค่อนข้างมาก ทั้งยังเป็นผลิตกรรมที่มีประวัติศาสตร์เก่าแก่ ทำให้มีลักษณะเฉพาะที่เด่นชัดเป็นพิเศษ จุดนี้เองที่เป็นทั้งความยากลำบากและความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งของวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร

[17] สำหรับการวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน ปัญหายุ่งยากทางมรรควิธีวิทยากลับอยู่ที่ประเด็นต่อไปนี้ ก็อย่างที่กล่าวแล้ว (ในหัวข้อที่ [16]) ว่าเนื่องจาก*การวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน** หมายถึงการวิเคราะห์ทุนนิยมในแต่ละประเทศอย่างเป็นรูปธรรมหรือหมายถึงการวิเคราะห์เศรษฐกิจโลกที่ประกอบขึ้นมาจากประเทศเหล่านั้น ฉะนั้นถ้ากล่าวในความหมายกว้าง ไม่ว่าจะเป็นการวิเคราะห์เศรษฐกิจอังกฤษในศตวรรษที่ 16[29] การวิเคราะห์เศรษฐกิจญี่ปุ่นต้นสมัยเมจิ หรือการวิเคราะห์ตลาดโลกในศตวรรษที่ 19 ล้วนเป็นการวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน แต่อีกด้านหนึ่งที่เรียกว่าการวิเคราะห์*สภาพปัจจุบัน* มิได้หมายการถึงวิเคราะห์สภาพของแต่ละช่วงประวัติศาสตร์เท่านั้น หากยังหมายถึงการวิเคราะห์สภาพที่เป็นอยู่ในขณะนี้ด้วย ถ้าการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันมีภารกิจในการสร้างเข็มทิศสำหรับการปฏิบัติทางการเมืองในแบบใดแบบหนึ่ง นี่ก็เป็นเรื่องธรรมดา เพราะหากขาดการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันที่ปรากฏอยู่ต่อหน้า เราก็ไม่มีทางทำอะไรได้ กล่าวจากจุดนี้

---

* คำว่า การวิเคราะห์สภาพปัจจุบันในที่นี้ผู้แปล แปลมาจากคำว่า GENJO –BUNSEKI ซึ่งคำว่า GENJO นี้แปลได้ทั้ง "สภาพปัจจุบัน" หรือ "สภาพที่ดำรงอยู่" (the existing state of things)

29 แน่นอนว่า อังกฤษในศตวรรษที่ 16 เป็นเป้าของการค้นคว้าของ "ทฤษฎีขั้นตอน"ในฐานที่เป็น "ตัวแบบ" ที่เด่น ๆ ของขั้นตอนพาณิชย์นิยม แต่เราก็สามารถพิจารณามันในฐานเป็นการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันที่ทำให้กระจ่างถึงลักษณะของอังกฤษได้ด้วยเช่นกัน

การย้อนไปวิเคราะห์ยุคสมัยก่อน ๆ แม้ขาดไม่ได้สำหรับการทำให้กระจ่างถึงพื้นเพทางประวัติศาสตร์ของสภาพปัจจุบัน แต่มันก็ยังเป็นเพียงเครื่องมืออย่างหนึ่งเท่านั้น

ฉะนั้น หัวข้อค้นคว้าที่เป็นใจกลางของการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันจึงได้แก่การวิเคราะห์ทุนนิยมปัจจุบัน ซึ่งจุดนี้ยังมีปัญหาที่ค่อนข้างยุ่งยากทางมรรควิธีวิทยา เพราะแม้เราอาจเรียกทุนนิยมปัจจุบันในความหมายกว้างได้ว่าเป็นทุนนิยมในขั้นตอนจักรวรรดินิยม แต่เนื่องจากทุนนิยมได้บรรลุถึงช่วงระยะผ่านหรือช่วงปลายของจักรวรรดินิยมที่เรียกว่า*ทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ* (STATE MOMOPOLISTIC CAPITALISM) ในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 กับครั้งที่ 2 โดยเฉพาะตั้งแต่เกิดความปั่นป่วนของเศรษฐกิจโลกในทศวรรษที่ 1930 ดังนั้น ช่วงตอนนี้มันจึงมีรูปลักษณ์ที่แตกต่างเป็นอย่างกับขั้นตอนจักรวรรดินิยม "คลาสสิค" (CLASSICAL IMPERIALISM) และที่กล่าวว่าเรื่องนี้ทำให้เกิดความยุ่งยากทางมรรควิธีวิทยาก็เพราะว่าปกติในเวลากำหนดขั้นตอนจักรวรรดินิยมใน "ทฤษฎีขั้นตอน" นั้นมีการกำหนด "ตัวแบบ" เป็นหัวข้อหลักฉะนั้นแม้จะไม่ได้ละเลยช่วงตอนทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐเสียทีเดียว แต่ก็ทำให้ จักรวรรดินิยม "คลาสสิค" กลายเป็นหัวข้อค้นคว้าในความเป็นจริงอย่างเลี่ยงไม่ได้ ฉะนั้นการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันจนกระทั่งถึงช่วงเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 จึงต้องตั้งอยู่บนรากฐานของ "ทฤษฎีขั้นตอน" โดยตรง ในขณะที่การวิเคราะห์สภาพปัจจุบันของทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐกลับไม่ได้ใช้ "ทฤษฎีขั้นตอน" แน่นอนการพิจารณาเช่นนี้ในระดับหนึ่งมีความผิวเผินมาก เพราะถึงอย่างไร ทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ ก็ยังเป็นช่วงตอนหนึ่งของขั้นตอนจักรวรรดินิยมในความหมายกว้าง ฉะนั้นการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันในช่วง

ตอนนี้จึงควรต้องมี "ทฤษฎีขั้นตอน" ของขั้นตอนจักรวรรดินิยมเป็นรากฐานอยู่ตามเดิม เพียงแต่ว่า เนื่องจากทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐมีลักษณะของช่วงระยะผ่าน[30] ฉะนั้น "ตัวแบบ" ที่ถูกกำหนดให้มาจากทฤษฎีขั้นตอนกับทุนนิยมในความเป็นจริงที่เป็นเป้าของการค้นคว้าของการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันจึงมีความบ่ายเบนชัดเจนมากเท่านั้นเอง

ซึ่งการจะเชื่อมต่อความบ่ายเบนดังกล่าวอย่างไรนั้น เป็นเรื่องยุ่งยากที่สุดในทางมรรควิธีวิทยาในปัจจุบัน แม้ขณะนี้ก็ยังแก้ไขปัญหานี้ไม่ได้โดยสมบูรณ์ ฉะนั้นการที่จะสรุปไปเลยว่า การวิเคราะห์ทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐก็คือ "ทฤษฎีเศรษฐกิจโลกในฐานที่เป็นการวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน"* จึงยังเป็นสิ่งที่น่ากังขา ทั้งนี้เพราะ สิ่งที่เรียกว่า สภาพปัจจุบันนั้นมักเป็นผลรวมของเหล่าข้อเท็จจริงที่หลากหลาย แต่ละดำรงอยู่สะเปะสะปะและซับซ้อนเป็นอย่างมาก อีกด้านหนึ่ง การวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์เป็นการดึงเอาส่วนที่เป็นธาตุแท้ออกจากเป้าหมายของการค้นคว้าที่หลากหลายซับซ้อนนั้น จากนั้นก็ใช้ส่วนที่เป็นธาตุแท้ดังกล่าวเป็นแกนหลักในการยึดกุมการเคลื่อน

---

[30] ทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ ถ้าหากมองจากด้านของทุนนิยมมันก็คือ ทุนนิยมในขั้นตอนจักรวรรดินิยมและเป็นช่วงปลายของขั้นตอนนั้นด้วย แต่ถ้าหากมองจากแง่ของประวัติศาสตร์โลกแล้วก็คือทุนนิยมในช่วงระยะผ่านไปสู่สังคมนิยม หรือทุนนิยมในขั้นตอนระยะผ่าน กล่าวในความหมายนี้ ทุนนิยมผูกขาดแห่งรัฐจึงมีลักษณะที่ซับซ้อนที่ไม่สามารถจะกำหนดแค่เป็นช่วงหนึ่งของทุนนิยมได้

* ทัศนะของ ดร. อุโน่ โคโซ (UNO KOZO ผู้ซึ่งเป็นปรมาจารย์ของเศรษฐศาสตร์มาร์กซ์ญี่ปุ่น สำนักอุโน่ แห่งคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยโตเกียว ซึ่งตัวผู้เขียน (โออุจิ) เองก็สังกัดอยู่ในสายนี้ ทฤษฎีของสำนักอุโน่นี้มีอิทธิพลต่อนักวิชาการญี่ปุ่นที่ค้นคว้าเรื่องเมืองไทย อยู่หลายคนทีเดียว โดยเฉพาะต่อ อะคิร่า ซุเอฮิโร่ (AKIRA SUEHIRO) ผู้เขียน "CAPITAL ACCUMULATION AND INDUSTRIAL DEVELOPMENT OF THAILAND" (1985)

ไหวทั้งหมดอย่างเป็นเอกภาพ ซึ่งจะทำได้ก็ต้องมีมาตรฐานอย่างใดอย่างหนึ่งในการกำหนดธาตุแท้ของทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐเสียก่อน และสิ่งนี้จะทำได้ก็โดยเริ่มต้นจากทฤษฎีจักรวรรดินิยม กล่าวคือ ต้องกำหนดสมมุติฐานขึ้นมาว่า ภายใต้เงื่อนไขระยะผ่านเช่นนี้จักรวรรดินิยมถูกบิดเบี้ยวไปอย่างไรบ้าง จากนั้นก็ใช้ข้อสมมุติฐานนี้เป็นมาตรฐานในการวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน พร้อมกับตรวจสอบดูว่าวิธีนี้มีประสิทธิผลเพียงใดในการยึดกุมความเป็นจริงสุดท้ายจึงค่อย ๆ ดัดแปลงแก้ไขให้สมบูรณ์ขึ้น สาเหตุที่งานกำหนดธาตุแท้ทางทฤษฎีที่เป็นนามธรรมระดับหนึ่ง ซึ่งอยู่ในรูปของทฤษฎีทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐปรากฏตัวในรูปแบบต่าง ๆ นั้นก็เพื่อตอบสนองต่อความจำเป็นข้างต้นนี้เอง แม้การวิเคราะห์สภาพปัจจุบันของปัญหาการเกษตรก็เช่นกัน ภายใต้ทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐนั้นจะวิเคราะห์สภาพการเกษตรของแต่ละประเทศได้ก็ต้องตั้งอยู่บนสมมุติฐานของ "แนวมอง" ทั่วไปในระดับโลกเกี่ยวกับการเกษตรในขั้นตอนจักรวรรดินิยมว่ามันจะมุ่งหน้าไปในทิศทางใด และถูกทำให้บิดเบี้ยวไปด้วยเหตุผลใด ทั้งนี้ก็เพื่อใช้เป็นมาตรฐานในการวิเคราะห์

[18] ที่กล่าวแล้วเป็นคำอธิบายค่อนข้างยาวถึงมรรควิธีของวิชาเศรษฐศาสตร์ทั้งหมดแต่คิดว่าเมื่อได้ปูพื้นให้ถึงเพียงนี้ก็คงทำให้แจ่มแจ้งในมรรควิธีของวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรขึ้นมาบ้าง ซึ่งถ้าจะสรุปประเด็นหลักได้ว่า ประการที่หนึ่ง ไม่มี "หลักทฤษฎี" ดำรงอยู่ในวิชาเศรษฐศาสตร์-เกษตร แน่นอนว่า "หลักทฤษฎี" ต้องเป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่หาหลักการพื้นฐานทางทฤษฎีสำหรับเศรษฐศาสตร์เกษตร แต่ขั้นตอนในการค้นคว้าของ "หลักทฤษฎี" สังกัดอยู่นอกขอบเขตหรือมีอยู่ก่อนวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร

เดิม "หลักทฤษฎี" นั้นตั้งอยู่บนสมมุติฐานที่ว่ามีทุนนิยมบริสุทธิ์ แม้ภาคเกษตรก็ถูกสมมุติว่าเป็นการผลิตแบบนายทุน นี่ไม่ได้เป็นการขจัดภาคเกษตรออกไปเพียงแต่ถือว่าทุนนั้นไม่ว่าจะอยู่ในอุตสาหกรรม เกษตรกรรมหรือเหมืองแร่ ล้วนเคลื่อนไหวตามกฎแห่งการเคลื่อนไหวอันเดียวกัน "หลักทฤษฎี" ค้นคว้าและให้อรรถาธิบายถึงการเคลื่อนไหวโดยไม่ได้แบ่งแยกภาคอุตสาหกรรมออกจากการผลิตสาขาอื่น แม้กล่าวได้ว่า การผลิตทางการเกษตรนั้นรับอิทธิพลจากเหล่าเงื่อนไขธรรมชาติโดยง่าย และยังมีลักษณะขึ้นๆ ลงๆ ตามฤดูกาล ในหลักทฤษฎีแล้วสิ่งดังกล่าวไม่ได้เป็นปัญหาที่เกิดกับการเกษตรเท่านั้น เพราะ "หลักทฤษฎี" จะแบ่งทุนออกเป็นทุนที่รับขีดจำกัดจากธรรมชาติมากหรือน้อยโดยไม่แบ่งแยกเฉพาะเจาะจงเฉพาะภาคอุตสาหกรรมใดอุตสาหกรรมหนึ่ง แต่จะถือว่าเป็นความแตกต่างของการหมุนเวียน (rotation) ของทุนเท่านั้น

กล่าวตามความหมายนี้ เห็นได้ชัดว่าใน "หลักทฤษฎี" จะไม่มีทฤษฎีจำพวกทฤษฎีราคาผลผลิตการเกษตร หรือ สินเชื่อการเกษตร ไม่รู้ว่าเพราะเหตุใดจึงมักเข้าใจกันว่าทฤษฎีค่าเช่าที่ดินเป็น "หลักทฤษฎี" ในด้านการเกษตร ซึ่งไม่ต้องบอกก็รู้ว่านี่เป็นความเข้าใจผิด จริงอยู่ว่าค่าเช่าที่ดินมีอิทธิพลต่อการผลิตทางการเกษตรมากกว่าอุตสาหกรรมและยังปรากฏออกมาในรูปที่ชัดเจนกว่า ฉะนั้น ทฤษฎีค่าเช่าที่ดินใน "หลักทฤษฎี" จึงมักจะยกเอาค่าเช่าที่ดินสำหรับที่ดินในภาคเกษตรมาเป็นตัวอย่างในการอธิบายความเป็นกฎของมัน แต่สำหรับทฤษฎีค่าเช่าที่ดินตาม "หลักทฤษฎี" แล้วถือว่าค่าเช่าที่ดินที่เกิดขึ้นเนื่องจากการผูกขาดพลังธรรมชาติในฐานะที่เป็นปัจจัยการผลิตนั้นเป็นปัญหาทางทฤษฎี มิได้เจาะจงที่จะพิจารณาเฉพาะค่าเช่าของที่ดินสำหรับการเกษตรเท่านั้น

ดังนั้นกล่าวได้ว่า วิชาเศรษฐศาสตร์การเกษตรเริ่มต้นจากทฤษฎี "ขั้นตอน" ซึ่งตามมรรควิธีของทฤษฎีขั้นตอนจะมีการแบ่งขั้นตอนเป็น 3 ขั้นคือ พาณิชย์นิยม เสรีนิยม และจักรวรรดินิยม โดยอังกฤษ และเยอรมันจะถูกเลือกเป็นเป้าหมายของการวิเคราะห์ คือเป็นตัวแทนที่เด่นกับที่ด้อยในแต่ละขั้นตอน ส่วนเยอรมันเป็นตัวแบบที่เด่นชัดในขั้นตอนจักรวรรดินิยมดังที่กล่าวแล้ว

ในกรณีนั้น กฎการเคลื่อนไหวและลักษณะพิเศษทั่วไปของแต่ละขั้นตอนก็ได้เป็นที่กระจ่างแล้วในทฤษฎีขั้นตอน ฉะนั้นอรรถาธิบายของวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรจึงมุ่งที่จะพิจารณาว่าการเกษตรนั้นเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ในท่ามกลางการพัฒนาของทุนนิยม และการเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้เกิดปัญหาการเกษตรเช่นไร แน่นอนการค้นคว้าว่าเหล่าความเปลี่ยนแปลงของการเกษตรและปัญหาการเกษตรได้ส่งผลกระทบกลับไปยังพัฒนาการของทุนนิยมอย่างไรก็เป็นหัวข้อค้นคว้าอันหนึ่งเช่นกัน แต่ก็อย่างที่กล่าวแล้ว (ในข้อที่ [5]) ว่า เดิมความคลี่คลายของทุนนิยมเกิดขึ้นนอกภาคเกษตร และมีความสัมพันธ์กับการเกษตรในแง่ที่ว่า พัฒนาการของมันทำให้การเกษตรเปลี่ยนแปลง ฉะนั้น เห็นได้ชัดว่า หัวข้อหลักของการค้นคว้าจะอยู่ในส่วนนี้ และแรงกระทบที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของการเกษตร มิใช่มีแต่แรงกระทบจากภายในเท่านั้น ความสัมพันธ์กับต่างประเทศก็มีอิทธิพลสำคัญเช่นกัน หรือแม้แต่นโยบายของรัฐบาลท้องถิ่นและส่วนกลาง ตลอดจนผลจากการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองของกลุ่มชาวนาที่เป็นแรงกดดันต่อนโยบายนั้นก็เป็นเรื่องที่เพิกเฉยไม่ได้ หัวข้อค้นคว้าของวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรในฐานที่เป็น "ทฤษฎีขั้นตอน" จึงได้แก่อรรถาธิบายโดยทั่วไปเรื่อง

กฎแห่งการเคลื่อนไหวของการเกษตรในสังคมทุนนิยม โดยคำนึงถึงเหล่าความสัมพันธ์ทั้งหมดข้างต้น

ในกรณีนี้ ปัญหาที่เราจะต้องอธิบายให้กระจ่างมีมากมาย แต่ประเด็นสำคัญที่สุดก็คือ "*การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา*"[31] ทั้งนี้เพราะว่า ชาวนาอิสระที่ทำกิจการเองซึ่งเกิดขึ้นในขั้นตอนแรกของทุนนิยม ได้ถูกดึงเข้ามาสู่กระบวนการเคลื่อนไหวขึ้น ๆ ลง ๆ พร้อม ๆ กับพัฒนาการของทุนนิยม ทำให้ฐานะทางชนชั้นของพวกเขาเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งทั้งบ่อเกิดของปัญหาการเกษตรและบทบาททางประวัติศาสตร์ของชั้นชนชาวนาต่างถูกกำหนดโดยกระบวนการดังกล่าว สิ่งนี้สอดคล้องกับระบบของ "หลักทฤษฎี" ที่เริ่มต้นจากการวิเคราะห์สินค้าแต่จบลงที่การวิเคราะห์เหล่าชนชั้นอันเป็นการทำให้กระจ่างถึงโครงสร้างหลักของความสัมพันธ์ทางชนชั้นในสังคมทุนนิยม

---

31 การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา (differentation of peasantry; Entbaverung) นั้น ขอให้นิยามดังต่อไปนี้ว่า เมื่อสังคมพืชดัดล่มสลายทำให้เกิดชาวนาที่เรียกกัน *ชาวนาอิสระที่ทำกิจการเอง* ซึ่งมีเสรีภาพส่วนบุคคล มีที่ดินและปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ของตนเอง โดยยังชีพอยู่ได้ด้วยแรงงานของตนเองและครอบครัว แต่เมื่อชาวนาประเภทนี้ ถูกดึงเข้าไปอยู่ภายใต้ทุนนิยมบางส่วนจะค่อย ๆ สะสมที่ดิน เงินทุน ขยายกิจการ จนกลายเป็น*เจ้าที่ดิน* ขณะที่ส่วนที่เหลือจำนวนมากกลับล่มจม สูญเสียปัจจัยการผลิต จนกลายเป็น*ชาวนาเช่าที่ดิน* และ*กรรมาชีพ*ไปในที่สุด ซึ่งการแตกตัวทางชนชั้นของชาวนาชนชั้นกลางเช่นนี้โดยทั่วไป เรียกว่า *การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา*

ในกรณีที่มีเงื่อนไขทำให้การแตกตัวทางชนชั้นนี้เป็นไปอย่างราบรื่น การเคลื่อนไหวนี้จะปรากฏออกมาในรูป*การแตกตัวออกเป็น 2 ขั้ว*คือ เป็น*นายทุนการเกษตร* กับ *กรรมกรการเกษตร* ซึ่งเป็นการแตกตัว*ตามปกติ*ในความหมายแบบทุนนิยม แต่ถ้าการแตกตัวนั้นถูกดำเนินไป*ภายใต้เงื่อนไขที่ถูกทำให้บิดเบือนไป* จะเกิดการแตกตัวในรูปของ*เจ้าที่ดิน* กับ*ชาวนาจนเช่าที่ดินทำกิน* และ "แนวโน้มการกลายเป็นมาตรฐานของชาวนาย่อย" (กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [15]) ก็เป็นรูปการอย่างหนึ่งของการแตกตัวทางชนชั้นของชาวนานั้น

ดังนั้น เศรษฐศาสตร์เกษตรจึงเริ่มต้นจาก "ทฤษฎีขั้นตอน" และมีเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่การอธิบายปัญหาการเกษตรในฐานที่เป็นการวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน สิ่งนี้รวมถึงการวิเคราะห์ปัญหาการเกษตรโลกและการวิเคราะห์ปัญหาการเกษตรในแต่ละประเทศ อีกทั้งยังรวมถึงการค้นคว้าประวัติศาสตร์การเกษตรตั้งแต่ขั้นตอนพาณิชย์กรรมเป็นต้นมา อย่างไรก็ดีความสนใจของเราจะเพ่งไปที่การอธิบายถึงปัญหาการเกษตรและการวิเคราะห์การเกษตรภายใต้ทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ ซึ่งในกรณีนี้ย่อมตั้งอยู่บนเงื่อนไขว่าพวกเรามีความเข้าใจอย่างกว้าง ๆ เกี่ยวกับทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐอยู่ก่อนแล้ว (หัวข้อที่ [17])

[19] ที่กล่าวทั้งหมดคงทำให้เข้าใจบ้างแล้วว่า การค้นคว้าปัญหาการเกษตรนั้น ตั้งอยู่บนมรรควิธีแบบใดในการวิเคราะห์อะไร ต่อไปในบทที่ 2 เราจะพิจารณาถึงปัญหาการเกษตรตาม "ทฤษฎีขั้นตอน" อย่างคร่าวๆ ส่วนในภาคหลังจะเป็นอรรถาธิบายถึงปัญหาการเกษตรญี่ปุ่นในฐานที่เป็นการวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน

บทที่ 2
พัฒนาการของทุนนิยมกับการเกษตร

(1) ขั้นตอนพาณิชย์นิยม

[20] ณ ที่นี้ เราจะปฏิบัติตามมรรควิธีที่กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [14] กับข้อที่ [18] โดยเริ่มต้นดูจากขั้นตอนพาณิชย์นิยมของอังกฤษ

ขั้นตอนพาณิชย์นิยมของอังกฤษกินเวลาประมาณ 300 ปีจากครึ่งหลังของศตวรรษที่ 15 ถึงกลางศตวรรษที่ 18 ถ้ามองอีกแง่หนึ่งช่วงนี้จะเกิดกระบวนการพังทลายของสังคมฟิวดัลด้วย นั่นคือ มันเป็นขั้นตอนคลี่คลายของกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้สังคมฟิวดัลแตกสลายและทำให้เกิดเหล่าความสัมพันธ์แบบนายทุนขึ้นจากสิ่งนั้น

แต่ที่สำคัญที่สุดในกระบวนการนี้ก็คือ *"กระบวนการกลายเป็นสินค้า"* อย่างสมบูรณ์ของพลังแรงงานที่ทำให้ชาวนาภายใต้ระบบฟิวดัลกลายเป็นกรรมาชีพสมัยใหม่ ซึ่งมาร์กซ์เรียกกระบวนการดังกล่าวว่า *"การสะสมทุนเบื้องต้นของทุน"* (die urspriingliche Akkumulation des Kapitals) ถ้าจะสรุปเรื่องนี้ในลักษณะกว้าง ๆ จะได้ว่า ภายใต้ระบอบฟิวดัล ชาวนาได้ถูกผูกมัดให้ขึ้นต่อเจ้าอาณาเขต (Feudal Lord) ตามระบอบแบ่งชนชั้นวรรณะ พวกเขาถูกผูกติดกับที่ดินและถูกบังคับให้ผลิตผลผลิตทางการเกษตรโดยไร้เสรีภาพส่วนบุคคล พวกเขาขาดเสรีภาพในการเคลื่อนย้ายและในการประกอบอาชีพ ขณะเดียวกันกลับได้ครอบครองที่ดินจำนวนหนึ่งกับปัจจัยการผลิตอื่นตามประเพณีโดยอาศัยแรงงานของตนในการยังชีพการดำรงชีวิตแบบนี้ไม่อาจปรับตัวเข้ากับการผลิตแบบทุนนิยม ซึ่งจะสถาปนาขึ้นได้ก่อนอื่นจะต้องมีกรกรมรที่มี "เสรีภาพ 2 ชั้น" คือ มีเสรีภาพที่จะขายพลังแรงงาน

ของตนโดยเสรี และมีเสรีภาพที่จะถูกตัดขาดจากปัจจัยการผลิต (ที่ดิน) อันทำให้กลายเป็นกรรมาชีพสมัยใหม่เท่าที่จำเป็นเสียก่อน ฉะนั้นภารกิจที่ใหญ่ที่สุดที่จะต้องบรรลุทางประวัติศาสตร์ในขั้นตอนพาณิชย์นิยมจึงได้แก่การสร้างมวลชนคนงานซึ่งถ้าไม่ขายพลังแรงงานของตนเองแล้วก็ไม่มีปัจจัยการยังชีพอื่น โดยที่มวลชนคนงานเหล่านี้เกิดขึ้นมาจาก *"การแตกตัวอย่างกว้างขวางของชนชั้นชาวนา"* ภายใต้ระบอบฟิวดัลเฉพาะส่วนที่ต้องสูญเสียที่ดินและปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ไปในกระบวนการนั้น

[21] อังกฤษใช้เวลาตลอด 300 ปีแห่งขั้นตอนพาณิชย์นิยมกว่าจะบรรลุภารกิจข้างต้นได้ ซึ่งในทางรูปธรรมจะผ่านกระบวนการดังกล่าวเช่นไรนั้นเป็นที่รู้ดีอยู่แล้วในวิชาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ฉะนั้นในที่นี้จะไม่เข้าไปลึกกว่านี้ เพียงแต่ขอชี้แจงข้อเท็จจริงว่า เนื่องจากเดิมทีระบอบฟิวดัลอังกฤษมิได้ก่อตัวขึ้นอย่างเข้มแข็งเหมือนในทวีปยุโรป (เพราะอังกฤษดำรงฐานะเป็นส่วนรอบนอกในโลกสมัยยุคกลางของยุโรป) ทำให้ชาวนาสามารถสัมผัสกับเศรษฐกิจสินค้าได้ค่อนข้างเสรี และเพราะว่า ขนแกะซึ่งเป็นผลผลิตสำคัญในหมู่บ้านอังกฤษได้กลายเป็นสินค้าสำคัญที่ซื้อขายกันทางสากลตั้งแต่แรกทำให้เศรษฐกิจสินค้าแพร่ซึมรุดหน้าเข้าไปในอังกฤษตั้งแต่ศตวรรษที่ 12 ถึงกับมีการจ่ายค่าเช่าที่ดินเป็นตัวเงินกันอย่างแพร่หลายในสมัยนั้น ทำให้ระบอบฟิวดัลอังกฤษเริ่มขบวนการสลายตัวรวดเร็วกว่าที่อื่นราวกลางศตวรรษที่ 14 เกิดโรคระบาดจากสัตว์ (pest) ทำให้ประชากรลดจำนวนลงฮวบฮาบประกอบกับมีสงครามชาวนาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 14 ถึงต้นศตวรรษที่ 15 ทำให้การเกณฑ์แรงงานแทบสิ้นไปในราวกลางศตวรรษที่ 15 ดังนั้น การปลดปล่อยชาวนาในความเป็นจริงจึงเริ่มต้นตั้งแต่ตอนนั้น ทำให้ชาวนาจำนวนมากมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน มิฉะนั้น

ก็เปลี่ยนเป็นชาวนาอิสระซึ่งทำกิจการเอง (YEOMANRY) โดยจ่ายค่าเช่าที่ดินเป็นตัวเงินในจำนวนไม่มากนัก พร้อมกันนั้น ตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 15 "*ขบวนการล้อมคอก*" (enclosure movement) ครั้งที่ 1 ได้เริ่มต้นขึ้นจนกระทั่งถึงศตวรรษที่ 17 ชาวนาจำนวนมากถูกบังคับให้ออกจากที่ดินกลายเป็นผู้ร่อนเร่พเนจรไปหางานในเมืองทำ เป็นที่รู้กันว่า "*ขบวนการล้อมคอก*" นี้ได้แรงผลักดันจากการที่ขนแกะมีราคาแพงขึ้น (เนื่องด้วยความโชติช่วงของอุตสาหกรรมทอผ้าขนแกะบนพื้นฐานแห่งการก่อตัวของตลาดโลกและการปฏิวัติอุตสาหกรรม) โดยมีพันธมิตรระหว่างนายทุนเลี้ยงแกะ (grazier) กับเจ้าอาณาเขตฟิวดัลหรือลูกหลานเจ้าที่ดินเป็นตัวผลักดันอีกชั้นหนึ่ง พวกชาวนาซึ่งถูกไล่ที่ภายหลังจากผ่านการหล่อหลอมอบรมโดย "กฎหมายนองเลือด"[1] (BLOODY LEGISLATION; Blutgesetzgebung) ก็ค่อย ๆ ถูกดูดซับเข้าไปในหัตถกรรมโรงงาน (manufacture) ที่กำลังเติบโต ในทางตรงกันข้ามสิ่งนี้ได้ผลักดันการขยายตัวของหัตถกรรมโรงงานอันเป็นกิจการชนิดแรกที่ได้รับการบริหารแบบทุนนิยม "*ขบวนการล้อม*

---

[1] เกี่ยวกับเรื่อง "กฎหมายนองเลือด" นี้ มาร์กซ์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ "ทุน" เล่ม 1, บทที่ 28 ว่า

"The proletariat created by the breaking up of the banda of feudal retainers and by the forcible expropriation of the people from the soil, this "free" proletariat could not possibly be absorbed by the nascent manufactures as fast as it was thrown upon the world. On the other hand, these men ----could not as suddenly adapt themselves to the discipline of their new condition. They were tnrned *en masse* into beggars, robbers, vagabonds, partly from inclination, in most cases from stress of circumstances. Hence at the end of the 15th and during the whole of the 16th century, throughout Western Europe *a bloody legislation* against vagabondage." (P. 686)

คอก" ครั้งที่ 1 ค่อย ๆ อ่อนแรงลงในตอนศตวรรษที่ 17 แล้วกลับมาฟื้นตัวอีกครั้งหนึ่งในศตวรรษที่ 18 เป็น "ขบวนการล้อมคอก" *ครั้งที่ 2* ขบวนการนี้เกิดขึ้นเพราะแรงผลักดันโดยตรงจากความเป็นไปได้ในการบริหารกิจการขนาดใหญ่แบบนายทุนอันเนื่องจากการปฏิวัติทางการเกษตร (agrarian revolution) หรือการปฏิบัติรูปทางเทคโนโลยีที่มีแกนกลางอยู่ที่การเผยแพร่เทคนิคในการปลูกพืชหมุนเวียน (crop rotation) ฉะนั้น การล้อมคอกที่ดินโดยชนชั้นนายทุนการเกษตร (farmer)[2] จึงไม่เพียงเป็นใจกลางของขบวนการนี้เท่านั้นแต่ยังเป็นกระบวนการล่มสลายและแตกตัวของชาวนาจำนวนมาก ซึ่งสูญเสียที่ดินทำกินด้วย เพราะเหตุนี้ชาวนาอิสระที่ทำกิจการเอง จึงแทบจะหมดไปในปี 1750 และการผลิตแบบนายทุนในภาคเกษตรกรรมก็ครอบครองฐานะครอบงำตั้งแต่นั้นมา

[22] จากตัวอย่างของอังกฤษ เราได้ทราบถึงข้อเท็จจริงสำคัญบางประการเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการเกษตรกับพัฒนาการของทุนนิยมในขั้นต้อนดังกล่าว ซึ่งจะขอตั้งข้อสังเกตในประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้เป็นพิเศษว่า

1. *การพัฒนาของทุนนิยมเช่นนี้ ตั้งอยู่บนเงื่อนไขของการพัฒนาเศรษฐกิจสินค้า และการแพร่ซึมของเศรษฐกิจสินค้าเข้าไปในหมู่บ้านชนบท และในทางตรงกันข้าม พัฒนาการของทุนนิยมจะเร่งให้การพัฒนา*

---

[2] ในอังกฤษ คำว่า farmer หมายถึง ผู้บริหารการเกษตรแบบนายทุน ส่วน peasant หมายถึง ชาวนาเล็ก หรือบางทีก็ใช้เป็นคำผสม อย่างเช่น merchant farmer, capitalist farmer เป็นต้น ส่วนในอเมริกาปัจจุบันไม่มีการแบ่งแยก 2 คำนี้ออกจากกัน แต่เรียกรวม ๆ เป็น farmer.

และการแพร่ซึมของเศรษฐกิจสินค้าเป็นไปอย่างรวดเร็วขึ้น[3] กรณีนี้ ถ้าพิจารณาหมู่บ้านชนบท จะพบว่า การพัฒนาและการแพร่ซึมของเศรษฐกิจสินค้าทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเหล่าความสัมพันธ์ของหมู่บ้านชนบท โดยผ่านลู่ทางต่าง ๆ ดังนี้คือ *ประการที่หนึ่ง* โดยการทำให้เศรษฐกิจของชาวนาค่อย ๆ เปลี่ยนจากระบบ *"ยังชีพด้วยตนเอง"* เป็นระบบเศรษฐกิจสินค้า เศรษฐกิจสินค้าเกี่ยวข้องกับชาวนาในตอนแรก ๆ ด้วยการนำเอาสินค้าพุ่มเพือยที่ไม่เคยเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชาวนาจนถึงขณะนั้นเข้าไปในหมู่บ้าน ส่วนชาวนาก็ตอบสนองด้วยการเปลี่ยนผลผลิตที่เหลืออยู่ในมือให้เป็นสินค้า ในไม่ช้าสิ่งพุ่มเพือยเหล่านี้ก็ค่อย ๆ ซึมซ่านเข้าไปในวิถีชีวิตของชาวนากลายเป็นสิ่งจำเป็นในชีวิต ทำให้ผลผลิตบางส่วนเริ่มถูกผลิตขึ้นอย่างมีเป้าหมายเพื่อให้กลายเป็นสินค้าโดยตรง ไม่แต่เท่านั้น ความคลี่คลาย

---

[3] แต่ขออย่าได้เข้าใจง่าย ๆ ว่า *ถ้าเพียงแต่*เศรษฐกิจสินค้าเจริญขึ้นจะนำไปสู่การพังทลายของระบอบพีวดัล และมีการเปลี่ยนไปเป็นทุนนิยม*โดยทันที* เพราะมีบางกรณีที่การแพร่ซึมเข้าไปในหมู่บ้านชนบทของเศรษฐกิจสินค้ากลับไปส่งเสริมการขูดรีดแบบพีวดัลต่อชาวนา ทำให้พัฒนาการของทุนนิยมหยุดชะงักหรือถูกทำให้บิดเบี้ยวพิการไปอย่างในประเทศเยอรมัน ที่จะกล่าวต่อไปในหัวข้อที่ [24] ซึ่งความแตกต่างเช่นนี้ ในด้านหนึ่งก็ขึ้นอยู่กับโครงสร้างภายในของสังคมพีวดัลนั้นเอง และยังขึ้นอยู่กับว่าเศรษฐกิจสินค้าได้ผ่านกระบวนการเช่นไรมาและด้วยความเร็วเท่าไรในการแทรกซึมเข้ามาด้วย แต่โดยปกติแล้ว ถ้าชาวนาถูกดึงเข้าไปสู่เศรษฐกิจสินค้าโดยตรงหรือเกิดการพัฒนาของการกลายเป็นเศรษฐกิจสินค้าแบบชาวนา ก็จะทำให้มีการพัฒนาแบบทุนนิยมที่ราบรื่นเกิดขึ้น แต่ถ้าหากเจ้าอาณาเขต (feudal Lord) ถูกดึงเข้าสู่เศรษฐกิจสินค้า และการกลายเป็นสินค้าของผลผลิตการเกษตรตกอยู่ในกำมือของเจ้าอาณาเขต โดยกีดกันชาวนาให้ตัดขาดออกจากตลาดไป (หรือเกิดการพัฒนาของการกลายเป็นสินค้าแบบเจ้าอาณาเขต) แล้ว จะมีแนวโน้มของการขูดรีดแบบพีวดัลมากยิ่งขึ้น แต่อะไรที่เป็นตัวทำให้เกิดความแตกต่างเช่นนี้ขึ้นมา ก็ต้องพิจารณาเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่เป็นรูปธรรมและซับซ้อนเป็นราย ๆ ไป

ดังกล่าวยังทำให้การแบ่งงานทางสังคมพัฒนาไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ คือการผลิตทางอุตสาหกรรมที่เดิมนั้นถูกรวมอยู่ในเศรษฐกิจการเกษตรในรูปของอุตสาหกรรมในครัวเรือน *"แบบพึ่งตนเอง"* จะค่อย ๆ เริ่มแยกตัวออกจากการเกษตรกลายเป็นสาขาการผลิตสินค้าที่เป็นอิสระ การผลิตดังกล่าวในช่วงแรกยังประสานอยู่กับการเกษตรในรูปของอุตสาหกรรมหมู่บ้าน จากนั้นก็ค่อย ๆ ถูกครอบงำโดยทุนพ่อค้าซึ่งเป็นผู้ขายส่ง และก่อตัวเป็น *"หัตถกรรมโรงงาน"* (manufacture) ในที่สุด อีกด้านหนึ่ง การผลิตทางการเกษตรก็ค่อย ๆ กลายเป็นอีกสาขาผลิตกรรมหนึ่งที่เป็นอิสระ ซึ่งยิ่งการแบ่งงานทางสังคมขยายตัวออกไปการผลิตในภาคเกษตรจะยิ่งต้องอาศัยความเชี่ยวชาญเฉพาะอย่างเพียงนั้น[4] เหตุนี้ เศรษฐกิจสินค้าจึงได้กลายเป็นปัจจัยชี้ขาดที่ครอบงำเศรษฐกิจชาวนาในขั้นตอนนี้ *ประการที่สอง* พร้อม ๆ กับการขยายตัวของเศรษฐกิจสินค้าเริ่มมี *"การแตกตัวทางชนชั้นในหมู่ชาวนา"* มากขึ้น เดิมใช่ว่าสังคมแบบพี่วดัลจะไม่มีความแตกต่างทางชั้นชนในหมู่ชาวนา แม้ในอังกฤษก็ยังมีหลายชั้นชนโดย "ชั้นบน" คือ ชาวนาอิสระ (free holders) ไล่ลงมาจนถึง เลก (serfs) ซึ่งมีลักษณะคล้ายทาส สำหรับส่วนที่เป็นแกนกลางของชาวอังกฤษขณะนั้นก็คือ พวก full villians ที่ครอบครองที่ดินราว 30 เอเคอร์ (12 เฮคเตอร์) ซึ่งภายใต้สังคมพี่วดัลทำการผลิตเพื่อ "ยังชีพด้วยตนเอง" และมีศักยภาพในการพัฒนาค่อนข้างน้อยเช่นนี้ ถือได้ว่าพวกเขาเป็นกลุ่มคนที่ค่อนข้างจะมีเสถียรภาพ แต่เมื่อเศรษฐกิจสินค้าได้แทรกซึมเข้ามา กลับทำให้เกิดการแข่งขันกันเองในหมู่

---

[4] พัฒนาการแบบนี้ สามารถเห็นได้ไม่ว่าในประเทศไหน อย่างในกรณีของรัสเซียสามารถดูได้จากคำอธิบายของเลนินใน "The development of Capitalism in Russia" (1899)

พวกเขาอย่างเลี่ยงได้ยากโดยผู้มีพลังการผลิตมากกว่าจะมีฐานะเศรษฐกิจดีขึ้น ส่วนที่อ่อนแอกว่าจะค่อยๆ ตกต่ำลง ในที่สุดจะทำให้ชนชั้นชาวนารวยผู้เริ่มมั่งคั่งและดำเนินกิจการด้วยการใช้แรงงานรับจ้างไม่มากก็น้อยกับชนชั้นชาวนาจนผู้ตกต่ำ สูญเสียที่ดิน และยังชีพด้วยการเป็นลูกจ้างชาวนารวย เกิดขึ้นมาจากสังคมพี่วดัล และต่อมาก็ได้กลายเป็นปัจจัยอันหนึ่งที่บ่อนทำลายสังคมพี่วดัลในที่สุด *ประการที่สาม* ขณะเดียวกันความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าอาณาเขตกับชาวนาก็เปลี่ยนแปลงพัฒนาการของเศรษฐกิจสินค้าโดยตัวมันเอง ด้านหนึ่งได้ดึงดูดเอาเศรษฐกิจของเจ้าอาณาเขตเข้ามาใต้ร่มเงาของเศรษฐกิจสินค้าพร้อมๆ กับบีบรัดให้อ่อนแอลง อีกด้านหนึ่งยิ่งชาวนาถูกดึงถลำลึกเข้าไปในเศรษฐกิจสินค้า ก็ยิ่งเร่งชาวนาให้เรียกร้องเสรีภาพและการปลดปล่อยมากยิ่งขึ้นเพียงนั้น โดยพวกชาวนาพยายามทำให้สิ่งนี้ปรากฏเป็นจริงไม่ด้วยการกบฏก็หลบหนี ซึ่งในกระบวนการดังกล่าวการปลดปล่อยชาวนาในความเป็นจริงได้รุดหน้ายิ่งขึ้น[5] โดยชาวนาร่ำรวยจะค่อยๆ ไถ่ตัวเองให้ได้รับเสรีภาพส่วนบุคคล ส่วนชาวนาจนก็ผละทิ้งที่ดินหนีการไล่ล่าของเจ้าอาณาเขต อย่างที่กล่าวบ้างแล้วว่า ก่อนที่ "ขบวนการล้อมคอก" จะเริ่มต้น ชาวนาส่วนใหญ่ได้หลุดพ้นจากแอกตรวนแบบพี่วดัลในความเป็นจริงไปแล้ว

---

[5] ในอังกฤษการปลดปล่อยชาวนาได้เริ่มต้นจากเรื่องที่เป็นไปแล้วในความเป็นจริงก่อน ในขณะที่ในประเทศที่ล้าหลัง มักจะเป็นไปในรูปที่การปลดปล่อยชาวนาถูกดำเนินไปโดยอำนาจรัฐจากข้างบนในทางกฎหมายก่อน สิ่งนี้เป็นตัวอย่างอันหนึ่งของแนวโน้มทั่วไปที่ประเทศล้าหลังเลียนแบบประเทศที่ก้าวหน้ากว่าโดย*การนำเข้า*สิ่งที่ปรากฏเป็นจริงแล้วในความเป็นจริงของประเทศก้าวหน้ากว่ามาสู่ประเทศล้าหลังกว่าในรูปของ*สถาบัน*

2. *เมื่อชาวนาได้ถูกปลดปล่อยจากแอกตรวนแบบพิวดัลในความเป็นจริง หรือมีความเป็นไปได้ที่จะกลายเป็นกรรมาชีพ (proletariat) แล้ว กระบวนการแย่งยึดที่ดิน อันทำให้ชาวนาถูกตัดขาดจากปัจจัยการผลิตโดยสิ้นเชิงก็ยิ่งรุดหน้าในความเป็นจริง* ซึ่งสิ่งนี้ก็คือ "*ขบวนการล้อมคอก*" ในศตวรรษที่ 16 จนถึงกลางศตวรรษที่ 18 สำหรับกรณีอังกฤษโดยเฉพาะใน "ขบวนการล้อมคอก" ครั้งที่ 1 แม้จะมีการแย่งยึดที่ดินด้วยความรุนแรงอย่างชัดแจ้ง (ความรุนแรงแบบพิวดัลในกำมือของผู้ครอบครองที่ดิน) กระนั้น มันก็ใช่ว่าจะบรรลุได้ด้วยความรุนแรงโดยตรงเท่านั้น "*ขบวนการล้อมคอก*" *ครั้งที่ 1* จำเป็นต้องใช้ประโยชน์จากตรรกะของกฎหมายโรมันที่ว่า ที่ดินเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคลของเจ้าที่ดิน ชาวนาเป็นเพียงผู้เช่า ฉะนั้นเจ้าที่ดินจึงมีสิทธิที่จะเอาที่ดินกลับคืนเมื่อใดก็ได้ ตรรกะนี้ถูกใช้ให้เห็นอย่างกว้างขวางในการริบที่ดินจากชาวนา โดยอาศัยอำนาจศาล ส่วน "*ขบวนการล้อมคอก*" *ครั้งที่ 2* ก็มักใช้ "การล้อมคอก" อย่าง "ถูกกฎหมาย" ตามพระราชบัญญัติของสภาผู้แทนราษฎรเป็นเครื่องมือหลักในการริบที่ดิน นอกจากใช้วิธีริบที่ดินคืนโดยตรงดังกล่าว ยังมีการใช้วิธีเก็บค่าเช่าที่ดินในอัตราสูง (ที่เรียกกันว่า "ค่าเช่าที่ดินอย่างรีดเค้น rack rent") เป็นเครื่องกระตุ้นให้พวกชาวนาล่มจมหรือไม่ก็ใช้ทุนเงินกู้และทุนพ่อค้าที่คิดดอกเบี้ยแพงเป็นปลิงดูดเลือดชาวนาจนล้มละลายกลายเป็นกรรมาชีพ นอกจากนี้การตกต่ำของมูลค่าเงินตรา เนื่องจากการไหลเข้าของแร่เงินจากทวีปใหม่หรือเหรียญเงินคุณภาพเลวที่ผลิตโดยรัฐบาลทิวดอร์อังกฤษอันทำให้สินค้ามีราคาสูงขึ้นมาก ก็เป็นสาเหตุหนึ่งของ "*การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา*" ในขณะนั้น กล่าวคือ ความรุนแรงรูปแบบต่าง ๆ

ทั้งทางตรงและทางอ้อมได้บีบให้ชาวนาแปรเปลี่ยนเป็นกรรมาชีพ การเปลี่ยนแปลงทั้งหมดที่เป็นประโยชน์ต่อชนชั้นนายทุนซึ่งกำลังสร้างตัวได้ก่อรูปขึ้นเป็นประวัติศาสตร์แห่งการสะสมทุนเบื้องต้น[6]

แต่ข้อสังเกตในกรณีนี้ก็คือข้อเท็จจริงที่ว่า กระบวนการซึ่งทำให้แยกตัวจากที่ดินนั้น ขณะเดียวกันก็เป็นกระบวนการซึ่งที่ดินโดยตัวของมันเองไม่เพียงกลายเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคลอันหนึ่งยังกลายเป็นสินค้าชนิดหนึ่งที่ซื้อขายได้ เดิมภายใต้การครอบครองที่ดินแบบพิวดัลซึ่งชาวนากับที่ดินเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนั้น ไม่มีทางที่จะเกิดแรงงานรับจ้างได้ ทำให้ทุนนิยมเกิดขึ้นไม่ได้ และแม้ภายหลังที่เกิดการแบ่งแยกระหว่างที่ดินกับชาวนาขึ้นมาครั้งหนึ่ง ความสัมพันธ์ที่ถูกแยกจากกันนี้ก็ยังต้องได้รับการประคับประคอง และผลิตซ้ำขึ้นใหม่ตลอดเวลา กล่าวตามนัยนี้การที่ที่ดินได้กลายเป็นสมบัติส่วนบุคคลซึ่งผู้อื่นไม่อาจใช้ประโยชน์โดยไม่จ่ายค่าตอบแทน จึงเป็นเงื่อนไขพื้นฐานแห่งการสถาปนาทุนนิยม[7] และการสะสมทุน

---

[6] มาร์กซ์ได้กล่าวไว้ว่า "In the history of primitive accumulation, all revolutions are epoch-making that act as levers for the capitalist in course of formation. ----- The expropriation of the agricultural producer, of the peasant, from the soil, is the basis of the whole process (of primitive accumulation). The history of this expropriation, in differents countries, assumes different aspects and run through its various phases, in different orders of succesion and at different periods. In England alone, which we take as our example, has it the classic form." (จาก "Capital" Vol. 1 pp. 662–670)

[7] ความสัมพันธ์นี้ เป็นเรื่องที่ค่อนข้างซับซ้อน กล่าวคือ แต่เดิมทุนนิยมมีพื้นฐาน*ของการสถาปนาตัวเองอยู่ที่การแยกตัวของชาวนาออกจากที่ดิน* แต่ในอีกด้านหนึ่งพร้อม ๆ กับการสถาปนาตัวของทุนนิยม ที่ดินโดยตัวของมันเองได้กลายเป็นสมบัติที่สามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์อันนี้ในรูปของค่าเช่าที่ดิน ด้วยเหตุเช่นนี้ ที่ดินจึงเป็น

เบื้องต้นของทุนนิยมในขณะเดียวกันจึงเป็นกระบวนการสถาปนากรรมสิทธิ์ที่ดินแบบสมัยใหม่ด้วย[8]

3. หากถามว่า เหตุใดกระบวนการสะสมทุนเบื้องต้นซึ่งดำเนินไปอย่างถึงที่สุด จึงทำให้ "การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา" ในอังกฤษมีความรุดหน้ามากจนกระทั่งแทบจะไม่มีชาวนาขนาดย่อยที่บริหารกิจการของตนเองอย่างเป็นอิสระหลงเหลืออยู่ก่อนการปฏิวัติอุตสาหกรรม ก่อนตอบคำถามนี้เราต้องพิจารณาถึงพัฒนาการของอุตสาหกรรมแบบนายทุนของอังกฤษในช่วงนั้นด้วย อย่างที่ทราบกันดีว่าอุตสากรรมทอผ้าขนแกะเป็นใจกลางของอุตสาหกรรมแบบนายทุนของอังกฤษในขั้นตอนนี้ อุตสาหกรรมดังกล่าวได้

ทั้งสมบัติส่วนบุคคลและเป็นทั้งสินค้าที่มีราคาที่แน่นอนอันหนึ่ง ค่าเช่าที่ดินอันนี้พิจารณาตามความเป็นจริงได้ว่าเป็นการแปรรูปจากค่าเช่าที่ดินแบบฟิวดัลมาเป็นค่าเช่าที่ดินสมัยใหม่ แต่ถ้าพูดทางทฤษฎีแล้วมันเป็นส่วนหนึ่งของมูลค่าส่วนเกินที่ถูกแบ่งไปให้แก่ผู้ครอบครองที่ดินโดยผ่านการแข่งขันของเหล่าทุน เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นความสัมพันธ์ที่ตัวทุนนิยมเองเป็นผู้สร้างขึ้นมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และโดยความสัมพันธ์เช่นนี้และที่ทำให้การแบ่งแยกระหว่างพลังแรงงานกับที่ดินถูกประคับประคองและผลิตซ้ำออกมาตลอดเวลาได้

8 "There can therefore be on doubt that *wage labour* in its *classic form*, as something permeating the entire expanse of society, which has replaced the very earth as the ground on which society stands, is created only by *modern landed property*, i.e. by landed property as a value created by capital itself." (Marx, "Grundrisse", Pelican Books, pp. 276—277)

อนึ่ง คำว่า *กรรมสิทธิ์ที่ดินสมัยใหม่* ในที่นี้ หมายถึง กรรมสิทธิ์ที่ดินที่ถูกสร้างโดยทุนนิยมและมีรูปการที่สอดคล้องกับทุนนิยม ซึ่งไม่จำเป็นเสมอไปว่าจะเท่ากับ *กรรมสิทธิ์ที่ดินแบบนายทุน* ที่เกิดขึ้นจากที่ดินเช่ายืมของผู้บริหารกิจการการเกษตรแบบนายทุน เพราะนิยามอันแรกมีความหมายกว้างกว่าอันหลัง อย่างเช่น proprietorship of land parcels ("Capital" Vol. 3, p. 804) หรือกรรมสิทธิ์ที่ดินแบบแบ่งทำกิน็เป็นส่วนหนึ่งของกรรมสิทธิ์ที่ดินสมัยใหม่นี้ด้วย

ทำให้ หัตถกรรมโรงงาน (manufacture; Manufaktur) ที่เป็นการผลิตแบบนายทุนได้พัฒนาไปแพร่หลาย (แม้ผู้ผลิตขนาดกลางและขนาดย่อยจะยังหลงเหลืออยู่มากก็ตาม) จนกระทั่งก่อตัวเป็น "ยุคของหัตถกรรมโรงงานขนานแท้" (eigentliche Manufakturperiode) ในช่วงกลางศตวรรษที่ 16 ถึงปลายศตวรรษที่ 19

กรณีนี้ วิธีขยายตัวของอุตสาหกรรมแบบนายทุนข้างต้นจะมีความหมายสำคัญต่อการเกษตรเป็นพิเศษใน 2 ประเด็นหลักดังนี้ *ประเด็นที่หนึ่ง* อุตสาหกรรมทอผ้าขนแกะได้เติบโตขึ้นเป็นอุตสาหกรรมส่งออกตั้งแต่ช่วงแรก ๆ โดยเฉพาะตั้งแต่ศตวรรษที่ 16 โดยส่งออกได้มากกว่า สเปน, ฮอลันดา กระทั่งยึดครองตลาดโลกได้ในที่สุด เป็นเหตุให้หัตถกรรมโรงงานในอังกฤษขยายตัวได้ราบรื่นและกว้างขวางอย่างที่เห็นไม่ได้ในประเทศอื่น

ประเด็นที่สอง อุตสาหกรรมดังกล่าวในขั้นตอนนี้ ยังไม่ได้สถาปนาการผลิตที่ใช้เครื่องจักรขึ้นมา แต่พัฒนาไปในรูปของหัตถกรรม ที่จริงการผลิตที่ครอบงำโดยเครื่องจักรนั้นจะปลดปล่อยการเคลื่อนไหวของทุนให้หลุดพ้น โดยเปรียบเทียบจากขีดจำกัดของพลังแรงงานใน 2 นัยด้วยกัน คือ เครื่องจักรได้ปลดปล่อยการผลิตให้หลุดพ้นจากขีดจำกัดของกำลังกาย อายุ เพศ และความเชี่ยวชาญแบบช่างของคนงาน ทำให้กระบวนการทำงานส่วนใหญ่ดำเนินไปได้โดยแรงงานไร้ฝีมือเด็กและสตรี อีกด้านหนึ่ง การยกระดับขึ้นสูงขององค์ประกอบแห่งทุนทำให้ทุนมีพลังขยายการผลิตเอาชนะขอบเขตจำกัดทางปริมาณของพลังแรงงานได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ทุนมีพลังที่จะสร้างประชากรล้นเกินโดยเปรียบเทียบ โดยใช้เครื่องจักรแทนคน อันทำให้หลุดพ้นจากขีดจำกัดของพลังแรงงานเช่นกัน เหตุผล 2 ข้อนี้ ทำให้ทุนที่ผ่านการปฏิวัติอุตสาหกรรมมาแล้วสามารถ "*ห่อหุ้ม*" เอาพลังแรงงาน

เข้ามาอยู่ในการเคลื่อนไหวของตนได้เป็นครั้งแรกใน *"ระดับเนื้อหาจริงๆ"*[9] ฉะนั้นทุนนิยมจึงสถาปนาตัวเองขึ้นมาได้เป็นครั้งแรกในช่วงนี้ แต่ในอีกมุมหนึ่งกล่าวได้ว่าหัตถกรรมโรงงานยังสามารถ *"ห่อหุ้ม"* เอาพลังแรงงานไว้ได้ในทาง "รูปแบบ" เท่านั้น

ดังนั้น หัตถกรรมโรงงานจะสามารถทำการผลิตซ้ำ *"แบบขยาย"* ได้ก็ต้องดูดซับเอาพลังแรงงานจาก *"ภายนอก"* เข้ามาตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานที่เติบใหญ่และชำนาญงานระดับหนึ่ง สำหรับอังกฤษช่วงนั้นการผดุงรักษาพลังแรงงานดังกล่าวไว้เป็นปัญหาสำคัญมาก นโยบายแรงงานแบบลัทธิพาณิชย์นิยมที่ปรากฏตัวในรูปการต่างๆก็ล้วนเพื่อแก้ไขปัญหานี้

เห็นได้ว่าเงื่อนไขเหล่านี้มีความสำคัญมากสำหรับการสะสมทุนเบื้องต้นอย่างถึงที่สุดเมื่อคำนึงถึงแง่มุม 2 ประการดังต่อไปนี้ *ประการแรก* เงื่อนไขดังกล่าวทำให้เกิดตลาดภายในประเทศอันกว้างขวางสำหรับผลิตผลการเกษตร และค้ำประกันฐานะที่ได้เปรียบของราคาผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งเราจะเห็นว่า มีการพุ่งขึ้นสูงของราคาขนแกะในศตวรรษที่ 16 และพืชพันธ์อาหารก็แพงขึ้นมากเนื่องจากการขยายตัวของประชากรผู้บริโภคในศตวรรษที่ 17–18 สิ่งนี้เป็นแรงผลักดันโดยตรงที่กระตุ้น *"ขบวนการล้อมคอก"* และเปลี่ยนแปลงการเกษตรให้เป็นการผลิตแบบนายทุน *ประการที่สอง* เงื่อนไขต่างๆที่กล่าวแล้วได้ทำหน้าที่ดูดซับเอาประชากรออกจาก

---

[9] "The production of relative surplus–value pre–supposes a specific mode, the capitalist mode of production, a mode which along with its methods, means and conditions, arises and develops itself spontaneously on the foundation afforded by *the formal subjection* of labour to capital. In the course of this development, the formal subjection is replaced by *the real subjection* of labour to capital" ("Capital" Vol. 1, pp. 477–478)

ภาคเกษตรกรรมเป็นจำนวนมาก ในช่วงกลางศตวรรษที่ 18 มีประชากรในภาคเกษตรกรรมอังกฤษจำนวนเพียง 33% ของผู้มีงานทำ สถิตินี้คงทำให้เข้าใจได้ว่ามีผู้คนจำนวนมากมายเพียงใดที่ถูกดึงดูดออกจากชนบทในขั้นตอนนี้ ประชากรในชนบทลดจำนวนลง (หรือเกิดการ "เคลียร์ที่ดิน" clearing of estate) ทำให้การบริหารกิจการเกษตรขนาดใหญ่แบบนายทุนสามารถเติบโตได้ราบรื่นและขยายกิจการได้ตามความต้องการ

[23] ข้อเท็จจริงข้างต้นนั้นมีความหมายสำคัญทางประวัติศาสตร์เป็นพิเศษ โดยเฉพาะในท่ามกลางกระบวนการที่ทุนนิยมได้ถือกำเนิดและเติบโตขึ้นมาจากสังคมฟิวดัล ซึ่งในท่ามกลางกระบวนการนี้ได้เกิด "*การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา*" จนกระทั่งภาคเกษตรเองก็ยังถูกครอบงำโดยการผลิตแบบนายทุนไป จากข้อเท็จจริงทั้งหมดเราจะต้องตระหนักในสิ่งต่างๆดังนี้คือ "*กระบวนการแตกตัวทางชนชั้นอย่างถึงที่สุดของชาวนา*" กับการเปลี่ยนเกษตรกรรมให้เป็นการผลิตแบบนายทุนนั้น เดิมควรเป็นภารกิจทางประวัติศาสตร์ในขั้นตอนพาณิชย์นิยม ยิ่งกว่านั้นการที่อังกฤษสามารถบรรลุกระบวนการนี้ก็เพราะมีเงื่อนไขพิเศษในประวัติศาสตร์ของมันเอง เช่น การพังทลายโดยเร็วของระบบฟิวดัล การขยายตัวอย่างกว้างขวางของหัตกรรมโรงงานอันเป็นพื้นฐานสำหรับการก่อตัวของตลาดโลกและการเป็นประเทศพัฒนา รวมถึงขบวนการล้อมคอกที่ดำเนินไปอย่างถึงที่สุดเป็นต้น เมื่อเราเปรียบเทียบประเด็นเหล่านี้กับข้อเท็จจริงของเยอรมัน จะพบความแตกต่างอย่างชัดเจน

[24] สำหรับกรณีเยอรมัน เป็นที่รู้กันว่าโครงสร้างของสังคมฟิวดัลในทางตะวันตกกับตะวันออกที่คั่นกลางโดยแม่น้ำเอลเวนั้นมีความต่างกันมาก ฉะนั้นวิธีผ่านขั้นตอนพาณิชย์นิยมและรูปแบบในการสะสมทุนเบื้อง

ต้นจึงต่างกันมากด้วย ในที่นี้ไม่ขอเจาะลึกถึงเนื้อหาที่เป็นรูปธรรมแต่จะสรุปสั้นๆ เท่านั้นว่า ในเยอรมันตะวันตก ระบอบ Klassische Grundherrschaft* หรือ classical manor ที่ตั้งอยู่บนแรงงานส่วยของชุมชนชาวเยอรมันเป็นหลักได้สถาปนาขึ้นก่อน ต่อมาราวศตวรรษที่ 12 ถึงศตวรรษที่ 14–15 ระบอบนี้ได้ถูกจัดสรรใหม่เป็นระบอบ reine Grundherrchaft ซึ่งมีพื้นฐานอยู่ที่การเก็บค่าเช่าที่ดินเป็นผลผลิต ส่วนทางเยอรมันตะวันออกนั้นชาวเยอรมันเพิ่งจะอพยพไปแทนที่ชาวสลาฟอันเคยอยู่มาแต่เดิมในศตวรรษที่ 12–14 ทำให้เกิดระบอบฟิวดัลแบบพิเศษที่เรียกว่า Gutsherrschaft ซึ่งเจ้าอาณาเขต (ลอร์ด) จะบริหารที่นาขนาดใหญ่ด้วยตนเองโดยใช้แรงงานส่วยของชาวนาอย่างหนัก

ที่น่าสังเกตที่สุดก็คือ ระบอบฟิวดัลเยอรมันพังทลายอย่างเชื่องช้ามาก ชาวนาเพิ่งถูกปลดปล่อยจากโซ่ตรวนของระบอบฟิวดัลทางรูปแบบในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 โดยผลสะเทือนจากสงครามนโปเลียน นี่ไม่ได้หมายความว่าเยอรมันล้าหลังกว่าอังกฤษถึง 300 ปีเท่านั้น แต่เพราะช่วงนั้นอังกฤษเพิ่งปฏิวัติอุตสาหกรรมเสร็จและกำลังจะเคลื่อนย้ายไปสู่ขั้นตอนเสรีนิยมแล้ว ดังนั้นความล้าหลังของเยอรมันจึงหมายถึง ความแตกต่างใน

---

* Grundherrschaft คือ ส่วนทั้งหมดของการถือครองที่ดินของลอร์ดคนหนึ่งๆ ในสมัยฟิวดัลในขณะที่ manor คือ หน่วยที่เป็นองค์ประกอบของที่ดินที่กระจัดกระจายของลอร์ดคนนั้น ซึ่งผลรวมของ manor บางที่ก็เรียกว่าเป็น estate, สำหรับรูปแบบการพัฒนาของ manor กับ Grundherrschaft, manor เริ่มมีในศตวรรษที่ 9–10 ที่ south England ส่วน Klassische Grundherrschaft เริ่มต้นในราวศตวรรษที่ 8–9 พอมาถึงในศตวรรษที่ 12–13 จึงได้สลายตัวเปลี่ยนรูปไปเป็น reine Grundherrschaft ขณะที่ในทางตะวันออกของเยอรมันยังมี Gutsherrschaft อันเป็นการบริหารกิจการเกษตรโดยตัวลอร์ดเอง

ระดับขั้นตอนด้วย ยิ่งกว่านี้การปลดปล่อยชาวนาเยอรมันยังต่างจากอังกฤษตรงที่มันไม่ได้เกิดขึ้นเอง แต่ถูกยัดเยียดบังคับจาก "*ข้างนอก*" ในรูปของกฎหมายจากเบื้องบน ซึ่งประเด็นนี้ก็เป็นลักษณะเด่นของประเทศล้าหลังเช่นกัน

แน่นอน แม้กล่าวเช่นนี้ ก็ไม่ได้หมายความว่ากระทั่งถึงต้นศตวรรษที่ 19 มิได้มีการเปลี่ยนสีแปรธาตุเกิดขึ้นกับระบอบฟิวดัลของการเกษตรเยอรมัน โดยเฉพาะในเยอรมันตะวันออก เศรษฐกิจสินค้าซึ่งเติบโตขึ้นตั้งแต่ศตวรรษที่ 16 ได้ทำให้ Gutsherrschaft เริ่มหันเหไปในทิศทางของทุนนิยมที่ "*พิกลพิการ*" กล่าวคือ พืชพันธุ์ธัญญาหารอันเป็นผลผลิตหลักของ Gutsherrchaft ได้ถูกเชื่อมโยงกับตลาดส่งออกผลผลิตจำนวนมาก จึงกลายเป็นสินค้าซึ่งทำให้เกิดการบริหารกิจการเกษตรขนาดใหญ่ที่ทำการผลิตเพื่อขายในที่สุด

การผลิตดังกล่าวมิได้ใช้พลังแรงงานของแรงงานรับจ้างเสรี กลับเพิ่มแรงงานส่วยที่เจ้าอาณาเขตได้มาจากชาวนาซึ่งถูกตัดขาดจากตลาด นั่นคือ พวกเจ้าอาณาเขตได้รับพลังแรงงานมาเสริมโดยเพิ่มระดับการขูดรีดแบบฟิวดัลนั่นเอง จุดนี้มีลักษณะเป็นแบบฟิวดัลมาก แน่นอนในกระบวนการเดียวกันนั้น ชาวนาจำนวนมากต้องสูญเสียที่ดินเพราะการไล่ที่ (Bauernlegen) ของเจ้าอาณาเขต กล่าวในความหมายนี้ "*กระบวนการแตกตัวทางชนชั้น*" ของชาวนาเยอรมันก็รุดหน้าเช่นกัน เพียงแต่ชาวนามักจะตกต่ำลงเป็น*ข้ารับใช้* (Leibegene) ซึ่งคล้ายทาสมากกว่าที่จะเป็นกรรมาชีพสมัยใหม่ และนี่ก็เป็นผลลัพธ์จากการแปรเป็น "*เศรษฐกิจสินค้าแบบเจ้าอาณาเขต*" ดังกล่าวไปบ้างแล้วในหัวข้อที่ [22] ฟุตโน้ตที่ 3

ส่วนเยอรมันตะวันตก ราวศตวรรษที่ 15–16 ระบอบฟิวดัลได้อ่อนตัวลงระดับหนึ่งเพราะการขยายตัวของเศรษฐกิจสินค้า พลังที่ต้องการปลดปล่อยชาวนาจึงเข้มแข็งขึ้น แต่เนื่องจากสงครามชาวนาครั้งใหญ่ในศตวรรษที่ 16 จบลงด้วยความพ่ายแพ้ของชาวนา และสงครามที่เกิดขึ้นอีกครั้งแล้วครั้งเล่าหลังจากนั้นได้ทำให้หมู่บ้านชาวนาวอดวายไป การลดลงของจำนวนประชากรเนื่องจากสงคราม ไม่นำมาซึ่งการปลดปล่อยชาวนาเหมือนกรณีของอังกฤษ กลับทำให้ระบบฟิวดัลขูดรีดและบีบคั้นชาวนาให้ผูกติดกับที่ดินยิ่งขึ้น ชนชั้นชาวนาได้รับเสรีภาพส่วนบุคคลระดับหนึ่ง และมีสิทธิได้รับที่ดินเป็นมรดกก็ตั้งแต่ภายหลังศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมาเท่านั้น ทั้งนี้เพราะ "ระบบ" สามารถควบคุมชาวนาได้โดยตรงโดยบั่นทอนอำนาจของพวกขุนนางลง ในขณะที่กษัตริย์ทรงมีอำนาจมากขึ้น ฉะนั้นในศตวรรษที่ 18 แม้จะมีการ *"แตกตัวทางชนชั้นของชาวนา"* บ้าง ทำให้ทั้งกลุ่มชาวนารวย และชาวนาจนที่เป็นกึ่งกรรมาชีพก่อตัวขึ้นมากก็ตาม แต่ชาวนาส่วนใหญ่ก็ยังต้องจ่ายค่าเช่าที่ดินแบบฟิวดัลในรูปของเงินตราหรือผลผลิต หรือกระทั่งต้องสละแรงงานส่วย (labour service) ปีละหลาย ๆ วัน ซากเดนของระบบฟิวดัลที่ยังเหลืออยู่หนาแน่นเช่นนี้ ในทางตรงกันข้ามยังทำหน้าที่ยับยั้ง "การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา" ด้วย

[25] การปลดปล่อยชาวนาเยอรมันในต้นศตวรรษที่ 19 ดำเนินไปบนความเปลี่ยนแปลงข้างต้น แต่การปลดปล่อยส่วนใหญ่ยังเป็นแค่ในทางรูปแบบ โดยเฉพาะในกรณีของเยอรมันตะวันออก แม้ชาวนาได้รับการปลดปล่อยจนมีเสรีภาพส่วนบุคคล เสรีภาพนั้นก็ต้องได้มาด้วยการซื้อ คือชาวนาต้องคืนที่ดิน 1 ใน 3 สำหรับที่นามรดก และ 1 ใน 2 สำหรับกรณีอื่น ให้แก่เจ้าอาณาเขตเพื่อแลกกับเสรีภาพ และกรณีนี้ก็ยังเป็นที่ยอมรับ

หรืออนุญาตให้เฉพาะชาวนารวยส่วนหนึ่งเท่านั้น (ตราบกระทั่งการปฏิวัติในปี 1848) แม้ภายหลังการปฏิวัติในปี 1848 หากชาวนาไม่ผ่อนชำระค่าเช่าที่ดินที่ผ่านมาราว 29–30 ปี เป็นรายปีให้เสร็จสิ้นก็จะไม่ได้รับอิสรภาพ เหตุนี้ในความเป็นจริงชาวนาส่วนใหญ่จึงสูญเสียที่ดินทำกิน กลายเป็นชาวนาเช่า ส่วนชาวนาก็กลายเป็น Instleute หรือ Gesinde[10] ที่เป็นคนงานรับจ้าง ซึ่งตกอยู่ภายใต้ประเพณีแบบฟิวดัลอันหลงเหลืออยู่มากและจำต้องทำงานภายใต้อาณัติเจ้าที่ดินต่อไป

แม้เยอรมันตะวันตกก็เช่นกัน ถึงชาวนาได้รับเสรีภาพส่วนบุคคลก็ยังถูกเจ้าอาณาเขตเดิมเรียกร้องให้จ่ายค่าไถ่ตัว ซึ่งมีจำนวนไล่เรี่ยกับค่าบรรณาการเดิม 20 ปี ดังนั้น แม้เป็นอิสระพวกเขาก็ยังมีหนี้สินเป็นเวลานานอยู่ดี ภาระหนี้ดังกล่าวถูกยกเลิกไปเมื่อเกิดปฏิวัติในปี 1848 ชาวนาจึงกลายเป็นผู้ครอบครองที่ดินขนาดย่อมที่มีเสรี แต่การเกิดชาวนาซึ่งมีที่ดินทำกินขนาดย่อมจำนวนมากเช่นนี้ ไม่เพียงขัดขวางการแปรภาคเกษตรให้ทันสมัยเท่านั้นยังกีดขวาง *"การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา"* ทำให้ระบบ Gemengelage* ดำรงอยู่ต่อไปหรือแม้แต่ระบบ three fields

---

[10] Instleute คือ คนงานผู้ขอยืมที่ดินและกระท่อมมาจากเจ้าที่ดินโดยตัวเองกับเมียต้องทำงานในที่นาของเจ้าที่ดินเป็นค่าตอบแทน

Geseinde คือ ลูกสาวชาวนาจนที่อาศัยอยู่ในบ้านเจ้าที่ดินและทำงานรับใช้โดยได้รับค่าตอบแทนเพียงเล็กน้อย

* Gemengelage หรือ field system แบบผสม เป็นรูปการหนึ่งของ open–field system อันเป็นระบอบที่ดินหลักในยุคกลางจนถึงยุคสมัยใหม่ช่วงต้นของยุโรป ที่นาในระบอบนี้เป็นที่ดินส่วนรวมภายใต้การควบคุมของหมู่บ้านชาวนา โดยที่นาของชาวนาทุกครอบครัวจะกระจายคละเคล้ากันไป ชาวนาต้องทำนาทั้งหมดร่วมกัน จะทำเฉพาะที่ของตนไม่ได้

system* ก็หลงเหลืออยู่จนถึงช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19 ทุ่งหญ้า และทุ่งปศุสัตว์ยังเป็นของเจ้าอาณาเขตเก่า ส่วนชาวนาต้องดำเนิน "*เศรษฐกิจแบบกึ่งยังชีพ*" โดยจ่ายค่าใช้ที่ดินนั้นในราคาแพงต่อไป แถบนี้ กิจการแบบนายทุนแทบไม่เจริญเติบโตกลับมีชาวนาล่มจมกลายเป็นชาวนาจนผู้เช่ามากขึ้น ส่วนผู้ที่ได้รับที่ดินก็มีแนวโน้มที่จะกลายเป็นเจ้าที่ดิน

ฉะนั้น สิ่งที่พอเรียกได้ว่าเป็นกิจการเกษตรแบบนายทุนในแถบนี้ก็คือ กิจการแบบ Junker** ที่เปลี่ยนมาจากกิจการแบบ Gutsherr ของเยอรมันตะวันออก ที่ว่า Junker เป็นกิจการเกษตรแบบนายทุน เพราะไม่ได้พึ่งแรงงานส่วย แบบฟิวดัลเหมือนสมัยก่อน หากแต่พึ่งแรงงานรับจ้างแทน กระนั้นแรงงานรับจ้างดังกล่าวยังถูกครอบงำโดยประเพณีแบบกึ่งทาส พวกเขาทำงานภายใต้เงื่อนไขเลวร้ายมาก ไม่อาจถือได้ว่าเป็นแรงงานรับจ้างสมัยใหม่ ความล้าหลังของเยอรมันจึงเห็นได้จากการที่กิจการแบบนายทุนสามารถเกิดขึ้นได้ในรูปการที่ "*พิกลพิการ*" หรือในลักษณะของกิจการแบบเจ้าที่ดินกึ่งฟิวดัลเท่านั้น ยิ่งกว่านี้ถ้ายกเว้นกิจการแบบ Junker แล้ว ภาคเกษตรเยอรมันส่วนใหญ่ในขั้นตอนนี้จนถึงกลางศตวรรษที่ 19 ล้วนดำเนินไป โดยกิจการขนาดย่อยแบบครอบครัวของชาวนาเป็นหลัก

[26] สาเหตุที่ "*การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา*" เยอรมันในขั้นตอนพาณิชย์นิยมไม่อาจดำเนินไปจนถึงที่สุด และสาเหตุที่ภาคเกษตร

---

* three field system [Dreifelder–system] ระบอบทำนาที่เป็นแบบหลักของยุโรปตั้งแต่ศตวรรษที่ 8–9 มาจนถึงศตวรรษที่ 18–19 ระบอบนี้จะแบ่งที่นาออกเป็น 3 แปลงคือ แปลงฤดูหนาว แปลงฤดูร้อน และแปลงพักดิน (เพื่อฟื้นฟูคุณภาพของดิน) แล้วใช้เวลา 3 ปี (แต่ละปี) หมุนเวียนเปลี่ยนสลับกันทำ

** Junker คำ ๆ นี้เดิมที หมายถึง "พวกเจ้าที่ยัง*รุ่นหนุ่ม*" แต่ภายหลังกลายเป็นชื่อเรียกรวมกลุ่มเจ้าที่ดินอภิสิทธิ์ชนในเยอรมันตะวันออกไป

กลายเป็นทุนนิยมเพียงเฉพาะส่วน อย่างพิกลพิการนั้น มิใช่เพราะการปลดปล่อยชาวนาถูกดำเนินการโดย *"เบื้องบน"* ในรูปที่ชาวนาเสียเปรียบเท่านั้นที่จริงสิ่งนี้ได้สะท้อนถึงความล่าช้าในการพังทลายของระบบฟิวดัลเยอรมัน กล่าวจากอีกด้านหนึ่งได้ว่า มันเกิดจาก *"ลักษณะพิกลพิการ"* และความต่ำต้อยในการพัฒนาอุตสาหกรรมมากกว่า ทั้งนี้เพราะ หากหัตถกรรมโรงงานในเยอรมันมีเงื่อนไขที่จะขยายตัวอย่างกว้างขวางเหมือนอังกฤษในศตวรรษที่ 17–18 แล้ว ชาวนาจำนวนมากคงจะไหลจากภาคเกษตรไปสู่ภาคที่ไม่ใช่เกษตรกรรม ดังนั้นแม้กิจการแบบ Junker ก็ไม่น่าจะดำรงสภาพแบบกึ่งฟิวดัลอีกต่อไป และการเพิ่มจำนวนชาวนาผู้เช่าจำนวนมหาศาลก็คงไม่เกิดขึ้น

แต่จากศตวรรษที่ 18 ถึงศตวรรษที่ 19 อุตสาหกรรมของเยอรมันมิได้ขยายตัวในลักษณะดังกล่าว เช่น สำหรับการผลิตผ้าลินิน อันเป็นอุตสาหกรรมพื้นบ้านของเยอรมันตั้งแต่ยุคกลาง ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองซูเรเจน และยังเป็นสินค้าส่งออกด้วยนั้น จนถึงศตวรรษที่ 19 ก็ยังเป็นอุตสาหกรรมครัวเรือน จึงพ่ายแพ้ผ้าฝ้ายที่นำเข้าจากอังกฤษไปในไม่ช้าและต้องเสื่อมถอยไป แม้อุตสาหกรรมผ้าฝ้ายที่เติบโตขึ้นตั้งแต่ครึ่งหลังของศตวรรษที่ 18 โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองซัคเซนและเวียร์เทนเบอร์ก ก็ไม่อาจขยายหัตถกรรมโรงงานได้กว้างขวาง ยิ่งกว่านั้นเมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 19 กลับถูกผ้าฝ้ายจากอังกฤษเบียดขับจนตกต่ำแทบไม่อาจสนองตอบความต้องการของตลาดภายในประเทศได้ นอกจากนี้อุตสาหกรรมนี้ยังดำเนินวิธีการผลิตที่ใช้เครื่องจักรแบบอังกฤษแต่แรกทำให้มีการพัฒนาการที่ก้าวข้ามขั้นตอนหัตถกรรมโรงงานไป

ณ ที่นี้ เราไม่อาจเจาะลึกเข้าไปค้นคว้าหาสาเหตุที่ทำให้การพัฒนาอุตสาหกรรมเยอรมันนี้มีระดับต่ำ และพิกลพิการ แต่ก็พอที่จะยกข้อเท็จจริงต่าง ๆ มาแสดง เช่น เยอรมันต่างจากอังกฤษ ตรงที่ตั้งอยู่ ณ ใจกลางของโลกพิวดัลยุโรป ฉะนั้น ระบอบพิวดัลเยอรมัน จึงเข้มข้นและเข้มแข็งกว่าของอังกฤษ และเนื่องจากเป็นประเทศในทวีปซึ่งมีอุปสรรคในการขนส่ง ทำให้การพัฒนาพาณิชยกรรมเป็นไปอย่างอืดอาดกว่า ดังนั้น การรวมอำนาจทางการเมืองจึงเกิดได้ค่อนข้างยาก กลับมีการกระจายอำนาจในแต่ละท้องถิ่นอย่างเด่นชัด ทั้งสงครามที่เกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่าก็ขัดขวางการขยายตัวของพลังการผลิต นอกจากนี้เยอรมันเองก็ขาดอุตสาหกรรมที่สามารถตอบสนองการขยายตัวของตลาดโลก เราสามารถใช้ปัจจัยเหล่านี้ในการพิจารณาเรื่องนี้ได้แต่การทำให้กระจ่างแจ้งยิ่งขึ้น ต้องเป็นเรื่องของวิชาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจต่างหาก

สิ่งจำเป็น ณ ที่นี้ ก็คือ การตระหนักถึงข้อเท็จจริงที่ว่า เยอรมันขณะนั้นไม่มีกำลังพอที่จะดูดเอาประชากรให้ละทิ้งชนบทเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมได้อย่างเต็มที่ โดยดูได้จากสถิติที่ว่า 3 ใน 4 ของประชากรทั้งหมด 25 ลานคนในต้นศตวรรษที่ 19 อาศัยอยู่ในชนบท หรือถ้าดูเฉพาะปรัสเซีย ในปี 1804 มีประชากรในภาคเกษตร ประมง และป่าไม้ ถึง 80% แม้ในปี 1849 ก็ยังมีถึง 64% มีชาวนาที่ล่มจมจำนวนน้อยที่สามารถอพยพไปอเมริกา ส่วนใหญ่ก็ยังคงอัดทับถมกันอยู่ในชนบท ถ้าไม่เป็นชาวนาจนก็เป็นกรรมกรการเกษตร กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เยอรมัน ต่างกับอังกฤษ ตรงที่แม้ชาวนาได้รับเสรีภาพที่จะผละจากที่ดินในทางรูปแบบ แต่ในความเป็นจริงก็มีกำลังที่จะทำเช่นนั้นได้น้อยมาก นี่คือเหตุผลใหญ่ที่สุด

ที่ทำให้ *"การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา"* เยอรมันไม่สามารถดำเนินไปอย่างถึงที่สุดได้

ถ้ามองเรื่องเดียวกันจากอีกด้านหนึ่ง คือ การก่อตัวของตลาดผลผลิตการเกษตรจะได้ว่า แม้ในช่วงปลายของขั้นตอนนี้เยอรมันจะสามารถพัฒนาอุตสาหกรรมแบบนายทุนขึ้นมาได้ระดับหนึ่ง แต่ก็ถูกบีบคั้นโดยอุตสาหกรรมอังกฤษซึ่งรุดหน้ากว่า ฉะนั้น เยอรมันจึงกลายเป็นตลาดผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมของอังกฤษ และเป็นประเทศเกษตรกรรมที่ส่งออกธัญญาหารหรือผลผลิตอุตสาหกรรมในครัวเรือนจากชนบทภายใต้ระบบขายส่งให้แก่อังกฤษมากกว่า สิ่งนี้ย่อมทำให้การก่อตัวของตลาดผลผลิตการเกษตรภายในประเทศอ่อนตัวลง แม้การเกษตรแบบพาณิชย์ในเยอรมันตะวันออกที่ผูกพันกับตลาดส่งออก จะรุดหน้าโดยพวก Junker แต่"ระบบกึ่งยังชีพ"ในเยอรมันตะวันตกมิได้เสื่อมสลายไปง่าย ๆ ประเด็นนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับอังกฤษช่วงศตวรรษที่ 18 จะเห็นความแตกต่างได้อย่างชัดเจน, ในเหล่ากระบวนการข้างต้นความสัมพันธ์ระหว่างการเกษตรกับการพัฒนาทุนนิยมในประเทศล้าหลังจึงได้แสดงตัวออกมาอย่างเป็นแบบฉบับตั้งแต่ขั้นตอนแรกเริ่มทีเดียว

(2) ขั้นตอนเสรีนิยม

[27] สำหรับขั้นตอนเสรีนิยม เราต้องเริ่มพิจารณาจากอังกฤษซึ่งเป็น "ตัวแบบ" ที่เด่นของขั้นตอนนี้เสียก่อน ได้เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมในอังกฤษโดยมีอุตสาหกรรมผ้าฝ้ายเป็นศูนย์กลาง ตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 18 ถึงศตวรรษที่ 19 หลังจากผ่านปฏิวัติอุตสาหกรรม ทุนนิยมอังกฤษได้ปรากฏ

ตัวในรูปการที่เป็นแบบฉบับที่คล้ายกับทุนนิยมบริสุทธิ์มากที่สุด[11] และหลังจากนั้นจนกระทั่งถึงสงครามโลกครั้งที่ 1 จึงเป็นช่วงก่อตัวของขั้นตอนเสรีนิยมของอังกฤษ[12] ถ้ากล่าวจากด้านนโยบายสิ่งนี้มิได้หมายถึงแค่การยกเลิก

---

11 คำว่าการปฏิวัติอุตสาหกรรมในที่นี้ แน่นอนไม่ได้ หมายถึง การปฏิรูปทางเทคโนโลยีทั่วๆ ไป ในภาคอุตสาหกรรม แต่หมายถึง กระบวนการสถาปนาอุตสาหกรรมระบบโรงงาน อันเป็นการผลิตโดยเครื่องจักรเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ อังกฤษในช่วงปลายศตวรรษที่ 18 ถึงศตวรรษที่ 19 โดยมีอุตสาหกรรมผ้าฝ้ายเป็นศูนย์กลาง ส่วนการปฏิวัติอุตสาหกรรมในประเทศล้าหลัง แม้จะปรากฏขึ้นช้ากว่าอังกฤษหลายสิบปีหรือกว่า 1 ศตวรรษ แต่โดยธาตุแท้แล้วก็ไม่แตกต่างกันแต่อย่างใด

ส่วนการเกิดปฏิวัติอุตสาหกรรม หมายถึง การสถาปนาทุนนิยม ก็เพราะว่าโดยการปฏิวัติอุตสาหกรรม ทำให้ทุนได้รับพลังครอบงำแรงงานได้เป็นครั้งแรกจนสามารถดึงเอาแรงงานเข้ามาอยู่ในการเคลื่อนไหวของมันได้ในระดับเนื้อหา ซึ่งสิ่งนี้ได้ให้พื้นฐานการเคลื่อนไหวอย่างเป็นอิสระแก่ทุน แต่ถ้ากล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเกษตรกับการปฏิวัติอุตสาหกรรมก็จะเป็นว่า เมื่อเกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อการผลิตเสื้อผ้าถูกผลิตโดยใช้เครื่องจักร มันทำให้การผลิตเสื้อผ้าแบบพอยังชีพที่ผูกพันกับการผลิตการเกษตรแบบดั้งเดิมล่มจมลง และทำให้เศรษฐกิจชาวนาต้องกลายเป็นเศรษฐกิจสินค้าขั้นเด็ดขาดไป ซึ่งในกระบวนการนี้การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนาก็สามารถดำเนินไปได้โดยพลังของเศรษฐกิจสินค้าแต่ลำพัง ไม่ต้องพึ่งความรุนแรงเหมือนอย่างในการสะสมทุนเบื้องต้นอีกต่อไป ในขณะที่การผลิตก็กลายไปเป็นการผลิตสินค้าอย่างเด็ดขาดด้วย

12 โดยปกติมักถือว่าในยุโรปตั้งแต่ทศวรรษที่ 1870 เป็นต้นมา ได้เกิดการก่อตัวขององค์การผูกขาดและการเปลี่ยนย้ายจากทุนนิยมไปสู่จักรวรรดินิยม ซึ่งการกลายเป็นจักรวรรดินิยมนี้มาบรรลุอย่างสมบูรณ์เอาในตอนต้นศตวรรษที่ 20 การมองแบบนี้ถูกต้องสำหรับการพิจารณา การก่อตัวของขั้นตอนจักรวรรดินิยมที่มีเยอรมันเป็นศูนย์กลาง แต่ในกรณีของอังกฤษการก่อตัวของการผูกขาดทางองค์การ (การเปลี่ยนย้ายจากทุนอุตสาหกรรมไปเป็นทุนการเงิน) ซึ่งเป็นพื้นฐานของขั้นตอนนี้มีความล่าช้ากว่ามาก กล่าวคือแนวโน้มนี้ไม่ปรากฏออกมาเด่นชัดจนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 แน่นอนว่าสิ่งนี้มิได้เป็นการปฏิเสธถึงการส่งออกทุนของอังกฤษในรูปของการ

ข้อบังคับต่าง ๆ แบบลัทธิพาณิชย์นิยม หรือการยอมรับเสรีภาพอย่างเกือบสมบูรณ์ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจและก็มิใช่หมายถึงเพียงการบังเกิด "รัฐบาลราคาถูก" ในด้านการคลังที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงภายในประเทศเท่านั้น เมื่อพิจารณานโยบายต่างประเทศ การยกเลิก Corn Law (กฎหมายจำกัดการนำเข้าข้าว ซึ่งล้มเลิกใน ค.ศ. 1846) ก็เป็นปัจจัยสำคัญทำให้ระบบการค้าระหว่างประเทศแบบเสรีก่อรูปขึ้น กล่าวคือ บัดนี้ลัทธิเสรีนิยมในทางเศรษฐกิจได้ปรากฏโฉมหน้าอย่างเต็มตัวแล้ว

แทบไม่ต้องกล่าวซ้ำก็ชัดเจนว่า ทุนนิยมอังกฤษได้บรรลุจุดรุ่งโรจน์แห่งพัฒนาการในฐานะที่เป็น "โรงงานของโลก" ในช่วงนี้เอง ซึ่งในกระบวนการนี้พึงตระหนักว่า อังกฤษสามารถสร้างระบบเศรษฐกิจที่คล้ายทุนนิยมบริสุทธิ์ได้ก็เพราะด้านหนึ่งสามารถขยายการผลิตอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วโดยมีตลาดโลกรองรับ เนื่องจากเป็นประเทศอุตสาหกรรมชาติเดียวในโลก อีกด้านหนึ่ง เพราะว่าอุตสาหกรรมอังกฤษยังมีใจกลางเป็นอุตสาหกรรมผ้าฝ้ายที่ไม่จำเป็นต้องใช้ทุนคงที่ขนาดใหญ่นัก

[28] แต่เมื่อเราหันมาพิจารณาสภาพการเกษตรในท่ามกลางการพัฒนาของทุนนิยมของอังกฤษเช่นนี้ แม้พูดได้ว่าการเกษตรอังกฤษก็พัฒนาไปในแบบทุนนิยม กล่าวคือ ในกระบวนการปฏิวัติอุตสาหกรรมมีการประยุกต์ใช้การผลิตแบบเครื่องจักรในภาคเกษตร และมีการพัฒนาเทคนิค

ลงทุนในต่างประเทศซึ่งมีมาตั้งแต่ครึ่งแรกของศตวรรษที่ 19 และก็มิได้เป็นการปฏิเสธถึงการกลายไปเป็นจักรวรรดินิยมของอังกฤษในรูปของการเข้าร่วมแบ่งโลกตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา แต่ปรากฏการณ์เช่นนั้นไม่อาจเรียกได้ว่า เป็นการส่งออกของทุนล้นเกินอันเป็นผลตามมาของการก่อตัวของการผูกขาดภายในประเทศ ส่วนการเข้าร่วมแบ่งโลกของอังกฤษก็มีลักษณะปกป้องป้องกันการเติบโตของเยอรมันเสียมากกว่า

การเกษตรประเภทต่าง ๆ ทำให้ลักษณะของการผลิตเป็นแบบนายทุนยิ่งขึ้น กระนั้น เราก็จำเป็นต้องชี้ถึงข้อเท็จจริงที่น่าสังเกต 2 ประการในกระบวนการ คือ

1. เมื่อถึงขั้นตอนนี้ทุนในภาคอุตสาหกรรมได้เติบโตจนมีพลังพอที่จะผลิตประชากรล้นเกินโดยผ่านการยกระดับขึ้นสูงของ *"องค์ประกอบอินทรียภาพ"* ของทุน และคนงานดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงและเด็ก ซึ่งหมายความว่า ทุนนิยมที่พัฒนาโดยมีภาคอุตสาหกรรม (การผลิต) เป็นศูนย์กลางเริ่มหมดพลังที่จะดูดซับเอาพลังงานจาก *"ภายนอก"* โดยเฉพาะจากชนบทเข้ามาไว้ภายในตัวแล้ว

แน่นอนในกรณีอังกฤษนั้น เพราะมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วของอุตสาหกรรมทำให้การดูดซับพลังแรงงานเช่นนี้สามารถรุดหน้าไปมากตลอดศตวรรษที่ 19 จากการสำรวจสำมะโนครัวของอังกฤษในปี 1831 ปรากฏว่าครัวเรือนที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรมีอยู่ 28% ของครัวเรือนทั้งหมด[13] ในปี 1871 มีประชากรในภาคเกษตรราว ๆ 14.9% ของผู้มีงานทำแต่พอถึงปี 1901 กลับลดลงเหลือเพียง 8.7% เท่านั้น และถ้าดูจากจำนวนจริง ๆ ลดลงจาก 1,769,000 คน เหลือเพียง 1,425,000 คน (ลดลง 334,000 คน หรือ 18.9%) กระนั้นยังมีข้อเท็จจริงที่แสดงถึงการอัดทับถมกันของประชากรล้นเกินในชนบท กล่าวคือ ด้านหนึ่งตลอดช่วงนี้ยังมีกิจการชาวนาขนาดย่อยหรือกิจการนายทุนขนาดย่อมหลงเหลืออยู่ไม่น้อย ตามความเห็นของ Clapham ในปี 1831 มีกิจการเกษตรแบบนายทุนราว 140,000 แห่งในขณะที่มีกิจการแบบครอบครัวชาวนาอยู่ 130,000 แห่ง และจนถึงปี 1896

---

13 J.H. Clapham, *An Economic History of Modern Britain the Early Railway Age* 1820—1850, 1950, p. 113

ยังมีกิจการแบบครอบครัวชาวนาเช่นนี้หลงเหลือถึง 70,000 กว่าแห่ง อีกด้านหนึ่ง ตลอดช่วงนี้กรรมกรเกษตรมีสภาพความเป็นอยู่ที่เลวร้ายมาก ดังทราบได้จากบทบรรยายอันลือชื่อของมาร์กซ์[14] การจราจลนับครั้งไม่ถ้วนของกรรมกรเกษตรตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 18 จนถึงปี 1830 ล้วนพิสูจน์ถึงเรื่องนี้เป็นอย่างดี การจราจลดังกล่าวไม่ได้ทำให้พวกเขามีความเป็นอยู่ดีขึ้น ค่าจ้างมีแนวโน้มตกลงเรื่อย ๆ ตลอดศตวรรษที่ 19 จุดนี้ทำให้แลเห็นถึงการอัดทับถมกันของประชากรล้นเกินในชนบท ที่ทำให้ชาวนาจนขนาดเล็กยังหลงเหลืออยู่เป็นเวลานานและทำให้แลเห็นว่าชาวนาที่แตกสลายล่มจมมีทางเดียวให้เลือกในขั้นตอนนี้คือ เปลี่ยนเป็นกรรมกรที่มีที่ดินขนาดย่อมและคุณภาพเลวมากเท่านั้น สิ่งนี้เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ *"การแตกตัวเป็น 2 ขั้วของชนชั้นชาวนา"* เฉื่อยช้าลง

2. สิ่งที่น่าจับตามองยิ่งขึ้นก็คือ แนวโน้มที่ค่อย ๆ เสื่อมโทรมลงของการเกษตรโดยเฉพาะการปลูกข้าวอันเป็นใจกลางของการเกษตรอังกฤษ ซึ่งเป็นที่ชัดเจนมากในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19 กล่าวคือ มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวสาลี ในปี 1867 ราว 3,368,000 เอเคอร์ (1,363,000 เฮคเตอร์) ในปี 1875 ก็ยังมีพื้นที่เพาะปลูกราว ๆ 3,342,000 เอเคอร์ (1,353,000 เฮคเตอร์) แต่พอถึงปี 1900 กลับลดลงกว่าครึ่งเป็น 1,845,000 เอเคอร์ (747,000 เฮคเตอร์) และเป็น 1,625,000 เอเคอร์ (658,000 เฮคเตอร์) ในปี 1907 ส่วนข้าวบาเรย์ก็หดตัวเหลือเพียง 3 ใน 4 จาก 2,259,000 เอเคอร์ (914,000 เฮคเตอร์) เป็น 2,510,000 เอเคอร์ (1,016,000 เฮคเตอร์), 1,990,000 เอเคอร์ (805,000 เฮคเตอร์) และ

---

[14] K. Marx, *Das Kapital* ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ หน้า 630 "e. The British Agricultural Proletariat"

1,712,000 เอเคอร์ (693,000 เฮคเตอร์) แนวโน้มเช่นนี้จะแลเห็นได้ในกรณีของผลผลิตอื่นเช่นกัน จากการคำนวณของ OJALA พบว่า มูลค่าผลผลิตการเกษตรซึ่งเป็น 198 ล้านปอนด์ ในปี 1867 – 1869 ได้ลดลง 30% เหลือเพียง 139 ล้านปอนด์ในปี 1894–1903 ซึ่งในการลดลงของมูลค่าผลผลิตการเกษตรนั้น ปรากฏว่าการผลิตแบบไถหว่านลดลงถึง 52% จาก 104 ล้านปอนด์เหลือเพียง 50 ล้านปอนด์เท่านั้น[15] เหตุนี้ อัตราการพึ่งพาการนำเข้าข้าวสาลี ซึ่งมีเพียง 0.4% ในช่วงระหว่างปี 1825–1828 จึงเพิ่มขึ้นเป็น 43.7% ในปี 1869 – 1875[16] อังกฤษซึ่งเลี้ยงตัวเองได้เกือบ 100% ในทศวรรษที่ 1830 กลับเลี้ยงตัวเองได้เพียง 35% ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1[17] การเสื่อมโทรมของการเกษตรอังกฤษนั้นไม่อาจปกปิดได้ และเมื่อพิจารณาเรื่องนี้คู่ไปกับเท็จจริงที่ว่า ประชากรในภาคเกษตรมีสัดส่วนน้อยลงมากเมื่อเทียบกับประชากรทั้งหมด กลายเป็นภาคที่แทบไม่มีความสำคัญในเศรษฐกิจประชาชาติ เราจึงต้องสรุปว่า ทุนนิยมอังกฤษตลอดขั้นตอนนี้มีแนวโน้มที่ค่อย ๆ กำจัดเกษตรกรรมออกจากประเทศ

สภาพเช่นนี้เกิดขึ้นได้เพราะ ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรจำพวกข้าว-สาลีและอื่น ๆ จำนวนมากได้ถูกนำเข้ามาในราคาถูกกว่าผลผลิตภายในประเทศ ทำให้ภาคเกษตรอังกฤษสูญเสียกำลังที่จะแข่งขัน ที่จริงอังกฤษได้นำเข้าธัญญาหารจำนวนหนึ่งมานานแล้ว และเพิ่มขึ้นมากตั้งแต่หลังทศวรรษที่ 1840 การยกเลิก CORN LAW เป็นการส่งเสริมแนวโน้มดังกล่าว เพื่อบรรลุข้อเรียกร้องของทุนอุตสาหกรรมที่ต้องการลดราคาธัญญาหาร แน่นอน

---

15 E.M. Ojala, *Agriculture and Economic Progress*, 1952, p. 61

16 W. Schlote, *British Overseas Trade*, 1952, p. 61

17 T.H. Middleton, *Food Production in War*, 1923, p. 94

ว่าหลังจาก CORN LAW ถูกยกเลิกไปโดยสิ้นเชิงในปี 1846 ราคาธัญญาหารของอังกฤษมิได้ตกลงในทันที จนทำให้การผลิตการเกษตรเริ่มเสื่อมโทรม เพราะในทศวรรษที่ 1850 – 1860 นั้น แม้การนำเข้าจะเพิ่มขึ้นแต่การเกษตรอังกฤษยังรุ่งเรืองจนเรียกได้ว่าเป็นยุคทองของมัน เนื่องจากในช่วงนั้นมีสงครามไครเมีย สงครามเหนือ – ใต้ทำให้รัสเซียกับอเมริกาผู้เป็นประเทศส่งออกสินค้าเกษตรต้องลดปริมาณการส่งออก แต่เมื่อย่างเข้าสู่ทศวรรษที่ 1870 ได้มีการพัฒนาและขยายไร่นาในตะวันตกกลางของอเมริกา รวมทั้งมีการจัดระบบคมนาคมโดยรถไฟและโดยความก้าวหน้าของการเดินเรือในมหาสมุทรแอตแลนติค ที่ลดค่าขนส่งได้ทำให้อเมริกาส่งออกธัญญาหารไปยังอังกฤษมากขึ้น เกษตรกรรมของอังกฤษจึงมีแนวโน้มเสื่อมโทรมลงอย่างชัดเจนขึ้นตั้งแต่ช่วงนั้นนั่นเอง (ดังกล่าวแล้วข้างต้น)

แต่การที่การเกษตรของอังกฤษพ่ายแพ้ต่อการเกษตรของต่างประเทศนั้น แน่นอนมิใช่เพราะมีเทคนิคการเกษตรล้าหลัง หรือเพราะมีพลังการผลิตที่ตกต่ำลงโดยเปรียบเทียบ เราอาจคิดได้ว่าเพราะอเมริกาสมัยนั้นทำการเกษตรอย่างตักตวงบนที่ดินแปลงใหม่อันอุดมทำให้มีพลังการผลิตสูงมากเป็นพิเศษ แต่กล่าวในทางเทคนิคต้องถือว่า การเกษตรอังกฤษขณะนั้นมีระดับสูงที่สุดในโลก ฉะนั้น การที่การเกษตรอังกฤษพ่ายแพ้ทั้งที่มีเทคนิคการเกษตรอยู่ในระดับสูงเช่นนี้ แสดงว่าในทางรูปธรรมจะต้องมีสาเหตุมากมาย[18] โดยพื้นฐานแล้วเราเห็นว่าต้องเป็นไปตามตรรกะดังนี้ คืออังกฤษ

---

18 อย่างเช่น ในการคำนึงถึงสิ่งที่เป็นตัวกระตุ้นการนำเข้าผลผลิตการเกษตรมาสู่อังกฤษ เราไม่อาจจะเลยถึงอิทธิพลของการลงทุนในต่างประเทศของอังกฤษได้ เพราะมันได้ส่งผลใน 2 ด้านด้วยกัน กล่าวคือ ในด้านหนึ่ง มันได้กระตุ้นการพัฒนาในอเมริกาอาเยนตินาเหล่านี้เป็นต้น โดยเฉพาะการทำให้ทางรถไฟขยายตัวได้ทำให้การส่งธัญญาหารในราคาถูกไปยังประเทศอังกฤษเป็นไปได้ ส่วนในอีกด้านหนึ่ง รายได้ที่ได้มาจากดอกเบี้ยของการลงทุนอันนั้น ก็ได้ทำให้อังกฤษสามารถนำเข้าได้เกินกว่าความสามารถในการส่งออกของมันด้วย

ช่วงนี้เป็นผู้ส่งออกผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม และนำเข้าผลผลิตการเกษตร ดังนั้น พลังการผลิตของอุตสาหกรรมส่งออกจึงมีระดับสูงขึ้น และถ้ายิ่งส่งออกในราคาที่ถูกลงโดยเปรียบเทียบเท่าใด ในทำนองกลับกันผลผลิตการเกษตรที่ถูกนำเข้ามาขายภายในประเทศก็ยิ่งมีราคาถูกลงด้วย กล่าวคือ สิ่งที่เรียกว่าหลักผลิตภาพเปรียบเทียบยังทำงานอยู่ในกรณีนี้ ด้วยเหตุนี้โดยหลักการแล้วต้องถือว่าแนวโน้มเสื่อมโทรมลงของการเกษตร เป็นผลจากการที่พลังการผลิตของภาคเกษตรกรรมกับภาคอุตสาหกรรมขยายตัวแตกต่างกันยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นผลจากการพัฒนาอย่างไม่สม่ำเสมอ

[29] ข้อเท็จจริงข้างต้น ทำให้เราทราบว่า เดิมนั้นมีหลายปัจจัยที่ทำให้การผลิตในภาคเกษตรกรรมกลายเป็นการผลิตแบบนายทุนได้ยากกว่าภาคอุตสาหกรรม เช่น กล่าวจากเงื่อนไขทางเทคนิค จะเห็นว่า กระบวนการทำงานในภาคเกษตรขาดลักษณะที่ต่อเนื่องแต่ผันแปรตามฤดูกาลค่อนข้างมาก ทำให้ทุนไม่อาจหมุนเวียนได้โดยสม่ำเสมอ[19] และผลที่เก็บเกี่ยวได้ก็ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์หรือความแห้งแล้งในแต่ละปี ทำให้กำไรมีลักษณะผันผวนมาก ยิ่งกว่านั้น เนื่องจากไม่อาจใช้เครื่องจักรอย่างถึงที่สุดเหมือนภาคอุตสาหกรรม ฉะนั้น การที่กิจการขนาดใหญ่จะขยายประโยชน์ในเรื่องขนาด ต่อกิจการขนาดเล็กโดยการเพิ่มความแตกต่างในพลังการผลิตนั้นจึงเป็นเรื่องที่ทำได้ยากกว่า ส่วนกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่เป็นเงื่อนไขเศรษฐกิจในภาคเกษตรก็แสดงบทบาทสำคัญมากโดยเฉพาะในเรื่องขัดขวางการลงทุนคง

---

19 ในการแก้ปัญหานี้ มีในภาคการเกษตรจำเป็นต้องใช้แรงงานเคลื่อนย้ายตามฤดูกาลขนานใหญ่ในสมัยก่อนใช้ระบบ roundsman system พอย่างเข้าศตวรรษที่ 19 ก็เปลี่ยนมาเป็น gang system เหล่านี้เป็นต้น

ที่ในระยะยาว ซึ่งจำเป็นต่อการพัฒนาพลังการผลิต[20] กล่าวโดยทั่วไปแล้ว สาเหตุเหล่านี้ทำให้พลังการผลิตทางการเกษตรมีพัฒนาการที่ล้าหลังกว่าพลังการผลิตของภาคอุตสาหกรรม[21] และการรวมศูนย์การผลิตภายใต้ทุนขนาดใหญ่ ในภาคเกษตรก็เป็นไปอย่างค่อนข้างล่าช้ากว่าภาคอื่น วิธีจัดการให้การผลิตการเกษตรเป็นแบบทุนนิยมอย่างมีประสิทธิภาพที่สุดจะทำได้โดยส่งออกผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมไปยังประเทศเกษตรกรรมอื่น แล้วซื้อผลผลิตการเกษตรจากประเทศเหล่านั้นเข้ามา โดยค่อย ๆ ขจัดการผลิตการเกษตรภายในประเทศไปเสีย แนวทางเช่นนี้ก็คือ การเอาอุตสาหกรรมเข้ามาแทนที่เกษตรกรรมในระดับประเทศนั่นเอง ทุนนิยมอังกฤษ เนื่องจากตำแหน่งของมันในตลาดโลก สามารถใช้วิธีดังกล่าวได้ระดับหนึ่ง โดยมีท่าทีแบบเสรีนิยมต่อภาคเกษตรกรรมตลอดมาเพื่อบรรลุความมีประสิทธิภาพแบบทุนนิยม กระนั้นแม้อังกฤษเองก็ใช่ว่าจะทำอย่างนี้ได้สมบูรณ์ ประชากรล้นเกินที่ทุนนิยมสร้างทำให้เกิดการหลงเหลือของกิจการแบบชาวนาขนาดย่อยกับแบบทุนนิยมซึ่งล้าหลังโดยเปรียบเทียบที่สร้างเงื่อนไขการทำงานอันเลวร้ายอย่างเลี่ยงไม่ได้ ฉะนั้นถ้าไม่แก้ปัญหานี้ให้ตกก่อนเมื่อทุนนิยมย้ายเข้าสู่ขั้นตอนจักรวรรดินิยม ก็จะสูญเสียพลังในการพัฒนาที่มีอยู่แต่เดิมไป

---

[20] การปรับปรุงที่ดิน หรือทำระบบชลประทาน ซึ่งเป็นการลงทุนที่คงที่บนที่ดินนั้น ถึงแม้ผู้เช่าที่ดินจะเป็นคนทำ แต่ถ้าหมดระยะเวลาเช่าย่อมกลับเป็นของเจ้าที่ดินโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน ฉะนั้น นายทุนการเกษตรจึงพยายามหลีกเลี่ยงการลงทุนประเภทนี้

[21] ภายใต้ขั้นตอนทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐมีทางเป็นได้ที่พัฒนาการของพลังการผลิตการเกษตรจะเหนือกว่าของภาคอุตสาหกรรมเป็นกรณียกเว้น อย่างในตัวอย่างของประเทศอเมริกา แต่ที่เป็นเช่นนั้น เป็นการสะท้อนถึงการลดลงอย่างรวดเร็วของจำนวนประชากรการเกษตรเสียมากกว่า (จะกล่าวอีกทีใน หัวข้อที่ [62])

[30] ต่อไป ขอให้ดูกรณีเยอรมันบ้าง ลักษณะพิเศษของประเทศนี้ก็คือมีขั้นตอนเสรีนิยม ซึ่งก่อตัวขึ้นในรูปการที่ไม่ชัดเจนเอามากๆ อย่างที่กล่าวบ้างแล้ว (ในหัวข้อที่ [26]) ว่า อุตสาหกรรมสมัยใหม่ได้รับการสถาปนาขึ้นในเยอรมันเช่นกันโดยการนำเข้าเทคโนโลยีจากอังกฤษในช่วงปลายศตวรรษที่ 18 ถึงต้นศตวรรษที่ 19 แต่เนื่องจากถูกกดดันโดยคู่แข่งคืออังกฤษทำให้พัฒนาอุตสาหกรรมได้ล่าช้ามาก อุตสาหกรรมเยอรมันเริ่มขยายตัวเต็มที่ก็นับแต่ภายหลังสิ้นสุดการปฏิวัติปี 1848 และย่างเข้าสู่ทศวรรษที่ 1850 แล้ว กระนั้นในทศวรรษที่ 1870 เยอรมันก็ยังไม่อาจพึ่งตนเองได้เต็มที่ในเรื่องด้ายและผ้าย ส่วนที่พอจะพึ่งตนเองได้ก็มี ถ่านหิน กับเหล็กซึ่งผลิตได้น้อยกว่าของอังกฤษถึง 1 ใน 4 สำหรับการค้าระหว่างประเทศช่วงทศวรรษที่ 1860 นั้น ผลผลิตการเกษตรกับผลิตภัณฑ์จากอุตสาหกรรมในครัวเรือน ยังเป็นสินค้าส่งออกส่วนใหญ่ โดยที่ด้ายผ้ายกับเหล็กหล่อเป็นสินค้านำเข้าสำคัญ เหตุนี้ แม้เยอรมันผ่านการปฏิวัติอุตสาหกรรมในทศวรรษที่ 1850–1860 และได้สถาปนาทุนนิยมขึ้นมา ก็อ่อนแอมากเมื่อเทียบกับอังกฤษและยังมีรูปลักษณ์ของประเทศเกษตรกรรมหลงเหลืออยู่

ที่กล่าวว่าขั้นตอนเสรีนิยมไม่ชัดเจนนั้น มิใช่เพียงหมายถึง ช่วงเวลาของมันที่สั้นมากเท่านั้น แต่ยังเพราะว่า การคลี่คลายของอุตสาหกรรมหนักที่มีอุตสาหกรรมเหล็กกล้าเป็นศูนย์กลางได้เริ่มต้นช้ากว่าอุตสาหกรรมผ้าฝ้ายเพียงนิดเดียว และพอถึงครึ่งหลังของทศวรรษที่ 1860 เยอรมันก็เริ่มส่งผลิตภัณฑ์เหล็กกล้าออกตีตลาดโลกแล้ว พร้อมกันนี้เริ่มมีการนำเอาระบบบริษัทหุ้นส่วนเข้ามาใช้อย่างแพร่หลายและรวดเร็ว ทำให้พื้นฐานสำหรับการกำเนิดทุนการเงินมีขึ้นตั้งแต่ช่วงนั้น กล่าวในความหมายนี้ ทุนนิยมเยอรมันไม่ได้พัฒนาไปในรูปการที่ทำให้ตนเองบริสุทธิ์ขึ้นเรื่อย ๆ

เหมือนอังกฤษในขั้นตอนเดียวกัน แต่กลับพัฒนาขึ้นมาในรูปการที่มีการพื้นฐานสำหรับขั้นตอนจักรวรรดินิยมโดยตรง สภาพดังกล่าวสะท้อนออกมาในนโยบายเศรษฐกิจด้วย เยอรมันช่วงนี้เก็บภาษีขาเข้าในอัตราค่อนข้างต่ำ และนโยบายการค้าระหว่างประเทศก็ค่อนข้างจะเป็นแบบเสรีนิยม แต่มันมิได้เป็นนโยบายที่สนับสนุนให้ทุนอุตสาหกรรมเดินไปตามกฎแห่งการเคลื่อนไหวของตนเองเหมือนกรณีของอังกฤษ กลับเป็นนโยบายการค้าเสรีที่ประกาศใช้เพื่อให้การส่งออกธัญญาหารของพวก Junker ได้รับประโยชน์ยิ่งขึ้น ทุนอุตสาหกรรมที่อ่อนแอมักเรียกร้องขอนโยบายการค้าระหว่างประเทศแบบคุ้มครองตลอดเวลา (ดังที่ List เคยกล่าวแล้ว) ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบสิ่งนี้กับข้อเท็จจริงที่ว่า ในอังกฤษนั้นพวกเจ้าที่ดินยืนกรานในนโยบายการค้าระหว่างประเทศแบบกีดกัน ขณะที่พวกทุนอุตสาหกรรมเรียกร้องนโยบายการค้าระหว่างประเทศแบบเสรี เราจะเห็นได้ชัดถึงลักษณะที่กลับตาลปัตรของลัทธิเสรีนิยมของเยอรมันเป็นอย่างดี นโยบายเสรีนิยมของเยอรมันจึงไม่เคยเกิดขึ้นจริงภายในประเทศสักที แต่นโยบายปกป้องอุตสาหกรรมที่มีการสร้างทางรถไฟเป็นศูนย์กลาง กลับได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจังในมณฑลต่างๆตลอดช่วงนี้ ซึ่งถ้าพิจารณาจากด้านการคลังจะเห็นความจริงดังกล่าวในลักษณะของการเป็น "รัฐบาลราคาแพง" โดยที่รัฐไม่เคยถูกกำจัดออกไปจากเศรษฐกิจอย่างสิ้นเชิง

[31] แม้ขั้นตอนเสรีนิยมของเยอรมันมีลักษณะพิกลพิการดังกล่าว แต่การเกษตรในขั้นตอนนี้ก็พัฒนาไประดับหนึ่ง นับจากทศวรรษที่ 1850 ความก้าวหน้าของเทคนิคการเกษตรได้รุดหน้าไปมากมีการใช้เครื่องจักรการเกษตรมากยิ่งขึ้น กล่าวกันว่าระบบ three field system แบบเก่า หรือระบบ Gemengelage แทบสาปสูญไปในช่วงนี้ ที่ดินส่วนรวมก็สลายตัว

และถูกนำมาใช้ประโยชน์ เบื้องหลังของพัฒนาการดังกล่าวคือ ข้อเท็จจริงที่ว่ามีการขยายตัวของตลาดผลผลิตการเกษตรภายในประเทศพร้อม ๆ กับการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมรวมทั้งยังมีการแพร่ซึมอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้นของเกษตรกรรมเพื่อการค้า ประชากรที่ทำการเกษตรได้ลดจำนวนเหลือเพียง 48% ในปี 1867 และแม้รวมป่าไม้ และประมงด้วย ก็ยังมีประชากรในภาคการเกษตรในปี 1882 เพียง 46%[22] ขณะเดียวกันการผลิตอุตสาหกรรมในปี 1860 ได้เพิ่มขึ้นเป็น 1.37 เท่าเมื่อเทียบกับปี 1850 ตลอดจนเพิ่มขึ้น 2.0 เท่าและ 2.74 เท่าในปี 1870 และปี 1880 ซึ่งเป็นอัตราเพิ่มที่เร็วมาก สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเงื่อนไขที่กระตุ้นให้ภาคเกษตรขยายตัว

ถ้าจะพิจารณาว่าช่วงนี้กิจการเกษตรแบบนายทุนได้พัฒนายิ่งขึ้นด้วยหรือไม่? กลับปรากฏว่า ไม่มีสถิติที่เรียบร้อยพอจะทราบได้อย่างชัดเจน กระนั้นก็คาดได้ว่าคงพัฒนาไปอย่างล่าช้ามาก ขอให้พิจารณา*ตารางที่ 1* ดูหน้า 82

ตารางนี้ แสดงขนาดของที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์ในปี 1849, ส่วนตัวเลขของปี 1895 เป็นจำนวนกิจการที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ซึ่งนำมาเปรียบเทียบกันไม่ได้ อย่างไรก็ดี ถ้าเราคำนวณตาม Sombart โดยเปลี่ยน 1 Morgen ให้เท่ากับ 1 ส่วน 4 hectare แล้ว กิจการขนาดใหญ่ (กรรมสิทธิ์ที่ดินขนาดใหญ่) ที่มีพื้นที่มากกว่า 600 Morgen (150 hectare) แทบไม่ได้เพิ่มสัดส่วนขึ้นมาเลยในช่วงนี้ กิจการ (กรรมสิทธิ์ที่ดิน) ส่วนใหญ่กระจุกตัวในระดับที่ต่ำกว่า 30 Morgen (7.5 hectare) หากเราถือว่ากิจการที่มีขนาดไม่ถึง 100 hectare เป็นกิจการแบบชาวนา เมื่อพิจารณาตัวเลขเฉลี่ยทั่วประเทศในปี 1895 จะพบว่า กิจการกว่า 99% เป็นแบบชาวนา ยิ่งกว่านั้น

---

22 B R. Mitchell, *Europian Historical Statistics, 1750–1970*, 1975. p. 156

ตารางที่ 1

กรรมสิทธิ์ที่ดินของเยอรมันกับการกระจายของกิจการ

(หน่วย : 1,000)

			Morgen						
			～5	～30	～300	～600	600～		รวม
กรรมสิทธิ์ที่ดินในปี 1849 (ปรัสเซีย)			871.7 (48.7)	520.2 (29.0)	370.0 (20.7)	13.5 (0.8)	14.7 (0.8)		1,790.0 (100.0)
		ha							
		～2	～5	～20	～100	～200	～500	500～	รวม
กิจการในปี 1895	ปรัสเซีย	1,539.2	366.2	379.5	127.3	7.4	6.3	2.8	2,422.4
		(63.2)	(15.1)	(15.7)	(5.3)	(0.3)	(0.3)	(0.1)	(100.0)
	ทั่วประเทศ	3,236.4	1,016.3	998.8	281.8	11.3	9.6	4.2	5,558.3
		(58.2)	(18.3)	(18.0)	(5.0)	(0.2)	(2.0)	(0.1)	(100.0)

ที่มา : W. Sombart, Die deutsche Volkswirtschaft in neunzehnten Jahrhundert, 2. Aufl, 1909, S. 570—571, 579.

ส่วนใหญ่เป็นชาวนาจนทำกิจการไม่ถึง 2 hectare ด้วย แน่นอนว่า ช่วงนี้ "*การแตกตัวออกเป็น 2 ขั้วของชนชั้นชาวนา*" ในเยอรมันก้าวรุดหน้าไปแม้ยังล่าช้า กิจการขนาดใหญ่มีแนวโน้มที่จะเพิ่มจำนวนขึ้นไม่มากก็น้อย แต่กล่าวโดยทั่วไปได้ว่ามีการอัดทับถมกันของชาวนาจนมากเป็นพิเศษ ทำให้กิจการแบบนายทุนขยายตัวได้อืดอาดมาก และต้องเปลี่ยนย้ายไปสู่ขั้นตอนจักรวรรดินิยมขณะที่ยังมีชาวนาขนาดย่อมดำรงอยู่เป็นจำนวนมาก

[32] แต่ถ้ามองสิ่งนี้จากแง่มุมอื่นอาจกล่าวได้ว่าในเยอรมันเราแทบไม่เห็นแนวโน้มที่การเกษตรจะถูกขจัดไปจากการผลิตทางสังคมเหมือนที่เห็นได้ในอังกฤษ จำนวนประชากรในภาคเกษตร อย่างที่กล่าวแล้ว (ในหัวข้อที่ [31]) ว่า ยังมีสัดส่วนค่อนข้างสูงแม้ในทศวรรษที่ 1860–1880 เพิ่งจะเริ่มลดลงเหลือเพียง 28.6% เมื่อย่างเข้าปี 1907 ซึ่งใกล้เคียงกับสภาพอังกฤษในช่วงปลายขั้นตอนพาณิชย์นิยม[23] ดูเหมือนว่าจำนวนประชากรทั้งหมดในภาคเกษตรไม่เพียงไม่ลดลงตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 19 จนถึง ทศวรรษที่ 1880 หลังจากนั้น กลับเพิ่มจำนวนขึ้นอีกโดยผู้ชายลดลงเล็กน้อย ขณะที่ผู้หญิงเพิ่มขึ้น ดัง*ตารางที่ 2* แม้ย่างเข้าศตวรรษที่ 20 แล้วการจ้างงานในภาคเกษตรก็ยังครองอันดับสูงสุด โดยมากกว่าประชากรอุตสาหกรรมเหมืองแร่ถึงเกือบ 8 แสนคน

ถ้าดูการผลิตในทศวรรษที่ 1870 แม้เยอรมันกลายเป็นประเทศที่นำเข้าอาหาร แต่การผลิตภายในประเทศช่วงนี้ยังเพิ่มขึ้นตลอด ดังเห็นได้จาก *ตารางที่ 3* ดังนั้น ช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19 ผลผลิตจำพวกมันเทศ,

---

[23] Sartorious von Waltershausen, Deutsche Wistschaftsgeschichte, 1815–1914 S. 486 แต่ตัวเลขนี้เมื่อเปรียบเทียบกับตารางที่ 2 ดูแล้ว ดูเหมือนว่าจะเป็นตัวเลขของแรงงานผู้ชายเท่านั้น

ตารางที่ 2

ประชากรผู้มีงานทำแบ่งตามภาคผลิตกรรม (เยอรมัน)

(หน่วย : พันคน)

		เกษตร, ป่าไม้, ประมง	เหมืองแร่	อุตสาหกรรม	ก่อสร้าง	การค้า การเงิน	การขนส่ง สื่อสาร	บริการ	อื่น ๆ	รวม
จำนวนทั้งหมด	1882	8,237 (46.7)	591 (3.4)	4,716 (26.7)	946 (5.4)	854 (4.8)	437 (2.5)	1,616 (9.2)	235 (1.3)	17,632 (100.0)
	95	8,293 (39.8)	821 (4.0)	5,916 (28.5)	1,345 (6.5)	1,230 (5.9)	616 (3.0)	2,341 (11.3)	201 (1.0)	20,772 (100.0)
	1907	9,867 (36.9)	1,245 (4.6)	7,834 (29.2)	1,906 (7.1)	1,800 (6 7)	1,026 (3.8)	2,976 (11.1)	156 (0.6)	26,800 (100.0)
ชาย	1882	5,702 (42.5)	569 (4.3)	3,721 (27.8)	940 (7.0)	678 (5.1)	423 (3.2)	1,173 (8.8)	168 (1.3)	13,374 (100.0)
	95	5,540 (35.7)	789 (5.1)	4,565 (29.4)	1,340 (8.6)	930 (6.0)	598 (3.9)	1.596 (10.3)	150 (1.0)	15,508 (100.0)

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ประชากรผู้มีงานทำแบ่งตามภาคผลิตกรรม (เยอรมัน)

(หน่วย : พันคน)

		เกษตร, ป่าไม้, ประมง	เหมืองแร่	อุตสาหกรรม	ก่อสร้าง	การค้า การเงิน	การขนส่ง สื่อสาร	บริการ	อื่น ๆ	รวม
ชาย	1907	5,258 (28.3)	1,197 (6.5)	5,959 (32.1)	1.887 (10.2)	1,251 (6.7)	983 (5.3)	1,907 (10.3)	114 (0.6)	18,556 (100.0)
หญิง	1882	2.535 (59.6)	22 (0.5)	995 (23.4)	6 (0.1)	176 (4.1)	14 (0.3)	443 (10.4)	67 (1.6)	4,258 (100.0)
	95	2,753 (52.2)	32 (0.6)	1,351 (29.7)	14 (0.3)	300 (5.7)	18 (0.3)	745 (14.2)	51 (1.0)	5,264 (100.0)
	1907	4,599 (55.9)	48 (0.6)	1,875 (22.7)	16 (0.2)	549 (6 6)	43 (0.5)	1,069 (13.0)	42 (0.5)	8,244 (100.0)

ที่มา : B.R. Mitchell, อ้างแล้ว P. 156

ตารางที่ 3

ปริมาณผลผลิตการเกษตรหลัก ๆ และจำนวนสัตว์เลี้ยง (เยอรมัน)

(หน่วย : พันตัน และพันตัว)

	ข้าวสาลี	ข้าวไรน์	ข้าวบาร์เล่ย์	ข้าวโอ๊ต	มันเทศ	sugar beet	วัว	สุกร
1846	1,416	2.927	1,533	2,383	7,055	233	13,155	5,116
	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)
50	1.846	4,499	1,872	3,098	10,942	627	13,107[1]	4,751[1]
	(130.4)	(153.7)	(122.1)	(130.0)	(155.1)	(269.1)	(99.6)	(92.9)
60	2,491	6,561	2.261	4,623	11,925	1,632	13,417[2]	5,995[2]
	(175.9)	(224.1)	(147.5)	(194.0)	(169.0)	(700.4)	(102.0)	(117.2)
70	2,409	6.247	2,101	3,973	20.366	2,300	14,307[3]	8,549[3]
	(170.1)	(213.4)	(137.1)	(166.7)	(288.7)	(987.1)	(108.8)	(167.1)
80	3.236	5.862	2,550	5.128	22,795	4,738	14,141[4]	11,047[4]
	(228.5)	(200.3)	(166.3)	(215.2)	(323.1)	(2,033.5)	(107.5)	(215.9)
90	3,743	6 926	2,712	5,934	27,316	10,623	17,556[5]	12,174[5]
	(264.3)	(236.6)	(176.9)	(249.0)	(387.2)	(4,559.2)	(133.5)	(238.0)
1900	4,307	8.551	3,002	7.092	40 585	16,013	18,940	16.807
	(304.2)	(292.1)	(195.8)	(297.6)	(575.3)	(6,872.5)	(144.0)	(328.5)

ที่มา : Mitchell อ้างแล้ว, หน้า, 241, 254, 290. 299

หมายเหตุ : 1) ปี 1852, 2) ปี 1861, 3) ปี 1872, 4) ปี 1882, 5) ปี 1892

sugar beet และสุกรจึงเพิ่มจำนวนขึ้น ส่วนธัญญาพืชอื่น ยกเว้นข้าวบาร์เล่ย์ เพิ่มขึ้นราว 2 เท่า ในปี 1880 และ 3 เท่าในปี 1900 แม้การเกษตรเยอรมันได้รับความลำบากตั้งแต่ทศวรรษที่ 1870 เนื่องจากต้องแข่งขันมากขึ้นกับธัญญาหารที่นำเข้าจากต่างประเทศ แต่ปริมาณการผลิตก็เพิ่มขึ้นตลอดเวลา ฉะนั้น มองจุดนี้แล้วอาจกล่าวได้ว่า แม้ในขั้นตอนนี้ การเกษตรก็ยังเป็นผลิตกรรมใหญ่ที่สุดที่ค้ำจุนการดำรงชีพของประชาชนอยู่ดีมิหนำซ้ำยังรักษาพลังเติบโตไว้ได้ตลอด ซึ่งจุดนี้ก็เป็นแนวโน้มที่ต่างจากอังกฤษเช่นกัน

[33] รูปการพัฒนาของการเกษตรเยอรมันดังกล่าว เกิดจากเหตุใดบัดนี้คงเป็นที่เข้าใจแล้ว เดิมต้องถือว่าทุนนิยมซึ่งผ่านการปฏิวัติอุตสาหกรรมมาในจุดที่ทำให้เกิด "*การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา* อย่างถึงที่สุดนั้นยังมีกำลังอ่อนแอ ดังเห็นได้ในกรณีอังกฤษที่กล่าวแล้ว สำหรับทุนนิยมเยอรมันซึ่งเริ่มจากการนำเข้าการผลิตแบบเครื่องจักรจากอังกฤษนั้น ย่อมไม่อาจบรรลุ "การแตกตัวอย่างถึงที่สุดของชนชั้นชาวนา" ได้ในขั้นตอนเสรีนิยม ซึ่งเรื่องนี้ทำไม่ได้แม้แต่ในขั้นตอนพาณิชย์แล้ว ยิ่งกว่านี้อุตสาหกรรมสมัยใหม่ของเยอรมันตลอดขั้นตอนนี้ยังถูกอังกฤษขัดขวางตลอดเวลามิให้ขยายตัว แน่นอนทุนนิยมเยอรมันเริ่มรุดหน้าสู่ตลาดโลกตั้งแต่ทศวรรษที่ 1870 แล้ว โดยอาศัยอุตสาหกรรมเหล็กกล้าเป็นศูนย์กลาง และมีการก่อตัวของการผูกขาดทางวิสาหกิจภายในประเทศดำรงอยู่เบื้องหลัง แต่สิ่งนี้กลับกีดขวาง "การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา" ยิ่งขึ้น

กล่าวถึงประเด็นข้างต้นอย่างเป็นรูปธรรมขึ้นได้ว่า แม้ "*การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา*" ในที่นี้รุดหน้าไประดับหนึ่ง แต่ชาวนาที่ล่มจมลงกลับมีแนวโน้มที่จะอัดทับถมกันเป็นชาวนาจน ซึ่งกีดขวางการขยายตัวของกิจ-

การการเกษตรแบบทุนนิยมใน 2 ความหมาย กล่าวคือ *ประการที่หนึ่ง* มันทำให้ "*การเคลียร์ที่ดิน*" (clearing of estate) ถูกกีดขวาง กิจการขนาดใหญ่จึงยากที่จะรวมศูนย์ที่ดินโดยราบรื่น *ประการที่สอง* การแข่งขันในหมู่ชาวนาขนาดย่อม ทำให้ราคาผลผลิตการเกษตรมีแนวโน้มตกต่ำเหลือแค่ระดับราคาสำหรับผลผลิตของชาวนาขนาดย่อม (ดังจะทำให้กระจ่างในหัวข้อที่[102]) แต่ขณะเดียวกันเหตุที่การเกษตรไม่ได้พัฒนาไปเป็นการผลิตแบบทุนนิยมเช่นนี้ก็ทำให้การเกษตรของเยอรมันดำรงอยู่ในขั้นตอนนี้ได้ ไม่ถูกกำจัดไปเหมือนกรณีอังกฤษ แน่นอนในเยอรมันก็ยังมีการพัฒนาแบบไม่สม่ำเสมอระหว่างเกษตรกรรมกับอุตสาหกรรม และในการส่งออกของเยอรมันนั้น พร้อม ๆ กับที่ผลผลิตของอุตสาหกรรมสมัยใหม่ มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นก็ทำให้ผลผลิตการเกษตรได้รับการกดดันจากสินค้านำเข้ายิ่งขึ้นด้วย แนวโน้มเช่นนี้แม้ต่าง ๆ กันในเรื่องของระดับ แต่ก็เป็นแนวโน้มที่เหมือนกันทั้งในเยอรมันและอังกฤษ เพียงแต่ว่าชาวนาขนาดย่อมของเยอรมันได้ต่อสู้กับแนวโน้มดังกล่าว โดยทำงานหนักขึ้นและบริโภคน้อยลง สำหรับเยอรมันที่การจ้างงานนอกการเกษตรถูกจำกัดตัวเป็นอย่างมาก นี่เป็นทางเดียวที่จะทำให้ชาวนาขนาดย่อมมีชีวิตรอดต่อไป

(3) ขั้นตอนจักรวรรดินิยม

[34] สุดท้ายจะต้องพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างการเกษตรกับพัฒนาการของทุนนิยมในขั้นตอนจักรวรรดินิยม อย่างที่กล่าวแล้ว(ในหัวข้อที่[15]) ว่า ประเทศที่เป็นแบบฉบับที่สุด และรวดเร็วที่สุดในการเปลี่ยนย้ายไปสู่ขั้นตอนนี้คือ เยอรมันไม่ใช่อังกฤษ ทำไมเป็นเช่นนั้น? เหตุผลหลักคงเป็นดังนี้ คือแม้ขั้นตอนจักรวรรดินิยมเป็นขั้นตอนพัฒนาชั้นสูงสุด

ของทุนนิยม แต่ก็ไม่ได้สถาปนาขึ้นมาบนความต่อเนื่องกับขั้นตอนเสรีนิยม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ขั้นตอนจักรวรรดินิยม*มิได้*สืบเนื่องมาจากแนวโน้มทางประวัติศาสตร์ของขั้นตอนเสรีนิยมที่ทุนนิยมพัฒนาตัวเองให้บริสุทธิ์ขึ้น และยิ่งบริสุทธิ์ขึ้นอีกในขั้นตอนจักรวรรดินิยม กลับเป็นว่าในขั้นตอนนี้ ทุนนิยมจะค่อย ๆ ห่างเหินจากสภาพที่บริสุทธิ์ จนในที่สุดได้คลี่คลายไปสู่ช่วงระยะผ่านทางประวัติศาสตร์[24] สิ่งดังกล่าวเป็นที่กระจ่างชัดมาก เมื่อคำนึงถึงลักษณะพิเศษของขั้นตอนนี้ ซึ่งการแข่งขันเสรีถูกขจัดและการผูกขาดก่อตัวขึ้น อำนาจรัฐแทนที่จะถูกขจัดออกจากระบบเศรษฐกิจ กลับถูกดึงเข้าไประบบเศรษฐกิจลึกยิ่งขึ้น ถ้าการพัฒนาไปสู่ขั้นตอนจักรวรรดินิยม หมายถึง การพัฒนาแบบกลับตาลปัตรสำหรับทุนนิยมแล้ว เป็นธรรมดาที่การพัฒนาเช่นนี้จะไม่เริ่มต้นจากที่ซึ่งทุนนิยมได้เติบโตขึ้นมาอย่างบริสุทธิ์ที่สุด กลับเริ่มต้นจากที่ซึ่งทุนนิยมเติบโตโดยถูกบิดเบือนแต่แรกทำให้มีเงื่อนไขภายในตัวมันเองให้ต้องเปลี่ยนย้ายไปสู่ขั้นตอนจักรวรรดินิยม

[35] ถ้าพิจารณาประเด็นนี้ตามข้อเท็จจริงอย่างเป็นรูปธรรม ก่อนอื่นเราจะทราบว่าทุนนิยมเยอรมันได้พัฒนาอุตสาหกรรมเหล็กกล้าพร้อม ๆ กับอุตสาหกรรมผ้าฝ้าย จนอุตสาหกรรมเหล็กกล้าค่อย ๆ เติบโตมากพอที่จะแข่งขันกับอังกฤษได้ (หัวข้อที่ [30]) นับแต่ครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19

---

24 อย่างที่ได้กล่าวไปแล้ว (ในหัวข้อที่ [17]) ว่า ในระหว่างกระบวนการที่เกิดความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจทั่วโลกที่เริ่มจากปี 1929 ประเทศทุนนิยมเกือบทั้งหมดไม่สามารถรักษาระบอบทองคำเป็นมาตรฐานในการแลกเปลี่ยนเงินตราได้ ทำให้เกิดระบบที่อำนาจรัฐเข้ามาควบคุมการเคลื่อนไหวทั้งปวงของเศรษฐกิจและรักษาระบบทุนนิยมต่อไปโดยใช้ระบอบเงินตราควบคุมแทน ระบบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐนี้แสดงว่าบัจจุบันทุนนิยมได้สูญเสียพลังที่จะดำเนินกฎเศรษฐกิจของมันด้วยตัวของมันเองอีกต่อไปแล้ว ซึ่งสภาพนี้เรียกว่า *ทุนนิยมที่ได้เข้าสู่สภาพของช่วงระยะผ่าน*

อุตสาหกรรมเหล็กกล้าดังกล่าว ได้รับการพัฒนาเทคโนโลยีแบบใหม่ ๆ ที่ต้องการการลงทุนทางด้านอุปกรณ์จำนวนมหาศาลอันเกี่ยวข้องกับกรรมวิธีในการถลุงเหล็ก เช่น กรรมวิธีแบบเบสเซ–เมอร์, แบบจีเมนส์มัลตัน, แบบโธมัน กิลค์คริสต์ ฯลฯ เนื่องจากอุตสาหกรรมเหล็กกล้าของเยอรมันได้รับเอาเทคนิคล้ำสมัยเช่นนี้มาใช่แต่เนิน ๆ ทำให้สามารถสถาปนาฐานะที่เหนือกว่าอุตสาหกรรมเหล็กกล้าของอังกฤษ การขยายตัวของอุตสาหกรรมหนักที่มีอุตสาหกรรมเหล็กกล้าสมัยใหม่เป็นใจกลางนี้เอง ที่เป็นพื้นฐานทางวัตถุโดยตรงสำหรับกำเนิดของการผูกขาดทางวิสาหกิจ ทั้งนี้เพราะเมื่อเทียบกับอุตสาหกรรมผ้าฝ้ายแล้ว สาขานี้ต้องการทุนคงที่จำนวนมหาศาลมาก ยากที่จะถอนทุนที่ลงไปในแต่ละคราว เพราะ *ประการที่หนึ่ง* ความสามารถของมันในการปรับตัวให้เข้ากับความผันผวนทางเศรษฐกิจจะต่ำลงมาก *ประการที่สอง* ซึ่งเกี่ยวข้องกับประการแรก คือ การจะทำให้ *"อัตรากำไรมีลักษณะเฉลี่ยเท่า ๆ กัน"* ทำได้ยากขึ้นและวิสาหกิจมักจะประสพกับการต้องได้รับอัตรากำไรในระดับต่ำเป็นระยะเวลายาวนาน เรื่องเหล่านี้เป็นปัญหาใหญ่ที่เกิดขึ้นท่ามกลางสภาพเศรษฐกิจซบเซาซึ่งยืดเยื้อถึง 20 ปีภายหลังความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจในปี 1873 ดังนั้น สาขานี้จึงจำเป็นต้องปรับการลงทุนและรักษาระดับราคาโดยการผูกขาดทางวิสาหกิจ การผูกขาดของเยอรมันซึ่งก่อตัวเป็นคาร์เทล (kartell ; cartel) ที่มีกระบวนการผลิตต่อเนื่องกันไปตั้งแต่ขุดเหมืองแร่จนถึงผลิตเครื่องจักรโดยมีอุตสาหกรรมผลิตเหล็กของไรน์เวสต์ฟาเรนเป็นใจกลางนั้น จึงเกิดจากเหตุนี้เอง

แต่ว่า การผูกขาดทางวิสาหกิจมิได้เกิดขึ้นในทันทีที่มีความจำเป็นหรือความต้องการ แต่จำเป็นต้องมีเงื่อนไขหลายประการเกิดขึ้นก่อน สิ่งสำคัญที่สุด ก็คือ การแพร่หลายของระบบบริษัทหุ้นส่วนกับการรวมศูนย์ของ

ทุนภายใต้ระบบดังกล่าว ในที่นี้ ระบบบริษัทหุ้นส่วนจะทำหน้าที่ 2 อย่าง คือ อย่างที่หนึ่งมันสามารถทำธุรกิจขนาดยักษ์ที่เกินขอบเขตซึ่งการสะสมทุนส่วนบุคคลจะทำได้ เพราะมันสามารถสร้างการกระจุกตัวขนาดใหญ่ได้จากการรวมศูนย์เงินทุนทางสังคม (ที่ได้มาจากหุ้นมหาชน) อย่างอุตสาหกรรมเหล็กกล้าสมัยใหม่ที่เพิ่งกล่าวแล้วก็เช่นกันเกิดขึ้นได้เพราะมีระบบบริษัทหุ้นส่วนเป็นพื้นฐานก่อนแล้วเท่านั้น[25] และสิ่งนี้เองเป็นเงื่อนไขที่สร้างการรวมศูนย์การผลิตและทุนให้กลายเป็น "ทุนใหญ่" จำนวนน้อยอันทำให้มีความเป็นไปได้ที่จะเกิดวิสาหกิจแบบผูกขาด

และอย่างที่สอง เมื่อเป็นบริษัทหุ้นส่วนแล้วไม่เพียงจะทำให้เกิดการกระจุกตัวโดยฮุบกลืนหรือรวมตัวกับวิสาหกิจคู่แข่งได้ง่ายขึ้น ยังทำให้มีความเป็นไปได้ที่จะร่วมมือหรือประสานงานกับวิสาหกิจอื่น โดยการแลกเปลี่ยนหุ้นหรือแลกเปลี่ยนผู้อำนวยการกัน อย่างการสถาปนา "*ทุนการเงิน*" ซึ่งเราจะได้ดูกันต่อไปก็เช่นกัน ได้เกิดขึ้นโดยมีระบบบริษัทหุ้นส่วนเป็นพื้นฐานรองรับอยู่แล้ว นอกจากนี้ เมื่อเปรียบเทียบบริษัทหุ้นส่วนกับวิสาหกิจแบบปัจเจกชนแล้วบริษัทหุ้นส่วนยังไม่ค่อยจะมีข้อจำกัดทางด้านบุคลากรและในทางองค์การก็มีลักษณะเป็นวิสาหกิจที่สามารถเคลื่อนไหวได้อย่างมีเป้าหมายอีกด้วย

นอกจากนี้ พวกเรายังต้องเพิ่มเงื่อนไขอีก 2 ข้อ ซึ่งข้อหนึ่ง ก็คือลักษณะเฉพาะของวิธีขยายตัวของธนาคารในเยอรมัน ในกรณีของประเทศล้าหลังโดยทั่วไปเงินทุนที่รวมศูนย์อยู่ที่ธนาคารไม่ได้ถูกใช้เป็นเครดิตการค้าในรูปของตั๋วเงินที่ชักส่วนลดเหมือนอย่างอังกฤษ กลับถูกใช้ทำหน้าที่ช่วย-

---

[25] ในประเด็นนี้ เป็นข้อเท็จจริงที่สำคัญมาก เพราะทุนนิยมของอังกฤษที่ขยายตัวขึ้นมาโดยมีวิสาหกิจแบบปัจเจกชนเป็นใจกลาง พอมาถึงขั้นตอนการพัฒนาอุตสาหกรรมเหล็กกล้า จึงทำให้ค่อย ๆ ล้าหลังเยอรมันและอเมริกาไปในที่สุด

เหลือการรวมทุนและการให้ทุนแก่อุตสาหกรรมตั้งแต่แรก พร้อม ๆ กับการขยายตัวของระบบบริษัทหุ้นส่วนในอุตสาหกรรม ธนาคารได้ผูกพันกับทุนอุตสาหกรรม ยิ่งขึ้นโดยผ่านการรับซื้อหุ้นจากส่วนของเงินที่ให้อุตสาหกรรมกู้ยืม การก่อตัว *"ทุนการเงิน"* เช่นนี้เป็นที่รู้ดีว่าเกิดขึ้นอย่างเป็นแบบฉบับในเยอรมันตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 และเป็นเงื่อนไขหนึ่งสำหรับกำเนิดของการผูกขาดทางวิสาหกิจ

ส่วนข้อสองคือ ความเปลี่ยนแปลงทางนโยบาย โดยเฉพาะนโยบายต่างประเทศไม่บอกก็คงรู้ว่า เมื่อการผูกขาดทางวิสาหกิจก่อตัวขึ้นภายในประเทศ หากต้องการรักษาระดับราคาผูกขาดอย่างมีประสิทธิผล จะต้องตั้งกำแพงภาษีไว้สำหรับสินค้าต่างประเทศระดับหนึ่ง และภายในประเทศต้องเป็นตลาดปิด สำหรับภาษีเช่นนี้ ในประเทศล้าหลัง ก็อย่างที่กล่าวแล้ว (ในหัวข้อที่ [30]) ว่า เดิมทุนอุตสาหกรรมมีลักษณะทางประวัติศาสตร์ที่เรียกร้องภาษีคุ้มครอง ดังนั้นพอเยอรมันกลายเป็นประเทศนำเข้าผลิตภัณฑ์การเกษตร กลุ่มพลังพวก **Junker** หรือเจ้าที่ดินที่เคยสนับสนุนการค้าระหว่างประเทศแบบเสรี ก็เรียกร้องภาษีคุ้มครองทันที ซึ่งปูพื้นให้มีการใช้ภาษีคุ้มครองพวกคาร์เทลบนความร่วมมือระหว่างทุนผูกขาดกับเจ้าที่ดินอย่างแพร่หลาย ภาษีคุ้มครองดังกล่าวได้แก่ *"ภาษีบิสมาร์ก"* ซึ่งจุดนี้อีกเช่นกันที่เป็นเงื่อนไขแบบตรงกันข้ามระหว่างเยอรมันกับอังกฤษที่จำต้องรักษาการค้าระหว่างประเทศแบบเสรีกระทั่งเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 เพราะอังกฤษค้าขายกับทั่วโลกและลงทุนในต่างประเทศจำนวนมหาศาล

จะเห็นชัดว่า ทุนนิยมเยอรมันจำต้องพัฒนาตัวเองอย่างพิกลพิการมากในฐานที่เป็นทุนนิยมล้าหลังซึ่ง *"ลักษณะพิกลพิการ"* นี้เองที่มีความ

สำคัญในการสร้างเงื่อนไขสำหรับเปลี่ยนย้ายไปสู่ขั้นตอนจักรวรรดินิยมของเยอรมัน และลักษณะที่กลับตาลปัตรของจักรวรรดินิยมก็คงจะเป็นที่เข้าใจได้อย่างเป็นรูปธรรมขึ้น

[36] ปัญหาตอนนี้ก็คือว่า การพัฒนาแบบจักรวรรดินิยมของทุนนิยมเยอรมันจะก่อผลต่อการเกษตรอย่างไร

กรณีนั้น กล่าวโดยทั่วไปข้อที่น่าสังเกตก็คือ ในช่วงเวลาที่เกือบจะใกล้เคียงกับการเปลี่ยนย้ายเป็นจักรวรรดินิยมนี้ เยอรมันเริ่มเกิดความปั่นป่วนทางการเกษตร (agricultural crisis; Agrarkrise) อันส่งผลกระทบที่สำคัญมากต่อการเกษตร สิ่งที่เรียกว่า ความปั่นป่วนทางการเกษตร โดยทั่ว ๆ ไปก็คือปรากฏการณ์ที่การผลิตทางการเกษตรมีสภาพล้นเกิน ผลผลิตมีราคาต่ำ ทำให้เศรษฐกิจชาวนาล่มจมอย่างกว้างขวาง ความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจโดยทั่วไป ไม่ว่าในประเทศใดจะเริ่มปรากฏขึ้นเป็นวงจรเมื่อทุนนิยมเริ่มเข้าสู่ขั้นตอนเสรีนิยม จุดเริ่มต้นของเรื่องนี้ในอังกฤษก็คือความปั่นป่วนในปี 1825 ส่วนในเยอรมันก็คือความปั่นป่วนในปี 1847 หรือปี 1857 สำหรับความปั่นป่วนทางการเกษตรนั้นเพิ่งจะเด่นชัดนับแต่ปี 1870 หรือเมื่อเข้าสู่ช่วงเปลี่ยนย้ายไปสู่ขั้นตอนจักรวรรดินิยมแล้ว ความปั่นป่วนทางการเกษตรนี้ดำรงต่อเนื่องกว่า 20 ปี จนถึงปลายศตวรรษที่ 19

ในกรณีเยอรมันก็เหมือนอังกฤษที่กล่าวแล้ว (ในหัวข้อที่ [28]) คือมูลเหตุโดยตรงที่ทำให้ผลผลิตการเกษตรมีราคาตกต่ำได้แก่ การแข่งขันอันรุนแรงขึ้นกับผลผลิตการเกษตรที่นำเข้านับแต่ทศวรรษที่ 1870 เยอรมันกลายเป็นประเทศนำเข้าธัญญาหารในตอนปลายทศวรรษที่ 1860 หรือต้น

ทศวรรษที่ 1870 ซึ่งจากนั้นก็มีการนำเข้าเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เช่นจำนวนสินค้าที่นำเข้าโดยเฉลี่ยระหว่างปี 1885–1889 มีข้าวสาลี 450,000 ตัน, ข้าวไรน์ 737,000 ตัน, ข้าวบาร์เล่ย์ 480,000 ตัน แต่พอถึงช่วงปี 1890–1894 จำนวนเฉลี่ยของสินค้าเข้าทั้ง 3 ประเภทกลับเพิ่มขึ้นเป็น 946,000 ตัน, 630,000 ตัน และ 799,000 ตัน ตามลำดับ[26] ทำให้ "*สัดส่วนการพึ่งพาการนำเข้า*" กลายเป็น 20–30% แรงกดดันนี้ทำให้ข้าวสาลีซึ่งเคยมีราคาตันละ200–250 มาคร์ ในช่วงทศวรรษ 1850–1860 ตกเหลือเพียงตันละ 150–200 มาคร์ ในช่วงจากทศวรรษที่ 1870–1880 และคงที่เช่นนั้นกระทั่งปลายศตวรรษที่ 19 ราคาที่ตกต่ำในช่วงนั้นเป็นมูลเหตุให้กิจการการเกษตรล่มจม

แต่การคิดว่าความบั้นบ่วนทางเศรษฐกิจเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่เกิดจากแรงกดดันของผลผลิตการเกษตรนำเข้าเพียงอย่างเดียวนั้น เป็นความเข้าใจที่ค่อนข้างจะผิวเผิน ความจริงมีการนำเข้าผลผลิตการเกษตรต่อไปแม้เข้าสู่ศตวรรษที่ 20 ฉะนั้นถ้ามันเป็นมูลเหตุที่แท้จริง เกษตรกรรมจะต้องเผชิญกับความบั้นบ่วนตลอดเวลา แต่ถ้าไม่ใช่เราก็ต้องหาเหตุผลที่ลึกซึ้งกว่าเพื่อตอบคำถามที่ว่าทำไมความบั้นบ่วนจึงเกิดขึ้นกับการเกษตรเยอรมันจำเพาะช่วงปลายศตวรรษที่ 19

เรื่องนี้ค่อนข้างซับซ้อน ในที่นี้จึงขอชี้ประเด็นหลัก ๆ 3 ประการคือ

(1) ความบั้นบ่วนทางการเกษตรดังกล่าวเกิดขึ้นในฐานะที่เป็นห่วงโซ่ข้อหนึ่งของภาวะซบเซายืดเยื้อในยุโรปที่เริ่มในปี 1873 กล่าวอีกความหมายได้ว่าเป็น "*การสะท้อนกลับ*" ไปสู่ภาคการเกษตรของภาวะซบเซายืดเยื้อดังกล่าว ปัญหาที่ว่า ภาวะซบเซายืดเยื้อนี้เกิดขึ้นได้อย่างไรเป็นเรื่องค่อนข้างยากจึงขอพักไว้ก่อน เพื่อกล่าวอีกภายหลัง (หัวข้อที่ [165]) ตอน

---

[26] M. Tracy, *Agriculture in Western Europe*, 1964, P. 101

นี้เอาเป็นว่า ภาวะซบเซายืดเยื้อดังกล่าว ทำให้อุปสงค์ผลผลิตการเกษตรขาดแคลนผลผลิตการเกษตรจึงล้นเกิน ดังนั้นทำให้ราคาตกต่ำลงอันนำไปสู่การล่มจมของกิจการการเกษตร มิหนำซ้ำเมื่อรวมกับสภาพที่มีการหดตัวของการจ้างงานนอกภาคเกษตร (เนื่องจากภาวะซบเซายืดเยื้อ) ยิ่งทำให้ขยายแรงกดดันจากประชากรล้นเกินในชนบท ครอบครัวชาวนาจึงมีรายได้ลดลงและเร่งให้เศรษฐกิจชาวนาล่มจม ดังนั้นเห็นได้ไม่ยากว่าความปั่นป่วนทางการเกษตรเป็นสิ่งที่เลี่ยงไม่ได้ แน่นอนผลกระทบของภาวะซบเซาต่อการเกษตรดังข้างต้น ไม่จำเป็นต้องเกิดภายหลังภาวะซบเซายืดเยื้อเสมอไป มันเกิดขึ้นทุกครั้งไม่มากก็น้อยเมื่อเกิดความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในสาขาการผลิตผลผลิตการเกษตรจำพวกวัตถุดิบ มักจะไวเป็นพิเศษ ความจริงการผลิตฝ้ายดิบในอเมริกาตอนใต้ตลอดศตวรรษที่ 19 ล้วนได้รับผลกระทบจากการขึ้นลงของภาวะเศรษฐกิจอังกฤษเป็นอย่างมาก แต่โดยทั่วไปความผันผวนของภาวะเศรษฐกิจในขั้นตอนเสรีนิยมนั้น มักมีลักษณะที่ว่าความปั่นป่วนและภาวะซบเซาที่ตามมาจะยุติลงในเวลาอันสั้น อีกด้านหนึ่งผลผลิตการเกษตรโดยเฉพาะธัญญาพืชที่เป็นใจกลางของผลผลิตการเกษตรนั้นเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีพและ *"ความยืดหยุ่น"* (elasticity) ของอุปสงค์ต่อรายได้ก็มีค่าเล็กมาก มันจึงไม่ค่อยจะได้รับผลกระทบจากรายได้ที่ลดลงเนื่องจากภาวะซบเซาในระยะเวลาสั้น นี่เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ความปั่นป่วนทางการเกษตรไม่แสดงตัวอย่างเด่นชัดกระทั่งเกิดซบเซายืดเยื้อขึ้น[27]

---

[27] แน่นอนว่าในขั้นตอนเสรีนิยมมิใช่จะไม่มีความปั่นป่วนทางการเกษตรเลยก็หาไม่ อย่างเช่นในอังกฤษ หลังจากความปั่นป่วนปี 1815 เป็นต้นมา มีนักวิชาการบางท่านยืนกรานว่าได้มีความปั่นป่วนทางการเกษตรเกิดขึ้นอันสืบเนื่องมาจากการยกเลิก CORN LAW

(ดู P.L. Adams, *Agricultural Depression and Farm Relief in England, 1813 – 1852*, 1932)

กล่าวตามนัยนี้ ความปั่นป่วนทางการเกษตรจึงเป็นผลสะท้อนของความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจทั่วไปที่ปรากฏตัวในด้านของการเกษตรแต่สิ่งนี้จะเริ่มปรากฏตัวชัดขึ้น ก็ในขั้นตอนพัฒนาที่แน่นอนอันหนึ่งของทุนนิยมเท่านั้น

(2) สิ่งที่เป็นปัจจัยโดยตรงของความปั่นป่วนทางการเกษตรก็คือการนำเข้า ผลผลิตการเกษตรที่เพิ่มขึ้นภายใต้ภาวะชบเซายืดเยื้อ แต่อย่างที่ชี้แล้วในกรณีอังกฤษ (หัวข้อที่ [28] ฟุตโน๊ตที่ (17)) ว่า มันไม่เป็นเพียงการนำเข้าที่ตามมาพร้อมกับการค้าระหว่างประเทศซึ่งขยายตัว. อย่างกรณีเยอรมันก็เช่นกัน พร้อม ๆ กับการเปลี่ยนย้ายไปสู่ขั้นตอนจักรวรรดินิยม มีการส่งออกทุนไปยังประเทศยุโรปตะวันออก, รัสเซีย หรือแม้แต่อาเยนตินา ซึ่งขณะนั้นต่างขายธัญญาพืชที่สำคัญไปให้แก่เยอรมัน ขอให้นึกถึงภาพกระบวนการที่การส่งออกผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมขยายตัวเนื่องจากการส่งออกทุน อันกระตุ้น *"การบวนการทำให้เป็นอุตสาหกรรม"* รวมถึงขยายเส้นทางรถไฟในประเทศเหล่านั้น ซึ่งทำให้ผลผลิตการเกษตรในประเทศนั้น ๆ กลายเป็นสินค้าและมีความผูกพันกับตลาดส่งออกยิ่งขึ้น แม้เยอรมันจะสามารถผ่อนปรนผลกระทบของการนำเข้าธัญญาพืชจากประเทศดังกล่าวได้ระดับหนึ่งโดยนโยบายกำแพงภาษี แต่ก็ไม่มีทางยับยั้งการนำเข้าธัญญาพืชได้มากกว่านี้เราจำเป็นต้องตระหนักว่า โดยตัวมันเองของการนำเข้าผลผลิตการเกษตรก็มีลักษณะเป็นแบบจักรวรรดินิยมแล้ว

(3) การนำเข้าผลผลิตการเกษตรที่ขยายตัวในปลายศตวรรษที่ 19 เช่นนี้ก็อย่างที่กล่าวแล้วในกรณีอังกฤษ (หัวข้อที่ [28]) ว่า ก่อให้เกิดแนวโน้มที่จะกำจัดการเกษตรภายในประเทศ สำหรับกรณีนี้แน่นอนว่า ทำให้เศรษฐกิจชาวนาและกิจการเกษตรล่มจม จึงกล่าวได้ว่าเป็นความปั่นป่วนทางการเกษตรอย่างหนึ่ง แต่ถ้าการผลิตทางการเกษตรส่วนใหญ่ถูกการผลิต

แบบนายทุนครอบงำเหมือนอย่างในอังกฤษแล้ว เรื่องนี้จะกลายเป็นปัญหาที่แก้ไขได้โดยการเคลื่อนย้ายทุนและแรงงานไปสู่ภาคนอกการเกษตร ซึ่งจะแตกต่างเป็นอย่างมากกับกรณีที่เกิดขึ้นกับกิจการแบบชาวนาเป็นด้านหลัก อันกล่าวได้ว่าจะมีลักษณะการแก้ปัญหาเป็นแบบเสรีนิยมหรือปล่อยเลยตามเลย ฉะนั้น ณ ที่ซึ่งมีชาวนาย่อยหลงเหลืออยู่มากมายอย่างในเยอรมัน การล่มจมของเศรษฐกิจชาวนาอันเนื่องจากความปั่นป่วนทางการเกษตรจึงกลายเป็นปัญหาหนักหน่วงมาก ทั้งนี้เพราะ แม้ราคาผลผลิตการเกษตรตกต่ำ ชาวนาก็ไม่อาจเลิกทำอาชีพเกษตรแล้วหันไปประกอบอาชีพอื่นได้ทันที โดยเฉพาะในกรณีที่เศรษฐกิจทุกส่วนอยู่ในภาวะซบเซาและมีแรงกดดันจากประชากรล้นเกินอยู่มาก ก็ยิ่งทำให้ทำได้ยากขึ้น ในสภาพเช่นนั้นพวกชาวนากลับขยายการผลิตเพื่อรักษาระดับรายได้ ทำให้ราคาตกต่ำรุนแรงขึ้น และทำให้ความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจยืดเยื้อยิ่งขึ้น เนื่องจากคนในภาคเกษตรเป็นประชากรส่วนใหญ่ สิ่งนี้ก็เลยกลายเป็นปัญหาสังคมอย่างใหญ่หลวงหรือกลายเป็นปัญหาการเกษตรขึ้นมา เหตุที่ความปั่นป่วนทางการเกษตรถูกพิจารณาว่าเป็นเรื่องใหญ่เป็นพิเศษในขั้นตอนจักรวรรดินิยมก็เพราะเหตุนี้เอง

จากประเด็นหลักเพียง 3 ประการข้างต้นคงเห็นได้ชัดว่า ความปั่นป่วนทางการเกษตรจะปรากฏตัวชัดแจ้งขึ้นพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนย้ายไปสู่ขั้นตอนจักรวรรดินิยมและจะส่งผลกระทบที่รุนแรงต่อการเกษตรด้วย ต่อจากนี้เราจะดูหนทางที่การเกษตรเยอรมันดำเนินไปภายใต้ความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจดังกล่าว

[37] ก่อนอื่นถ้ากล่าวจากด้านของการผลิตทางการเกษตร คงไม่ต้องพูดซ้ำอีกว่าเยอรมันในช่วงนี้กระทั่งสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้ขยายตัวมา

ตลอด (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [32]) แต่เหตุที่ขยายตัวได้ทั้ง ๆ ที่มีราคาตกต่ำลงนั้นถือว่าเป็นลักษณะเฉพาะของการผลิตแบบชาวนาย่อย เราจำเป็นต้องตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวไว้ 2 ประการดังนี้ *ประการที่หนึ่ง* การขยายตัวของการผลิตเช่นนี้ เกิดจากการเพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่โดยใช้เทคนิคแบบเข้มข้นมากกว่าที่จะเกิดจากการขยายพื้นที่การเกษตร แท้จริงแล้วพื้นที่การเกษตรทั้งหมดลดลงจาก 2,580,000 เฮคเตอร์ในปี 1880 เป็น 2,540,000 เฮคเตอร์ในปี 1910 แต่ผลผลิตต่อพื้นที่ ในช่วงปี 1875–1805 สำหรับข้าวสาลีได้เพิ่มขึ้นจาก 1.256 ตันเป็น 1.920 ตันต่อเฮคเตอร์ (เพิ่มขึ้น 38%) ข้าวไรน์เพิ่มขึ้นจาก 1.088 ตันเป็น 1.560 ตัน (เพิ่มขึ้น 44%) และมันเทศเพิ่มขึ้นจาก 8.6 ตันเป็น 14.6 ตัน (เพิ่มขึ้น 70%) แน่นอนว่าการเพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่เช่นนี้ เนื่องจากได้รับการส่งเสริมจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ซึ่งบางส่วนเกิดจากการใช้เครื่องจักรมากขึ้นแต่ส่วนใหญ่เกิดจากการเริ่มใช้ปุ๋ยเคมี และขยายการผลิตพืชหมุนเวียนจำพวกมันเทศ, sugar beet (โดยลดการผลิตแบบ three fields) เช่นระหว่างปี 1895–1912 มีการใช้ไนโตรเจนเพิ่มถึง 3 เท่า ฟอสฟอรัสเพิ่มถึง 2.5 เท่า และโปแตสเซี่ยม 8 เท่าการใช้ที่ดินแบบเข้มข้นเพิ่มขึ้น โดยเน้นเรื่องปุ๋ยจำนวนมากเช่นนี้ เป็นรูปการเหมาะสมที่สุด สำหรับการเติบโตของกิจการแบบชาวนา

ประการที่สอง กรณีนี้ การผลิตที่เพิ่มมักเป็นเรื่องของพืชมีหัว เช่น มันเทศและ sugar beet นอกจากนี้ก็เป็นสัตว์เลี้ยงมากกว่าจะเป็นพวกข้าว (ดังเห็นแล้วจากตารางที่ 3) ทั้งนี้คงเป็นเพราะพืชจำพวกข้าวได้รับแรงกดดันจากสินค้านำเข้ามากกว่า ทำให้พืชที่ได้รับแรงกดดันน้อยกว่าเท่านั้นที่

ขยายการผลิตได้ และคงเป็นเพราะมีการปลูกพืชจำพวกมันเป็นพืชหมุนเวียนดังกล่าวแล้วด้วย นอกจากนี้ มันเทศยังเป็นวัตถุดิบของเหล้า ส่วน sugar beet เมื่อใช้เป็นวัตถุดิบทำน้ำตาลแล้ว กากของมันยังทำอาหารสัตว์ได้ด้วย โดยเฉพาะของสุกร ทำให้การเลี้ยงสัตว์ขยายตัวสรุปก็คือการเกษตรของเยอรมันขยายตัวในรูปของกิจการแบบผสมที่ทำตั้งแต่ปลูกข้าวเลี้ยงสัตว์และแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตร กล่าวได้ว่าเป็นการแสดงถึงเส้นทางแห่งการพัฒนาที่เหมาะสมขึ้นสำหรับกิจการแบบชาวนา[28]

แต่ในกรณีนี้ยังพึงต้องสังเกตว่า การเปลี่ยนแปลงของตลาดผลิตภัณฑ์เกษตรก็ค้ำจุนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตเช่นนี้ด้วย คือ เมื่อเยอรมันเข้าสู่ขั้นตอนจักรวรรดินิยมอุตสาหกรรมหนักและเคมีได้ก้าวหน้าไป ทั้งมีการยกระดับรายได้ประชาชาติทำให้ประชากรเปลี่ยนแปลงอาหารการกิน กล่าวสั้นๆก็คือ มีการบริโภคอาหารจำพวกเนื้อสัตว์ในปริมาณและคุณภาพที่สูงขึ้น[29] ซึ่งกระตุ้นการบริโภคจำพวกสุรา, น้ำตาล และสัตว์เลี้ยงให้

---

[28] อย่างที่ได้กล่าวไปแล้ว (ในหัวข้อที่ [29]) ว่า แรงงานเกษตรมีลักษณะเปลี่ยนแปรไปตามฤดูกาลค่อนข้างมากทำให้เป็นความยากลำบากต่อการพัฒนากิจการแบบนายทุน แต่สำหรับกิจการแบบชาวนาแล้วปัญหาอันนี้ได้ถูกแก้ไขโดย *กิจการแบบผสม* (นอกเหนือไปจากการขายแรงงานไปยังภาคอื่นนอกการเกษตร) ซึ่งกิจการแบบผสมอันนี้คือ การทำให้ชินกับงานปลูกพืชชนิดต่าง ๆ ผสมผสานกันไปตามฤดูกาล และการหางานอื่นทำในช่วงเว้นจากการทำนา โดยการทำงานจำพวกเลี้ยงสัตว์หรือแปรรูปผลผลิตการเกษตรแทน กล่าวคือ เป็นการใช้แรงงานในครอบครัวทั้งหมดอย่างเต็มที่นั่นเอง อนึ่ง การประสาน การปลูกพืชจำพวกมันและการเลี้ยงสัตว์นั้น ยังเป็นวิธีการจำเป็นสำหรับรักษาเนื้อดินด้วย เพราะจะทำให้วงจรทางนิเวศน์วิทยาเป็นไปด้วยดีนั่นเอง

[29] แนวโน้มเช่นนี้ เกิดขึ้นในญี่ปุ่นเช่นกัน โดยครั้งแรกเกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และมาเด่นชัดมากเป็นพิเศษภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งผลกระทบของมันต่อการเกษตรนั้นเราคงจะได้กล่าวต่อไปในภายหลัง (ในหัวข้อที่ [56])

ขยายตัว ขณะเดียวกันก็เป็นอุปสรรคต่อการบริโภคธัญญาหารจำพวกข้าว การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตทางการเกษตรเกิดขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการบริโภคอันนี้เอง

[38] ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของเกษตรกรรมนั้น สิ่งสำคัญที่สุดสำหรับเราก็คือการเปลี่ยนแปลงของกิจการการเกษตร หรือการเปลี่ยนแปลงของ "*การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา*" สรุปสั้นๆก็คือ อย่างที่กล่าวแล้ว (ในหัวข้อที่ [15]) ว่า ไม่เพียงพัฒนาการของกิจการแบบนายทุนในเยอรมันช่วงนั้นจะหยุดนิ่ง แต่ยังมี"*แนวโน้มในการกลายเป็นมาตรฐานของชาวนาย่อย*" ซึ่งก็คือมีแนวโน้มที่กิจการแบบนายทุนจะสลายตัวและกิจการขนาดเล็กแบบชาวนากลับทวีขึ้น เช่น*จากตารางที่ 4* แม้สถิติจะไม่ค่อยเป็นเอกภาพทำให้อ่านยาก ก็ยังเห็นได้ถึงแนวโน้มที่ว่า กลุ่มชาวนาผู้มีกิจการ 2–5 เฮคเตอร์กับ 5–20 เฮคเตอร์ มีแนวโน้มที่จะเพิ่มจำนวนตลอดมา โดยกลุ่มชาวนาผู้มีกิจการ 2–5 เฮคเตอร์ค่อนข้างจะลดลงโดยเปรียบเทียบ แต่กลุ่มชาวนาผู้มีกิจการ 5–20 เฮคเตอร์ก็เพิ่มขึ้นโดยเปรียบเทียบตรงกันข้ามกลุ่มชาวนาผู้มีกิจการเกิน 20 เฮคเตอร์กลับลดจำนวนลงอย่างชัดเจน และกลุ่มชาวนาผู้มีกิจการต่ำกว่า 5 เฮคเตอร์ก็ไม่อาจพูดได้ว่ามีจำนวนเพิ่มขึ้น แน่นอนว่าการนำเอาพื้นที่ที่ประกอบกิจการมาสันนิษฐานถึง"*เนื้อหา*" ของกิจการนั้นเป็นวิธีที่ยังขาดความถูกต้องแม่นยำ แต่ดูคร่าวๆจะสามารถพิจารณาได้ว่ากิจการระหว่าง 5–20 เฮคเตอร์เป็นกิจการของชาวนาย่อยที่ใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก ส่วนกิจการที่ใช้ที่ดินเกิน 100 เฮคเตอร์เป็นกิจการแบบนายทุน ข้อเท็จจริงข้างต้นจึงแสดงถึงความรุดหน้าของ "*แนวโน้มในการกลายเป็นมาตรฐานของชาวนาย่อย*" นั่นเอง

ตารางที่ 4

จำนวนกิจการเกษตรที่แบ่งตามขนาดของพื้นที่กิจการในเยอรมัน

(หน่วย : 1,000 ราย)

ปี	~ 0.5 ha	~ 2	~ 5	~ 20	~ 100	100 ~	รวม
1882	3,062		981	927	282	25.0	5,276
	(58.0)		(18.6)	(17.6)	(5.3)	(0.5)	(100.0)
1895	1,853	1,383	1,016	999	282	25.1	5,558
	(33.2)	(24.9)	(18.3)	(18.0)	(5.1)	(0.5)	(100.0)
1907	2,084	1,294	1,006	1,066	262	23.6	5,736
	(36.3)	(22.6)	(17.5)	(18.6)	(4.6)	(0.4)	(100.0)

ที่มา : Johannes Muler, *Deutsche Wirtschaftsstatistik*, 1925, S. 71

ข้อสรุปนี้สามารถพิจารณาได้จากจำนวนของกรรมกรการเกษตรด้วย กล่าวคือมีกรรมกรรับจ้างในภาคการเกษตร เมื่อปี 1895 จำนวน3,724,000 คน พอถึงปี 1907 กลับมีเพียง 3,389,000 คน ลดลงถึง 340,000 คน (9%) ซึ่งตรงข้ามกับจำนวนคนทำงานในครอบครัวช่วงเดียวกัน ซึ่งเพิ่มจาก 1,904,000 คนเป็น 3,895,000 คนหรือกว่าเท่าตัวในปี 1895 จำนวนแรงงานทั้งหมดซึ่งรวมทั้งนายจ้าง, พนักงาน, คนทำงานในครอบครัว และกรรมกรรับจ้างมีอยู่ 8,293,000 คน โดยเฉพาะกรรมกรรับจ้างมีสัดส่วนถึง 44.9% พอถึงปี 1907 มีจำนวนแรงงานทั้งหมด 9,883,000 คน กรรมกรรับจ้างกลับลดสัดส่วนเหลือ 34.3% เท่านั้น เหตุนี้ในขั้นตอนนี้แนวโน้มทางประวัติศาสตร์ที่ชาวนาอิสระ "*แตกตัวทางชนชั้น*" เป็นนายทุนและกรรมกร ซึ่งทุนนิยมมีอยู่เดิมจึงกลับตาลปัตรไป กลายเป็นว่าชนชั้นกลางมีจำนวนมากขึ้น เราต้องถือว่าส่วนนี้เป็นการแสดงออกอย่างหนึ่งของ "*ลักษณะกลับตาลปัตร*" ของขั้นตอนจักรวรรดินิยม (หัวข้อที่ [15])

[39] เรื่องที่ว่า การกลับตาลปัตรดังกล่าวเกิดขึ้นได้อย่างไรนั้น สามารถคิดได้ในหลายแง่ แต่ ณ ที่นี้จะขอชี้เพียงประเด็นหลัก ๆ 4 ประการ คือ

(1) สิ่งที่จะเกิดขึ้นก่อนได้แก่ การที่กิจการแบบนายทุนต้องหยุดกิจการ เพราะไม่ได้รับกำไรเนื่องจากความปั่นป่วนทางการเกษตร ทำให้ราคาผลผลิตการเกษตรมีฐานะเสียเปรียบโดยสัมพัทธ์ (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [37]) คำว่า "*เสียเปรียบโดยสัมพัทธ์*" ณ ที่นี้ มิได้เพียงหมายความว่าราคาผลผลิตการเกษตรตกลงเพราะมีการแข่งขันจากผลผลิตของต่างประเทศ การสถาปนาระบบผูกขาดในภาคอุตสาหกรรมและพัฒนาการของมันได้ยกระดับราคาผลผลิตโดยทั่วไปให้สูงขึ้น ฉะนั้นมองจากด้านของผู้ประกอบ

กิจการการเกษตร สินค้าที่ซื้อย่อมแพงขึ้นโดยเปรียบเทียบ คือเกิดความ "*แตกต่างของราคาในรูปกรรไกร*" (Schere) ที่จริงเดิมทีต้นตอหนึ่งของกำไรผูกขาด อยู่ที่การตะครุบแย่งเอากำไรจากสาขาผลิตกรรมที่ไม่ได้ผูกขาดรวมทั้งภาคเกษตรอยู่แล้ว ดังนั้นต้องกล่าวว่าในขั้นตอนนี้สิ่งนี้เป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

(2) ภายใต้เงื่อนไขราคาดังกล่าว สำหรับกิจการแบบ Junker ซึ่งมีผลิตภาพต่ำและล้าหลังมาแต่เดิมนั้น แม้การขึ้นค่าจ้างแรงงานเพียงเล็กน้อยก็จะทำให้ต้องล่มจมโดยเร็วและอย่างที่กล่าวแล้ว (ในหัวข้อที่ [25]) ว่ากิจการแบบนี้ตั้งอยู่ได้ด้วยเงื่อนไขอันเลวร้ายในการทำงานบนพื้นฐานของซากเดนแบบพีวดัล จำพวก Gesinde, Instleute เมื่ออุตสาหกรรมอันมีอุตสาหกรรมเหล็กกล้าเป็นศูนย์กลางเริ่มขยายตัวเต็มที่ย่อมเป็นการแน่ว่ากลไกการบีบแรงงานในรูปการเช่นนี้ย่อมถูกทำลาย และในความเป็นจริงนับจาก ค.ศ. 1907 ไปอีก 25 ปี แรงงานจำพวก Gesinde ได้ลดจำนวนเหลือเพียง 63,000 คน ส่วนข้ารับใช้แบบพีวดัลรูปแบบอื่นก็ลดเหลือเพียง 63,000 คน โดยถูกแทนที่ด้วยกรรมกรรับจ้างรายวัน, เพื่อจัดการปัญหานี้นับแต่ทศวรรษที่ 1870 โดยเฉพาะในเยอรมันตะวันออก พวกเจ้าที่ดินได้มอบที่ดินผืนเล็กแต่กรรมกรเพื่อให้พวกเขาผูกติดกับที่ดินต่อไป กระนั้นกิจการที่พึ่งพาแรงงานรับจ้างเช่นนี้ก็ค่อย ๆ สลายตัว โดยเจ้าที่ดินมีแนวโน้มที่จะให้ชาวนาย่อยเช่าที่ดินแทน

(3) ในขณะที่กิจการเกษตรแบบนายทุนมีกำไรลดลง บริษัทหุ้นส่วนกลับกำลังพัฒนาและขยายตัวทำให้ผู้บริหารกิจการเกษตรมีเงื่อนไขที่จะเคลื่อนย้ายทุนไปสู่ภาคนอกการเกษตรได้ง่ายขึ้น ตอนนี้นายทุนการเกษตรคงไม่เพียงเลิกทำการเกษตร แต่คงขายที่ดินแล้วเอาเงินที่ได้มาลงทุนในการ

ซื้อตั๋วเงิน (หุ้น) แทน การระดมเงินทุนจากแหล่งอื่นเพื่อขยายการสะสมทุน เช่นนี้เป็นลักษณะพิเศษของการสะสมทุนแบบนายทุน "*การเงิน*" อย่างหนึ่ง

(4) บนการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการพื้นฐานเช่นนี้ ยังมีการเปลี่ยนแปลงทางนโยบายตามมาด้วย สำหรับเยอรมันตั้งแต่ศตวรรษที่ 1870 จนย่างเข้าทศวรรษที่ 1890 ยิ่งเห็นได้ชัดว่า แนวโน้มของนโยบายแบบเสรีนิยมที่เคยใช้มาก่อนได้ถูกยกเลิก โดยแทนที่ด้วยนโยบายปกป้องชาวนา ตอนนี้เราไม่มีความจำเป็นต้องเจาะในรายละเอียดทีละเรื่อง แต่จะแสดงให้เห็นถึงตัวแทนของนโยบายดังกล่าว ซึ่งได้แก่การขึ้นภาษีขาเข้า[30] การให้กู้ยืมเงินในอัตราดอกเบี้ยต่ำภายในประเทศเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินชาวนา การส่งเสริมชาวนาที่ทั้งมีที่ดินเป็นของตัวเองและเช่านาทำ การบ่มเพาะและปกป้องสหกรณ์การเกษตร เป็นต้น นโยบายปกป้องเหล่านี้ก็อย่างที่ชี้แล้ว (ในหัวข้อที่ [15]) ว่า เป็น "*นโยบายทางสังคม*" ที่ต้องการสร้างด่านป้องกันสังคมนิยมโดยรักษาชาวนาให้คงอยู่เป็นกระฎุมพีน้อยเอาไว้ นอกจากนี้มันยังมีหน้าที่ช่วยเหลือกิจการแบบชาวนาย่อยให้ดำรงอยู่และขยายตัวได้

เพียงพิจารณาสภาพต่างๆ ที่ตามมาในขั้นตอนนี้ดังกล่าว คงเข้าใจแล้วว่าทำไม "*แนวโน้มในการกลายเป็นมาตรฐานของชาวนาย่อย*" ในเยอรมันจึงเป็นรูปการหลักของ "*การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา*" ไป

---

30 การขึ้นภาษีขาเข้าดำเนินไปพร้อม ๆ กับภาษีคาร์เทล ซึ่งกล่าวในความหมายนี้แสดงว่าผลประโยชน์ของเจ้าที่ดินกับทุนการเงินสอดคล้องกัน แต่ก็อย่างที่กล่าวแล้ว (ในหัวข้อที่ [35]) ว่า สิ่งนี้ไม่ได้ทำไปตามความต้องการของชนชั้นเจ้าที่ดินเท่านั้น แต่ยังเป็นเพราะทุนการเงินก็เห็นว่า การปกป้องชาวนาเป็นห่วงโซ่อันหนึ่งของนโยบายสังคมด้วย

[40] สุดท้ายขอให้เรากลับไปดูกรณีอังกฤษอีก ซึ่งสรุปสั้น ๆ ได้ว่า การผูกขาดทางวิสาหกิจในอังกฤษก่อตัวล่าช้ากว่าที่อื่นมาก กระทั่งก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 ก็ไม่ปรากฏว่ามีกลุ่มผูกขาดที่ชัดเจน เพราะทุนนิยมอังกฤษในศตวรรษที่ 19 ได้พัฒนาอย่างเป็นแบบฉบับมากเกินไป ถ้าให้พูดเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้นจะได้ว่าในเศรษฐกิจอังกฤษที่พัฒนามาโดยมีวิสาหกิจส่วนบุคคลเป็นศูนย์กลางการกระจุกตัวของอุตสาหกรรมดำเนินไปล่าช้ามาก การทำให้อุตสาหกรรมหนักทันสมัยจึงล่าช้าด้วย นอกจากนี้ความรุดหน้าอย่างรวดเร็วของการลงทุนในต่างประเทศของอังกฤษ ได้กระตุ้นให้นายทุนอังกฤษกลายเป็น ผู้นั่งกินดอกเบี้ย ซึ่งขัดขวางการนำเอาเงินทุนที่ระดมมาจากสังคมมาใช้ยกระดับอุตสาหกรรมภายในประเทศ ที่จริงจุดนี้เป็นเรื่องคาดได้ในฐานะเป็นสิ่งตรงข้ามกับข้อเท็จจริงในเยอรมันอันกล่าวแล้ว (ในหัวข้อที่ [35]) ดังนั้น จนกระทั่งเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 อังกฤษจึงดำเนินนโยบายแบบเสรีนิยมมาตลอด แม้จะแฝงไว้ซึ่งการก่อตัวของการผูกขาดในระดับต้น ๆ อีกด้านหนึ่ง เพราะกำเนิดที่ล่าช้าของการผูกขาดในอังกฤษนี้เองที่ทำให้อังกฤษต้องกินน้ำใต้ศอกอเมริกาและเยอรมันในตลาดโลกในเวลาต่อมา ทุนนิยมอังกฤษเริ่มสถาปนาการผูกขาดอย่างจริงจัง หลังจากที่ฐานะการลงทุนในต่างประเทศของอังกฤษได้ตกต่ำโดยสิ้นเชิงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และภายหลังจากที่อุตสาหกรรมหนักและเคมีภายในประเทศ ซึ่งต้องการเงินลงทุนจำนวนมหึมาได้กลายมาเป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมแล้ว แต่เมื่อถึงตอนนั้นทุนนิยมอังกฤษเองก็ต้องเปลี่ยนย้ายไปสู่ *"ระบบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ"* ในไม่ช้าหลังจากนั้น

[41] จากการที่ขั้นตอนจักรวรรดินิยมก่อตัวขึ้นในเวลาสั้น และอย่างพิกลพิการ ตลอดจนจากการที่กระบวนการขจัดการเกษตรออกจาก

ประเทศที่ต่อเนื่องจากขั้นตอนเสรีนิยมได้รุดหน้าไปค่อนข้างมากเช่นนี้ (หัวข้อที่ [28]) ทำให้การเปลี่ยนเป็นจักรวรรดินิยมของการเกษตรอังกฤษไม่แจ่มชัดเท่ากรณีของเยอรมัน แต่แม้ในเยอรมันถ้าเจาะลึกเข้าไปดูดี ๆ ก็จะพบแนวโน้มอย่างเดียวกับของอังกฤษได้เช่นกัน

ถ้าลองดูการผลิตทางการเกตรในขั้นตอนนี้ จะพบความเปลี่ยนแปลงดัง *ตารางที่ 5* จะเห็นว่าการผลิตพืชผลจำพวกข้าวได้หดตัวลงฮวบฮาบ แต่มันเทศ, ผลไม้ และผักสด (ในที่นี้รวมกับอาหารสัตว์จึงดูยากสักหน่อย) ไม่ได้ลดลง ส่วนจำพวกสัตว์เลี้ยงยกเว้นขนแกะนั้นแม้ถูกตีตลาดโดยสินค้าเข้า ก็ยังมีแนวโน้มขยายตัวทำให้สัตว์เลี้ยงมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นเมื่อเทียบกับผลผลิตการเกษตรทั้งหมดของอังกฤษจาก 55% ในปี 1867–69 เป็น 70% ในปี 1903 ความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ส่วนหนึ่งคงเกิดจากความแตกต่างในเรื่องเงื่อนไขการแข่งขัน เพราะผลิตผลจำพวกข้าวเป็นของเก็บได้ค่อนข้างนาน ดังนั้นจึงได้รับแรงกระทบจากการแข่งขันโดยสินค้าเข้าค่อนข้างมาก, ส่วนผลิตภัณฑ์จำพวก ผัก, ผลไม้, เนื้อ และนม ขณะนั้นยังมีระดับเทคโนโลยีในการขนส่งและการเก็บรักษาที่ไม่ก้าวหน้าพอ จึงยากที่ประเทศห่างไกลจะขายของเหล่านี้ให้อังกฤษ ยกเว้น เดนมาร์ค, ฮอลันดา ที่อยู่ฝั่งตรงข้ามเท่านั้นที่สามารถขายได้ นอกจากนี้เรายังมองได้อีกว่าความเปลี่ยนแปลงนี้ตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างการบริโภคอาหารของชาวอังกฤษ เหมือนดังกรณีของเยอรมันที่กล่าวแล้ว (ในหัวข้อที่ [37]) และตอบสนองต่อ "การฟื้นตัวของชาวนาย่อย" ดังจะได้เห็นกันต่อไป (ในหัวข้อที่ [42]) ซึ่งสิ่งนี้แสดงถึงด้านหนึ่งแห่งการเปลี่ยนแปลงแบบจักรวรรดินิยมของการเกษตร

ตารางที่ 5

จำนวนยอดผลิตของผลผลิตการเกษตรในอังกฤษ

(หน่วย : ล้านปอนด์)

	1867–69	1870–76	1894–1903
ข้าวสาลี	35	28	8
ข้าวบาร์เล่ย์	17	18	9
ข้าวโอ๊ต	11	9	8
มันเทศ	14	14	11
หญ้าแห้ง, ฟ่างข้าว, ผลไม้, ผัก	20	19	22
พืชอื่น ๆ	7	8	4
รวม	104	95	62
เนื้อวัว	35	46	42
เนื้อแกะ	26	31	25
เนื้อหมู	19	23	19
ม้า	2	2	3
นมวัว	34	39	44
ขนแกะ	7	8	3
สัตว์ปีก–ไข่ไก่	5	7	10
รวม	127	155	146
ยอดรวมทั้งหมด	231	250	208

ที่มา : M. Tracy, *Agriculture in Western Europe*, 1964, p. 52.

ตารางที่ 6 จำนวนกิจการเกษตรที่แบ่งตามขนาดของพื้นที่กิจการในอังกฤษ

(หน่วย : 1,000 ราย)

ปี	เอเคอร์ 1–5	20	50	100	300	500	1,000	1,000	รวม
1870	93.1	111.3	62.8	45.6		71.5			384.3
	(24 2)	(29.0)	(16.3)	(11.9)		(18.6)			(100.0)
1880		295.3		44.6	58.7	11.6	4.1	0.50	414.8*
		(71.1)		(10.8)	(14.2)	(2.8)	(1.0)	(0.1)	(100.0)
1885	103.2	109.3	61.1	44.9	59.2	11.5	4.1	0.57	393.9
	(26.2)	(27.8)	(15.5)	(11.4)	(15.1)	(2.9)	(1.0)	(0.1)	(100.0)
1895	101.4	108.1	62.4	46.6	60.4	11.1	3.9	0.52	394.6
	(25.7)	(27.5)	(15.8)	(11.8)	(15.3)	(2.8)	(1.0)	(0.1)	(100.0)
1909	80.2	165.7		109.8			14.6		370.3
	(21.7)	(44.7)		(29.7)			(3.9)		(100.0)
1926	74.2	108.8	78.8	61.1	67.2		12.6		402.6
	(18.4)	(27.0)	(19.6)	(15.2)	(16.7)		(3.1)		(100.0)

ที่มา : จนถึงปี 1909 เอาจาก Hermann Levy, *Large and Small Holding*, 1911 pp. 66, 96, 97.
ส่วนปี 1926 เอาจาก Ministry of Agriculture & Fishery, *Agricultural Statistics*, 1927 Part I.

ส่วนเครื่องหมาย * หมายความว่ารวมที่ต่ำกว่า 1 เอเคอร์เข้าไปด้วย

[42] แต่สิ่งสำคัญกว่านั้นก็คือเรื่องแนวโน้มของกิจการการเกษตร สถิติเกี่ยวกับเรื่องขนาดของกิจการในอังกฤษค่อนข้างไม่เรียบร้อยเป็นอย่างยิ่ง กระนั้น *ตารางที่ 6* คงให้จินตภาพแก่เราระดับหนึ่งว่าจนถึงปี 1885 กลุ่ม "*ชาวนากลาง*" ที่มีกิจการขนาด 5–50 เอเคอร์ (2.2–22.3 เฮคเตอร์) มีจำนวนลดลง ขณะที่กลุ่มที่มีขนาดกิจการใหญ่หรือเล็กกว่ากลับเพิ่มขึ้น แต่พอถึงปี 1895 กลุ่มที่มีขนาดกิจการไม่ถึง 20 เอเคอร์ (8.1 เฮคเตอร์) กับที่มีขนาดกิจการมากกว่า 300 เอเคอร์ขึ้นไปเริ่มลดจำนวนลง เกิดสิ่งที่ Levy เรียกว่า "การฟื้นตัวของชาวนาย่อย" (revival of small holdings) ขึ้นมาแทน[31] แนวโน้มดังกล่าวเริ่มปรากฏชัดขึ้นเมื่อย่างเข้าศตวรรษที่ 20 แล้ว ในระหว่างปี 1895 ถึงปี 1926 กิจการที่มีขนาดไม่ถึง 5 เอเคอร์ได้ลดจำนวนลง 27,000 ราย ส่วนที่มีขนาดเกินกว่า 300 เอเคอร์ลดจำนวนลง 3,000 ราย ขณะที่กลุ่มที่มีกิจการระหว่าง 5–300 เอเคอร์กลับเพิ่มขึ้นถึง 38,000 ราย โดยเฉพาะกลุ่มที่มีกิจการระหว่าง 50 – 100 เอเคอร์เพิ่มจำนวนรวดเร็วมากที่เดียวกว่า 30%

กรณีนี้การลดลงของกิจการขนาดใหญ่แบบนายทุน แสดงให้เห็นถึงกระบวนการที่การเกษตรของอังกฤษค่อย ๆ เสื่อมถอยลง เนื่องจากการแข่งขันกับผลผลิตจากต่างประเทศ ดังกล่าวแล้ว (หัวข้อที่ [28]) ดูเหมือนว่า การเพิ่มขึ้นโดยสัมพัทธ์ของค่าจ้างแรงงานที่ตามมาพร้อมๆ กับพัฒนาการของขบวนการกรรมกรได้เร่งกระบวนการดังกล่าวให้เร็วขึ้น นอกจากนี้การขยายตัวของตลาดการลงทุนในต่างประเทศอันทำให้มีโอกาสในการลงทุนเพิ่มขึ้น ยังเป็นเงื่อนไขเร่งให้กิจการเกษตรแบบนายทุนหดตัวเหมือนกรณีของเยอรมัน ส่วนการหดตัวของกิจการเกษตรขนาดย่อยนั้นสะท้อนถึง

---

31 H. Levy, *Large and Small Holding*, 1911, pp. 101.

การที่กรรมกรผู้มีที่ดินค่อย ๆ ถูกบีบให้ไปทำอาชีพอื่น พร้อมๆ กับที่กิจการเกษตรแบบนายทุนได้หดตัวหรือเปลี่ยนไปเลี้ยงสัตว์ที่ไม่ต้องใช้แรงงานมาก แต่ในเวลาเดียวกันนี้การปลูกข้าว และการเลี้ยงสัตว์ราคาต่ำก็ไม่อาจคงอยู่ต่อไป ถูกแทนที่ด้วยงานทำสวนหรือการเลี้ยงสัตว์ราคาสูง ที่ทำให้ชาวนาจนไม่มีกำลังจะดำเนินกิจการต่อไป ก็เป็นสาเหตุสำคัญอันหนึ่ง ด้วยเหตุนี้แม้อังกฤษจะใช้นโยบายแบบเสรีนิยมนานกว่าเยอรมัน ก็ยังแลเห็นถึงแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นของชาวนาย่อยเช่นกัน

และที่ไม่ควรมองข้ามก็คือ อังกฤษเองก็ค่อย ๆ เปลี่ยนนโยบายไปปกป้องชาวนามากขึ้น โดยเฉพาะก้าวแรกที่สำคัญของสิ่งนี้ก็คือนโยบายต่างๆ ถูกกำหนดออกมาประสานกับนโยบายเพิ่มการผลิตอาหารในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 เช่น ในปี 1908 ได้มีการออกกฎหมายเรื่องการถือครองที่ดินขนาดย่อย และการจัดสรรที่ดิน (Small Holdings and Allotments Act) ออกมา ทำให้มีผู้เริ่มทำกิจการแบบชาวนาที่มีที่ดินเป็นของตัวเองกับที่เช่าทำ นโยบายนี้สร้างความแข็งแกร่งให้กับกลุ่มผู้ถือครองที่ดินขนาดเล็กเพื่อเป็นเกราะป้องกันสังคมนิยม ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นนโยบายการเกษตรที่มีลักษณะเป็น"*นโยบายทางสังคม*"ค่อนข้างมาก แน่นอนสรุปไม่ได้ชัดว่า นโยบายนี้มีอิทธิพลต่อการขยายตัวของ"*การกลายเป็นมาตรฐานของชาวนาย่อย*"เพียงใด แต่ที่แน่ ๆ ก็คือมันได้แสดงออกถึงการกลับตาลปัตรแบบจักรวรรดินิยม

เหตุนี้แม้ในอังกฤษก็ยังมี"*แนวโน้มของการกลายเป็นมาตรฐานของชาวนาย่อย*"อยู่ระดับหนึ่ง เพียงแต่ต่างกับเยอรมันตรงที่การเกษตรอังกฤษกลายเป็นทุนนิยมโดยบริบูรณ์ตั้งแต่ขั้นตอนเสรีนิยม ดังนั้นแม้จะพูดว่าสามารถแลเห็นถึงการกลับตาลปัตรที่อังกฤษ แต่นิยามของชาวนาย่อยใน

อังกฤษนับว่ามีขนาดเล็กกระจ้อยร่อยกว่านิยามของชาวนาย่อยในเยอรมันมาก สิ่งนี้จะเรียกว่าเป็น "*ด้านที่ด้อย*" ของจักรวรรดินิยมอังกฤษก็ว่าได้ กระนั้นเมื่อถึงขั้นตอนนี้ทุนนิยมอังกฤษได้สูญเสียพลังที่จะพัฒนาการเกษตรให้เป็นทุนนิยมอีกต่อไป ซึ่งควรตระหนักถึงความจริงข้อนี้ไว้ให้ดี

(4) พัฒนาการของทุนนิยมกับการเกษตร

[43] ที่กล่าวแล้วเป็นการพิจารณาอย่างคร่าว ๆ ถึงความสัมพันธ์การเกษตรกับการขยายตัวของทุนนิยมใน 3 ขั้นตอนของการพัฒนาของทุนนิยมโดยมีอังกฤษและเยอรมันเป็นตัวอย่าง ทำให้ได้คำตอบชัดว่าการขยายตัวของทุนนิยมตั้งอยู่บนเงื่อนไขแห่งการเพิ่มพลังการผลิตภายในภาคเกษตรภายใต้ระบอบพีวดัล การเติบโตของเศรษฐกิจสินค้าและการสลายตัวระดับหนึ่งของระบอบพีวดัลที่ตามมา ฯลฯ โดยที่ใจกลางของการขยายตัวของกระบวนการเหล่านี้คือ พัฒนาการของอุตสาหกรรม ในขณะที่การเกษตรจะรับแรงกระทบจาก "*ภายนอก*" ดังกล่าว ทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงตัวเองตลอดเวลา เรื่องนี้กล่าวให้ง่ายขึ้นได้ว่าเศรษฐกิจสินค้าจะค่อย ๆ แพร่ซึมลึกเข้าไปในภาคเกษตรขึ้นทุกที ทำให้การผลิตทางการเกษตรเองค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อขายกระทั่งค่อยกลายเป็น "*ผลิตกรรม*" (industry) ไป พร้อมกันนั้น "*การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา*" ก็รุดหน้าขึ้น ทำให้ชาวนาจำนวนมากค่อย ๆ กลายเป็นกรรมาชีพเรื่อย ๆ กระนั้นเมื่อการเกษตรผ่านการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้แล้วก็ยังไม่อาจสรุปเป็นสูตรตายตัวได้ว่ามันจะถูกการผลิตแบบนายทุนครอบงำหรือไม่ อังกฤษในช่วงศตวรรษที่ 19 เกือบจะบรรลุสภาพดังกล่าวแล้ว เพราะมันเป็นประเทศเดียวในโลกที่พัฒนาแล้ว

ส่วนประเทศที่พัฒนาทีหลังอย่างเยอรมัน ทำได้อย่างมากก็เพียงพัฒนากิจการแบบนายทุนอย่างเฉพาะส่วนและอย่างพิกลพิการเท่านั้น ยิ่งกว่านี้แม้ทุนนิยมอังกฤษเองพอมาถึงขั้นตอนจักรวรรดินิยม ก็เริ่มสูญเสียกำลังในการพัฒนาการเกษตรที่เคยมีอยู่ เพราะเดิมการผลิตทางการเกษตรเป็นภาคที่ดำเนินผลิตแบบนายทุนได้ค่อนข้างลำบากมาก หากไม่มีเงื่อนไขที่เหมาะสมเป็นพิเศษ ก็ไม่อาจกลายเป็นทุนนิยม อีกด้านหนึ่งเพราะทุนนิยมของประเทศส่วนใหญ่ไม่สามารถบรรลุถึงสิ่งนี้ ยิ่งถึงขั้นตอนจักรวรรดินิยมจึงยิ่งทำไม่ได้ โดยส่วนมากสิ่งนี้เป็นการแสดงออกของขีดจำกัดทางประวัติศาสตร์อย่างหนึ่งของทุนนิยม

[44] เมื่อใช้ประเด็นข้างต้นประกอบการพิจารณาปัญหาการเกษตรก็คงจะเข้าใจชัดขึ้น เพราะอย่างที่กล่าวแล้ว (ในหัวข้อที่ [1] และ [5]) ว่าปัญหาการเกษตรเป็นสิ่งที่ทุนนิยมสร้างขึ้นภายในภาคเกษตรเองและเป็นความขัดแย้งทางสังคมที่ทุนนิยมเองแก้ไขไม่ได้ กล่าวเป็นรูปธรรมขึ้นก็คือต้นตอของความขัดแย้งอยู่ที่การเกษตรไม่อาจกลายเป็นการผลิตแบบนายทุนได้ทั้งหมด ทำให้มีชาวนาจำนวนมากหลงเหลืออยู่ ทั้งนี้เพราะกิจการของชาวนาย่อยที่เป็น "*กลุ่มชั้นกลาง*" ของชนชั้นชาวนานั้น เดิมก็ไม่ใช่เป็นสิ่งที่สอดคล้องกับเศรษฐกิจทุนนิยมอยู่แล้ว ในความหมายเช่นนี้ ชาวนาย่อยจึงต้องถูกทำให้ "*แตกตัวทางชนชั้น*" อยู่ตลอดเวลา และในกระบวนการนี้การล่มจมและความเสื่อมทางเศรษฐกิจของชาวนาจำนวนมากย่อมจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ว่าไปแล้ว "*การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา*" โดยตัวมันเองหาได้เป็นความขัดแย้งที่ทุนนิยมแก้ไขไม่ได้ เพราะถ้าการเกษตรได้รับการประกันการพัฒนาไปเป็นแบบทุนนิยมอย่างมั่นคงแล้ว ไม่ช้าชาวนาจะค่อยๆ

หมดไปกลายเป็น*กรรมกร* ซึ่งการดำรงอยู่ของพวกเขาในฐานะที่เป็น*กรรมกร* (ในภาคอุตสาหกรรมการเกษตร) จะเป็นต้นตอของความขัดแย้งทางสังคมแทน (ไม่ใช่ปัญหาการเกษตร) ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [5] ในความหมายนี้ ปัญหาการเกษตรก่อนอื่นจึงเป็น"*ปัญหาของประเทศทุนนิยมล้าหลัง*" หลังจากนั้นโดยทั่วไปแล้วจึงเป็นปัญหาของทุนนิยมขั้นตอนจักรวรรดินิยม และเนื่องจากว่าการกลายเป็นทุนนิยมของการเกษตรในขั้นตอนจักรวรรดินิยมได้สูญเสียความเป็นไปได้ในอนาคตไปแล้ว ทำให้แม้กลุ่มชนชาวนาจะได้รับแรงกดดันจาก"*การแตกตัวทางชนชั้น*" ก็ยังไม่อาจดิ้นหลุดจากความเป็นชาวนาได้อย่างถาวร และเมื่อการดำรงอยู่ของชาวนาในฐานะที่เป็นชาวนาได้กลายเป็นปัญหาที่ไม่อาจแก้ไขได้ภายในกรอบของทุนนิยม ปัญหาการเกษตรจึงกลายมาเป็นปัญหาสังคมที่มีความหมายเฉพาะตัวต่างหากจากปัญหาแรงงาน

[45] ที่กล่าวทั้งหมดเป็นคำอธิบายของเราถึงการหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะเกิดปัญหาการเกษตรรวมถึงความเปลี่ยนแปลงของการเกษตรที่ตามมาพร้อม ๆ กับพัฒนาการของทุนนิยมในฐานะที่เป็น"*ทฤษฎีขั้นตอน*" ซึ่งจากความรับรู้ทั่วไปอันนี้ เราจะเริ่มวิเคราะห์สภาพปัจจุบันของปัญหาการเกษตรโดยถือเอาการวิเคราะห์ปัญหาการเกษตรของญี่ปุ่นเป็นหัวข้อหลัก ในกรณีนี้การวิเคราะห์ของเราจะรวมศูนย์อยู่ที่*ปัญหาการเกษตรญี่ปุ่นภายใต้"ระบบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ*" (หัวข้อที่ [17]) ขณะเดียวกันสิ่งนี้ก็เป็นความคลี่คลายและพัฒนา"*ความรับรู้ทั่วไป*" ของเราเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงทางการเกษตรและพัฒนาการของทุนนิยมที่จำกัดอยู่แค่ช่วงจักรวรรดินิยม

"*คลาสสิค*"ให้ลึกซึ้งขึ้นด้วย ทั้งนี้เพราะความรับรู้ทั่วไปเกี่ยวกับ"*ทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ*" จะมีตัวขึ้นได้ก็ต้องผ่านการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันแล้วเท่านั้น[32]

---

[32] ก็อย่างที่ได้กล่าวไปแล้วในหัวข้อที่ [17] ว่า ก่อนที่จะวิเคราะห์สภาพปัจจุบันได้จำเป็นต้องมีความรับรู้ทั่วไปเกี่ยวกับ "ทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ"เป็นข้อสมมุติฐานเอาไว้ก่อน เพียงแต่ความถูกต้องของมันจะได้รับการพิสูจน์ย้ำก็มีแต่ต้องผ่านการตรวจสอบจากการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันก่อนเท่านั้น

ภาคหลัง

การวิเคราะห์การเกษตรญี่ปุ่น

บทที่ 1

สภาพแวดล้อมของการเกษตรญี่ปุ่น

(1) สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

[46] ก่อนวิเคราะห์สภาพที่เป็นจริงของการเกษตรญี่ปุ่น จำเป็นต้องทำให้กระจ่างถึงสภาพแวดล้อมของมันเสียก่อน ซึ่งเมื่อพูดกว้าง ๆ แล้วก็หมายถึง สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติกับทางสังคม จึงจะขอเริ่มจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเสียก่อน

เพราะว่าการผลิตทั้งหลายเป็นการทำงานที่มนุษย์กระทำต่อธรรมชาติ ลักษณะของการผลิตหรือพลังการผลิตจึงถูกจำกัดโดยเงื่อนไขธรรมชาติเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะผลิตกรรมขั้นปฐมอย่างพวกการเกษตร, ประมง, ป่าไม้เหล่านี้ ย่อมถูกครอบงำโดยธรรมชาติค่อนข้างมากกว่าอุตสาหกรรมอันเป็น "*ผลิตกรรมประกอบการ*" แน่นอนว่าแม้เรื่องนี้ไม่ใช่สิ่งสัมบูรณ์ เพราะการพัฒนาทางเทคโนโลยีได้เปลี่ยนแปลงลักษณะการครอบงำของธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา กระนั้นมันยังไม่อาจหลุดพ้นข้อจำกัดของธรรมชาติอยู่ดี การที่เราเริ่มต้นตั้งปัญหาจากการพิจารณาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของการเกษตรญี่ปุ่นก็เพราะเหตุนี้ อย่างไรก็ดี การค้นคว้าเงื่อนไขทางธรรมชาติโดยตัวมันเองไม่ได้เป็นหัวข้อค้นคว้าของวิชาเศรษฐศาสตร์ แต่เป็นเรื่องของวิชาเกษตรศาสตร์ในฐานะที่เป็นวิทยาศาสตร์ธรรมชาติหรือวิศวกรรมศาสตร์ สำหรับวิชาเศรษฐศาสตร์สิ่งนี้เป็นเพียงเงื่อนไขที่กำหนดไว้แล้ว ดังนั้น ณ ที่นี้จึงขอหยุดอยู่แค่การชี้ปัญหา 2–3 ประเด็นที่คิดว่าเป็นพื้นฐานในการพิจารณาปัญหาการเกษตรญี่ปุ่นหลังจากนี้

[47] *ประการที่ 1* ภูมิประเทศของญี่ปุ่นมีลักษณะยาวเรียวจากเหนือจรดใต้สุดของจังหวัดโอกินาวาอยู่ที่เส้นลาติจูดเหนือ 24 องศา ซึ่งใกล้เขตร้อน ขณะที่เหนือสุดของเกาะฮอคไกโดอยู่ที่เส้นลาติจูดเหนือ 45 องศา เหตุนี้เงื่อนไขของอุณหภูมิจึงมีความแตกต่างกันมากตามพื้นที่ ทำให้ปลูกผลผลิตได้หลากหลายชนิดตั้งแต่พืชเมืองร้อนพวกสับปะรด, อ้อย ฯลฯ จนถึงพืชเมืองหนาวพวกแอปเปิ้ล และ sugar beet ฯลฯ ความหลากหลายดังกล่าวทำให้ถึงกับมีผู้ชี้ว่าญี่ปุ่นมีผลผลิตการเกษตรมากประเภทที่สุดในโลก[1] ทัศนะเช่นนี้ความจริงจะถูกหรือผิด เราไม่ขอพูดถึง แต่ที่ปฏิเสธไม่ได้ก็คือ ผลผลิตการเกษตรในญี่ปุ่นนั้นมีมากมาย[2]

นอกจากนี้ จากความแตกต่างของอุณหภูมิ ทำให้การใช้ที่ดินในแต่ละพื้นที่มีรูปการที่ต่างกันมาก เช่น ที่ดินแถบเกาะชิโกกุใต้หรือส่วนหนึ่งของเกาะคิวชูใต้สามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง ขณะที่ทางเหนือหรือตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะฮอกไกโดกลับมีที่ดินที่ไม่สามารถปลูกข้าวได้เลย ถ้าแบ่ง

---

[1] SATŌ HIROTSUGI, "NIHON–NOGYŌ TSURON" (การเกษตรญี่ปุ่นเบื้องต้น) ปี 1942, หน้า 71 แน่นอนว่าการที่ชนิดของพืชที่ปลูกในญี่ปุ่นมีจำนวนมากและหลากหลายนั้นมิใช่เป็นเพราะเงื่อนไขธรรมชาติเท่านั้น แต่เป็นเพราะวัฒนธรรมของญี่ปุ่นเอง ที่ทำให้มีการนำเอาพืช, สัตว์เลี้ยงของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกเข้ามาปลูกในญี่ปุ่น สิ่งนี้ดำรงมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในช่วงหลังการปฏิรูปเมยจิ กับหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

[2] ทั้ง ๆ ที่ชนิดของพืชผลที่ปลูกได้มีอยู่มากมาย แต่กิจการเกษตรของญี่ปุ่นโดยส่วนใหญ่ก็ยังเป็นไปในลักษณะผสมที่การปลูกข้าวเป็นใจกลาง และทำการปลูกพืชผลอย่างอื่นประกอบมาเป็นระยะเวลานาน เพิ่งจะไม่นานมานี้เองที่การแบ่งออกเป็นการผลิตอย่างเฉพาะสาขาระหว่างกิจการที่ปลูกข้าวแต่เพียงอย่างเดียวกับครอบครัวชาวนาที่ปลูกผลไม้ หรือผัก หรือเลี้ยงสัตว์ แต่เพียงอย่างเดียว (ดังจะได้ดูกันต่อไปในหัวข้อที่ [71])

รูปการในการใช้ที่ดินของญี่ปุ่นที่ถูกจำกัดโดยเงื่อนไขของอุณหภูมิอย่างคร่าวๆ แล้วสามารถแบ่งได้เป็น 3 ท้องที่คือ เกาะฮอกไกโดที่เก็บเกี่ยวข้าวและพืชไร่ได้ปีละ 1 ครั้งกับแถบตะวันออกเฉียงเหนือ (ของเกาะฮอนชู) ที่เก็บเกี่ยวข้าวได้ปีละ 1 ครั้งแต่เก็บเกี่ยวพืชไร่ได้ปีละ 2 ครั้งและสุดท้ายก็คือ แถบตะวันตกเฉียงใต้ที่เก็บเกี่ยวข้าวและพืชไร่ได้ปีละ 2 ครั้งขึ้นไป แน่นอนแม้ในท้องที่เดียวกัน ถ้าพื้นที่มีระดับสูงต่ำต่างกันก็ย่อมมีอุณหภูมิต่างกัน อย่างในที่สูงและอุณหภูมิต่ำอาจมีเงื่อนไขคล้ายเกาะฮอกไกโดแม้จะอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ ฉะนั้นการแบ่งพื้นที่ในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นเพียงการกระทำในระดับมหภาค แต่เนื่องจากความแตกต่างของรูปการในการใช้ที่ดินเช่นนี้มีผลสะเทือนเป็นอย่างมากต่อระดับความเข้มข้นของกิจการเกษตร ลักษณะการทำงานและความสัมพันธ์ในการปลูกพืชหมุนเวียน ทำให้เราไม่อาจละเลยมันได้

[48] *ประการที่ 2* ลักษณะเด่นอีกอย่างของภูมิอากาศในญี่ปุ่นก็คือมีฝนชุก ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยต่อปี ณ กรุงโตเกียวเท่ากับ 1,503 มิลลิเมตร ณ จังหวัดนิงาตะเท่ากับ 1,850 มิลลิเมตร และ ณ จังหวัดคาโงะชิมาเท่ากับ 2,433 มิลลิเมตร (ตัวเลขเฉลี่ยระหว่างปี 1940–1971) ทั้งนี้เมื่อเปรียบเทียบกับสถิติอย่างเดียวกันของกรุงลอนดอนซึ่งเท่ากับ 594 มิลลิเมตร, กรุงเบอร์ลินซึ่งเท่ากับ 556 มิลลิเมตร และกรุงนิวยอร์คซึ่งเท่ากับ 1,123 มิลลิเมตร (ตัวเลขเฉลี่ยระหว่างปี 1931–1960) จะเห็นว่ามีฝนตกที่ญี่ปุ่นมากกว่าถึง 2–3 เท่า กล่าวโดยทั่วไปแล้ว*ญี่ปุ่นด้านหน้า* (ติดกับมหาสมุทรแปซิฟิค) มีฝนชุกหรือปริมาณฝนมากในเดือนมิถุนายนกับเดือนกันยายน–ตุลาคมส่วนญี่ปุ่นด้านหลัง (ติดทะเลญี่ปุ่น) มีฝนตกชุกในเดือนพฤศจิกายน

ถึงเดือนกุมภาพันธ์อันเป็นฤดูหนาว นอกจากนี้อุณหภูมิยังเปลี่ยนแปลงไปตามเส้นลาติจูดโดยมีอุณหภูมิสูงในฤดูร้อนและต่ำในฤดูหนาวอุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ยต่อเดือนของกรุงโตเกียวเท่ากับ 26.7 องศา (เดือนสิงหาคม) ซึ่งใกล้เคียงกับฮอนโนลูลู ไดโร และสิงคโปร์ ส่วนอุณหภูมิต่ำสุดเท่ากับ 4.1 องศา (เดือนมกราคม) ซึ่งไม่แตกต่างกับลอนดอน, ปารีสเท่าใดนัก เหตุนี้ การที่ญี่ปุ่นด้านหน้ามีฝนตกชุกในฤดูฝน (เดือนมิถุนายน) กับมีอุณหภูมิสูงในฤดูร้อน และการที่ญี่ปุ่นด้านหลังมีน้ำอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากหิมะละลายจึงเป็นสาเหตุใหญ่ทำให้ญี่ปุ่นปลูกข้าวได้แพร่หลาย แน่นอนฝนตกหนักที่ตามมากับลมใต้ผุ่นในเดือนกันยายนและตุลาคมทางด้านฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิคบางครั้งสร้างความเสียหายให้แก่ต้นข้าวที่กำลังออกรวง ส่วนทางแถบตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะฮอนชูกับเกาะฮอกไกโด อุณหภูมิที่เย็นช่วงฤดูร้อนหรือต้นฤดูใบไม้ร่วง บางครั้งก็ทำให้พืชเสียหายได้เช่นกัน กระนั้น ถ้าถามว่าพืชใดเหมาะสมที่สุดสำหรับภูมิอากาศของญี่ปุ่นละก้อ คำตอบแรกจะต้องเป็น*ข้าว*อย่างแน่นอน

พืชที่ไม่ใช่ข้าวส่วนใหญ่มักจะไม่เหมาะสมกับเงื่อนไขภูมิอากาศดังกล่าว เช่น ข้าวสาลีซึ่งชอบอากาศแห้งแห้งมักจะได้รับความเสียหายในฤดูฝนที่ฝนตกทั้งวัน พืชจำพวกหญ้ามีปัญหาเรื่องแห้งได้ยากในฤดูฝนทำให้มีมูลค่าใช้สอยลดต่ำลง หรือฤดูร้อนของญี่ปุ่นที่มีอุณหภูมิและความชื้นสูงทำให้มีภัยจากแมลงมากขึ้น ไม่เพียงทำให้พืชผักและผลไม้เสียหายแต่ยังมีผลไปถึงพืชจำพวกถั่วด้วย น้ำค้างแข็งปลายฤดูใบไม้ผลิก็มีภัยต่อผัก, ใบชา และต้นหม่อน หิมะจำนวนมากยังทำให้มีอัตราการใช้ที่ดินลดลงในแถบญี่ปุ่นด้านหลัง รวมทั้งทำให้เกิดปัญหารากเน่า นอกจากนี้ยังมีภัยของลมเนื่องจากอากาศแห้งในฤดูหนาวแถบญี่ปุ่นด้านหน้า ฯลฯ ถ้าจะยกตัวอย่างอีก ก็มีมากมายนับไม่ถ้วน

ตารางที่ 7

โครงสร้างแบบแบ่งตามสาขาของจำนวนการผลิตมวลรวม ของผลผลิตการเกษตร

(หน่วย : ร้อยล้านเยน)

ปี		1934–36	1956–58	1972–75
ชนิดของพืช	ข้าว	1,620	7,825	27,807
		(52.5)	(50.6)	(37.2)
	พวกข้าวสาลี	276	1,175	414
		(9.0)	(7.6)	(0.6)
	พวกถั่ว	108	606	790
		(3.5)	(3.9)	(1.1)
	พวกมัน	110	757	1,309
		(3.6)	(4.9)	(1.8)
	ผัก	184	1,097	21,571
		(6.0)	(7.1)	(16.8)
	ผลไม้	76	764	5,671
		(2.5)	(4.9)	(7.6)
	พืชตบแต่ง	131	856	3,271
		(4.2)	(5.5)	(4.4)
	อื่น ๆ	33	101	2,198
		(1.1)	(0.7)	(2.9)
	รวม	2,538	13,181	54,031
		(82.4)	(85.2)	(72.4)

ตารางที่ 7 (ต่อ)

(หน่วย : ร้อยล้านเยน)

ปี		1934–36	1956–58	1972–75
การเลี้ยงไหม		314	432	1,554
		(10.2)	(2.8)	(2.1)
เลี้ยงสัตว์	วัวนม	–	–	4,767
				(6.4)
	(นมวัว)	–	(352)	(3,943)
		–	(2.3)	(5.3)
	วัวเนื้อ	–	–	1,753
				(2.3)
	หมู	–	352	4,843
			(2.3)	(6.5)
	ไก่	–	–	7,244
	(ไข่ไก่)	–	(782)	(9.7)
	(ไข่ไก่)	–	–	(3,814)
			(5.0)	(5.1)
	อื่น ๆ	–	379	435
			(2.4)	(0.6)
	รวม	228	1,864	19,042
		(7.4)	(12.0)	(25.5)
รวมทั้งหมด		3,080	15,477	74,627
		(100.0)	(100.0)	(100.0)

ที่มา : ตัวเลขปี 1934–36 จาก "KISOTOKEI" (สถิติพื้นฐาน) หน้า 222–223
ตัวเลขปี 1956–58 จาก "POKETTO NORINSUISAN TOKEI" (สถิติการเกษตรป่าไม้ประมงฉบับกระเป๋า) ฉบับปี 1962 หน้า 36 และปี 1964 หน้า 32
ส่วนตัวเลขปี 1973–75 ก็มาจากเล่มนี้ เช่นกันแต่เป็นปี 1977 หน้า 34

การที่การเกษตรญี่ปุ่นมีความโน้มเอียงที่จะปลูกข้าวนั้น แน่นอนว่าคงเกิดจากเหตุผลทางเศรษฐกิจ, สังคม และประวัติศาสตร์ต่าง ๆ นา ๆ แต่ถ้าพิจารณาจากเงื่อนไขทางธรรมชาติที่ว่า ข้าวมีเสถียรภาพที่สุดในการปลูก ย่อมถือว่าสิ่งนี้เป็นสาเหตุหนึ่ง โดยไม่มีข้อสงสัย[3]

[49] *ประการที่ 3* พื้นที่ของญี่ปุ่นเป็นภูเขามากส่วน ที่ราบมีน้อย จึงใช้เพาะปลูกได้จำกัด[4] ในปี 1975 พื้นที่เพาะปลูกของญี่ปุ่น (ยกเว้นทุ่งหญ้าถาวร) มีเพียง 14.8% ของพื้นที่ทั้งหมด ขณะที่อเมริกา (ปี 1969) มี 20.4% อังกฤษ (ปี 1973) มี 29.4% เยอรมันตะวันตก (ปี 1973) มี 32.6% และฝรั่งเศส (ปี 1972) มี 34.1% จะเห็นว่าญี่ปุ่นมีพื้นที่เพาะปลูกในสัดส่วนที่ต่ำกว่าประเทศอื่น สัดส่วนดังกล่าว แน่นอนว่าไม่ได้ถูกกำหนดโดย

---

3 ถ้าจะพิจารณาโครงสร้างของจำนวนการผลิตการเกษตรของญี่ปุ่นโดยแบ่งตามสาขาก็จะเป็นดัง*ตารางที่ 7* จากตารางนี้เราจะทราบถึงหลายสิ่ง ซึ่งเราจะได้อธิบายเรื่องเหล่านี้ให้กระจ่างต่อไปในหนังสือนี้ ในที่นี้จะขอเพียงชี้ให้เห็นว่า จากช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 มาจนถึงช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ข้าวได้ครองสัดส่วนในการผลิตการเกษตรของญี่ปุ่นราว 50% แม้ในระยะหลังๆ ข้าวมีฐานะตกต่ำลงมากก็ยังมีจำนวนกว่า 1 ใน 3 ของการผลิตการเกษตรของญี่ปุ่นและเป็นสาขาการผลิตที่ใหญ่ที่ที่สุดเช่นเดิม

4 แน่นอนว่าที่ราบที่เหมาะสมสำหรับใช้ในการเกษตร ในขณะเดียวกันก็เหมาะสมสำหรับการใช้ในแบบเมืองเป็นบ้านเป็นโรงงานด้วย ซึ่ง 2 ส่วนนี้มีความสัมพันธ์แบบ ยิ่งส่วนหลังขยายพื้นที่มากขึ้นเพียงใด ส่วนแรกก็ยิ่งหดตัวลงเพียงนั้น ซึ่งในภายหลัง (หัวข้อที่ [143]) เราคงจะได้เห็นว่า ในท่ามกลางเศรษฐกิจเติบโตในระดับสูงที่ผ่านมาของญี่ปุ่น ทำให้พื้นที่ที่ใช้ในการเกษตรได้ถูกยกเลิกไปเป็นจำนวนมาก สิ่งนี้เห็นว่าได้ชัดว่าเป็นผลมาจากขีดจำกัดทางพื้นที่ของญี่ปุ่นที่ทำให้การใช้แบบเมืองกับการใช้ในทางเกษตรบนพื้นที่ราบที่มีจำกัดต้องแก่งแย่งกัน และกลายมาเป็นแรงกดดันต่อที่ดินที่ใช้ในการเกษตร

ลักษณะพื้นที่เท่านั้น หากยังถูกกำหนดโดยระดับความรุดหน้าของการพัฒนาภายในประเทศ, ขนาดที่ดินที่ไร่ทางอื่นอันไม่ใช่การเกษตรโดยเฉพาะย่านตัวเมืองที่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ, รวมถึงขนาดและลักษณะของปศุสัตว์ที่ต้องใช้ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์อีกด้วย ทั้งนี้เรายังไม่อาจละเลยความจริงที่ว่า เกาะญี่ปุ่นมีลักษณะเรียวยาว การใช้ที่ดินในการเกษตรจึงได้รับความยากลำบากมาก กระทรวงเกษตรได้สำรวจในปี 1975 พบว่าในที่ราบ (มีความชันไม่ถึง 1 ใน 100 ส่วนหรือ 1 องศา) ที่ดอน (ความชันระหว่าง 1 ถึง 5 องศา) และที่ชันมาก (ความชันเกิน 5 องศา) มีการทำนาอยู่ 97.4%, 16.4% และ 9.2% ของที่ดินดังกล่าวตามลำดับ ในขณะที่มีการทำไร่กับสวนอยู่ 68.5%, 22.2% และ 9.3% ตามลำดับ (เพียงแต่ว่ากรณีของไร่แบ่งส่วนความชันออกเป็นต่ำกว่า 8 องศา, ไม่ถึง 15 องศา และ 15 องศาขึ้นไป) แม้ในที่ชันมากก็ยังมีการทำนาอยู่เกือบ 10% เช่นนี้ แสดงว่าในญี่ปุ่นหาที่ทำนาได้ยากถึงขนาดต้องเอาที่บนภูเขามาทำนา ความจริงการทำนาแปลงเล็กเป็นชั้น ๆ ซ้อนกันขึ้นไปเรื่อย ๆ บนภูเขาหรือที่เรียกกันว่า "ปิรามิดญี่ปุ่น" นี้ยังมองเห็นได้ทั่วไปแม้ปัจจุบัน สภาพเช่นนี้ในกรณีของที่นาไม่เพียงจะเพิ่มค่าใช้จ่ายในการบุกเบิก ยังยากที่จะรักษาพื้นที่เพาะปลูกไว้ให้เพียงพอ ส่วนในกรณีของไร่สวน ฝนที่ตกชุกจะกัดกร่อนทำลายพื้นดินทวีความรุนแรงและเร่งผลาญกำลังผลิตของที่ดิน สรุปก็คือ สิ่งเหล่านี้เป็นเงื่อนไขที่จำกัดการพัฒนาทางเทคนิคของการเกษตรญี่ปุ่นและขณะเดียวกันก็เป็นเงื่อนไขทำให้พื้นที่การเกษตรขยายตัวได้ยากลำบากมากด้วย

[50] *ประการสุดท้าย* เกี่ยวกับคุณภาพของดิน โครงสร้างคุณภาพดินของญี่ปุ่นมีความซับซ้อนมากพอดู โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่มีภูเขาไฟจำนวนมากจึงมีพื้นที่ซึ่งถูกเถ้าถ่านภูเขาไฟทับถมกระจายไปทั่วส่งผลให้โครง

สร้างคุณภาพดินของญี่ปุ่นซับซ้อนยิ่งขึ้น เนื้อดินจึงมีความหลากหลายซับซ้อน กล่าวโดยทั่วไปได้ว่า ผลกระทบของเถ้าถ่านภูเขาไฟกับแม่น้ำที่ไหลเชี่ยวทำให้แร่ธาตุที่เป็นด่างอันปนอยู่ในน้ำมีจำนวนลดลง ดินส่วนใหญ่ในญี่ปุ่นจึงเป็นกรด (เปรี้ยว) สำหรับพืชที่ค่อนข้างทนกับลักษณะที่เป็นกรดอย่างต้นข้าวมิได้มีปัญหาเท่าใดนัก แต่สำหรับพืชอื่นเช่นพืชไร่ที่สู้ความเป็นเป็นกรดไม่ค่อยจะได้นั้น จำเป็นต้องได้รับการปรับปรุงดินโดยเพิ่มขี้เถ้า นอกจากนี้ปริมาณน้ำฝนที่มีมากยังชะล้างดินที่เป็นปุ๋ยไปโดยเร็ว อันเพิ่มความเป็นกรดยิ่งขึ้นและการที่มีดินเถ้าถ่านภูเขาไฟกับความขาดแคลนธาตุฟอสฟอรัส ซึ่งเป็นปุ๋ยนี้เองที่เป็นสาเหตุหนึ่ง ทำให้การเกษตรญี่ปุ่นเป็นเกษตรกรรมที่ใช้ปุ๋ยมากเกินไป[5]

(2) สภาพแวดล้อมทางสังคมของการเกษตรญี่ปุ่น (I)

– ตั้งแต่ก่อนช่วงการเจริญเติบโตในระดับสูง –

[51] คราวนี้ ลองดูสภาพแวดล้อมทางสังคมบ้าง เมื่อพูดถึงเรื่องดังกล่าว สิ่งแรกที่นึกถึงก็คือ ตัวทุนนิยมญี่ปุ่นเอง กระนั้นการกล่าวเช่นนี้ก็ยังมีปัญหายุ่งยากอยู่ดี เพราะอย่างที่รู้กันอยู่ว่าเศรษฐกิจญี่ปุ่นเปลี่ยนแปลงไปมาก นับแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะในช่วงกระบวนการเจริญเติบโตในระดับสูงตั้งแต่ปี 1955 ซึ่งผลกระทบของสภาพแวดล้อมดังกล่าวได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทิศทางเสริมความเข้มแข็งของการเกษตร แต่บางกรณีกลับเปลี่ยนไปในทิศตรงกันข้าม (180 องศา) ทำให้ทิศทางในการพัฒนาของการเกษตรญี่ปุ่นแตกต่างจากเดิมมากมายในหลายประเด็น

---

[5] แน่นอนว่าการเป็นการเกษตรที่ใช้ปุ๋ยมากของญี่ปุ่นยังมีสาเหตุมาจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ และการบริหารกิจการอีกด้วย ดังจะได้เห็นกันต่อไปในหัวข้อที่ [87]

การเปลี่ยนโฉมหน้าของทุนนิยม รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางการเกษตรที่ตามมานี้ ถ้าให้สรุปธาตุแท้ของมันอย่างสั้น ๆ จะได้ว่า เป็นการสะท้อนถึงการปรับตัวทุนนิยมญี่ปุ่นให้เป็น "*ระบบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ*" นั่นเอง ฉะนั้น ญี่ปุ่นจึงมีลักษณะพิเศษที่เหมือนกับประเทศทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐอื่น เมื่อกล่าวเช่นนี้อาจทำให้เกิดคำถามตามมาอีก ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [17] ว่าการเปลี่ยนย้ายไปสู่ทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐนั้นเกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 โดยเฉพาะตั้งแต่เกิดความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจทั่วโลกในปี 1929 เป็นต้นมา ปัญหามีอยู่ว่าทำไมการเปลี่ยนโฉมหน้าเป็นทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐของญี่ปุ่นจึงเพิ่งปรากฏเด่นชัดตั้งแต่ปี 1955 เป็นต้นมา หรือกล่าวอีกแง่หนึ่งได้ว่า ถ้าจะหาจุดเปลี่ยนของทุนนิยมญี่ปุ่นหรือการเกษตรญี่ปุ่นก็ควรพิจารณาจากข้อมูลในช่วงทศวรรษที่ 1930 จะไม่ถูกต้องกว่าหรือ ?

ความเห็นเช่นนี้ในความหมายหนึ่งก็ถูกต้องเหมือนกัน เพราะถ้าเราพิจารณาให้ละเอียดแล้ว ทุนนิยมญี่ปุ่นและการเกษตรญี่ปุ่นเริ่มแสดงออกถึงการเปลี่ยนแปลงไปเป็นแบบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐในช่วงทศวรรษที่ 1930 ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในความหมายหนึ่ง ก็อาจทำให้เราคิดได้ว่ามีความต่อเนื่องและเป็นจุดเริ่มต้นไปสู่การเปลี่ยนแปลงหลังปี 1955 แต่คำกล่าวเช่นนี้ในระดับหนึ่งย่อมใช้ได้กับประเทศทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐประเทศอื่นๆเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีญี่ปุ่นนั้นทศวรรษที่ 1930 เป็นช่วงเริ่มต้นแห่งการก่อสงคราม 15 ปีของญี่ปุ่นที่เริ่มจากการบุกแมนจูเรียจนถึงการก่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ฉะนั้น กระบวนการเปลี่ยนย้ายไปสู่ทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐของเศรษฐกิจญี่ปุ่นในขณะเดียวกัน จึงเป็นกระบวนการพัฒนาของเศรษฐกิจสงครามของญี่ปุ่นด้วย แน่นอนว่าเศรษฐกิจสงครามนี้

ด้านหนึ่งได้ช่วยให้ระบบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐสุกงอมขึ้น ซึ่งเป็นที่ชัดเจนมากเมื่อเราพิจารณาถึงการที่รัฐเข้าแทรกแซงในกระบวนการเศรษฐกิจยิ่งขึ้น โดยเริ่มต้นจากการควบคุมเงินตรา การก่อตั้งองค์การประเภทต่าง ๆ เพื่อบรรลุการนี้รวมทั้งการพัฒนามาตรการทางเทคนิคในการบริหารเศรษฐกิจของรัฐ ฯลฯ แต่อีกด้านหนึ่ง เศรษฐกิจสงครามมีผลให้ทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐของญี่ปุ่นบิดเบี้ยวไป เหนือสิ่งอื่นใดคือมันทำให้ "รัฐสวัสดิการ" และการเป็นสังคมบริโภคขนานใหญ่ของมวลชน อันเป็นลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของระบบนี้เกิดขึ้นในญี่ปุ่นล่าช้ามาก สิ่งนี้เองได้ขัดขวางการเปลี่ยนรูปไปเป็นทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐในภาคเกษตรญี่ปุ่นมิให้ปรากฏตัวเด่นชัดขึ้นไม่มากก็น้อย

นอกจากนี้ในกรณีญี่ปุ่น เงื่อนไขพิเศษต่าง ๆ เช่นการพังทะลายของชีวิตและทรัพย์สินอันเนื่องจากสงคราม ความพ่ายแพ้และการปฏิรูปภายหลังสงครามได้ส่งผลสะเทือนที่ซับซ้อนต่อการพัฒนาระบบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐในญี่ปุ่น แน่นอนสิ่งเหล่านี้มิได้กีดขวางการพัฒนาของระบบดังกล่าวเสมอไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการปฏิรูปภายหลังสงคราม กล่าวได้ว่า ในหลายๆ ด้านได้ส่งเสริมการพัฒนาระบบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐด้วยซ้ำ แต่ก็ชัดเจนอีกเช่นกันว่าสงครามครั้งนี้ได้ทำให้เกิดการพังทะลายของพลังการผลิตอย่างกว้างขวางทั้งในภาคเกษตรและอุตสาหกรรม ทำให้ระดับการบริโภคของประชาชนลดต่ำลงอย่างรุนแรง และทำให้ประชากรล้นเกินจำนวนมหาศาลหลั่งไหลกลับสู่ชนบท ซึ่งเป็นการบิดเบี้ยวอย่างใหญ่หลวงของทิศทางแห่งการเปลี่ยนแปลงที่ควรจะเป็นภายใต้ระบบนี้

เหตุนี้ ในกรณีญี่ปุ่นจึงถือว่าการเปลี่ยนแปลงแบบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ เริ่มปรากฏขึ้นอย่างรอบด้านตั้งแต่ทศวรรษที่ 1950 ฉะนั้น การ

แบ่งช่วงเวลา ณ ที่นี้จึงถือว่าทุนนิยมญี่ปุ่นช่วงก่อนทศวรรษที่ 1940 เป็น "ช่วงก่อนการเจริญเติบโตในระดับสูง" แล้วเราจะดูอย่างคร่าวๆว่าในช่วงนี้ได้มีการตระเตรียมสภาพแวดล้อมเช่นใดให้แก่การเกษตร ส่วน "ช่วงตั้งแต่การเจริญเติบโตในระดับสูงเป็นต้นมา" นั้นขอให้ดูในตอนต่อไป

[52] เนื่องจากการอธิบายลักษณะพิเศษในแต่ละขั้นตอนของการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ของทุนนิยมญี่ปุ่นอย่างละเอียดนั้นไม่ใช่หัวข้อค้นคว้าในที่นี้ จึงขอชี้ให้เห็นถึงลักษณะพิเศษที่สำคัญของทุนนิยมญี่ปุ่นว่า ก่อตัวและพัฒนาขึ้นมาได้อย่างไรเท่านั้น

ข้อน่าสังเกตเกี่ยวกับทุนนิยมญี่ปุ่นก่อนอื่นก็คือ ญี่ปุ่นเป็นทุนนิยมที่พัฒนาที่หลังเอามากๆ เมื่อญี่ปุ่นย่างก้าวแรกแห่งการเป็นสังคมทุนนิยมใน ค.ศ. 1868 หรือปีแห่งการปฏิรูปเมยจินั้นอังกฤษได้ปฏิวัติอุตสาหกรรมเสร็จไปกว่า 100 ปีแล้ว แม้ประเทศที่พัฒนาทีหลังอย่างเยอรมันเองในปีนั้นก็แทบจะบรรลุการปฏิวัติอุตสาหกรรมไปแล้ว ทุนนิยมโลกขณะนั้นกำลังอยู่ในช่วงใกล้ถึงขีดจำกัดขั้นสูงสุดของขั้นตอนเสรีนิยม ซึ่งหลังจากเผชิญกับความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจในปี 1873 แล้วก็จะเข้าสู่ขั้นตอนจักรวรรดินิยม[6] การที่ญี่ปุ่นเพิ่งถือกำเนิดเป็นทุนนิยมในช่วงนั้น ต้องถือว่ามีความล้าหลังมากทีเดียว

---

[6] กระนั้นก็ตาม การที่ญี่ปุ่นได้ผ่านการปฏิวัติกระฎุมพีเข้าไปเป็นสมาชิกของประเทศทุนนิยมได้ในปลายขั้นตอนของเสรีนิยมเป็นสิ่งที่น่าสนใจมาก เพราะประเทศอื่นๆ อย่าง จีน, เกาหลีที่ล้าหลังกว่าญี่ปุ่นกลับถูกครอบงำแบบอาณานิคมจากประเทศจักรวรรดินิยมเหล่านั้น ในขณะที่ญี่ปุ่นเป็นประเทศสุดท้ายในประวัติศาสตร์โลกที่สามารถพัฒนาทุนนิยมขึ้นมาได้ด้วยตัวเองก่อนจะถึงขั้นตอนจักรวรรดินิยม นี่จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ญี่ปุ่นถูกเรียกว่าเป็น "ประเทศจักรวรรดิประเทศสุดท้าย"

ยิ่งกว่านี้ การปฏิรูปเมยจิหาได้เป็นการปฏิวัติกระฎุมพีที่เกิดขึ้นเองบนเหล่าความสัมพันธ์แบบทุนนิยมที่ก่อตัวขึ้นมาอย่างกว้างขวาง นั่นคือยังไม่มีการสะสมทุนขั้นปฐมของทุนหรือกระบวนการกลายเป็นทุนนิยมภายในประเทศอย่างเพียงพอ แน่นอนว่าในสมัยโตกุงาว่าตอนปลายนั้นการแตกตัวทางชนชั้นของชาวนาได้รุดหน้าไประดับหนึ่ง ทั้งการขยายตัวของเศรษฐกิจสินค้าและการเติบโตของทุนพ่อค้าก็สามารถแลเห็นได้ ในส่วนของอุตสาหกรรมนั้นหัตถกรรมโรงงานได้ก่อตัวขึ้นแล้ว แต่สิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นยังมิใช่การปฏิวัติกระฎุมพีจากภายในตัวสังคมญี่ปุ่น เพราะการปฏิวัติของญี่ปุ่นโดยเฉพาะภายหลังจากการเปิดประเทศ เป็นการคลอดก่อนกำหนดอันเนื่องจากผลกระทบของเหล่าต่างประเทศกล่าวคือทั้ง ๆ ที่ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่ล้าหลังมากในประวัติศาสตร์โลก แต่กลับสามารถสร้างทุนนิยมขึ้นในประเทศได้แต่เนิ่น ๆ สิ่งนี้เองเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นมีลักษณะซับซ้อนเป็นพิเศษ

แน่นอนการที่ญี่ปุ่นเป็นประเทศซึ่งพัฒนาทีหลังเช่นนี้ ในทางกลับกันก็ทำให้ทุนนิยมญี่ปุ่นที่สถาปนาขึ้นแล้วสามารถไปได้เร็วมากจึงบรรลุการพัฒนาที่ต่างชาติถึงกับต้องเอ่ยปากภายหลังการปฏิรูปเมยจิไม่กี่ปีว่า "การพัฒนาของญี่ปุ่นเป็นความมหัศจรรย์ที่เกิดขึ้นราวกับอยู่นอกเหนือกฎของธรรมชาติหรือประวัติศาสตร์" แต่สิ่งที่น่าสังเกตเป็นพิเศษในกรณีนี้ ไม่ใช่การพัฒนาในเชิงปริมาณอย่างเช่น อัตราเจริญเติบโตที่รวดเร็วทางเศรษฐกิจ แต่เป็นการพัฒนาในเชิง*คุณภาพ* กล่าวคือ ทุนนิยมญี่ปุ่นตั้งแต่สมัยเมยจิถึงปัจจุบันได้พัฒนาโดยผ่านขั้นตอนพัฒนา 3 ขั้นตอนเช่นกัน ซึ่งกรณีนี้ขั้นตอน*พาณิชย์นิยม*ได้ดำเนินมาจนกระทั่งถึงปลายทศวรรษที่ 1880 โดยเริ่มตั้งแต่สมัยโตกุงาว่าตอนกลาง ส่วนขั้นตอน*เสรีนิยม*ได้ดำเนินมาถึงช่วง

เศรษฐกิจปั่นป่วนในปี 1907 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่สั้นมาก และตั้งแต่ปี 1907 จึงเคลื่อนย้ายไปสู่ขั้นตอนจักรวรรดินิยม จนกระทั่งกลายเป็นหนึ่งในสมาชิกของกลุ่มประเทศจักรวรรดินิยมภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 แม้กระนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับเยอรมันแล้วญี่ปุ่นยังเป็นประเทศที่พัฒนามาทีหลังยิ่งกว่าทำให้ญี่ปุ่นผ่าน 2 ขั้นตอนแรก ในรูปการที่ไม่ถึงที่สุดเองมาก ๆ กล่าวคือ ในการพัฒนาทุนนิยมของญี่ปุ่นนั้นยังไม่ทันมีการสะสมทุนแบบปฐมอย่างเพียงพอก็นำเข้า "*การผลิตโดยเครื่องจักร*" ที่ใช้เทคนิคระดับสูงในรูปการของบริษัทหุ้นส่วนทำให้สามารถพัฒนาอุตสาหกรรมสมัยใหม่และสร้างระบบ "*ผูกขาด*" ได้ในช่วงเนิ่น ๆ สิ่งนี้ในความหมายหนึ่งแม้คล้ายกับกรณีของเยอรมันมาก แต่เมื่อถึงที่สุดแล้วกลับรวบรัดยิ่งกว่า เพราะในกรณีเยอรมัน ขั้นตอนจักรวรรดินิยมก่อตัวขึ้นอย่างเป็นแบบฉบับโดยตั้งบนรากฐานของอุตสาหกรรมหนัก–เคมีที่ขยายตัว แต่ในญี่ปุ่นการผูกขาดกลับก่อตัวขึ้นมาอย่างกลับตาลปัตรโดยมีกลุ่มทุน ZAIBATSU ครอบงำ "*กระบวนการไหลเวียน*" เอาไว้เป็นศูนย์กลางของการผูกขาด ในขณะที่อุตสาหกรรมหนัก–เคมียังไม่ทันเติบโตอย่างเต็มที่ ในที่นี้แม้การส่งออกของทุนก็ไม่ได้เกิดจากทุนล้นเกินภายในประเทศเหมือนที่อื่น กลับดำเนินไปโดยการนำของรัฐบาลในรูปของการรุกรานทางทหารเสียมากกว่า อย่างไรก็ตาม ที่ปฏิเสธไม่ได้ก็คือ ข้อเท็จจริงที่ว่าทุนนิยมญี่ปุ่นขยายตัวรวดเร็วมาก และถูกบิดเบี้ยวไปมากด้วย

[53] ในที่นี้ เราคงไม่อาจเจาะลึกไปพิจารณาเหล่าปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นผลจากการพัฒนาที่บิดเบี้ยวดังกล่าว แต่อย่างน้อยขอชี้ถึงผลสะเทือนที่สำคัญ 3 ประการต่อการพัฒนาการเกษตรของญี่ปุ่น ดังนี้

(1) แม้อุตสาหกรรมญี่ปุ่นเติบโตโดยเร็วอย่างสัมพัทธ์ แต่เพราะต้องแข่งขันตลอดเวลากับทุนต่างชาติที่มีเทคโนโลยี ซึ่งพัฒนาแล้วทั้งในตลาดในประเทศ และนอกประเทศ ทำให้การผลิตมีขนาดเล็กไปโดยปริยาย โดยเฉพาะสาขาของอุตสาหกรรมหนัก–เคมีที่จำเป็นต้องใช้ทุนมหาศาล และเทคนิคระดับสูงก็เป็นเช่นนั้น จะเห็นว่ากระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อุตสาหกรรมหนัก–เคมีของญี่ปุ่นแทบจะยังไม่มีกำลังแข่งขันในทางสากลเลย เพราะแม้แต่ตลาดภายในประเทศส่วนใหญ่ก็ยังต้องพึ่งสินค้าต่างประเทศ ฉะนั้นที่กล่าวว่าทุนนิยมญี่ปุ่นได้บรรลุถึงขั้นตอนจักรวรรดินิยมก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 จึงยังเป็นทุนนิยมแบบ *"เกาะคนแคระ"* (เกาะ Lilliput ในเรื่อง Gulliver's Travels) เท่านั้น

เรื่องนี้ถ้าดูจาก*ตารางที่ 8* ก็คงพอเดาได้ เพราะในปี 1930 อันเป็นช่วงก่อนย้ายไปสู่ทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐนั้น อุตสาหกรรมหนักญี่ปุ่นยังมีขนาดเพียง 1 ใน 20 หรือ 1 ในหลายส่วนของเหล่าประเทศทางยุโรป อเมริกา แม้การทอผ้าอันเป็นอุตสาหกรรมหลักของญี่ปุ่นในช่วงนั้นก็ยังมีขนาดเพียง 1 ในหลายส่วนของอังกฤษ, อเมริกา ประชากรญี่ปุ่นช่วงนั้นมีประมาณ 64 ล้านคน หรือราวครึ่งหนึ่งของอเมริกา (123 ล้านคน) แต่เมื่อเทียบกับประชากรของอังกฤษ 45 ล้านคน (ปี 1931), เยอรมัน 65 ล้านคน (ปี 1933) หรือฝรั่งเศส 41 ล้านคน (ปี 1931) แล้วก็อยู่ในระดับที่พอ ๆ กันหรือมากกว่า ฉะนั้นเมื่อเทียบตามอัตราผลผลิตทางอุตสาหกรรมเฉลี่ยต่อประชากร 1 คน แล้วทำให้ยิ่งมีช่องห่างกับเหล่าประเทศทางยุโรปตะวันตกมากยิ่งขึ้น พลังทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นในขณะนั้นจึงเป็นที่เห็นได้ชัดว่ายังเล็กมาก

ตารางที่ 8

การผลิตทางอุตสาหกรรมของประเทศหลัก (1) (ปี 1930)

	ญี่ปุ่น	อังกฤษ	อเมริกา	เยอรมัน	ฝรั่งเศส
เหล็กหล่อ (พันตัน)	1,654 (1.0)	6,266 (3.8)	31,944 (19.3)	11,606 (7.0)	10,032 (6.1)
เหล็กกล้า (พันตัน)	2,238 (1.0)	7,416 (3.3)	40,924 (18.3)	13,472 (6.0)	9,445 (4.2)
ถ่านหิน (ล้านตัน)	31 (1.0)	246 (7.9)	484 (15.6)	154 (5.0)	—
น้ำมันดิบ (พันบาร์เรล)	2,047 (1.0)	—	898,011 (438.7)	1,222 (0.6)	523 (0.3)
จำนวนบริโภคดอกฝ้าย (พันกระสอบ)	2,679 (1.0)	2,578 (1.0)	6,918 (2.6)	—	—
จำนวนกระสวยทอผ้า (พันอัน)	7,072 (1.0)	55,207 (7.8)	34,025 (4.8)	—	—
ผ้าไหมเทียม (พันปอนด์)	35,100 (1.0)	49,700 (1.4)	119,000 (3.4)	50,300 (1.4)	41,600 (1.2)
ต่อเรือ (พันตัน)	130 (1.0)	1,211 (9.3)	45 (0.3)	47 (0.4)	16 (0.1)

ที่มา : NIHONGINKOCHOSA KYOKU, "GAIKOKU KEIZAI TOKEI" (สถิติเศรษฐกิจต่างประเทศ), ปี 1935, หน้า 120–313.

(2) การขยายตัวของอุตสาหกรรมเช่นนี้ ก็อย่างที่กล่าวแล้ว (ในหัวข้อที่ [52]) ว่าทำได้โดยการนำเข้าเทคโนโลยีในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19 ส่วนรูปการบริหารกิจการก็เป็นแบบบริษัทหุ้นส่วนมาตั้งแต่แรกพร้อมๆ กับการใช้ธนาคารในการระดมทุนทำให้อุตสาหกรรมญี่ปุ่นเกิดจากการรวมทุนทางสังคมมากกว่าการสะสมทุนโดยปัจเจกชน การพัฒนาเช่นนี้ทำให้การคลี่คลายของหัตถกรรมโรงงานในญี่ปุ่นจำต้องถูกบิดเบี้ยวไปโดยปริยาย แน่นอนในช่วงต้นของเมยจิเราได้เห็นการขยายตัวของอุตสาหกรรมสมัยใหม่ที่ถูกนำเข้ามา รวมถึงการขยายตัวของหัตถกรรมโรงงานด้วย แต่จากนั้นหัตถกรรมโรงงานก็ถูกกดดันจากอุตสาหกรรมสมัยใหม่ตลอดเวลา ทำให้ต้องเปลี่ยนเป็นโรงงานขนาดย่อยที่ใช้เครื่องจักรแทน หาไม่ก็ต้องหยุดนิ่งอยู่ภายใต้การครอบงำโดยระบบขายส่งของพวกนายทุนพ่อค้าและเมื่อญี่ปุ่นเคลื่อนย้ายไปสู่ขั้นตอนจักรวรรดินิยม หัตถกรรมโรงงานเหล่านี้ก็ได้กลายเป็นวิสาหกิจขนาดกลาง–ย่อมที่ขึ้นต่อทุนผูกขาดไป เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีอังกฤษที่หัตถกรรมโรงงานได้ขยายตัวอย่างแพร่หลายก่อนหน้าการปฏิวัติอุตสาหกรรมและการพัฒนาของอุตสาหกรรมสมัยใหม่แล้วจะเห็นว่าแตกต่างกันมาก หรือถ้าเปรียบกับเยอรมันจะเห็นว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นมีลักษณะพิกลพิการมากกว่า

เนื่องจากการขยายตัวของทุนนิยมของญี่ปุ่นถูกกดอยู่ตลอดเวลา และเนื่องจากการผลิตแบบนายทุนถูกจำกัดให้จำต้องใช้เครื่องจักรแต่แรกทำให้มี "องค์ประกอบของทุน" ค่อนข้างสูง ดังนั้น ทุนนิยมญี่ปุ่นเองจึงขาดพลังที่เข้มแข็งในการดูดซับแรงงานเมื่อเปรียบเทียบกับที่อื่น ซึ่งสามารถดูเรื่องนี้จาก*ตารางที่ 9*

ตารางที่ 9

จำนวนประชากรภาคเกษตรในจำนวนประชากรที่มีงานทำ (1)

(หน่วย : หมื่นคน)

	ปี 1920			ปี 1930			ปี 1950		
	จำนวนประชากรผู้มีงานทำ	จำนวนประชากรภาคเกษตร	สัดส่วน	จำนวนประชากรผู้มีงานทำ	จำนวนประชากรภาคเกษตร	สัดส่วน	จำนวนประชากรผู้มีงานทำ	จำนวนประชากรภาคเกษตร	สัดส่วน
ญี่ปุ่น	2,697	1,373	50.9	2,934	1,374	46.8	3,558	1,613	45.3
อเมริกา	4,221	1,139	27.0	4,869	1,032	21.2	5,900	695	11.8
อังกฤษ	1,936	145	7.5	2,106	135	6.4	2,261	122	5.4
เยอรมัน	3,201	976	30.5	3,233	938	29.0	2,308	513	22.2
ฝรั่งเศส	2,172	902	41.5	2,161	770	35.6	1,927	520	27.0

ที่มา : ญี่ปุ่นจาก "NIHON NO KEIZAITOKEI" ปี 1964 หน้า 52 อเมริกาจาก "Historical Statistics of the United States", ปี 1961 หน้า 74 ของอังกฤษ, เยอรมัน, ฝรั่งเศส จาก Mitchell อ้างแล้ว หน้า 61, 155—156 อนึ่ง ตัวเลขของประชากรผู้มีงานทำในเยอรมันปี 1950 คิดเฉพาะเยอรมันตะวันตกเท่านั้น

จากตารางที่ 9 จะเห็นว่า ประชากรภาคเกษตรญี่ปุ่นในปี 1920 มีถึงกว่าครึ่งหนึ่งของผู้มีงานทำ และแม้ในปี 1950 ซึ่งสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้วสัดส่วนนี้ก็ยังสูงถึง 45% แน่นอนในช่วงหนึ่งระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 สัดส่วนของประชากรในภาคเกษตรได้ลดต่ำลงเล็กน้อย แต่เมื่อเปรียบเทียบกับอังกฤษหรือแม้แต่ประเทศที่พัฒนาทีหลังอย่างอเมริกา, เยอรมัน หรือฝรั่งเศส ก็ยังนับว่าสูงมาก สรุปก็คือเป็นเวลานานทีเดียวที่ญี่ปุ่นไม่สามารถหลุดพ้นจากโครงสร้างเศรษฐกิจที่ต้องโอบอุ้มประชากรจำนวนมหาศาลไว้ในภาคเกษตร[7]

เหตุนี้ในญี่ปุ่นจึงไม่มีเงื่อนไขที่หัตถกรรมโรงงานจะดูดซับประชากรจากชนบทมากพอที่จะทำให้การผลิตในภาคเกษตรพัฒนาเป็นแบบนายทุน ยิ่งกว่านี้การที่ญี่ปุ่นเปลี่ยนย้ายไปสู่ขั้นตอนจักรวรรดินิยมแต่เนิ่น ๆ ก็ยิ่งทำให้เงื่อนไขนี้สูญสลายไปรวดเร็วขึ้น

สาเหตุไม่หมดเท่านี้ ในกรณีญี่ปุ่นแม้เข้าสู่ขั้นตอนจักรวรรดินิยมแล้ว อุตสาหกรรมเบาก็ยังเป็นแกนกลางของภาคอุตสาหกรรมทำให้ประชากรส่วนใหญ่ที่ถูกดูดเข้าไปในภาคอุตสาหกรรมเป็นเด็กกับสตรีเสียมากกว่า สภาพนี้ดำรงอยู่กระทั่งใกล้สงครามโลกครั้งที่ 2 แม้แต่ในกรณีที่อุตสาหกรรมหนัก--เคมีเติบโตขึ้นมาระดับหนึ่งก็ตาม แต่ภายใต้โครงสร้างการจ้างงานของญี่ปุ่นที่ระดับเงินเดือนขึ้นอยู่กับระดับอาวุโส ทำให้มีแนวโน้มที่จะจ้างแต่เฉพาะกรรมกรหนุ่มสาวเท่านั้น ทำให้ *"การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา"*

---

[7] การที่ญี่ปุ่นมีประชากรในภาคเกษตรมาก ขณะเดียวกันกลับมีพื้นที่การเกษตรไม่มาก (ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในข้อที่ 49) นัก ทำให้พื้นที่เกษตรต่อหัวของประชากรในภาคเกษตรของญี่ปุ่นมีขนาดเล็กมาก ดังจะเห็นได้จาก*ตารางที่ 10*

กำจัดอยู่แต่ในวงแคบหรือถึงจะแตกตัวไปแล้วก็ยังอยู่ในสภาพที่ทำการเกษตรกับประกอบอาชีพย่อยอื่น ๆ พร้อม ๆ กันไปด้วย

ตารางที่ 10

พื้นที่ในการทำเกษตรต่อหัวของประชากรในภาคเกษตร (ปี 1930)

	พื้นที่ในการทำเกษตร (หมื่น เฮคเตอร์)	ต่อ 1 หัว (เฮคเตอร์)
ญี่ปุ่น	581	0.42
อเมริกา	14,933	14.47
อังกฤษ	1,197	8.87
เยอรมัน	1,632	1.74
ฝรั่งเศส	1,252	1.63

ที่มา : ญี่ปุ่น "NORIN SUISANGYO RUINEN TO KEIHYO–NIHON NOGYO 100 NEN" ปี 1969, หน้า 102 ส่วนของประเทศอื่น ๆ ที่เหลือก็เหมือนกับของตารางที่ 9 หน้า 281, 79, 214–215

3) ด้วยเหตุนี้ ในการพัฒนาของทุนญี่ปุ่นที่ต้องแข่งขันกับทุนต่างชาติ ทุนญี่ปุ่นจึงต้องขูดรีดแรงงานอย่างหนักด้วยค่าจ้างที่ต่ำมาก และใช้การขูดรีดดังกล่าวเป็นเสาหลักค้ำจุนกำลังแข่งขันกับต่างประเทศ เราจึงสามารถเห็นถึงสาเหตุแห่งความสำเร็จของทุนนิยมญี่ปุ่นในภาคอุตสาหกรรมเบาซึ่งมีเงื่อนไขที่ได้เปรียบโดยใช้ค่าจ้างที่ต่ำกว่าและมี "*องค์ประกอบทางอินทรียภาพ*" ของทุนที่ต่ำกว่าได้

การเปรียบเทียบทางสากลในเรื่องค่าจ้างนั้นทำได้ยากมาก เรียกว่าแบบทำไม่ได้ด้วย แต่เมื่อเราลองมาดู ภาคอุตสาหกรรมญี่ปุ่นในปี 1938 จะพบว่ามีค่าจ้างเฉลี่ย (ค่าจ้างแท้จริงของกรรมกรรับจ้าง) เท่ากับ 2.49 เยนต่อวัน ซึ่งเมื่อเปลี่ยนเป็นดอลลาร์ตามอัตราแลกเปลี่ยนของสมัยนั้นจะเท่ากับ 4.26 ดอลล่าร์ต่อ 1 สัปดาห์ ในขณะที่ค่าจ้างเฉลี่ยในอเมริกามีจำนวน 22.30 ดอลล่าร์ (5.2 เท่าของญี่ปุ่น) ในอังกฤษจำนวน 11.68 ดอลล่าร์ (2.7 เท่าของญี่ปุ่น), ในเยอรมัน จำนวน 15.91 ดอลล่าร์ (3.7 เท่าของญี่ปุ่น) ค่าจ้างของญี่ปุ่นที่ต่ำกว่า 1 ใน 3 หรือ 1 ใน 5 ของค่าจ้างในประเทศอื่นเช่นนี้ คงจะทำให้จินตการได้ว่าเป็นจำนวนที่ต่ำเพียงใด และค่าจ้างที่ต่ำมากยังดำรง แม้กระทั่งภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ขอให้ดู*ตารางที่ 11* จะพบว่า แม้ในช่วงที่ญี่ปุ่นมีความเจริญเติบโตในระดับสูง ค่าจ้างในญี่ปุ่นก็ยังเป็นเพียง 1 ใน 10 ของอเมริกา, 1 ใน 3 ของอังกฤษเท่านั้น และแม้คำนวณจากความแตกต่างในระดับกำลังซื้อเฉลี่ย ก็ยังมีเพียง 1 ใน 5 ของอเมริกา, 1 ใน 2 ของอังกฤษเท่านั้น

ค่าจ้างที่ต่ำมากเช่นนี้ ทำให้เกิดความล้าหลังทางเทคนิคของอุตสาหกรรม และความตกต่ำในผลิตภาพ ขณะเดียวกันก็เป็นเงื่อนไขที่ทำให้อุตสาหกรรมญี่ปุ่นมีกำลังแข่งขันกับต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม เป็นที่แน่ชัดว่า ระดับค่าจ้างที่ต่ำมากเช่นนี้ดำรงอยู่ได้โดยมีชนบทเป็นแหล่งป้อนแรงงานที่สำคัญ ในกรณีญี่ปุ่นกรรมกรสตรีเป็นใจกลางของแรงงานอุตสาหกรรมเป็นเวลานาน ส่วนใหญ่เป็นเด็กสาวบ้านนอกที่มาทำงานตัวคนเดียวในโรงงานเป็นเวลาหลายปี ที่เรียกกันว่า เป็นกรรมกรแบบ "Dekasegi" (ออกไปทำงานต่างถิ่น) ส่วนกรณีของกรรมกรชายก็เป็นเด็กหนุ่มบ้านนอกที่จากหมู่บ้านมาทำงานคนเดียวหรือไม่ก็เป็นผู้ที่มาทำงานแบบไปเช้าเย็นกลับ

ตารางที่ 11

ค่าจ้างของประเทศหลัก ฯ

(หน่วย : เซ็นต์)

	เฉลี่ยในภาคอุตสาหกรรม (ต่อชั่วโมง)	(ต่อชั่วโมง) ถ่านหิน	เหล็กกล้า (ต่อสัปดาห์)	ทอผ้า (ต่อชั่วโมง)	ความแตกต่างในระดับกำลังซื้อเฉลี่ย
ญี่ปุ่น	22	270	2,120	18	1.0
อังกฤษ	67	840	3,180	52	2.3
เยอรมันตะวันตก	52	480	3,080	–	2.1
สหรัฐอเมริกา	213	2,210	10,800	144	5.5
ฝรั่งเศส	37	390	2,910	–	1.6
อิตาลี	35	–	–	–	1.5

ที่มา : "KEIZAI HAKU SHO" (สมุดปกขาวเศรษฐกิจ) ปี 1960 หน้า 321
ตัวเลขข้างบนนี้เป็นของปี 1957–1958 ความแตกต่างในระดับกำลังซื้อเฉลี่ยนั้น
เป็นความแตกต่างต่อระดับเฉลี่ยในภาคอุตสาหกรรมของญี่ปุ่น

เป็นส่วนมาก สรุปก็คือ หมู่บ้านชนบทต้องเป็นผู้แบกรับค่าเลี้ยงดูครอบครัวกรรมกร สิ่งนี้เป็นความลับสำคัญของค่าจ้างที่ต่ำมากในญี่ปุ่น และในขั้นตอนจักรวรรดินิยม, วิสาหกิจขนาดกลาง-ย่อม ก็สถาปนาขึ้นมาบนแรงงานค่าจ้างขั้นต่ำดังกล่าว ทั้งได้ก่อความสัมพันธ์ที่ขึ้นต่อและถูกใช้โดยนายทุนผูกขาดอย่างที่รู้กัน

ค่าจ้างที่ต่ำมากเช่นนี้ ไม่เพียงทำให้ชาวนาปลีกตัวทิ้งหมู่บ้านได้ยากขึ้น หรือทำให้เกิดการอัดทับถมกันของชาวนาจนที่ประกอบอาชีพย่อยอย่างอื่นด้วย แต่ยังทำให้ตลาดภายในประเทศไม่อาจขยายตัวเพียงพอที่จะรองรับผลผลิตการเกษตร ซึ่งเป็นการจำกัดการพัฒนาภาคเกษตรด้วย[8]

(3) สภาพแวดล้อมทางสังคมของการเกษตรญี่ปุ่น (II)

– ตั้งแต่หลังช่วงการเจริญเติบโตในระดับสูง –

[54] เศรษฐกิจญี่ปุ่นที่ย่อยยับเพราะสงครามโลกครั้งที่ 2 ค่อย ๆ ฟื้นตัวโดยสงครามเกาหลีระหว่างปี 1950 ถึงปี 1953 หลังจากผ่านความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจในปี 1953–1954 ก็เข้าสู่ช่วงรุ่งเรืองระยะยาวที่ดำรงถึงปลายทศวรรษที่ 1960 ระยะ 10 กว่าปีจากปี 1953 – 54 จนถึงปลายทศวรรษที่ 1960 นั้น เป็นช่วงเสถียรภาพอย่างสัมพัทธ์สำหรับทุนนิยมโลกอันเป็นยุคที่ "ทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ" ได้รับความสำเร็จที่สุด แน่นอน

---

[8] การที่อุปสงค์ของผลผลิตการเกษตรถูกกดให้เล็กลงโดยสัมพัทธ์ ทำให้เงื่อนไขราคาที่ได้เปรียบของผลผลิตการเกษตรไม่ได้รับการประกัน แต่การจำกัดการพัฒนาการเกษตรยังไม่จบลงเพียงแค่นี้ ระดับการบริโภคที่ค่อนข้างต่ำของประชาชนยังทำให้ชีวิตการบริโภคอาหารของคนญี่ปุ่นต้องติดอยู่กับข้าวเป็นหลักเป็นเวลานาน และนี่ก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้การเกษตรญี่ปุ่นโน้มเอียงไปที่การปลูกข้าวเป็นอย่างมากด้วย (หัวข้อที่ [48])

ช่วงนี้มิได้ปราศจากความขัดแย้งเฉพาะส่วนทางการเมืองเลยทีเดียว แต่โดยทั่วไปแล้วหลังจากที่การปฏิวัติจีนเสร็จสิ้นลง ความขัดแย้งระหว่างตะวันตกกับตะวันออกก็ได้รับการผ่อนคลาย และความขัดแย้งระหว่างเหนือกับใต้ยังไม่รุนแรงนัก ส่วนในทางเศรษฐกิจ แม้จะมีช่วงถดถอยในระยะค่อนข้างสั้นเป็นบางช่วง ประเทศทุนนิยมที่พัฒนาแล้ว ส่วนใหญ่ล้วนสามารถบรรลุการเจริญเติบโตในระดับสูงอย่างที่ไม่ค่อยจะปรากฏในประวัติศาสตร์ของทุนนิยมนัก แม้จะต่างกันในระดับของแต่ละประเทศ ทำให้ประเทศเหล่านั้นสามารถยกระดับการบริโภคและรายได้ของประชาชนให้สูงขึ้นมาก ไม่เท่านั้นช่วงนี้ระบบ IMF GATT ยังทำหน้าที่ได้ดี ทำให้การค้าระหว่างประเทศแบบเสรีรุดหน้าไปมากภายใต้อัตราการแลกเปลี่ยนเงินตราระหว่างประเทศที่คงที่และมีเสถียรภาพ ดูราวกับว่าเศรษฐกิจโลกจะสามารถรักษาดุลยภาพเช่นนี้ตลอดไป ช่วงนี้แม้เงินเฟ้อในทุกประเทศจะค่อย ๆ รุนแรงขึ้น แต่กล่าวได้ว่ายังเป็น *"ภาวะเงินเฟ้อแบบคืบคาน"* (creeping inflation) อยู่นั่นเอง

ภายใต้เสถียรภาพโดยสัมพัทธ์ของเศรษฐกิจโลกเช่นนี้ เศรษฐกิจญี่ปุ่นได้เจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วและประสบความสำเร็จมากที่สุด ประเทศต่าง ๆ เริ่มกล่าวขวัญถึง *"ความมหัศจรรย์"* ของเศรษฐกิจญี่ปุ่นอีกครั้งหนึ่ง เศรษฐกิจญี่ปุ่นมีอัตราการเจริญเติบโตแท้จริงจากปี 1955 ถึงปี 1970 ราว 10% ต่อปี ซึ่งเท่ากับ 2 – 3 เท่าของการเจริญเติบโตในประเทศทุนนิยมอื่นที่พัฒนาแล้ว ทำให้ทุนนิยมญี่ปุ่นในปลายทศวรรษที่ 1969 กลายเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจประเทศหนึ่ง และมีขนาดเศรษฐกิจ *"ใหญ่เป็นที่ 2 ของโลกเสรี"* ตามจริงเมื่อเปรียบเทียบผลผลิตมวลรวมภายในประเทศในปี 1970 ของญี่ปุ่นจำนวน 197,700 ล้านดอลล่าร์กับของสหรัฐอเมริกาจำนวน 983,200 ล้านดอลล่าร์แล้ว แม้ยังเป็นเพียง 1 ใน 5 แต่เมื่อ

เปรียบเทียบกับของเยอรมันตะวันตก 187,700 ล้านดอลล่าร์, ของฝรั่งเศส 144,700 ล้านดอลล่าร์ และของอังกฤษ 119,800 ล้านดอลล่าร์ แล้วก็ยังเหนือกว่า อย่างไรก็ดี หากพิจารณาจากอีกแง่หนึ่ง กลับพบว่าในปีเดียวกันนี้ ญี่ปุ่นมีรายได้ประชาชาติเฉลี่ยต่อหัว เท่ากับ 1,649 ดอลล่าร์ คิดเป็น 40% ของรายได้ประชาชาติต่อหัวของสหรัฐอเมริกาซึ่งเท่ากับ 4,289 ดอลล่าร์ และเมื่อเปรียบเทียบกับตัวเลขของเยอรมันตะวันตก 2.752 ดอลล่าร์, ของฝรั่งเศส 2,550 ดอลล่าร์, ของอังกฤษ 1,991 ดอลล่าร์ แล้วนับว่าญี่ปุ่นยังมีรายได้ประชาชาติเฉลี่ยต่อหัวในระดับที่ต่ำกว่ามาก

[55] แน่นอนว่าการเจริญเติบโตในระดับสูงอย่างรวดเร็วของเศรษฐกิจญี่ปุ่น ไม่ได้จำกัดตัวแค่การเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณเหมือนการขยายตัวของขนาดเศรษฐกิจหรือผลผลิตมวลรวมประชาชาติเท่านั้น แต่ยังก้าวไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเชิงคุณภาพอย่างกว้างขวาง ในเรื่องแบบวิถีการผลิต, โครงสร้างอุตสาหกรรม, โครงสร้างการจ้างงานรวมถึงการเปลี่ยนแปลงในวิถีการดำรงชีพของประชาชน ซึ่งในที่นี้เราไม่สามารถเจาะลึกเข้าไปในรายละเอียดได้ เราจะพิจารณาอย่างละเอียดหน่อยในภายหลังก็เฉพาะส่วนที่มีผล (หัวข้อที่ [56] กับ [57]) สะเทือนต่อการเกษตรเท่านั้น ฉะนั้นกล่าวโดยทั่วไปได้ว่าการเจริญเติบโตในระดับสูงดังกล่าว ทำให้ระบบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐของญี่ปุ่นสุกงอมยิ่งขึ้นในความหมายดังต่อไปนี้

(1) ถ้าพูดจากแนวโน้มของเศรษฐกิจในส่วนทั้งหมดก่อน จะได้ว่าภายหลังช่วงบั่นบ่วนทางเศรษฐกิจในปี 1953–54 แม้จะเกิดการถดถอยทางเศรษฐกิจเป็นบางครั้งในปี 1958–59, 1962, 1965 และ 1970–72 แต่จนถึงปลายทศวรรษที่ 1960 ภาวะถดถอยดังกล่าวก็ยังกินเวลาค่อนข้างสั้น

และไม่รุนแรงมากนักต่างจากภาวะซบเซาหรือความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ ๆ ที่ทุนนิยมเคยเจอมาก่อน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ช่วงนี้นโยบายปรับตัวทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐทำงานค่อนข้างจะมีประสิทธิผล จึงทำให้สามารถบรรลุการเจริญเติบโตในระดับสูงที่มีเสถียรภาพได้

เบื้องหลังการเจริญเติบโตนี้ แน่นอนว่ามีภาวะเงินเฟ้อเหมือนกัน แต่ไม่ค่อยรุนแรงนัก เช่นถ้าดูจากดัชนีราคาผู้บริโภคในปี 1955 – 1960 ซึ่งเพิ่มขึ้นเฉลี่ยปีละ 2% ในปี 1960–65 ซึ่งเพิ่มขึ้นเฉลี่ยปีละ 4.8% และในปี 1965–70 ที่เพิ่มขึ้นเฉลี่ยปีละ 5.4% จะพบว่าดัชนีราคาผู้บริโภคมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่ก็เพียงเล็กน้อย ส่วนดัชนีราคาขายส่งมีระดับที่ค่อนข้างคงที่จนถึงปี 1965 จากนั้นก็เพิ่มราว 1–2% ซึ่งถ้ากล่าวจากด้านราคาสินค้าแล้ว สรุปได้ว่า ค่อนข้างมีเสถียรภาพมาก

(2) ภายใต้การเจริญเติบโตในระดับสูงที่มีเสถียรภาพเช่นนี้ *"การทำให้เป็นอุตสาหกรรมหนัก–เคมี"* มีความรุดหน้าไปรวดเร็วมาก เช่น ถ้าดูจากปริมาณสินค้าที่ไหลสู่ตลาด ในปี 1955 สินค้าอุตสาหกรรมหนัก–เคมีจะมีสัดส่วนเท่ากับ 50.5% ต่อมาเพิ่มขึ้นเป็น 63.2% ในปี 1970 หรือถ้าดูจากสัดส่วนองค์ประกอบของคนทำงานในส่วนนี้ก็ได้เพิ่มจาก 47.3% ไปเป็น 54.0% แม้ในการส่งออก ผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากอุตสาหกรรมหนัก–เคมีในปี 1970 ก็มีจำนวนถึง 72.4% ของสินค้าออกทั้งหมด ทำให้ญี่ปุ่นครองตำแหน่งเป็นแนวหน้าของประเทศอุตสาหกรรมหนักในทางสากล ถ้าเปรียบเทียบกับ*ตารางที่ 8* ที่ได้กล่าวถึงแล้วในส่วนที่เกี่ยวกับขนาดของการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมหลัก ก็จะเป็นดัง*ตารางที่ 12* ซึ่งจะเห็นได้ว่าแม้ญี่ปุ่นถูกทิ้งห่างจากอเมริกา โซเวียต ในระดับหนึ่ง แต่ถ้าเทียบกับ

ตารางที่ 12

การผลิตทางอุตสาหกรรมของประเทศหลัก (2) (ปี 1970)

	ญี่ปุ่น	อเมริกา	อังกฤษ	เยอรมันตะวันตก	ฝรั่งเศส	โซเวียต	สัดส่วนของญี่ปุ่นในตลาดโลก
เหล็ก	93,324	119,304	28,320	45,036	23,772	115,884	15.7 %
(พันตัน)	(1.00)	(1.28)	(0.30)	(0.48)	(0.25)	(1.24)	
อลูมิเนียม	733	3,607	—	309	381	1,100	7.6 ,,
(พันตัน)	(1.00)	(4.92)		(0.42)	(0.52)	(1.50)	
ทองแดง	705	2,066	206	406	—	1,075	9.2 ,,
(พันตัน)	(1.00)	(2.93)	(0.29)	(0.58)		(1.52)	
ด้าย	526	1,515	158	239	270	1,435	— ,,
(พันตัน)	(1.00)	(2.88)	(0.30)	(0.45)	(0.51)	(2.73)	
ด้ายสังเคราะห์	377	291	172	149	79	1,435	18.1 ,,
(พันตัน)	(1.00)	(0.77)	(0.46)	(0.40)	(0.21)	(2.73)	
พลาสติค	6,057	8,712	1,449	4,170	1,519	1,673	— ,,
(พันตัน)	(1.00)	(1.44)	(0.24)	(0.69)	(0.25)	(0.28)	

ตารางที่ 12 (ต่อ)

	ญี่ปุ่น	อเมริกา	อังกฤษ	เยอรมันตะวันตก	ฝรั่งเศส	โซเวียต	สัดส่วนของญี่ปุ่นในตลาดโลก
ยางสังเคราะห์	698	2,232	306	302	316	–	– %
(พันตัน)	(1.00)	(3.20)	(0.44)	(0.43)	(0.45)		
ซีเมนต์	57,189	67,427	17,057	38,324	29,009	95,248	10.1 ,,
(พันตัน)	(1.00)	(1.18)	(0.30)	(0.67)	(0.51)	(1.67)	
โทรทัศน์	13,782	8,298	2,214	2,936	1,511	6,682	30.4 ,,
(พันเครื่อง)	(1.00)	(0.60)	(0.16)	(0.21)	(0.11)	(0.48)	
รถยนต์	5,303	8,239	2,098	3,846	2,750	1,159	18.1 ,,
(พันคัน)	(1.00)	(1.55)	(0.40)	(0.73)	(0.52)	(0.22)	
ต่อเรือ	10,476	338	1,237	1,687	960	–	48.3 ,,
(พันตัน)	(1.00)	(0.03)	(0.12)	(0.16)	(0.09)		
พลังงาน*	342.0	2,321.0	309.2	320.3	201.5	1,179.5	4.8 ,,
(ล้านตัน)	(1.00)	(6.79)	(0.90)	(0.94)	(0.59)	(3.45)	

ที่มา : "KOKUSAI KEIZAI. YORAN" หน้า 94–107

* คือปริมาณบริโภคถ่านหินของปี 1971

ยุโรปตะวันตกแล้วโดยทั่วไปการผลิตของญี่ปุ่นจะใหญ่กว่า 2–3 เท่า "การทำให้เป็นอุตสาหกรรมหนัก–เคมี" ในความหมายหนึ่งกล่าวได้ว่าเป็นเป้าหมายของญี่ปุ่นมาตั้งแต่สมัยเมยจิ และเพิ่งจะบรรลุได้ในช่วงนี้เอง

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ "การกลายเป็นอุตสาหกรรมหนัก–เคมี" ของญี่ปุ่นมี 3 ประเด็นที่ต้องชี้แจงคือ *ประเด็นที่ 1 "การกลายเป็นอุตสาหกรรมหนัก–เคมี"* นั้น สอดคล้องกับจังหวะก้าวและความรุดหน้าของการปฏิรูปเทคโนโลยี ก็อย่างที่ทราบกันดีว่า การปฏิรูปเทคโนโลยีนี้ประกอบด้วย ด้าน 2 ด้านคือ การยกระดับผลิตภาพซึ่งเป็นการปรับปรุงเทคนิคของอุตสาหกรรมที่มีอยู่เดิม กับการพัฒนาอุตสาหกรรมแขนงใหม่ๆ อย่างเช่น เปรโตเคมิกัล, อิเลคโทรนิค, และอุตสาหกรรมพลังงานปรมาณู ฯลฯ ซึ่งในช่วงทศวรรษที่ 1950 จนถึงทศวรรษที่ 1960 การปฏิรูปเทคโนโลยีได้รุดหน้าไปมากในระดับโลก สำหรับกรณีของญี่ปุ่นซึ่งเดิมมีความล้าหลังทางเทคโนโลยีอยู่แล้ว จึงได้รับผลกระทบจากการปฏิรูปดังกล่าวเป็นอย่างมาก ส่วนทางยุโรปอเมริกาได้สถาปนาอุตสาหกรรมจำพวกรถยนต์และเครื่องไฟฟ้าตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 แล้ว จึงได้รับผลสะเทือนจากการปฏิรูปเทคโนโลยีดังกล่าวโดยทวีคูณ การปฏิรูปเทคโนโลยีส่วนใหญ่ของญี่ปุ่นเป็นการขยายตัวของ *"กระบวนการไล่ตามทางเทคนิค"* (catching up) โดยการนำเข้าเทคโนโลยีจากต่างประเทศ ซึ่งในที่สุดกระบวนการดังกล่าวก็ทำให้ญี่ปุ่นสามารถยกระดับเทคโนโลยีให้ทัดเทียมกับผู้อื่นได้ แน่นอนว่าปัจจุบันญี่ปุ่นได้ครองความเหนือกว่าไปแล้วในด้านของอุตสาหกรรมหนักแบบเก่าจำพวกเหล็กกล้า, ต่อเรือ จะยังล้าหลังก็แต่อุตสาหกรรมที่ละเอียดอ่อน อย่างไรก็ตาม การที่อุตสาหกรรมหนัก–เคมีของญี่ปุ่นส่วนมากมีเทคนิคทันสมัยที่สุดและมีกำลังแข็งขันทางสากลได้อย่างสบายนั้น ได้เป็นที่ประจักษ์แก่ทุกคน

แล้ว เหตุนี้เป้าหมายของญี่ปุ่นตั้งแต่สมัยเมยจิที่ต้องการยกระดับเทคโนโลยีให้ทันยุโรปอเมริกานั้นจึงบรรลุได้ด้วยประการฉะนี้เอง *ประเด็นที่ 2* ความก้าวหน้าของการปฏิรูปเทคโนโลยีและ"*การทำให้เป็นอุตสาหกรรมหนัก–เคมี*" ได้กระตุ้นการเติบโตของวิสาหกิจขนาดใหญ่ ทำให้มีการกระจุกตัวของการผลิตและทุนยิ่งขึ้น วิสาหกิจขนาดใหญ่เหล่านี้มีทั้งที่เติบโตมาจากวิสาหกิจของพวกไซบัทสุ ZAIBATSU (กลุ่มผูกขาด) ก่อนสงคราม มีทั้งที่เปลี่ยนมาจากทุนรัฐ (state capital) และยังมีที่เพิ่งเติบโตภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงนับว่ามีความหลากหลายมาก วิสาหกิจขนาดใหญ่เหล่านี้ล้วนมีกิจการที่ใหญ่พอที่จะติดอันดับโลกได้อย่างสบาย ยิ่งกว่านี้มันไม่ได้ดำรงอยู่และเคลื่อนไหวโดดเดี่ยว แต่ก่อตัวขึ้นเป็นห่วงโซ่ข้อหนึ่งของ*กลุ่มทุน*ขนาดใหญ่ที่ครอบงำตั้งแต่การเงิน พาณิชยกรรมตลอดจนวิสาหกิจขนาดกลางย่อมที่เป็นเบี้ยล่าง (subcontract) ลักษณะนี้เห็นชัดที่สุดในกรณีของกลุ่ม ZAIBATSU เก่าพวกมิตซูบิชิ, มิตซุย และซูมิโตโมะ ฯลฯ ส่วนวิสาหกิจขนาดใหญ่อื่น ๆ นั้นก็เป็นที่แลเห็นได้เช่นกัน ซึ่งปัจจุบันส่วนใหญ่ได้ขยายตัวไปต่างประเทศกลายเป็นบรรษัทข้ามชาติอย่างเต็มตัว

ตลาดในญี่ปุ่นปัจจุบันถูกครอบงำโดยกลุ่มทุนดังกล่าว แม้จะมีกฎหมายห้ามการเป็นคาร์เทล (cartel) อย่างเปิดเผยในญี่ปุ่น ก็แทบไม่มีความหมายสำหรับทุนที่สามารถสถาปนาระบบ Oligopoly (การผูกขาดโดยวิสาหกิจขนาดใหญ่*จำนวนน้อย*ในอุตสาหกรรมสาขาหนึ่ง ๆ) ขึ้นมาได้แล้ว ราคาควบคุมของสินค้าหลายประเภทที่กำหนดโดย"*ผู้นำราคา*" (price leader) นั้น ในความเป็นจริงกลายเป็นตัวกำหนดราคาตลาดไป ซึ่งนี่เป็นสิ่งที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน, สมัยก่อนทุนนิยมญี่ปุ่นถูกครอบงำโดยทุนผูกขาด ZAIBATSU อันพิกลพิการที่วางจุดหนักแห่งการผูกขาดอยู่ที่ด้าน "*การไหล*

เวียนสินค้า" (circulation) แต่เดี๋ยวนี้ทุนนิยมญี่ปุ่นกลับถูกครอบงำโดยการผูกขาดที่แท้จริงอันเหมาะสมกับทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐที่ดำเนินการผูกขาดตั้งแต่ "ด้านไหลเวียน" จนถึงภาคบริการโดยมีพื้นฐานอยู่ที่การผลิต การที่ทุนผูกขาดผูกติดกับอำนาจรัฐและใช้อำนาจรัฐเป็นพลังทางเศรษฐกิจได้ ก็เพราะมีพื้นฐานที่มั่นคงขององค์การจัดตั้งโดยทุนเหล่านี้นั่นเอง

ประเด็นที่ 3 อุตสาหกรรมหนัก – เคมีดังกล่าวมีศูนย์กลางอยู่ที่อุตสาหกรรมผลิตสินค้าบริโภคถาวรจำพวกอุตสาหกรรมรถยนต์, อุตสาหกรรมเครื่องใช้ไฟฟ้าภายในบ้าน และอุตสาหกรรมก่อสร้างที่อยู่อาศัย อย่างเช่น ถ้าดูจากตัวเลขในปี 1970 จะพบว่าในบรรดาการผลิตในภาคอุตสาหกรรมการผลิตทั้งหมด (ขนาดกิจการที่จ้างแรงงานตั้งแต่ 20 คนขึ้นไป) นั้น อุตสาหกรรมรถยนต์มีสัดส่วนถึง 8.7% เมื่อเปรียบเทียบกับเหล็กซึ่งมี 6.3% และต่อเรือ 2.3% แล้วนับว่าอุตสาหกรรมรถยนต์มีฐานะเหนือกว่ามากทีเดียว แน่นอนว่าญี่ปุ่นเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศทุนนิยมอื่นที่พัฒนาแล้ว นับว่ายังมีอุตสาหกรรมหนักแบบเก่าในสัดส่วนที่มากกว่าดังกล่าวแล้ว นอกจากนี้ท่ามกลางการเจริญเติบโตในระดับสูงช่วงนี้ แม้จะมีการลงทุนทางด้านวัสดุอุปกรณ์กันขนานใหญ่ แต่เพราะการครองชีพของประชาชนยังมีแนวโน้มที่จะถูกกดให้ต่ำลงโดยสัมพัทธ์ต่อไป สินค้าทุนและสินค้าที่ใช้ในการผลิตจึงมีสัดส่วนค่อนข้างสูงมาก[9] ถ้าการที่สินค้าบริโภคสามารถเพิ่มสัดส่วนขึ้นเรื่อยๆ กระทั่งกลายเป็นอุตสาหกรรมใจกลางในท่ามกลางอุตสาหกรรมหนัก – เคมีที่

---

[9] ในปี 1970 สัดส่วนของสินค้าที่ใช้ในการผลิตเป็น 42.8% ของสินค้าทุนเป็น 31.7% ของสินค้าที่ใช้ไปในการบริโภคเป็น 25.5% ซึ่งในนั้นเป็นสินค้าบริโภคถาวรเสีย 10.3% จาก "KEIZAIYORAN" หน้า 140–141.

กระจุกตัวอยู่ที่สินค้าทุนอย่างมากมายเช่นนี้เป็นลักษณะพิเศษอันหนึ่งของโครงสร้างอุตสาหกรรมภายใต้ทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐแล้ว ทุนนิยมญี่ปุ่นก็ถือได้ว่ามีลักษณะพิเศษอันนี้ด้วย และนี่เป็นสิ่งหนึ่งที่สะท้อนถึงการสถาปนา "สังคมบริโภคขนานใหญ่ของมวลชน" ดังจะได้ดูกันต่อไปภายหลัง

(3) ท่ามกลางการเจริญเติบโตในระดับสูงเช่นนี้ การจ้างงานโดยเฉพาะในอุตสาหกรรมสาขาที่ 2 กับสาขาที่ 3 ได้ขยายตัวรวดเร็วมาก ภาคที่ไม่ใช่การเกษตรและป่าไม้มีประชากรที่ทำงานได้จำนวน 26,120,000 คน ในปี 1955 ได้เพิ่มขึ้นกว่า 60% เป็น 42,510,000 คนในปี 1970 เพราะว่าประชากรที่อยู่ในวัยทำการผลิตได้เพิ่มขึ้นในช่วงนั้นประมาณ 33% ประชากรที่ทำงานได้ของภาคที่ไม่ใช่การเกษตรและป่าไม้จึงเพิ่มจำนวนด้วยอัตราที่รวดเร็วกว่าอัตราการเพิ่มของประชากร ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวถูกแทนที่โดยการเคลื่อนย้ายประชากรออกจากอุตสาหกรรมสาขาที่ 1 (การเกษตร, ประมง และป่าไม้) กับการลดลงของประชากรที่ว่างงาน (ในปี 1955 มี 1,050,000 คน แต่พอมาถึงปี 1970 กลับเหลือเพียง 590,000 คน) กระนั้นตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 1960 ญี่ปุ่นเริ่มขาดแคลนแรงงานโดยเฉพาะแรงงานหนุ่มสาว ทำให้เกิดสภาพที่เรียกว่าการจ้างงานอย่างเต็มที่โดยถึงที่สุด (ultra "full employment") ขึ้น

แน่นอนว่า คำ"full employment" หรือ "การจ้างงานอย่างเต็มที่" ในที่นี้มิได้หมายความว่าไม่มีคนว่างงานเลย ภายใต้ระบบทุนนิยม"การจ้างงานอย่างเต็มที่" ตามลายลักษณ์อักษรนั้นไม่อาจเป็นไปได้ และถึงแม้เราจะยอมรับในทัศนะที่ว่าการมีผู้ไม่มีงานทำโดยสิ้นเชิงจำนวน 5 แสนคนกับมีอัตราการว่างงานอยู่ 1% เป็นการว่างงานแบบ frictional unemployment ก็ตาม ในกรณีญี่ปุ่นเราก็ไม่อาจเพิกเฉยต่อการดำรงอยู่ของผู้มีงานทำไม่เต็มที่

และผู้ว่างงานแอบแฝงจำนวนมหาศาลในหมู่ผู้สูงอายุและวัยกลางคนได้ และแม้จะกล่าวว่าขาดแคลนแรงงาน แต่ปัญหานี้ในญี่ปุ่นก็ยังไม่หนักหน่วงถึงขนาดต้องนำเอาแรงงานต่างชาติจำนวนมากเข้ามาทำงานเหมือนอย่างประเทศยุโรปตะวันตก เพราะอย่างที่กล่าวแล้วว่าปัญหาขาดแคลนแรงงานในญี่ปุ่นนั้นเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะกับกลุ่มคนวัยหนุ่มสาวที่เพิ่งสำเร็จการศึกษาเท่านั้น[10]

การขยายตัวอย่างมากมายของการจ้างงานดังกล่าวรวมถึงการยกระดับอย่างรวดเร็วของผลิตภาพแรงงาน ทำให้มีความเป็นไปได้ที่จะขึ้นค่าจ้างแรงงานอย่างพรวดพราด สำหรับกรณีญี่ปุ่น เนื่องจากว่ายังมีความแตกต่างในระดับค่าจ้างตามเพศตามวัยตามขนาดบริษัท และระดับเงินโบนัสที่มีสัดส่วนค่อนข้างมาก จึงสรุปอะไรไม่ได้ง่าย ๆ กระนั้นหากพิจารณาจาก "*ดัชนีค่าจ้าง*" ของกระทรวงแรงงานแล้วจะพบว่าดัชนีแทจริงของเดือนทั้งหมดในปี 1970 มีมากกว่าปี 1955 ถึง 2.27 เท่า ซึ่งเมื่อเทียบกับประเทศอื่นช่วงเดียวกันปรากฏว่าของอเมริกาเพิ่มขึ้น 1.25 เท่า, ของอังกฤษเพิ่มขึ้น 1.60 เท่า, ของเยอรมันตะวันตกเพิ่มขึ้น 2.41 เท่า และของฝรั่งเศสเพิ่มขึ้น 1.67 เท่า จะเห็นว่าเฉพาะดัชนีแท้จริงของเงินเดือนของญี่ปุ่นกับของเยอรมันตะวันตกเท่านั้นที่เพิ่มมากที่สุด มีผลให้ระดับค่าจ้างของญี่ปุ่นที่เคยต่ำมากเมื่อเทียบกับประเทศอื่น (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [53]) สูงขึ้นเท่ากับระดับ

---

[10] ทั้งๆที่การจ้างงานขยายตัวออกมากเช่นนี้ แต่ปัญหาขาดแคลนแรงงานกลับไม่ค่อยรุนแรงนัก เพราะที่ผ่านมาเศรษฐกิจญี่ปุ่นมีประชากรล้นเกินในภาคเกษตรจำนวนมากและยังสามารถระดมมาใช้อย่างได้ผลด้วย สิ่งนี้เป็นเงื่อนไขสำคัญมากอันหนึ่งในการประคับประคอง การเจริญเติบโตในระดับสูงของเศรษฐกิจญี่ปุ่นเอาไว้ แต่ขณะเดียวกันก็เป็นการแสดงออกถึง "ความล้าหลัง" ของทุนนิยมญี่ปุ่นอย่างหนึ่งด้วย

สากล อย่างเช่น ถ้าค่าจ้างกรรมกรหัตถอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นในปี 1973 เท่ากับ 100 ของอเมริกาจะเท่ากับ 202, ของอังกฤษเท่ากับ 92, ของเยอรมันตะวันตกเท่ากับ 148, ของฝรั่งเศสเท่ากับ 91 และของอิตาลีเท่ากับ 87 ฯลฯ จะเห็นว่า แม้ระดับค่าจ้างในญี่ปุ่นจะถูกระดับค่าจ้างของอเมริกาและเยอรมันตะวันตกทิ้งช่วง แต่ก็ยังอยู่ในระดับเดียวกับประเทศยุโรปตะวันตกอื่น

อย่างไรก็ตาม การที่ทุนนิยมญี่ปุ่นสามารถหลุดพ้นจากโครงสร้างค่าจ้างที่ต่ำแบบเก่าได้ ย่อมช่วยยกระดับรายได้ของพนักงานบริษัท, ชาวนา, ผู้ผลิตขนาดกลาง–ย่อมซึ่งไม่ได้เป็นกรรมกรเช่นกัน จากการคำนวณของกรมวางแผนเศรษฐกิจในปี 1955 ที่ใช้ปี 1934 – 36 เป็นปีฐาน พบว่าดัชนีระดับการบริโภคการบริโภคในเมืองเป็น 108.1, ในชนบทเป็น 131.3 เฉลี่ยแล้วเป็น 117.4 แต่พอถึงปี 1970 ได้ยกระดับขึ้นเป็น 220.4, 310.9 และ 243.0 ตามลำดับ สำหรับเหตุผลที่ชนบทมีดัชนีระดับการบริโภคเพิ่มขึ้นในสัดส่วนที่สูงกว่าในเมืองนั้นเพราะในปีฐานมีความแตกต่างระหว่างชนบทกับเมืองอยู่มากนั่นเอง อย่างไรก็ตาม การที่ประชาชนขยายการบริโภคเป็นอย่างมากเป็นสิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้แล้ว และสิ่งนี้เองเป็นสาเหตุให้เกิด "สังคมบริโภคขนานใหญ่ของมวลชน" ในญี่ปุ่น แน่นอนว่าสัดส่วนของรายจ่ายในการบริโภคส่วนบุคคลในญี่ปุ่นเทียบกับรายจ่ายมวลรวมประชาชาติในปี 1971 ยังเป็น 51.9% ซึ่งต่ำกว่าของอเมริกา (62.2%), อังกฤษ (62.1%) และฝรั่งเศส (59.1%) ไม่น้อย กระนั้นก็ยังไล่เรี่ยกับของเยอรมันตะวันตก (53.9%) แสดงว่าการจัดสรรรายได้ให้กับแรงงานในญี่ปุ่นมีสัดส่วนค่อนข้างต่ำ ในขณะที่มีอัตราการออมค่อนข้างสูง และส่วนใหญ่ของผลผลิตมวลรวมยังถูกใช้ในการสะสมทุน เนื่องด้วยการขยายตัวของ

เครดิตผู้บริโภคอันเป็นลักษณะพิเศษหนึ่งของทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐยังมีในญี่ปุ่นไม่เพียงพอ นอกจากนี้การประกันสังคมของญี่ปุ่นก็มีระดับต่ำมาก จึงถือได้ว่า "สังคมบริโภคขนานใหญ่ของมวลชน" ยังไม่สุกงอกเต็มที่ในญี่ปุ่น กระนั้น จากรูปแบบการบริโภคระยะหลัง ๆ ก็แสดงว่าญี่ปุ่นได้เคลื่อนเข้าใกล้ประเทศทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐอื่น ๆ แล้ว และทิ้งห่างจากประเทศด้อยพัฒนาไปลิบลับด้วย

(4) สุดท้าย จำเป็นต้องพูดถึงนโยบายแบบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐบ้าง อย่างที่เห็นแล้วว่าขั้นตอนนี้มีการใช้ระบบ FISCAL POLICY[11] ที่อาศัยการคลังกับการเงินเป็นใจกลางในการปรับสภาวะเศรษฐกิจซึ่งค่อนข้างประสบผลสำเร็จด้วย แต่สิ่งที่เรียกว่านโยบายของทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐนั้นมิได้สิ้นสุดเพียงนี้ กล่าวให้ถูกต้องขึ้นก็คือว่า นโยบายปรับสภาวะเศรษฐกิจดังกล่าวดำเนินไปได้โดยผ่านการปรับปริมาณอุปทานของเงินตราด้วยเครื่องมือทางการเงินและการคลังที่มีจุดประสงค์หลากหลายนั่นเอง และอุปทานของเงินตราของรัฐบาลเช่นนี้ เมื่อเทียบกับยุคจักรวรรดินิยม "คลาสสิค" แล้วมีความยืดหยุ่นกว่ามาก เพราะในขั้นตอนนี้มีการใช้ระบบเงินตราควบคุมที่สามารถกระตุ้นและยังจำเป็นต้องกระตุ้นภาวะเงินเฟ้อได้ในระดับหนึ่งด้วย บนพื้นฐานของความยืดหยุ่นของอุปทานของเงินตราของรัฐบาลเช่นนี้ ทำให้รัฐสามารถขยายการใช้นโยบายการเงินและการคลังไปในทุกๆ

---

[11] คำว่า Fiscal Policy นั้น ในความหมายแคบก็คือ นโยบายปรับภาวะเศรษฐกิจโดยการควบคุมปริมาณของอุปทานเงินโดยผ่านการคลัง แต่ภายใต้ทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐนี้ การคลังกับการเงินมีความผูกพันธ์กันแน่นแฟ้นมาก ทำให้โดยทั่วไปแล้วไม่อาจใช้มาตรการการคลังเพียงอย่างเดียวในการปรับภาวะเศรษฐกิจ นโยบายการคลัง กับนโยบายการเงินจึงเป็นดั่งล้อรถ 2 ข้าง ที่ต้องใช้วิ่งคู่กันไป ฉะนั้นในที่นี้เราจึงเรียกนโยบาย 2 อย่างนี้รวม ๆ กันว่า เป็น Fiscal Policy.

ด้านของเศรษฐกิจ และทำให้อำนาจรัฐแทรกแซงกระบวนการเศรษฐกิจอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

เราคงไม่สามารถเจาะลึกในรายละเอียดของนโยบายแต่ละข้อ ณ ที่นี้ได้ ส่วนนโยบายการเกษตรที่เป็นรูปธรรมนั้น คงจะได้พิจารณาในภายหลัง อย่างไรก็ดี ถ้ากล่าวอย่างกว้าง ๆ แล้วด้านหนึ่ง มันทำหน้าที่ปรับผลประโยชน์ของกลุ่มทุนผูกขาด ทั้งช่วยเร่งการสะสมทุนของกลุ่มทุนทั้งหมด พร้อมกันนั้น "นโยบายสังคม" ที่ผ่อนคลายความขัดแย้งทางชนชั้นและรักษาเสถียรภาพของ "ระบบ" ยังได้ขยายตัวขนานใหญ่ยิ่งกว่าในช่วงจักรวรรดินิยม "คลาสสิค" ฉะนั้นในกรณีญี่ปุ่น แม้ยังล่าช้าในเรื่องนี้อยู่บ้าง แต่การประกันสังคมก็ขยายใหญ่ขึ้น และการลงทุนทางด้านสาธารณูปโภค เช่น กองทุนช่วยเหลือผู้ตกงาน, การสร้างที่อยู่อาศัยสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อย และสวัสดิการทางสังคมประเภทต่าง ๆ ฯลฯ ก็เพิ่มขึ้น

และนโยบายการเกษตรเองก็มิได้อยู่นอกเหนือไปจากนั้น แน่นอนในด้านหนึ่งนโยบายการเกษตรมุ่งพัฒนาเทคนิคการเกษตรหรือขยายการผลิตทางการเกษตร ฯลฯ แต่อีกด้านหนึ่งก็มุ่งทำให้ชาวนาเป็นกลุ่มผู้สนับสนุนระบบทุนนิยมโดยผ่านการยกระดับและค้ำประกันรายได้ชาวนา กับมุ่งประกันตลาดสำหรับทุนโดยผ่านการยกหรือรักษาระดับการบริโภคของครอบครัวชาวนา โดยเฉพาะนโยบายการเกษตรที่ขยายการทุ่มเงินทุนทางการเงินและการคลังไปยังภาคเกษตร ในงานโยธาสาธารณะประโยชน์นั้น ถือได้ว่าเป็นลักษณะพิเศษแบบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐด้วยเช่นกัน

[56] การเปลี่ยนโฉมหน้าทุนนิยมเช่นนี้ ทำให้การเกษตรเปลี่ยนแปลงไปมากมาย แต่ก่อนจะวิเคราะห์อย่างเป็นรูปธรรมถึงการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จำเป็นต้องพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงของเงื่อนไขสภาพแวดล้อม

2 อย่างก่อน *ประการแรก*ก็คือ การเปลี่ยนแปลงอย่างเด่นชัดในเรื่องอาหารการกินของประชาชนรวมถึงความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ระหว่างอุปสงค์กับอุปทานของผลผลิตการเกษตรที่ตามมา ส่วน*อีกประการ*ก็คือการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างการจ้างงานกับการลดลงของจำนวนชาวนาซึ่งหมายถึงการที่พวกเขาไหลออกจากภาคเกษตรอย่างรวดเร็ว

ก่อนอื่นถ้าเริ่มจากความเปลี่ยนแปลงอย่างแรกจะพบว่า ความก้าวหน้าของ"การกลายเป็นอุตสาหกรรมหนัก – เคมี"และการขยายตัวของระดับการบริโภคนั้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในเรื่องอาหารการกินของประชาชนญี่ปุ่น พูดสั้น ๆ ก็คือ ประชาชนที่เดิมกินข้าวกับน้ำแกงมิโซะ (MISO SHIRU) เป็นหลักได้เปลี่ยนมาบริโภค ขนมปัง, นมสด, เนื้อ, ผักและผลไม้เป็นหลักแทน ถ้าดูความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ปริมาณอาหารบำรุงกำลังที่ประชาชนคนหนึ่ง ๆ ได้รับ จะเป็นดัง*ตารางที่ 13* ซึ่งเห็นได้ว่าประชาชนได้ปริมาณแคลอรี่เพิ่มขึ้นบ้าง แต่ที่เด่นชัดก็คือบริโภคคาร์โบไฮเดรตน้อยลงโดยหันไปบริโภคโปรตีนจากสัตว์กับไขมันเพิ่มขึ้น ความเปลี่ยนแปลงของวิถีการบริโภคเช่นนี้ไม่ว่าประเทศไหนก็เริ่มต้นในขั้นตอนจักรวรรดินิยม (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [37]) ในญี่ปุ่นเริ่มเห็นสิ่งนี้ชัดภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 แต่ถูกทำให้ขาดตอนและถอยหลังไปก้าวใหญ่โดยสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งกลับทำให้การขยายตัวเปลี่ยนแปลงในช่วงหลังนี้มีความรวดเร็วยิ่งขึ้น

แต่ถ้าพิจารณาความเปลี่ยนแปลงของวิถีการบริโภคของคนญี่ปุ่นจาก"ตารางอุปสงค์อุปทานของอาหาร"[12] ว่า อุปทานของอาหารที่สำคัญเป็น

---

12 "ตารางอุปสงค์–อุปทานของอาหาร" นี้คำนวณอาหารที่บริโภคภายในประเทศภายหลังจากบวกลบหักการนำเข้าการส่งออกอาหารไปแล้ว เหตุที่ปริมาณแคลอรี่ที่บริโภคไปของตารางที่ 14 มากกว่าของตารางที่ 13 นั้น ถือว่าเป็นการสูญเสียไปในช่วงการขนย้ายหรือการบริโภค

อย่างไรบ้างนั้นก็จะเป็นดังตาราง*ที่ 14* กล่าวโดยส่วนรวมแล้ว การบริโภคพืชผลจำพวกข้าว และมันลดลง ขณะที่มีการบริโภคพืชผัก, ผลไม้ และเนื้อสัตว์เพิ่มอย่างรวดเร็ว สอดคล้องกับตารางที่ 13 ที่ผ่านมา แต่ที่น่าจับตาเป็นพิเศษในตารางนี้ก็คือประเด็นต่าง ๆ ดังนี้คือ

(1) ในธัญญาพืชจำพวกข้าว มีการบริโภคข้าวสาลีเพิ่มขึ้นบ้างขณะที่การบริโภคข้าวเจ้าลดลงอย่างชัดเจน ดังจะเห็นว่าประชาชนแต่ละคนก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 บริโภคข้าวเจ้าเฉลี่ยปีละ 150 กิโลกรัมมาช้านาน ต่อมากลับบริโภคเพียง 60% ของค่าเฉลี่ยข้างต้นเท่านั้น

(2) มีการบริโภคผักกับผลไม้เพิ่มค่อนข้างมาก โดยเฉพาะอัตราการเพิ่มของผลไม้นั้นสูงมากเป็นพิเศษคือ เพิ่มถึงราว 3.5 เท่าในช่วงนี้ และเมื่อพิจารณาว่าผลไม้มีราคาค่อนข้างแพงโดยสัมพัทธ์แล้วจะเห็นว่าชาวญี่ปุ่นมีความสมบูรณ์ในวิถีการบริโภคยิ่งขึ้นมาก

(3) อาหารจำพวกเนื้อสัตว์ก็เพิ่มขึ้นมาก โดยเฉพาะเนื้อหมู (8.1 เท่าจากปี 1955 ถึง 1975), เนื้อไก่ (7.3 เท่า), นมวัวและผลิตภัณฑ์นม (4.7 กับ 4.1 เท่า) อย่างไรก็ดี สำหรับการบริโภคไข่ไก่ นมวัว และผลิตภัณฑ์นม พอถึงทศวรรษที่ 1970 ก็เริ่มอิ่มตัว

(4) สำหรับอาหารพวกน้ำมันไขมัน แม้ส่วนที่มาจากเนื้อสัตว์จะมีเพิ่มขึ้นมาก แต่น้ำมันไขมันพืชก็ยังมากกว่า ฉะนั้น การพึ่งพาน้ำมันไขมันพืช รวมทั้งการพึ่งพาอาหารทะเลที่เป็นเนื้อสัตว์ค่อนข้างมาก[13] จึงเป็นลักษณะเด่นอันหนึ่งของวิถีการบริโภคของญี่ปุ่น

---

[13] ถ้าดูจากโปรตีนที่มาจากเนื้อสัตว์แล้วในปี 1955 เอามาจากอาหารทะเล (ปลา, หอย) ถึง 76.8% พอมาในปี 1965 เหลือ 58.5% ในปี 1970 เหลือ 50.2% และปี 1975 เหลือ 48.7% (คำนวณจากข้อมูลตัวเลขเดียวกับของตารางที่ 14)

ตารางที่ 13

ปริมาณอาหารบำรุงกำลังของประชาชนญี่ปุ่นใน 1 วัน ต่อ 1 คน

ปี	พลังงาน (แคลอรี่)	คาร์โบไฮเดรต (กรัม)	โปรตีน (กรัม)			ไขมัน (กรัม)
			รวม	จากเนื้อสัตว์	จากพืช	
1955	2,104 (100.0)	411 (100.0)	69.7 (100.0)	22.3 (100.0)	47.4 (100.0)	20.3
1960	2,096 (99.6)	399 (97.1)	69.7 (100.0)	24.7 (110.8)	45.0 (94.9)	24.7 (121.7)
1965	2,184 (103.8)	384 (93.4)	71.3 (102.3)	28.5 (127.8)	42.8 (90.3)	36.0 (177.3)
1970	2,210 (105.0)	368 (89.5)	77.6 (111.3)	34.2 (153.4)	43.4 (91.6)	46.5 (229.1)
1975	2,188 (104.0)	337 (82.0)	80.0 (114.8)	38.5* (172.6)	41.5* (87.6)	52.0 (256.2)

ที่มา : ปี 1955, 1960 จาก "NIHON NO KEIZAITOKEI" (GE), หน้า 96–97, ปี 1965 จาก "KEIZAI YORAN" ฉบับปี 1972, หน้า 269, ปี 1970 จาก "KEIZAI YORAN" ฉบับปี 1976, หน้า 282–283, ปี 1975 จาก "NORIN SUISAN TOKEI" ฉบับปี 1977, หน้า 72

* เป็นตัวเลขโดยประมาณของปี 1974

ตารางที่ 14

ปริมาณของอุปทานของอาหารหลักต่อปีของประชาชนญี่ปุ่นหนึ่งคน

(หน่วย : กิโลกรัม)

		1955	1960	1965	1970	1975
พืชจำพวกข้าว	รวมทั้งหมด	155.8	149.9	145.2	128.5	122.1
	ใน ข้าวเจ้า	110.7	115.0	111.7	95.1	88.1
	นั้น ข้าวสาลี	25.1	25.8	29.0	30.8	31.5
พืชจำพวกมัน		46.1	32.3	22.8	16.2	16.0
พืชจำพวกถั่ว		9.4	10.2	9.8	9.8	7.5
ผัก		82.4	99.6	109.6	115.6	111.0
ผลไม้		12.3	22.3	28.5	38.2	43.0

ตารางที่ 14 (ต่อ)

(หน่วย : กิโลกรัม)

		1955	1960	1965	1970	1975
สัตว์เลี้ยง	รวมทั้งหมด	18.8	32.2	55.2	77.6	84.1
	ในนั้น เนื้อวัว	1.1	1.2	1.5	2.0	2.5
	ในนั้น เนื้อหมู	0.8	1.3	3.1	4.7	6.5
	ในนั้น เนื้อไก่	0.3	0.4	1.6	3.7	5.2
	ในนั้น เนื้อปลาวาฬ	0.9	1.6	2.1	1.2	0.9
	ในนั้น ไข่ไก่	3.4	4.9	8.8	14.8	14.0
	ในนั้น นมวัว	6.2	11.8	19.7	26.4	28.9
	ในนั้น ผลิตภัณฑ์นม*	5.9	10.5	17.7	23.7	24.4
พวก ปลา พวกหอย		26.3	27.8	29.2	31.8	34.6
น้ำตาล		12.3	15.1	18.8	26.9	26.2
น้ำมัน–ไขมัน		2.7	4.3	6.8	9.5	11.4
(ที่มาจากสัตว์)		(0.4)	(1.1)	(1.7)	(2.2)	(2.2)

ที่มา : กระทรวงเกษตร "SHOKURYOJUKYUHYO" ของแต่ละปี

* คำนวณจาก ปริมาณนมที่เป็นวัตถุดิบ

ต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของอุปสงค์เช่นนี้ ทำให้การผลิตทางการเกษตรต้องเปลี่ยนแปลงตามระดับหนึ่ง เช่นถ้าดูจากตารางที่ 7 ที่อ้างแล้วจะเห็นว่า ขณะที่การผลิตผัก, ผลไม้และสัตว์เลี้ยงเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วโดยสัมพัทธ์ แต่การผลิตพืชจำพวกข้าวหรือมันกลับเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยหรือลดลง หากถามว่าการปรับตัวของการผลิตทางการเกษตรอันนี้ได้รับความสำเร็จหรือไม่? จะตอบได้ว่าไม่อาจกล่าวเช่นนั้น ถ้าดูจาก "อัตราส่วนที่พึ่งตนเองได้" ของอาหารหลักใน*ตารางที่ 5* แล้วจะเข้าใจเรื่องนี้ได้ดี จากตารางที่ 15 จะเห็นว่า สำหรับธัญญาพืชหลักนั้นมีแต่ข้าวเจ้าที่ผลิตได้ล้นเกินส่วนข้าวสาลี, ข้าวบาร์เล่ย์, ข้าวไร(rye) และถั่วเหลือง (soybean) ต้องพึ่งพาการนำเข้าเกือบทั้งหมด จะยกเว้นก็เฉพาะจำพวกผักและผลไม้ (การที่อัตราการพึ่งตนเองได้ของผลไม้ลดต่ำลงก็เพราะมีการนำเข้าผลไม้ที่ญี่ปุ่นผลิตได้น้อย เช่น กล้วยหอม, มะนาว, grape fruit ฯลฯเพิ่มขึ้นนั่นเอง) ส่วนผลผลิตจากสัตว์เลี้ยง เช่น เนื้อ, ไข่ไก่, นมวัว และผลิตภัณฑ์นม เหล่านี้แม้ว่าจะมี "อัตราส่วนที่พึ่งตนเองได้" ในระดับสูง แต่อาหารสัตว์โดยเฉพาะพวก heavy fodder นั้นเป็นสินค้านำเข้าแทบทั้งสิ้น[14] ผลผลิตจากสัตว์เลี้ยงเหล่านี้จึงเป็นเสมือนสินค้าประกอบการขั้นที่ 2 ของผลผลิตการเกษตรที่นำเข้ามา ทำให้ "อัตราส่วนที่พึ่งตนเอง" ได้ลดระดับลงอย่างรวดเร็วในช่วงนี้ "อัตราส่วนที่พึ่งตนเองได้" รวมทั้งหมดในตารางที่ 15 ยังเป็น 74% ในปี 1975 ทั้งนี้เพราะเป็นการคำนวณจากราคาและคิดเอาผลผลิตจากพวกสัตว์

---

[14] อัตราการพึ่งตนเองได้ของ heavy fodder ในตารางที่ 15 เป็น 31% ในปี 1975 แต่ที่จริงแล้ว heavy fodder ที่ผลิตภายในประเทศอย่างพวกรำข้าวล้วนแล้วแต่เป็นผลิตภัณฑ์ระดับสองที่เกิดจากกระบวนการประกอบการข้าวสาลี, ถั่วเหลืองที่*นำเข้ามา* เมื่อคิดถึงเรื่องเช่นนี้ทำให้เราถือได้ว่า heavy fodder เกือบทั้งหมดเป็นสินค้านำเข้า

ตารางที่ 15

อัตราส่วนที่พึ่งตนเองได้ของอาหารหลัก

(หน่วย : %)

	1955	1960	1965	1970	1975
ข้าวเจ้า	91	102	95	106	100
ข้าวสาลี	40	39	28	9	4
ข้าวบาร์เล่ย์, ข้าวไร	78	107	73	34	10
ถั่วเหลือง	40	28	11	4	4
ผัก	—	100	100	99	99
ผลไม้	101	100	90	84	84
พวกเนื้อสัตว์	100	91	89	88	76
ไข่ไก่	100	101	100	97	97
นมวัว, ผลิตภัณฑ์นม	89	89	86	89	82
น้ำตาล	11	18	30	23	15
heavy fodder	—	67	44	33	31
อัตราส่วนที่พึ่งตนเองได้ รวมทั้งหมด	87	90	18	76	74

มาที่ : NOGYO MAKUSHO. FUZOKU. TOKEIHYO, ประจำปี 1966 หน้า 13, ประจำปี 1976 หน้า 81

เลี้ยงรวมอยู่ในการผลิตภายในประเทศด้วยฉะนั้นถ้าคิดเพียง "อัตราส่วนที่พึ่งตนเองได้" ของธัญญาพืชเท่านั้นอัตราส่วนนี้จะลดลงอย่างรวดเร็วจาก 83% ในปี 1960 เป็น 43% ในปี 1975 กล่าวคือ อาหารหลักของญี่ปุ่นนั้น ถ้ายกเว้นข้าวเจ้า, ผัก และผลไม้แล้วอย่างอื่นต้องพึ่งพาการนำเข้าแทบทั้งสิ้น[15]

ถึงตอนนี้คงพอจะเห็นแล้วว่า การผลิตทางการเกษตรของญี่ปุ่นไม่อาจปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างอุปสงค์ในช่วงที่มีการเจริญเติบโตระดับสูงทางเศรษฐกิจได้อย่างราบรื่น พูดให้ถูกต้องขึ้นได้ว่ามีแต่การผลิตผักและผลไม้เท่านั้นที่ปรับตัวได้ระดับหนึ่ง ส่วนการเลี้ยงสัตว์ดูเหมือนว่าจะปรับตัวได้ แต่เบื้องหลังที่แท้จริงนั้นแทบจะเลี้ยงตัวเองไม่ได้เลย ภายใต้สภาพเช่นนี้ข้าวเจ้าและผลไม้จำนวนหนึ่ง กับผลผลิตจากสัตว์เลี้ยงจำนวนหนึ่งกำลังตกอยู่ในสภาพล้นเกิน[16] ในขณะที่การนำเข้าผลผลิตการเกษตรกลับมีเพิ่มขึ้นตลอด ทำให้ "อัตราส่วนที่พึ่งตนเองได้" ตกต่ำลงทุกที ๆ นี่เป็นภาพของคู่ขัดแย้งระหว่างความล้นเกินกับความขาดแคลนซึ่งดำรงอยู่คู่

---

15 ถ้าจะดูอัตราส่วนที่พึ่งตนเองได้ของข้าวสาลี ข้าวไรของประเทศหลักๆจะพบว่า อเมริกาเป็น 176% (ปี 1970), อังกฤษ 45% (ปี 1970–71), เยอรมันตะวันตก 87% (ปี 1969–1970), ฝรั่งเศส 147% (1969–1970), โซเวียต 112% (ปี 1964–66) หรือถ้าจะดูอัตราส่วนที่พึ่งตนเองได้ของธัญญาพืชทั้งหมดก็จะเป็น 140, 65, 83 และ 163% ตามลำดับ สรุปก็คือประเทศญี่ปุ่นนับว่าเป็นประเทศที่มีอัตราส่วนที่พึ่งตนเองได้ต่ำที่สุดในหมู่ประเทศหลักของโลกแม้แต่ประเทศอังกฤษที่ครั้งหนึ่งเคยเลือกใช้การผลิตธัญญาพืชออกไปนอกประเทศ (ดังได้กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [28]) ในปัจจุบันนี้ก็ยังมีอัตราส่วนที่พึ่งตนเองได้ที่สูงกว่าของญี่ปุ่นมาก

16 ในผลไม้ก็อย่างเช่น ส้ม (MIKAN) กำลังตกอยู่ในสภาพการผลิตล้นเกินอย่างเห็นได้ชัดขั้นทุกทีส่วนแอปเปิ้ล กับองุ่น ก็อยู่ในสภาพที่ใกล้จะผลิตล้นเกินแล้ว ในต้นผลผลิตจากสัตว์เลี้ยงก็มีไข่ไก่กับนมวัวที่หลังจากเข้าสู่ทศวรรษที่ 1970 แล้วการบริโภค สิ่งเหล่านี้ก็อยู่ในภาวะที่คงที่ทำให้ต้องเผชิญกับอันตรายของการผลิตล้นเกินอยู่ตลอดเวลา

กัน สำหรับคำถามที่ว่า*ทำไม*ความขัดแย้งดังกล่าวถึงเกิดขึ้น คงจะเป็นที่กระจ่างชัดต่อไป (ดูหัวข้อที่ [121]กับ [143]) อย่างไรก็ตาม จะเห็นว่าท่ามกลางการเจริญเติบโตระดับสูงทางเศรษฐกิจอันนี้ การเกษตรญี่ปุ่นได้ค่อยๆ สูญเสียกำลังที่จะเลี้ยงดูประชาชนลงไปทุกทีๆ เป็นที่น่าสังเกตว่านี่เป็นต้นตอทำให้เกิดการทำลายภาคเกษตรที่ปรากฏออกมาเป็นปัญหาในรูปแบบต่าง ๆ ด้วย

[57] ต่อไปเป็นเรื่องการไหลออกของประชากร ซึ่งมีสภาพดัง*ตารางที่ 16* อันนี้แสดงถึงการเคลื่อนย้ายอาชีพ ซึ่งพบว่าในแต่ละปีประชากรเฉลี่ยราว ๆ 7–8 แสนคนได้ย้ายจากภาคเกษตรไปทำงานในภาคอุตสาหกรรม นอกจากนี้ ยังไปทำงานต่างถิ่นอื่นอีกราว 2 แสน 5 หมื่นคน ซึ่งรวมแล้วประมาณ 1 ล้านคนต่อปี การไหลออกของประชากรดังกล่าวมีมากที่สุดในราวปี 1963–1967 พอย่างเข้าทศวรรษที่ 1970 แม้มีแนวโน้มลดลงก็ยังอยู่ในระดับที่สูงอยู่ดี

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงเนื้อหาแล้วจะพบว่าไม่มีความแตกต่างกันนักระหว่างเพศชายกับหญิงที่เด่นชัดก็คือ ประชากรที่ไหลออกส่วนใหญ่มีอายุไม่ถึง 20 ปี กล่าวคือ ลูกหลานชาวนาที่เพิ่งสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมหรือกำลังจะสำเร็จการศึกษาเป็นผู้ที่ไหลออกไปมากที่สุด ในขณะที่ผู้ที่มีวัยเกิน 35 ปีจะมีเพียง 1 ใน 4 ของประชากรซึ่งไหลออกในทศวรรษที่ 1970 (แม้ภายหลังจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นก็ตาม) สิ่งนี้สะท้อนถึงลักษณะพิเศษของโครงสร้างการจ้างงานในญี่ปุ่นที่ขาดแคลนคนรุ่นหนุ่มสาว โดยมีคนวัยกลางคนและชรามากเกินไปนั่นเอง (กล่าวไปบ้างแล้วในหัวข้อที่ [55]) ถ้าจะดูตามรูปการการไหลออกที่แบ่งเป็นแบบที่ออกจากหมู่บ้านไปเลยกับไปทำงาน

ตารางที่ 16

การไหลออกของประชากรชาวนา

(หน่วย : พันคน)

		1958–62	1963–67	1968–72	1973–75
จำนวนผู้ทำงานทั้งหมด (1)		686.4	860.6	798.2	664.1
แบ่งตามเพศ	ชาย	383.4	453.2	398.2	314.4
	หญิง	303.0	407.4	400.0	349.8
แบ่งตามอายุ	~19 ปี	481.9	606.4	488.9	336.0
	~34 ปี	171.1	161.6	167.7	160.6
	~35 ปี	33.4	92.6	141.6	168.0
แบ่งตามรูปการ	แบบออกจากหมู่บ้านไปเลย	411.1	403.8	301.1	193.8
	แบบ Commute (เดินทางไปมาระหว่างบ้านกับที่ทำงาน)	275.3	456.8	497.1	470.4
จำนวนผู้ออกไปทำงานต่างถิ่นทั้งหมด		142.4	226.8	223.0	247.3
จำนวนผู้ออกจากงานทั้งหมด (2)		142.4	226.8	223.0	250.4
(1) – (2) คงเหลือยอดสุทธิ		544.0	633.8	575.8	413.7

ที่มา : ที่เดียวกับตารางที่ 15 ของประจำปี 1966 หน้า 78–79, ของประจำปี 1976 หน้า 23–24 ส่วนจำนวนผู้ออกไปทำงานต่างถิ่นนั้น รวบรวมมาจาก NOKA SHU GYODOKO CHOSA, HOKOKUSHO ของแต่ละปี

แบบไปเช้า-เย็นกลับ จะพบว่า ตอนแรกแบบออกไปไม่กลับนั้นได้รับความนิยมมากกว่า ต่อมาแบบไปเช้า–เย็นกลับได้รับความนิยมขึ้นเรื่อย ๆ จนเป็นจำนวนประมาณ 2 ใน 3 ขึ้นไปของผู้ไหลออกจากหมู่บ้านทั้งหมด ที่เป็นเช่นนี้เพราะช่วงนี้ยังเปิดโอกาสให้ประชาชนทำงานใกล้หมู่บ้านได้มากขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นเพราะประชากรไม่ได้ไหลออกเฉพาะลูกคนรอง (คนที่ 2 ที่ 3) หรือลูกสาวอีกต่อไป หากยังรวมถึงเจ้าของบ้าน (SETAINUSHI) ลูกผู้รับช่วงต่อ (ATOTORI) และแม่บ้าน (SHUFU) อีกด้วย

จากการที่ประชากรไหลออกยิ่งกว่าไหลเข้าเป็นอย่างมากเช่นนี้ ทำให้ประชากรชาวนาลดลงประมาณ 4–5 แสนคนในทุกปี ซึ่งเรื่องนี้มีความเคลื่อนไหวอยู่ 2 ประการที่น่าจับตามองกล่าวคือ *ประการที่ 1* แม้คนที่ทำงานในการเกษตรจะลดลงก็ไม่ได้หมายความว่า ส่วนหนึ่งของผู้ที่ทำงานในการเกษตรได้ย้ายไปทำงานในภาคอุตสาหกรรมโดยตรง จาก "การสำรวจพลังแรงงาน" ปรากฏว่ามีประชากรทำงานในภาคเกษตร 15,410,000 คน ในปี 1955 (100.0) 13,390,000 คนในปี 1960 (86.9), 9,900,000คน ในปี 1965 (64.2), 8,230,000 คนในปี 1970 (53.4) และ 5,960,000 คน ในปี 1975 (38.7) ซึ่งเป็นการลดลงที่รวดเร็วมาก เหตุที่เป็นเช่นนี้ ส่วนใหญ่เพราะมีคนทำงานในภาคเกษตรน้อยลงทุกปี ๆ ขณะที่ผู้ซึ่งเพิ่งจะสำเร็จการศึกษา ส่วนมากก็ทำงานนอกภาคเกษตรทำให้ไม่มีผู้สืบทอดงานเกษตร เช่น ถ้ามีครอบครัวชาวนาอยู่ 6 ล้านครัวเรือนและมีการเปลี่ยนรุ่นกันครั้งหนึ่งภายในระยะเวลาเฉลี่ย 30 ปี ฉะนั้นมีผู้ชายเข้ามาทำงานในภาคเกษตรแต่ละปีแค่ 2 แสนคนก็เพียงพอที่จะทดแทนประชากรที่ลดหายไป ในความเป็นจริงผู้ที่สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมต้นและปลายในเดือนมีนาคม ปี 1955 ซึ่งทำงานในภาคเกษตรนั้น เป็นผู้ชาย 148,000 คน (อัตราส่วนทดแทน

74%) เนื่องจากว่ามีบางคนที่ทำงานในภาคเกษตรหลังจากเรียนจบไปนานพอสมควรแล้ว นอกจากนี้ สตรีบางคนที่ทำงานในภาคเกษตรอาจจะรับบุตรบุญธรรมทำให้ในความเป็นจริงอาจถือได้ว่าอัตราส่วนทดแทนดังกล่าวนั้นเกือบเท่ากับ 100% ได้กระนั้น ตัวเลขนี้ในปี 1960 ก็ยังลดลงเป็น 78,000 คน (อัตราส่วนทดแทน 39%), ในปี 38,000 คน (อัตราส่วนทดแทน 19%), ในปี 1970 เป็น 30,000 คน (อัตราส่วนทดแทน 15%) และในปี 1975 เป็น 12,000 คน (อัตราส่วนทดแทน 6.0%) ปัจจุบันครอบครัวชาวนาที่พอจะมีผู้รับสืบทอดงานต่อมีอยู่ไม่เกิน 10% เท่านั้น

การเคลื่อนย้ายประชากรเช่นนี้ ทำให้ประชากรในภาคเกษตรมีอายุเฉลี่ยสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว เช่นในปี 1961 นั้น 21.4% ของผู้ทำงานหลักมีอายุไม่ถึง 30 ปี ผู้ที่อายุเกิน 60 ปีมีเพียง 16.4% แต่พอถึงปี 1970 คนกลุ่มแรกกลับมีเพียง 11.1% และลดเหลือเพียง 8.0% ในปี 1975 ในขณะที่คนกลุ่มหลังเพิ่มสัดส่วนขึ้นเป็น 20.2% และ 24.3% ตามลำดับ จึงสรุปได้ว่าปัจจุบันแรงงานเกือบครึ่งที่ดำรงการผลิตทางการเกษตรของญี่ปุ่นไว้นั้น คือผู้สูงวัยกว่า 50 ปีขึ้นไป การที่แรงงานภาคเกษตรมีอายุมากขึ้นรวมถึงความจริงที่ว่าพวกเขาเกือบ 60% เป็นสตรีนั้น ทำให้มีนัยยะว่าแรงงานภาคเกษตรอ่อนแอลง ความอ่อนแอลงดังกล่าวมิได้หมายถึง ความสามารถในการทำงานเท่านั้น ยังรวมถึงความสามารถในการรับเทคนิคใหม่ ๆ และนี่ย่อมเป็นอุปสรรคใหญ่อันหนึ่งด้วย ถ้าพิจารณาจากโครงสร้างการจ้างงานของญี่ปุ่นที่การจ้างงานนอกภาคเกษตรรวมศูนย์ไปที่กลุ่มคนวัยเยาว์แล้ว ความอ่อนแอดังกล่าวเป็นผลที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

ประการที่ 2 ประชากรที่ไหลออกไปนอกภาคเกษตรซึ่งออกจากบ้านไปเลยนั้นมีค่อนข้างน้อยโดยเปรียบเทียบ ส่วนใหญ่ด้านหนึ่งยังทำเกษตร

อีกด้านหนึ่งไปทำงานในอุตสาหกรรมแขนงอื่นด้วย (ไปทำงานนอกบ้านแบบไปเช้า–เย็นกลับ หรือออกไปทำงานต่างถิ่นเป็นช่วงๆ) สิ่งนี้ถ้าพิจารณาจากด้านของครัวเรือนชาวนาแล้ว มิได้หมายความว่าครัวเรือนชาวนามีจำนวนลดลง แต่ครัวเรือนชาวนาที่ทำงานอื่นด้วยนั้นมีมากขึ้น สำหรับรายละเอียดของสภาพที่เป็นจริงและความหมายของเรื่องนี้เราจะพิจารณาอีกในตอนหลัง (หัวข้อที่ [83] ถึง [85]) ในที่นี้ขอเพียงกล่าวว่า ปัจจุบันแม้ครัวเรือนชาวนาส่วนใหญ่ยังดำรง "สภาพครอบครัว" ไว้ แต่แรงงานส่วนใหญ่ได้ไหลออกไปสู่ภาคนอกการเกษตร เหลือแต่แม่บ้านกับคนชราที่ดำเนินกิจการเกษตรขนาดย่อยเท่านั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ครัวเรือนกำลังจะกลายเป็น "*สภาพกลวง*" KŪDŌKA ไปแล้ว

ปัญหาที่ว่าทำไมการผละทิ้งการเกษตรอย่างไม่สมบูรณ์เช่นนี้จึงปรากฏออกมาเป็นรูปการหลักนั้นสามารถคิดได้หลายแง่ เช่น ในกลุ่มคนวัยกลางคนและสูงอายุ นอกจากไปทำงานต่างถิ่นแล้วก็ไม่มีช่องทางอื่น และแม้ว่าระดับค่าจ้างจะสูงขึ้น แต่เมื่อพิจารณาจากภาวะเงินเฟ้อหรือระดับการบริโภคที่เพิ่มขึ้น ทำให้ไม่อาจเสี่ยงที่จะเลิกทำทางการเกษตรอย่างสิ้นเชิง การประกันสังคม โดยเฉพาะนโยบายสวัสดิการสำหรับคนชราที่ยังไม่พอเพียง ทำให้จำเป็นต้องคงกิจการเกษตรไว้เสมือนการประกันสวัสดิการอย่างหนึ่ง ราคาที่ดินซึ่งสูงขึ้นโดยภาวะเงินเฟ้อทำให้เพิ่มความต้องการที่จะรักษาที่ดินการเกษตรไว้เป็นทรัพย์สมบัติ ความผูกพันต่ออาชีพดั้งเดิมแต่โบราณและความยากลำบากในการมีบ้านในเมือง เหล่านี้ทำให้การละทิ้งหมู่บ้านชนบทไปเลยเป็นเรื่องยาก สิ่งนี้อาจถือว่าเป็นการแสดงออกอย่างหนึ่งของความบิดเบี้ยวของเศรษฐกิจญี่ปุ่นทั้งหมด ขณะเดียวกันมันก็เป็นสาเหตุ

หนึ่งที่ทำลายการผลิตทางการเกษตรด้วย เรื่องนี้เราจะได้ทำความกระจ่างต่อไป

[58] ที่กล่าวข้างต้นเป็นการพิจารณาการเปลี่ยนโฉมหน้าของทุนนิยมญี่ปุ่นจนถึงช่วงปลายทศวรรษที่ 1960 และผลกระทบของมันที่มีต่อการเกษตร แต่หลังจากทศวรรษที่ 1970 เศรษฐกิจญี่ปุ่นก็เผชิญกับจุดหักเหครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง จุดหักเหนี้อาจถือได้ว่าเป็นช่วงเปลี่ยนแปลงจากความสำเร็จของทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐไปสู่ความล้มเหลว (HATAN) ซึ่งปรากฏในประเทศทางยุโรปอเมริกาเร็วกว่าที่ญี่ปุ่น เพราะตั้งแต่ครึ่งหลังของทศวรรษที่ 1960 โดยเฉพาะภายหลังภาวะเศรษฐกิจซบเซาในปี 1970 เป็นต้นมา ความล้มเหลวดังกล่าวได้กลายเป็นสิ่งที่แน่นอนชัดเจนไปแล้ว ส่วนกรณีญี่ปุ่นอาการของมันเพิ่งเริ่มปรากฏราว ๆ ปี 1970 และชัดเจนขึ้นหลังวิกฤตการณ์น้ำมันในปลายปี 1973

กรณีญี่ปุ่น สาเหตุโดยตรงของความล้มเหลว ก็คือ ความหนักหน่วงยิ่งขึ้นของปัญหาทรัพยากรในระดับโลกที่เริ่มเห็นได้จากกรณีวิกฤตการณ์น้ำมัน (Oil Shock) ปัญหาอาหารขาดแคลนในระดับโลก และการขึ้นราคาสินค้าเกษตรที่ปรากฏชัด 1 – 2 ปีก่อนนี้ นอกจากนี้ยังมีปัญหามลภาวะที่รุนแรงขึ้น เป็นผลให้มีการต่อต้านการขยายการลงทุนทางด้านอุปกรณ์มากขึ้นและทำให้ต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายสำหรับป้องกันและขจัดมลภาวะยิ่งขึ้น นี่เป็นสาเหตุหนึ่ง ที่ทำให้ไม่อาจคงแนวทางแห่งการเจริญเติบโตในระดับสูงอย่างที่เคยทำได้ อย่างไรก็ดี เรื่องเหล่านี้ที่จริงยังเป็นเรื่องราว ๆ อันเป็นผลตามมาเสียมากกว่า เพราะน่าจะมองว่าเหล่าความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ภายในตัวทุนผูกขาดร่วมกับรัฐนั่นเองที่เปิดเผยตนเองในขั้นตอนนี้ ทำให้ความล้มเหลวดังกล่าวเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

ถ้าเช่นนั้น สาเหตุพื้นฐานของความล้มเหลวดังกล่าวคืออะไร? เรื่องนี้จำเป็นต้องอธิบายจาก 2 ด้านคือ ด้านที่ร่วมกันของทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐในยุคปัจจุบันกับด้านที่เป็นลักษณะเฉพาะของทุนนิยมญี่ปุ่นที่ขยายขอบเขตของความล้มเหลวออกไป

[59] ก่อนอื่นกล่าวจากด้านที่ร่วมกัน สิ่งนั้นก็คือ การแจ่มชัดขึ้นของสภาวะแสต็กเฟรชั่น (stagflation) ก็อย่างที่รู้กันแล้วว่ามันเริ่มปรากฏตัวราวกลางทศวรรษที่ 1960 พอเกิดภาวะซบเซาในปี 1970 ก็ดึงเอาประเทศทุนนิยมพัฒนาแล้วทั้งปวงให้ตกอยู่ใต้อิทธิพลนี้ โดยเฉพาะในเดือนสิงหาคมปี 1971 สภาวะแสต็กเฟรชั่นได้พังทะลายระบอบไอเอ็มเอฟ (IMF) ที่เป็นกรอบหลักของเศรษฐกิจโลกภายหลังสงคราม และนำมาซึ่งการสิ้นสุดของช่วงเสถียรภาพโดยสัมพัทธ์ของทุนนิยมโลก สำหรับทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐสิ่งนี้หมายถึงการปิดทางเลือกอื่นๆ ทั้งปวง เพราะอย่างที่ชี้ไปแล้วในหัวข้อก่อน ๆ (หัวข้อที่ [54] กับ [55]) ว่า ทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐได้ใช้นโยบายสนับสนุนเงินเฟ้อที่มีรากฐานอยู่ที่ระบบเงินตราควบคุมเพื่อหลีกเลี่ยงภาวะปั่นป่วนทางเศรษฐกิจขนานใหญ่และเพื่อบรรลุการเจริญเติบโตที่มีเสถียรภาพของระบบเศรษฐกิจ แต่ในท่ามกลางกระบวนการนี้ภาวะเงินเฟ้อค่อย ๆ ทวีความรุนแรงขึ้น ทำให้ราคาสินค้าแพงขึ้น จนเริ่มส่งผลกระทบในเชิงทำลายต่อตัวระบบเศรษฐกิจเอง ซึ่งเป็นต้นเหตุให้สภาวะแสต็กเฟรชั่นกลายเป็นสิ่งที่ต้องเป็นโดยเลี่ยงไม่ได้ กล่าวคือ เพื่อหลีกเลี่ยงภาวะทรุดหนักลงของเงินเฟ้อ (อันตรายจากการเปลี่ยนจาก galloping inflation เป็น hyper-inflation) โดยการใช้นโยบายรัดเข็มขัดยิ่งขึ้น แต่การทำเช่นนี้ ในขณะที่ภาวะเงินเฟ้อยังไม่ทันยุติลงกลับทำให้ระบบเศรษฐกิจมีภาวะ

ซบเซา หนักหน่วงขึ้น ภาวะซบเซาดังกล่าวโดยตัวของมันเองได้ขยายความขัดแย้งของทุนนิยมและทำให้ระบบทุนนิยมเริ่มสั่นคลอน แต่ครั้นจะแก้ไขภาวะซบเซาเพื่อให้ระบบเศรษฐกิจฟื้นตัวโดยใช้นโยบายสนับสนุนเงินเฟ้อ กลับจะทำให้ภาวะเงินเฟ้อยิ่งมีความหนักหน่วงนำไปสู่ขีดอันตรายอีก โดยที่วัฏจักรเศรษฐกิจยังไม่ทันจะลอยตัวขึ้นดีพอ นั่นคือ ไม่ว่าจะใช้นโยบายรัดเข็มขัดหรือนโยบายกระตุ้นภาวะเศรษฐกิจ (สนับสนุนเงินเฟ้อ) ล้วนทำให้เกิดสภาพจนตรอก ซึ่งสภาพเช่นนี้เราเรียกว่าสภาวะแสต๊กเฟรชั่น

แสต๊กเฟรชั่นจึงมีความหมายว่า สิ่งที่เรียกว่านโยบายแบบเคนส์ซึ่งค้ำจุน "ความสำเร็จ" ของทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐมาตลอดนั้นเริ่มจะไร้ประสิทธิผล ซึ่งถ้าเป็นจริงจะต้องถามต่อไปว่าทำไมจึงเกิดสภาวะที่เร่งให้เงินเฟ้อขยายตัว ทำให้เลี่ยงไม่ได้ที่จะเกิดแสต๊กเฟรชั่น คำอธิบายอย่างเจาะลึกของเรื่องนี้ อยู่นอกขอบเขตและหัวข้อค้นคว้าของหนังสือนี้ ฉะนั้นในที่นี้เราจึงเพียงชี้ประเด็น 3 ประการสั้น ๆ ว่า *ประเด็นที่ 1* กระบวนการปฏิรูปเทคโนโลยีหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้นได้ครบวงจรราวทศวรรษที่ 1960 การพุ่งขึ้นสูงของผลิตภาพจึงเริ่มเฉื่อยช้าลง เป็นผลให้เกิดความอ่อนแอขึ้นในกลไกการทำงานที่ทำให้ผลิตภัณฑ์ขยายตัวไปเร็วกว่าการเพิ่มขึ้นของค่าใช้จ่าย (cost) โดยเฉพาะ*ค่าจ้าง*ซึ่งทำให้มีผลต่อการขึ้นราคาน้อยลง เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้การสูงขึ้นของราคาสินค้าทวีความเร็วยิ่งขึ้น *ประเด็นที่ 2* การชลอตัวของการปฏิรูปเทคโนโลยีก็เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ตลาดซึ่งทุนใหญ่ครอบงำอยู่กลายเป็นระบบผูกขาดโดยผู้ผลิตจำนวนน้อย (oligopoly) ยิ่งขึ้นซึ่งไปเพิ่มแรงกดดันในการขึ้นราคาผูกขาดของสินค้า ยิ่งกว่านี้ภายใต้เงื่อนไขที่มีเงินเฟ้อมากขึ้นอยู่ตลอดเวลา การขึ้นราคาผูกขาดเช่นนี้ไม่ทำให้อุปสงค์หดตัวเสมอไป ดังนั้น แนวโน้มที่จะขึ้นราคาสินค้า (หรือการเป็น

อัมพาตในการแข่งขันทางด้านราคา) จึงแพร่ซึมเข้าไปถึงทุนที่ไม่ได้ผูกขาดหรือกระทั่งวิสาหกิจขนาดกลาง – ย่อมด้วย *ประเด็นที่ 3* สภาพเช่นนี้ ยิ่งทำให้การขอขึ้นค่าจ้างของกรรมกรทวีแรงกดดันหนักหน่วงขึ้น ถ้ากล่าวจากด้านคนงานภาวะเงินเฟ้อนั้นมีแนวโน้มที่จะรุนแรงขึ้น ทำให้ค่าจ้างแท้จริง (real wage) ลดต่ำลงเรื่อย ๆ ฉะนั้นเป็นธรรมดาที่คนงานจะเรียกร้องให้ขึ้นค่าจ้างในอัตราที่มากกว่าการขึ้นราคาสินค้า ยิ่งกว่านี้ตัวทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐเองยังสร้างเหล่าเงื่อนไขที่ทำให้ข้อเรียกร้องของพวกเขาได้รับการสนองตอบง่ายดายขึ้น เพราะสิ่งที่เรียกว่าทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ คือระบบที่ค้ำประกันความมั่นคงของ "ระบบ" (ทุนนิยม) จึงจำเป็นต้องปกป้องและผ่อนปรนต่อชนชั้นคนงานยิ่งขึ้น ภายใต้ระบบนี้พลังจัดตั้งของสหภาพแรงงานจะเข้มแข็งยิ่งขึ้น การประกันสังคมก็บรรเทาแรงกดดันจากการว่างงาน นอกจากนี้ พวกนายทุนเองยังชอบประนีประนอมโดยยอมรับการขึ้นค่าจ้างในระดับที่พอเหมาะเพราะดีกว่าที่จะปะทะกับคนงานจนกระทั่งเกิดการสไตรค์ระยะยาว ส่วนปัญหาค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้นพวกเขาแก้ไขโดยการขึ้นราคาผลิตภัณฑ์ และท้ายที่สุดเนื่องจากไม่ค่อยจะมีความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจในขั้นตอนนี้ ทำให้ปัจจัยที่จะลดค่าจ้างโดยอัตโนมัตินั้นสูญสลายไปด้วย แน่นอนว่าเมื่อภาวะเงินเฟ้อรุนแรงขึ้นทุกที อำนาจรัฐมีแนวโน้มที่พยายามกดค่าจ้างให้ขึ้นได้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้สิ่งที่เรียก "*นโยบายรายได้*" (SHOTOKU SETSAKU) ก็คือ มาตรการดังกล่าวนั่นเอง แต่นโยบายนี้ได้รับการพิสูจน์จากข้อเท็จจริงในทุกประเทศแล้วว่า ไม่สู้จะได้ผล ภายใต้เงื่อนไขเช่นนี้คงพอเข้าใจถึงความต้องเป็นโดยเลี่ยงไม่ได้ของภาวะเงินเฟ้อที่รุนแรงขึ้น

และเพราะการปรากฏชัดขึ้นของสภาวะแสตักเฟรชั่นเช่นนี้เองที่ทำให้ทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐสูญเสียพลังที่จะรักษาและพัฒนาเศรษฐกิจให้มี

เสถียรภาพ เราสามารถคาดได้ถึงสิ่งที่น่าจะเกิดเป็นอย่างยิ่งก็คือ สภาพเศรษฐกิจที่เป็น "แบบไปๆ หยุดๆ" (stop and go) หรือเศรษฐกิจที่ไร้เสถียรภาพเป็นวัฏจักรในระยะสั้นระหว่างภาวะซบเซา (การกดภาวะเงินเฟ้อ) กับการขยายตัวของภาวะเงินเฟ้อ (นโยบายฟื้นฟูภาวะเศรษฐกิจ) สิ่งนี้คงจะเป็นปัจจัยให้ความขัดแย้งทางสังคมขยายตัว ซึ่งผลลัพท์จะเป็นเช่นไรนั้นต้องฝากให้ประวัติศาสตร์ในวันข้างหน้าเป็นผู้ให้คำตอบ

[60] เศรษฐกิจญี่ปุ่นเอง เมื่อย่างเข้าทศวรรษที่ 1970 ก็เห็นได้ชัดว่ามี "*องค์ลักษณะ*" (TAISHITSU) แบบแสต๊กเฟรชั่นอย่างเต็มตัว ฉะนั้นกล่าวตามนัยนี้จุดหักเหของเศรษฐกิจญี่ปุ่นก็คือการเปลี่ยนจากเศรษฐกิจที่เจริญเติบโตในระดับสูงไปสู่เศรษฐกิจที่ค่อนข้างไร้เสถียรภาพ และเป็นการเปลี่ยนจากความสำเร็จไปสู่ความล้มเหลวอย่างไม่ต้องสงสัย แต่ก็อย่างที่เห็นแล้วในหัวข้อที่ [54] ว่า การเจริญเติบโตในระดับสูงของเศรษฐกิจญี่ปุ่นจนถึงทศวรรษที่ 1960 มีลักษณะผิดปกติมาก ฉะนั้นความหมายของความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้จึงมีผลสะเทือนที่มากเป็นพิเศษสำหรับทุนนิยมญี่ปุ่น

ผลสะเทือนเช่นนี้จะเห็นได้ชัดเมื่อพิจารณาถึงประเด็นต่างๆ ดังนี้ เราได้ชี้ถึงสาเหตุของการเจริญเติบโตในระดับสูงของเศรษฐกิจญี่ปุ่นไปบ้างแล้ว โดยไม่เป็นระบบนัก (หัวข้อที่ [55]) ซึ่งจะขอกล่าวอีกว่าด้านหนึ่งเพราะ "*ลักษณะภายหลังสงคราม*" (SENGOSEI) ของญี่ปุ่นซึ่งได้แก่ การที่วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ดั้งเดิมถูกทำลายในระหว่างสงคราม การที่ระบบผูกขาดแบบเก่า (ZAIBATSU) สลายตัวไปครั้งหนึ่งเพราะการปฏิรูปหลังสงคราม ตลอดจนการที่การปฏิรูปที่ดินและการปฏิรูปแรงงานเหล่านี้ได้ช่วยยกระดับฐานะทางสังคมของมวลชนคนงานทำให้พลังงานที่มีผลิตภาพของ

มวลชนคนงานสามารถเปล่งอานุภาพออกมาได้ อันทำให้การบริโภคของพวกเขาก็ขยายตัวเพิ่มขึ้นด้วย แต่ *"ลักษณะภายหลังสงคราม"* จะมีผลต่อความเจริญเติบโตเป็นอย่างมากก็แค่ทศวรรษที่ 1950 เท่านั้น ปัจจัยที่มีผลยิ่งกว่าคือสิ่งที่อาจจะเรียกว่าเป็น *"ลักษณะล้าหลัง"* ของเศรษฐกิจญี่ปุ่น ภายใต้ "ลักษณะล้าหลัง" อันนี้ทำให้มีการคลี่คลายของ *"กระบวนการไล่ตาม (catching up) ทางเทคนิค"* โดยการนำเข้าเทคโนโลยีแบบใหม่กับมีการดำรงอยู่ของแรงงานอย่างบริบูรณ์ดังได้ชี้ไปแล้วในหัวข้อที่ [55] นอกจากนี้ "ลักษณะล้าหลัง" ดังกล่าวยังรวมถึงสิ่งอื่นด้วย อย่างเช่น มีการดำรงอยู่แพร่หลายของวิสาหกิจขนาดกลางและย่อมที่ถูกดึงเข้าไปใต้สังกัดของวิสาหกิจขนาดใหญ่ในฐานะของบริษัทเบี้ยล่าง (subcontract) ซึ่งทำหน้าที่เป็นฐานรองรับการขยายตัวอย่างรวดเร็วของการผลิต หรืออย่างเช่น การเร่งระดมเงินทุนการคลังเพื่อใช้สนับสนุนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยลดส่วนที่ใช้ในการประกันสังคมให้น้อยลง ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ต้องออมเงินมากขึ้น ซึ่งเงินดังกล่าวถูกใช้อย่างได้ผลในการเป็นเงินทุนสะสมของอุตสาหกรรม หรืออย่างเช่นระดับที่ต่ำของจิตสำนึกทางสิทธิและจิตสำนึกทางการเมืองของมวลชนญี่ปุ่นเป็นเหตุให้พรรคอนุรักษ์นิยมสามารถผูกขาดอำนาจทางการเมือง เป็นเหตุให้นักการเมืองข้าราชการและวิสาหกิจต่าง ๆ มีความผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น และเป็นเหตุให้มีการปล่อยให้มีการลงทุนด้านอุปกรณ์ขนานใหญ่จนเกิดปัญหามลภาวะและการทำลายสภาพแวดล้อมธรรมชาติ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือความไม่สุกงอมในทางทุนนิยมของสังคม การเมืองและเศรษฐกิจญี่ปุ่นได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์ภายใต้สภาพแวดล้อมของโลกที่เอื้ออำนวยให้เป็นไปได้ที่จะมีการเจริญเติบโต

ในระดับสูง สิ่งเหล่านี้กลายเป็นเสาหลักค้ำจุนการเจริญเติบโตในระดับสูงอย่างผิดปกติวิสัยดังกล่าวด้วย

แต่ "ลักษณะล้าหลัง" นี้ บางส่วนได้ถูกแก้ไขให้ตกไปหรือถูกทำให้ดีขึ้นท่ามกลางกระบวนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับสูง อย่างเช่นระดับเทคโนโลยีทางอุตสาหกรรมหรือ "*การกลายเป็นอุตสาหกรรมหนัก-เคมี*" ที่บรรลุถึงระดับสากลหรือระดับค่าจ้างที่สูงขึ้นทัดเทียมยุโรปตะวันตก และตัว "ลักษณะล้าหลัง" นี้เองที่เป็นเงื่อนไขทำให้สภาวะแสต็กเฟรชั่นกลายเป็นสิ่งที่ต้องเป็น (ดังชี้แล้วในหัวข้อที่ [59]) ในระยะหลังนโยบายขจัดมลภาวะได้รับการเอาใจใส่มากขึ้น และระบบผูกขาดทางการเมืองของพรรคอนุรักษ์นิยมเองเริ่มสั่นคลอนไม่มั่นคงเหมือนก่อน กล่าวได้ว่าสิ่งนี้เป็นดัชนีหนึ่งที่แสดงถึงการแก้ไข "ลักษณะล้าหลัง" ของสังคมญี่ปุ่น แต่อีกด้านหนึ่งก็ยังมี "ลักษณะล้าหลัง" มากมายหลงเหลืออยู่โดยไม่ได้รับการแก้ไข บางกรณีกลับล้าหลังยิ่งขึ้นในท่ามกลางกระบวนการเศรษฐกิจที่เจริญเติบโตในระดับสูงนี้ เช่น การดำรงอยู่หนาแน่นของวิสาหกิจขนาดกลางเล็กและย่อย แม้จะเกิด "*การแตกตัว*" ในกระบวนเจริญเติบโตในระดับสูงทำให้วิสาหกิจขนาดกลางส่วนหนึ่งขยายตัวมากขึ้น แต่ส่วนอื่นกลับมีการอัดทับถมกันของวิสาหกิจขนาดย่อยเพิ่มขึ้นด้วย หรืออย่างเรื่องค่าจ้างและเงื่อนไขการทำงานอื่นก็ใช่ว่าความแตกต่างที่มีอยู่ค่อนข้างมาก ในแต่ละบริษัทจะหดสั้นลง ความย่ำแย่ในการประกันสังคม, นโยบายที่อยู่อาศัยตลอดจนสวนสาธารณะยังคงมีอยู่ นอกจากนี้การขาดแคลนกำลังคน และการยกระดับค่าจ้างรวมถึงราคาที่ดินกลับทำให้การบริการแย่ลงด้วย หากกล่าวในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรละก้อ อย่างที่เห็นแล้วในหัวข้อที่ [57] ว่า แรงกดดันจากประชากรล้นเกินที่ประกอบด้วยกลุ่มวัยกลางคน

และสูงอายุเป็นส่วนใหญ่นั้นได้ผลักภาระมาให้ภาคเกษตรมากขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้ยากที่จะขจัดกิจการเกษตรขนาดย่อยได้หมด หรือกล่าวให้ถูกต้องขึ้นได้ว่ากิจการเกษตรขนาดย่อยดังกล่าวถูกทำให้*กลวง*ไปจนกระทั่งขยายตัวได้ยาก หรือกระทั่งถูกบีดหนทางในการพัฒนาไป ภายหลังเราคงจะยกเรื่องนี้ขึ้นพูดอีก (หัวข้อที่ [171]) ถึงแนวโน้มที่มีการกลายเป็นชาวนาเล็กอย่างมากมาย อันเป็นลักษณะเฉพาะของทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐซึ่งแทบไม่สามารถพัฒนาได้เลยในญี่ปุ่น

สิ่งที่หลงเหลือในฐานะที่เป็นความบิดเบี้ยวของการเจริญเติบโตในระดับสูงนั้นย่อมไม่มีทางแก้ไขได้ภายใต้เศรษฐกิจที่ไม่ค่อยจะมีเสถียรภาพ และบางทีอาจจะทำให้มีความขัดแย้งเพิ่มขึ้นด้วย อีกด้านหนึ่งตัววิสาหกิจญี่ปุ่นเองก็มีเงื่อนไขที่ยากจะปรับตัวให้เข้ากับเศรษฐกิจที่ไม่ค่อยจะมีเสถียรภาพ เช่น ในท่ามกลางการเจริญเติบโตในระดับสูง วิสาหกิจญี่ปุ่นได้พึ่งพาระบบกู้ยืมเงินจากธนาคารโดยอาศัยทุนตนเองในระดับต่ำมากตลอดมา สำหรับวิสาหกิจญี่ปุ่นสภาพเช่นนี้ทำให้เศรษฐกิจที่ไม่ค่อยจะมีเสถียรภาพปรากฏตัวในรูปที่ไร้เสถียรภาพยิ่งขึ้น วิสาหกิจกลาง–เล็กจำนวนมากก็คงล้มละลายมากขึ้น กล่าวสำหรับมวลชนญี่ปุ่นที่เพิ่งจะมีระดับการครองชีพแบบ "สังคมบริโภคขนานใหญ่ของมวลชน" และยังต้องการขยายระดับการบริโภค การจบสิ้นความเจริญเติบโตในระดับสูง คงเป็นปัจจัยที่เพิ่มความไม่พอใจ อย่างไรก็ตาม การหักเหของเศรษฐกิจอันนี้ คงส่งผลสะเทือนใหญ่หลวงต่อเศรษฐกิจการเมืองและสังคมญี่ปุ่นอย่างแน่นอน นอกจากนี้ยังเป็นที่คาดการณ์กันด้วยว่า ต่อไปนี้ปัญหาการเกษตรจะทวีความรุนแรงและขยายตัวยิ่งขึ้นด้วย

(4) การเกษตรในเศรษฐกิจประชาชาติ

[61] ที่กล่าวข้างต้น เป็นการพิจารณาความเปลี่ยนแปลงใหญ่ ๆ ที่เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมของการเกษตรภายใต้กระบวนการเจริญเติบโตในระดับสูงของเศรษฐกิจญี่ปุ่น ส่วนที่ว่าผลของมันจะทำให้ฐานะของการเกษตรในเศรษฐกิจประชาชาติเปลี่ยนไปอย่างไร และเมื่อเปรียบกับของประเทศทุนนิยมอื่นแล้วมันจะมีลักษณะพิเศษเช่นใดนั้น จะพิจารณาโดยสังเขปในที่นี้ เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวที่จริงก็มี "แนวมอง" หลายอย่างที่อาจใช้ในการพิจารณาได้ แต่ ณ ที่นี้จะขอศึกษาเพียง 3 ประเด็นคือ การจ้างงาน, การผลิต และการค้าระหว่างประเทศเท่านั้น

[62] ก่อนอื่นถ้าพิจารณาการจ้างงานก็จะเป็นดัง*ตารางที่ 17* ก็อย่างที่เห็นแล้ว (ในหัวข้อที่ [57]) ว่า เนื่องจากประชากรในภาคเกษตรได้ลดจำนวนลงฮวบฮาบเพราะการไหลออกขนานใหญ่ของประชากรในหมู่บ้านชาวนา ทำให้ประชากรในภาคเกษตรมีสัดส่วนลดต่ำเหลือเพียง 11.2% ในปี 1975 ทั้งที่เราอาจเห็นได้จากตารางที่ 9 ว่า จนถึงปี 1950 นั้น ประชากรในภาคเกษตรยังคงมีสัดส่วนถึง 45% กล่าวโดยนัยนี้พูดได้ว่านี่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วมาก สะท้อนถึงการขยายตัวของ *การทำให้เป็นอุตสาหกรรม*ที่เร่งด่วนมาก อย่างไรก็ดี เมื่อเทียบกับตารางที่ 9 ณ เวลาเดียวกันแล้ว จะพบว่าประชากรในอุตสาหกรรมสาขาที่ 1 ในประเทศทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐอื่นก็มีสัดส่วนลดลงฮวบฮาบเหมือนกัน ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับปี 1950 แล้วประชากรดังกล่าวจะลดเหลือเพียงหนึ่งในสองหรือหนึ่งในสามเท่านั้น ผลของมัน (ยกเว้นฝรั่งเศสซึ่งค่อนข้างจะมีลักษณะใกล้เคียงกับญี่ปุ่น) ทำให้ญี่ปุ่นยังคงมีประชากรในภาคเกษตรมาก

ตารางที่ 17

จำนวนประชากรภาคเกษตรในจำนวนประชากรที่มีงานทำ (2)

(หน่วย : หมื่นคน)

		ประชากรที่มีงานทำ	ประชากรภาคเกษตร	สัดส่วน
				%
ญี่ปุ่น	1960	4,465	1,196	26.8
	1970	5,110	812	15.9
	1975	5,240	587	11.2
การเปรียบเทียบทางสากล (ปี 1974)	ญี่ปุ่น	5,201	673	12.9
	อเมริกา	6,755	349	5.2
	อังกฤษ	2,477	70	2.8
	เยอรมันตะวันตก	2,571	193	7.5
	ฝรั่งเศส	2,117	245	11.6

ที่มา : ของญี่ปุ่นจาก "FUZOKU. TOKEIHYO" ประจำปี 1976 หน้า 8–9 ส่วนของการเปรียบเทียบทางสากล จาก "KOKUSAI KEIZAI YORAN" ประจำปี 1976 หน้า 154

กว่าประเทศทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐอื่นโดยสัมพัทธ์อยู่ดี และจากตารางที่ 10 จะเห็นว่าญี่ปุ่นมีพื้นที่เกษตรแคบมาก กระทั่งปัจจุบันก็ยังเป็นเช่นนั้น กล่าวคือ มีเพียง 5,300,000 เฮคเตอร์ ในปี 1972 ซึ่งเท่ากับ $\frac{1}{36}$ ของอเมริกา (ปี 1969) เท่ากับ $\frac{3}{4}$ ของอังกฤษ (ปี 1973) เท่ากับ $\frac{2}{3}$ ของเยอรมันตะวันตก (ปี 1973) และเท่ากับ $\frac{1}{4}$ ของฝรั่งเศส (ปี 1972) ฉะนั้น ถ้าคำนวณจากตารางที่ 17 จะพบว่าพื้นที่การเกษตรต่อประชากร 1 คน ของญี่ปุ่นจะเป็น 0.79 เฮคเตอร์ ขณะที่ของอเมริกาเป็น 54.7 เฮคเตอร์, ของอังกฤษเป็น 10.2 เฮคเตอร์, ของเยอรมันตะวันตกเป็น 4.2 เฮคเตอร์ และของฝรั่งเศสเป็น 7.6 เฮคเตอร์ เห็นได้ชัดว่าภาคเกษตรกรรมของญี่ปุ่นยังมีประชากรล้นเกินอยู่มากเมื่อเทียบกับพื้นที่การเกษตร สิ่งนี้โดยตัวของมันเองแสดงถึงระดับที่ต่ำของผลิตภาพแรงงานซึ่งเมื่อคำนึงถึงระดับที่ต่ำของความสามารถในการพึ่งตนเองของการเกษตรญี่ปุ่น (หัวข้อที่ [58]) ด้วยแล้ว สภาพการณ์นี้จะเป็นที่ชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะการที่ชาวนาจำนวน 13% ผลิตอาหารเลี้ยงดูประชาชน (ธัญญาพืช) ได้เพียง 40% หมายความว่า ชาวนา 1 คนผลิตอาหารแค่เลี้ยงคน 3 คนเท่านั้น ในขณะที่ชาวนาของอเมริกาผลิตอาหารได้พอเลี้ยงคนถึง 34 คน, ของอังกฤษเลี้ยงคน 16 คน, ของเยอรมันตะวันตกพอเลี้ยงคน 12 คน, ของฝรั่งเศสพอเลี้ยงคน 13 คน แสดงว่าการผลิตทางการเกษตรของญี่ปุ่นมีระดับสมรรถภาพที่ต่ำน่าตกใจ แต่ทั้งสิ้นนี้กลับเป็นลักษณะพิเศษหนึ่งของการเกษตรญี่ปุ่น

[63] ต่อไปเมื่อลองดูฐานะของการผลิตทางการเกษตร จะเป็นดัง *ตารางที่ 18* นี้ ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงการผลิตทางการ

ตารางที่ 18

การผลิตการเกษตรในการผลิตภายในประเทศ

		การผลิตภายในประเทศ	การผลิตการเกษตร	สัดส่วน
ญี่ปุ่น (พันล้านเยน)	1934–36	14.7	2.6	17.9
	1955	6,744	1,200	17.9
	1960	13,293	1,356	10.2
	1965	26,215	2,150	8.2
	1970	59,291	3,261	5.5
	1975	127,575	6,379	5.0
การเปรียบเทียบทางสากล (พันล้านดอลล่าร์) (ปี 1973)	ญี่ปุ่น	409.7	22.1	5.4
	อเมริกา	1,297.5	57.1	4.4
	เยอรมันตะวันตก	351.4	10.2	2.9
	ฝรั่งเศส	197.7	12.1	6.1

ที่มา : ของญี่ปุ่นปี 1934-36 จาก YAMADA YUSO "NIHON KOKUMIN SHOTOKU SUIKEI SHIIRYO" ปี 1957, หน้า 14–15. ปี 1955 จาก NORIN TOKEI KYOKAI "SHOWA 39 NENDO NOGYO NO DOKO NI KAN SURU NENJI HOKOKU SANKO TOKEI HYO ปี 1965, หน้า 70 ส่วนปีอื่น ๆ เหมือนตารางที่ 17 หน้า 52, 53, 59 สำหรับการเปรียบเทียบสากลและหน้า 8–9 สำหรับของญี่ปุ่น

เกษตรยังครองสัดส่วนเกือบ 20% แต่สัดส่วนนี้ก็ค่อย ๆ ลดต่ำลงจนเหลือเพียง 5% ในปี 1975 เพราะในระหว่างนี้การผลิตอุตสาหกรรมสาขาที่ 2 กับสาขาที่ 3 ได้ขยายตัวรวดเร็วมาก การที่ได้ผลออกมาเช่นนี้จึงเป็นเรื่องธรรมดาและยังสะท้อนถึงแนวโน้มทั่วไปของทุนนิยมด้วย อนึ่งสัดส่วนของผลผลิตการเกษตรของญี่ปุ่นซึ่งเท่ากับ 5.4% ในปี 1973 นั้นต่ำกว่าของฝรั่งเศสเล็กน้อย แต่ค่อนข้างใกล้เคียงกับของอเมริกาและเยอรมันตะวันตก

อย่างไรก็ดี ปัญหานี้นอยู่ที่วิธีการเข้าถึงปัญหา (approach) มากกว่า เพราะเมื่อคำนึงถึงสัดส่วนประชากรในภาคเกษตรตามตารางที่ 17 กับสัดส่วนของการผลิตการเกษตรในตารางที่ 18 แล้วจะเห็นว่าทั้งที่ประชากรในภาคเกษตรญี่ปุ่นมีสัดส่วนค่อนข้างสูง กลับมีสัดส่วนในการผลิตค่อนข้างต่ำ แน่นอนว่าเรื่องนี้ต้องคำนึงถึงความแตกต่างในระดับราคาสินค้าเกษตรด้วย ซึ่งเมื่อเทียบกับราคาสินค้าเกษตรในทางสากลแล้วต้องยอมรับว่าสินค้าเกษตรญี่ปุ่นส่วนใหญ่มีราคาแพงกว่าตลาดโลกถึง 2–3 เท่า[17] ซึ่งชี้ชัดถึงความต่ำต้อยในเนื้อหาที่เป็นจริงของการผลิตโดยเปรียบเทียบของญี่ปุ่นยิ่งขึ้น สิ่งนี้ก็อย่างที่กล่าวแล้ว (หัวข้อที่ [62]) ว่ายังบอกถึงความต่ำต้อยของผลิตภาพแรงงานในภาคเกษตรญี่ปุ่น เหตุนี้ความตกต่ำของสัดส่วนการผลิตทาง

---

[17] การเปรียบเทียบทางสากลของราคาสินค้าเกษตรนั้นกล่าวอย่างเข้มงวดแล้วทำไม่ได้ แต่ถ้าจะลองดูตัวเลขที่กระทรวงเกษตรและป่าไม้คำนวณเฉลี่ยเอามาจากปี 1966–1968 แล้ว จะเป็นดังตาราง*ที่ 19* นี้ จะเห็นได้ว่า ความแตกต่างในระดับราคาของพวกไข่ไก่, นมวัว, เนื้อหมู ที่ต้องพึ่งพาอาหารเลี้ยงสัตว์นำเข้านั้นมีอยู่ไม่มากนัก โดยเฉพาะราคาของมันเทศแต่ผลิตภัณฑ์เกษตรอย่างอื่น ๆ นั้น ราคาผู้ผลิตของญี่ปุ่นล้วนอยู่ในระดับที่สูงกว่าระดับสากลถึง 2–3 เท่า ภายหลังจากปี 1973 เป็นต้นมา การขึ้นสูงของราคาสากลของสินค้าเกษตรนั้นรวดเร็วมาก ทำให้ระยะหลัง ๆ นี้มีแนวโน้มที่ความแตกต่างนี้จะหดสั้นลง

ตารางที่ 19

การเปรียบเทียบทางสากลของราคาผู้ผลิตของสินค้าเกษตร

(เฉลี่ยปี 1966–1968)

(หน่วย : เยนต่อหนึ่งกิโลกรัม)

	ญี่ปุ่น	อเมริกา	อังกฤษ	เยอรมันตะวันตก	ฝรั่งเศส
ข้าวเจ้า	104.31	38.88	–	–	–
	(1.00)	(0.37)			
ข้าวสาลี	52.84	25.93	23.28	36.21	32.28
	(1.00)	(0.49)	(0.44)	(0.69)	(0.61)
ข้าวบาร์เล่ย์	46.64	16.29	22.07	34.58	28.27
	(1.00)	(0.35)	(0.47)	(0.74)	(0.6)
มันเทศ	17.00	17.54	14.84	12.78	12.11
(ที่ใช้รับประทาน)	(1.00)	(1.03)	(0.87)	(0.75)	(0.71)
SUGAR BEET	7.34	–	5.95	6.44	4.99
	(1.00)		(0.81)	(0.88)	(0.68)
วัวพันธุ์เนื้อ	377.90	189.66	157.98	214.53	227.56
(ยังเป็นๆ)	(1.00)	(0.50)	(0.42)	(0.57)	(0.60)
หมูพันธุ์เนื้อ	227.97	160.06	170.22	223.11	239.81
(ยังเป็น ๆ)	(1.00)	(0.70)	(0.75)	(0.98)	(1.05)
นมวัว	43.33	41.59	32.52	36.24	30.25
	(1.00)	(0.96)	(0.75)	(0.84)	(0.70)
ไข่ไก่	184.43	182.00	215.65	272.31	209.90
	(1.00)	(0.99)	(1.17)	(1.48)	(1.14)

ที่มา : "FUZOKU TOKEI HYO" ประจำปี 1970, หน้า 64.

การเกษตรในญี่ปุ่นจึงดำเนินไปควบคู่กับการลดต่ำอย่างฮวบฮาบของ "อัตราส่วนในการพึ่งตนเองได้" ของการเกษตรญี่ปุ่น ซึ่งจุดนี้อีกเช่นกันที่แตกต่างอย่างตรงข้ามกับของประเทศอื่นที่แม้สัดส่วนการผลิตการเกษตรจะลดต่ำลง แต่มี "อัตราส่วนในการพึ่งตนเองได้" ทางการเกษตรเพิ่มขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการผลิตทางการเกษตรในเหล่าประเทศยุโรปอเมริกาได้รับการส่งเสริมให้เข้มแข็งขึ้น แม้ฐานะโดยสัมพัทธ์ของมันในเศรษฐกิจประชาชาติจะตกต่ำลง ส่วนในกรณีญี่ปุ่นการผลิตทางการเกษตรมีฐานะตกต่ำลงท่ามกลางความอ่อนเปลี้ยยิ่งขึ้นของการผลิตทางการเกษตร ซึ่งการทำลายการเกษตรอย่างรวดเร็วและรุนแรงเช่นนี้ถือว่า เป็นปรากฏการณ์เฉพาะตัวของญี่ปุ่นอย่างหนึ่ง

[64] สุดท้าย เมื่อพิจารณาดูฐานะของเกษตรกรรมในการค้าระหว่างประเทศจะเป็นดัง*ตารางที่ 20* อันเห็นได้ว่าสินค้าเกษตรที่ส่งออกมีมูลค่าน้อยมาก จนเราอาจเพิกเฉยหรือไม่คำนึงถึงคุณูปการของมันโดยแม้มูลค่าในการส่งออกของสินค้าเกษตรจะเพิ่มจาก 142 ล้านดอลล่าร์เป็นเกือบ 400 ล้านดอลล่าร์ สัดส่วนของมันในยอดส่งออกทั้งหมดกลับลดต่ำลงอย่างฮวบฮาบ 7% เหลือเพียง 0.7% ที่น่าจับตาเป็นพิเศษก็คือแนวโน้มในการส่งออกด้ายดิบ ก็ทราบกันดีแล้วว่าด้ายดิบเป็นสินค้าออกที่สำคัญมากของญี่ปุ่นมานานตั้งแต่ปลายสมัยรัฐบาลโตกุงาว่า (BAKUMATSU) ด้ายดิบต่างกับด้ายฝ้ายและผ้าฝ้ายที่เป็นสินค้าออกที่สำคัญในสมัยนั้นเช่นกัน เพราะมันทำจากวัตถุดิบภายในประเทศ ฉะนั้นถ้ามองจากแง่ของการได้เงินตราต่างประเทศ มันจึงเป็นสินค้าที่สำคัญมากที่สุด ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ด้ายดิบค่อย ๆ ถูกตีตลาดโดยไยสังเคราะห์จำพวกไหมเทียม (rayon) กระนั้น

จนถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้ายดิบของญี่ปุ่นก็ยังคงทำหน้าที่ค้ำจุนการค้าระหว่างประเทศทางด้านการส่งออกอยู่ดี แม้หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งการค้าระหว่างประเทศของญี่ปุ่นกำลังอยู่ในช่วงฟื้นตัว มันก็ยังทำหน้าที่เป็นกระดานกระโดด (spring board) ที่สำคัญ อย่างไรก็ดี พัฒนาการของไยไนลอนหลังสงครามที่ลดความต้องการด้ายดิบลงเป็นอย่างมากประกอบกับแรงงานการเกษตรภายในประเทศที่หดตัวได้ทำให้ การเลี้ยงไหมซึ่งใช้แรงงานจำนวนมากนั้นเสื่อมโทรมลง (ดูตารางที่ 7 ที่อ้างแล้ว ด้ายดิบจึงสูญเสียความสามารถในการส่งออกโดยสิ้นเชิง ดังจะเห็นได้ว่าด้ายดิบในปี 1955 มียอดส่งออกถึง 50 ล้านดอลล่าร์ คิดเป็น 35 % ของยอดส่งออกสินค้าเกษตรทั้งหมด จากนั้นก็ลดจำนวนลงคือ พอถึงปี 1960 มียอดเป็น 50 ล้านดอลล่าร์ (28.8 %), ปี 1965 มียอดเป็น 13.5 ล้านดอลล่าร์ (7.6 %), ปี 1970 มียอดเป็น 1.3 ล้านดอลล่าร์ (0.3 %) ซึ่งลดต่ำเรื่อย ๆ กระทั่งเกือบถึงศูนย์ภายหลังปี 1972 สาเหตุใหญ่เป็นเพราะญี่ปุ่นมีกำลังเข้มแข็งน้อยกว่าประเทศอื่น เช่น จีนและเกาหลี ปัจจุบันกลายเป็นว่าญี่ปุ่นต้องนำเข้าด้ายดิบ และสินค้าเกษตรที่ญี่ปุ่นส่งออกส่วนใหญ่นั้น นอกจากผลไม้เชื่อมกระป๋องแล้วก็ไม่มีอะไรพอที่จะพูดถึงได้

การนำเข้าสินค้าเกษตรได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะตั้งแต่ทศวรรษที่ 1960 การนำเข้าสินค้าเกษตรในปี 1975 มีจำนวนมากถึง 10.4 เท่าของปี 1960 แน่นอนว่าการที่ตัวเลขการนำเข้าเพิ่มขึ้นมากเช่นนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะผลสะเทือนจากการสูงขึ้นของราคาสินค้าเกษตรในตลาดโลก แต่ถึงจะมองจากปริมาณสินค้าที่นำเข้าจริง ๆ ในปี 1975 ก็ยังเป็น 4.2 เท่าของปี 1960 เรื่องนี้ที่จริงเป็นสิ่งที่คาดได้เมื่อมองจากการลดลงฮวบฮาบของ "อัตราส่วนที่พึ่งตัวเองได้" ทางการเกษตร (หัวข้อที่ [56]) กระนั้นยังมีข้อ

พึงระวังในการพิจารณาอยู่ 2 ประการคือ *ประการที่ 1* จากตารางที่ 20 จะเห็นชัดว่าญี่ปุ่นนำเข้าสินค้าเกษตรถึง 10% ของปริมาณสินค้าเกษตรทั่วโลก โดยเฉพาะถั่วเหลืองถึง 20% ข้าวโพดก็สูงถึง 15–20% เมื่อคำนึงถึงข้อเท็จจริงว่า ประชากรญี่ปุ่นมีเพียง 2.5% ของประชากรโลกเท่านั้น สัดส่วนการนำเข้าดังกล่าวจึงสูงมากจนน่าตกใจ แต่เรื่องนี้ยังมีอีก 2 ปัญหาแฝงอยู่ ปัญหาหนึ่งก็คือสินค้าเกษตรโดยเฉพาะที่เป็นอาหารนั้นทุก ๆ ประเทศมีแนวโน้มที่จะพึ่งตนเองมากขึ้น ทำให้สินค้าเกษตรมีขนาดเล็กมากเมื่อแทบกับปริมาณการค้าระหว่างประเทศทั้งหมด เช่น โลกผลิตธัญญาพืชในปี 1974 ได้ 1,334 ล้านตัน แต่ปริมาณการค้าธัญญาพืชระหว่างประเทศ (คำนวณตามปริมาณสินค้าออก) ในปี 1974–1975 กับมีเพียง 136 ล้านตัน หรือราว 10% อย่างข้าวสาลีซึ่งมีผลผลิตในปี 1973 จำนวน 377 ล้านตัน กลับมีการส่งออกในปี 1973–1974 เพียง 146 ล้านตัน (39%) ถั่วเหลืองมีเพียงเกือบ 20% หมายความว่า หากประเทศส่งออกที่สำคัญมีเหตุผลบางประการทำให้ต้องลดการผลิตลง 10–20% ละก้อจะมีอันตรายทำให้สินค้าเกษตรนั้นแทบไม่มียอดส่งออกเลย สิ่งนี้ทำให้เห็นได้ว่าระบบการป้อนอาหารให้แก่ญี่ปุ่น ซึ่งเป็นประเทศอุปสงค์ใหญ่ที่สุดในตลาดโลกนั้น ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ค่อนข้างไร้เสถียรภาพเพียงใด อีกปัญหาหนึ่งคือเรื่องการแข่งขันกับประเทศที่ขาดแคลนอาหารในตลาดโลก เพราะว่าประเทศส่วนใหญ่ในทวีปเอเชียจำต้องนำเข้าอาหาร มิหนำซ้ำยังมีประชากรเพิ่มขึ้นในอัตราที่รวดเร็วมาก ทำให้วิกฤตการณ์อาหารทวีความรุนแรงนั้น นอกจากนี้ยกเว้นประเทศที่ผลิตน้ำมันได้ 2–3 ประเทศแล้ว ประเทศเหล่านี้ส่วนใหญ่มีปัญหาเรื่องขาดดุลการชำระเงิน ทำให้แม้ประชาชนมีอนามัยทรุดโทรมมากก็ไม่มี

ตารางที่ 20

การค้าสินค้าเกษตรของญี่ปุ่นในการค้าระหว่างประเทศ

(หน่วย : ล้านดอลล่าร์)

		1955	1960	1965	1970	1975
การส่งออก	ยอดทั้งหมด	2,011	4,055	8,452	19,318	55,753
	สินค้าเกษตร	142	167	156	370	388
		(7.0)	(4.1)	(1.8)	(1.9)	(0.7)
การนำเข้า	ยอดทั้งหมด	2,471	4,491	8,169	18,881	57,863
	สินค้าเกษตร	866	884	1,940	1,940	9,227
		(35.0)	(19.7)	(23.7)	(17.2)	(16.7)
สัดส่วนของการนำเข้าของญี่ปุ่นในการค้าโลก (%)	ข้าวสาลี	—	8.5	5.6	8.5	8.3
	ข้าวโพด	—	11.2	14.5	20.7	16.3
	ถั่วเหลือง	—	21.9	27.9	26.5	18.5
	น้ำตาลดิบ	—	7.5	9.0	10.7	11.9
	รวมสินค้าเกษตร	—	3.7	6.6	8.7	10.5

ที่มา : "SANKO TOKEI HYO" หน้า 7, 9 "FUZOKU TOKEI HYO" ประจำปี 1974 หน้า 114, ประจำปี 1976 หน้า 78, 80 อนึ่งในผลรวมสินค้าเกษตรนั้นได้ ตัดเอาผ้ายดิบ, ขนแกะ และยางออกไปจากการคำนวณ

เงินตราต่างประเทศ พอที่จะนำเข้าอาหารได้เพียงพอ ภายใต้สภาพแวดล้อมเช่นนี้ ญี่ปุ่นซึ่งถือตนว่ามีเงินตราต่างประเทศเหลือเฟือ ถือโอกาสกว้านซื้ออาหารที่ขาดแคลนมากักตุน ทำให้ราคาอาหารแพงขึ้นย่อมทำให้ประเทศอื่นรอบข้างมีปฏิกิริยาต่อต้านโดยไม่ต้องสงสัย *ประการที่ 2* จากตารางที่ 20 จะเห็นว่าการนำเข้าสินค้าเกษตรต่อยอดนำเข้าทั้งหมดมีสัดส่วนลดลงทีละน้อย การที่สัดส่วนของปี 1975 ลดลงมากนั้นเป็นเพราะน้ำมันดิบมีราคาแพงขึ้นมาก ทำให้ยอดการนำเข้าทั้งหมดเพิ่มพรวดพราดจากราว 6,000 ล้านดอลล่าร์ ในปี 1973 เป็น 19,600 ล้านดอลล่าร์ ในปี 1975 แต่ถ้าตัดเอายอดน้ำมันดิบออกไปจะพบว่าการนำเข้าสินค้าเกษตรต่อยอดสินค้าเข้าที่เหลือจะมีสัดส่วนตามตารางที่ 20 ที่เป็น 18.2% ในปี 1970 และเพิ่มขึ้นเป็น 24.1 % ในปี 1974 อย่างไรก็ตามในปี 1975 การนำเข้าพลังงานเพียง 2 อย่างของญี่ปุ่นคือ อาหารกับน้ำมันดิบก็มาก ถึง 30,000 ล้านดอลล่าร์ หรือเกือบ 50 % ของการนำเข้าทั้งหมด การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างการนำเข้าของญี่ปุ่นเช่นนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะทั้งน้ำมันและอาหารล้วนเป็นสินค้าที่ถูกกดดันให้เพิ่มปริมาณขึ้นมาก จึงแฝงไว้ซึ่งอันตรายที่พุ่งแรงกดดันอันใหญ่หลวงไปยังดุลการค้าของญี่ปุ่น

จากกลางทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา รัฐบาลญี่ปุ่นเริ่มถือว่าเป้าหมายของนโยบายการเกษตรคือการยกระดับความสามารถที่จะผลิตอาหารด้วยตนเอง นอกจากนี้ยังกำหนด "นโยบายอาหารอย่างรอบด้าน" (SOGO-SHOKURYOSEISAKU) ขึ้นในฤดูร้อนของปี 1975 ทั้งนี้ก็คือเพราะได้ตระหนักถึงวิกฤตอันอาจเกิดจากการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ (อาหาร, น้ำมัน) ข้างต้นนั้นเอง "นโยบายอาหารอย่างรอบด้าน" มีเนื้อหากว้างขวาง

มากครอบคลุมตั้งแต่เรื่องการขยายพื้นที่การเกษตร, การส่งเสริมการปรับพื้นฐานเศรษฐกิจ, การให้เงินสนับสนุนการปลูกข้าวสาลี ถั่วเหลือง อาหารสัตว์เพื่อเพิ่มการผลิตและเพิ่มอัตราการใช้ที่ดิน, การบ่มเพาะบุคลากรที่จะเป็นแกนกลางในการพัฒนาเกษตรกรรม ตลอดจนการยกระดับสวัสดิการของหมู่บ้านชาวนาประมง นโยบายดังกล่าวจะได้รับการปฏิบัติอย่างจริงจังหรือเป็นเพียงถ้อยคำสวยหรูก็ยังที่น่าสงสัย ในครึ่งหลังของทศวรรษที่ 1970 ท่ามกลางสภาวะแสตักแฟรชั่นในระดับโลก ปัญหาอุปสงค์อุปทานของอาหารโลกได้ค่อยบรรเทาลง ประเทศสำคัญ ๆ ที่ขายสินค้าเกษตรแก่ญี่ปุ่น เช่น อเมริกาและออสเตรเลียได้เพิ่มแรงกดดันในการเสนอขายสินค้าเกษตร ทำให้ "นโยบายอาหารอย่างรอบด้าน" ดูจะถูกแสร้งลืมหรือเริ่มเลอะเลือนไป แต่ปัญหาอาหารในระดับโลกที่จะหนักหน่วงขึ้นในหลายปีข้างหน้าคงจะเป็นข้อพิสูจน์ถึงความผิดพลาดของนโยบายเกษตรญี่ปุ่นที่ผ่านมาได้ และคงจะเปิดโปงถึงจุดอ่อนของเศรษฐกิจญี่ปุ่นที่ทำให้ปัญหานี้เป็นสิ่งที่ต้องเป็น รวมทั้งเปิดโปงท่าทีของรัฐบาลที่ทำงานแบบผักชีโรยหน้า ซึ่งล้วนเป็นด้านหนึ่งของความล้มเหลวของทุนนิยม

อย่างไรก็ดี ถ้าดูสินค้าเกษตรที่นำเข้าในปี 1975 จะเห็นว่าที่มากที่สุดก็คือน้ำตาลดิบ ข้าวโพดและข้าวฟ่าง (grain sorghum) อย่างละ 1,700 ล้านดอลล่าร์ (18.2 %) รองลงมาคือข้าวสาลี 1,100 ล้านดอลล่าร์ (12.1 %) ถั่วเหลือง 940 ล้านดอลล่าร์ (10.2 %) ยิ่งกว่านี้ปริมาณการนำเข้าข้าวสาลีหลังจากเข้าสู่ทศวรรษที่ 1970 แล้ว ยังได้เพิ่มขึ้นอีก 20 % จาก 4,690,000 ตัน ในปี 1970 เป็น 5,650,000 ตัน ในปี 1975 และข้าวโพด ข้าวฟ่าง ได้เพิ่มขึ้นอีก 71 % จาก 9,810,000 ตัน เป็น 16,790,000

ต้น กล่าวตามในนี้จุดศูนย์กลางของการนำเข้าสินค้าเกษตรของญี่ปุ่น จึงอยู่ที่ธัญญาพืชและอาหารสัตว์ โดยเฉพาะอาหารสัตว์มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้พร้อมๆ กับการขยายตัวของการเลี้ยงสัตว์หลังจากนี้ กล่าวอีกในหนึ่งก็คือ ถ้าการยกระดับพลังในการผลิตอาหารด้วยตัวเองของญี่ปุ่นกลายเป็นปัญหาแล้ว การจะแก้ปัญหานี้ได้หรือไม่ย่อมขึ้นกับว่าจะสามารถเพิ่มพลังในการผลิตอาหารสัตว์ได้มากน้อยเพียงใด

บทที่ 2
กิจการเกษตรกับเศรษฐกิจชาวนา

(1) องค์ประกอบของกิจการเกษตร

[65] เมื่อดูองค์ประกอบแห่งกิจการเกษตรของครอบครัวชาวนาญี่ปุ่นโดยแบ่งตามขนาดพื้นที่เพาะปลูกจะเป็นดังตารางที่ 21 ซึ่งกรณีนี้จะต้องแยกเกาะฮอกโกไดที่มีเงื่อนไขธรรมชาติแตกต่างจากเกาะอื่นเป็นอย่างมากมาพิจารณาเป็นพิเศษต่างหาก ถ้าดูจังหวัดอื่นที่ไม่ใช่ฮอกไกโดจะพบว่ากิจการขนาดย่อยมีจำนวนเพิ่มขึ้นเร็วมากในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จนสิ้นสงครามแต่แนวโน้มดังกล่าวค่อย ๆ เปลี่ยนไปบ้างตั้งแต่ปี 1950 กล่าวคือส่วนที่มีกิจการขนาดใหญ่เท่านั้นที่เพิ่มจำนวน ขณะที่ส่วนที่มีขนาดย่อยเริ่มลดจำนวนลง ความเคลื่อนไหวเช่นนี้ควรต้องพิจารณาควบคู่ไปกับเรื่อง "การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา" ซึ่งจะกล่าวถึงเรื่องนี้ในตอนหลัง (หัวข้อที่ [171] ณ ที่นี้จะเพียงชี้ว่าแม้มีการเคลื่อนไหวเช่นนี้ แต่ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กิจการที่ทำกินในพื้นที่ไม่ถึง 1 เฮคเตอร์ก็ยังครองสัดส่วนถึง 70% มาตลอดและถ้าหากรวมถึงพื้นที่ทำกินไม่เกิน 2 เฮคเตอร์แล้วตัวเลขดังกล่าวจะครองสัดส่วนเกือบถึง 95% ตลอดมาเช่นกัน และเนื่องจากว่าพื้นที่เพาะปลูกในจังหวัดอื่น ๆ ยกเว้นเกาะฮอกไกโดในปี 1975 มีจำนวน 3,874,000 เฮคเตอร์ ฉะนั้นพื้นที่เฉลี่ยต่อ 1 ครัวเรือนชาวนาจึงมีเพียง 0.81 เฮคเตอร์เท่านั้น พื้นที่ดังกล่าวแม้เพิ่มขึ้นมากกว่าปี 1950 ซึ่งเป็น 0.74 เฮคเตอร์ แต่ก็ไม่อาจถือว่าได้รับการแก้ไขจนดีมากแล้ว พื้นที่นี้เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นนับว่ามีขนาดเล็กมาก ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [62]

ส่วนกรณีเกาะฮอกไกโด ครัวเรือนที่ทำกินในที่ดินแปลงใหญ่มีจำนวนมากกว่า ส่วนใหญ่อยู่ในราว 3–10 เฮคเตอร์ และในปี 1975 พื้นที่ทำกินเฉลี่ยก็อยู่ในราว 6.8 เฮคเตอร์ แต่อย่างที่กล่าวแล้ว (ในหัวข้อที่ [47]) ว่าเกษตรกรในฮอกไกโดทำนาและทำไร่ได้ปีละครั้งเดียว แม้บางส่วนจะปรับปรุงการทำนาแล้วแต่ครัวเรือนที่ทำไร่ก็ยังคงเป็นด้านหลักอยู่ยิ่งกว่านี้ชาวไร่แถบนี้ยังต้องปลูกพืชที่ใช้เลี้ยงสัตว์ด้วย ทำให้ถ้ามองจากรูปการในการใช้ที่ดินแล้ว พื้นที่ดังกล่าวไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นขนาดที่เพียงพอ ความจริงถ้าดูตารางที่ 21 จะเห็นว่าระยะหลัง ๆ มีการกระจุกตัวของกลุ่มผู้มีที่ทำกินเกิน 20 เฮคเตอร์ขึ้นไปเพิ่มขึ้น ฉะนั้นกล่าวได้ว่าขนาดที่ดินที่พอจะทำให้ชาวนาในเกาะฮอกไกโดเลี้ยงตัวได้นั้นก็อยู่ในราว ๆ 20 เฮคเตอร์ ซึ่งก็มีเพียงไม่กี่ % เท่านั้น

[66] การพิจารณาเฉพาะเรื่องพื้นที่ทำกินแล้ว สรุปว่าเป็นกิจการ *ขนาดย่อย*หรือไม่นั้น ไม่ค่อยจะมีความหมายเท่าใดนัก เพราะแม้จะกล่าวว่ากิจการเกษตรส่วนใหญ่ของญี่ปุ่นมีพื้นที่ไม่ถึง 1 เฮคเตอร์ แต่หากไม่อาจอธิบายให้แจ่มแจ้งได้ว่า ที่ดินดังกล่าวมีความสำคัญต่อกิจการเกษตรหรือเศรษฐกิจชาวนาอย่างไรแล้ว ความหมายของคำว่า "*ขนาดย่อย*" ก็ไม่อาจเป็นที่เข้าใจได้อย่างถูกต้อง

ที่ผ่านมาเราได้พูดถึง category (แนวความคิดพื้นฐานหรือ HANCHŪ) ของคำว่าชาวนาย่อยหรือชาวนาเล็กบ้างแล้วแม้ยังคลุมเครือ (หัวข้อที่ [15] กับ [38]) ฉะนั้นในที่นี้ถ้าจะนิยามให้ละเอียดชัดเจนขึ้นตามทัศนะของ Engels จะได้ว่าชาวนาย่อยหรือชาวนาเล็กคือ "ผู้ผลิตที่ทำกินในที่ดินตนเองหรือที่ดินเช่าโดยที่ดินนั้นไม่ใหญ่เกินกว่าที่คนในครอบครัว

ตารางที่ 21

จำนวนครัวเรือนชาวนาแบ่งตามขนาดพื้นที่ทำกิน

(หน่วย : พันครัวเรือน)

		~ 0.3 เฮคเตอร์	~ 0.5	~ 1.0	~ 1.5	~ 2.0	~ 3.0	~ 5.0	5.0 ~	รวม
จังหวัดอื่น ๆ	1941	1,800 (34.1)		1,635 (30.9)	1,456 (27.5)		315 (6.0)	76.6 (1.4)	7.1 (0.1)	5,290 (100.0)
	1950	1,429 (24.1)	1,032 (17.4)	1,952 (33.0)	945 (16.0)	363 (6.1)	176 (3.0)	26.5 (0.4)	0.8 (0.0)	5,923 (100.0)
	1955	1,268 (21.9)	1,006 (17.4)	1,955 (33.7)	982 (16.4)	376 (6.5)	179 (3.1)	28.0 (0.5)	1.5 (0.0)	5,796 (100.0)
	1960	1,266 (21.8)	992 (17.1)	1,907 (32.8)	1,002 (17.3)	404 (7.0)	201 (3.5)	34.3 (0.6)	1.5 (0.0)	5,806 (100.0)
	1965	1,131 (20.7)	954 (17.5)	1,762 (32.4)	945 (17.3)	407 (7.5)	214 (3.9)	38.4 (0.7)	2.4 (0.0)	5,454 (100.0)
	1970	1,106 (21.2)	910 (17.4)	1,619 (31.0)	874 (16.7)	407 (7.8)	244 (4.7)	56.7 (1.1)	5.8 (0.1)	5,222 (100.0)
	1975	1,119 (23.3)	865 (18.0)	1,436 (29.8)	727 (15.1)	349 (7.3)	236 (4.9)	67.0 (1.4)	8.7 (0.2)	4,808 (100.0)

ตารางที่ 21 (ต่อ)

		~ 0.5 เฮคเตอร์	~ 1.0	~ 2.0	~ 3.0	~ 5.0	~ 10.0	~ 20.0	20.0 ~	รวม
เกาะฮอกไกโด	194[illegible]	31.2 (16.8)	12.5 (6.8)	15.7 (8.5)	20.6 (11.2)	41.8 (22.6)	43.2 (23.4)	19.8 (10.7)		184.7 (100.0)
	1950	61.6 (25.2)	21.2 (8.7)	31.7 (12.9)	32.1 (13.1)	50.5 (20.6)	37.6 (15.4)	9.6 (3.9)	0.4 (0.2)	244.7 (100.0)
	1955	42.3 (17.9)	17.6 (7.4)	23.5 (11.6)	27.5 (11 6)	49.5 (21.0)	48.3 (20.4)	27.9 (11.8)		236.5 (100.0)
	1960	44.4 (19.1)	16.0 (6.9)	25.2 (10.7)	31.9 (13.7)	56.9 (24.5)	47.1 (20.2)	11.1 (4.8)	0.3 (0.1)	232.8 (100.0)
	1965	33.1 (16.7)	13.1 (6.6)	19.0 (9.6)	23.8 (12 0)	48.2 (24.3)	45.5 (24.3)	14.8 (7.5)	0.7 (0.3)	198.2 (100.0)
	1970	24.7 (14.9)	10.6 (6.4)	13.9 (8.4)	14.7 (8.9)	34.9 (21.2)	41.4 (25.2)	19.9 (12.1)	4.8 (2.9)	164.9 (100.0)
	1975	18.5 (13.8)	8.0 (6.0)	11.1 (8.3)	11.2 (8.4)	25.5 (19.1)	32.5 (25.5)	16.4 (12.3)	10.1 (7.6)	133.4 (100.0)

ที่มา : ถึงปี 1970 จาก "NOGYO SENSASU RUINEN TOKEISHO" ปี 1973 หน้า 32–38. ตัวเลขปี 1975 จาก "1975 NEN NOGYO SENSASU. NOKA CHOSAHO KOKU SHONOKA. JINKO" ปี 1979, หน้า 14–15.

ตนเองจะทำได้ และก็ไม่เล็กเกินไปจนไม่อาจเลี้ยงครอบครัวได้"[18] จะเห็นว่าปกติผู้ที่ถูกเรียกว่าชาวนาย่อยต้องประกอบด้วย 2 เงื่อนไขคือ *ประการที่ 1* โดยหลักการจะต้องเพาะปลูกโดยพึ่งแรงงานในครอบครัว ไม่ได้ขูดรีดแรงงานผู้อื่นประเด็นนี้มันจึงต่างจากกิจการแบบนายทุนที่ดำรงอยู่ด้วยการขูดรีดแรงงานผู้อื่นและเป็นรูปแบบกิจการที่เหมาะสมมากกับสังคมก่อนทุนนิยม อย่างไรก็ดีสามารถตั้งข้อสังเกตที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่จะกล่าวในภายหลัง (หัวข้อที่ [93]) ได้ว่าการเกษตรมีช่วงการทำงานตามฤดูกาล ฉะนั้นจึงเกิดปรากฏการณ์ที่ว่าในช่วงงานยุ่งนั้น แค่แรงงานในครอบครัวย่อมไม่พอแม้กับกิจการขนาดย่อยก็ตาม ดังนั้นจึงเกิดกฎเกณฑ์ทั่วไปว่าในช่วงงานยุ่งชาวนาญี่ปุ่นได้จ้างงานด้วยไม่มากก็น้อย (ดังจะกล่าวต่อไปในหัวข้อที่ [67]) แรงงานรับจ้างกรณีนี้เพียงช่วยเสริมแรงงานในครอบครัวเท่านั้น มิได้มุ่งหวังจะได้มูลค่าส่วนเกินจากแรงงานรับจ้าง กล่าวตามนัยนี้แม้ชาวนาจะใช้แรงงานรับจ้างอยู่บ้างก็ควรพิจารณาว่าอยู่ในขอบเขตการเป็นชาวนาย่อยด้วย

ประการที่ 2 โดยหลักการทั่วไปแล้ว ชาวนาย่อยจะต้องเลี้ยงดูครอบครัวตนเองโดยกิจการเกษตรของตน หากกิจการเกษตรของเขาไม่อาจค้ำจุนรายจ่ายของครอบครัว เขาคงต้องไปหารายได้อื่นจากนอกภาคเกษตร กรณีนี้ โดยทั่วไปมี 2 วิธีคือ *วิธีที่ 1* เปิดกิจการย่อยอย่างอื่นนอกภาคเกษตร อย่างในญี่ปุ่นมีการเปิดร้านค้าเล็ก ๆ และขนส่งขนาดย่อม ฯลฯ

---

[18] F. Engels, "Die Bauernfrage in Frankreich und Deutschland", Werke, Bd. 22, 1963, S. 488.

อนึ่ง คำว่า ชาวนาย่อยหรือชาวนาเล็กนี้ เลนินมักใช้ คำว่า *ชาวนากลาง* หรือชาวนาที่อยู่กึ่งกลางระหว่างชาวนารวย กับ ชาวนาจน แทน

อีกวิธีหนึ่ง คือเป็น*กรรมกรรับจ้าง*ในภาคเกษตร อุตสาหกรรมหรือก่อสร้าง ซึ่งกรณีนี้สำหรับชาวนาแล้ว หมายถึงการที่พลังแรงงานส่วนหนึ่งของเขาได้แปรเป็นสินค้าไป และในความหมายนี้แสดงว่า พวกเขาได้กลายเป็นกรรมาชีพ (proletariat) แล้วด้วย[19] แม้ในวิธีที่ 1 เองรายได้จากกิจการขนาดย่อยดังกล่าว ส่วนใหญ่ อย่างมากก็เป็นจำนวนพอ ๆ กับค่าแรงที่ได้จากวิธีที่ 2 คือไม่ได้กำไรอะไรมากนัก สรุปได้ว่า หากชาวนาไม่อาจค้ำจุนครอบครัวด้วยกิจการเกษตรตนเอง จะต้องกลายเป็น*กึ่งกรรมาชีพสังกัดพวกชาวนาจน*ที่มีระดับต่ำกว่าชาวนาย่อย

จะเห็นว่าการพิจารณาชาวนาย่อยต้องมอง 2 เงื่อนไขนี้ด้วย แต่ก็ต้องตระหนักว่า เงื่อนไขแรกส่วนใหญ่เป็นปัญหาด้านเทคนิค ขณะที่เงื่อนไขหลังส่วนใหญ่เป็นปัญหาทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ อันแรกเป็นปัญหาที่ว่าจะใช้แรงงานครอบครัวที่มีอยู่เพื่อเพาะปลูกในพื้นที่เท่าใด ถ้าจำนวนคนในครัวเรือนที่ทำงานได้มีจำนวนคงที่และถ้าทำงานได้เข้มแข็งพอ ๆ กับขนาดพื้นที่เพาะปลูกจะถูกกำหนดโดยระดับของผลิตภาพแรงงาน แต่เงื่อนไขอันหลังกลับเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจที่ว่าถ้าเพาะปลูกบนพื้นที่หนึ่ง ๆ แล้วจะได้รายได้การเกษตรเท่าไหร่ ซึ่งขึ้นกับเงื่อนไขหลายอย่าง กล่าวคือ (1) ปริมาณผลผลิตทางการเกษตรต่อพื้นที่ 1 'TAN' (1/4 เอเคอร์) (2) ระดับราคาของผลผลิตการเกษตร (3) ขนาดการใช้จ่ายที่จำเป็นของครัวเรือนชาวนาจำพวกภาษี, ค่าเช่าและสิ่งของที่ซื้อ ฯลฯ (4) อัตรารายได้หรือสัด

---

19 คำว่ากลายเป็นกรรมาชีพในที่นี้หมายถึงการเป็นผู้ขายแรงงานโดยเนื้อหาเท่านั้นไม่จำเป็นว่าจะต้องมีความยากจนทางเศรษฐกิจด้วยเสมอไปและความจริงปัจจุบันรายได้รับจ้างนั้นมักสูงกว่ารายได้จากการเกษตรเสียอีก ทำให้ครอบครัวชาวนาที่ทำงานอย่างอื่นควบไปด้วยมีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าทำการเกษตรอย่างเดียว

ส่วนระหว่างรายได้กับกำไรจากกิจการ และเงื่อนไขสุดท้ายข้อที่ (5) ระดับบริโภคของครัวเรือนชาวนาและขนาดครอบครัวที่ต้องเลี้ยงดู ซึ่งถ้าเงื่อนไขเหล่านี้เปลี่ยนแปลงรายได้การเกษตรก็อาจจะเพิ่มหรือลด จนทำให้ครัวเรือนชาวนาสามารถยังชีพด้วยรายได้นั้นหรือยังชีพไม่ได้ ฉะนั้นความเข้าใจอย่างถูกต้องในความแตกต่างและความสัมพันธ์ระหว่างกันของ 2 เงื่อนไข ดังกล่าวในความหมายหนึ่งจำเป็นกุญแจสำคัญที่ไขปัญหาชาวนา ทั้งนี้เพราะการที่ชาวนาย่อยจำต้องเปลี่ยนสีแปรธาตุอย่างรวดเร็วหรืออย่างค่อยเป็นค่อยไปในกระบวนการพัฒนาของทุนนิยมนั้นก็เนื่องจากมีความยากลำบากขึ้นเรื่อย ๆ ในการสนองตอบหรือบรรลุเงื่อนไขดังกล่าวให้ได้ในเวลาเดียวกันนั่นเอง (เรื่องนี้จะได้กล่าวอีกในหัวข้อที่ [80])

[67] คราวนี้ มาดูกันว่าชาวนาย่อยในความหมายที่ 1 จะมีพื้นที่เพาะปลูกเพียงใด กล่าวอย่างเข้มงวดการใช้พื้นที่เพาะปลูกเป็นดัชนีในการพิจารณาเรื่องนี้ย่อมไม่ถูกต้องนัก เพราะในพื้นที่เดียวกันหากมีระดับความเข้มข้นหรือองค์ประกอบในการปลูกที่ต่างกันอาจให้ผลต่างกันได้ และยิ่งสมัยนี้มีชาวนาที่เลี้ยงสัตว์เพียงอย่างเดียวหรือทำสวนเป็นหลักเพิ่มขึ้นก็ยิ่งทำให้ดัชนีดังกล่าวมีความไม่ถูกต้อง แต่เนื่องจากในที่นี้เราต้องการเห็นภาพเพียงคร่าว ๆ จึงขอมองอย่างกว้าง ๆ ไว้ก่อน (ยกเว้นเกาะฮอกไกโด)

หากใช้ "การสำรวจเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา (NŌKAKEIZAI CHŌSA) โดยกระทรวงเกษตรและป่าไม้ มาคำนวณหาสัดส่วนของแรงงานรับจ้างที่ใช้ในการทำงานเกษตรเฉลี่ยต่อ 1 ครัวเรือนจะเป็นดัง*ตารางที่ 22* ในปี 1957 อันเป็นช่วงที่กระบวนการเจริญเติบโตในระดับสูงเพิ่งจะเริ่มต้นนั้น ชาวนากลุ่มที่ 5 (V) (ทำกินในที่ดิน 2 เฮคเตอร์ขึ้นไป) ยังต้องพึ่งพา

แรงงานรับจ้างมากเกินกว่า 10% แต่พอถึงปี 1975 ไม่ว่าชาวนากลุ่มใดก็มีชั่วโมงทำงานน้อยลงกว่าครึ่ง อันสะท้อนถึงการเพิ่มขึ้นสูงของผลิตภาพแรงงานโดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการใช้แรงงานรับจ้างน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด แม้ชาวนากลุ่มที่ 5 ที่ถือว่ามีกิจการขนาดใหญ่เป็นพิเศษในญี่ปุ่นก็ยังมีอัตราพึ่งพาแรงงานรับจ้างน้อยมากจนแทบตัดทิ้งได้ การที่ผลิตภาพแรงงานสูงขึ้นและแรงงานรับจ้างค่อย ๆ ถูกขจัดไปเช่นนี้แสดงว่า แรงงานรับจ้างมีบทบาทเพียงแค่ *"ตัวเสริม"* ในภาคเกษตรญี่ปุ่นเท่านั้น ยิ่งเมื่อเปรียบเทียบกับ*ตารางที่ 21* ที่อ้างแล้วจะเห็นว่า แม้ช่วงต้นทศวรรษที่ 1950 ครัวเรือนชาวนาญี่ปุ่นกว่า 97–98% ล้วนอยู่ต่ำกว่า *"ระดับบน"* ของชาวนาย่อย ยิ่งปี 1975 ครัวเรือนชาวนาเกือบทั้งหมด (จะยกเว้นก็น้อยมาก) ล้วนเป็นชาวนาย่อย ดังกล่าว การที่กิจการเกษตรเกือบทั้งหมดเป็นของชาวนาย่อย (หรือต่ำกว่า) ที่พึ่งพาแรงงานครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ ทำให้เราต้อง*ยอมรับ*ถึง *"ลักษณะย่อย"* (REISAISEI) ของกิจการเกษตรญี่ปุ่นด้วย

[68] เมื่อสักครู่เราเห็นแล้วว่ากิจการเกษตรญี่ปุ่นส่วนใหญ่ประกอบด้วยกิจการชาวนาย่อยที่ใช้แรงงานครอบครัวเป็นหลักโดยพิจารณาพื้นที่ดำเนินกิจการของครัวเรือนชาวนา แต่การจะกำหนด *"ระดับล่าง"* ของกิจการชาวนาย่อยอย่างละเอียดและเข้มงวดนั้นจำเป็นต้องพิจารณาถึงเนื้อหาทางเศรษฐกิจของกิจการดังกล่าวด้วย ซึ่งจะพิจารณาเรื่องนี้ในหัวข้อต่อไป ([78]) และส่วนที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของมันจะขอพูดอีกในบทที่ 6 (หัวข้อที่ [169] และ [170]) ฉะนั้นในที่นี้จะตรวจสอบองค์ประกอบของกิจการเกษตรจากดัชนีต่าง ๆ ยกเว้นส่วนที่จะกล่าวต่อไปข้างหน้า

ตารางที่ 22

องค์ประกอบของแรงงานกับขนาดกิจการของครัวเรือนชาวนา

(เฉลี่ยในจังหวัดต่าง ๆ ยกเว้นเกาะฮอกไกโด)

		พื้นที่กิจการเพาะปลูก	ชั่วโมงทำงานเกษตร (หน่วย : ชั่วโมง/ปี)			สัดส่วน (1)/(2)
			ครอบครัว	รับจ้าง (1)	รวม (2)	
	ha	ha				%
1957	I (~ 0.5)	0.353	1,988	55	2,043	2.7
	II (~ 1.0)	0.751	4,055	101	4,156	2.4
	III (~ 1.5)	1.221	5,567	211	5,778	3.7
	IV (~ 2.0)	1,709	6,482	397	6,879	5.8
	V (2.0 ~)	2.556	7,214	953	8,167	11.7
1975	I (~ 0.5)	0.330	821	23	844	2.7
	II (~ 1.0)	0.752	2,042	36	2,078	1.7
	III (~ 1.5)	1.250	3,178	67	3,245	2.1
	IV (~ 2.0)	1.738	3,730	92	3,822	2.4
	V (2.0 ~)	2.767	4,285	142	4,427	3.2

ที่มา : กระทรวงเกษตรและป่าไม้ "NOKAKEIZAI CHOSAHOKOKU" ประจำปี 1957, หน้า 214–216, ประจำปี 1975, หน้า 68–70.

ก่อนอื่นถ้าดูกิจการเกษตรจากการถือครองที่ดินจะเป็นดังตารางที่ 23 ซึ่งนิยามว่า ผู้ทำนาบนที่ดินตนเอง (JISAKU) คือผู้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินเกินกว่า 90% ของที่ดินทำกินทั้งหมดของตน ผู้ที่ทำนาบนที่ดินของตนเป็นหลักโดยเช่าบางส่วน (JIKOSAKU) คือผู้ที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินราว ๆ 50–90% ผู้ทำนาเช่าเป็นหลักแต่ก็มีที่ดินของตนเองด้วย (KOJI-SAKU) คือผู้ที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินราว ๆ 10–50% และผู้ทำนาเช่า (KOSAKU) คือผู้ที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินไม่ถึง 10% จากตารางที่ 23 เราสามารถเห็นได้ชัดว่าการปฏิรูปที่ดินในช่วงปี 1947–1950 ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ในการถือครองที่ดิน กล่าวคือ ผู้ทำนาเช่ากับผู้ทำนาเช่าเป็นหลักซึ่งมีสัดส่วนราวครึ่งหนึ่ง ในช่วงก่อนสงครามถึงช่วงก่อนปฏิรูปที่ดินได้ลดจำนวนลงฮวบฮาบ กระทั่งปัจจุบันมีสัดส่วนเล็กน้อยจนอาจตัดทิ้งได้ ตรงกันข้ามผู้ทำนาบนที่ดินตนเองกับผู้ทำนาบนที่ดินของตนเป็นหลักกลับเพิ่มขึ้นจนเดี๋ยวนี้ ชาวนาต่างทำนาบนที่ดินตนเองเกือบหมดแล้ว ยิ่งกว่านั้น แม้การปฏิรูปที่ดินได้เสร็จสิ้นลงในปี 1950 แล้ว การทำนาบนที่ดินตนเองก็ยังมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ยกเว้นปี 1970 เท่านั้น

สถิติตัวเลขก่อนปี 1940 เกิดจากวิธีสำรวจที่ต่างกัน จึงไม่อาจนำมาเชื่อมกันได้ในทันทีแต่จาก "การสำรวจเรื่องเกษตร" (NOJICHOSA) ในปี 1888 ซึ่งเป็นสถิติการเกษตรเก่าแก่ที่สุดของญี่ปุ่นนั้นปรากฏว่า ในครัวเรือนชาวนา 4,433,000 ครอบครัวมีผู้ทำนาบนที่ดินตนเอง 33.4%, ผู้ทำนาบนที่ดินตนเองและเช่าบางส่วนมี 46.0%, ผู้ทำนาเช่ามี 20.6% และในปี 1908 อันเป็นปีแรกที่มีการสำรวจ "สถิติเรื่องเกษตร" (NOJITOKEI) ก็ยังเป็น 33.3%, 39.2% และ 27.6% ตามลำดับ ส่วนเรื่องแนวโน้มที่ละเอียด

ตารางที่ 23

จำนวนครัวเรือนชาวนาแบ่งตามการทำนาบนที่ดินตนเองกับการเช่าที่เขาทำ

(หน่วย ; พัน ครัวเรือน)

	ผู้ทำนาบนที่ดินตนเอง	ผู้ทำนาบนที่ดินของตนเป็นหลัก	ผู้เช่าเป็นหลัก	ผู้เช่า	กรณีอื่น ๆ	รวม
1941	1,711	1,139	1,100	1,524	24	5,499
	(31.2)	(20.7)	(20.0)	(27.7)	(0.4)	(100.0)
1947	2,154	1,183	997	1,574	1	5,909
	(36.5)	(20.0)	(16.9)	(26.6)	(0.0)	(100.0)
1950	3,822	1,591	411	312	41	6,176
	(61.9)	(25.6)	(6.7)	(5.1)	(0.7)	(100.0)
1955	4,200	1,308	285	239	11	6,043
	(69.5)	(21.6)	(4.7)	(4.0)	(0.2)	(100.0)
1960	4,552	1,090	219	178	18	6,056
	(75.2)	(18.0)	(3.6)	(2.9)	(0.3)	(100.0)
1965	4,538	857	157	100	12	5,665
	(80.1)	(15.1)	(2.8)	(1.8)	(0.3)	(100.0)
1970	4,271	866	158	92	16	5,402
	(79.1)	(16.0)	(2.9)	(1.7)	(0.3)	(100.0)
1975	4,160	606	120	56	12	4,953
	(84.0)	(12.3)	(2.4)	(1.1)	(0.2)	(100.0)

ที่มา ; ตัวเลขจนถึงปี 1970 จาก "SENSASU RUINENTOKEISHO" หน้า 76–81, ปี 1975 จาก "NORINSUISANTOKEI" ประจำปี 76, หน้า 118. กรณียกเว้นที่ไม่อยู่ในข่ายคือ พื้นที่เพาะปลูกที่ต่ำกว่า 10 are (1/100 เฮคเตอร์) ในญี่ปุ่นแถบตะวันออก และต่ำกว่า 5 are (แอ) ในญี่ปุ่นแถบตะวันตก

กว่านี้จะต้องนำมาพิจารณาอีกภายหลัง (หัวข้อที่ [126]) ตอนนี้สรุปคร่าวๆ ได้ว่า องค์ประกอบโครงสร้างที่ชาวนาที่ทำกินบนที่ตนเองหรือทำกินบนที่ดินของตนเป็นหลัก (JISAKU กับ JIKOSAKU) มีสัดส่วนราวครึ่งหนึ่ง ส่วนอีกครึ่งที่เป็นชาวนาผู้ทำนาเช่าหรือผู้ทำนาเช่าเป็นหลัก (KOSAKU กับ KOJISAKU) นั้น จากสมัยเมยจิ (MEIJI) กระทั่งช่วงปฏิรูปที่ดิน แทบไม่ได้เปลี่ยนแปลงเลย กล่าวในความหมายนี้ การปฏิรูปที่ดิน (NOCHI-KAIKAKU) ของญี่ปุ่นในปี 1947 – 1950 ต้องถือว่ามีความหมายที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ (epoch–making) ที่เดียว

เรื่องการปฏิรูปที่ดินนั้นจะได้กล่าวอีกในหัวข้อที่ [142] แต่การที่มีผู้ทำนาบนที่ดินตนเองเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วโดยการปฏิรูปที่ดินก็เพราะว่า ที่ดินเช่าส่วนใหญ่ได้ถูกเปลี่ยนมือ คือถูกโอนให้แก่ชาวนาที่เช่าที่นั้นมาตลอดนั่นเอง นอกจากนี้ยังมีกรณีที่เจ้าที่ดินบางรายเอาที่เช่าบางส่วนมาเพาะปลูกกลายเป็นชาวนาที่ทำกินบนที่ดินตนเอง (JISAKUNO) หรือบางครั้งชาวนาที่ทำกินบนที่ดินตนเองเป็นหลักโดยเช่าบางส่วน พอที่ดินที่เช่าเขาทำถูกยึดคืนไปก็ทำให้กลายเป็นชาวนาที่ทำกินบนที่ดินตนเองไป การเพิ่มจำนวนชาวนาที่ทำกินบนที่ดินตนเองภายหลังการปฏิรูปที่ดินแบ่งได้เป็น 2 กรณีคือ กรณีซึ่งเจ้าที่ดินยึดเอาที่ดินให้เช่ามาเพาะปลูกเสียเอง กับกรณีซึ่งที่ดินให้เช่าถูกโอนให้แก่ชาวนาผู้ทำนาเช่า (KOSAKUNO) ซึ่งแต่ละกรณีจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในจำนวนครัวเรือนชาวนาที่ทำกินบนที่ดินตนเองและชาวนาผู้ทำนาเช่าอย่างไรนั้น ไม่อาจทราบได้ชัดเจน แต่เมื่อรวบรวมตัวเลขในเรื่องการโอนย้ายสิทธิการเพาะปลูกบนที่ดินเกษตรตั้งแต่ปี 1951 – 1975 (หลังการปฏิรูปที่ดิน)แล้ว เราพบว่าการขายที่ดินให้เช่ามีอยู่ 2,006,000 รายการ

เป็นพื้นที่ 250,000 เฮคเตอร์ ส่วนการยึดที่ดินให้เช่าคืนมีอยู่ 1,139,000 รายการ จำนวน 102,000 เฮคเตอร์ สรุปแล้ว การเพิ่มจำนวนชาวนาที่ทำกินบนที่ดินตนเองส่วนใหญ่เกิดจากการซื้อที่ดินให้เช่า (KOSAKUCHI)

แต่การที่มีชาวนาที่ทำกินบนที่ดินตนเองเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แม้ภายหลังการปฏิรูปที่ดิน จะว่าไปแล้วก็เป็นของธรรมดาภายใต้สภาพปัจจุบันที่สิทธิให้เช่าที่ดินยังได้รับการพิทักษ์อย่างเข้มแข็งโดยกฎหมายที่ดินเกษตร การบอกเลิกสัญญาเช่า (การยึดที่ดินคืนโดยเจ้าที่ดิน) จึงทำได้ยาก กล่าวจากด้านของเจ้าที่ดินได้ว่า แม้ถือครองที่ดินเช่าต่อไปก็คงได้ประโยชน์ไม่มากนัก ฉะนั้นถ้ามีโอกาสจึงควรขายทันที และในทางตรงกันข้าม ขณะนั้นก็แทบไม่มีผู้มีที่ดินรายใหม่ๆมาให้ผู้อื่นเช่าที่ดินด้วย แต่ก็อย่างที่พิจารณาไปแล้ว (ในหัวข้อที่ [65]) ว่า ครัวเรือนที่มีกิจการค่อนข้างใหญ่ (โดยสัมพัทธ์) ได้เพิ่มจำนวนขึ้นในระหว่างกระบวนการเจริญเติบโตในระดับสูงทางเศรษฐกิจ และกรณีนี้ถ้าการขยายกิจการในฐานะที่เป็นชาวนาที่ทำกินบนที่ดินตนเองทำได้โดยการซื้อที่ดินใหม่ด้วยเงินก้อนโตซึ่งไม่ใช่เรื่องง่ายนักแล้ว ทางที่ดีจึงควรจะขยายกิจการโดยเช่าที่มาทำเพิ่มคือเป็นชาวนาผู้ทำกินบนที่ดินของตนเป็นหลักและเช่าที่บางส่วนด้วย (JIKOSAKUNO) ซึ่งในอเมริการะยะหลัง ๆ ก็ขยายกิจการด้วยวิธีนี้ ซึ่งเรียกว่า "JIKOSAKUSENSHIN" แต่ในกรณีญี่ปุ่นแนวโน้มดังกล่าวแทบไม่ปรากฏเป็นสถิติตัวเลขเลย ชาวนาที่ทำกินบนที่ดินตนเองก็ยังมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นไม่เปลี่ยนแปลง เรื่องนี้เราจะหยิบยกเป็นปัญหาในภายหลัง (หัวข้อที่ [143]) ว่า *"การขาดความคล่องตัวของที่ดินเกษตร"* ในญี่ปุ่นเช่นนี้เป็นการแสดงออกอย่างหนึ่งของอุปสรรคที่กีดขวางการขยายขนาดกิจการ ส่วนการขยายขนาดกิจการเกษตรในญี่ปุ่นกลับเป็นไปอย่างซ่อนเร้นในรูปของการทำ *"สัญญารับเหมาไปทำ"* (UKEOI) มากขึ้น ซึ่งไม่

ปรากฏเป็นสถิติที่แบ่งการสำรวจประเภทของกิจการเป็นการทำบนที่ดินตนเองกับการเช่าทำ ฉะนั้นแนวโน้มของชาวนาที่ทำกินบนที่ดินตนเองที่เพิ่มขึ้นมาตลอดนั้น หากจะกล่าวว่าเป็นผลจากการที่ดอกผลของการปฏิรูปที่ดินได้รับการปกป้องรักษาและได้รับการขยายใหญ่ขึ้นก็ย่อมน่าพึงดีอยู่หรอก แต่ในความเป็นจริงกลับต้องมองว่ามันเป็นการแสดงออกซึ่งความบิดเบี้ยวของการพัฒนาเกษตรกรรมในญี่ปุ่นจะถูกต้องกว่า

[69] คราวนี้ก็มาถึงปัญหาที่ว่าจะประสานสถิติจำนวนครัวเรือนที่แบ่งตามขนาดพื้นที่ทำกิน (ตารางที่ 21) กับสถิติจำนวนครัวเรือนที่แบ่งตามการทำนาบนที่ดินตนเองกับที่เช่าทำ (ตารางที่ 23) ให้เข้ากันได้อย่างไร ที่จริงปัจจุบันเรื่องนี้ไม่เป็นปัญหาแล้ว เพราะภายหลังการปฏิรูปที่ดิน ครัวเรือนชาวนาเกือบทั้งหมดได้กลายเป็นผู้ทำกินบนที่ดินตนเอง (กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [68]) ฉะนั้น ณ ที่นี้ถ้ายกตัวเลขของปี 1938 มาดูจะเป็นดัง*ตารางที่ 24* ตารางนี้เป็นสถิติที่ผสมประสานกันในเรื่องดังกล่าวที่เก่าแก่ที่สุดของญี่ปุ่นซึ่งชี้ถึงข้อเท็จจริงบางอย่างที่น่าสนใจมาก กล่าวคือ พวกที่ทำกินบนที่ดินตนเองกับพวกที่เช่าทำเป็นพวกที่มีกิจการค่อนข้างเล็ก โดยเฉพาะในพวกที่เช่าเกิน 50% ขึ้นไปมีขนาดกิจการไม่ถึง 0.5 เฮคเตอร์ และถ้ารวมถึงกิจการขนาด 1 เฮคเตอร์ด้วยจะมีถึง 80 กว่า% ขณะที่พวกที่ทำกินบนที่ตนเองเป็นหลักและเช่าบางส่วนที่มีขนาดกิจการไม่ถึง 0.5 เฮคเตอร์นั้นมีจำนวนค่อนข้างน้อย กลับกระจุกตัวเป็นกลุ่มที่มีขนาดกิจการ 1–2 เฮคเตอร์เป็นส่วนใหญ่ทำให้ในกลุ่มที่มีขนาดกิจการ 1–2 เฮคเตอร์นั้นเป็นพวกที่ทำกินบนที่ดินของตนเป็นหลักและเช่าบางส่วนซึ่งครองสัดส่วนถึง 60% ของกิจการทั้งหมด นั่นคือในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวนาที่ทำกินบนที่ดิน

ตารางที่ 24

จำนวนครัวเรือนชาวนาแบ่งตามการทำบนที่ของตนเองกับการเช่าเขาทำ และแบ่งตามขนาดของกิจการ (ปี 1938)

(หน่วย : พันครัวเรือน)

	ทำกินบนที่ดินตนเอง	ทั้งทำบนที่ตนเอง และเช่าเขาทำ	เช่าที่เขาทำ	รวม
ha				
~0.5	637 (42.2) (35.8)	460 (19.6) (25.9)	680 (52.1) (38.3)	1,777 (34.4) (100.0)
~ 1	382 (25.3) (24.2)	817 (34.8) (51.7)	380 (29.2) (24.1)	1,578 (30.6) (100.0)
~ 2	369 (24.5) (25.7)	858 (36.5) (59.6)	211 (16.2) (14.7)	1,438 (27.9) (100.0)
~ 3	90 (6.0) (31.4)	169 (7.2) (58.9)	28 (2.1) (9.7)	287 (5.6) (100.0)
~ 5	27 (1.8) (37.0)	41 (1.8) (56.2)	5 (0.4) (6.8)	73 (1.4) (100.0)
5 ~	3 (0.2) (50.0)	3 (0.1) (50.0)	0 (0.0) (0.0)	7 (0.1) (100.0)
รวม	1,508(100.0) (29.2)	2,349(100.0) (45.5)	1,303(100.0) (25.3)	5,160(100.0) (100.0)

ที่มา : กระทรวงพาณิชย์และป่าไม้ "WAGAKUNI NO NOKA NO TOKEI TEKI BUNSEKI" ปี 1939 ยกเว้นฮอกไกโด, โอกินาวา

ตนเองเป็นหลักและเช่าบางส่วนด้วย จึงเป็นตัวแทนของครัวเรือนชาวนาที่เป็นแกนกลาง (backbone; CHŪKEN) (ซึ่งจะเห็นอีกในหัวข้อที่ [75] ว่าชาวนาพวกนี้เป็นใจกลางของกิจการแบบชาวนาย่อยในสมัยนั้นด้วย) ซึ่งเราจะให้ทำให้กระจ่างในบทที่ 6 (หัวข้อที่ [170]) ว่า สิ่งดังกล่าวมีความหมายเช่นไรใน *"การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา"* หรือ ถ้าเราเพียงคำนึงถึงความหมายที่ก้าวหน้าของวิธีขยายกิจการโดยเช่าที่เพิ่ม (JIKOSAKU SENSHIN) เท่านั้น ก็คงพอคาดได้ว่าชาวนาที่ทำกินบนที่ดินของตนเป็นหลักและเช่าบางส่วนด้วย นี้เป็นกลุ่มที่อยู่ในกระบวนการเติบโตซึ่งมีแนวโน้มจะพัฒนาได้มากที่สุด

[70] ต่อไปลองมาดูความเกี่ยวข้องระหว่างขนาดกิจการกับยอดขายผลผลิตเกษตรว่ามีความเกี่ยวข้องกับ *"ลักษณะย่อม"* ของกิจการเกษตรที่กล่าวแล้วเพียงใดจาก*ตารางที่ 25* เมื่อดูตารางนี้ให้คิดเสียว่าสัดส่วนของกำไรสุทธิต่อยอดขายของผลผลิตเกษตรมีราว ๆ 50% ฉะนั้นกำไรสุทธิจากการเกษตรหรือรายได้ที่พอจะทำให้ชาวนายังชีพได้*เหมือนกับคนทั่วไป*นั้นจะต้องเกิดจากยอดขายที่เกิน 3 ล้านเยนต่อปี แต่กลุ่มชาวนาที่มียอดขายเท่านี้มีเพียงราว ๆ 5% ของครัวเรือนชาวนาทั้งหมด แม้ดูเฉพาะกลุ่มชาวนาที่มีขนาดกิจการเกิน 2 เฮคเตอร์ พวกที่มียอดขายเกิน 3 ล้านเยนต่อปีก็ยังมีเพียงราว 1/3 ของคนในกลุ่มเท่านั้น ส่วนเหตุที่กลุ่มชาวนาที่มีขนาดกิจการไม่ถึง 0.5 เฮคเตอร์ กลับมียอดขายขนาดนี้ด้วย ก็เพราะว่ากลุ่มนี้ได้รวมเอาครัวเรือนชาวนาที่อยู่ในกรณียกเว้นเข้าไปด้วยอันได้แก่พวกที่เลี้ยงสัตว์กับทำสวนซึ่งใช้พื้นที่ไม่กว้าง แต่มียอดขายที่ค่อนข้างมาก

อีกด้านหนึ่งเกือบ 20% ของครัวเรือนชาวนาทั้งหมด ถ้าดูเฉพาะกลุ่มที่มีขนาดการผลิตไม่ถึง 0.5 เฮคเตอร์ ซึ่งเป็นจำนวนเกือบครึ่งกลับเป็น

ครัวเรือนชาวนาที่ *"ยังชีพด้วยตนเอง"* อย่างสิ้นเชิง ปราศจากการขาย และหากผนวกกลุ่มชาวนาที่มียอดขายไม่ถึง 3 แสนเยนต่อปี (ซึ่งจะเหลือกำไรสุทธิต่อปี พอให้กินขนมเล่นได้ (KOZUKAI) เท่านั้น) เข้าไปด้วยแล้ว จะเป็นจำนวนเกือบครึ่ง (48.6%) ของครัวเรือนชาวนาทั้งหมดและหากดูเฉพาะกลุ่มชาวนาที่มีขนาดกิจการเล็กกว่า 0.5 เฮคเตอร์จะเป็นจำนวนถึงเกือบ 90% (89.8%) ซึ่งเป็นครัวเรืองชาวนาที่ไม่อาจเรียกว่าเป็นผู้ผลิตสินค้าได้

เมื่อกล่าวถึงขั้นนี้คงพอเห็นรูปธรรมของ *"ลักษณะย่อย"* ได้ยิ่งขึ้น กล่าวคือ แม้จะมีครัวเรือนชาวนาราว ๆ 5 ล้านครัวเรือน แต่เกือบครึ่งเป็นครัวเรือน *"ชาวนากึ่งยังชีพ"* ที่ผลิตผลผลิตการเกษตรแบบยังชีพและเมื่อมีส่วนเกินก็จะขายเพียงส่วนน้อย[20] อีกด้านหนึ่งครัวเรือนชาวนาที่สามารถค้ำจุนการดำรงชีพด้วยการขายผลผลิตการเกษตรแต่อย่างเดียวมีเพียง 5% ฉะนั้นอีก 45% จึงเป็นครัวเรือนชาวนา *"กึ่งเกษตรกึ่งกรรมกร"* ที่ปราศจากอิสระที่จะยืนบนลำแข้งตนเองในฐานะที่เป็นครัวเรือนชาวนา เหตุนี้สรุปได้ว่า ครัวเรือนชาวนาญี่ปุ่นส่วนใหญ่ราว 90% ขึ้นไปเป็นผู้บริหารกิจการขนาดย่อยที่ยังไม่สามารถตั้งตัวในฐานะที่เป็นครัวเรือนชาวนาจริง ๆ ได้

---

[20] และยังมีแม้แต่ครัวเรือนชาวนาที่เลี้ยงตนเองไม่ได้ต้องซื้อผลผลิตการเกษตรมาบริโภค อย่างเช่นถ้าดูจาก "การสำรวจเศรษฐกิจชาวนา" ในปี 1974 จะพบว่าครัวเรือนชาวนาเฉลี่ยในจังหวัดต่าง ๆ ยกเว้นเกาะฮอกไกโด มีสัดส่วนเลี้ยงตนเองของค่าอาหารดื่มกิน 26.1%, ของพวกธัญญาหาร 80.3% และของพวกผัก, ถั่ว, มัน อีก 34.9% แต่เมื่อดูเฉพาะกลุ่มชาวนาที่มีพื้นดินทำกินไม่ถึง 0.5 เฮคเตอร์ สัดส่วนเลี้ยงตนเองนี้จะเป็น 20.0%, 70.3% และ 26.9% ตามลำดับ

ตารางที่ 25

จำนวนครัวเรือนชาวนาแบ่งตามขนาดของกิจการกับแบ่งตามยอดขายผลผลิตเกษตร (ปี 1975)

(หน่วย : พันครัวเรือน)

	จำนวนทั้งหมด	ไม่มีการขาย	7 หมื่นเยน	30 หมื่นเยน	100 หมื่นเยน	300 หมื่นเยน	500 หมื่นเยน	700 หมื่นเยน
ทั่วทั้งประเทศ	4,953.1	906.1	429.7	1,040.4	1,343.9	981.7	155.7	49.3
	(100.0)	(18.3)	(8.7)	(21.0)	(27.2)	(19.8)	(3.1)	(1.0)
จังหวัดอื่น	4,818.8	888.1	425.2	1,032.0	1,330.2	948.6	130.0	32.5
ยกเว้นเกาะ	(100.0)	(18.4)	(8.8)	(21.4)	(27.6)	(19.7)	(2.7)	(0.7)
ฮอกไกโด								
(TOFUKEN)								
ha								
～ 0.5*	1,995.0	824.2	364.4	602.6	161.0	28.8	4.6	2.5
	(100.0)	(41.3)	(18.3)	(30.2)	(8.1)	(1.4)	(0.2)	(0.1)
～ 1.0	1,436.1	55.1	56.0	391.9	749.6	160.1	13.4	4.2
	(100.0)	(3.8)	(3.9)	(27.3)	(52.3)	(11.1)	(0.9)	(0.3)
～ 2.0	1,076.3	7.6	4.4	35.4	401.8	559.6	46.6	11.2
	(100.0)	(0.7)	(0.4)	(3.3)	(37.3)	(52.1)	(4.3)	(1.0)
200 ～	311.3	1.2	0.4	2.2	17.8	200.1	65.4	14.6
	(100.0)	(0.4)	(0.1)	(0.7)	(5.7)	(64.3)	(21.0)	(4.7)

ที่มา : "NORINSUISANTOKEI" ประจำปี 1976, หน้า 119

เครื่องหมาย* หมายความว่าได้รวมเอาครัวเรือนชาวนาที่อยู่ในข่ายกรณียกเว้นเข้าไปด้วย

[71] คราวนี้ลองดูองค์ประกอบของครัวเรือนชาวนาที่แบ่งตามประเภทของกิจการดูบ้าง *ตารางที่ 26* คือผลจากการสำรวจเรื่องนี้ จากตารางดังกล่าวเราพบว่า ครัวเรือนที่ขายผลผลิตการเกษตรอย่างใดอย่างหนึ่งเกิน 60% ของจำนวนผลิตทั้งหมดมีจำนวน 3/4 (75%) ของครอบครัวทั้งหมด ซึ่งถ้ากล่าวตามนัยนี้ดูเหมือนว่า การแบ่งตามสาขาเชี่ยวชาญของกิจการเกษตรได้รุดหน้าไปมาก แต่ความจริงครอบครัวดังกล่าวเป็นชาวนาปลูกข้าว ซึ่งถ้ารวมครัวเรือนชาวนากลุ่มอื่นแต่มีรายได้จากการปลูกข้าวเป็นอันดับหนึ่งด้วย จะพบว่าครัวเรือนชาวนาที่ปลูกเพื่อขาย (HANBAINOKA) กว่าครึ่งต้องพึ่งการปลูกข้าวเป็นหลัก และก็อย่างที่ได้เคยชี้แล้ว (ในหัวข้อที่ [48]) ถึงลักษณะพิเศษของการเกษตรญี่ปุ่นที่โน้มเอียงจะปลูกข้าวก็ได้รับการยืนยันอย่างชัดเจนจากตัวเลขข้างต้นด้วยเช่นกัน ฉะนั้นกิจการเกษตรของญี่ปุ่นส่วนใหญ่แม้ในปัจจุบันก็ยังรักษารูปการแบบผสมระหว่างการปลูกข้าวกับพืชชนิดอื่นเอาไว้

อีกด้านหนึ่งอย่างที่ชี้แล้ว (ในหัวข้อที่ [48] กับ [56]) ว่า จาก *ตารางที่ 26* จะเห็นถึงการขยายตัวของกิจการปลูกผัก, ผลไม้, เลี้ยงสัตว์ และการตกต่ำลงของการปลูกข้าวสาลี, การเลี้ยงไหม ทำให้กิจการปลูกข้าวสาลี เลี้ยงไหมมีจำนวนลดลง ในขณะที่กิจการเชี่ยวชาญเฉพาะสาขาของผัก, ผลไม้ และเลี้ยงสัตว์รุดหน้าขึ้น โดยเฉพาะในกิจการผลิตสินค้าที่มียอดขายเกิน 3 ล้านเยนต่อปี ยิ่งเห็นได้ชัดว่าสัดส่วนของกิจการเชี่ยวชาญเฉพาะสาขาเหล่านี้มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น การที่กิจการที่มียอดขายค่อนข้างมากและเป็นสาขาที่มีลักษณะเกี่ยวข้องกับพาณิชยกรรมสูงเช่นนี้สามารถตั้งตัวขึ้นได้ล้วนเป็นแนวโน้มที่เห็นได้ในทุก ๆ ประเทศ ไม่มีข้อยกเว้นแม้

ตารางที่ 26

ครัวเรือนชาวนาแบ่งตามประเภทของกิจการ

(หน่วย : พันครัวเรือน)

		1970	1975		
			จำนวนทั้งหมด	300 หมื่นเยน	500 หมื่นเยน
จำนวนครัวเรือนชาวนาที่มียอดขายเกินกว่า 60% ของยอดการผลิต	ข้าวเจ้า	2,621.6 (49.0)	2,312.4 (46.7)	51.7 (33.2)	16.0 (16.7)
	ข้าวสาลี	56.9 (1.1)	12.3 (0.2)	0.0 (0.0)	0.0 (0.0)
	พวกถั่ว, มัน	133.0 (2.5)	111.9 (2.3)	3.9 (2.5)	4.5 (4.7)
	พืชเพื่ออุตสาหกรรม	225.4 (4.2)	237.1 (4.8)	14.6 (9.4)	4.1 (4.3)
	พืชประดับสวน	33.4 (0.6)	61.7 (1.2)	13.1 (8.4)	5.2 (5.4)
	ผัก	190.3 (3.6)	234.0 (4.7)	10.1 (6.5)	4.4 (4.6)
	ผลไม้	290.2 (5.4)	336.1 (6.8)	11.2 (7.2)	2.3 (2.4)

ตารางที่ 26 (ต่อ)

(หน่วย : พันครัวเรือน)

	1970	1975		
		จำนวนทั้งหมด	300 หมื่นเยน	500 หมื่นเยน
พืชอย่างอื่น	53.0	81.0	2.9	1.7
	(1.0)	(1.6)	(1.9)	(1.8)
นม–ผลิตภัณฑ์นม	93.0	75.6	15.0	21.4
	(1.7)	(1.5)	(9.6)	(22.3)
เลี้ยงหมู	56.2	44.6	4.3	8.6
	(1.1)	(0.9)	(2.8)	(9.0)
เลี้ยงไก่	54.0	31.9	3.7	13.1
	(1.0)	(0.6)	(2.4)	(13.7)
เลี้ยงสัตว์อย่างอื่น	51.2	64.8	2.9	5.3
	(1.0)	(1.3)	(1.9)	(5.5)
เลี้ยงไหม	138.6	111.5	0.8	0.2
	(2.6)	(2.3)	(0.5)	(0.2)
รวม	3,996.8	3,714.8	134.3	86.5
	(74.8)	(75.0)	(86.3)	(90.6)

ตารางที่ 26 (ต่อ)

(หน่วย : พันครัวเรือน)

	1970	1975		
		จำนวนทั้งหมด	300 หมื่นเยน	500 หมื่นเยน
ไม่ถึง 60% ทั้งหมด	570.0 (10.7)	332.1 (6.7)	21.4 (13.7)	9.0 (9.4)
ในนั้นครัวเรือนที่มีรายได้จากการปลูกข้าวเป็นอันดับ 1	235.1 (4.4)	120.7 (2.4)	—	—
ไม่ขายผลผลิต	775.1 (14.5)	906.1 (18.3)	—	—
รวมทั้งหมด	5,341.9 (100.0)	4,953.1 (100.0)	155.7 (100.0)	95.5 (100.0)

ที่มา : ที่เดียวกับ*ตารางที่ 25* หน้า 119, 120—121 และปี 1975 หน้า118.

ญี่ปุ่นเองและเรายังจะเห็นอีกในไม่ช้านี้ (หัวข้อที่ [72]) ว่า แม้แต่กิจการแบบนายทุนก็ยังพอแลเห็นได้บ้างในกิจการเช่นนั้น

[72] ที่กล่าวมานี้เป็นการวิเคราะห์กิจการเกษตรของญี่ปุ่นในฐานะที่ยังถือว่าเป็นกิจการของ*ครัวเรือนชาวนา* (NŌKA) โดยพิจารณาจากองค์ประกอบทางโครงสร้างและลักษณะเฉพาะต่าง ๆ ของมัน ความจริงเพราะว่ากิจการเกษตรเกือบทั้งหมดล้วนเป็นแบบกิจการครอบครัวของชาวนา ทำให้พูดได้ว่าการวิเคราะห์ที่ผ่านมาได้ให้ภาพทั้งหมดของกิจการเกษตรอย่างกว้างๆ แล้ว แต่ถ้าพูดให้ละเอียดขึ้นจะพบว่าในญี่ปุ่นเองยังมีกิจการเกษตรที่ไม่ได้เป็นของครัวเรือนชาวนาแม้จะมีจำนวนน้อยก็ตาม กิจการเช่นนี้มีอยู่ก่อนสงครามแล้ว ยิ่งช่วงหลัง ๆ การใช้เครื่องจักรการเกษตรได้รับการพัฒนาและสาขาที่เกี่ยวข้องกับพาณิชยกรรมมากก็ขยายตัวอย่างพวกสวนผลไม้, สัตว์เลี้ยง, และพืชประดับสวน เป็นต้น ทำให้กิจการเกษตรที่ไม่ได้ดำเนินการโดยครัวเรือนชาวนามีแนวโน้มเพิ่มขึ้นระดับหนึ่งในรูปการของ "*กิจการแบบร่วมงาน*" (KYŌGYŌKEIEI = กิจการร่วมกันของกลุ่มชาวนาตั้งแต่ 2 ครัวเรือนขึ้นไป) หรือ "*กิจการแบบนิติบุคคล*" เป็นต้น ซึ่งถ้าจะลองพิจารณาถึงกิจการที่ไม่เป็นแบบครอบครัวชาวนาเช่นนี้ดูบ้างจะเป็นดัง*ตาราง ที่ 27* คือมีอยู่ราว 12,000 กิจการ ส่วนที่มีลักษณะผลิตเพื่อขายราว ๆ 7 – 8,000 กิจการ ที่เหลือเป็นกิจการเพื่อการค้นคว้า ทดลอง ศึกษา หรือใช้เป็นของส่วนรวม ซึ่งถ้ากล่าวเฉพาะกิจการที่ผลิตเพื่อขายจะพบว่าในปี 1975 ประมาณ 52% เป็น"*กิจการแบบร่วมงาน*" อีก 33% อยู่ในรูปการของบริษัทหากจะมีกิจการแบบนายทุนอยู่ด้วย ส่วนใหญ่คงมีรูปแบบเป็นบริษัทนี้เอง

ตารางที่ 27

จำนวนกิจการเกษตรกับเนื้อหาของกิจการ

		1970	1975
จำนวนกิจการเกษตร	จำนวนทั้งหมด	12,230 (100.0)	12,521 (100.0)
	กิจการแบบร่วมงาน	4,697 (38.4)	4,164 (33.3)
	บริษัทห้างหุ้นส่วน	871 (7.1)	1,237 (9.9)
	บริษัทอื่น ๆ	1,008 (8.2)	1,443 (11.5)
	สหกรณ์การเกษตร	1,477 (12.1)	1,531 (12.2)
	สถาบันของรัฐ, จังหวัด	998 (8.2)	1,101 (8.8)
	โรงเรียน	743 (6.1)	731 (5.8)
	อื่น ๆ	2,436 (19.9)	2,314 (18.5)

ตารางที่ 27 (ต่อ)

		1970	1975
เนื้อหาของกิจการ	ข้าวเจ้า	813	609 (460)
	พืชเพื่ออุตสาหกรรม	197	273 (191)
	ผัก	73	160 (127)
	พืชประดับสวน	175	262 (158)
	ผลไม้	1,071	946 (824)
	วัวนม	582	536 (308)
	วัวเนื้อ	311	664 (234)
	เลี้ยงหมู	897	916 (325)
	เลี้ยงไก่	1,665	1,781 (388)
	เลี้ยงไหม	719	514 (453)
	เพาะเห็ด	480	541 (473)
	อื่น ๆ	387	730 (223)
	รวม	7,370	7,932 (4.164)

ที่มา : "NORINSUISAN TOKEI" ประจำปี 1975 หน้า 124. เนื้อหาของกิจการเป็นเฉพาะของกิจการที่มีจุดประสงค์เพื่อการขายเท่านั้น. ส่วนวงเล็บในของปี 1975 คือจำนวนกิจการแบบร่วมงาน.

ส่วนเนื้อหาของกิจการพวกนี้ก็มีความหลากหลายมาก ซึ่งกิจการเลี้ยงไก่มีมากที่สุด โดยเฉพาะในกิจการที่ไม่ได้เป็น"แบบร่วมงาน" รองลงมาเป็นการเลี้ยงหมู, วัวเนื้อ และวัวนม ซึ่งจะว่าไปแล้วล้วนเป็นกิจการเลี้ยงสัตว์เหมือนกัน ส่วนการปลูกข้าว, ผลไม้ และเลี้ยงไหม ก็มีมากเหมือนกันแต่ส่วนใหญ่เป็น"กิจการแบบร่วมงาน"ทั้งนั้น ฉะนั้นถ้ามองจากจุดนี้กล่าวได้ว่า กิจการแบบนายทุนกระจุกตัวอยู่ในสาขาการเลี้ยงสัตว์โดยมีการเลี้ยงไก่เป็นศูนย์กลาง ส่วนการเพาะปลูกส่วนใหญ่เป็นการขยายกิจการแบบร่วมงานของชาวนา

เพื่อเข้าใจประเด็นนี้ชัดเจนขึ้นจำเป็นต้องดูขนาดกิจการและยอดขายของกิจการที่ผลิตเพื่อขายในปี 1975 ซึ่งเป็นดัง*ตารางที่ 28* ในส่วนที่เกี่ยวกับขนาดกิจการ จะเห็นว่าพวกที่อยู่นอกเกณฑ์มีจำนวนเกือบครึ่งหนึ่ง โดยเฉพาะในส่วนของบริษัทเป็นจำนวนถึง 2/3 สิ่งนี้สะท้อนว่ากิจการแบบบริษัทกระจุกตัวที่กิจการเลี้ยงสัตว์ดังที่เพิ่งกล่าวแล้ว ในกลุ่มที่มีขนาดกิจการเกิน 10 เฮคเตอร์ เป็น"กิจการแบบร่วมงาน" เป็นส่วนมากโดยมีเนื้อหาเป็นการปลูกข้าว, ผลไม้ และโดยเฉพาะการเลี้ยงวัวนมในเกาะฮอกไกโด แต่เนื่องจากปัจจุบันการปลูกข้าวในที่นา 10 เฮคเตอร์นั้นทำได้โดยกิจการส่วนบุคคลแล้ว จึงถือว่ากิจการร่วมงานขนาดนี้มีขนาดค่อนข้างเล็กมาก เมื่อดูยอดขายจะพบว่าพวกที่ไม่ได้ขายผลผลิตมีอยู่น้อยมากก็จริง ก็ยังมีอยู่ถึง 3% แม้ในกิจการที่เป็นแบบบริษัทก็ยังมีอยู่ถึง 2% กว่าซึ่งต้องถือว่าเป็นเรื่องค่อนข้างผิดปกติอยู่บ้าง เนื่องจากต่างเป็นกิจการที่มีจุดประสงค์ที่จะผลิตเพื่อขาย การปราศจากยอดขายเช่นนี้แสดงว่าถ้าไม่ล้มเหลวในการเพาะปลูกก็แสดงว่าเพิ่งจะเริ่มกิจการ แม้จะเป็นเช่นนั้นก็ต้องถือว่าต่างยังมีพื้นฐานที่อ่อนแอ อย่างไรก็ดี กลุ่มกิจการที่มียอดขายเกิน 10 ล้าน

ตารางที่ 28

จำนวนกิจการแบ่งตามขนาดพื้นที่กิจการกับยอดขาย

		กิจการแบบร่วมงาน	แบบบริษัท	อื่นๆ	รวม
แบ่งตามขนาดพื้นที่กิจการ	ขนาดพื้นที่นอกเกณฑ์	1,253 (30.1)	1,635 (63.3)	547 (46.1)	3,435 (43.3)
	ha ~ 1	566 (13.6)	171 (6.6)	274 (23.1)	1,011 (12.8)
	~ 10	1,482 (35.6)	415 (16.1)	198 (16.7)	2,095 (26.4)
	01 ~	863 (20.7)	360 (14.0)	168 (14.1)	1,391 (17.5)
แบ่งตามยอดขาย	ไม่มีการขาย	138 (3.3)	57 (2.2)	42 (3.5)	237 (3.0)
	~ 100 หมื่นเยน	887 (21.3)	61 (2.4)	189 (15.9)	1,137 (14.3)
	~1,000หมื่นเยน	1,777 (42.7)	490 (19.0)	424 (35.7)	2,697 (33.9)
	เกิน 1.000 หมื่นเยน	1,362 (32.7)	1,973 (76.4)	532 (44.9)	3,867 (48.8)
รวมทั้งหมด		4,164 (100.0)	2,581 (100.0)	1,187 (100.0)	7,932 (100,0)

ที่มา : เหมือนกับของตารางที่ 27,หน้าเดียวกัน

เยนยังมีสัดส่วนค่อนข้างมาก โดยเฉพาะในกิจการที่เป็นแบบบริษัทมีอยู่ถึง 3/4 ที่มียอดขายเกิน 10 ล้านเยนต่อปีขึ้นไป เนื่องจากตารางนี้ไม่ได้แบ่งยอดขายที่มีรายละเอียดกว่านี้จึงเป็นไปได้ที่เราอาจสรุปได้ไม่ถูกต้องนัก แต่การที่มียอดขาย 1,000 หมื่นเยน แสดงว่าคงมีกำไรขั้นต้นราวๆ 3 ล้านเยน และกำไรสุทธิราว ๆ 2 ล้านเยน ต่อปีเป็นอย่างมาก ยอดกำไรสุทธิขนาดนี้ในฐานะบริษัทจะต้องถือว่าเป็นวิสาหกิจขนาดเล็กมาก

ครานี้ขอให้เพ่งความสนใจไปที่*กิจการแบบบริษัท*ดังกล่าว แล้ววิเคราะห์ข้อมูลจากสำมะโนประชากรในปี 1975 ดู ก่อนอื่นถ้าแบ่งตามสาขาจะพบว่า ในบรรดา 2,581 บริษัทที่ผลิตเพื่อขายเป็นบริษัทเลี้ยงไก่ 1,200 ราย (46.5%) ซึ่งมากที่สุด, รองลงมาคือบริษัทเลี้ยงสุกร 405 ราย (15.7%), บริษัทเลี้ยงวัวนม 182 ราย (7.1%), บริษัทที่เลี้ยงสัตว์อื่น (ส่วนใหญ่เลี้ยงมากในเกาะฮอกไกโด) 167 ราย (6.5%), บริษัทเลี้ยงวัวเนื้อ 158 ราย (6.1%) ตามลำดับจะเห็นว่าสาขาเลี้ยงสัตว์อย่างเดียวก็มีจำนวนถึง 82% แล้ว ส่วนในสาขาเพาะปลูกนั้น "พืชอื่นๆ" มี 169 บริษัท (6.5%) ซึ่งมากที่สุด รองลงมาก็คือ บริษัทปลูกผลไม้ 94 ราย (3.6%), บริษัทปลูกพืชตบแต่งสวน 49 ราย (1.9%), บริษัทปลูกพืชเพื่ออุตสาหกรรมอีก 47 ราย (1.8%) ตามลำดับเมื่อย้อนดูตารางที่ 27 อีกจะเห็นว่า ในปี 1970 มีบริษัทอยู่ 1,879 ราย แต่พอมาถึงปี 1975 จำนวนบริษัทได้เริ่มขึ้นอีก 43% เป็น 2,680 ราย ซึ่งในจำนวนนั้นบริษัทที่ผลิตเพื่อขายได้เพิ่มจาก 1,797 บริษัทเป็น 2,581 บริษัท (เพิ่ม 44%) เนื่องจากตัวเลขปี 1970 ไม่รวมเกาะโอกินาวาแต่ตัวเลขปี 1975 กลับรวมเกาะโอกินาวาด้วยซึ่งถ้าหักส่วนนี้ออกจะเป็น 2,531 บริษัทและเพิ่มขึ้น 40.8% สำหรับอัตราการเพิ่ม

ที่เด่นชัดมากก็คือ วัวเนื้อ (เพิ่มขึ้น 181%, รวมเกาะโอกินาวาด้วย), ผัก (เพิ่มขึ้น 130%) และเห็ด (เพิ่มขึ้น 156%) แต่ถ้านับจากจำนวนรายจะพบว่า การเลี้ยงไก่เพิ่มมากที่สุดคือ 288 บริษัทรองลงไปคือ การเลี้ยงสุกร (เพิ่มขึ้น 123 บริษัท), วัวเนื้อ (เพิ่มขึ้น 105 บริษัท), "พืชชนิดอื่น" (เพิ่มขึ้น 87 บริษัท), "สัตว์เลี้ยงชนิดอื่น" (เพิ่มขึ้น 77 บริษัท) ซึ่งเป็นอันดับหนึ่งถึงห้า ทั้ง 5 อันดับนี้ครองสัดส่วนถึง 87% ของจำนวนบริษัทที่เพิ่มทั้งหมด 784 รายการเพิ่มอย่างรวดเร็วของบริษัทวัวเนื้อคิดว่าเกิดจากราคาเนื้อวัวที่แพงขึ้นมากรวมถึงการเพิ่มกิจการเลี้ยงพ่อพันธุ์ และแม่พันธุ์วัวนั่นเอง

ต่อไปขอให้ดู กิจการแบบบริษัทซึ่งแบ่งตามพื้นที่กิจการจะพบว่าพื้นที่ที่อยู่นอกเกณฑ์ (ต่ำกว่าเกณฑ์) มีมากที่สุดถึง 1,635 บริษัท (63.3%) ซึ่งสอดคล้องกับการที่กิจการเลี้ยงหมูและไก่ที่เป็นแบบโรงงาน (SHISETSU GATA) มีจำนวนมากนั่นเอง รองลงมาเป็นกิจการที่มีพื้นที่ต่ำกว่า 1 เฮคเตอร์ซึ่งอยู่ 171 บริษัท (6.6%) ขณะเดียวกัน กิจการที่มีพื้นที่เกิน 50 เฮคเตอร์ก็มีอยู่ถึง 113 บริษัท (4.4%) ส่วนใหญ่อยู่ในเกาะฮอกไกโดและเป็นทุ่งปศุสัตว์ทั้งสิ้น ถ้าดูกิจการแบบบริษัทซึ่งแบ่งตามยอดขายจะพบว่ากลุ่มบริษัทที่มียอดขายระหว่าง 10–30 ล้านเยน มีอยู่มากที่สุดถึง 570 บริษัท (22.1%) รองลงมาคือกลุ่มที่มียอดขายระหว่าง 30–70 ล้านเยน–100 ล้านเยนซึ่งมี 524 บริษัท (20.3%) และกลุ่มบริษัทที่มียอดขายระหว่าง 70 ล้านเยนซึ่งมีอยู่ 210 บริษัท (8.1%) ส่วนกลุ่มบริษัทที่มียอดขายต่ำกว่า 10 ล้านเยน มีอยู่ 608 บริษัท (23.6%) และกลุ่มบริษัทที่มียอดขายเกินกว่า 100 ล้านเยนขึ้นไป มีอยู่ 669 บริษัท (25.9%)

สุดท้ายนี้ ก็มาดูแรงงานรับจ้าง เนื่องจากไม่มีการรวบรวมสถิติที่แบ่งตามขนาดของกิจการ ฉะนั้นจำต้องดูจากตัวเลขรวมเท่านั้น ดัง*ตารางที่ 29* จะเห็นว่าบริษัทส่วนใหญ่ใช้ลูกจ้างประจำ ส่วนที่เหลืออีกไม่กี่เปอร์เซ็นต์นั้นไม่ทราบว่าจะใช้เพียงลูกจ้างชั่วคราวหรือใช้เฉพาะคนในครัวเรือน อย่างไรก็ตาม การมีลูกจ้างประจำเป็นจำนวนมากคงสะท้อนถึงลักษณะของกิจการเลี้ยงสัตว์ ซึ่งมีงานให้ทำสม่ำเสมอตลอดปีนั่นเอง อนึ่ง จำนวนลูกจ้างประจำในตารางนี้เป็นจำนวนวันทำงาน (man-days) ซึ่งเมื่อดูปริมาณคนจริง ๆ แล้ว ในปี 1975 มีลูกจ้าง 10.3 คนต่อ 1 บริษัทโดยเฉลี่ย (เป็นชายเสีย 5.7 คน) ซึ่งในนั้นมีบริษัทที่จ้างลูกจ้างไม่ถึง 4 คนอยู่ 1,136 บริษัท (45.2% เป็นบริษัทที่จ้างลูกจ้างประจำ) ส่วนบริษัทที่มีลูกจ้างเกิน 10 มีอยู่ 662 บริษัท (26.3%) ซึ่งเป็นบริษัทที่มียอดขายเกิน 100 ล้านเยน คนมีอยู่ 438 บริษัท (66.2%) สำหรับในส่วนที่เกี่ยวกับลูกจ้างชั่วคราวเนื่องจากไม่ทราบจำนวนคนที่แท้จริงจึงขอสันนิฐานว่ามีการจ้างชั่วคราวปีละ 2 เดือนซึ่งมีลูกจ้างชั่วคราวราว ๆ 13 คนต่อ 1 บริษัท เนื่องจากการจ้างลูกจ้างชั่วคราวกว่า 50.1% กระจุกตัวอยู่ที่บริษัทที่มียอดขายเกินกว่า 100 ล้านเยนและถ้าใช้ข้อสันนิษฐานแบบเดิมจะสรุปได้ว่ามีการจ้างชั่วคราวราว ๆ 24 คนในบริษัทเหล่านี้เหตุนี้จึงมี 660 บริษัทหรือประมาณ 1/4 ของบริษัททั้งหมดที่ลูกจ้างประจำราว ๆ 20-30 คนกับลูกจ้างชั่วคราวราว ๆ 20 กว่าคน ซึ่งถ้าเป็นอุตสาหกรรมจะเทียบขนาดได้เท่ากับวิสาหกิจขนาดเล็ก "ระดับล่าง ๆ" ส่วนอีก 3/4 ที่เหลือจัดเป็นกิจการขนาดย่อยที่มีลูกจ้างประจำไม่ถึง 4 คน

บริษัทเช่นนี้ถ้ายกเว้นสาขาเลี้ยงสัตว์แล้ว ไม่อาจพูดได้ว่ามีสัดส่วนสำคัญนักในการเกษตรญี่ปุ่น ประมาณกันว่าพื้นที่เพาะปลูกที่บริษัทเหล่านี้

ตารางที่ 29

สภาพการใช้แรงงานรับจ้างของกิจการแบบบริษัท (ปี 1970, 1975)

		ลูกจ้างประจำ				ลูกจ้างชั่วคราว			
		จำนวนบริษัทที่จ้าง	รวม	ชาย	หญิง	จำนวนบริษัทที่จ้าง	รวม	ชาย	หญิง
			พันคน	พันคน	พันคน		พันคน	พันคน	พันคน
1970	จำนวนจริง	1,691	4,621	2,705	1,916	1,069	762	233	529
		%	คน	คน	คน	%	คน	คน	คน
	สัดส่วนหรือเฉลี่ยต่อ 1 บริษัท	94.1	2,733	1,600	1,133	59.5	713	218	495
1975	จำนวนจริง	2,514	7,088	3.983	3,104	1,459	1,124	288	836
		%	คน	คน	คน	%	คน	คน	คน
	สัดส่วนหรือ	97.4	2,819	1,584	1,235	56.5	771	198	573

ที่มา : "1970 NEW SEKAINOGYO SENSASU. NOKA IGAI NO NOGYOJIGYOTAI CHOSAHOKOKUSHO" ปี 1972 หน้า 92—93.

และ "1975 NEW NOGYO SENSASU. NOKA IGAI NO NOGYO JIGYOTAI CHOSA HO KOKUSHO" ปี 1977 หน้า 188—189

อนึ่ง จำนวนคนในที่นี้เป็น จำนวน man—days, ส่วนสัดส่วนเป็นสัดส่วนต่อจำนวนทั้งหมด, เฉลี่ยต่อ 1 บริษัทเป็นบริษัทที่จ้างคนต่อ 1 บริษัท

ดำเนินกิจการอยู่เป็นเพียง 0.4%. ของพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมดในปี 1975 0.5% ของพื้นที่ที่เป็นไร่สามทั้งหมด และ 3.8% ของพื้นที่ที่เป็นปศุสัตว์ทั้งหมดในปี 1975 เท่านั้น จะยกเว้นก็เฉพาะกรณีไก่อ่อน (broiler) ซึ่ง 74.7% ถูกส่งและผลิตมาจากบริษัทดังกล่าว นอกจากนี้ยังยกเว้นไก่ที่เลี้ยงเอาไข่ราว ๆ 26.8% ซึ่งถูกเลี้ยงโดยบริษัทเหล่านี้ ฉะนั้นในส่วนนี้มันจึงมีความสำคัญมากทีเดียว สรุปได้ว่า ในภาคการเกษตรญี่ปุ่นมีแต่*การเลี้ยงไก่เท่านั้น* ที่เป็นสาขาที่ถูกกิจการแบบนายทุนครอบงำได้ในระดับหนึ่ง[21]

[73] ที่กล่าวข้างต้นเป็นการพิจารณาถึงกิจการเกษตรที่นอกเหนือจากครัวเรือนชาวนาแต่เนื่องจากสถิติยังไม่สมบูรณ์พอ ทำให้ไม่อาจเห็นภาพเป็นจริงชัดเจนเท่าที่ควร ยิ่งกว่านี้แม้จะเรียกว่ากิจการเกษตรที่นอกเหนือจากครัวเรือนชาวนา แต่เนื้อหาของกิจการก็ยังหลากหลายกระทั่งไม่อาจมองเห็นภาพที่เป็นเอกภาพได้ ตอนนี้หากลองสรุปอีกครั้งจะได้ว่า กิจการส่วนมากเป็น "แบบร่วมงาน" ที่ชาวนาใช้เครื่องจักรขนาดใหญ่ อุปกรณ์และสวนผลไม้ร่วมกัน ตัวกิจการเองมีขนาดไม่ใหญ่นัก คล้ายการชุมนุมกันของกิจการชาวนาย่อยมากกว่า จุดนี้อาจกล่าวได้กับบริษัทด้วยอย่างน้อยก็กับบริษัทเล็ก ๆ ที่จัดตั้งขึ้นโดยครัวเรือนชาวนาบ้านเดียวหรือหลายบ้าน เพื่อลดภาษีหรือขอเงินช่วยเหลือจากรัฐบาล หรือเพื่อ "บริหารร่วมกัน" อย่างใดอย่างหนึ่ง หากมองจากในแง่ของนิติบุคคลก็คิดว่ามีหลายกรณีมากที่คนงานรับจ้างก็คือคนในครัวเรือนของผู้ก่อตั้งบริษัทนั้นเอง

---

[21] ตัวเลขที่ยกมาข้างต้นเอามาจาก "1975 NEW SENSASU" หน้า 168. ส่วนการเลี้ยงสัตว์อย่างอื่น สัดส่วนของบริษัทเหล่านี้เป็น 7.8% สำหรับการเลี้ยงหมู 2.3% สำหรับวัวเนื้อและ 0.8% สำหรับวัวนม (ทั้งหมดนี้คิดตามจำนวนตัวของสัตว์เลี้ยง) ซึ่งไม่นับว่ามีขนาดใหญ่เท่าไหร่นัก

แต่ก็เป็นความจริงอีกเช่นกันที่มีกิจการแบบนายทุนแท้ ๆ (โดยเฉพาะกิจการบริษัท) ดำรงอยู่ แม้เป็นจำนวนน้อยไม่กี่ร้อยบริษัท (ดังกล่าวแล้วในหัวห้อที่ [72]) กิจเหล่านี้ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ในสาขาเลี้ยงสัตว์โดยเฉพาะไก่และสุกร

กิจการเลี้ยงสัตว์ต่างกับกิจการเพาะปลูกตรงที่ลักษณะของงานแทบจะไม่ขึ้นต่อฤดูกาล ยิ่งกว่านี้ท่ามกลางพัฒนาการของเทคโนโลยีในระยะหลัง ๆ ทำให้กิจการเลี้ยงไก่และสุกรสามารถยกระดับผลิตภาพได้มาก ถ้าหากลงทุนทางด้านอุปกรณ์ขนาดใหญ่และทำการเลี้ยงดูอย่างจริงจังโดยที่พึ่งอาหารสัตว์ที่ซื้อมา กิจการนี้เมื่อเทียบกับเกษตรกรรมอื่น ๆ ถือว่าลักษณะใกล้เคียงกับภาคอุตสาหกรรมมากที่สุด หรือถ้ากล่าวให้เลยเถิดสักนิดจะได้ว่า มันเป็นการผลิตแบบโรงงาน[22] ที่ใช้สัตว์ที่มีชีวิตเป็นวัตถุดิบนั่นเอง นี่เป็นเงื่อนไขทำให้กิจการแบบนายทุนตั้งตัวขึ้นในสาขานี้ได้

กิจการแบบนายทุนเช่นนี้คงมีบางส่วนที่เติบโตมาจากกิจการแบบชาวนาเหมือนกันเพราะในกลุ่มชาวนา *"ระดับบน"* ที่พึ่งพาแรงงานรับจ้างเป็นอย่างมากยังมีอยู่หลายพันครัวเรือนและส่วนหนึ่งได้เติบโตจนเรียกได้เต็มปากว่าเป็นกิจการแบบนายทุน กิจการขนาดใหญ่ที่ดำเนินงานรูปของบริษัท

---

22 ในกิจการเลี้ยงสัตว์เช่นกัน การเลี้ยงวัวเนื้อ กับวัวนมยังมีลักษณะต่างจากการเลี้ยงไก่และสุกร เพราะถ้าปล่อยวัวเนื้อไว้ในทุ่งปศุสัตว์และเลี้ยงดูด้วยวิธีการแบบ wild lot แล้วย่อมจะแข่งขันกับกิจการแบบชาวนาย่อยได้ ฉะนั้นในประเทศอย่างสหรัฐอเมริกาที่มีเงื่อนไขทำเช่นนี้ได้ เราจึงสามารถเห็นการขยายตัวของกิจการแบบนายทุนในกิจการเลี้ยงวัวเนื้อ แต่กิจการเลี้ยงวัวนมนั้น ต้องใช้แรงงานมาก (Labour intensive) และมีหลายขั้นตอนใช้เครื่องจักรได้ยาก ถ้าไม่ควบคุมดูแลวัวนมแต่ละตัวเป็นอย่างดีแล้วก็เพิ่มผลิตภาพได้ยากฉะนั้นกิจการเลี้ยงวัวนมนี้ โดยทั่วไปกิจการแบบชาวนาจึงมีความเหนือกว่า

จะถือว่าเป็นกิจการที่ก่อตัวขึ้นมาจากการขยายตัวของทุนจากนอกภาคเกษตรกรรมก็ย่อมได้ ที่จริงฟาร์มขนาดใหญ่ที่ดำเนินการโดยทุนจากนอกภาคเกษตรกรรมนี้ มีมานานแล้ว เช่นฟาร์ม OIWAI ของกลุ่มผูกขาด ZAIBATSU MITSUBISHI, ฟาร์ม FUJITA ของกลุ่มผูกขาด ZAIBATSU FUJITA อันเป็นตัวอย่างที่เด่นชัด แต่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะเมื่อเข้าสู่ทศวรรษที่ 1960 การเลี้ยงสัตว์ได้ขยายตัวรุดหน้าไปมาก ทำให้การก่อตัวในรูปแบบของ Integration[23] (การทำสัญญาเพาะปลูกที่ทำให้เกิดการรวมตัวแบบอินทรียภาพ) เริ่มเด่นชัดขึ้น จึงมีการก่อตั้งฟาร์มขนาดใหญ่ที่ทุนจากข้างนอกเป็นผู้บริหารโดยตรง กลุ่มที่ริเริ่มระบบ Integration ส่วนใหญ่เป็นพวก SŌGŌ SHŌSHA (general trading company) เช่น MITSUBISHI SHŌJI. ITOH CHUSHŌJI ฯลฯ (พวกทุนประมง, ทุนผลิตภัณฑ์อาหาร (SHOKUHIN SHIHON) ก็มีอยู่บ้าง) พวก SŌGŌ SHŌSHA เหล่านี้ ด้านหนึ่งได้ครอบงำ*อย่างผูกขาด*ในเรื่องอาหารสัตว์ พันธุ์สัตว์และพันธุ์ไก่ที่นำเข้าโดยดึงเอาโรงงาน สถานฟักไข่หรือทุนอาหารสัตว์จำนวนมากเข้ามาอยู่ใต้เครือข่ายอิทธิพลของบริษัทตน อีกด้านหนึ่งก็

---

[23] integration หมายถึง การจัดตั้งที่มุ่งจะให้เกิดการรวมตัวแบบอินทรียภาพตั้งแต่การส่งบ้อนวัตถุดิบ, อาหารสัตว์, พันธุ์สัตว์ไปจนถึง การผลิต, การประกอบการ, การไหลเวียน, การขายปลีก*ภายใต้การครอบงำของทุนอันเดียวกัน* ซึ่งกรณีนี้การผลิตจะมีอยู่ 2 แบบด้วยกันคือ การผลิตแบบที่พึ่งพา การผลิตแบบทำสัญญาตกลงกัน (contract integration) กับการผลิตแบบที่นายทุนบริหารงานโดยตรง(ownership integration) และมีบางกรณีที่ใช้ 2 แบบนี้ผสมผสานกัน อนึ่ง ตัวอย่างของตัวแทนของกิจการแบบ Integration นี้ได้จาก*ตารางที่ 30* ซึ่งเป็นตัวอย่างเพียงส่วนหนึ่งและจำกัดเฉพาะแบบที่ทุนทำการบริหารโดยตรง (CHOKUEI SEISAN) เท่านั้น แต่ก็เพียงพอแล้วที่จะทำให้เห็นถึงความแตกต่างอย่างเทียบกันไม่ได้กับกิจการชาวนาแบบเดิม

ตารางที่ 30

ตัวอย่างตัวแทนของการ Integration ของพวก SOGO SHOSHA

ชื่อบริษัทลูก		ขนาด และ ผลผลิต	เงินทุน (สัดส่วนของหุ้นที่ถือ) (ล้านเยน)	(%)	จำนวนพนักงาน (คน)	ยอดขายต่อปี (ล้านเยน)
MITSU	NIHON BUROIRA	ไก่อ่อน (4 แสนตัว/เดือน)	200	(45.8)	320	1,600
BISHI	BOSO FARM	ไข่ไก่ (460 ตัน/เดือน)	600	(45)	115	1,400
SHOJI	JAPAN FARM	ไก่อ่อน (9 แสนตัว/เดือน) สุกรเนื้อ (แสนตัว/ปี)	1,000	(40)	855	3,000
MARU	HIMUKEPOTORI	ไข่ไก่ (แม่ไก่มีแสนห้าหมื่นตัว)	30	(66.7)	40	318
BENI	OKASAKI JUSKO	ไข่ไก่ (แม่ไก่มีแสนห้าหมื่นตัว)	40	(25)	20	255
	MINAMI KYUSHU SHOKUHIN	ไก่อ่อน (2 แสน 3 หมื่นตัว/เดือน)	40	(82.8)	230	1,599
	KIRISHIMA SHOKUHIN	ไก่อ่อน (4.5 แสนตัว/เดือน)	50	(60)	113	—
ITOHCHU	IWATE SHIAI FARM	ไข่ไก่ (9,000 ตัน/ปี)	50	(70)	133	1,860
SHOJI	TAMAGAWA FARM	เลี้ยงสุกร	50	(100)	11	42

ตารางที่ 30 (ต่อ)

ชื่อบริษัทลูก		ขนาด และ ผลผลิต	เงินทุน (สัดส่วนของหุ้นที่ถือ) (ล้านเยน)	(%)	จำนวนพนักงาน (คน)	ยอดขายต่อปี (ล้านเยน)
NISSHO IWAI	HISASUMI FARM	วัวเนื้อ (600 ตัว)	40	(30)	14	209
	NAKABE NISSHO CHIKUSAN	,, (,,)	50	(55)	8	233
	KANTO NISSHO CHIKUSAN	,, (1,300 ตัว)	40	(63)	8	313
	OSAKA SUEHIRO BUROIRA	ไก่อ่อน (5 หมื่นตัว/เดือน)	50	(100)	84	988
TOMEN	IBARAGI FARM	วัวเนื้อ	100	(100)	16	332

ที่มา : "TOYO KEIZAI TOKEI GEPPO" เดือนกันยายนปี 1973

ทำการครอบงำอย่างเป็นเครือข่ายตั้งแต่ทุนประกอบผลิตภัณฑ์อาหาร (SHOKUHIN KAKO SHIHON) บริษัทขายส่งตลอดจนร้านขายปลีก ปกติพวกเขาจะครอบงำกระบวนการผลิตโดยการทำสัญญากับครัวเรือนชาวนาให้เลี้ยงสัตว์ หรือเพาะปลูกให้ (ดังจะได้เห็นในหัวข้อที่ [111]) ขณะเดียวกันก็เข้าร่วมในกิจการที่เป็นฟาร์มขนาดใหญ่ที่ทุนบริหารงานเองด้วย

แน่นอนว่ากิจการขนาดใหญ่ที่ดำเนินการโดยทุนจากภายนอกดังกล่าว นอกจากการเลี้ยงสัตว์แล้วยังพอมีให้เห็นในการผลิตอื่นด้วย เช่น สวนองุ่นของบริษัททำเหล้าองุ่น, สวนฮอพ (hop) สำหรับทุนที่ผลิตเบียร์ หากจะหาตัวอย่างเช่นนี้ก็ยังมีอีกมาก แต่ไม่จำเป็นต้องเจาะลึกในรายละเอียดณ ที่นี้ ในตอนนี้สิ่งที่พึงสังเกตมีอยู่ประเด็นเดียว กล่าวคือ แม้การสถาปนากิจการแบบนายทุนเช่นนี้จะเป็นปรากฏการณ์ที่น่าจับตามองโดยไม่ต้องสงสัย และแม้กิจการแบบนี้จะค่อย ๆ พัฒนาตัวเองกลายเป็นสาขาผลิตอุตสาหกรรมสาขาหนึ่ง (เช่น การเลี้ยงหมู ก็เป็นสาขาการผลิตหมู) แต่ผู้เขียนไม่คิดว่า กิจการแบบนายทุนจะสามารถครอบครองฐานะที่ครอบงำได้ แม้ส่วนหนึ่งของการเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะการผลิตไก่อ่อนที่กำลังกลายเป็นสาขาที่ผลิตแบบเป็นโรงงาน จะมีความเป็นไปได้เป็นอย่างมากสำหรับพัฒนากิจการแบบนายทุน กระนั้นอันตรายหรือความเสี่ยงที่เป็นลักษณะเฉพาะของการเกษตรก็ยังคงมีอยู่ (เช่น โรคระบาด) ทำให้ทุนจากภายนอกเองก็อยากหลีกเลี่ยงความเสี่ยงและอันตรายดังกล่าว โดยใช้ "การผลิตแบบทำสัญญาตกลงกัน" (contract integration) ครอบงำชาวนาเพื่อให้ได้มาซึ่งผลผลิตที่ต้องการจะเป็นประโยชน์มากกว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ฝ่ายทุนจากข้างนอกเองก็คงไม่มีเจตนาที่จะขยายฟาร์มที่ตนเองบริหารโดยตรงให้ใหญ่กว่านี้

ฟาร์มที่ทุนบริหารโดยตรงส่วนใหญ่มีจุดประสงค์ที่จะผลิต ผลผลิตที่มีคุณภาพพิเศษโดยเฉพาะหรือเพื่อทดลองวิธีผลิตเทคนิคใหม่ ๆ และเพื่อควบคุมดูแลครัวเรือนชาวนาที่รับเหมางานไปทำเสียมากกว่า ฉะนั้นกิจการเหล่านี้จึงมีบทบาทเป็นเพียงตัวเสริมสำหรับการ Integration เท่านั้น

(2) โครงสร้างของเศรษฐกิจชาวนา

[74] ตอนก่อนเราเห็นแล้วว่า กิจการเกษตรญี่ปุ่นเกือบทั้งหมดเป็นของชาวนาย่อยที่ดำเนินงานด้วยแรงงานในครอบครัว ส่วนกิจการที่ไม่ได้เป็นของชาวนาย่อยหากเราเอามาพิจารณาด้วยจะพบว่ามีกิจการแบบนายทุนหรือชาวนารวบไม่ถึง 1 % ยิ่งกว่านี้กิจการแบบชาวนาย่อยส่วนใหญ่ยังเพาะปลูกธัญญาพืชแบบกึ่งยังชีพ" แต่ก็อย่างที่กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [66] เกี่ยวกับนิยามอย่างเข้มงวดของชาวนาย่อยว่า ยังต้องมีเงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่จำเป็นอีกอย่าง (นอกจากเงื่อนไขการใช้แรงงานในครอบครัว) คือต้องเลี้ยงดูครอบครัวได้ด้วยกิจการของตนเอง ฉะนั้นในที่นี้ปัญหาต่อไปก็คือว่าชาวนาย่อยตามนิยามนี้เป็นครัวเรือนใดบ้างในญี่ปุ่น ซึ่งจะเข้าใจเรื่องนี้ได้ก่อนอื่นต้องพิจารณาโครงสร้างของเศรษฐกิจชาวนาเสียก่อน

[75] ข้อมูลที่สะดวกที่สุดในการรับรู้สภาพเศรษฐกิจชาวนาญี่ปุ่นก็คือ "การสำรวจเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา" (NOKA KEIZAI CHOSA) ของกระทรวงเกษตรและป่าไม้ ฉะนั้นในที่นี้ก่อนอื่นเราจะเริ่มตรวจสอบสภาพเศรษฐกิจชาวนาญี่ปุ่นระหว่างปี 1934–1936 เพื่อให้รู้สถานะของเศรษฐกิจชาวนาญี่ปุ่นก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เสียก่อน

"การสำรวจเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา" ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ใช้ชาวนา 2 กลุ่มคือ ครัวเรือนที่เพาะปลูกในที่ดินราว 0.8 เฮคเตอร์ กับ 1.5 เฮคเตอร์ เป็นตัวอย่างในการสำรวจโดยแบ่งแต่ละกลุ่มเป็นผู้ทำนาบนที่ดินตนเอง(JISAKU),ผู้ที่ทำนาบนที่ดินของตนเป็นหลักโดยเช่าบางส่วน (JIKOSAKU) และผู้ทำนาเช่า (KOSAKU) ซึ่งในที่นี้เราจะเปรียบเทียบผู้ที่ทำนาบนที่ดินตนเอง กับผู้ทำนาเช่าดู ส่วนสภาพของผู้ที่ทำนาบนที่ดินของตนเองเป็นหลักโดยเช่าบางส่วนนั้น ก็ขอให้คิดว่าอยู่ตรงกึ่งกลางระหว่างชาวนา 2 กลุ่มแรกก็ใช้ได้

ก่อนอื่นถ้าดูสภาพทั่ว ๆ ไปจะเป็นดัง *ตารางที่ 31* จากตารางนี้เราสามารถวิเคราะห์เรื่องต่าง ๆ ได้มากมาย แต่ในที่นี้ขอเพียงชี้ประเด็น 4 ประการดังนี้

1. กลุ่มที่ I มีรายได้การเกษตรราว 900 เยน, กลุ่มที่ II ราว ๆ 600 เยน อันเป็นรายได้ที่รวมถึงส่วนที่เลี้ยงตนเองของครัวเรือนชาวนาด้วย ซึ่งกรณีของชาวนาผู้ทำนาเช่าจะต้องหักค่าเช่าอีก จะเหลือรายได้การเกษตรในกลุ่มที่ I เท่ากับ 600 เยน ในกลุ่มที่ II เกือบ 400 เยน ถ้าเฉลี่ยรายได้การเกษตรเป็นรายเดือนจะพบว่า ชาวนาที่ทำนาบนที่ดินตนเองในกลุ่มที่มีรายได้เดือนละ 76 เยน ส่วนผู้ทำนาเช่าในกลุ่มที่ II มีรายได้ต่อเดือนราว ๆ 31 เยน จะเห็นว่า รายได้ต่อเดือนของกลุ่มชาวนาที่ทำนาบนที่ดินตนเองในกลุ่มที่ I ซึ่งอยู่ในฐานะ"*ชั้นบนสุด*"ของชาวนาญี่ปุ่นเองยังมีรายได้การเกษตรพอ ๆ กับงบประมาณรายจ่ายภายในบ้านกรรมกร "ระดับค่อนข้างสูง" หรือพอ ๆ กับงบประมาณรายจ่ายในบ้านพนักงานบริษัท "*ระดับล่าง*" เท่านั้น และยิ่งสำหรับชาวนาผู้ทำนาเช่าในกลุ่มที่ II ด้วยแล้ว รายได้การเกษตรของ

ตารางที่ 31

เศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2

(เฉลี่ยระหว่างปี 1934-1936)

(หน่วย : เยน)

		I		II	
		ทำนาบนที่ดน	เช่าที่ทำ	ทำนาบนที่ดน	เช่าที่ทำ
รายรับ	การเกษตร	1,248	1,225	841	773
	นอกเกษตร	214	212	214	190
	รวม	1,462	1,437	1,054	963
รายจ่าย	การเกษตร	307	266	227	181
	นอกเกษตร	7	12	3	20
	รวม	314	278	230	201
รายได้	การเกษตร	941	959	614	592
	นอกเกษตร	207	200	211	170
	รวม	1,148	1,159	824	762
ค่าเช่า		23	352	16	223
ดอกเบี้ย		24	22	11	17
ภาษี		105	26	67	19
รายได้ที่จับจ่ายใช้สอยได้ (Disposable income)		997	758	730	504
ค่าใช้จ่ายภายในบ้าน		798	665	631	481
ส่วนเกินที่เหลือ		199	93	99	23
พื้นที่เพาะปลูก (are, แอ)		151	145	85	87
จำนวนสมาชิกในครอบครัว (คน)		7.01	7.11	5.22	5.57

ที่มา : "NOKAKEIZAI CHOSA HOKOKU" หน้า 94—161

คนในครอบครัวอย่างมากจะมีพอ ๆ กับค่าจ้างกรรมกรหญิงคนหนึ่งเท่านั้น[24] เพื่อให้ประเด็นนี้ชัดเจนขึ้นจึงขอลองคำนวณรายได้การเกษตรต่อ*ชั่วโมง* (ที่หักค่าเช่านา) โดยคำนวณตามความสามารถจากชั่วโมงทำงานการเกษตรของครอบครัวชาวนา จะพบว่ารายได้การเกษตรของกลุ่มชาวนาที่ทำกินบนที่ดินของตนกลุ่มที่ I เป็น 15.9 เซน (1 เซนเท่ากับ 1/100 เยน), ของชาวนาผู้ทำนาเช่ากลุ่มที่ I เป็น 10.6 เซน, ของกลุ่มชาวนาที่ทำกินบนที่ดินตนเอง กลุ่มที่ II เป็น 14.8 เซน, ของชาวนาผู้ทำนาเช่ากลุ่ม II เป็น 9.5 เซน ในขณะที่ค่าจ้างในภาคอุตสาหกรรมการผลิตเฉลี่ย 3 ปีในช่วงนั้นที่สูงสุดเป็นอุตสาหกรรมโลหะเท่ากับ 3.02 เซน (ต่อ 1 วันโดยเฉลี่ย) และที่ต่ำสุดเป็นอุตสาหกรรมทอผ้าเท่ากับ 0.78 เยน เนื่องจากชั่วโมงทำงานเฉลี่ยของอุตสาหกรรมการผลิตในสมัยนั้นคือ 10 ชั่วโมง เฉลี่ยแล้วกรรมกรได้รับค่าจ้างราว ๆ 8—30 เซนต่อชั่วโมง จะเห็นว่ารายได้จากการทำงาน[25] ในภาคเกษตรไม่ว่าจะอย่างไรอย่างมากก็เท่ากับค่าจ้างกรรมกร หรือบางครั้งเท่ากับค่าจ้างกรรมกรอุตสาหกรรมทอผ้า ซึ่งใช้แรงงานเด็กผู้หญิงเป็นส่วน

---

[24] จากการสำรวจค่าใช้จ่ายภายในบ้านของคนงานในเมืองในสมัยนั้น รายได้ต่อเดือนของกรรมกรหรือพนักงานบริษัทที่อยู่ในราวๆ 50—100 เยนถือว่าเป็นค่าใช้จ่ายภายในบ้านของคนงานโดยเฉลี่ย และเมื่อสำรวจรายรับที่แท้จริงเฉลี่ยในช่วง 3 ปีนั้นแล้ว พบว่าได้เดือนละ 91.49 เยน ซึ่งในนั้นเป็นรายรับที่มาจากแรงงานเสีย 84.14 เยนต่อเดือน ซึ่งก็ยังสูงกว่ารายได้การเกษตรของกลุ่มชาวนาที่ทำนาบนที่ดินของตนเองกลุ่มที่ I อยู่ดี

[25] แน่นอนว่า รายได้จากการทำงานของครัวเรือนชาวนานี้ยังเป็นรายได้ผสมที่รวมเอาส่วนที่เทียบได้กับกำไรของทุนและค่าเช่าที่ดินของที่ที่ทำกินเองเข้าไปด้วย เพราะฉะนั้น รายได้ที่จากการทำงานกล่าวถึงในที่นี้จึงเป็นรายได้รวมไม่ใช่รายได้สุทธิ ซึ่งถ้ากล่าวตามนิยามที่เข้มงวดแล้ว รายได้จากการทำงานจึงไม่เท่ากับค่าจ้างกรรมกร

ใหญ่ด้วยซ้ำ ฉะนั้นจึงต้องกล่าวว่ารายได้จากการทำงานในภาคเกษตรมีระดับต่ำเอามาก ๆ

2. ค่าใช้จ่ายในกิจการเกษตรหรือรายจ่ายการเกษตรอยู่ในระดับต่ำเพียง 200 ถึง 300 เยน และถ้ารวมค่าเช่าที่นา ดอกเบี้ยและภาษีด้วยค่าใช้จ่ายการเกษตรจะเป็น 459 เยน สำหรับกลุ่มที่ I ที่ทำกินบนที่ดินตนเองเป็น 666 เยน สำหรับกลุ่มที่ I ที่เช่าที่ทำนา เป็น 321 เยน สำหรับกลุ่มที่ II ที่ทำกินบนที่ดินตนเอง และเป็น 440 เยน สำหรับกลุ่มที่ II ที่เช่าที่ดินทำนาแต่การรวมเช่นนี้จะทำให้สัดส่วนของรายจ่ายที่ไม่เพิ่มผลิตภาพเพิ่มขึ้นเป็น 33 %, 60 % 29 % และ 59 % ของค่าใช้จ่ายในกิจการทั้งหมดตามลำดับ ยิ่งกว่านี้รายจ่ายประเภทนี้ยังกดดันชาวนาจนให้ลงทุนเพิ่มผลิตภาพได้ลำบากมาก โดยเฉพาะกรณีชาวนาผู้ทำนาเช่า รายจ่ายที่ไม่เพิ่มผลิตภาพโดยเฉพาะค่าเช่ามีถึง 60 % ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่น่าสังเกตมากเพราะนี่แสดงว่าพวกเขาถูกบีดกันการพัฒนากิจการเกษตรอย่างสิ้นเชิง ครานี้ลองดูรายการในบัญชีค่าใช้จ่ายเพื่อเพิ่มผลิตภาพดูบ้างจะเป็นดังตาราง*ที่ 32* ซึ่งปรากฏว่าค่าปุ๋ยครองสัดส่วนมากที่สุด รองลงมาคือค่าอาหารสัตว์ ชาวนาผู้ทำนาเช่าเมื่อเทียบกับชาวนาที่ทำกินบนที่ดินตนเองนั้นมีสัดส่วนของค่าอาหารสัตว์ค่อนข้างต่ำ แต่มีสัดส่วนของค่าปุ๋ยค่อนข้างสูง ส่วนค่าใช้จ่ายอื่นๆ ก็ต่ำพอ ๆ กัน โดยเฉพาะค่าแรงงานก่อสร้างอาคาร และเครื่องมือเกษตรนั้นต่ำอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งโครงสร้างอันนี้แสดงถึงลักษณะพิเศษของเทคนิคการเกษตรในญี่ปุ่นสมัยนั้น แต่เรื่องนี้เราจะกล่าวในตอนต่อไปต่างหาก (หัวข้อที่ [87])

ตารางที่ 32

รายการบัญชีค่าใช้จ่ายในกิจการเกษตร (เฉลี่ยระหว่างปี 1934 : 1936)

(หน่วย : เยน)

	I		II	
	ทำนาบนที่ของตน	เช่าที่เขาทำ	ทำนาบนที่ของตน	เช่าที่เขาทำ
ค่าอาหาร	22 (7.2)	14 (5.3)	15 (6.6)	8 (4.4)
ค่าเครื่องมือเกษตร	24 (7.8)	21 (7.9)	17 (7.5)	14 (7.7)
ค่าพันธุ์ข้าว, พันธุ์ไหม	18 (5.9)	11 (4.1)	9 (4.0)	7 (3.9)
ค่าอาหารสัตว์	79 (25.7)	41 (15.4)	71 (31.3)	59 (32.6)
ค่าปุ๋ย	119 (38.7)	135 (50.7)	78 (34.3)	72 (39.8)
ค่าไฟ, ค่ายา	7 (2.3)	8 (3.0)	5 (2.2)	4 (2.2)
ค่าจ้าง	20 (6.5)	14 (5.3)	13 (5.7)	10 (5.5)
อื่น ๆ	18 (5.9)	22 (8.3)	19 (8.4)	7 (3.9)
รวม	307 (100.0)	266 (100.0)	227 (100.0)	181 (100.0)

ที่มา : ที่เดียวกับ ตารางที่ 31

3. ค่าใช้จ่ายในบ้านมีจำนวนน้อยสำหรับชาวนากลุ่มที่ I เพียงมี 700–800 เยนต่อปี และสำหรับชาวนากลุ่มที่ II มีเพียง 500–600 เยนต่อปีเท่านั้น ชาวนาแต่ละคนในแต่ละครอบครัวมีรายจ่ายดังกล่าวเฉลี่ยเดือนละ 9.49 เยนและ 7.79 เยนสำหรับชาวนากลุ่มที่ I และ 10.07 เยนกับ 7.20 เยน สำหรับชาวนากลุ่มที่ II ซึ่งรายจ่ายของชาวนาผู้ทำนาบนที่ดินตนเอง ก็ยังคงสูงกว่าของชาวนาผู้ทำนาเช่าอยู่นั่นเอง อย่างไรก็ดี ค่าใช้จ่ายภายในบ้านอันนี้โดยทั่วไปต้องถือว่าน้อยมาก เพราะมันเป็นค่าใช้จ่ายในการยังชีพทั้งหมดของชาวนาที่รวมตั้งแต่ค่าเสื้อผ้า, อาหาร, ที่อยู่อาศัย ตลอดจนค่าจัดพิธีแต่งงาน ทำให้เราเห็นถึงความต่ำต้อยในระดับการบริโภคของชาวนาได้ เพราะถ้าเทียบกับค่าใช้จ่ายภายในบ้านเฉลี่ยต่อ 1 คนต่อเดือนของกรรมกรในเมืองปีเดียวกันซึ่งเป็น 19.61 เยน แล้วย่อมเห็นได้ชัดถึงระดับการบริโภคที่ต่ำกว่าของชาวนา (แม้จะหักส่วนที่แตกต่างในระดับราคาสินค้าระหว่างเมืองกับชนบทออกแล้วก็ตาม)

4. แต่ทั้งที่มีระดับการบริโภคที่ต่ำเช่นนี้ ครัวเรือนชาวนาทั้งหมดก็ยังไม่มีเงินพอใช้จ่ายภายในบ้าน หากปราศจากรายได้เสริมจากนอกภาคเกษตร มีแต่ชาวนาที่ทำกินบนที่ตนกลุ่มที่ I ซึ่งเมื่อหักรายจ่ายที่ไม่เพิ่มผลิตภาพออกไปจากรายได้การเกษตรแล้ว ยังเหลือรายได้ถึง 789 เยน ซึ่งใกล้เคียงกับค่าใช้จ่ายภายในบ้าน 798 เยน และเมื่อคำนึงว่าภาษีที่ชาวนาชำระนั้นก็มาจากรายได้นอกภาคเกษตรด้วย ทำให้ถือได้ว่ากลุ่มชาวนาที่ทำกินบนที่ตนเอง กลุ่มที่ I นี้มี "รายได้ที่พอเลี้ยงดูครอบครัว" แต่ชาวนากลุ่มอื่น ๆ ที่เหลือโดยเฉพาะกลุ่มชาวนาผู้ทำนาเช่ามีสภาพที่กล่าวได้ว่า ถ้าหากปราศจากรายได้นอกภาคเกษตรมาเสริมจะต้องมีรายจ่ายติดลบจำนวน

มากอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ยิ่งกว่านี้จากการสำรวจครัวเรือนชาวนาโดยเฉลี่ย มีครัวเรือนชาวนาที่มีรายได้น้อยกว่ารายจ่ายในสัดส่วนที่สูงมากคือ กลุ่มที่ I 17.9 % กับ 29.8 % และกลุ่มที่ II 23.3 % กับ 42.9 % ตามลำดับ เหตุนี้ ครัวเรือนชาวนาญี่ปุ่นดังกล่าวขณะนั้นเพียงระวังมิให้รายจ่ายภายในบ้านติดลบก็แทบจะเต็มกลืนอยู่แล้ว จึงมีพลังอยู่น้อยมากที่จะสะสมทุนอย่างกระตือรือล้นเพื่อขยายกิจการต่อไป

[76] ที่กล่าวข้างต้นเราได้เริ่มโดยชี้ถึงประเด็นที่น่าสังเกตบางประการเกี่ยวกับเศรษฐกิจชาวนาโดยใช้ตัวเลขที่คำนวณจาก "การสำรวจเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา" ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นพื้นฐานซึ่งคงพอจะทำให้เข้าใจขึ้นว่า ขณะนั้นสำหรับครอบครัวชาวนาที่สามารถทำงานได้เกือบทั้งหมด แม้จะทำงานในภาคเกษตรแต่มีรายรับจากภาคเกษตรน้อยมาก และค่าใช้จ่ายในกิจการเกษตรก็อยู่ในระดับต่ำ ยิ่งกว่านั้นค่าใช้จ่ายที่ไม่เพิ่มผลิตภาพยังมีสัดส่วนค่อนข้างมาก ทำให้ด้านหนึ่งค่าใช้จ่ายที่ช่วยเพิ่มผลิตภาพยิ่งถูกกดดันให้ต่ำลงไปอีก อีกด้านหนึ่งรายจ่ายที่หักออกจากรายรับที่มีน้อยแต่แรก ย่อมมีจำนวนเพิ่มขึ้นโดยสัมพัทธ์ เป็นผลให้รายได้การเกษตรมีขนาดเล็กลงจนอยู่ในระดับเดียวกับค่าจ้างกรรมกรเท่านั้น ชาวนาจึงจำต้องลดระดับการบริโภคลง ซึ่งบางกรณีต่ำกว่าระดับการบริโภคของกรรมกรด้วยซ้ำ กระนั้น รายได้จากการเกษตรโดยทั่วไปก็ยังไม่อาจจุนเจือค่าใช้จ่ายภายในบ้านจำนวนน้อยนิด แม้จะเสริมด้วยรายได้จากนอกภาคเกษตร ก็ยังมีครัวเรือนชาวนาไม่น้อยที่มีรายจ่ายภายในบ้านติดลบ เราได้พบว่านี่เป็นสภาพที่ดำรงอยู่ทั่วไปในขณะนั้น ยิ่งกว่านี้ ครัวเรือนชาวนาที่เป็นเป้าหมายของ

การสำรวจครั้งนั้น ทั้งกลุ่มที่ I หรือแม้กลุ่มที่ II ถ้ามองจากขนาดของกิจการแล้วถือได้ว่าเป็นครัวเรือนชาวนาระดับเฉลี่ยหรือใหญ่กว่าระดับเฉลี่ยของญี่ปุ่น ครัวเรือนชาวนาเช่นนี้ยังมีสภาพเพียงนี้ ครัวเรือนชาวนาที่อยู่ใน "*ระดับต่ำ*" กว่าย่อมมีสภาพเลวร้ายกว่านั้น โดยเฉพาะในช่วงเศรษฐกิจซบเซา เรายิ่งคาดได้ว่าครัวเรือนชาวนายิ่งมีสภาพย่ำแย่ลง ฉะนั้นเวลาที่พิจารณาปัญหาการเกษตรในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงต้องสังวรณ์เรื่องนี้ให้มาก

[77] คราวนี้ลองพิจารณาเนื้อหาของรายรับจากนอกภาคเกษตรบ้าง ถ้าดูรายการในบัญชีรายรับนอกภาคเกษตรของ *ตารางที่ 31* ให้ละเอียดยิ่งขึ้นก็จะเป็นดัง *ตารางที่ 33* นี้ จะเห็นว่ากรณีของกลุ่มชาวนาผู้ทำกินบนที่ดินตนเองนั้นรายรับจากทรัพย์สมบัติกับป่าไม้ ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกันมีสัดส่วนค่อนข้างมาก แสดงถึงลักษณะที่เป็นชนชั้นผู้มีสมบัติของพวกเขาไม่มากก็น้อย โดยเฉพาะชาวนาผู้ทำกินบนที่ดินตนเองกลุ่มที่มีคุณสมบัตินี้เด่นชัดมาก สันนิษฐานได้ว่า พวกเขายังมีด้านที่เป็นเจ้าที่ดิน หรือผู้คอยนอนกินดอกเบี้ยอยู่ แม้กระนั้น ชาวนากลุ่มนี้ก็ยังพึ่งรายได้จากการรับจ้างอยู่มาก ซึ่งเป็นที่เด่นชัดมากในกลุ่มชาวนาผู้ทำนาเช่า อันแสดงถึงความเป็นกึ่งกรรมาชีพของชาวนาผู้ทำนาเช่าทั้งในกลุ่มที่ I และกลุ่มที่ II

[78] หลังจากมีจินตภาพเกี่ยวกับเศรษฐกิจชาวนาในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว คราวนี้ลองพิจารณาสภาพหลังสงครามบ้าง สภาพ

ตารางที่ 33

รายการในบัญชีรายรับนอกภาคเกษตร (เฉลี่ยระหว่างปี 1934–1936)

(หน่วย : เยน)

	I		II	
	ทำบนที่ของตน	เช่าที่เขาทำ	ทำบนที่ของตน	เช่าที่เขาทำ
รายรับจากผลผลิตนอกภาคเกษตร	3 (1.4)	3 (1.4)	3 (1.4)	25 (13.2)
รายรับจากการป่าไม้	35 (16.3)	17 (8.0)	36 (16.9)	6 (3.1)
รายรับจากค่าจ้างแรงงาน	89 (41.4)	125 (59.0)	92 (43.2)	121 (63.4)
รายรับจากทรัพย์-สมบัติ	43 (20.0)	12 (5.7)	21 (9.9)	6 (3.1)
รายรับจากการได้รับกำนัล	36 (16.7)	42 (19.8)	56 (26.3)	27 (14.1)
อื่น ๆ	9 (4.2)	13 (6.1)	5 (2.3)	6 (3.1)
รวม	214 (100.0)	212 (100.0)	214 (100.0)	190 (100.0)

หมา : ที่เดียวกับตารางที่ 31

ทั่วไปของเศรษฐกิจชาวนาในจังหวัดต่าง ๆ (ยกเว้นเกาะฮอกไกโด) เฉลี่ยระหว่างปี 1973–1975 อันเป็นข้อมูลล่าสุดนั้นจะเป็นดัง *ตารางที่ 34* นี้ ซึ่งในช่วงหลังสงครามนี้ ปัญหาเรื่องการแบ่งชาวนาเป็นผู้ทำกินบนที่ตนเองกับผู้ทำนาเช่าแทบมิได้เป็นปัญหาอีกต่อไป (ภายหลังการปฏิรูปที่ดิน) ฉะนั้น *ตารางที่ 34* จึงเพียงแต่เป็นการเอาตัวเลขที่แบ่งตามขนาดของกิจการมาเรียงกันเท่านั้น นอกจากนี้ใน "การสำรวจเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา" ฉบับล่าสุดยังได้แสดงตัวเลขเกี่ยวกับกลุ่มชาวนากลุ่มที่ V ไว้อย่างละเอียดโดยแบ่งเป็นกลุ่มย่อยอีกต่างหาก การทำเช่นนี้แน่นอนว่าจำนวนครัวเรือนที่สำรวจย่อมมีลดน้อยลงและวิธีการรวบรวมตัวเลขย่อมต่างจากเดิมมาก จะนำมาพิจารณาหรือสรุปด้วยวิธีการเดียวกับตารางที่ 34 ไม่ได้ แต่เนื่องจากการพิจารณาชาวนากลุ่ม V โดยแบ่งซอยเป็นกลุ่มย่อยไปอีกนั้นน่าสนใจมาก จึงขอยก *ตารางที่ 35* ให้ดูเพื่อประกอบการพิจารณาด้วย

ตอนนี้ ขอเริ่มจากการพิจารณาตัวเลขที่เฉลี่ยจากตารางที่ 34 ก่อน ซึ่งเมื่อลองเปรียบเทียบกับการวิเคราะห์คราวก่อน (หัวข้อที่ [75]) แล้วจะได้ข้อสังเกต 4 ประการดังนี้คือ

1. รายได้จากการเกษตรเป็น 9 แสนเยนต่อปี โดยที่ค่าเช่านามีจำนวนน้อยมากจนตัดทิ้งเลยก็ยังได้ ซึ่งรายได้อันนี้หากเฉลี่ยเป็นรายเดือนจะได้เกือบ 7 หมื่น 5 พันเยน ซึ่งสูงกว่าค่าจ้างมาตรฐานของเด็ก (อายุ 15 ปี) ที่เพิ่งจบมัธยมต้นเล็กน้อยเท่านั้น ชั่วโมงทำงานเกษตรของครอบครัวของชาวนาเฉลี่ยแล้วประมาณ 2,127 ชั่วโมงต่อปี ซึ่งถ้าคำนวณหารายรับทางการเกษตรต่อชั่วโมงจะได้ 423 เยน/ชั่วโมง ในขณะที่ค่าจ้างต่อชั่วโมงในในอุตสาหกรรมการผลิต (ที่มีคนงานเกินกว่า 30 คนขึ้นไป) เฉลี่ย 3 ปี

ตารางที่ 34

เศรษฐกิจชาวนาภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (เฉลี่ยระหว่างปี 1973–1975)

(หน่วย : พันเยน)

		I (~ 0.5) ha	II (~ 1.0)	III (~ 1.5)	IV (~ 2.0)	V (2.0 ~)	เฉลี่ย
รายรับ	การเกษตร	493	1,465	2,503	3,134	4,412	1,662
	นอกเกษตร	3,184	2,671	2,108	1,774	1,573	2,602
	รวม	3,676	4,137	4,611	4,908	5,984	4,264
รายจ่าย	การเกษตร	257	719	1,140	1,323	1,865	763
	นอกเกษตร	127	122	138	96	119	124
	รวม	384	841	1,278	1,419	1,984	887
รายได้	การเกษตร	236	747	1,363	1,811	2,546	899
	นอกเกษตร	3,056	2,549	1,970	1,678	1,454	2,478
	รวม	3,292	3,295	3,333	3,489	4,000	3,378

ตารางที่ 34 (ต่อ)

	I (~ 0.5) ha	II (~ 1.0)	III (~ 1.5)	IV (~ 2.0)	V (2.0 ~)	เฉลี่ย
ค่าเช่าที่นา	2	6	12	17	40	10
ดอกเบี้ยที่เป็นหนี้	21	33	43	48	79	35
ภาษี	338	339	337	366	357	342
รายได้ที่จับจ่ายใช้สอยได้	2,932	2,918	2,940	3,058	3,524	2,991
ค่าใช้จ่ายภายในบ้าน	2,196	2,253	2,280	2,336	2,543	2,269
ส่วนเกินที่เหลือ	735	664	660	721	981	722
พื้นที่กิจการ	32.6	75.0	124.7	173.2	273.1	92.4
จำนวนสมาชิกในครอบครัว (คน)	4.09	4.55	4.98	5.25	5.65	4.59

ที่มา : "NOKA KEIZAI CHOSA HOKOKU" ประจำปี 1973, หน้า 100–115, ประจำปี 1974, หน้า 74–89, ประจำปี 1975, หน้า 68–81 การที่บางที่เลขไม่ลงตัวเพราะมีการปัดเศษ

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้เท่ากับ 859 เยน/ชั่วโมง จะเห็นว่ารายได้จากการเกษตรยังมีไม่ถึงครึ่งหนึ่งของภาคอุตสาหกรรมแม้ว่ารายได้จากการเกษตรนี้จะเป็นรายได้จากการผลิตผลผลิตหลายอย่างก็ตาม แสดงว่า ช่องว่างทางรายได้ระหว่างทั้ง 2 ภาคยังไม่ค่อยจะลดลงเมื่อเทียบกับช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่พิจารณาไปแล้ว (ในหัวข้อที่ [75])

มีแต่ชาวนากลุ่มที่ Vc ซึ่งมีขนาดกิจการใหญ่ที่สุดเท่านั้นที่มีรายได้การเกษตรถึง 673 เยน/ชั่วโมง ส่วนกลุ่มที่ V โดยเฉลี่ยมีเพียง 593 เยน/ชั่วโมง แม้ครัวเรือนดังกล่าวเป็นชาวนา *"ระดับบน"* จำนวนน้อยและเป็นกรณียกเว้น ก็ยังมีรายได้แต่ใกล้เคียงกับระดับค่าจ้างในวิสาหกิจขนาดย่อย (มีคนงานราว 5–29 คน, 565 เยนต่อชั่วโมง) เท่านั้น แสดงว่าความต่ำต้อยของรายได้การเกษตรยังไม่ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น

2. ค่าใช้จ่ายการเกษตรเป็น 7 แสน 6 หมื่นกว่าเยน ตามรายการใน*ตารางที่ 36* จะเห็นว่าประเด็นนี้เมื่อเทียบกับช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้วมีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างมากกล่าวคือ ค่าปุ๋ยซึ่งครอบอันดับหนึ่งในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 มีสัดส่วนลดลงมาก ขณะที่ค่าอาหารสัตว์และค่าเครื่องมือเกษตรกลับเพิ่มขึ้นจนกลายเป็นอันดับหนึ่งและอันดับสองแทน นอกจากนี้ค่ายากำจัดแมลงและวัชพืช (NOYAKU) ก็มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ในขณะที่ค่าจ้างแรงงานรับจ้างมีสัดส่วนลดลงมากเมื่อเทียบกับช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2

คงไม่จำเป็นต้องอธิบายความหมายของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมากก็พอเข้าใจได้ว่าค่าอาหารสัตว์ที่เพิ่มมากนั้นได้สะท้อนถึงสัดส่วนของการเลี้ยงสัตว์ที่เพิ่มขึ้นนั่นเอง ซึ่งในกรณีนี้การที่ชาวนากลุ่มที่ I ถึง III กับกลุ่ม

ตารางที่ 35

เศรษฐกิจของครัวเรือนชาวนาระดับบน
(เฉลี่ยระหว่างปี 1973–1975)

(หน่วย : พันเยน)

		Va (～2.5)	Vb (～3.0)	Vc (3.0～)
รายรับ	การเกษตร	3,921	4,500	5,343
	นอกเกษตร	1,631	1,593	1,446
	รวม	5,552	6,094	6,788
รายจ่าย	การเกษตร	1,681	1,906	2,214
	นอกเกษตร	208	183	190
	รวม	1,889	2,090	2,404
รายได้	การเกษตร	2,240	2,594	3,129
	นอกเกษตร	1,423	1,410	1,256
	รวม	3,663	4,004	4,385
ค่าเช่าที่นา		29	51	52
ภาษี		343	352	397
รายได้ที่จับจ่ายใช้สอยได้		3,291	3,602	3,936
ค่าใช้จ่ายภายในบ้าน		2,427	2,582	2,750
ส่วนเกินที่เหลือ		864	1,020	1,183
พื้นที่กิจการ (are)		221.0	271.8	377.9
จำนวนสมาชิกในครอบครัว (คน)		5.59	5.73	5.75

ที่มา : "NOKAKEIZAI CHOSA HOKOKU" ประจำปี1973, หน้า 96—99, ประจำปี 1974, หน้า 90—93, ประจำปี 1975, หน้า 82—85 ดอกเบี้ยที่เป็นหนี้ในตารางนี้รวมอยู่ในรายจ่ายนอกการเกษตร ตัวเลขที่ไม่ลงตัวเพราะว่ามีการปัดเศษ

ตารางที่ 36

รายการค่าใช้จ่ายในกิจการเกษตร (เฉลี่ยระหว่างปี 1973–1975)

(หน่วย : พันเยน)

	I	II	III	IV	V	Va	Vb	Vc	เฉลี่ย
ค่าอาหาร	20.9 (8.1)	50.4 (7.0)	81.0 (7.1)	93.9 (7.1)	114.7 (6.2)	—	—	—	53.4 (7.0)
ค่าเครื่องมือเกษตร	55.1 (21.5)	146.8 (20.4)	244.3 (21.4)	310.8 (23.5)	420.1 (22.5)	372.9 (22.2)	429.3 (22.5)	511.2 (23.1)	165.5 (21.7)
ค่าพันธุ์ข้าว พันธุ์ไหม	10.1 (3.9)	27.8 (3.9)	44.1 (3.9)	50.8 (3.8)	67.3 (3.6)	63.1 (3.8)	68.2 (3.6)	73.9 (3.3)	29.1 (3.8)
ค่าอาหารสัตว์	77.8 (30.3)	254.9 (35.4)	356.7 (31.3)	333.4 (25.2)	535.4 (28.7)	467.1 (27.8)	577.3 (30.3)	636.9 (28.8)	235.6 (30.9)
ค่าปุ๋ย	24.0 (9.4)	59.4 (8.3)	105.3 (9.2)	140.9 (10.7)	197.0 (10.6)	175.0 (10.4)	196.5 (10.3)	243.2 (11.0)	72.3 (9.5)
ค่ายาฆ่าแมลง และยาจัดวัชพืช	12.9 (5.0)	34.2 (4.7)	61.5 (5.4)	79.9 (6.0)	119.7 (6.4)	105.0 (6.2)	117.6 (6.2)	152.8 (6.9)	41.8 (5.5)

ตารางที่ 36 ต่อ

	I	II	III	IV	V	Va	Vb	Vc	เฉลี่ย
ค่าไฟ, ค่าเชื้อเพลิง	5.1 (2.0)	24.9 (3.5)	41.1 (3.6)	53.7 (4.1)	65.5 (3.5)	61.7 (3.7)	62.1 (3.2)	76.8 (3.5)	26.1 (3.4)
ค่าจ้าง	6.5 (2.5)	12.6 (1.8)	21.5 (1.9)	28.3 (2.1)	42.6 (2.3)	34.2 (2.0)	43.3 (2.3)	58 5 (2.6)	15.6 (2.0)
ค่าชลประทาน ปรับปรุงเนื้อดิน	4.8 (1.9)	11.5 (1.6)	21.4 (1.9)	35.0 (2.6)	58.0 (3.1)	—	—	—	16.5 (2.2)
อื่น ๆ	39.4 (15.4)	96.5 (13.4)	162.7 (14.3)	196.8 (14.9)	244.9 (13.1)	401.6 (23.9)	4,119 (21.6)	460.3 (20.8)	106.9 (14.0)
รวม	256.6 (100.0)	718.9 (100.0)	1.139.7 (100.0)	1,323.4 (100.0)	1,865.2 (100.0)	1,680.6 (100.0)	1,906.2 (100.0)	2,213.5 (100.0)	763.0 (100.0)

หมายเหตุ : ที่เดียวกับตารางที่ 34 และ 35 ค่าอาหาร, ค่าชลประทาน และการปรับปรุงเนื้อดินของกลุ่ม Va, Vb, Vc นั้น รวมอยู่ในรายการอื่น ๆ การที่เลขไม่ลงตัวนั้นเป็นเพราะมีการปัดเศษ

ที่ Vb มีสัดส่วนดังกล่าวสูงมากเป็นพิเศษนั้น เนื่องจากชาวนากลุ่มแรกมีพื้นที่เพาะปลูกเป็นแบบขนาดย่อย ส่วนหนึ่งของครัวเรือนชาวนาที่เลี้ยงไก่, เลี้ยงหมูที่ใช้เนื้อที่ไม่มากจึงถูกรวมเข้าอยู่ในกลุ่มนี้ด้วย ในขณะที่ชาวนากลุ่มหลังเป็นกลุ่มที่รวมกิจการเลี้ยงวัวนม ที่มีทุ่งปศุสัตว์เข้าไปด้วยนั่นเอง และการที่ค่าเครื่องมือเกษตรมีจำนวนเพิ่มขึ้นก็เพราะว่าการใช้เครื่องจักรในการเกษตรญี่ปุ่นได้แพร่หลายยิ่งขึ้นโดยเฉพาะการใช้ *"ระบบเครื่องจักรที่ต่อเนื่องทั้งกระบวน"* (IKKANKIKAIKA) ในการปลูกข้าว ส่วนการที่ค่าจ้างแรงงานมีสัดส่วนลดลงนั้นสรุปได้ว่าเนื่องจากการเพิ่มระดับผลิตภาพแรงงานเกษตร อนึ่งการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของค่ายากำจัดแมลงและวัชพืชนั้นสะท้อนถึงพัฒนาการของเทคนิคการเกษตรภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่มีการใช้ยาและสารเคมีจำนวนมากเพื่อจัดแมลง, วัชพืช แม้เป็นความจริงที่ว่ายาและสารเคมีจำพวกนี้มีประโยชน์มากในการทุ่นแรงและเพิ่มผลผลิต แต่ก็เป็นความจริงอีกเช่นกันที่ว่ายาและสารเคมีจำพวกนี้ได้ก่อให้เกิดมลภาวะมากขึ้น

อนึ่งค่าอาหารและเครื่องมือเกษตรใน*ตารางที่ 36* นี้เป็นค่าชดเชยส่วนที่สึกหรอหรือค่าเสื่อมราคา (depreciation : GENKASHO KYAKU) เท่านั้น ฉะนั้นในที่นี้จึงเป็นความเหมาะสมเช่นกันที่จะต้องพิจารณา*จำนวนเงินคงที่* ที่เป็นต้นทุนของสิ่งเหล่านี้ด้วย*ดังตารางที่ 37* ตัวเลขในตารางนี้หมายถึงส่วนที่ใช้ในการผลิตเท่านั้น ในส่วนของอาคารจึงไม่รวมส่วนที่เป็นค่าที่อยู่อาศัย และในส่วนของรถยนต์ก็ไม่รวมรถยนต์ที่ใช้ประจำบ้าน (ทุนคงที่ในความหมายกว้าง นอกจากในตารางนี้ก็ยังมีที่ดินที่ใช้เพื่อการเกษตรซึ่งมีราคาเฉลี่ยเท่ากับ 1 ล้าน 6 แสนเยน) อย่างไรก็ตามจากตารางนี้

จะเห็นได้ว่า ครัวเรือนชาวนามีทุนคงที่โดยเฉลี่ยประมาณ 1 ล้าน 3 แสนเยน หรือแม้แต่ชาวนากลุ่มที่ Vc อันเป็นกลุ่มที่มีจำนวนทุนคงที่มากที่สุดนั้นก็ยังมีเพียง 4 ล้านกว่าเยนเท่านั้นนับว่าต่ำมาก และแม้ว่าการใช้เครื่องจักรจะรุดหน้ากว่าแต่ก่อนก็ตาม แต่ค่าเครื่องมือเกษตรขนาดใหญ่โดยเฉลี่ยก็ยังมีจำนวนแค่ 2 แสน 7 หมื่นเยน หรือแม้แต่ชาวนากลุ่มที่ Vc ก็ยังแค่ 1 ล้าน 6 แสนเยนเท่านั้น กล่าวเป็นรูปธรรมก็คือ อย่างเช่นในปี 1975 ค่าเครื่องมือเกษตรขนาดใหญ่สำหรับครัวเรือนชาวนาเฉลี่ยเทียบได้เท่ากับ รถแทรคเตอร์ 0.08 คัน หรือเครื่องไถนาใช้มอเตอร์ 0.91 เครื่อง หรือเครื่อง combine (เครื่องเกี่ยวและนวดข้าวโพดอัตโนมัติ) 0.07 เครื่อง หรือรถยนต์ (ที่ไม่ใช่รถเก๋ง) 0.50 คัน แม้เครื่องจักรและเครื่องมือดังกล่าวของชาวนากลุ่มที่ Vc เองก็ยังเทียบได้เพียง 0.61, 1.10, 0.48 และ 0.72 คน (เครื่อง) ตามลำดับเท่านั้น กล่าวคือ ชาวนาบางครอบครัวเท่านั้นที่มีเครื่องจักรครบชุด นอกนั้นต้องเช่าหรือใช้ร่วมกัน ฉะนั้นกล่าวได้ว่าครัวเรือนชาวนาที่มีเครื่องจักรครบชุดจนสามารถบริหารกิจการเป็นอิสระได้มีแต่ "*ระดับบน*" ชาวนากลุ่มที่ V หรือกลุ่ม Vc เท่านั้น

แต่ข้อควรระวังในกรณีนี้ก็คือ การที่ทุนคงที่มีจำนวนน้อยมากเช่นนี้ในระยะหลังมิใช่เพราะครัวเรือนชาวนามีทุนไม่พอ (แน่นอนบางบ้านอาจเป็นเช่นนั้น) เนื่องจากถ้าดูจากช่วงเวลาเฉลี่ย 3 ปีตั้งแต่ปี 1973–1975 แล้ว ครัวเรือนชาวนามีเงินฝากในธนาคารโดยเฉลี่ย 3 ล้าน 1 แสน 2 หมื่นเยน (ไม่รวมเงินที่เหลือจากปีก่อนกับเงินสะสม) ซึ่งเกือบเท่ากับ 5 เท่าของเงินที่กู้ยืมมา 6 แสน 5 หมื่นเยน หรือกลุ่มชาวนากลุ่มที่ Vc เอง ก็ยังมีเงินฝากจำนวน 3 ล้าน 7 แสน 2 หมื่นเยนต่อเงินกู้จำนวน 1 ล้าน 9 แสน 3

ตารางที่ 37

จำนวนทุนคงที่ของครัวเรือนชาวนา (เฉลี่ยระหว่างปี 1973–1975)

(หน่วย : พันเยน)

	I	II	III	IV	V	Va	Vb	Vc	เฉลี่ย
อาคาร	263	504	765	930	1,139	1,019	1,183	1,353	546
รถยนต์	15	33	62	73	99	92	99	116	40
เครื่องมือเกษตร	102	264	435	583	874	723	910	1,150	310
ขนาดใหญ่	77	219	376	520	795	647	836	1,062	266
ขนาดเล็ก	26	44	58	63	79	77	74	87	44
พืช	82	189	366	425	684	628	586	910	239
สัตว์	40	168	272	300	498	413	601	563	176
รวม	502	1,157	1,900	2,312	3,294	2,875	3,378	4,091	1,312

ที่มา : ที่เกี่ยวกับตารางที่ 36, การที่เลขไม่ลงตัวนั้น เพราะมีการปัดเศษ

หมื่นเยน ซึ่งเงินฝากยังมีจำนวนมากกว่าเกือบ 2 เท่าอยู่ดี ฉะนั้นสาเหตุใหญ่ที่มีการลงทุนทางด้านเครื่องจักรในระดับต่ำนั้น จึงควรจะเป็นเพราะกิจการมีขนาดเล็กเกินไป หากใช้เครื่องจักรก็จะเป็นการลงทุนที่ล้นเกิน ประสิทธิภาพที่ต่ำของการเกษตรญี่ปุ่นอันกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [62] ส่วนหนึ่งย่อมเกิดจากสิ่งนี้เอง

ถ้าเปรียบเทียบสัดส่วนระหว่างรายจ่ายการเกษตรกับรายรับการเกษตรโดยเฉลี่ยจะพบว่าคิดเป็นร้อยละ 45.9 และถ้าแยกตามกลุ่มชาวนาจะจะได้ว่ากลุ่มที่ I เท่ากับร้อยละ 52.1, กลุ่มที่ II เท่ากับร้อยละ 49.1, กลุ่มที่ III เท่ากับร้อยละ 45.5, กลุ่มที่ IV เท่ากับร้อยละ 42.2, กลุ่มที่ V a เท่ากับร้อยละ 42.9, กลุ่มที่ V b เท่ากับร้อยละ 42.4 และกลุ่มที่ V c เท่ากับร้อยละ 41.4 ตามลำดับขณะที่ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น กลุ่มชาวนาที่ทำนาบนที่ดินเองกลุ่มที่ I มีสัดส่วนระหว่างรายจ่ายการเกษตรกับรายรับการเกษตรเท่ากับ 24.6 % ชาวนาเช่ากลุ่มที่ I เท่ากับ 21.6 % ชาวนาที่ทำนาบนที่ดินเองกลุ่มที่ II เท่ากับ 27.0 % และชาวนาเช่ากลุ่มที่ II เท่ากับ 23.4 % เห็นได้ว่าแม้จะมีรายจ่ายมากขึ้นในช่วงหลังสงครามครั้งที่ 2 แต่รายรับทางการเกษตรก็ไม่ได้เพิ่มขึ้นเท่าที่ควร ประสิทธิผลของมันกลับตกต่ำลง นี่เป็นการแสดงออกของแนวโน้มที่มีการลงทุนล้นเกินด้วยเช่นกัน และเป็นความขัดแย้งอันหนึ่งที่กิจการขนาดย่อยได้สร้างขึ้น

3. ค่าใช้จ่ายภายในบ้านโดยเฉลี่ยราว ๆ 4 หมื่น 1 พันกว่าเยนต่อ 1 คนใน 1 เดือนซึ่งถ้าหาความสัมพันธ์ระหว่างค่าใช้จ่ายดังกล่าวกับรายได้ใน 1 เดือนต่อ 1 คน โดยแบ่งตามกลุ่มชาวนจะเป็นดังแผนภาพที่ 1 ตามภาพจะเห็นว่าเป็นธรรมดาที่ชาวนาย่อมมีรายได้จากนอกภาคเกษตรมากกว่า

แผนภาพที่ 1

รายได้กับค่าใช้จ่ายภายในบ้านต่อ 1 คนใน 1 เดือน

(เฉลี่ยระหว่างปี 1973–1915)

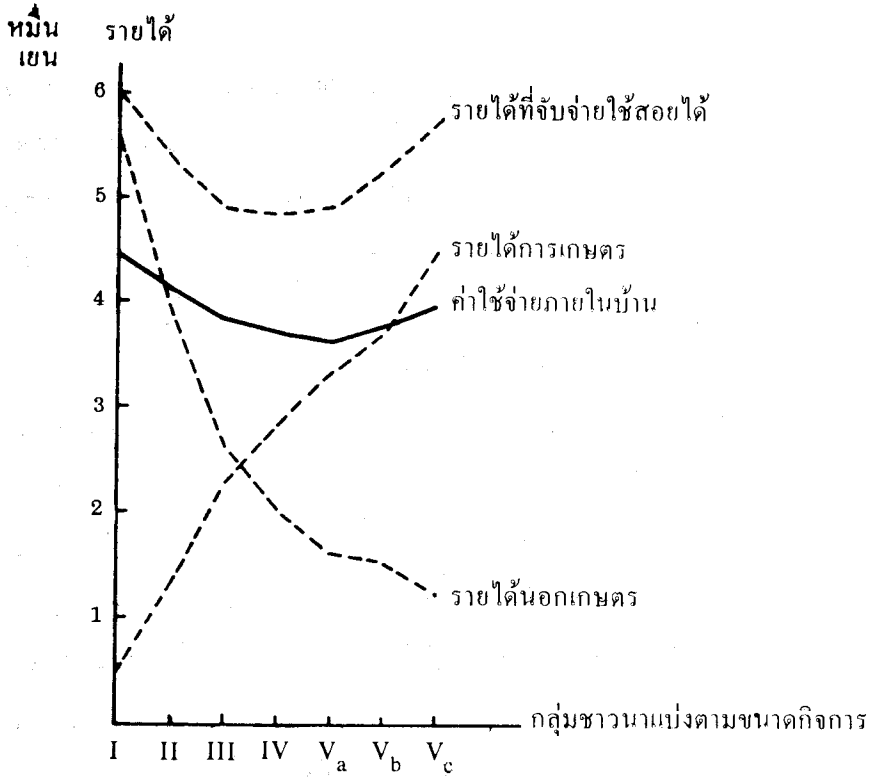

ที่มา : คำนวณจากตารางที่ 34, 45

รายได้การเกษตรที่หักค่าเช่านา

รายได้นอกเกษตรที่หักดอกเบี้ยกับภาษี

ขณะที่ชาวนาที่มีกิจการขนาดใหญ่มีรายได้จากการเกษตรมากกว่า แต่ถ้ามองจากรายได้ที่จับจ่ายใช้สอยได้ อันเกิดจากการรวมรายได้ทั้งหมดเข้าด้วยกัน กลับพบว่า ชาวนากลุ่มที่ IV มีรายได้ที่ใช้สอยได้ในระดับต่ำที่สุด เพราะกลุ่มชาวนาย่อยโดยเฉพาะกลุ่มที่ I ทำการเกษตรดุจดังเป็นงานในยามว่างโดยพึ่งรายได้นอกเกษตรเป็นหลัก แต่ยิ่งเป็นกลุ่มชาวนาที่มี *"ระดับสูง"* ก็ยิ่งต้องลงแรงผลิตพืชผลยิ่งขึ้น ทำให้มีรายได้นอกการเกษตรต่ำลง ในกรณีนี้กลุ่มชาวนากลุ่มที่ III, IV, V a ไม่มีรายได้เพิ่มขึ้นพอชดเชยรายได้นอกภาคเกษตรที่ลดลง ทำให้มีรายได้ที่จับจ่ายใช้สอยได้ต่ำกว่าชาวนากลุ่มอื่น พร้อมกันนั้นค่าใช้จ่ายภายในบ้านต่อ 1 คนของกลุ่ม V a ก็ต่ำที่สุดและของกลุ่มที่ I ก็มากที่สุดด้วยซึ่งแปรผันตามการเปลี่ยนแปลงของจำนวนรายได้ที่จับจ่ายใช้สอยได้นั่นเอง

แต่ข้อพึงสังเกตในกรณีนี้ก็คือว่า กลุ่มชาวนาที่มี *"ระดับต่ำสุด"* นั้นค่อย ๆ มีแนวโน้มที่จะกลายเป็นกลุ่มที่มี *"ระดับสูงขึ้น"* ในระยะหลัง ๆ ดังดูได้จาก*แผนภาพที่ 2* จนถึงปี 1960 ชาวนากลุ่ม II ยังคงเป็นพวกที่อยู่ใน *"ระดับต่ำสุด"* แต่พอถึงปี 1965 พวกที่มี *"ระดับต่ำสุด"* กลับเป็นกลุ่มที่ III และเป็นกลุ่มที่ IV ในปี 1970 รวมทั้งปี 1975 ด้วย" สิ่งนี้สะท้อนถึงสภาพที่ว่า "การทำงานนอกภาคเกษตรควบคู่ไปด้วย (GENGYOKA) ได้ค่อย ๆ แพร่ซึมจากกลุ่มชาวนา "ระดับล่าง ๆ" ไปสู่ "ระดับที่สูง" ยิ่งขึ้นนั่นเอง

เมื่อพิจารณาการสำรวจครัวเรือนกรรมกรในเมืองเฉลี่ยระหว่างปี 1973–1975 จะพบว่า ค่าใช้จ่ายไปในการบริโภคต่อคนเป็นเดือนละ 37,008 เยน และเนื่องจากว่าส่วนของกรรมกรในเมืองกลุ่มที่ IV เป็น 39,179 เยน และของกรรมกรในเมืองกลุ่มที่ IV เป็น 55,093 เยน

แผนภาพที่ 2

การเปลี่ยนแปรของค่าใช้จ่ายภายในบ้านต่อ 1 คน

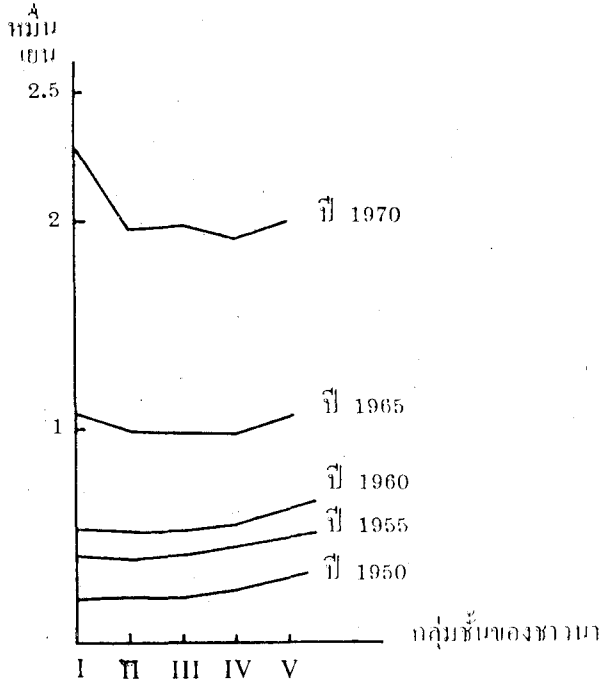

ที่มา : "NŌGYŌ KEIZAI RUINEN TŌKEI" หน้า 56–136.

ฉะนั้นถ้าจะเปรียบเทียบกันอย่างง่าย ๆ แล้วจะเป็นว่า ระดับการบริโภคของครัวเรือนชาวนาโดยเฉลี่ย จะเท่ากับครัวเรือนกรรมกรในเมืองที่มีอยู่ราว ๆ 30% ของผู้ที่มีรายได้นับจาก *"ระดับบน"* ลงมา การเปรียบเทียบระดับการบริโภคของครัวเรือนชาวนากับครัวเรือนกรรมกรในเมืองนั้น ในระยะหลังๆ รัฐบาลได้ทำการวัดทุกปีตามกฎหมายมาตรฐานการเกษตร (NOGYŌKIHON HŌ) และประกาศออกมาใน "สมุดปกขาวการเกษตร" (NOGYŌHAKU

SHO) ภายใต้ชื่อ "รายงานประจำปีเกี่ยวกับแนวโน้มของการเกษตร" จากรายงานนี้จะพบว่า ระดับการบริโภคของชาวนาญี่ปุ่นประจำปี 1975 เป็นดัง *ตารางที่ 38* ซึ่งปรากฏว่ากลุ่มชาวนาตั้งแต่กลุ่มที่ III ขึ้นไป มีระดับการบริโภคต่ำกว่าของครัวเรือนกรรมกรทั่วประเทศเล็กน้อย แต่ถ้าเทียบกับครอบครัวกรรมกรในเมืองเล็ก ๆ ที่ประชากรไม่ถึง 5 หมื่นคนและมีเงื่อนไขทางสังคมที่ใกล้เคียงกับหมู่บ้านในชนบทกลับแทบจะไม่แตกต่างกันนัก โดยเฉพาะชาวนากลุ่มที่ I มีระดับการบริโภคสูงกว่าเกือบ 20% ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ชาวนามีระดับการบริโภคเพียงครึ่งหนึ่งของครัวเรือนกรรมกรในเมือง (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [75]) จะต้องยอมรับว่านี่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่น่าทึ่งมากที่การบริโภคของครัวเรือนชาวนาได้รับการยกระดับขึ้นอย่างรวดเร็วเช่นนี้

สภาพการณ์ที่การบริโภคของชาวนาได้รับการยกระดับขึ้นทัดเทียมกรรมกรในเมืองนั้นเริ่มปรากฏเป็นจริงในทศวรรษที่ 1970 ซึ่งไม่เพียงเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของทุนนิยมญี่ปุ่นเท่านั้น แม้เปรียบเทียบกับประเทศอเมริกาและยุโรปในปัจจุบัน ก็ถือว่าเป็นกรณีที่ยกเว้นเอามากๆ แน่นอนนี่ไม่ได้หมายความว่า ชาวนาญี่ปุ่นทั้งหมดถูกปลดปล่อยให้หลุดพ้นจากความยากจนแล้ว กระนั้นปัจจุบันเราอาจกล่าวได้ว่าความยากจนในชนบทญี่ปุ่นโดยตัวมันเองไม่ได้เป็นปัญหาสังคมเหมือนสมัยก่อนอีกต่อไป การแสดงออกของปัญหาการเกษตรย่อมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม นั่นคือความขัดแย้งอันใหม่ได้ถูกทำให้เกิดขึ้นในเศรษฐกิจการเกษตรแทน ซึ่งเราจะได้พิจารณาเรื่องนี้ในหัวข้อที่ [81]

ตารางที่ 38

ระดับการบริโภคของครัวเรือนชาวนา เมื่อเปรียบเทียบกับครัวเรือนกรรมกรในเมือง (เมือง = 100)

		ทั้งประเทศ	เมืองที่มีประชากรเกินกว่า 5 หมื่นคน	เมืองที่มีประชากรไม่ถึง 5 หมื่นคน	หมู่บ้านชาวเมือง
		ha			
กลุ่มชั้นของครัวเรือนชาวนา	I (~ 0.5)	117.3	116.6	119.5	118.5
	II (~ 1.0)	107.8	107.1	109.8	108.8
	III (~ 1.5)	97.6	97.1	99.5	98.6
	IV (~ 2.0)	98.0	94.4	96.8	95.9
	V (2.0 ~)	95.0	97.4	99.9	99.0

ที่มา : "รายงานประจำปีเกี่ยวกับแนวโน้มของการเกษตร" NŌGYŌ NO DŌKŌ NI KANSURU NENJIHŌKOKU) ประจำปี 1976, หน้า 35.

4. แน่นอนระดับการบริโภคอันนี้ไม่ได้รับการพยุงไว้โดยรายได้การเกษตรเพียงอย่างเดียว เพราะถ้าดูใน*ตารางที่ 34* จะเห็นว่า ค่าเช่าที่นามีจำนวนน้อยลงมากจนไม่เป็นปัญหาอีกแล้ว และค่าดอกเบี้ยเงินกู้จำนวน 3.5 หมื่นเยนนั้นถ้าเทียบกับรายได้การเกษตรแล้วก็มีสัดส่วนลดลงเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่วนจำนวนภาษีเท่ากับ 10.1% ของรายได้ทั้งหมดซึ่งสูงกว่าที่กลุ่มชาวนาที่ทำกินบนที่ตนเองจ่ายในช่วงก่อนสงคราม (คิดเป็น 9.2% กับ 8.2%) เพียงเล็กน้อยจนไม่อาจถือว่ามีความแตกต่างขั้นเด็ดขาด กระนั้นฐานะของรายได้การเกษตรในรายได้ของครัวเรือนชาวนา รวมทั้งระดับ "การพอคุ้ม" กับรายจ่ายภายในบ้านก็ตกต่ำลงมากภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

เพื่อกระจ่างยิ่งขึ้น เราจะต้องคำนวณหา *"รายได้ที่สามารถจับจ่ายใช้สอยได้"* โดยการหักค่าเช่าที่นากับค่าดอกเบี้ยที่เป็นหนี้ออกจากรายได้การเกษตร จากนั้นหักภาษีออกจากทั้งส่วนที่เป็นรายได้การเกษตร และรายได้นอกเกษตรโดยแยกกันต่างหาก เราจะพบว่าครัวเรือนชาวนามี *"รายได้การเกษตรที่สามารถจับจ่ายใช้สอยได้"* โดยเฉลี่ยเท่ากับ 763,000 เยน และ *"รายได้นอกเกษตรที่สามารถจับจ่ายใช้สอยได้"* เท่ากับ 2,228,000 เยน นั่นคือ 74.5% ของ "รายได้ที่สามารถจับจ่ายใช้สอยได้" มาจากภาคนอกเกษตร ในขณะที่รายได้การเกษตรที่สามารถจับจ่ายใช้สอยได้ *"พอคุ้ม"* รายจ่ายภายในบ้านเพียง 34% เท่านั้น ส่วนรายได้นอกเกษตรที่สามารถจับจ่ายใช้สอยได้ *"พอคุ้ม"* รายจ่ายภายในบ้านได้ถึง 98% แท้จริงควรเรียกครัวเรือนชาวนาเหล่านี้ว่าเป็นกรรมกรที่มีที่ดิน ซึ่งทำการเกษตรเพียงเพื่อเสริมรายได้เท่านั้นจะถูกกว่า

และถ้าลองคำนวณตามวิธีข้างต้นกับกลุ่มชาวนากลุ่มที่ I ดูบ้างจะพบว่าสัดส่วนของ "รายได้การเกษตรที่สามารถจับจ่ายใช้สอยได้" เป็น 6.4% และสามารถ "พอคุ้ม" กับรายจ่ายภายในบ้านได้ 8.6% ในขณะที่รายได้นอกเกษตรที่สามารถจับจ่ายใช้สอยได้ของชาวนากลุ่มนี้เท่ากับ 125% ของรายจ่ายภายในบ้าน การที่กลุ่มชนกลุ่มนี้ยังชีพด้วยรายได้นอกเกษตรเป็นหลักมิหนำซ้ำยังมีรายได้เหลือถึง 25% ทำให้ไม่อาจพูดได้อย่างเต็มปากอีกต่อไปว่าพวกเขาเป็น *"ชาวนา"* อีกด้านหนึ่งกลุ่มชาวนากลุ่มที่ Vc มี "รายได้การเกษตรที่จับจ่ายใช้สอยได้" เป็น 71.0% และสามารถ "พอคุ้ม" กับรายจ่ายภายในบ้านได้ 101.6% นั่นคือ มีแต่กลุ่มชาวนา "ระดับบนสุด" ที่มีที่ดินเกิน 3 เฮคเตอร์เท่านั้นที่สามารถยังชีพตามปกติด้วยรายได้การเกษตรแต่เพียงอย่างเดียว และสามารถจัดพวกเขาให้อยู่ในคำนิยามที่เคร่งครัดของ "ชาวนาย่อย" ได้ ซึ่งประเด็นนี้ก็แตกต่างเป็นอย่างมากกับกลุ่มชาวนาที่ทำกินบนที่ตนเองกลุ่มที่ I ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ทำกินในที่ดินเพียง 1.5 เฮคเตอร์ก็มีรายได้การเกษตร "พอคุ้ม" รายจ่ายภายในบ้านได้ถึง 97% แสดงว่าระยะหลังๆ นี้ ครัวเรือนชาวนาที่สามารถยังชีพด้วยกิจการเกษตรของครอบครัวแต่เพียงอย่างเดียวแทบเป็นกรณียกเว้นไปแล้วในญี่ปุ่น ส่วนปัญหาที่ว่าเหตุใดเป็นเช่นนั้น เราจะพิจารณาอีกครั้งในหัวข้อที่ [80]

สรุปก็คือ ด้วยเหตุนี้ในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นครัวเรือนชาวนาทั่วไปหรือครัวเรือนชาวนาที่มีกิจการขนาดใหญ่เป็นพิเศษอย่างชาวนากลุ่มที่ V (ยกเว้นกลุ่มที่ Vc) ต่างไม่สามารถยังชีพด้วยรายได้จากกิจการเกษตรแต่เพียงอย่างเดียว ฉะนั้นแม้พวกเขาจะมี "ส่วนเกินทางเศรษฐกิจ" ถึง

6 แสน 6 หมื่นเยนถึง 1 ล้านเยนก็มาจากรายได้นอกภาคเกษตรเป็นส่วนใหญ่ ยิ่งกว่านั้นครัวเรือนชาวนาที่มีรายจ่ายเกินตัว (ติดลบ) โดยเฉลี่ยยังมีถึง 13.7% โดยในกลุ่มที่ I มี 13.2%, กลุ่มที่ II มี 14.5%, กลุ่มที่ III มี 14.5%, กลุ่มที่ IV มี 13.6% และกลุ่มที่ V มี 11.5% ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้วเห็นจะต้องยอมรับว่าสภาพการณ์ดีขึ้นมาก แม้ยังมีความไร้เสถียรภาพหลงเหลืออยู่ โดยเฉพาะกลุ่มชาวนากลุ่มที่ II, III ที่มีระดับการบริโภคค่อนข้างต่ำโดยเปรียบเทียบ ซึ่งจะมีสัดส่วนที่ติดลบมากกว่าเพื่อน

[79] ที่กล่าวมาข้างต้นคงทำให้เห็นถึงสภาพโดยทั่วๆไปของเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาได้ชัดขึ้น ซึ่งในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นี้การที่รายได้นอกภาคเกษตรมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นมากนั้นถือว่าเป็นลักษณะเด่นที่สุดของสภาพเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาญี่ปุ่น เหตุนี้ทำให้เราต้องตรวจสอบถึงเนื้อหาของรายได้นอกภาคเกษตรเสียก่อน จาก*ตาราง*ที่ 39 จะเห็นว่าปัจจุบันเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงก่อนสงคราม รายรับจากค่าจ้างมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นมากขณะที่ รายรับจากกิจการมีสัดส่วนตกต่ำโดยทั่วไป รายรับจากค่าจ้างของชาวนากลุ่มที่ I, II มีสัดส่วนเพิ่มมากขึ้นมากเป็นพิเศษนั้นแสดงว่าครัวเรือนชาวนาเหล่านี้กลายเป็นกึ่งกรรมาชีพไปแล้วอย่างเต็มตัว ในขณะที่กลุ่มชาวนาที่ยังอยู่ "*ระดับบน*" ก็ยังมีสัดส่วนของรายรับจากดอกเบี้ยและค่าเช่าเพิ่มขึ้นหรือยังมีลักษณะของผู้มีคุณสมบัติเพิ่มขึ้นไม่มากก็น้อย กระนั้นรายรับจากค่าจ้างก็ยังมีถึง 50% ซึ่งน่าจับตามองถึงแนวโน้มที่จะเป็นกรรมกรรับจ้างของพวกเขาด้วยเช่นกัน และก็อย่างที่เห็นแล้วในหัวข้อก่อน [78] ว่า รายรับจากทรัพย์สินหรือกิจการเช่นนี้ไม่ได้ค้ำประกันว่าพวกเขาจะมี

ตารางที่ 39

รายการในบัญชีรายรับนอกภาคเกษตร (เฉลี่ยระหว่างปี 1937-1975)

(หน่วย : พันเยน)

	I	II	III	IV	V	Va	Vb	Vc	เฉลี่ย
รายรับจากกิจการ	293	293	306	235	251	277	236	216	286
	(9.2)	(11.0)	(14.5)	(13.2)	(15.9)	(17.0)	(41.8)	(14.9)	(11.0)
รายรับจากค่าจ้าง	2,265	1,787	1,287	1,014	750	798	808	589	1,731
	(71.1)	(66.9)	(61.0)	(57.2)	(47.7)	(49.0)	(50.7)	(41.3)	(66.5)
เงินช่วยเหลือ	507	452	375	398	443	426	435	498	455
การส่งเงินมาช่วย	(16.0)	(16.9)	(17.8)	(22.4)	(28.2)	(26 1)	(27.3)	(33.9)	(17.5)
เฉพาะส่วนที่	55	57	32	32	39	—	—	—	94
เป็นเงินที่ส่งมา	(1.7)	(2.1)	(1.5)	(1.8)	(2.5)				(1.9)
รายรับจากดอกเบี้ย	188	140	140	127	129	130	114	143	130
ค่าเช่าที่ดิน	(3.7)	(5.2)	(6.7)	(7.2)	(8.2)	(7.9)	(7.2)	(9.9)	(5.0)
รวม	3,184	2,671	2,108	1,774	1,573	1,613	1,593	1,446	2,602
	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)

ที่มา : "NOKAKEIZAI CHOSA HOKOKU" ประจำปี 1973 หน้า 96—99, 112—114, ประจำปี 1974 หน้า 86—88, 90—93 ประจำปี 1975 หน้า 78—80, 82—85.

ระดับการบริโภคที่สูงกว่าชาวนา *"ระดับล่าง"* ฉะนั้นลักษณะผู้มีสมบัติของชาวนากลุ่มนี้จึงไม่ได้มีความหมายเท่าใดนัก

และสาเหตุที่ชาวนาได้รายรับจากกิจการลดลง แต่ได้จากค่าจ้างเพิ่มขึ้นก็คงพอจะเป็นที่สันนิษฐานได้ กล่าวคือ กิจการขนาดย่อยที่เป็น *"งานรอง"* ของชาวนาอย่างเช่น เผาถ่าน, ลากเกวียน และตกปลาตามชายทะเลอันเป็นการค้าย่อย เหล่านี้ได้สิ้นหนทางที่จะก้าวหน้าไปภายใต้สภาพการณ์เศรษฐกิจในสมัยนี้ ขณะที่การจ้างงานนอกภาคเกษตรโดยเฉพาะโรงงานและสำนักงานได้ขยายตัวสู่ชนบทในขอบเขตที่ผู้คนจากหมู่บ้านชาวนาสามารถไปทำงานได้ ทำให้เกิดตลาดแรงงานขนาดใหญ่ขึ้นในชนบท และกรณีนี้ยังมีข้อน่าสังเกตว่า ขณะที่ "ชาวนาระดับล่าง" มีรายรับจากค่าจ้างในสัดส่วนที่สูง แต่กลุ่ม "ชาวนาระดับบน" กลับมีรายได้จากเงินที่ส่งกลับบ้านหรือจากการไปทำงานที่เมืองอื่น (DEKASEGI) มากกว่าโดยสัมพันธ์ ทั้งนี้เพราะว่าในกรณีแรกเป็นเรื่องของเจ้าบ้านหรือลูกชายคนโตที่ไปทำงานนอกบ้านแบบไป เช้า–เย็นกลับ (TSUKIN) แต่กรณีหลังเกิดจากการที่เจ้าบ้านไปทำงานที่อื่นในช่วงที่มิได้เพาะปลูกหรือเกิดจากการที่ลูกชายคนที่สองหรือที่สามซึ่งไปทำงานในกรุงแล้วส่งเงินกลับบ้าน

ส่วนเงินช่วยเหลือนั้นโดยเฉพาะชาวนากลุ่มที่ V ที่เป็นครัวเรือนชาวนาซึ่งปลูกข้าวเป็นหลักจะได้รับเงินช่วยเหลือจากรัฐบาลซึ่งขอให้ลดการปลูกข้าวหรือให้เปลี่ยนไปปลูกพืชอื่นแทนตามนโยบายจำกัดปริมาณข้าวไม่ให้ล้นเกิน ทำให้พวกเขาได้รับเงินช่วยเหลือจำนวนค่อนข้างมาก

[80] จะว่าไปแล้วปี 1973–1975 ที่เราตรวจสอบดังข้างต้นนั้นหาได้เป็นช่วงที่มีเงื่อนไขเลวสำหรับการเกษตรญี่ปุ่น แน่นอนว่าในปี 1974

กิจการตบแต่งสวนกับเลี้ยงสัตว์ส่วนหนึ่งได้รับผลสะเทือนจากการที่สินค้าแพงขึ้นมากหลังวิกฤตการณ์น้ำมัน และข้าวเจ้าก็ถูกกดดันให้ลดการผลิตตั้งแต่ปี 1970 เป็นต้นมา กระนั้น ราคาข้าวก็ยังสูงขึ้นทุกปี และเรียกได้ว่า 3 ปีนี้เป็นช่วงเพาะปลูกได้ผล แต่เมื่อเทียบกับช่วงซบเซาทางเศรษฐกิจก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว เศรษฐกิจชาวนากลับพึ่งพาการทำงานนอกภาคเกษตรในสัดส่วนที่เพิ่มมากขึ้น และ "การพอคุ้ม" รายจ่ายภายในบ้านของรายได้การเกษตรก็มีสัดส่วนลดลงมาด้วย นี่เป็นข้อเท็จจริงที่เราได้ชี้ให้เห็นกระจ่างแล้วดังข้างต้น

ถ้าถามต่อไปว่าทำไมจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงเช่นนั้น เพื่อตอบปัญหานี้เราได้ทำตารางขึ้น 2 อัน ก่อนอื่นเป็น *ตารางที่ 40* ซึ่งเราดึงเอารายรับที่เกี่ยวกับการเกษตรของครัวเรือนชาวนากลุ่มที่ 2 ออกมาเปรียบเทียบกับตัวเลขของครัวเรือนชาวนาโดยเฉลี่ยที่มีพื้นที่ดำเนินกิจการใกล้เคียงกันจากตารางที่ 34 โดยปรับตัวเลขให้เป็นราคาในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งกรณีนี้ตัวปรับภาค (deflator) จะใช้ดัชนีของ "การสำรวจค่าจ้างราคาสินค้าในชนบท" (NOSONBUKKACHINGINCHOSA) ของกระทรวงเกษตรและป่าไม้มาปรับให้อยู่ระดับก่อนสงครามเสียก่อน แต่เนื่องจากว่าไม่มีการปรับในรายการแต่ละประเภทที่สำรวจจึงได้แต่ภาพคร่าว ๆ เท่านั้น

จากสิ่งนี้เราจะเห็นว่า ทั้ง ๆ ที่ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีพื้นที่กิจการมากกว่าหลายเปอร์เซ็นต์ แต่รายได้การเกษตรที่แท้จริงกลับลดลงมากเหลือเพียงประมาณ 52% ของรายได้ของผู้ทำกินบนที่ดินตนเอง หรือเพียง 84% ของรายได้ของผู้เช่าในช่วงก่อนสงคราม แต่นี้ไม่ได้หมายความว่าเพราะรายรับการเกษตรที่เป็นตัวเงินลดจำนวนลง ตรงกันข้ามรายรับการเกษตรได้เพิ่มขึ้นเป็น 179% ของรายรับของผู้ทำกินบนที่ตนเอง หรือ

ตารางที่ 40

เปรียบเทียบเศรษฐกิจชาวนาในช่วงก่อนสงครามกับช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (I)

(หน่วย : เยน)

	รายรับการเกษตร	รายจ่ายการเกษตร	ค่าเช่าที่นา	รายได้การเกษตร
1934 ทำบนที่ดนเอง	841	243	16	598
1936 เช่าที่เขาทำ	773	404	223	369
1973 – 1975	1,509	1,200	2	309

deflator ของปี 1973–1975 ถือเอาปี 1934–36 เป็น 1 โดยผลผลิตการเกษตร รวมจะเป็น 1,101.6 สินค้าทุนที่ใช้ในการเกษตร รวมจะเป็น 643.9

เป็น 195% ของรายรับของผู้เช่าในช่วงก่อนสงคราม หรือถ้าจะเทียบเป็นรายรับต่อพื้นที่ 10 แอ (are) จะพบว่าในขณะที่รายรับของผู้ที่ทำกินบนที่ตนเองเป็น 98.9 เยน, ของผู้เช่าเป็น 88.9 เยนในช่วงก่อนสงคราม, รายรับของชาวนาโดยเฉลี่ยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กลับเพิ่มขึ้นเป็น 163 เยน หากจะว่าค่าเช่านาเพิ่มจำนวนขึ้นก็ไม่ใช่อีก เพราะถ้านำไปเปรียบเทียบกับของผู้ที่ทำกินบนที่ตนเอง (โดยยังไม่ต้องเปรียบเทียบกับผู้เช่า) ค่าเช่านาก็ยังเท่ากับ 1/8 เท่านั้นเอง ฉะนั้นปัญหาจึงอยู่ที่ว่าค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจการเกษตรในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก กล่าวคือค่าใช้จ่ายในการเกษตรที่ไม่รวมค่าเช่าของชาวนาที่ทำกินบนที่ดินตนเอง และของชาวนาเช่าได้เพิ่มขึ้นเป็น 5.3 เท่าและ 6.6 เท่าในช่วงหลังสงครามตามลำดับ เหตุนี้อัตราค่าใช้จ่ายที่เพิ่มจาก 29% ของผู้ที่ทำกินบนที่ตัวเอง หรือ 52% (รวมค่าเช่านา) ของผู้เช่าในช่วงก่อนสงคราม มาเป็น 80% ในช่วงหลังสงครามจึงเป็นเหตุให้รายได้การเกษตรลดลงอย่างรวดเร็ว

กรณีนี้ "*ความสัมพันธ์เชิงราคา*" (KAKAKUKANKEI) เป็นประโยชน์ต่อการเกษตรมากดังจะเห็นได้จากตัวปรับราคา (deflator) ของตารางที่ 40 เพราะถ้าคำนวณอัตราค่าใช้จ่ายตามตารางที่ 34 แล้ว อัตราค่าใช้จ่ายในช่วงหลังสงครามจะเป็น 45.9% (หรือตัวรวมค่าเช่านาด้วยก็จะเป็น 46.5%) ซึ่งดูเหมือนว่าต่ำกว่าค่าใช้จ่ายของชาวนาเช่าในช่วงก่อนสงครามเสียอีก แต่สิ่งนี้กลับถูกบิดบังด้วย "ความสัมพันธ์เชิงราคา" ที่ได้เปรียบดังกล่าว เพราะอัตราค่าใช้จ่ายที่แท้จริงนั้นได้สูงขึ้นกว่าเดิมมาก

พูดในทางกลับกันได้ว่าการเพิ่มสูงขึ้นของอัตราค่าใช้จ่ายนี้ก็คือการตกลงของอัตรารายได้ หรือการตกต่ำของประสิทธิผลของกิจการเกษตรนั่นเอง ซึ่งเราจะได้พูดถึงเรื่องนี้อีกในหัวข้อที่ [91] ส่วนในที่นี้จะขอเพียง

ชี้ประเด็น 3 ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ได้กล่าวมาแล้ว *ประเด็นที่ 1* สัดส่วนของการเลี้ยงสัตว์, การตบแต่งสวนที่เพิ่มขึ้นทำให้รายรับต่อพื้นที่ในช่วงหลังสงครามที่เพิ่มขึ้นนั้น มิใช่เกิดจากรายรับของผลผลิตประเภทเดียวเท่านั้น แต่เกิดจากรายรับจากสาขาการผลิตที่ไม่ค่อยจะพึ่งพาที่ดินมากนัก ได้ถูกนับรวมเป็นรายรับด้วย ขณะเดียวกันสิ่งนี้ก็เป็นสาเหตุสำคัญทำให้ค่าใช้จ่ายมีสัดส่วนสูงขึ้น *ประการที่ 2* ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ผลเก็บเกี่ยวต่อพื้นที่โดยเฉพาะข้าวเจ้าได้เพิ่มขึ้นมาก เช่นผลเกี่ยวข้าวเจ้าเฉลี่ยทั่วประเทศระหว่างปี 1934–1936 ที่เป็น 285 กิโลกรัมต่อพื้นที่ 1 tan ได้เพิ่มขึ้นกว่า 60% เป็น 469 กิโลกรัมในระหว่างปี 1973–1975 แต่อีกด้านหนึ่งการเพิ่มความเข้มข้นในการผลิตเช่นนี้ ทำให้ต้องใช้ปุ๋ยและสารเคมีจำนวนมาก ซึ่งกลับทำให้ประสิทธิผลของทุนการผลิตต้องตกต่ำลง อันเป็นสาเหตุหนึ่งทำให้ค่าใช้จ่ายมีสัดส่วนสูงขึ้น และ*ประการที่ 3* ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีแรงกดดันมากขึ้นในการเรียกร้องให้ยกระดับผลิตภาพของแรงงาน (คือให้ประหยัดแรงงาน) จึงมีการลงทุนจำนวนมากในการปรับปรุงที่ดิน, เครื่องจักรการเกษตร, โรงเลี้ยงสัตว์และอาคารขนาดใหญ่อื่นๆ แต่ขณะเดียวกันขนาดกิจการเกษตรแทบไม่ได้ขยายตัวเลย ทำให้ประสิทธิผลของทุนคงที่ตกต่ำลงและกลับทำให้มีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น

อย่างไรก็ตามเป็นที่ชัดว่า การหดตัวของรายได้ที่แท้จริงทางการเกษตรได้กลายเป็นสาเหตุใหญ่อันหนึ่งที่ทำให้เศรษฐกิจชาวนาต้องเปลี่ยนมาอยู่ในรูปแบบที่ต้องพึ่งการทำงานนอกภาคเกษตรเป็นหลัก (KENGYOI-SONGATA)

ส่วน*ตารางที่ 41* นั้น มีการเปรียบเทียบตัวเลขในช่วงหลังสงครามกับช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 โดย deflate ด้วยดัชนีราคาสินค้าผู้บริ-

ตารางที่ 41

เปรียบเทียบเศรษฐกิจชาวนาในช่วงก่อนสงครามกับช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ (II)

(หน่วย : เยน)

	รายได้			ดอกเบี้ยที่เป็นหนี้	ภาษี	รายได้ที่ใช้จับจ่ายใช้สอยได้	ค่าใช้จ่ายภายในบ้าน (ต่อ 1 คน)	ส่วนเกินที่เหลือ
	การเกษตร	นอกเกษตร	รวม					
1934 ทำบนที่ตนเอง	598	211	809	11	67	730	631 (121)	99
1936 เช่าที่เขาทำ	369	170	539	17	19	504	481 (86)	23
1973 – 1975	879	2,449	3,329	35	338	2,956	2,243 (489)	714

deflator ใช้ดัชนีราคาสินค้าผู้บริโภคในชนบท = 1,011.7

โภคในชนบทของกรมวางแผนเศรษฐกิจ เมื่อดูตารางเปรียบเทียบนี้จะเห็นว่า ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เศรษฐกิจชาวนาได้ขยายตัวใหญ่ขึ้นมาก ทั้งด้านรายรับและรายจ่าย และที่น่าจับตาเป็นพิเศษก็คือ *รายได้* ได้เพิ่มขึ้นเป็น 4.1 เท่าของผู้ที่ทำกินบนที่ของตนและเป็น 6.2 เท่าของผู้ทำนาเช่าในช่วงก่อนสงคราม ส่วนค่าใช้จ่ายภายในบ้านก็เพิ่มขึ้นเป็น 3.6 เท่ากับ 4.7 เท่าตามลำดับ กล่าวได้ว่าสิ่งนี้เป็นผลพวงของการเจริญเติบโตในระดับสูงของเศรษฐกิจญี่ปุ่นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นี้เอง ท่ามกลางการขยายตัวของเศรษฐกิจชาวนา รายได้ทางการเกษตรก็เพิ่มขึ้นเหมือนกันโดยมีระดับที่สูงกว่า รายได้การเกษตรของชาวนาผู้ทำกินบนที่ตนเองในช่วงก่อนสงครามราวๆ 47% แต่รายได้การเกษตรนี้เมื่อเปรียบเทียบกับรายการอื่นแล้วนับว่าขยายตัวอย่างอืดอาดมาก มิหนำซ้ำการขยายตัวดังกล่าวยังมีสาเหตุใหญ่มาจากความได้เปรียบของราคาสัมพัทธ์ของผลิตภัณฑ์เกษตร ดังที่กล่าวไปแล้วด้วย ในขณะที่รายได้นอกภาคเกษตรกลับเพิ่มขึ้นอย่างเหลือเชื่อ กล่าวคือเป็น 2 เท่าของรายได้ของชาวนาผู้ทำกินบนที่ตนเอง และเป็น 14 เท่าของรายได้ของชาวนาเช่าในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้ง ๆ ที่มีการเพิ่มขึ้นของค่าดอกเบี้ยกับภาษี แต่ก็ยังทำให้รายได้ที่จับจ่ายใช้สอยได้ สามารถรักษาระดับที่สูงกว่าในช่วงก่อนสงครามถึง 4–6 เท่าอยู่ได้ ทั้งนี้สิ่งที่ค้ำจุนให้ระดับการบริโภคสูงขึ้นอย่างรวดเร็วอันเห็นได้จากตารางที่ 41 นั้น ก็คือการเพิ่มรายได้จากภาคนอกเกษตร ซึ่งถ้ามองจากอีกแง่หนึ่งจะได้ว่า การพึ่งพางานนอกภาคเกษตรมีระดับเพิ่มขึ้นเพราะถูกกดดันจากระดับการบริโภคที่สูงขึ้นมากนี่เอง

แต่การที่การบริโภคมีระดับสูงขึ้นเช่นนี้มิได้หมายความว่าครัวเรือนชาวนาชอบความฟุ่มเฟือย เพราะแม้จะมีระดับการบริโภคสูงขึ้นก็เพิ่งจะสูงขึ้นเท่ากับระดับการบริโภคของกรรมกรในเมืองเท่านั้น มิได้หมายความว่ามีแต่ชาวนาที่ได้บริโภคมากกว่าชนชั้นอื่น และการสูงขึ้นของระดับการบริโภคอันนี้ ส่วนใหญ่กล่าวได้ว่าเนื่องจากถูกกระตุ้นจากปัจจัยภายนอก กล่าวคือ การขยายตัวของการทำงานนอกภาคเกษตร, การขยายตัวของความสัมพันธ์แลกเปลี่ยนกับเมือง, การล้นทะลักของโฆษณาโดยผ่านสื่อสารมวลชน, รวมทั้งการขยายตลาดโดยพนักงานขายและสหกรณ์เกษตรเหล่านี้เป็นเงื่อนไขที่เพิ่มระดับการบริโภคของครัวเรือนชาวนาอย่างเลี่ยงได้ยาก สิ่งเหล่านี้เร่งเร้าให้พวกชาวนาต้องไปทำงานนอกภาคเกษตรเพิ่มขึ้น นอกจากนี้มีบ่อยครั้งที่การขยายตัวของการบริโภคดังกล่าวเกิดจากระบบเงินผ่อนที่เอารายได้ในอนาคตมาใช้ล่วงหน้า เรื่องนี้ทำให้ชาวนาไม่ต่างจากพนักงานบริษัทที่กินเงินเดือนเท่าใดนัก และการขยายตัวของระดับบริโภคของมวลชนที่ถูกบีบเช่นนี้ถือว่าเป็นลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ โดยชาวนาเป็นเพียงเหยื่ออันหนึ่งเท่านั้น

[81] โดยพิจารณาคร่าว ๆ ถึงสภาพเศรษฐกิจชาวนาในช่วงก่อนสงครามและช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ข้างต้น เราพอจะได้แนวทางตอบคำถามที่ตั้งไว้แต่แรกที่ว่าจะขีดเส้นจำกัดนิยามทางเศรษฐกิจของชาวนาอย่างไรได้อย่างไร? จากการพิจารณาตัวเลขโดยเฉลี่ยของจังหวัดต่างๆในญี่ปุ่นยกเว้นเกาะฮอกไกโดจะพบว่า ภายใต้เงื่อนไขก่อนสงคราม มีแต่ชาวนาที่ทำกินบนที่ตนเองกลุ่มที่ I เท่านั้นที่พอจะเลี้ยงดูครอบครัวด้วยกิจการของตนเองได้

เพราะถ้าเป็นผู้เช่าแม้จะมีขนาดกิจการถึง 1.5 เฮคเตอร์ แต่ถ้าไม่พึ่งงานนอกภาคเกษตร ก็ไม่อาจยังชีพได้ ฉะนั้นถ้าวางมาตรฐานพื้นที่กิจการสำหรับผู้ทำนาเช่า กับผู้ที่เช่าบางส่วนไว้ราว 2 เฮคเตอร์ จะพบว่า ครัวเรือนชาวนาที่อยู่เกินกว่า *"ระดับขั้นต่ำสุด"* ของชาวนาย่อยมีอยู่ราว 55–56 หมื่นครัวเรือน (จากตารางที่ 24) หรือกว่า 10% ของครัวเรือนชาวนาทั้งหมด และถ้าถือว่ากลุ่มชาวนาที่มีพื้นที่ทำกินมากกว่า 2 หรือ 3 เฮคเตอร์ มิใช่เป็นชาวนาย่อยแล้ว ชาวนาย่อยตามความหมายที่เคร่งครัดจะมีราว 45–46 หมื่นครัวเรือนเท่านั้น และที่เหลือเกือบ 90% จะเป็นชาวนาจนยิ่งกว่านั้นความจริงชาวนาส่วนใหญ่กำลังจะกลายเป็น *กึ่งกรรมกรรับจ้าง* ไป ส่วนปัจจุบันนี้เราได้เห็น (จากหัวข้อที่ 78) แล้วว่ามีแต่กลุ่มชาวนาที่ ซึ่งทำกินในพื้นที่ใหญ่ถึง 3.8 เฮคเตอร์เท่านั้นที่พอจะเลี้ยงครอบครัวด้วยกิจการเกษตรของตนเองได้ อีกด้านหนึ่งจาก*ตารางที่ 22* ที่เห็นแล้วจะพบว่า แม้ชาวนากลุ่มที่ V ในปี 1975 ก็ยังมีอัตราพึ่งพาแรงงานรับจ้างเพียง 3.2% เท่านั้น หรือถ้าคำนวณอัตราพึ่งพาชาวนากลุ่มที่ Vc ด้วยวิธีเดียวกันจะได้เพียง 3.8% นับว่าสามารถเป็นชาวนาย่อยตามความหมายทางเทคนิคได้ นั่นคือ ชาวนาย่อยตามความหมายที่เคร่งคัดจะได้แก่ผู้ที่มีพื้นที่กิจการราว 4 เฮคเตอร์ จาก*ตารางที่ 21* คาดได้ว่ามีชาวนาย่อยราว 2–3 หมื่นครัวเรือน ซึ่งไม่ถึง 1% ของครัวเรือนชาวนาทั้งหมด และถ้าในจำนวนนี้มีเพียงไม่ถึง 1 หมื่นครัวเรือนเท่านั้นที่อยู่นอกเหนือจากขอบเขตจำกัดของชาวนาย่อยในทางเทคนิคแล้ว จำนวนที่แท้จริงของชาวนาย่อยจะมีน้อยลงกว่านี้ แน่นอนว่าการคาดคะเนข้างต้นคงมีปัญหาอยู่บ้าง แต่ถ้าจะดูอย่างทั่วๆไปแล้วต้องยอมรับว่า ปัจจุบันชาวนาย่อยตามความหมายที่เคร่งครัดมีสภาพใกล้จะล่มสลายแล้ว

ชาวนาย่อยในญี่ปุ่นล่มสลายไปได้อย่างไร ? เราได้ชี้ให้เห็นไปบ้างแล้ว (ในหัวข้อที่ [80]) ซึ่งสรุปได้สั้น ๆ ว่าเกิดจากการที่ด้านหนึ่งรายได้การเกษตรขยายตัวไปได้ยากลำบาก ขณะที่อีกด้านหนึ่งการบริโภคกลับมีระดับสูงขึ้น ยิ่งกว่านั้นกรณีนี้โดยเฉพาะในญี่ปุ่นการขยายตัวของขนาดกิจการนั้นไม่ค่อยจะราบรื่นนักทำให้ความขัดแย้งดังกล่าวดำเนินไปจนถึงขั้นชี้ขาด กล่าวคือ ด้านหนึ่งมันทำให้ประสิทธิผลของทุนการเกษตรตกต่ำลง ฉุดให้อัตรารายได้ลดต่ำลงด้วย ทำให้การใช้แค่รายได้การเกษตรแต่เพียงอย่างเดียวมาค้ำจุนระดับบริโภคที่สูงขึ้นเป็นไปได้ยากลำบากขึ้น ฉะนั้นในที่นี้จึงเป็นเรื่องที่มีเหตุผลที่ชาวนาส่วนใหญ่จำต้องพึ่งพาการทำงานนอกภาคเกษตรมากขึ้น ขณะเดียวกันก็ได้กลายเป็นกึ่งกรรมาชีพไป

อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงตรงนี้สิ่งที่แจ่มชัดก็คือ จากหัวข้อ [67] ที่กล่าวแล้วเราได้เห็นว่า เพราะครัวเรือนชาวนาญี่ปุ่นเกือบทั้งหมดเป็นชาวนาย่อยตามความหมายที่ ๑ (คือเป็นพวกที่พึ่งแรงงานครอบครัว ไม่ขูดรีดแรงงานคนอื่น ๆ) ดังนั้น ในการเกษตรญี่ปุ่น*กิจการขนาดย่อย*จึงครองฐานะที่ครอบงำ เพียงแต่ว่าปัจจุบันชาวนาย่อยเหล่านี้มีสภาพเป็นชาวนาย่อยตามความหมายทางเศรษฐกิจ (คือเลี้ยงดูครอบครัวด้วยกิจการเกษตรของตนเท่านั้น) ซึ่งตรงตามความหมายที่เคร่งครัดนั้นมีอยู่เพียงหยิบมือเดียวเท่านั้น ครัวเรือนชาวนาญี่ปุ่นเกือบทั้งหมดยังเป็นชาวนาจนที่ไม่อาจยังชีพอย่างสามัญชนได้ด้วยการเกษตรของครอบครัวตนเพียงอย่างเดียว เมื่อคิดเช่นนี้แล้ว คงจะทำให้เราเข้าใจความหมายของเรื่องราวที่ว่า กิจการขนาดย่อยยังครองฐานะที่ครอบงำอยู่ในกิจการเกษตรญี่ปุ่นได้ดียิ่งขึ้น นั่นคือ ปัจจุบัน "*ลักษณะย่อย*" ของกิจการเกษตรโดยตัวมันเองได้ผลักดันให้เกิด "*การ*

กลวง" ของภาคเกษตรยิ่งขึ้น (หัวข้อที่ [60]) เป็นเหตุให้ความเสื่อมโทรมของการผลิตการเกษตรซึ่งได้แก่การลดต่ำลงของ "อัตราเลี้ยงดูตนเอง" ได้กลายเป็นสิ่งที่เลี่ยงไม่ได้ และนี่เองที่เป็นจุดรวมของความขัดแย้งทั้งปวงในปัญหาการเกษตร ส่วนเรื่องที่ว่าทำไมการหลุดพ้นจากสภาพ "*ลักษณะย่อย*" นี้จึงถูกขัดขวาง เราจะพิจารณากันภายหลังในส่วนที่เกี่ยวพันกับ "*การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา*" (หัวข้อที่ [172])

[82] จากเหตุผลข้างต้น ครัวเรือนชาวนาของญี่ปุ่นส่วนใหญ่จึงเป็นชาวนาจนที่ไม่อาจค้ำจุนการดำรงชีพของตน ด้วยการเกษตรแต่เพียงอย่างเดียวได้ ส่วนหนึ่งของพลังแรงงานในครอบครัวดังกล่าว จึงถูกใช้ในภาคนอกเกษตรอย่างเลี่ยงไม่ได้ ถ้ากล่าวตามนัยนี้พลังแรงงานของชาวนาจนจะมีรูปการของประชากรล้นเกินอยู่ตลอดเวลา[24] และถ้าในความเป็นจริงประชากรลนเกิน ดังกล่าวได้ถูกใช้ในภายนอกเกษตรแล้วหากมองจากด้านของครัวเรือนชาวนามันจะเป็นการทำงานหารายได้พิเศษ (KENGYO) ซึ่งในความเป็นจริงประชากรล้นเกินจะถูกใช้ในภาคนอกเกษตรเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่าง ๆ ของภาคนอกเกษตร โดยเฉพาะขนาดของอุปสงค์แรงงาน

---

[24] คำว่าประชากรล้นเกินในชนบทไม่ได้เป็นปรากฏการณ์แบบมัลธัสที่สัดส่วนของประชากรเกษตรสูงเกินไปกว่าพื้นที่เพาะปลูกอย่างที่คนทั่วไปมักจะเข้าใจผิด แต่มันเป็นผลจากระดับที่ต่ำของรายได้การเกษตรมากกว่า ถ้าสมมุติว่าระดับการบริโภคคงที่ซึ่งขนาดใหญ่เล็กของรายได้การเกษตรไม่ได้ถูกกำหนดโดยพื้นที่เพาะปลูกแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

ในภาคดังกล่าว [25] ถ้าประชากรนี้ไม่ได้มีมากเกินไป มันจะเป็นประชากรล้นเกินแบบแอบแฝงที่ "รอโอกาสดี ๆ อยู่ตลอดเวลาที่จะเปลี่ยนเป็นกรรมาชีพในเมืองหรือกรรมาชีพในหัตถกรรมโรงงาน" ยิ่งประชากรล้นเกินจำนวนนี้ ไม่อาจถูกนำไปใช้โดยราบรื่น ก็จะยิ่งทำให้เศรษฐกิจชาวนามีความผันผวนย่ำแย่ลงเพียงนั้น

[83] ในที่นี้เราคงไม่อาจพิจารณาอย่างเจาะลึกได้ว่า ประชากรล้นเกินถูกใช้ในภาคนอกเกษตรแต่ละช่วงในรูปการใด ฉะนั้น ณ ที่นี้เราจึงขอเพียงแสดงถึงข้อเท็จจริง 2–3 อย่างเกี่ยวกับครัวเรือนชาวนาที่ทำงานหารายได้พิเศษว่าดำรงอยู่ในรูปการใด ก่อนอื่นถ้าดูจากการเคลื่อนไหวของจำนวนครัวเรือนชาวนาที่แบ่งตามประเภทของผู้ที่ทำการเกษตรอย่างเดียวกับที่ทำอาชีพอื่นด้วย (SENKENGYŌ BETSU) จะเป็นดัง*ตารางที่ 42* ที่จริงก่อนก่อนหน้านี้ก็มีสถิติที่แบ่งชาวนาในลักษณะเช่นนี้อยู่เหมือนกันเช่นใน "สถิติเรื่องเกษตร" (NŌJICHŌSA) แต่กล่าวกันว่าตัวเลขดังกล่าวคลาดเคลื่อนเอาเอามาก ๆ จึงจะขอละไว้ไม่กล่าวถึงจาก*ตารางที่ 42* จะเห็นว่า ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 มีครัวเรือนชาวนาทำอาชีพเกษตรเพียงอย่างเดียว (SENGYŌ

---

[25] กรณีญี่ปุ่น ก็อย่างที่ได้เห็นแล้วในหัวข้อที่ [57] ว่า มีการขยายตัวของการจ้างงานนอกภาคเกษตรเป็นอย่างมากในช่วงการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับสูงตั้งแต่ปี 1955 เป็นต้นมา ซึ่งสิ่งนี้ทำให้แรงกดดันของประชาชนล้นเกินในชนบทได้ลดต่ำลงเป็นอย่างมาก แต่ก็อย่างที่ได้ชี้ไปแล้วว่าในกรณีญี่ปุ่น ความต้องการแรงงานของภาคนอกเกษตรได้รวมศูนย์ไปที่คนรุ่นหนุ่มสาว ทำให้แรงกดดันที่ล้นเกินสำหรับประชากรการเกษตรวัยกลางคนหรือวัยสูงอายุยังคงมีอยู่ และพวกเจ้าบ้านหัวหน้าครอบครัวที่ไม่อาจหางานนอกภาคเกษตรที่มีเสถียรภาพ จึงทำได้แค่งานที่ไร้เสถียรภาพ เช่นรับจ้างรายวัน ไปรับจ้างนอกท้องถิ่นชั่วคราว เป็นต้น ยิ่งกว่านั้นหลังจากเข้าสู่ช่วงทศวรรษที่ 1970 ที่เศรษฐกิจญี่ปุ่นได้เริ่มเข้าสู่ช่วงเจริญเติบโตอย่างไร้เสถียรภาพ ก็ยิ่งทำให้จำนวนประชากรล้นเกินเช่นนี้ยังมีเพิ่มขึ้นมาอีก

NOKA) ราว 45 % ครัวเรือนเหล่านี้มีจำนวนลดลงนิดหน่อยในช่วงสงคราม และลดลงถึงราว ๆ 30 % ในตอนปลายสงคราม แต่พอหลังสงครามกลับเพิ่มขึ้นรวดเร็วเป็น 55 % กว่า ข้อน่าคิดก็คือชาวนาดังกล่าวไม่น้อยที่ "ทำอาชีพเดียวอย่างจำใจ" เนื่องจากมีการหดตัวของการจ้างงานนอกภาคเกษตรภายหลังการแพ้สงครามเสียมากกว่า ฉะนั้นนับแต่ภายหลังปี 1950 ที่ภาคอุตสาหกรรมเหมือนแร่เริ่มฟื้นตัว ครัวเรือนชาวนาที่ทำอาชีพเดียวเริ่มมีจำนวนน้อยลงอีก จนถึงราวปี 1960 ก็ลดลงเท่ากับช่วงปลายสงคราม สำหรับช่วงหลังจากนั้นก็อย่างที่เห็นแล้วว่าพร้อม ๆ กับการขยายตัวอย่างรวดเร็วของอัตราการพึ่งพาอาชีพพิเศษจำนวนของครัวเรือนชาวนาที่ทำอาชีพเดียวได้หดตัวลงฮวบฮาบ ไม่เท่านั้นสิ่งที่น่าจับตามองก็คือ แม้ในครัวเรือนชาวนาที่อาชีพอื่นประกอบด้วยประเภทที่ 1 ก็เริ่มมีจำนวนลดลงตั้งแต่ปี 1965 ในขณะที่ครัวเรือนชาวนาประเภทที่ 2 กลับมีจำนวนเพิ่มขึ้น เหตุนี้ปัจจุบันครัวเรือนชาวญี่ปุ่นจึงกำลัง "แตกตัว" ไปเป็นผู้ที่ทำงานเกษตรเพียงอย่างเดียวเสีย 10 % ส่วนที่เหลือคือครัวเรือนชาวนาที่ทำอาชีพอื่นด้วยโดยมีอาชีพพิเศษเป็นงานหลักในขณะที่ครัวเรือนชาวนาประเภทที่ 1 กำลังลดจำนวนลงเรื่อย ๆ ยิ่งกว่านั้นในบรรดาชาวนาที่ประกอบอาชีพเกษตรอย่างเดียว ยังประกอบด้วยครัวเรือนชาวนาผู้ชราภาพที่ไม่สามารถทำงานพิเศษได้หรือไม่ "ครัวเรือนชาวนาผู้ทำอาชีพเดียวอย่างจำใจ" อยู่ไม่น้อย (จะเห็นในหัวข้อที่ [85]) ฉะนั้นกล่าวจากจุดนี้ความเห็นที่ว่าปัจจุบันมีชาวญี่ปุ่นหลายล้านครัวเรือนจึงเป็นทัศนะที่ผิวเผิน ความจริงมีครัวเรือนชาวนาที่เป็นที่แท้จริงไม่กี่เปอร์เซนต์นอกนั้นเป็น*กรรมกรที่มีที่ดินดำรงอยู่* เป็นจำนวนมหาศาลซึ่งเรื่องนี้เป็นการตอกย้ำถึงข้อเท็จจริงที่เราได้พิจารณาไปแล้ว

ตารางที่ 42

จำนวนครัวเรือนชาวนาแบ่งตามผู้ที่ทำอาชีพเดียวกับผู้ที่ทำอาชีพอื่นด้วย

(หน่วย : พันครัวเรือน)

	ครัวเรือนชาวนาที่ทำอาชีพเดียว (เกษตร)	ครัวเรือนชาวนาที่ทำอาชีพอื่นด้วย			รวม
		ประเภทที่ 1	ประเภทที่ 2	รวม	
1938	2,421	1,641	1,294	2,935	5,356
	(45.2)	(30.6)	(24.2)	(54.8)	(100.0)
1947	3,275	1,684	951	2,635	5,909
	(55.4)	(28.5)	(16.1)	(44.6)	(100.0)
1950	3,086	1,753	1,337	3,090	6,176
	(50.0)	(28.4)	(21.6)	(50.0)	(100.0)
1955	2,105	2,275	1,663	3,938	6,043
	(34.8)	(37.7)	(27.5)	(65.2)	(100.0)
1960	2,078	2,036	1,942	3,979	6,057
	(34.3)	(33.6)	(32.1)	(65.7)	(100.0)
1965	1,219	2,081	2,365	4,446	5,665
	(21.5)	(36.7)	(41.8)	(78.5)	(100.0)
1970	845	1,814	2,743	4,557	5,402
	(15.6)	(33.6)	(50.8)	(84.4)	(100.0)
1975	616	1,259	3,078	4,337	4,953
	(12.4)	(25.4)	(62.2)	(87.6)	(100.0)

ที่มา : ปี 1983 เอามาจากตัวเลขใน "ISSEI CHOSA" จาก "KISOTOKEI" หน้า 141 ปี 1947–1970 เป็นตัวเลขของการสำรวจสำมะโนครัว จาก "SENSASU RUINEN TOKEISHO" หน้า 47–53 ปี 1975 จาก "1975 NEN NOGYO SENSASU–NOKA. JINKO HEN" หน้า 22 จนถึงปี 1970 ไม่รวมเกาะโอกินาวา แต่ปี 1975 รวม ประเภทที่ 1 คือ อาชีพเกษตรเป็นหลักอาชีพอื่นเป็นรอง ประเภทที่ 2 คือ อาชีพเกษตรเป็นรองอาชีพอื่นเป็นหลัก ที่มีเลขไม่ลงตัวเพราะมีการปัดเศษ

แผนภาพที่ 3

การแบ่งครัวเรือนชาวนาตามขนาดของกิจการกับตามผู้ที่ทำอาชีพเดียว หรือทำอาชีพอื่นประกอบด้วย (ปี 1960, 1975)

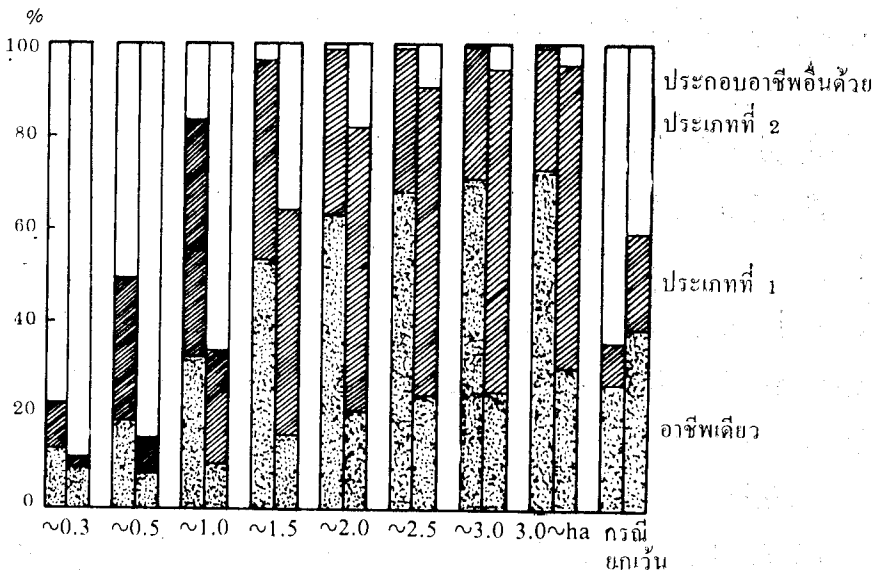

ที่มา : จาก "1960 NEN SEKAINORINGYO SENSASU. NOKAKEIZAICHOSAHOKOKU NOKA. JINKO HEN–" ปี 1962, หน้า 37 กับ 1975 NEN NOGYOSENSASU–NOKA. JINKO HEN" หน้า 22 ด้านซ้ายเป็นปี 1960 ด้านขวาเป็นปี 1975 ไม่นับของเกาะฮอกไกโด

[84] ถ้าแบ่งตามขนาดของกิจการแล้วครัวเรือนชาวนาที่ประกอบอาชีพอื่นจำนวนมากจะเป็นผู้ที่มีกิจการขนาดย่อย ซึ่งเป็นเรื่องที่คาดได้ไม่ยากถ้าดูจากข้อมูลที่กล่าวแล้ว และถ้าลองเปรียบเทียบระหว่างปี 1960 กับ 1975 จะเป็น*ดังแผนภาพที่ 3* คือถ้ายังไม่พิจารณาครัวเรือนชาวนาที่อยู่นอกเกณฑ์เป็นกรณียกเว้น[26] จะเห็นว่า ยิ่งขนาดกิจการใหญ่โตขึ้นเพียงใดอัตราการทำอาชีพเดียวก็ยิ่งสูงขึ้นเพียงนั้น *จากแผนภาพที่ 3* สิ่งที่น่าประทับใจกว่านั้นก็คือว่า ในช่วง 15 ปีนี้ (1960–1975) การเปลี่ยนแปลงไปทำอาชีพอื่นด้วยได้ขยายตัวไปมาก กล่าวคือ ในปี 1960 ยังมีกลุ่มชาวนาที่มีพื้นที่กิจการกว่า 1 เฮคเตอร์ขึ้นไปกว่า 50 % เป็นผู้ที่ทำอาชีพเกษตรเพียงอย่างเดียว ส่วนที่เกิน 2 เฮคเตอร์เกือบทั้งหมดกล่าวได้ว่าเป็นผู้ที่ทำอาชีพเกษตรเพียงอย่างเดียวหรือจัดอยู่ในประเภทที่ 1 ซึ่งมีลักษณะคล้ายกัน แต่พอถึงปี 1975 กลับปรากฏว่าแม้แต่กลุ่มชาวนา "*ชั้นบนสุด*" ที่มีพื้นที่เกิน 3 เฮคเตอร์ก็ยังมีผู้ทำอาชีพเกษตรอย่างเดียวเพียง 1 ใน 3 เท่านั้นส่วนใหญ่ต้องทำอาชีพอื่นประกอบด้วย ข้อเท็จจริงซึ่งเราเพิ่งจะตระหนักไป (ในหัวข้อที่ [81] ที่ว่า แม้แต่กลุ่มชาวนา "ระดับบน" ก็ยังหลุดออกจากนิยามของคำว่าชาวนาย่อยจึงได้รับการตอกย้ำอีกครั้งหนึ่ง ณ ที่นี้

นอกจากนี้ในช่วงก่อนสงคราม นอกจากการแบ่งตามขนาดกิจการแล้ว ยังมีการแบ่งตามลักษณะการทำกินบนที่ดินตนเองกับที่เช่าทำอีก หากดูความสัมพันธ์กับการประกอบอาชีพอื่นจะพบว่า จากสถิติของปี 1938 นั้น

---

[26] การที่ในครัวเรือนชาวนาที่อยู่นอกเกณฑ์ มีการทำอาชีพอื่นประกอบด้วยค่อนข้างมากก็เพราะครัวเรือนชาวนาที่เลี้ยงไก่, เลี้ยงหมู, ตบแต่งประดับสวน, เลี้ยงวัว นมต่างมากระจุกกันอยู่ในกลุ่มนั้นนั่นเอง

ตารางที่ 43

จำนวนครัวเรือนชาวนาที่ประกอบอาชีพอื่นด้วย
โดยแบ่งตามประเภทของอาชีพพิเศษ (ปี 1975)

(หน่วย : พันครัวเรือน)

		ประเภทที่ 1	ประเภทที่ 2	รวม
อาชีพอื่นที่เป็นการรับจ้าง	งานถาวร	531.2	1,872.9	2,404.1
		(42.2)	(60.8)	(55.4)
	ออกไปรับจ้างนอกท้องถิ่น	80.1	97.9	178.0
	ชั่วคราว (DAKASEGI)	(6.4)	(3.2)	(4.1)
	รับจ้างรายวัน	509.0	540.8	1,049.8
		(40.4)	(17.6)	(24.2)
	รวม	1,120.2	2,511.6	3,631.8
		(8.90)	(81 6)	(83.7)
อาชีพอื่นที่เป็นกิจการของตนเอง	กิจการป่าไม้	27.9	15.6	43.5
		(2.2)	(0.5)	(1.0)
	กิจการประมง	11.0	54.7	65.7
		(0.9)	(1.8)	(1.5)
	อื่น ๆ	99.6	496.0	595.6
		(7.9)	(16.1)	(13.8)
	รวม	138.5	566.3	704.8
		(11.0)	(18.4)	(16.3)
	รวมทั้งหมด	1,258.7	3,077.9	4,336.6
		(100.0)	(100.0)	(100.0)

ที่มา : "1975 NEN SENSASU-NOKA. JINKOHEN-" หน้า 46-49 การที่มีเลขไม่ลงตัวเพราะมีการปัดเศษ

ชาวนาทำกินบนที่ดินตนเอง ชาวนาที่เช่าที่บางส่วน และชาวนาเช่าจะมีครัวเรือนชาวนาที่ประกอบอาชีพอื่นด้วยจำนวน 45.1 %, 53.0 % และ 34.1% ของชาวนาแต่ละประเภทตามลำดับ ปรากฏว่าผู้ที่เช่าที่บางส่วนกลับมีสัดส่วนของชาวนาที่ประกอบอาชีพอื่นด้วยมากที่สุด ส่วนผู้เช่ามีน้อยที่สุด ที่เป็นเช่นนี้เพราะอย่างที่กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [69] ว่า ชาวนาเช่าที่บางส่วนได้มากระจุกตัวอยู่ในพื้นที่กิจการ 1–2 เฮคเตอร์ ขณะเดียวกันสิ่งนี้ก็สะท้อนถึงลักษณะก้าวหน้าที่สุดในด้านกิจการเกษตรของพวกชาวนาที่เช่าที่บางส่วนด้วย

[85] สุดท้ายขอให้พิจารณาสภาพที่เป็นรูปธรรมของครัวเรือนชาวนาที่ประกอบอาชีพอื่นด้วยจากสถิติใน "census ปี 1975" สำหรับอาชีพอื่นดังกล่าวจะปรากฏรายละเอียดดัง*ตารางที่ 43* ก็อย่างชี้แล้วในหัวข้อที่ [66] ว่า อาชีพพิเศษนั้นแบ่งคร่าว ๆ ได้ว่าเป็นการรับจ้าง กับเป็นกิจการของตนเอง ซึ่งจากตารางนี้จะเห็นว่าปัจจุบันอาชีพอื่นที่เป็นการรับจ้างมีจำนวนสูงมากถึง 84 % ที่จริงเราได้ชี้ถึงสัดส่วนที่เพิ่มขึ้นของอาชีพอื่นที่เป็นการรับจ้างในช่วงนี้ไปแล้วในหัวข้อที่ [79] ซึ่งจะดูให้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้นได้ว่าในปี 1938 อาชีพอื่นที่เป็นการจ้างงานคิดเป็น 43.4 % ของครัวเรือนชาวนาทั้งหมดที่ประกอบอาชีพอื่นด้วยโดยที่ประเภทที่ 1 เป็น 48.3 % และประเภทที่ 2 เป็น 30.4 % พอถึงปี 1960 สัดส่วนที่ได้เพิ่มขึ้นเป็น 67.4 %, 70.2 % และ 64.4 % ตามลำดับซึ่งการเสื่อมโทรมลงอย่างฮวบฮาบของอาชีพอื่นที่เป็นกิจการของตนเองเช่นนี้แสดงว่า ชาวนาจำนวนมากกำลังถูกดึงเข้าไปอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างทุนกับแรงงานรับจ้างโดยตรง

ถ้าดู*ตารางที่ 43* อีกจะเห็นว่า สำหรับอาชีพอื่นที่เป็นการจ้างงานอาชีพประเภทที่ 1 ต้องพึ่งพาการรับจ้างรายวัน และการไปรับจ้างนอกท้อง

ถิ่นชั่วคราว ในระดับที่สูงกว่ามากสิ่งนี้อาจจะพูดได้ว่าเป็นเพราะงานที่ค่อนข้างไร้เสถียรภาพจำพวกการไปรับจ้างนอกถิ่นนั้น มีรายรับน้อยกว่าโดยสัมพัทธ์และอย่างที่เห็นแล้วในหัวข้อที่ [79] ว่า ครัวเรือนชาวนาที่มีกิจการค่อนข้างใหญ่ มักมีแนวโน้มที่จะพึ่งพาการออกไปรับจ้างนอกท้องถิ่นมาก ฉะนั้นตัวเลขใน*ตารางที่ 43* ย่อมแสดงถึงข้อเท็จจริงนี้ด้วยเหมือนกันกล่าวคือมันมีความสัมพันธ์ในรูปที่ว่า ขณะที่อาชีพอื่นซึ่งเป็นการจ้างงานประเภทที่ 2 มักเป็นของกรรมกรที่มีที่ดินส่วนอาชีพประเภทที่ 1 กลับเป็นของพวกกึ่งกรรมาชีพ ขณะที่ในอาชีพอื่นที่เป็นกิจการของตนเองนั้นอาชีพประเภทที่ 2 โดยเฉพาะอาชีพ "อื่น ๆ" นั้นกลับมีแนวโน้มสูงมาก นี่แสดงว่าคงมีเจ้าของกิจการที่ค่อนข้างใหญ่อย่างพวกร้านค้าพาณิชย์, กิจการทำสุรา และซีอิ๊ว (JŌSOGYŌ) หลงเหลืออยู่นั่นเอง ซึ่งจะคิดว่าพวกนี้บางส่วนเป็นเจ้าของกิจการแบบนายทุนก็ย่อมได้

ต่อไปถ้าจะดูว่าในครัวเรือนชาวนาเหล่านี้มีสมาชิกคนใดที่ประกอบอาชีพอื่นด้วยจะเป็นดัง*ตารางที่ 44* จากตารางนี้เห็นได้ว่า ครัวเรือนชาวนาที่ "เจ้าบ้าน" กับ "*เจ้าบ้านและผู้รับช่วง*" ออกไปประกอบอาชีพอื่นด้วยนั้นมีสัดส่วนถึงเกือบ 80% โดยเฉพาะในส่วนของประเภทที่ 2 นั้น มากถึง 86 % นี่แสดงให้เห็นชัดอีกเช่นกันว่าอาชีพประเภทที่ 2 เป็นของกรรมกรมีที่ดิน ตรงกันข้ามสัดส่วนที่สมาชิกคนอื่นในครอบครัวที่ไม่ใช่ผู้รับช่วงออกไปทำอาชีพอื่นนั้น กล่าวโดยรวมมีเพียง 6 % และไม่ถึง 3 % สำหรับกรณีของประเภทที่ 2 แสดงว่าสมาชิกในครอบครัวชาวนาส่วนใหญ่ที่มิใช่ผู้รับช่วงได้ผละทิ้งบ้านช่องไปหมดสิ้นแล้ว ปัจจุบันสิ่งที่เรียกว่าครัวเรือนชาวนาที่ประกอบอาชีพ

ตารางที่ 44

จำนวนครัวเรือนชาวนาโดยแบ่งตามฐานะของผู้ที่ออกไปทำอาชีพอื่นประกอบด้วย (ปี 1975)

(หน่วย : พันครัวเรือน)

	เจ้าบ้าน	เจ้าบ้านกับผู้รับช่วง	ผู้รับช่วง	สมาชิกคนอื่นในครอบครัว	รวม
ประเภทที่ 1	521.8	207.2	344.9	184.9	1,258.7
	(41.4)	(16.5)	(27.4)	(14.7)	(100.0)
ประเภทที่ 2	1,819.9	827.8	350.6	79.7	3,077.9
	(59.1)	(26.9)	(11.4)	(2.6)	(100.0)
รวม	2,341.7	1,035.0	695.5	264.6	2,336.6
	(54.0)	(23.9)	(16.0)	(6.1)	(100.0)

ที่มา : " 1975 NEN NOGYO SEN SASU. NOKA CHOSA HOKOKUSHO—SOKATSU HEN " ปี 1977, หน้า 36—37 ที่เลขไม่ลงตัวเพราะมีการปัดเศษ

อื่นด้วยนั้น แท้จริงก็คือการที่ผู้ซึ่งทำงานหลักในการเกษตรต้องถูกดึงไปทำอาชีพอื่นโดยสิ้นเชิงด้วยนั่นเอง

นอกจากนี้ จากการสำรวจสำมะโนครัวอันเดียวกันนี้ยังพบว่า ครัวเรือนชาวนาที่ทำอาชีพเกษตรเพียงอย่างเดียวที่ปราศจากบุรุษในวัยทำงานมีอยู่ถึง 168,000 ครัวเรือนคิดเป็น 27 % ของครัวเรือนชาวนาที่ทำอาชีพเกษตรเพียงอย่างเดียว แสดงว่าครัวเรือนดังกล่าวเป็น "ครัวเรือนที่ทำการเกษตรอย่างเดียวอย่างจำใจ" อย่างครัวเรือนชาวนาผู้ชราภาพ หรือครัวเรือนชาวนาที่มีแต่แม่กับลูกอยู่เท่านั้น (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [ที่ 83]) ครัวเรือนประเภทนี้ไม่ช้าจะค่อยหมดไป ซึ่งเมื่อคำนึงถึงเรื่องนี้แล้ว จะพบว่าครัวเรือนชาวนาปัจจุบันซึ่งมีเพียงไม่กี่เปอร์เซนต์ที่ยังมีความเป็นชาวนาอยู่ก็จะยิ่งมีจำนวนลดน้อยลงไปอีกอย่างแน่นอน

(3) แรงงานเกษตร กับ เทคนิคเกษตร

[86] ที่กล่าวข้างต้น เราได้เห็นแล้วว่าผู้แบกรับภาระการเกษตรญี่ปุ่นในปัจจุบันคือผู้ที่ทำกิจการขนาดย่อยแบบครัวเรือน มิหนำซ้ำส่วนใหญ่เป็นชาวนาจนที่กำลังกลายเป็นกรรมมาชีพอย่างเปิดเผย หรืออย่างแอบแฝง แน่นอนว่าสิ่งนี้ย่อมก่อให้เกิดผลที่เป็นลักษณะพิเศษและเป็นปัญหาพิเศษต่อพัฒนาการทางเทคนิคของการเกษตรญี่ปุ่นอย่างเลี่ยงได้ยาก มาร์กซ์เคยกล่าวว่า "การถือครองที่ดินแบบแบ่งปัน (land parcels) โดยลักษณะตามธรรมชาติของมันจะขจัด พัฒนาการพลังการผลิตทางสังคมของแรงงาน, เหล่ารูปการทางสังคมของแรงงาน, การกระจุกตัวทางสังคมของทุน, ปศุสัตว์

ขนาดใหญ่และการประยุกต์ใช้วิทยาศาสตร์ที่ก้าวหน้า"[27] แม้แต่เป็นจริงเช่นนี้ ภายใต้กิจการขนาดย่อย ชาวนาย่อยก็สามารถยกระดับพลังการผลิตการเกษตรด้วยการประยุกต์ใช้เทคนิคทางวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ เพียงแต่ว่าเทคนิคภายใต้กิจการชาวนาย่อยได้ถูกบิดเบี้ยวและช่วยขยายความขัดแย้งของกิจการเกษตรให้ใหญ่ยิ่งขึ้น ซึ่งทำให้ตัวเทคนิคการเกษตรได้กลายเป็นปัญหาระดับธาตุแท้อันหนึ่งที่เดียว

การที่พัฒนาการของเทคนิคในกรณีชาวนาย่อยถูกจำกัดและถูกทำให้บิดเบี้ยวสามารถอธิบายได้ด้วยเหตุผลใหญ่ 2 ประการคือ *ประการที่ 1* ก็อย่างที่เห็นแล้ว (หัวข้อที่ [75]–[78]) ว่า เศรษฐกิจโดยรวมของชาวนาย่อยมีขนาดเล็กมากโดยเฉพาะรายจ่ายในกิจการเกษตรที่มีจำนวนน้อยมาก มิหนำซ้ำให้ครัวเรือนชาวนามีส่วนเกินทางเศรษฐกิจก็มีไม่มาก และเงินทุนที่จะกู้ยืมเพื่อมาเสริมทุนส่วนตัวที่ขาดแคลนนั้น (เรื่องนี้จะพิจารณาอีกในบทที่ 5 หัวข้อที่ [148]) โดยปกติถ้าหากไม่ได้รับการสนับสนุนในทางนโยบายจากรัฐบาลก็ไม่มีทางหามาได้ เพราะฉะนั้นกรอบของมันที่จะกู้ได้จึงมีวงจำกัด ยิ่งกว่านี้ แม้กู้ได้ หรือได้รับเงินทุนมาก็ยังมีอันตรายที่เกิดจากความพลาดพลั้งอันเพิ่มขึ้นตามปริมาณการลงทุน ทำให้พวกชาวนาย่อยที่มีพลังทางเศรษฐกิจอ่อนแอ ไม่อาจทนได้กับความเสี่ยงจากการลงทุนจึงไม่ค่อยกล้าตัดสินใจกู้ยืมเงินมาลงทุนสรุปก็คือ การขาดแคลนเงินทุนเช่นนี้ ทำให้ยากมากที่ชาวนาจะทำการลงทุนในทุนคงที่ขนาดใหญ่ ที่จำเป็นต้องใช้เงินจำนวนมากในครั้งหนึ่งๆ และยังกินเวลานานในการที่ทุนจะจมด้วย สิ่งนี้

---

[27] "Proprietorship of land parcels by its very nature excludes the development of social productive forces of labour, social froms of labour, social concentration of capital, large—scale cattle–raising, and the progressive application of science." Karl Marx "capital" Volume 3. P. 807.

ทำให้ความล้าหลัง หรือความบิดเบี้ยวของพัฒนาการทางเทคนิคเกิดขึ้นในที่นั้นอย่างเลี่ยงไม่ได้ *ประการที่ 2* การจะใช้ปัจจัยแรงงานโดยเฉพาะเครื่องจักรให้มีประสิทธิผลในทางเศรษฐกิจ จำเป็นต้องมีขนาดเศรษฐกิจหรือขนาดของกิจการที่แน่นอนในระดับหนึ่ง แน่นอนว่าระดับต่ำสุดของขนาดที่เหมาะสมนั้นไม่อาจสรุปเป็นสูตรทั่วไปได้ต้องขึ้นอยู่กับรูปแบบของกิจการ, ขนาดและประเภทของเครื่องจักรด้วย เช่น เรื่องรถแทรคเตอร์ มักถือเอา 1 กำลังม้าต่อที่ดิน 1 เฮคเตอร์เป็นระดับมาตรฐานเป็นต้น แต่นอกจากปัญหาประสิทธิผลในทางเทคนิคแล้ว การเกษตรยังมีปัญหาเรื่องการทำงานตามฤดูกาล ทำให้มีอัตราการใช้เครื่องจักรโดยทั่วไปในระดับที่ต่ำมาก เรื่องนี้เป็นปัญหาที่สำคัญยิ่งอันหนึ่งเพราะมันเป็นตัวจำกัดประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ (KEIZAI SEI) ของการใช้เครื่องจักร นอกจากนี้การลงทุนจำพวกปรับปรุงที่ดินหรือชลประทานก็เป็นเรื่องที่โดยหลักการแล้วกิจการขนาดเล็กของชาวนาย่อยไม่อาจจะทำได้ในฐานะที่เป็นกิจการหนึ่งๆ แต่จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือของครัวเรือนทั้งหมดในท้องที่นั้น สรุปได้ว่า ข้อจำกัดเรื่องขนาดกิจการทำให้พัฒนาการทางเทคนิคการเกษตรของชาวนาย่อยถูกจำกัดและถูกบิดเบี้ยวไปโดยปริยาย

ขีดจำกัดจากกำลังทุนและขนาดของกิจการเช่นนี้ ปกติน่าจะส่งผลกระทบที่คอยยับยั้งให้เทคนิคในกิจการเกษตรของชาวนาย่อยยังคงอยู่ในขั้นตอน *"ก่อนสมัยใหม่"* กล่าวคือเนื่องจากยากที่จะใช้เทคนิคสมัยใหม่ในการผลิตโดยใช้เครื่องจักรบนที่ดินที่ปรับปรุงแล้ว ฉะนั้นจึงทำให้มีการหลงเหลืออยู่เป็นเวลายาวนานของเทคนิคสมัยก่อนแบบเน้นแรงงาน (labour-intensive) ที่ยังพึ่งพาแรงงานมือจำนวนมาก รวมทั้งแรงงานสัตว์หรือเครื่อง

ไม้เครื่องมืออย่างง่าย ๆ โดยที่การประยุกต์ใช้ทางวิทยาศาสตร์นั้น จำกัดอยู่ในขอบเขตทุนเคลื่อนที่จำพวกพันธุ์พืชชนิดใหม่, ปุ๋ยเคมี เป็นต้น ดังนั้น จึงเกิดผลออกมาว่าแม้การทำเช่นนี้จะทำให้ผลิตภาพของ*ที่ดิน*อันได้ผลผลิตต่อหนึ่งหน่วยพื้นที่มีระดับสูงขึ้น แต่ผลิตภาพของ*แรงงาน*ก็ยังตกต่ำอยู่ตามเดิม

เรื่องนี้เคยเป็นความจริงเช่นกันในการเกษตรญี่ปุ่นเมื่อ 20 ปีก่อน (นับจากปี 1975) ขณะนั้น แม้จะใช้เครื่องจักรอยู่บ้างก็เป็นพวกเครื่องสูบน้ำและเครื่องนวดข้าว ซึ่งถ้าว่าไปแล้วก็เป็นส่วนปลายของกระบวนการผลิตจริง ๆ และยังถูกจำกัดการใช้เครื่องจักรนี้เฉพาะในกระบวนการที่ถึง แม้จะใช้เครื่องจักรขนาดเล็กก็ยังสามารถเพิ่มประสิทธิภาพขึ้นมาได้ ส่วนกระบวนการผลิตจริง ๆ หรือกระบวนการเพาะปลูกนั้นอย่างมากก็มีการใช้วัวหรือม้าไถนา โดยส่วนใหญ่ยังพึ่งแรงงานคน แน่นอน ปุ๋ยเคมีเริ่มกลายเป็นปุ๋ยหลัก ตั้งแต่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และยังมีการนำเอาพันธุ์พืชที่ได้รับการปรับปรุงมาใช้เป็นจำนวนมาก ทำให้การผลิตเติบโตขึ้นเรื่อยๆ ในระดับหนึ่ง แต่ถ้ากล่าวเฉพาะส่วนของกระบวนการแรงงาน(RŌDŌKA-TEI) แล้วแทบไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่นับตั้งแต่สมัยเมยจิ (MEIJI) เป็นต้นมาเลย และก็อย่างที่เห็นแล้วในหัวข้อที่ [75] ว่า ค่าใช้จ่ายในกิจการเกษตรก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ส่วนใหญ่เป็นค่าปุ๋ย สำหรับค่าอาคารเครื่องมือเกษตรนั้นมีต่ำมาก ซึ่งก็เป็นการสะท้อนถึงสิ่งนั้นนั่นเอง

แต่เทคนิคระดับนี้จะว่าไปแล้วก็สอดคล้องหรือเหมาะสมกับกิจการแบบชาวนาย่อย แน่นอนว่าแม้เทคนิคระดับดังกล่าวได้ตามมาด้วยการทำงานที่หนักเกินตัวและการบริโภคระดับต่ำของชาวนาก็จริง แต่กลุ่มชนชาว

นาย่อยในความหมายเฉพาะอันนี้ยังสามารถดำรงอยู่ได้ค่อนข้างมีเสถียรภาพ เพราะว่า พลังการผลิตได้จำกัดตัวเองอยู่ภายในกรอบของความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบชาวนาย่อยนั่นเอง

แต่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีปัจจัยมากขึ้นที่กระตุ้นการใช้เครื่องจักรเกษตรไม่เฉพาะในญี่ปุ่นเท่านั้น แต่ยังรวมถึงอเมริกาและเหล่าประเทศยุโรปตะวันตกด้วย ทำให้การใช้เครื่องจักรเกษตรรุดหน้าขึ้นระดับหนึ่ง ปัจจัยนี้สามารถพิจารณาได้จาก 3 ด้านดังนี้

1. กล่าวจากด้านของกิจการเกษตร ก็อย่างที่เห็นแล้วในหัวข้อที่ [57] ว่าได้มี "การขาดแคลนพลังแรงงาน" มากขึ้น และค่าจ้างแรงงานก็พุ่งสูงขึ้นด้วย พร้อมกันนั้นการประเมินรายได้จากการทำงานของชาวนาก็มีสูงขึ้น และมีความต้องการที่จะหลีกเลี่ยงงานหนักมากขึ้นพร้อม ๆ กับการเพิ่มระดับการบริโภค ล้วนเป็นตัวดึงดูดให้มีการใช้เครื่องจักรเพื่อยกระดับผลิตภาพของแรงงานทั้งสิ้น

2. สิ่งที่ตอบสนองความต้องการของภาคเกษตรดังกล่าวก็คือ การผลิตเครื่องจักรขนาดเล็ก และมีประสิทธิภาพดีมาป้อนตลาดได้ในราคาค่อนข้างถูก กรณีนี้การปรับปรุงรถแทรคเตอร์ขนาดเล็กได้แสดงบทบาทสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเครื่อง combine (เครื่องเกี่ยวและนวดข้าวโดยอัตโนมัติ) กับเครื่องปักต้นกล้าขนาดย่อมที่มีประสิทธิภาพดีได้ไหลออกมาสู่ตลาด ได้ส่งผลสะท้อนมหาศาลต่อการเกษตรญี่ปุ่น กล่าวอย่างทั่วไปได้ว่ามันเป็นผลพวงของการพัฒนาของอุตสาหกรรมภายใต้ระบบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ แต่ถ้ากล่าวโดยเฉพาะเจาะจงยิ่งขึ้น จะได้ว่าพัฒนาการของอุตสาหกรรมรถยนต์ได้มีความหมายขั้นชี้ขาดต่อความก้าวหน้าของเทคนิคการเกษตรอัน

นั้น[28] เพราะว่า เทคโนโลยีในการผลิตเครื่องยนต์ขนาดเล็กซึ่งมีประสิทธิภาพดีเป็นเงื่อนไขจำเป็นที่สุดของสิ่งนี้นั่นเอง

3. ในกรณีญี่ปุ่น นโยบายของรัฐบาลก็มีบทบาทสำคัญมากในการเชื่อมทั้ง 2 ด้านข้างต้นเข้าด้วยกัน เพราะสำหรับรัฐบาลเพื่อรักษาระดับการผลิตการเกษตร เพื่อระดับรายได้การเกษตร อีกทั้งเพื่อขยายตลาดสำหรับอุตสาหกรรมแขนงใหม่ ๆ ที่เพิ่งเกิด จึงจำเป็นต้องผลักดัน "*การทำให้เป็นเครื่องจักร*" อย่างกระตือรือล้นกรณีนั้น มาตรการทางนโยบายที่สำคัญอันหนึ่งก็คือการให้เงินอุดหนุน หรือให้เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำแก่ผู้ที่ต้องการใช้เครื่องจักรในการเกษตร ทั้งนี้การหนุนช่วยสหกรณ์เกษตร การส่งเสริมให้จัดตั้งองค์กรร่วมกันประเภทต่าง ๆ รวมทั้งการกระตุ้นให้มีระบบที่สามารถใช้เครื่องจักรร่วมกัน หรือเป็นเจ้าของร่วมกันก็เป็นนโยบายที่มีความหมายด้วย นอกจากนี้ โดยเฉพาะกรณีของนาข้าว การที่รัฐบาลได้ส่งเสริมกิจการปรับพื้นฐานการเกษตร[29] (NŌGYŌ KIBANSEIBIJIGYŌ) อย่าง

---

[28] การที่อุตสาหกรรมรถยนต์เติบโตขึ้น จนกลายเป็นอุตสาหกรรมหลักในช่วงของทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐนั้นเกี่ยวข้องกับประเด็นนี้อย่างลึกซึ้งเช่นกัน อย่างในกรณีของประเทศอเมริกาเป็นที่รู้กันอยู่แล้วว่า พัฒนาการอย่างเด่นชัดของอุตสาหกรรมรถยนต์ในทศวรรษที่ 1920 ได้กระตุ้นการใช้รถแทรคเตอร์ในภาคเกษตรของอเมริกาเพียงไร และภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 พัฒนาการของอุตสาหกรรมรถยนต์ในเหล่าประเทศยุโรปตะวันตก และประเทศญี่ปุ่นที่ล่าช้ากว่าหน่อยก็ได้กระตุ้นการใช้รถแทรคเตอร์ด้วยเช่นกัน

[29] สิ่งที่เรียกว่า "กิจการปรับพื้นฐานการเกษตร"นั้น ได้รวมกิจการหลาย ๆ อย่างเข้าด้วยกัน แต่กิจการที่เป็นหลักสำคัญก็คือ ชลประทาน, ถนนเกษตร, แบ่งเขตให้เรียบร้อย ฯลฯ ในกรณีการทำนา ถ้าไม่มีการปรับพื้นฐานเช่นนี้มาก่อนการนำเครื่องจักรเข้ามาใช้จะประสบกับปัญหามาก

กระตือรือล้นและแข็งขัน ถือว่ามีบทบาทสำคัญที่สุดเพราะเป็นการสร้างเงื่อนไขพื้นฐานให้มีความเป็นไปได้ที่จะใช้เครื่องจักรด้วยเหตุนี้ "*การทำให้เป็นเครื่องจักร*" ที่รุดหน้าอย่างรวดเร็วบนพื้นฐานของกิจการแบบชาวนาย่อยจึงเป็นลักษณะเด่นอันหนึ่งของพัฒนาการของการเกษตรในขั้นตอนทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ โดยเฉพาะในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แน่นอน สิ่งนี้ด้านหนึ่งได้ทำให้พลังการผลิตการเกษตรขยายตัวอย่างพรวดพราด (จะได้เห็นในหัวข้อที่ [90]) แต่ขณะเดียวกันก็ได้ช่วยขยายความขัดแย้งในกิจการชาวนาย่อยโดยกระตุ้นให้เกิด"*ความยากจนแม้ใช้เครื่องจักร*" (KIKAIKABINBO) ซึ่งเป็นบทบาทที่ทำให้ "*การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา*" (NOMIN SO BUNKAI) ทวีความรุนแรงขึ้น การทำให้กระจ่างชัดขึ้นในประเด็นนี้จึงเป็นหัวข้อหนึ่งในการวิเคราะห์ของเราต่อไป

[87] เพื่อวางตำแหน่งทางประวัติศาสตร์ของการรุดหน้าอย่างรวดเร็วของการใช้เครื่องจักรที่กล่าวแล้วให้ชัดเจนขึ้น จำเป็นต้องกลับมาพิจารณากระบวนการพัฒนาทางเทคโนโลยีในภาคเกษตรญี่ปุ่นอย่างคร่าว ๆ เสียก่อน

ก่อนสมัยโตกุงาว่านั้น อาจไม่ได้เห็นพัฒนาการทางเทคนิคการเกษตรเท่าใดนัก แต่ในสมัยเมยจิตราบจนปัจจุบันเราสามารถแลเห็นถึงความรุดหน้าค่อนข้างมากของเทคนิคการเกษตรอย่างชัดเจน ซึ่งถ้าลองคำนวณอย่างคร่าว ๆ จะเป็นดัง*ตารางที่ 45* กล่าวคือ การผลิตการเกษตร (เพาะปลูก, เลี้ยงไหม, เลี้ยงสัตว์) ได้เพิ่มขึ้นราว 4 เท่าตั้งแต่สมัยเมยจิ แต่ผลิตภาพแรงงานได้เพิ่มขึ้น 10 เท่าและผลิตภาพของที่ดินก็เพิ่มขึ้นเป็น

ตารางที่ 45

การเพิ่มขึ้นของพลังการผลิตการเกษตร (ปี 1880 = 100)

	ดัชนีการผลิตการเกษตร	ประชากรเกษตร	พื้นที่เพาะปลูก	ผลิตภาพแรงงาน	ผลิตภาพที่ดิน
1900	146.8	107.6	113.3	136.4	129.6
1920	201.1	91.3	136.1	220.3	147.8
1940	251.0	88.4	136.0	283.9	184.6
1955	298.9	107.7	134.9	277.5	221.6
1965	358.1	66.8	134.3	536.1	266.7
1974	411.3	40.1	125.6	1,025.7	327.5

ที่มา : ดัชนีการผลิตการเกษตรนั้น เอาจาก "KISOTOKEI" (หน้า 220) มาต่อกับดัชนีในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่วนประชากรเกษตร จนถึงปี 1940 เอามาจาก "KOKUMIN SHOTOKU SUIKEISHIRYO" หน้า 152—153 ในช่วงหลังสงคราม เอามาจากการสำรวจพลังแรงงาน (ทั้ง 2 ส่วนรวมกิจการป่าไม้เข้าไปด้วย) ส่วนพื้นที่เพาะปลูก เอามาจาก "NIHON NO KEIZAITOKEI" (10, หน้า 76) "NORINSHORUINENTOKEIHYO" (หน้า 10—11) และ "NORINSUISAN TOKEI" (ประจำปี 1976, หน้า 110)

3 เท่ากว่า เป็นที่น่าจับตาว่าการเพิ่มผลิตภาพแรงงานได้พุ่งขึ้นมากเป็นพิเศษนับตั้งแต่ปี 1955 อย่างไรก็ตาม การสูงขึ้นของพลังการผลิตเช่นนี้ย่อมสะท้อนถึงพัฒนาการของเทคโนโลยีด้วย

เราคิดว่าลักษณะเด่นของพัฒนาการทางเทคนิคการเกษตรอันนี้โดยเฉพาะในช่วงก่อนทศวรรษที่ 1950 มีอยู่ 2 ประการคือ

1) เทคนิคเกี่ยวกับปัจจัยแรงงานก็ได้พัฒนาขึ้นมาด้วย เช่น เมื่อดูกระบวนการที่เริ่มจากจอบ (KUWA) รุ่นปรับปรุงใหม่ (ราว ๆ ปี 1905), ไถชนิดมีหางยามสั้น (TANSHORI) (ราวปี 1900), เครื่องตัดหญ้าแบบหมุน (TAICHIKURUMA) ราว ๆ ปี 1892) และเครื่องนวดข้าวด้วยการใช้เท้าถีบ (ราว ๆ ปี 1910) เหล่านี้ซึ่งเป็นการประดิษฐ์เครื่องมือเกษตรที่ได้รับการปรับปรุงและถูกใช้แพร่หลาย ตลอดจนเครื่องนวดข้าวกับเครื่องสีข้าวที่ใช้มอเตอร์ที่เพิ่งกล่าวในหัวข้อที่ [86] นั้น ล้วนทำให้เราไม่สามารถปฏิเสธข้อเท็จจริงดังกล่าวได้ อย่างไรก็ดีในด้านนี้ถ้ายกเว้นการชลประทานกับเครื่องนวดข้าว การปรับปรุงเทคนิคที่ผ่านมาอย่างมากก็เป็นเพียงการปรับปรุง *เครื่องมือ* (DOGU) ในกระบวนการเกษตรเท่านั้น แทบจะยังไม่เห็นการใช้ *เครื่องจักร* (KIKAI) เลย กล่าวคือถ้าดูเทคนิคการเกษตรญี่ปุ่นจากด้านของปัจจัยแรงงานแล้ว ยังคงอยู่ในขั้นตอน *"เครื่องมือ"* เท่านั้น ซึ่งตามนัยนี้ถือว่ายังเป็นแบบ *"ก่อนทันสมัย"* และแม้ผลิตแรงงานจะขยายตัวในช่วงนี้ ส่วนใหญ่ก็เป็นผลจากการเพิ่มขึ้นของผลผลิตต่อหน่วยพื้นที่ ซึ่งเป็นการขยายตัวโดยทางอ้อมเท่านั้น

2) แต่สิ่งที่มีบทบาทสำคัญกว่า สำหรับพัฒนาการทางเทคนิคของการเกษตรญี่ปุ่นก็คือ การพัฒนาเทคนิคที่เกี่ยวกับเป้าหมายของงานเช่นการ

ใช้พันธุ์พืชใหม่หรือปุ๋ยชนิดใหม่ กับการพัฒนาเทคนิคการเพาะปลูกแบบต่าง ๆ สำหรับสิ่งแรกนั้นเป็นศูนย์กลางของเทคนิคการเกษตรในระยะหลังๆ เหมือนอย่างที่คนส่วนมากมักกล่าวกันว่า การเกษตรญี่ปุ่นได้พัฒนาโดยใช้ปุ๋ยกับพันธุ์พืชเป็นหลัก ส่วนพันธุ์พืชใหม่นั้นแน่นอนว่ามีการใช้กับพืชหลายประการ แต่ที่มากเป็นพิเศษก็คือ ข้าว, ข้าวสาลี และเผือก โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวพันธุ์ใหม่ ๆ จนถึงปลายสมัยเมยจิพันธุ์พืชคุณภาพดีได้ถูกคัดเอามาจากครัวเรือนชาวนาที่มีชื่อ แต่ตั้งแต่สมัยไทโซเป็นต้นมา สถานทดลองเพาะพันธุ์เกษตรของรัฐหรือของจังหวัดก็เพาะพันธุ์พืชใหม่ ๆ ได้เอง ในที่สุดพันธุ์พืชชนิดใหม่เหล่านี้ก็ค่อย ๆ เป็นที่นิยมจนเกินหน้าพันธุ์พืชแบบเดิม เพราะข้อดีก็คือยังรักษาคุณภาพและรสชาดไว้ทั้งยังทนทานต่อโรค, ความหนาวและปุ๋ย จึงให้ผลผลิตมากกว่าเดิม ถ้ามาดูเรื่องปุ๋ยจะเห็นว่าในสมัยโตกุงาว่าจนถึงต้นสมัยเมยจิ ส่วนใหญ่ใช้ปุ๋ยหมักที่ทำเองจากมูลสัตว์ หรือปลา ซึ่งดูเหมือนว่าได้ใช้กันมากขึ้นตั้งแต่หลังการปฏิรูปเมยจิ แต่พอถึงช่วงสงครามญี่ปุ่น–รัสเซียกลับเปลี่ยนมาใช้กากผลไม้ (ABURAKASU) และตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๑ เป็นต้นมาก็ได้มีการใช้ปุ๋ยเคมีแทน กรณีนี้ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่ได้มีการใช้ปุ๋ยเคมีพวกซัลเฟต(sulfate) ที่เพิ่มความเป็นกรดในเนื้อดิน แต่ใช้ปุ๋ยอย่างพวกยูเลีย (urea) หรือฟอส-ฟอรัส (phosphatic manure) เป็นหลัก จะเห็นได้ว่าผู้คนค่อย ๆ เปลี่ยนมาใช้ปุ๋ยสมัยใหม่ที่ให้ผลเร็ว (SOKKŌSEI) ขณะเดียวกันปริมาณปุ๋ยก็ทวีขึ้นอย่างรวดเร็วอาจดูเรื่องนี้ได้จาก*ตารางที่ 46* ซึ่งจะพบว่า มีการใช้ปุ๋ยเคมีเพิ่มขึ้นมาก โดยเฉพาะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในขณะที่พื้นที่การเพาะปลูกในช่วงนี้หดตัวลง ซึ่งหมายความว่าการใช้ปุ๋ยต่อ ๑ หน่วยพื้นที่ย่อมหนา

แน่นขึ้นไปอีก การใช้ปุ๋ยเพิ่มขึ้นสามารถทำได้ก็เพราะมีการใช้พันธุ์พืชใหม่ที่มีความทนทานต่อปุ๋ย มีการพัฒนาสารเคมีการเกษตรที่มีประสิทธิผลเป็นอย่างมากในการจำกัดแมลงและวัชพืช และมีการปรับปรุงเครื่องมือเครื่องจักรการเกษตรที่ขุดดินได้ลึกขึ้น (SHIN KO)

อีกด้านหนึ่งมีการคิดค้นเทคนิคในการปลูก (SAIBAI) มากขึ้น เช่น มีการเพาะต้นกล้า (NAWA SHIRO) ในที่ดินที่ล้อมด้วยรั้วเตี้ย การคัดน้ำเกลือ(SHIOMIZUERABI) การปลูกเป็นแถวตรง, การยกเลิกที่นาซึ่งเพาะต้นกล้าโดยปล่อยทิ้งไว้ (TOSHI NAWASHIRO) และการฆ่าเชื้อโรคในเมล็ดพันธุ์ซึ่งล้วนเป็นเทคนิคที่ทราบกันดีมาตั้งแต่ต้นสมัยเมยจิ แต่เพิ่งจะเป็นที่แพร่หลายในตอนปลายสมัยเมยจิ และอย่างเทคนิคการปลูกข้าวที่ออกรวงช้า ข้าวนาหว่าน (JIKIMAKI) และการหว่านข้าวสาลีในที่ไม่เรียบ เหล่านี้ได้ช่วยขยายการทำนาปีละ 2 ครั้งให้เพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันวิธีป้องกันภัยจากแมลงก็พัฒนาขึ้นมากตั้งแต่ปลายสมัยไทโช นอกจากนี้ยังมีการปรับปรุงวิธีใช้ปุ๋ยและการเพิ่มผลผลิตไหมโดยเลี้ยงทั้งในฤดูร้อนและใบไม้ร่วง ซึ่งจัดอยู่ในตัวอย่างเหล่านี้ด้วย ยิ่งภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การใช้นาเพาะต้นกล้า "แบบห้องอุ่น" (รักษาอุณหภูมิ) กับการใช้ถุงพลาสติกได้แพร่หลายไปทั่ว ในการเลี้ยงไหมก็ได้รับการคิดค้นวิธีเพาะเลี้ยงแบบใหม่โดย เพาะบนกิ่งต้นหม่อน (JOSO IKU) แต่เทคนิคการปลูกเหล่านี้ควรเรียกว่าเป็นทักษะความเชี่ยวชาญที่เกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นมากกว่าที่จะเกิดจากการปรับปรุงปัจจัย การทำงานหรือเป้าของงาน (object of labor) โดยตรง สำหรับการเกษตรญี่ปุ่นที่แต่เดิมก็ใช้แรงงานคนเป็นหลักนั้นความชำนาญที่ละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ (KOTESAKI)เหล่านี้ นับว่ามีความสำคัญในการเพิ่มพลังการผลิตอย่างเกินความคาดหมาย

ตารางที่ 46 ปริมาณการบริโภคปุ๋ยหลัก (หน่วย : พันตัน)

	1912	1925	1935	1945	1955	1965	1975
กากถั่ว	566	1,186	714	134*	265*(1)	173*	6*
กากพืชจำพวกผัก	130	116	115	15*	174*(1)	135*	288*
กากปลา "นิชิน"	63	64	33				
กากปลา "อิวาชิ"	30	50	163	12*	97*(1)	76*	59*
ammonium sulfate	92	304	813	283	1,668	1,221	798
nitrogenous fertilizer	5	122	223	72	494	308	152
urea	—	—	—	—	112	379	595
superphoshhate of lime	422	636	1,151	13	1,284	1,395	481
phosphatic manure	—	—	—	—	285	293	425
Potassium chloride	—	—	—	—	626	914	945
chemical synthesis							
ระดับสูง	—	—	—	51	57	1,322	2,618
ระดับธรรมดา	—	—	—		847	1,846	932

ที่มา : NORIN SHO "HIRYO YORAN" ประจำปี 1977, หน้า 20, "POKKETO HIRYOYORA ประจำปี 1977, หน้า 6,39 *คือ ปริมาณการผลิต (1) คือปี 1957

[88] เมื่อหวนกับไปพิจารณาพัฒนาการของเทคนิคการเกษตรญี่ปุ่นเช่นนี้แล้วคงได้เห็นถึงความบิดเบี้ยวของมันอย่างชัดเจน ตอนนี้เรายังไม่ขอพูดถึงเรื่องเทคนิคการปลูก แต่ขอตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับพัฒนาการของการเกษตรญี่ปุ่นจนถึงช่วงหลัง ๆ นี้ว่าเป็นการพัฒนาที่ใช้ปุ๋ยกับพันธุ์พืชที่ปรับปรุงใหม่เป็นหลักปุ๋ยกับพันธุ์พืชได้ถูกนำมาใช้ค่อนข้างมากในการเกษตรญี่ปุ่น เพราะว่าเป้าหมายของแรงงาน(RŌDŌTAI SHŌ) ดังที่เราเพิ่งได้ชี้ถึงในหัวข้อที่ [86] ทำให้แม้กิจการขนาดย่อยก็สามารถนำมาใช้อย่างมีประสิทธิผล[30] กล่าวคือ *ประการที่ 1* เนื่องจากมันสามารถนำมาใช้ในปริมาณทีละเล็กทีละน้อย และยังมีลักษณะที่เป็นทุนเคลื่อนที่ (RYUODŌSHIHON) ทำให้ไม่จำเป็นต้องใช้เงินทุนจำนวนมากมาเป็นทุนคงที่ (KOTEI SHIHON) *ประการที่ 2* แม้ที่ดินจะมีขนาดเล็กเพียงใดก็ยังให้ผลได้เพียงพอและเพราะการที่มันสามารถ "หลุดพ้นจากขีดจำกัดของขนาดกิจการ" ของผู้ใช้ (เทคนิคการเกษตร) นี่เองที่ทำให้การเกษตรญี่ปุ่นสามารถนำมาใช้อย่างได้ผล เดิมทีนั้นพันธุ์พืชกับปุ๋ยมีบทบาทในการยกระดับพลังการผลิตของแรงงาน

---

30 แน่นอนว่าพันธุ์พืชกับปุ๋ยนี้ไม่ใช่ว่าจะสามารถนำเข้ามาใช้โดยเสรีไม่ว่าจะอยู่ภายใต้เงื่อนไขกิจการอย่างไรก็ตาม อย่างเช่นพันธุ์พืชที่ให้ผลดีมักต้องการปุ๋ยมากกว่าปกติและจำเป็นต้องควบคุมน้ำกับควบคุมปุ๋ยละเอียดยิ่งขึ้นด้วย ไม่แต่เท่านั้นการกำจัดแมลงและวัชพืชก็ต้องทำให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นถึงจะได้ผล และการที่จะมีอุปทานของปุ๋ยเคมีที่เพียงพอก็จำเป็นที่ประเทศนั้นจะต้องพัฒนาอุตสาหกรรมเคมีขึ้นมาเสียก่อน ไม่เท่านั้นการใช้ปุ๋ยเคมีจำเป็นต้องทำให้ที่นาแห้ง และไถลึกซึ่งจะทำได้ก็ต้องปรับปรุงที่ดินกับปรับปรุงเครื่องมือเครื่องจักรเกษตรเสียก่อน สรุปได้ว่าเทคนิคการเกษตรมิได้เป็นสิ่งที่จะนำมาใช้อย่างแบบแยกจากกันเป็นส่วน ๆ ฉะนั้น "การปฏิวัติเขียว" ในประเทศด้อยพัฒนาโดยการนำเอาพันธุ์พืชใหม่เข้ามาใช้เพียงอย่างเดียวจึงไม่อาจให้ประสิทธิผลเสมอไป

ในทางอ้อมโดยการเพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่ หน่วยมากกว่าที่จะเป็นการยกระดับพลังการผลิตของแรงงานโดยตรง (แน่นอนการใช้ปุ๋ยเคมีก็ช่วยลดงานที่จำเป็นในการทำปุ๋ยหมักด้วยเช่นกัน) เมื่อเป็นเช่นนั้นย่อมแสดงว่าเนื่องจากการเกษตรญี่ปุ่นไม่ค่อยมีพลังในการยกระดับพลังการผลิตโดยการปรับปรุงปัจจัยแรงงานโดยตรง ฉะนั้นจึงต้องวางจุดหนักไว้ที่การยกระดับพลังการผลิตโดยทางอ้อมดังกล่าว แทบไม่จำเป็นต้องกล่าวว่าการที่กิจการเกษตรจะสามารถปรับตัวตอบสนองต่อเศรษฐกิจสินค้าได้นั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องยกระดับพลังการผลิตให้สูงขึ้นไปเรื่อย ๆ แต่การเกษตรญี่ปุ่นที่ไม่อาจขยายขนาดกิจการไปเรื่อย ๆ ได้อย่างราบรื่นตามความจำเป็นนั้นย่อมไม่สามารถยกระดับพลังการผลิตโดยใช้เครื่องจักรได้ทั้งหมด ดังนั้นมีแต่วิธีที่บิดเบี้ยวในการพัฒนาทางเทคนิคเช่นนี้จึงจะสามารถยกระดับพลังการผลิตให้สูงขึ้นได้ ในที่นี้เราจึงสามารถแลเห็นภาพของชาวนาย่อยที่ปรับตัวตอบสนองต่อเศรษฐกิจสินค้าทั้ง ๆ ที่ยังเป็นชาวนาย่อยเหมือนเดิม และสามารถแลเห็นภาพของความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ขัดขวางการพัฒนาอย่างราบรื่นของพลังการผลิตในที่นี้ได้

[89] แต่ในการคลี่คลายเทคนิคการเกษตรดังกล่าว จู่ ๆ ก็มีลูกคลื่นของการใช้เครื่องจักรในภาคเกษตรสาดซัดเข้ามาทันทีทันใด ในหัวข้อที่[78] เราพิจารณาแล้วว่าการใช้เครื่องจักรในภาคเกษตรได้ทำให้เศรษฐกิจชาวนาเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง คราวนี้ถ้าพิจารณาวิธีการนำเข้าของบรรดาเครื่องจักรจะเป็นดัง *ตารางที่ 47* นี้ เนื่องจากมีเครื่องจักรมากมายหลายประเภท

ตารางที่ 47 สภาพการณ์แพร่หลายของเครื่องมือเครื่องจักรเกษตรหลัก ๆ (หน่วย : พันเครื่อง)

	1933–35	1960	1965	1970	1975
เครื่องไถนาใช้มอเตอร์	0.2	236	457	–	–
รถแทรคเตอร์	–	277	1,699	3,452	3,926
ไม่ถึง 5 แรงม้า	–	–	760	1,061	3,279
5–10 แรงม้า	–	–	900	2,100	
10–30 แรงม้า	–	–	35	274	597
30 แรงม้าขึ้นไป	–	–	4	18	50
เครื่องปักต้นข้าวใช้มอเตอร์	–	–	–	32	740
เครื่องพ่นสารเคมีใช้มอเตอร์	0.5	232	494	961	1,315
เครื่องโรยสารเคมีใช้มอเตอร์	–	73	206	1,215	1,291
รถบรรทุกสำหรับการเกษตร	2.8(1)	103	378	985	1,109
เครื่องเกี่ยวข้าวอัตโนมัติ(2)	–	–	–	308	1,671
milker	–	–	36	104	123
เครื่องนวดข้าวใช้มอเตอร์	79	2,475	3,048	3,297(3)	–
เครื่องสูบน้ำใช้มอเตอร์	32	283	407(4)	578(3)	–

ที่มา : "KISOTOKEI", หน้า 180–181 "SENSASU RUINENTOKEISHO" หน้า 218–232 "NORINSUISANTOKEI" ประจำปี 1964 หน้า 114, ประจำปี 1972 หน้า 155, ประจำปี 1976 หน้า 151 รวมของที่ใช้ร่วมกันด้วย ไม่นับของกิจการที่ไม่ได้เป็นครัวเรือนชาวนา (1) ปี 1942 (2) รวมจำนวน binder กับ combine (3) ปี 1967 (4) ปี 1964

ทำให้ในตารางดังกล่าวแสดงได้แต่เครื่องจักรที่เป็นตัวแทนเท่านั้น ซึ่งเราจะได้ข้อสรุปดังนี้

1) ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เครื่องจักรที่เป็นตัวแทน ก็คือ เครื่องนวดข้าวที่ใช้มอเตอร์ เครื่องสีข้าวที่ใช้มอเตอร์ (ซึ่งไม่ปรากฏในตารางนี้) และเครื่องสูบน้ำที่ใช้มอเตอร์เท่านั้น แม้กระนั้นเครื่องนวดข้าวที่ใช้มอเตอร์ก็แพร่หลายในครัวเรือนชาวนาเพียง 14% ของครัวเรือนชาวนาประมาณ 5,600,000 ครัวเรือนเท่านั้นซึ่งถือได้ว่ายังเป็นกรณียกเว้น แต่พอหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เครื่องนวดข้าวที่ใช้มอเตอร์ก็เริ่มแพร่หลายขึ้นอย่างค่อนข้างเร็ว จนพอถึงปี 1960 ครัวเรือนชาวนาเกือบครึ่งก็สามารถมีไว้ใช้ได้แล้ว ถ้าหากคิดว่ามีหลายรายที่ใช้ร่วมกันก็ต้องถือว่าครัวเรือนชาวนาเกือบทั้งหมดได้ใช้เครื่องนวดข้าวที่ใช้มอเตอร์นี้แล้ว อาจเห็นแนวโน้มอย่างเดียวกันนี้ได้กับเครื่องสูบน้ำด้วย (โดยเนื้อแท้แล้วมีกรณีที่ใช้ร่วมกันอยู่มากทีเดียว) และคงเป็นเพราะว่าเครื่องจักรเหล่านี้ได้ถูกใช้แพร่หลายมากแล้ว จึงทำให้ตั้งแต่ปี 1967 เป็นต้นมา เครื่องจักรเหล่านี้ไม่ได้กลายเป็นเป้าหมายของการสำรวจอีกต่อไป

2) ขณะที่รถแทรคเตอร์กับเครื่องไถนา (KOUNKI) ซึ่งเป็นแกนกลางของเครื่องจักรเกษตรกลับเป็นสิ่งที่ยกเว้นโดยสิ้นเชิงในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เพิ่งจะเริ่มแพร่หลายช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แม้กระนั้นกลางทศวรรษที่ 1960 เครื่องจักรที่สำคัญที่สุดก็ยังเป็นเครื่องไถนาแบบเข็น (KUDOGATA) ที่มีกำลังไม่กี่แรงม้า สำหรับรถแทรคเตอร์ที่มีอุปกรณ์ช่วยลากเพิ่งจะเริ่มแพร่หลายในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ ที่ 1960 ซึ่งขนาดของมันค่อย ๆ ใหญ่และมีกำลังม้ามากขึ้น กระทั่งเปลี่ยนจากแบบที่

ต้องเดินเข็นมาเป็นแบบที่นั่งขับ ปัจจุบันถ้าดูจำนวนรถแทรคเตอร์ที่มีกำลังเกิน 10 แรงม้าจะเห็นว่ายังมีเพียง 15% ของครัวเรือนชาวนาทั้งหมดก็จริง แต่ครัวเรือนชาวนาที่ให้รถแทรคเตอร์ร่วมกันหรือเช่ารถแทรคเตอร์มาไถนั้น ในปี 1975 มีถึง 4,228,000 ครัวเรือนทำให้ *"การใช้รถแทรคเตอร์"* (tractorization) ได้มีถึง 88% ของครัวเรือนชาวนาทั้งหมด และเมื่อคำนึงถึงการดำรงอยู่ของครัวเรือนชาวนาที่ไม่จำเป็นต้องใช้รถแทรคเตอร์ด้วยแล้ว ถือได้ว่า *"การใช้รถแทรคเตอร์"* (tractorization) ในหมู่ชาวนานั้นแทบสำเร็จสมบูรณ์แล้ว

อาจแลเห็นความเคลื่อนไหวแบบเดียวกันได้ในเครื่องจักรที่ใช้ขจัดหรือป้องกันแมลงรวมถึงวัชพืชจำพวกเครื่องพ่นสารเคมีกับเครื่องโรยสารเคมี ในส่วนนี้มีการใช้เครื่องขนาดใหญ่จำพวก "speed sprayer" เพิ่มขึ้น และถ้ารวมส่วนที่ใช้ร่วมกันด้วยแล้ว อาจถือว่าสิ่งนี้ได้แพร่หลายไปเกือบทั่วทุกครัวเรือนชาวนาแล้ว

3) แต่สิ่งที่แพร่หลายรวดเร็วมากตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 1960 เป็นต้นมาก็คือ เครื่องปักต้นข้าว (TAUEKI) กับเครื่องเกี่ยวข้าว (combine) ซึ่งสะท้อนถึงการพัฒนาเครื่องจักรชนิดใหม่ๆ ในปี 1975 ครัวเรือนชาวนาที่ใช้เครื่องปักต้นข้าวมีถึง 25.5% และใช้เครื่อง binder กับ combine ถึง 51.4% แสดงถึงความรวดเร็วในการแพร่หลายของเครื่องจักรเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี

เมื่อสรุป 3 ประเด็นข้างต้นจะได้ว่าปัจจุบันสำหรับที่นานับตั้งแต่การเพาะต้นกล้าจนถึงการไถที่นา, ปรับพื้นดิน, ปักต้นข้าว, ขจัดวัชพืช

เกี่ยวข้าว และนวดข้าว ตลอดทั้งกระบวนการได้ถูกทำให้เป็นเครื่องจักรไปจนเกือบหมดสิ้นแล้ว แน่นอนว่ายังมีครัวเรือนชาวนาที่ไม่ได้บรรลุถึงขั้นนี้อยู่มากเช่นกัน แต่นั่นก็คงเป็นครัวเรือนชาวนาที่มีกิจการขนาดย่อยและประกอบอาชีพอื่นด้วย มิฉะนั้นก็คงเป็นครัวเรือนชาวนาที่มีที่ดินอยู่ในหุบเขาและยังอยู่ในระหว่างการปรับพื้นฐานที่ดิน ส่วนการปลูกผลไม้หรือพืชไร่นอกจากข้าวก็มีความรุดหน้าในเรื่องการใช้เครื่องจักรด้วยเช่นกัน การใช้รถแทรคเตอร์เพื่อให้ปุ๋ย, หว่านเมล็ด, ไถระดับกลาง ๆ เพื่อขจัดวัชพืช การใช้ combine เก็บเกี่ยว การใช้เครื่องพ่นสารเคมีฉีดป้องกันแมลงล้วนเป็นปรากฏการณ์ธรรมดาไปแล้ว สำหรับการเลี้ยงสัตว์ก็มีการใช้โรงเลี้ยงไก่แบบเป็นกรง, ระบบป้อนอาหารอัตโนมัติ, ยุ้งเก็บหญ้า (SILO) อัตโนมัติ และเครื่องรีดนม (milker) ในกิจการนมเกษตร เป็นต้น

หากจะดูว่า "*การทำให้เป็นเครื่องจักร*" ในกิจการเกษตรของญี่ปุ่นอยู่ในระดับใดเมื่อเปรียบเทียบกับทางสากล โดยพิจารณาจากจำนวนรถแทรคเตอร์จะเป็นดัง *ตารางที่ 48* แม้จะมีการแบ่งเป็นขนาดใหญ่ขนาดเล็กก็ตาม แต่เนื่องจากกำลังม้าของรถแทรคเตอร์นั้นต่างกัน การพิจารณาเพียงจำนวนคันคงไม่อาจกล่าวได้อย่างถูกต้อง กระนั้นจาก *ตารางที่ 48* คงเห็นได้ว่า อัตราการใช้รถแทรคเตอร์ของญี่ปุ่นได้บรรลุถึงระดับเดียวกับของประเทศยุโรปและอเมริกาแล้ว เพราะอย่างรถแทรคเตอร์ขนาดเล็กนั้นญี่ปุ่นมีจำนวนมากกว่าประเทศอื่นเทียบกันไม่ติด แม้รถแทรคเตอร์ขนาดใหญ่ก็ยังมากกว่าของอเมริกากว่า 2 เท่า และเกือบเท่ากับอังกฤษ (ญี่ปุ่นเมื่อเทียบกับประเทศอื่น ค่อนข้างโน้มเอียงที่จะใช้เครื่องจักรขนาดเล็กก็จริง แต่ถ้ากล่าวในประเด็นของ "การทำให้เป็นเครื่องจักร" แล้วก็ไม่มีความแตก

ต่างในขั้นธาตุแท้อีกต่อไป เพราะถ้าดูจากการเกษตรญี่ปุ่นที่ผ่านมาซึ่งส่วนใหญ่พึ่งพาแรงงานคนกับเครื่องมืออย่างง่าย ๆ ดังได้กล่าวในหัวข้อที่ [88]) แน่นอนการเปลี่ยนแปลงของการเกษตรญี่ปุ่นช่วง 10 กว่าปีมานี้ ต้องถือว่ามีลักษณะที่ปฏิวัติ(KAKUMEI TEKI) อย่างเปลี่ยนจากหน้ามือเป็นหลังมือเลยทีเดียว

ตารางที่ 48

จำนวนรถแทรคเตอร์ต่อพื้นที่ไถ 1,000 เฮคเตอร์ (ปี 1972)

	ขนาดใหญ่	ขนาดเล็ก
ญี่ปุ่น	49.9	579.9
อเมริกา	23.0	4.4
อังกฤษ	63.7	6.9
เยอรมันตะวันตก	174.1	12.4
ฝรั่งเศส	73.3	16.2

ที่มา : "NORINSUISANTOKI" ประจำปี 1976 หน้า 1, กับหน้า 156 พื้นที่ไถรวมถึงที่สวนด้วย แต่ไม่รวมทุ่งหญ้าปศุสัตว์ สถิติของพื้นที่ไถใช้เอาระหว่างปี 1970—1974 ไม่จำเป็นต้องเป็นปี 1972 เสมอไป และคำว่ารถไถขนาดเล็กในที่นี้หมายถึง garden tractor ที่มีกำลังไม่ถึง 10 แรงม้า

(90) ต่อคำถามที่ว่าทำไมของการใช้เครื่องจักรจึงขยายตัวอย่างรวดเร็วราวพายุเช่นนั้น เราได้ตอบโดยกระจ่างแล้วในหัวข้อที่ [86] จึงไม่ขอกล่าวซ้ำอีก ฉะนั้นในที่นี้เราเพียงจะตรวจสอบว่า "การทำให้เป็นเครื่องจักร" เช่นนี้ส่งผลอย่างไรเท่านั้น

ก่อนอื่นแทบไม่ต้องกล่าวก็คงทราบว่า "การทำให้เป็นเครื่องจักร" ได้เพิ่มผลิตภาพในการทำงานขึ้นมาก ถ้าจะดูสิ่งนี้จากการผลิตข้าวเจ้าอันเป็น

ส่วนที่ "การทำให้เป็นเครื่องจักร" รุดหน้ามากที่สุดแล้วจะต้องเป็นดัง*แผนภาพที่ 4* ซึ่งเห็นได้ว่า ชั่วโมงการทำงานที่ใช้ในแต่ละหน่วยพื้นที่ Tan หรือ 10 are ได้ลดลงจาก 204.5 ชั่วโมงเหลือเพียง 81.5 ชั่วโมงซึ่งเป็น 40% ของเวลาทำงานเดิม และถ้าดูจากผลผลิตทุก 150 กิโลกรัม ชั่วโมงการทำงานก็ลดลงจาก 85.6 ชั่วโมงเหลือเพียง 23.3 ชั่วโมงซึ่งเท่ากับ 27.2% ของเวลาเดิม การที่ชั่วโมงทำงานในการผลิตข้าวทุก 150 กิโลกรัมลดลงมากกว่าเพราะว่าผลผลิตต่อพื้นที่ 1 TAN ในช่วงนี้ได้เพิ่มขึ้น 46% จาก 359 กิโลกรัมไปเป็น 525 กิโลกรัมนั่นเอง อย่างไรก็ตาม สรุปได้ว่าในส่วนที่เกี่ยวกับข้าวเจ้า ผลิตภาพของแรงงานได้เพิ่มขึ้นกว่า 3 เท่าในช่วงนี้ อนึ่งสำหรับช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้นเนื่องจากว่ามาตรฐานในการสำรวจแตกต่างกันจึงไม่สามารถเปรียบเทียบกันได้โดยตรง แต่ถ้าดูจากวันทำงานต่อพื้นที่ 1 TAN จะพบว่าได้ลดลงจาก 23.3 วันในปี 1922 เป็น 21.0 วันในปี 1940 เท่านั้น และถ้าดูจากผลผลิตต่อหนึ่ง KOKU (180 ลิตร) ก็จะลดลงจาก 9.04 วัน เป็น 8.87 วันเท่านั้นแสดงว่าการเพิ่มของพลังงานผลิตนั้นเชื่องช้ามาก เมื่อเปรียบเทียบกับช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เช่นนี้แล้วคงเข้าใจได้ดีว่า การเพิ่มขึ้นสูงของผลิตภาพในการทำงานในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ปี 1960 เป็นต้นมานั้นมีความรวดเร็วเพียงใด

ในส่วนที่เกี่ยวกับผลผลิตอื่นนอกจากข้าวเจ้าเราจะไม่เจาะลึกไปพิจารณา ณ ที่นี้ แต่คงจินตนาการได้ไม่ยากว่ามีการเพิ่มผลิตภาพขึ้นมากเช่นกันแม้อาจไม่เด่นชัดเท่ากรณีของข้าวเจ้าก็ตาม[31] แต่การเพิ่มผลิตภาพ

---

[31] ขอยกตัวอย่างหนึ่งในเรื่องนมวัว ชั่วโมงการทำงานรีดนมวัว 1 ตัวในปี 1951 เป็น 872.9 ชั่วโมง (100.0) ได้กลายมาเป็น 633.2 ชั่วโมง (72.5) ในปี 1960 เป็น 294.6 ชั่วโมง (33.7) ในปี 1970 และเป็น 222.0 ชั่วโมง (25.4) ในปี 1974

แรงงานเช่นนี้ไม่ได้ทำลายลักษณะเฉพาะของการเกษตรญี่ปุ่นที่มีมาแต่ดั้งเดิม เมื่อเปรียบเทียบกับทางสากล กล่าวคือ การที่มีผลผลิตต่อพื้นที่ค่อนข้างสูง แต่ผลิตภาพแรงงานกลับต่ำมาก เพราะถ้าดูผลผลิตต่อหนึ่งหน่วยพื้นที่จะเป็นดัง *ตารางที่ 49* จะเห็นว่าญี่ปุ่นสามารถผลิตข้าวเจ้าได้เป็นอันดับหนึ่งของโลก ส่วนข้าวสาลีแม้ผลิตได้ค่อนข้างด้อยกว่ากลุ่มประเทศยุโรป แต่ถ้ากล่าวโดยรวมๆ ก็ยังถือว่าอยู่ในระดับที่ค่อนข้างสูงมากที่เดียวในทางสากล

แผนภาพที่ 4

การเปลี่ยนแปลงของชั่วโมงการทำงานที่จำเป็นในการปลูกข้าวเจ้า

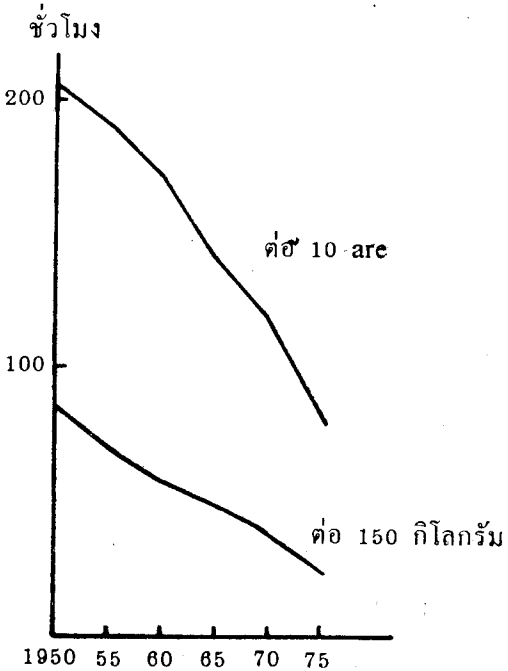

ที่มา : จนถึงปี 1970 จาก "NOGYOKEIZAIRINENTOKEI" เล่ม 4 การสำรวจค่าใช้จ่าย การผลิตข้าว ปี 1974 หน้า 196–197 ส่วนปี 1974 จาก "NORINSUISANTOKEI" ประจำปี 1977 หน้า 180

ตารางที่ 49

ผลผลิตต่อ 1 เฮคเตอร์ของพืชหลัก (ปี 1974)

(หน่วย : ตัน)

	ข้าวเจ้า (ข้าวเปลือก)	ข้าวสาลี	sweet potato (มันเทศ)	POTATO
ญี่ปุ่น	5.8	2.8	15.1	21.6
อเมริกา	5.0	1.8	12.6	27.6
อังกฤษ	–	4.9	–	31.6
เยอรมันตะวันตก	–	4.8	–	30.9
ฝรั่งเศส	–	4.6	–	23.9
อิตาลี	5.2	2.6	–	–
ไทย	1.7	–	–	–
อินเดีย	1.6	1.2	7.8	8.7

ที่มา : "NORINSUISAN TOKEI" ประจำปี 1977 หน้า 183, 195 และ 202

สำหรับผลิตภาพแรงงาน ซึ่งเป็นการยากสักหน่อยที่จะแสดงให้เห็นได้จากตารางสถิติอย่างง่าย ๆ นั้น ถ้าจะลองเปรียบเทียบกับทางสากลจะเป็นดังตารางที่ 50 ตารางนี้เป็นตัวเลขปี 1965 ซึ่งเป็นข้อมูลค่อนข้างเก่าและคิดว่ามีปัญหาในมาตรฐานที่ใช้คำนวณ แต่การที่ตัวเลขในตารางนี้ระบุว่า ผลิตภาพแรงงานของการเกษตรญี่ปุ่นเป็นเพียงเกือบ 1 ใน 10 ของ

อเมริกา, ออสเตรเลีย และเดนมาร์ค ตลอดจนเป็นเพียง 1 ใน 4 ของเยอรมันตะวันตกและฝรั่งเศสนั้น หาได้เป็นการกล่าวเกินเลยหรือยกเมฆแต่อย่างใด ฉะนั้นต่อให้ผลิตภาพแรงงานของญี่ปุ่นได้รับการยกระดับมากขึ้นถึง 2 เท่าในช่วงหลังจากนั้น (ดูตารางที่ 45 ประกอบ) ก็ยังแตกต่างกับประเทศอื่น ๆ อยู่มาก

ตารางที่ 50

ผลผลิตมวลรวมการเกษตรต่อ 1 ปีทำงาน (ปี 1965)

(หน่วย : ดอลล่าร์สหรัฐ)

	จำนวนเงิน	ดัชนี
ญี่ปุ่น	655	100.0
อเมริกา	5,131	783.4
อังกฤษ	3,791	578.8
เยอรมันตะวันตก	2,484	379.2
ฝรั่งเศส	2,616	399.4
อิตาลี	1,547	236.2
ออสเตรเลีย*	5,962	910.2
เดนมาร์ค	5,341	815.4

ที่มา : Brian Fernon, "Issues in World Farm Trade", 1968.

* ปี 1964-65

คราวนี้เพื่อตรวจสอบในประเด็นนี้ให้เป็นรูปธรรมขึ้น จะขอเปรียบเทียบผลิตภาพแรงงานของญี่ปุ่นกับอเมริกาในปี 1970 – 1971 เป็นตัวอย่าง ซึ่งจะเป็นดังตารางที่ 51 ปรากฏว่าสำหรับธัญญาพืชจำพวกข้าวสาลี ยังมีความแตกต่างกันมากขนาด 1 ต่อ 65 ทีเดียว ทั้ง ๆ ที่การใช้เครื่องจักรของการเกษตรญี่ปุ่นได้รุดหน้าไปมาก จนกระทั่งอัตราการใช้เครื่องจักรก็ไม่น้อยหน้าผู้ใดแล้ว แต่ทำไมผลิตภาพแรงงานจึงยังแตกต่างกันมากเช่นนี้ แน่นอนในทางรูปธรรมเกิดจากปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลอย่างซับซ้อนทำให้เป็นเช่นนั้น แต่ถ้ากล่าวโดยทั่วไปจะได้ว่าเพราะกิจการเกษตรญี่ปุ่นมีขนาดย่อย

ตารางที่ 51

เปรียบเทียบผลิตภาพแรงงานของญี่ปุ่นกับอเมริกา

(หน่วย : ชั่วโมง)

	ข้าวสาลี (60 กิโลกรัม)	มันฝรั่ง (POTATO) (100 กรัม)	นมวัว (1 กิโลกรัม)
ญี่ปุ่น	12.96	7.20	0.063
อเมริกา	0.20	0.21	0.023
สัดส่วนเป็นกี่เท่า (ข้าวเจ้า = 1)	64.8	34.3	2.7

ที่มา : หนังสือของผู้เขียนเอง เรื่อง "GENDAI AMERIKA NOGYO" (การเกษตรอเมริกาในปัจจุบัน) หน้า 52–53 FOOTNOTE (1)

เล็กมากจึงกีดขวางการเพิ่มผลิตภาพแรงงานสิ่งที่เรียกว่าเครื่องจักรส่วนใหญ่ล้วนมีขนาดเล็ก แม้จากตาราง*ที่ 48* จะเห็นได้ว่า garden tractor ครองสัดส่วนมากที่สุดในการเกษตรญี่ปุ่น หรือจากตาราง*ที่ 47* จะเห็นได้ว่ารถแทรคเตอร์ที่มีกำลังไม่ถึง 10 แรงม้ามีจำนวนมากที่สุด เครื่องจักรขนาดเล็กเช่นนี้เมื่อเทียบกับเครื่องจักรขนาดใหญ่แล้วย่อมมีสมรรถภาพต่ำกว่า ยิ่งกว่านั้นกิจการที่มีขนาดเล็กมากย่อมกีดขวางมิให้มีการใช้เครื่องจักรอย่างมีประสิทธิผลเพียงพอและทำให้เครื่องจักรมีประสิทธิภาพลดลงด้วย เพราะเครื่องจักรนั้นทำงานช้าลงในที่นาขนาดเล็กการที่ต้องกลับรถบ่อยขึ้นก็ทำให้ประสิทธิภาพของงานตกต่ำลง นอกจากนี้หากที่นาตั้งอยู่กระจัดกระจายย่อมทำให้เสียเวลาในการเคลื่อนย้ายรถเพิ่มมากขึ้น หรืออย่างการปลูกพืชหลายชนิดบนพื้นที่เล็ก ๆ ที่แบ่งซอยกัน ก็ทำให้เครื่องจักรยากที่จะทำงานอย่างมีประสิทธิผลเป็นต้น ฉะนั้นเหตุที่การเลี้ยงสัตว์ของญี่ปุ่นไม่ค่อยแตกต่างกับประเทศอื่นในเรื่องของผลิตภาพ ซึ่งไม่เหมือนกับการเพาะปลูกโดยเฉพาะอย่างยิ่งธัญญาพืชอันเป็นพืชที่เหมาะสมกับการทำงานโดยเครื่องจักรขนาดใหญ่นั้นก็คงเนื่องจากเรื่องของขนาดของกิจการนี้เอง

เมื่อเป็นเช่นนี้จะเห็นว่าความสัมพันธ์ทางการผลิตของการเกษตรญี่ปุ่นที่เป็นแบบกิจการขนาดย่อยอย่างสุดขั้วก็ยังคงเป็นตัวกีดขวางและบิดเบือนการพัฒนาของพลังการผลิตอยู่ดี แน่นอนแม้ความรุดหน้าของการใช้เครื่องจักรอย่างรวดเร็วในระยะหลัง ๆ มีผลมากต่อการยกระดับผลิตภาพแรงงาน แต่นั่นก็ยังไม่อาจยกระดับผลิตภาพแรงงานของการเกษตรญี่ปุ่นให้ทัดเทียมระดับสากลได้โดยยังมีความแตกต่างเป็นอย่างมากกับประเทศอื่น การที่ผลิตภาพแรงงานมีระดับต่ำเช่นนี้ถ้าสมมุติให้แรงงานญี่ปุ่นมีรายได้เท่า

กับประเทศอื่นและหมายความว่าผลผลิตจะมีราคาแพงขึ้นโดยสัมพัทธ์ หรือกล่าวจากด้านตรงข้ามได้ว่า ผลผลิตการเกษตรส่วนมากของญี่ปุ่นมีกำลังแข่งขันทางสากลที่อ่อนแอมากนั่นเอง การที่ผลผลิตการเกษตรของญี่ปุ่นที่มีราคาแพงกว่าระดับสากลค่อนข้างมาก (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [63] กับ [64]) ทำให้ญี่ปุ่นส่งออกผลผลิตการเกษตรไม่ได้เลย และเหตุที่การผลิตภาพในประเทศต้องถูกกดดันตลอดเวลาจากสินค้าการเกษตรที่นำเข้านั้น โดยพื้นฐานแล้วก็คงเนื่องจากสาเหตุดังกล่าวนี้เอง

[91] ความขัดแย้งระหว่างพลังการผลิตกับความสัมพันธ์ทางการผลิตมิได้ปรากฏตัวในรูปการข้างต้นเท่านั้น สำหรับเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา การที่ทุนที่ใช้ลงไปมีประสิทธิผลย่ำแย่เลวลงมาก ขณะที่อัตราค่าใช้จ่ายกลับสูงขึ้น (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [78]) และรายได้มีอัตราตกต่ำลงนั้น เป็นความขัดแย้งที่สำคัญยิ่งกว่าความขัดแย้งข้างต้นเสียอีก เพื่ออธิบายให้ประเด็นนี้ชัดเจนขึ้น ขอให้ดู*ตารางที่ 52* แน่นอนการคำนวณเช่นนี้ยังไม่อาจได้เรื่องราวที่ละเอียดนักแต่คงพอให้แนวโน้มหลัก ๆ ได้ว่า ปริมาณ in – put โดยส่วนรวมที่มี "วัสดุทุนการผลิต" ที่เป็นตัวแทนของ 4 ประเภทรวมอยู่ด้วยในตารางดังกล่าวนั้น เมื่อเทียบกับช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้วได้เพิ่มขึ้นกว่า 9 เท่าในปี 1975 แต่การผลิตการเกษตรกลับเพิ่มขึ้น 2 เท่า เท่านั้น แสดงว่าประสิทธิผลของทุนที่ใช้ลงไปได้ตกต่ำลงถึงเกือบ 1 ใน 5 ปริมาณวัสดุทุนที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วมากเป็นอันดับ 1 ก็คือ สารเคมีเกษตร (NŌYAKU) รองลงมาคือ เครื่องมือเครื่องจักรและอาหารสัตว์ตามลำดับ ซึ่งแสดงถึงลักษณะพิเศษของพัฒนาการทางเทคนิคการเกษตรของญี่ปุ่นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

ตารางที่ 52

ความสัมพันธ์ระหว่างปริมาณผลิตกับปริมาณ IN–PUT ของวัสดุทุนการผลิต (ปี 1934 – 36 = 100)

	ปริมาณ IN–PUT ของวัสดุทุนการผลิต					การผลิตการเกษตร	ประสิทธิผล
	โดยรวม (2)	ปุ๋ย	อาหารสัตว์	ยาเคมีเกษตร	เครื่องมือเครื่องจักรเกษตร	(2)	(2) / (1)
1951	106.4	79.6	42.9	190.0	212.5	100.4	94.5
1955	190.1	122.8	94.9	678.8	320.5	129.9	68.1
1960	259.1	134.5	161.6	1,254.4	462.2	142.8	55.1
1965	527.1	169.1	433.9	3,208.7	1,054.4	169.4	32.1
1970	854.5	220.5	662.3	6,397.0	2,006.7	190.4	22.3
1975	923.7	226.1	725.1	10,962.0	1,596.9	202.2	21.9

ที่มา : เอาจำนวนรายจ่ายจริงที่ถูก deflate ด้วยดัชนีราคาที่จ่ายไปในแต่ละประเภทของจำนวนรายจ่ายใน "NOKAKEIZAICHOSA" มาทำให้อยู่ในรูปของดัชนี

ได้เป็นอย่างดี ยิ่งไปกว่านี้สำหรับสารเคมีเกษตรนั้นถ้าเราจะไม่พิจารณาถึงปัญหามลภาวะอันเกิดจากการใช้สารเคมีเกษตรมากเกินไป จะเห็นว่ามีการซื้อสารเคมีเกษตรไม่มากนักมันจึงไม่ใช่แรงกดดันต่อกิจการที่สำคัญนัก ขณะที่ค่าใช้จ่ายสำหรับเครื่องมือเครื่องจักรเกษตรกับอาหารสัตว์กลับมีจำนวนมากกว่า (ดูตารางที่ 36 ประกอบ) ซึ่งการตกต่ำลงของประสิทธิผลของสิ่งเหล่านี้จะเป็นแรงกดดันที่สำคัญมากต่อกิจการเกษตร

ในกรณีนี้แม้อาหารสัตว์กับเครื่องจักร จะมีประสิทธิผลที่ตกต่ำลงเหมือนกันแต่ก็ยังมีความหมายที่ต่างกันอยู่บ้าง กล่าวคือในสาขาเลี้ยงสัตว์นั้นแต่เดิมเมื่อเปรียบเทียบกับสาขาเพาะปลูกแล้วมันเป็นสาขาที่มีมูลค่าเพิ่ม (added value) ต่ำ ฉะนั้นเมื่อการเลี้ยงสัตว์มีสัดส่วนในกิจการเกษตรสูงขึ้นก็เป็นของธรรมดาที่เมื่อคำนวณตามตารางที่ 52 แล้วประสิทธิผลของทุนจะต้องปรากฏออกมาในรูปที่ตกต่ำลง กระนั้นก็ตามในกรณีญี่ปุ่นเราจะต้องไม่ลืมว่ากรณีต่อไปนี้ได้ช่วยเร่งให้เกิดเรื่องดังกล่าวเร็วขึ้น นั่นคือ การเลี้ยงสัตว์ของญี่ปุ่นเดิมมีลักษณะพิเศษที่มีแนวโน้มต้องพึ่งพาอาหารสัตว์ที่นำเข้าอยู่มาก ซึ่งสะท้อนถึงพื้นฐานที่อ่อนแอของการผลิตอาหารสัตว์ในญี่ปุ่น อันเนื่องจากกิจการของครัวเรือนชาวนามีขนาดเล็กย่อย ในระยะหลัง ๆ กิจการเลี้ยงไก่ และหมูก็เป็นแบบโรงงานที่เลี้ยงคราวละมาก ๆ กิจการเลี้ยงวัวนมก็เช่นกันมีแนวโน้มที่จะเลี้ยงคราวละมาก ๆ โดยไม่สัมพันธ์กับพื้นฐานแห่งการผลิตอาหารสัตว์ภายในประเทศ ยิ่งกว่านี้สำหรับไก่ และหมูก็มีความพยายามจะลดระยะเวลาในการเลี้ยงเพื่อให้มีการหมุนเวียน (ROTATION) เร็วขึ้น[32] ทำให้แทบเป็นไปไม่ได้ที่จะใช้เพียงผลิตได้ภายในประเทศ แต่

---

[32] อย่างในญี่ปุ่นระยะหลัง ๆ ช่วงเวลาเลี้ยงไก่เนื้อเหลือเพียง 2—3 เดือน แม้การเลี้ยงหมูก็เพียง 6 เดือนเท่านั้น

กลับต้องการอาหารสัตว์ที่มีคุณค่าสูงและราคาค่อนข้างแพงยิ่งขึ้น แนวโน้มที่ประสิทธิผลของอาหารสัตว์จะตกต่ำลงจึงกลายเป็นข้อเท็จจริงที่ปฏิเสธไม่ได้

แต่ในกรณีของเครื่องจักร ปัญหายิ่งหนักหน่วงกว่า เพราะอย่างที่กล่าวแล้ว (ในหัวข้อที่ [86]) ว่าเดิมทีการจะใช้เครื่องจักรอย่างมีประสิทธิผลจำเป็นต้องมีขนาดที่ดินเพาะปลูกที่แน่นอนระดับหนึ่ง ฉะนั้นถึงกิจการขนาดเล็กย่อยจะนำเครื่องจักรมาใช้ ประสิทธิภาพของมันไม่เพียงจะตกลงเท่านั้น ชั่วโมงการใช้งานก็จะหดสั้นลงมากด้วย ทำให้การคำนวณกำไรของกิจการการลงทุนที่ล้นเกิน และประสิทธิผลของการลงทุนก็จะต่ำมากอย่างช่วยไม่ได้ กล่าวคือ ในที่นี้ ความขัดแย้งระหว่างพลังการผลิตกับความสัมพันธ์ทางการผลิตจะปรากฏตัวในลักษณะที่แหลมคมมาก คือเป็นรูปการที่เกิด "*ความยากจนทั้งที่ใช้เครื่องจักร*" (KIKAIKA BINBO)

[92] แต่ "ความยากจนทั้งที่ใช้เครื่องจักร" ดังกล่าว ถ้ามองจากด้านของเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาคงจะเป็นดังนี้ คือ ในกรณีที่แรงงานมีผลิตภาพสูงขึ้นเนื่องจากการใช้เครื่องจักรและปัจจัยการผลิตอื่นที่มีคุณภาพดี โดยระดับราคาผลผลิตการเกษตรไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมากแล้ว รายได้การเกษตรในแต่ละชั่วโมงทำงานคงจะเพิ่มขึ้น แต่ถ้าไม่มีการขยายขนาดกิจการตามมาด้วยแล้ว ปริมาณผลผลิตทั้งหมดก็จะเพิ่มขึ้นแค่การเพิ่มขึ้นของผลผลิตต่อ 1 หน่วยพื้นที่เท่านั้น ฉะนั้นรายได้การเกษตรทั้งหมดก็จะเพิ่มขึ้นภายในขอบเขตจำกัด กล่าวคือ การสูงขึ้นของผลิตภาพแรงงานจะเพียงเพิ่ม idle labor หรือแรงงานที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ของครัวเรือนชาวนาเท่านั้น ไม่จำเป็นว่าจะทำให้ รายได้การเกษตรทั้งหมดเพิ่มขึ้นเสมอไป

เพื่อทำให้ความสัมพันธ์อันนี้ชัดเจนขึ้น ขอให้ดู*ตารางที่ 53* ประกอบ จะเห็นว่าชั่วโมงทำงานเกษตรมีความแตกต่างกันตามขนาดกิจการ แต่ชั่วโมงทำงานเกษตรของชาวนาโดยเฉลี่ยต่อ 1 บ้านในรอบ 20 ปี ได้ลดเหลือเพียง $\frac{1}{2}$ หรือ $\frac{1}{3}$ และเพราะไม่มีความต่างกันมากนักในเรื่องขนาดของกิจการ ฉะนั้น ชั่วโมงทำงานต่อ 1 หน่วยพื้นที่ (TAN) จึงลดลงด้วยสัดส่วนที่เกือบเท่ากัน เหตุที่อาจมองเห็นส่วนที่ลดลงได้อย่างเด่นชัดมากในกลุ่มชาวนาที่มีขนาดเล็กย่อยกลุ่มที่ I เพราะนอกจากมีการสูงขึ้นของผลิตภาพแรงงานแล้ว ยังมี *"การปล่อยกิจการทิ้งไว้"* (SOHŌKA)[33] ถ้าพิจารณาโดยทั่ว ๆ ไปแล้วกล่าวได้ว่า เป็นการสะท้อนถึงการสูงขึ้นของผลิตภาพแรงงานทว่า ผลของมันจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไรนั้น ปรากฏว่ามีความแตกต่างกันบ้างตามกลุ่มชาวนาชั้นต่าง ๆ กล่าวคือ ในกลุ่มที่ I พร้อม ๆ กับการลดลงของชั่วโมงทำงานเกษตร ผู้ทำงานเกษตรก็ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว ฉะนั้น แต่ละคนที่ทำงานเกษตรจึงแทบไม่ได้ลดชั่วโมงทำงานลง บางกรณีกลับเพิ่มขึ้นเล็กน้อยด้วยซ้ำ ยิ่งกว่านี้เนื่องจากการลดจำนวนสมาชิกในครอบครัวของชาวนากลุ่มนี้มีไม่ค่อยมากนักจึงทำให้ ผู้ที่เคยทำงานเกษตรมาก่อนเกือบ 2 ใน 3 ต้องผละทิ้งงานเกษตรไปพร้อม ๆ กับการสูงขึ้นของผลิตภาพแรงงานและ *"การปล่อยกิจการทิ้งไว้"* แรงงานที่ว่างเหล่านี้สามารถพิจารณาได้ว่าได้เปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นแบบออกจากบ้านไปกลับ (TSUKINKENGYO) แทน ในขณะที่ชาวนากลุ่มที่ III และกลุ่มที่ V นั้น

---

[33] ในกลุ่มที่ I พร้อม ๆ กับการรุดหน้าของการประกอบอาชีพอื่นด้วย แนวโน้มของการทำนาแต่เพียงอย่างเดียว (SUIDENTANSAKUKA) ก็มีมากขึ้นทำให้ **"การปล่อยกิจการทิ้งไว้"** โดยเลิกปลูกผัก ปลูกพืช นอกฤดูทำนาเป็นที่เด่นชัดที่สุดในกลุ่มชั้นนี้

ตารางที่ 53

การเปลี่ยนแปลงของชั่วโมงทำงานเกษตรของครัวเรือนชาวนา โดยแบ่งตามขนาดกิจการ

		สมาชิกครอบครัวที่อยู่ประจำ (คน)	ในนั้นมีคนที่ทำเกษตร(คน)	ชั่วโมงทำงานเกษตร	ต่อ 1 คน ในครอบครัว	ต่อ 1 คน ที่ทำงานเกษตร	ชั่วโมงทำงานต่อ 1 หน่วยพื้นที่ (TAN)
กลุ่ม I (~0.5)	1955	4.97	1.62	2,281	459	1,408	620
		(100.0)	(32.6)	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)
	1960	5.01	1.37	1,829	365	1,335	518
		(100.0)	(27.3)	(80.2)	(79.5)	(94.8)	(83.5)
	1965	4.67	.88	1,235	264	1,403	369
		(94.0)	(18.8)	(54.1)	(57.5)	(99.6)	(59.5)
	1970	4.23	.57	893	211	1,567	284
		(85.1)	(13.5)	(39.1)	(46.0)	(111.3)	(45.8)
	1975	4.05	.55	821	203	1,493	271
		(81.5)	(13.6)	(36.0)	(44.2)	(106.0)	(43.7)
กลุ่ม III (1.0~1.5)	1955	6.74	3.33	5,990	889	1,799	483
		(100.0)	(49.4)	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)
	1960	6.22	2.96	5,303	853	1,792	433
		(92.3)	(47.6)	(88.5)	(96.0)	(99.6)	(89.6)
	1965	5.70	2.56	3,953	693	1,544	322
		(84.6)	(44.9)	(66.0)	(78.0)	(85.8)	(66.7)
	1970	5.27	2.31	3,648	692	1,579	295
		(78.2)	(43.8)	(60.9)	(77.8)	(87.8)	(61.1)
	1975	4.96	2.04	3,178	641	1,558	254
		(73.6)	(41.1)	(53.1)	(72.1)	(86.6)	(52.6)
กลุ่ม V (2.0~)	1955	8.26	4.08	7,745	938	1,898	315
		(100.0)	(49.4)	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)
	1960	7.45	3.55	6,628	890	1,867	257
		(90.2)	(47.7)	(85.6)	(94.9)	(98.4)	(81.6)
	1965	6.64	3.13	5,081	765	1,623	200
		(80.4)	(47.1)	(65.6)	(81.6)	(85.5)	(63.5)
	1970	5.91	2.96	4,673	791	1,579	182
		(71.9)	(50.1)	(60.3)	(84.3)	(83.2)	(75.8)
	1975	5.60	2.72	4.25	765	1,575	155
		(67.8)	(48.6)	(55.3)	(81.6)	(83.0)	(49.2)

ที่มา : "NOGYOKEIZAIRUINENTOKEI" เล่ม 1 หน้า 74–77, 92–95, 110–113, 128–129 และ "NOKAKEIZAICHOSAHOKOKU" ประจำปี 1975, หน้า 68–70 ตัวเลขเฉพาะจังหวัดอื่น ๆ ยกเว้นเกาะฮอกไกโด ในวงเล็บคือ ดัชนี เฉพาะ "ในนั้นมีคนที่ทำเกษตร" ที่เป็นสัดส่วนต่อสมาชิกครอบครัวที่อยู่ประจำ

แม้ผู้ที่ทำงานเกษตรจะลดจำนวนลง ก็ยังลดลงช้ากว่ากลุ่มที่ I ฉะนั้น การลดชั่วโมงทำงานเกษตรของชาวนาแต่ละคนจึงเป็นที่เด่นชัดกว่า และเพราะว่าสมาชิกในครัวเรือนมีจำนวนลดลงมากกว่า ดังนั้น แม้จะมีการเพิ่มผลิตภาพผู้ที่ทำงานเกษตรก็ยังมีงานล้นมืออยู่ดี อนึ่ง สำหรับกลุ่มที่ III พอย่างเข้าสู่ทศวรรษที่ 1970 การลดชั่วโมงทำงานค่อนข้างจะมีมากขึ้น ทำให้ผู้ที่ไม่ได้ทำงานเกษตรในแต่ละครอบครัวมีจำนวนมากขึ้น ชาวนากลุ่มที่ III จึงค่อย ๆ มีสภาพใกล้เคียงกับกลุ่มที่ I ยิ่งขึ้น

สรุปก็คือ การเพิ่มผลิตภาพแรงงานในเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนากลับทำให้มีแรงกดดันจากประชากรล้นเกินมากขึ้น จึงมีความจำเป็นต้องลดแรงกดดันดังกล่าวด้วยการประกอบอาชีพอื่นเพิ่มขึ้นตามไปด้วย ในกรณีนั้นสำหรับกลุ่มชาวนาเล็กย่อยที่ประกอบอาชีพอื่นแบบเดินทางเช้าไปเย็นกลับอยู่แล้ว จะยิ่งมีสมาชิกในครอบครัวที่ออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้นทำให้ชาวนากลุ่มนี้มีลักษณะที่เป็นกรรมกรซึ่งมีที่ดินยิ่งขึ้น แต่ในกลุ่ม "ชาวนาชั้นสูง" กว่านี้ อาจเป็นเพราะกระจายอยู่ในที่ที่ห่างไกลกว่าจึงทำให้แม้สมาชิกในครอบครัวส่วนหนึ่งได้ออกไปอยู่นอกภาคเกษตร แรงงานในภาคเกษตรก็ยังมีภาวะล้นเกิน ซึ่งพวกเขาจะแก้ไขปัญหาได้ก็ต้องทำงานรับจ้างรายวันมากขึ้นหรือออกไปทำงานต่างถิ่นมากยิ่งขึ้น

ในกรณีนี้เป็นที่น่าสังเกตุว่าความรุดหน้าของการใช้เครื่องจักรนั้นได้กระตุ้นให้เกิดความผูกพันกับการประกอบอาชีพอื่นด้วย กล่าวคือ การขยายการลงทุนในเครื่องจักร และอุปกรณ์ที่เป็นทุนคงที่อื่น ๆ นั้น ได้ทำให้ครัวเรือนชาวนาต้องการเงินทุนก้อนใหญ่ขึ้นมาในช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งจะทำให้มีหนี้สินเพิ่มขึ้น และถ้าไม่มีรายได้เกษตรเพิ่มตามมาจากการลงทุนแล้ว การ

ชำระเงินต้นและดอกเบี้ยที่กู้มาจะทำได้ก็โดยการเพิ่มรายได้จากอาชีพเสริมเท่านั้นเหตุนี้เครื่องจักรที่ถูกใช้เพื่อลดแรงงานจึงไม่สามารถสำแดงบทบาทได้เต็มที่และอย่างมีประสิทธิผล เพราะต้องถูกกักอยู่ในกรอบของกิจการขนาดเล็กย่อย ตรงกันข้าม การใช้เครื่องจักรกลับสร้างความขัดแย้งยิ่งขึ้น คือทำให้ชาวนาต้องออกไปประกอบอาชีพอื่น เป็นการเพิ่มภาระให้หนักยิ่งขึ้นเข้าไปอีกนั่นเอง

[93] ในการเกษตรญี่ปุ่นช่วงก่อนนี้ ที่แรงงานเกษตรมีช่วงว่างงานทางฤดูกาลที่ยาวนานได้ส่งผลสะท้อนต่อแรงงานเกษตรเป็นอย่างมาก กล่าวคือ สำหรับการทำนาปีละ 2 ครั้งอันเป็นแบบฉบับที่มาตรฐานที่สุดนั้นระหว่างเดือนพฤษภาคม ถึง เดือนมิถุนายน เป็นช่วงที่งานยุ่งที่สุดเพราะต้องเก็บเกี่ยวข้าวสาลีและตระเตรียมการเกษตร (CHŌSEI) จากนั้นก็ต้องไถปรับที่ดิน คราด ปักดำต้นข้าว เหล่านี้เป็นต้น อีกช่วงที่มีงานยุ่งที่สุดเป็นช่วงที่ 2 ก็คือ ระหว่างเดือนตุลาคม จนถึง เดือนพฤศจิกายน เพราะจะต้องเก็บเกี่ยวข้าวเจ้า ตระเตรียมนวดข้าว หว่านเมล็ดข้าวสาลี เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งถ้าหากรวมงานเลี้ยงไหมหรือเลี้ยงสัตว์อื่นด้วยแล้ว ความยุ่งของงานจะเพิ่มขึ้นมากทีเดียว และเพราะมีช่วงเว้นว่างจากการทำงานตามฤดูกาลเช่นนี้เองแรงงานเกษตรจึงปรากฏลักษณะเด่นดังนี้ *ประการที่* 1 ในช่วงเพาะปลูกหรือเก็บเกี่ยว (NŌHANKI) แรงงานในครอบครัวจะถูกระดมให้ทำงานหนักมาก ไม่เพียงพ่อบ้านหรือแม่บ้านจะต้องทำงานวันละสิบกว่าชั่วโมง แม้สมาชิกอื่นในครอบครัวอย่างคนแก่และเด็ก ๆ ที่ทำงานได้ ก็จะถูกเกณฑ์มาทำงานหนักด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเก็บเกี่ยวข้าวสาลีในช่วงฤดูฝน (TSUYU) เนื่องจากถ้าล่าช้าจะเกิดผลเสียหายมาก ฉะนั้น แม้ใน

วันที่ฝนตกก็ไม่อาจหยุดงานได้ และช่วงที่เหมาะสมต่อการปักดำต้นข้าวโดยเฉพาะในแถบโตฮอกกุกับเกาะฮอกไกโดมีเวลาเพียง 1 อาทิตย์หรือ 10 วันเท่านั้น ทำให้ต้องเร่งทำงานให้เสร็จแม้จะต้องอยู่โต้รุ่งก็ตาม การทำงานหนักอย่างหามรุ่งหามค่ำในระยะเวลาสั้น ๆ เช่นนี้เป็นสาเหตุใหญ่ที่บั่นทอนสุขภาพชาวนา โดยเฉพาะแม่บ้านหรือลูกสะใภ้ที่มีฐานะที่อ่อนแอที่สุดในครอบครัว เพราะพวกเธอไม่เพียงแต่จะต้องทำงานเกษตรเท่านั้น ยังจะต้องมีภาระเลี้ยงเด็กและทำงานบ้านส่วนใหญ่ด้วย ในช่วงก่อนหรือหลังคลอดก็ไม่ค่อยจะได้หยุดพัก ทำให้อัตราการแท้งบุตร ตายในครรภ์ และการตายของเด็กทารกมีระดับที่สูงก็มีสาเหตุมาจากสิ่งนี้เอง และการที่บัญหาสตรีในชนบทได้รับความสนใจมากก็มีสาเหตุมาจากสิ่งนี้ด้วย *ประการที่ 2* แม้จะระดมแรงงานในครอบครัวอย่างเต็มที่แล้ว ก็ยังมีคนไม่พออยู่ดีทำให้เลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องใช้แรงงานรับจ้างไม่มากก็น้อย และก็อย่างที่เห็นแล้วในตารางที่ 22 ว่า แม้ครัวเรือนชาวนาเล็กย่อยก็ยังต้องพึ่งพาแรงงานรับจ้าง ซึ่งเรื่องนี้ก็มีเบื้องหลังมาจากสิ่งที่กล่าวแล้ว และถ้าดูจากการสำรวจของปี 1957 อันเป็นปีเดียวกันนี้จะเห็นว่า สำหรับวันทำงานของกรรมกรรับจ้างปีละ 35.0 วันนั้นอยู่ในเดือนมิถุนายน 11.3 วัน (32%) เดือนพฤศจิกายน 5.1 วัน (15%) และเดือนกรกฎาคม 4.5 วัน (13%) ซึ่งใน 3 เดือนนี้รวมกันแล้วคิดเป็นกว่า 60% ของวันทำงานกรรมกรรับจ้างในแต่ละปีทีเดียว

แรงงานรับจ้างดังกล่าวปกติสามารถแบ่งออกเป็น 3 ชนิดคือ "รับจ้างประจำ", "รับจ้างตามฤดู" และ "รับจ้างรายวัน" นอกจากไปนี้ ยังมีการลงแขก (YUI หรือ TEMAKAE) หลงเหลืออยู่บ้าง อันเป็นประเพณีที่ครัวเรือนชาวนาช่วยเหลือผลัดกันทำงานที่แพร่หลายในอดีต นอกจากนี้ใน

ระยะหลัง ๆ ยังมีผู้รับเหมางานไปทำเฉพาะส่วนเพิ่มขึ้นแทนการใช้แรงงานรับจ้าง ส่วน "การร่วมงานเฉพาะส่วน" หรือ "ทำงานร่วมกัน" อันเป็นรูปการใหม่ที่มาแทนการลงแขกก็เป็นที่แพร่หลายมากขึ้น ซึ่งล้วนเรียกได้อีกอย่างว่าเป็น "*รูปการในใช้แรงงานของผู้อื่น*" ในแรงงานรับจ้างทั้งหมดนี้ สิ่งที่เรียกว่าเป็น "การรับจ้างประจำ" ก็คือ การรับจ้างตลอดทั้งปี ซึ่งถ้ายกเว้นกรณีพิเศษที่เจ้าของกิจการยังเป็นเด็กหรือกำลังเจ็บป่วยแล้วสามารถพบเห็นรูปการรับจ้างแบบนี้ได้เพียง 2 กรณีเท่านั้นคือ *กรณีที่ 1* เป็นการจ้างประจำในกิจการที่ค่อนข้างใหญ่ของเจ้าที่ดินที่ลงมือทำนาเอง ซึ่งยังหลงเหลืออยู่ในท้องถิ่นที่ค่อนข้างล้าหลังอย่างในโตฮอกกุหรือส่วนหนึ่งของเกาะคิวชู กิจการแบบชาวนารวยหรือเจ้าที่ดิน (GŌNŌ) เช่นนี้ดำรงอยู่ตั้งแต่สมัยโตกุงาว่า และเป็นที่แพร่หลายไปทั่วประเทศจนถึงสมัยเมยจิ แต่พอถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 ส่วนใหญ่ก็ได้สลายตัวไปจะหลงเหลือเพียงเล็กน้อยในภายหลังก็แต่ในท้องที่ที่ล้าหลังเท่านั้น โดยเฉพาะในระยะหลังจะถือว่ากิจการแบบนี้สาบสูญไปแล้วก็ย่อมได้ *กรณีที่ 2* เป็นการจ้างประจำในสาขาการปลูกผลไม้ เลี้ยงวัวนม และเลี้ยงไก่ สาขาเหล่านี้เมื่อเปรียบกับสาขาเพาะปลูกแล้วมีความเป็นหน่ออ่อนของกิจการแบบนายทุนมากกว่า แม้ยังอ่อนแออยู่ก็ตาม ลูกจ้างเหล่านี้เมื่อเปรียบเทียบกับลูกจ้างในกรณีที่ 1 แล้วกล่าวได้ว่า มีลักษณะของกรรมาชีพสมัยใหม่มากกว่า อย่างไรก็ตาม การใช้แรงงานประจำนี้ ในการเกษตรญี่ปุ่นปัจจุบันถือได้ว่าเป็นข้อยกเว้น เพราะตามข้อเท็จจริงจะพบว่าขณะที่การสำรวจในปี 1920 มีแรงงานรับจ้างประจำถึง 560,000 คน แต่พอมาในปี 1947 กลับลดเหลือเพียง 110,000 คน และเหลือเพียง 12,000 คนในปี 1975

ต่อไปสิ่งที่เรียกว่า "การรับจ้างตามฤดู" ก็คือ การรับจ้างที่กำหนดระยะเวลาชัดเจนว่าเป็น 1 หรือ 2 เดือนซึ่งรูปการแบบนี้ เมื่อก่อนเป็นที่นิยมมากในแถบที่มีการเลี้ยงไหม ปลูกชา และปลูกผลไม้ เช่น จากการสำรวจสำมะโนครัวปี 1960 ในครัวเรือนชาวนาที่จ้าง "แรงงานรับจ้างตามฤดู" ทั้งหมด 102,000 ครัวเรือนนั้น ส่วนใหญ่อยู่ในแถบจังหวัดชิซุโอกะ, ไซตามา่, นิงะตะ, กุนม่า และนางาโน่ซึ่งรวมแล้วได้ถึง 25,000 ครัวเรือน (25 %) แต่เนื่องจากว่าในระยะหลังกิจการเลี้ยงไหมได้ทรุดโทรมลงมากทำให้ "การรับจ้างตามฤดู" ลดจำนวนลงมากด้วย แม้การสำรวจสำมะโนครัวเองตั้งแต่ปี 1965 เป็นต้นมาก็ยังได้รวมเอา *"การรับจ้างตามฤดู"* กับ *"การรับจ้างเป็นรายวัน"* เข้าด้วยกันโดยเรียกรวม ๆ ว่า *"การรับจ้างชั่วคราว"* เดิม *"การรับจ้างรายวัน"* จะกินเวลาไม่กี่วันในช่วงปักดำต้นข้าว แต่ในระยะหลังมีการใช้แรงงานรับจ้างรายวันในการเกี่ยวข้าว ตางหญ้า และเอาถุงห่อผลไม้ด้วย อย่างไรก็ดี "การรับจ้างชั่วคราว" เองก็ลดจำนวนลงมากเช่นกัน กล่าวคือ ในปี 1955 มีจำนวน 76.8 ล้านคน – วันทำงาน (mandays) (NOBENINSŪ) ต่อมากลับลดลงต่ำกว่าครึ่ง เหลือเพียง 34.5 ล้านคนวันทำงานในปี 1975

[94] ความรุดหน้าในการใช้เครื่องจักรการเกษตร โดยเฉพาะการแพร่หลายของเครื่องปักดำต้นข้าว (TAUEKI) กับเครื่อง combine แบบนวดข้าวเองตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 ทำให้รูปแบบในการจัดสรรแรงงานข้างต้นเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ มันทำให้ช่วงเวลาที่งานยุ่งที่สุดในช่วงฤดูใบไม้ผลิกับฤดูใบไม้ร่วงต้องเลื่อนออกไป มีผลให้การกระจายแรงงานในแต่ละเดือนมีความเท่าเทียมกันมากขึ้น แน่นอนว่ายังมีปัจจัยอื่นที่ส่งเสริมด้วยอย่างเช่น

การเลิกปลูกพืชอื่น (URASAKU) นอกฤดูทำนา การเลิกปลูกพืชในฤดูหนาวและการล่มจมของกิจการเลี้ยงไหม ฯลฯ นอกจากนี้ ความก้าวหน้าของยากำจัดวัชพืชได้ช่วยลดงานขจัดวัชพืชลงไปมาก และการแพร่หลายของปุ๋ยเคมีก็ทำให้สามารถให้ปุ๋ยแก่พืชได้ง่ายขึ้นมาก แต่สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ เครื่องปักดำต้นข้าวกับเครื่อง combine ที่ส่งผลให้การเกษตรญี่ปุ่นเปลี่ยนแปลงถึงขั้นปฏิวัติ

ในกรณีนี้สิ่งที่เกิดขึ้นก่อนอื่นก็คือ การหายไปอย่างรวดเร็วของแรงงานรับจ้าง และการลดลงอย่างฮวบฮาบของแรงงานรับจ้างที่เราเห็นแล้วในหัวข้อที่ 93 ก็เป็นการแสดงออกของสิ่งนี้นั่นเอง สิ่งนี้จะว่าไปแล้วก็เป็นเรื่องธรรมดา เพราะเดิมการใช้แรงงานรับจ้างของชาวนาย่อยนั้นไม่ได้มีจุดประสงค์ที่จะเอามูลค่าส่วนเกิน แต่เป็นการใช้เพื่อเสริมแรงงานในครอบครัวเท่านั้น ซึ่งถ้ามองจากการคำนวณเศรษฐกิจของครัวเรือนชาวนาแล้ว มันจึงเป็น "สิ่งเลวที่จำเป็น" (necessary evil) ที่ไม่มีได้จะเป็นการดี กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เนื่องจากชาวนาญี่ปุ่นส่วนใหญ่ได้รับรายได้การเกษตรจำนวนพอ ๆ กับค่าจ้างกรรมกรหรือต่ำกว่าอยู่แล้ว (ดังเห็นแล้วในหัวข้อที่ [78]) ฉะนั้น ในทางหลักการการควักกระเป๋าตัวเองเอาค่าจ้างของตนไปจ้างผู้อื่น จึงเป็นผลลบต่อเศรษฐกิจของครัวเรือนชาวนา มากกว่าที่จะเป็นผลบวก ดังนั้น แม้กรณีที่ใช้เครื่องจักร ก็ไม่ได้ใช้เครื่องมือขูดรีดแรงงานผู้อื่น กล่าวคือ ไม่ได้ใช้เครื่องจักรในฐานะที่เป็นทุนตามความหมายที่เข้มงวด แต่ใช้ในฐานะที่เป็นเครื่องมือที่จะขจัดการพึ่งพิงแรงงานผู้อื่นเสียมากกว่า กล่าวตามนัยนี้ การลดลงอย่างฮวบฮาบของแรงงานรับจ้างจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างที่ควรจะต้องเกิดขึ้น

แต่การกล่าวเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่า ครัวเรือนชาวนาทั้งหมดจะมีเครื่องจักรดังกล่าวอยู่ครบชุด เพราะแม้ว่าครัวเรือนชาวนาเล็กย่อยต่างซื้อเครื่องจักรมาใช้จนมีสภาพการลงทุนที่ล้นเกินก็ตาม (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [91]) แต่ครัวเรือนชาวนาเล็กย่อยที่ประกอบอาชีพอื่นด้วย (REISAIKENGYŌNŌKA) ก็ไม่ได้ประโยชน์ (merit) จากการลงทุนซื้อเครื่องจักรนี้ ถึงเป็นครัวเรือนชาวนาที่มีขนาดกิจการใหญ่หน่อยก็เช่นกัน ถ้าหากเจ้าบ้านต้องออกไปทำอาชีพอื่นเป็นประจำแล้ว ถึงซื้อเครื่องจักรไปก็ไม่มีเวลาจะใช้ สภาพเช่นนี้ทำให้ครัวเรือนชาวนาที่ไม่มีเครื่องจักรต้องหันมาใช้ "วิธีรับเหมาทำงาน" (SAGYŌUKEOI) แทนแรงงานรับจ้างแบบก่อน อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็น "การรับเหมาทำงาน" หรือรับจ้างไถนาก็เหมือนกัน ในเนื้อหา กล่าวคือ มีการจ่ายเงินแก่ครัวเรือนชาวนาที่มีเครื่องจักรเพื่อให้พวกนี้ไถนา ปรับที่ดิน ปักดำต้นข้าว และเกี่ยวข้าวให้แทน การรับงานเช่นนี้ถ้ามองจากด้านของชาวนาที่มีเครื่องจักร ค่ารับเหมาที่ได้จะช่วยเพิ่มอัตราการใช้เครื่องจักร ซึ่งเป็นการบรรเทาแรงกดดันของการลงทุนที่ล้นเกิน

ที่แน่นอนกว่านั้นก็คือ มีการลดลงของแรงงานเกษตรในครัวเรือนเนื่องจากการนี้ด้วย ถ้าดู "การสำรวจเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา" จะพบว่าชั่วโมงการทำงานเกษตรโดยเฉลี่ยของแต่ละครอบครัวราว ๆ 5,000 ชั่วโมงในปี 1952 นั้นได้ลดลงเป็น 3,696 ชั่วโมงในปี 1960 เป็น 2,454 ชั่วโมงในปี 1970 และเป็น 2,100 ชั่วโมงในปี 1975 แต่การลดแรงงานเกษตรดังกล่าวมิได้หมายความว่า แรงงานของครัวเรือนชาวนาทั้งหมดจะลดจำนวนลง ทั้งมิได้หมายความว่าพวกชาวนาได้หลุดพ้นจากงานหนัก ทั้งนี้เพราะ

พวกเขาต้องทำงานในอาชีพอื่นด้วยนั่นเอง (KENGYŌRŌDŌ) จากข้อเท็จจริงใน "การสำรวจเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา" ปรากฏว่าชั่วโมงการทำงานทั้งหมดของครอบครัวซึ่งรวมทั้งงานที่ทำอาชีพอื่นประกอบด้วยได้เปลี่ยนจาก 5,921 ชั่วโมง (รวมระยะเวลาทำงานอื่นที่มิใช่การเกษตรจำนวน 884 ชั่วโมง) ในปี 1952 เป็น 5,924 ชั่วโมง รวมระยะเวลาทำงานอื่นที่มิใช่การเกษตร (2,228 ชั่วโมง) ในปี 1960 และเป็น 5,402 ชั่วโมงรวมระยะเวลาทำงานอื่นมิใช่การเกษตร (2,948 ชั่วโมง) ในปี 1960 เป็น 5,116 ชั่วโมง รวมระยะเวลาที่ทำงานอื่นมิใช่การเกษตร (3,016 ชั่วโมง) ซึ่งจะเห็นว่าระยะเวลาทำงานทั้งหมดแทบไม่ได้ลดลงเลย มิหนำซ้ำ หากคิดว่าในแต่ละปีดังกล่าวสมาชิกในครอบครัวได้ลดจำนวนลงจาก 6.41 คนเป็น 5.62 คน 4.86 คน และ 4.54 คน ตามลำดับ จะพบว่าสมาชิกครัวเรือนชาวนาแต่ละคนกลับทำงานมากขึ้นด้วยซ้ำ

การขยายตัวอย่างรวดเร็วของ แรงงานที่ทำอาชีพอื่นด้วยในกรณีนี้ก็อย่างที่ได้ทำให้กระจ่างชัดแล้วในหัวข้อที่ [80] ว่า ไม่ได้เกิดจากความรุดหน้าในการใช้เครื่องจักรเสมอไป แต่ความรุดหน้าของการใช้เครื่องจักรนี้ด้านหนึ่งได้ทำให้เกิดแรงงานล้นเกิน อีกด้านหนึ่งทำให้รายได้การเกษตรมีสัดส่วนตกต่ำลง (เกิดความยากจนทั้งที่ใช้เครื่องจักร) ซึ่งทั้งคู่ประสานกันผลักดันให้ชาวนาหันไปทำอาชีพอื่นด้วย และในกรณีสุดโต่งมาก ๆ ก็คือการที่ชาวนาต้องออกไปหางานต่างถิ่นทำเพื่อหาเงินใช้หนี้ที่เกิดจากการซื้อเครื่องจักร

ทว่า การขยายตัวของการทำอาชีพอื่นด้วยดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งรูปแบบต่าง ๆ ในหมู่แรงงานชาวนา แม้กรณีที่ทำงานนอกบ้าน

แบบไปเช้าเย็นกลับ (TSUKINKENGYO) โดยเฉพาะการที่เจ้าบ้านหรือผู้รับช่วงต้องไปทำงานพิเศษได้ทำให้งานเกษตรส่วนใหญ่ ตกอยู่ในภาระของคนชราและแม่บ้าน อันเรียกกันว่า "SANCHAN NOGYO" (การเกษตรโดยคุณตา คุณยาย และคุณแม่) ซึ่งการเกษตรเช่นนี้มักเป็นการเพิ่มงานที่หนักอึ้งให้แก่ผู้ที่อ่อนแอกว่าในด้านการทำงาน และยิ่งถ้าการทำงานในอาชีพอื่น ด้วยขยายต่อไปถึงกลุ่มชาวนาที่มีขนาดกิจการใหญ่แล้ว คนชราและสตรีจะต้องเป็นหลักในการทำนาในพื้นที่ถึง 1 หรือ 2 เฮคเตอร์ อันจะทำให้การทำงานหนักเกินตัวของแรงงานเกษตรกลายเป็นปัญหาใหญ่ขึ้น ซึ่งบ่อยครั้งปรากฏตัวออกมาในรูปของโรคชาวนาสตรีที่เพิ่มขึ้น

แต่ในท่ามกลางการทำงานอาชีพอื่นประกอบด้วยทั้งหมด ประเภทที่มีปัญหาที่สุดคือการไปทำงานต่างถิ่น (DEKASEGI) จุดหมายปลายทางที่แรงงานไปทำงานถิ่นนั้น ค่อนข้างหลากหลายยิ่งขึ้น ถ้าดูจากการสำรวจในปี 1975 จะเป็นดัง*ตารางที่ 54* อันเห็นได้ว่า โดยส่วนรวมแล้วเกือบ 70% ได้แก่งานก่อสร้าง รองลงมาคือ กิจการผลิตแบบหัตถอุตสาหกรรม (SEIZOGYO) ซึ่งในกิจการดังกล่าวอุตสาหกรรมประเภทอาหารได้ครองสัดส่วนกว่าครึ่ง ยิ่งตั้งแต่ครึ่งหลังทศวรรษที่ 1960 ที่แรงงานญี่ปุ่นเริ่มขาดแคลนยิ่งขึ้น ทำให้มีการใช้แรงงานกรรมกรที่ทำงานต่างถิ่นในอุตสาหกรรมเครื่องจักรและอื่นๆ โดยเฉพาะในช่วงก่อนวิกฤตการณ์น้ำมันครั้งที่ 1 จะเห็นได้ชัดถึงการเพิ่มขึ้นของจำนวนกรรมกรประเภทนี้ สำหรับการกระจายแรงงานโดยแบ่งตามภาคผลิตกรรมนั้น ไม่ค่อยจะมีความแตกต่างกันระหว่างเพศชายกับเพศหญิง เพียงแต่ว่าในกิจการบริการและพาณิชย์ค่อนข้างจะมีสัดส่วนของผู้หญิงมากกว่า ส่วนใหญ่คงเนื่องจากการจ้างกรรมกรซึ่ง

ตารางที่ 54
สภาพของการออกไปทำงานต่างถิ่น (ปี 1975)

(หน่วย : พันคน)

	อายุ ปี	กิจการเกษตร ป่าไม้ ประมง	ก่อสร้าง	หัตถกรรม-สายการผลิต	อาหาร	ขนส่ง สื่อสาร	บริการ พาณิชย์	อื่น ๆ	รวม
ชาย	19	0.4	3.6	0.5	0.1	0.2	0.3	—	4.9 (2.6)
	35	1.2	29.0	6.6	2.8	2.0	0.7	0.2	39.8 (20.9)
	59	2.5	85.5	25.1	13.2	2.3	2.7	0.9	118.9 (62.1)
	60	0.2	7.7	3.4	2.9	0.2	0.1	—	12.0 (6.3)
	รวม	4.5	125.7	35.6	18.8	4.6	3.9	1.2	175.5 (92.2)
หญิง	19	0.2	0.2	0.4	0.3	—	—	—	0.8 (0.4)
	35	0.1	2.4	0.9	0.4	0.2	0.6	—	4.1 (2.1)
	59	0.6	4.5	2.4	0.9	—	1.5	—	8.7 (4.6)
	60	—	0.4	0.2	0.2	—	0.7	—	1.3 (0.7)
	รวม	0.0	7.3	3.9	1.8	0.3	2.7	—	14.9 (7.8)
รวมทั้งหมด		5.5 (2.9)	132.9 (69.7)	39.5 (20.7)	20.6 (10.8)	4.9 (2.6)	6.6 (3.5)	1.2 (0.6)	190.4 (100.0)

ที่มา : NORINSHO "NOKASHUGYODOKO CHOSAHOKOKUSHO" ประจำปี 1975 หน้า 82

การที่เลขบางตัวไม่ลงตัวเพราะมีการปัดเศษ

มาทำงานต่างถิ่นเพื่อเป็นคนใช้ (JOCHU) ชั่วคราวตามโรงแรมในแหล่งท่องเที่ยวหรือที่เล่นสกีในช่วงงานยุ่งมาก ๆ นั่นเอง

ที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ ผู้ที่ออกมาทำงานต่างถิ่นนั้น ค่อนข้างจะเป็นผู้ที่มีอายุ เพราะเกือบ 75% ของผู้ที่ออกไปทำงานต่างถิ่นล้วนมีวัยเกิน 35 ปี ที่เป็นเช่นนี้ว่าไปแล้วก็เป็นเรื่องธรรมดาเพราะว่าผู้ที่ออกมาทำงานต่างถิ่นนั้นส่วนใหญ่เป็นเจ้าบ้าน แม่บ้าน หรือผู้รับช่วงต่อ ถ้าดูเฉพาะเพศชายในตารางที่ 54 จะพบว่า 65% เป็นเจ้าบ้าน ส่วนอีก 30% เป็นผู้รับช่วงต่อ

ที่จริงสามารถพิจารณาปัญหาของแรงงานที่ออกมาทำงานต่างถิ่นได้จากหลาย ๆ ด้าน แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงสิ่งที่คิดว่าสำคัญที่สุดเพียง 2 ประเด็น คือ *ประเด็นที่ 1* เพราะส่วนใหญ่ออกไปทำงานจำพวกโยธาจึงทำงานในสภาพแวดล้อมที่แย่มาก มิหนำซ้ำยังเกิดอุบัติเหตุจากการทำงานบ่อย ๆ แต่เดิมในกรณีของกิจการโยธาก่อสร้างในญี่ปุ่นนั้นผู้ที่ว่าจ้างกรรมกรที่ออกมาทำงานต่างถิ่น มักเป็นวิสาหกิจขนาดเล็กย่อยที่อยู่ปลายแถวของบริษัทผู้รับเหมาก่อสร้าง ในที่อย่างนั้นอุปกรณ์ที่พักก็ไม่ดี ครัวก็ไม่ถูกสุขลักษณะ และยังต้องทำงานจนดึกดื่นบ่อย ๆ ผู้คนที่ออกมาทำงานต่างถิ่น ซึ่งอยากได้ค่าจ้างมาก ๆ จึงมักทำงานทั้งวันโดยไม่ยอมมีวันหยุด และยังต้องทำงานที่ไม่เคยชินโดยไม่ได้รับการฝึกอบรมมาก่อน ทำให้เกิดอุบัติเหตุจากการทำงานถึงขั้นบาดเจ็บสาหัส หรือเสียชีวิตบ่อย ๆ เนื่องจากส่วนใหญ่มีวัยกลางคนหรือสูงอายุ แต่ต้องทำงานหนักจึงมักเกิดโรคหัวใจ หรือเส้นในสมองแตก สรุปได้ว่า งานเช่นนี้มีลักษณะที่บั่นทอนทำลายสุขภาพเป็นอย่างมาก ยิ่งกว่านี้เจ้าของวิสาหกิจขนาดกลางย่อยส่วนมากมักไม่ทำการประกัน

สังคมอย่างเพียงพอ และไม่ค่อยจะปฏิบัติตามกฎหมายแรงงาน จึงมีอยู่ไม่น้อยซึ่งเกิดกรณีเลวร้ายมากถึงกลับบิดพริ้วไม่จ่ายค่าจ้าง พวกเขาเหล่านี้จึงเป็นกรรมกรขั้นต่ำสุดในสังคมญี่ปุ่น และประชากรล้นเกิน[34] ของชนบทญี่ปุ่นปัจจุบันก็เป็นสิ่งที่สามารถจะเกี่ยวพันได้ก็แค่กับตลาดแรงงานที่อยู่ในระดับต่ำสุดเช่นนี้เท่านั้น

ประเด็นที่ 2 คือ บทบาทของมันที่ไม่เพียงแต่จะทำลายชีวิตครอบครัวของชาวนาเท่านั้น หากยังทำลายหน้าที่ (Function) ทางสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ของชนบทด้วย เพราะเจ้าบ้านหรือหัวหน้าครอบครัวจะต้องออกจากบ้าน (RUSU) ถึงปีละ 8–10 เดือน บางทีรวมถึงแม่บ้านด้วย ทำให้เหลือแต่คนชรากับเด็กเท่านั้นที่อยู่ในบ้าน ซึ่งคงทำให้วิถีชีวิตในครอบครัวดำเนินไปได้ยาก และยังทำให้เวลาส่วนใหญ่ในรอบปีของหมู่บ้านปราศจาก

---

34 ในที่นี้จำเป็นที่จะต้องเอาใจใส่ในกลไก (mechanism) ที่ทำให้ประชากรล้นเกินในชนบทก่อตัวขึ้นเป็นพิเศษ กล่าวคือ ประชากรล้นเกินในชนบท ไม่ใช่สิ่งที่จะเข้าใจอย่างง่าย ๆ ว่า เป็นเพราะมีประชากรชาวนามากกว่าพื้นที่เพราะปลูกเหมือนอย่างที่เข้าใจกัน เพราะการที่ประชากรมีล้นเกินไม่ใช่ปัญหาทางเทคนิคที่มีคนล้นหรือไม่พอ แต่เป็น *ปัญหาทางเศรษฐกิจ* เพราะแม้มีงานทำอย่างเพียงพอในภาคเกษตร แต่ถ้าแค่ทำงานเช่นนั้นแล้วไม่เพียงพอต่อการยังชีพแล้ว พวกชาวนาก็ต้องออกไปหางานอื่นมาทำเพิ่มอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งสิ่งนี้จะก่อให้เกิดประชากรล้นเกินขึ้น ในสภาพปัจจุบัน เนื่องจากผลของการที่ประชากรในภาคเกษตรได้ลดลงเป็นอย่างมาก ทำให้แม้ในภาคเกษตรเองก็ยังขาดแคลนแรงงาน จึงทำให้มีการใช้เครื่องจักรขึ้นมาทดแทน แต่ความยากจนที่เกิดขึ้นมาจากการใช้เครื่องจักรกลับเป็นตัวทำให้ แรงงานของชาวนาล้นเกินขึ้นมาอีก ผลก็คือ การปล่อยทิ้งไว้ให้ว่างของกิจการเกษตรมีมากขึ้น ในขณะเดียวกัน ประชากรล้นเกินในชนบทก็แห่ไปยังตลาดแรงงานนอกภาคเกษตรมากยิ่งขึ้น สภาพความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนเช่นนี้จึงเป็นความยากลำบากในการศึกษาปัญหาประชากรล้นเกิน

ประชากรในวัยทำงาน เหลือเพียงคนชราและเด็ก จึงเป็นการยากที่หมู่บ้านจะรักษาหน้าที่ (Function) ทางสังคมต่อไปได้ อย่างในที่หิมะสุมหนามาก แม้จะกวาดหิมะก็ทำไม่ได้แล้วในที่สุดก็ไม่มีใครอยู่ในที่นั้นอีกต่อไปได้ เรื่องอย่างนี้เคยเกิดขึ้นแล้ว

จะเห็นว่า การใช้เครื่องจักรบ่อยครั้งกลับไปเพิ่มความหนักหน่วงให้แก่การทำงานของชาวนา ทั้งยังทำลายสุขภาพและชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนา แน่นอนว่า นี่ไม่ใช่เนื่องจากตัวเครื่องจักรเอง แต่มันเป็นผลที่แสดงออกมาผ่านเครื่องจักร ภายใต้ความสัมพันธ์ทางการผลิตที่แน่นอนอันหนึ่ง ปัญหาจึงอยู่ที่ตัวความสัมพันธ์ทางการผลิตนั้น กล่าวคือ มันเป็นความขัดแย้งที่อยู่ในการเกษตรญี่ปุ่นที่ไม่สามารถหลุดพ้นจาก *"สภาพเล็กย่อย"* หรือเป็นความขัดแย้งที่มีอยู่ในเศรษฐกิจญี่ปุ่นที่แม้จะมีการทำอาชีพอื่นด้วยมากขึ้นแต่การหลุดพ้นจากการเกษตร (RINO) ก็ยังเป็นไปได้ไม่ราบรื่น ซึ่งการอธิบายเรื่องนี้อย่างลึกซึ้งขึ้นจะเป็นภาระกิจของหนังสือนี้ตลอดทั้งเล่ม

บทที่ 3
การก่อตัวของราคาผลผลิตเกษตร

(1) พัฒนาการของการเกษตรแบบการค้า

(95) อย่างที่ได้ชี้แล้วในหัวข้อที่ [22] ว่า พัฒนาการของเศรษฐกิจสินค้า จะดึงเอาชาวนาเข้ามาอยู่ในเศรษฐกิจสินค้าอย่างเลี่ยงไม่ได้ แน่นอนเศรษฐกิจสินค้าเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ "*แบบเฉพาะส่วน*" ก่อนหน้าทุนนิยมมานาน แต่ช่วงนั้นมันเป็นเพียงการแลกเปลี่ยนสินค้าจำพวกของฟุ่มเฟือยที่เป็นของแปลกมาจากนอกชุมชนที่ยัง "ชีพด้วยตัวเองเป็นหลัก" ในขั้นตอนนี้พวกชาวนาจึงสัมพันธ์กับเศรษฐกิจสินค้าในรูปที่ว่ามีการขายส่วนเกินที่เหลือจากการบริโภคในครัวเรือนแบบโดยบังเอิญเท่านั้น แต่พร้อม ๆ กับพัฒนาการของทุนนิยม อุตสาหกรรมในครัวเรือนที่เคยผูกติดกับเศรษฐกิจชาวนามาแต่ดั้งเดิมก็ค่อย ๆ ถูกทำลายและถูกแทนที่ด้วยผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมจำพวกเครื่องอุปโภคบริโภคและปัจจัยการผลิตที่รุกล้ำเข้ามาในเศรษฐกิจชาวนาในรูปของ*สินค้า* เมื่อถึงขั้นนี้ "*การกลายเป็นสินค้า*" ของผลผลิตเกษตรก็ไม่อาจเป็นความบังเอิญอีกต่อไปได้ แม้ว่าชาวนายังสามารถ "เลี้ยงชีพด้วยตัวเอง" ในเรื่องอาหารได้เป็นส่วนใหญ่ก็ตาม แต่ถ้าไม่มีการแปรผลผลิตให้เป็นสินค้าเพื่อแลกกับเงินตรา ชาวนาจะไม่อาจดำรงชีพและธำรงค์การผลิตได้อีกต่อไป ฉะนั้น ในที่นี้ แม้การผลิตทางการเกษตรเองก็ได้กลายเป็นส่งที่มีเป้าหมายเพื่อการขายตั้งแต่แรก ทำให้การเกษตรก็กลายเป็นการผลิตสินค้า เพื่อการค้าไป การเกษตรที่มีเป้าหมายเพื่อการผลิตเป็นสินค้าเช่นนี้ เราเรียกว่า "*การเกษตรแบบการค้า*" (SHOGYO TEKI NOGYO)

[96] เศรษฐกิจสินค้าในญี่ปุ่นได้แพร่ซึมเข้าไปในชนบทอย่างลึกล้ำตั้งแต่ช่วงกลางสมัยโตกุงาว่าแน่นอนการแพร่ซึมนี้ยังมีความแตกต่างกันมากในแต่ละท้องที่ แต่กล่าวโดยทั่วไปพืชผลที่เป็นสินค้าจำพวกต้นหม่อน (KUWA), ใบชา, paper mulberry (KOZO), ครั่ง (URUSHI), ดอกไม้แดง (BENIBANA), ดอกไม้คราม (AI), ปอ (ASA), ฝ้าย (WATA), rapeseed (NATANE), Wax tree (HAZE), อ้อย, sweet potato (SATSUMAIMO), มันฝรั่ง (JAGAIMO) และผัก เหล่านี้ได้ปลูกกันอย่างแพร่หลายถึงขนาดมีการซื้อปุ๋ยโดยเฉพาะปุ๋ยปลาเข้ามาใช้กันเป็นจำนวนมาก แต่การแพร่ซึมเข้าสู่ชนบทของเศรษฐกิจสินค้าอย่างจริงจังนั้นคิดว่าเริ่มตั้งแต่หลังเปิดประเทศ (ปี 1858) ในปลายสมัยโตกุงาว่า (BAKUMATSU) โดยเฉพาะตั้งแต่หลังการปฏิรูปเมยจิ (ปี 1868) ที่พันธะแบบฟิวดัลในรูปแบบต่าง ๆ ได้ถูกขจัดออกไป ทำให้การผลิตสินค้าโดยเสรีและการไหลเวียนของสินค้าดำเนินไปได้ ซึ่งนำไปสู่กระบวนการก่อตัวของตลาดสินค้าในระดับประเทศ และในกรณีนี้ที่สำแดงบทบาทเป็นคานงัดดึงให้ชาวนาเข้ามาผูกพันกับเศรษฐกิจสินค้าอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้นก็คือ *การปรับปรุงภาษีที่ดิน* (CHISO KAISEI) ที่เริ่มตั้งแต่ปี 1873 กับ *ภาวะเงินเฟ้อ* ที่เริ่มขึ้นตั้งแต่ปลายสมัยโตกุงาว่า และมารุนแรงยิ่งขึ้นในสมัยเมยจิโดยเฉพาะตั้งแต่หลังสงครามเซยนาม (SEINAN SENSO ปี 1877) ซึ่งสภาวะเงินเฟ้อนี้ดำรงอยู่ถึงปี 1881 ที่มีการปรับปรุงการคลัง ZAISEI SEIRI) ตามนโยบายของนาย (MATSU KATA) รวมทั้ง*ภาวะเงินฝืด*ที่ติดตามมาภายหลังการปรับปรุงการคลังดังกล่าว

ก่อนอื่นสิ่งที่เรียกว่า การปรับปรุงภาษีที่ดิน ก็คือ งานที่รัฐบาลได้เปลี่ยนวิธีการเก็บภาษีจาก*ส่วย*แบบเก่า (ค่าเช่าที่ดินที่เป็นผลผลิตแบบฟิวดัล)

อันสืบทอดมาจากสมัยโตกุงาว่า ตั้งแต่ปี 1869 ที่ยกเลิกระบบการปกครองแบบแคว้น (HANSEKIHŌKAN) ไปเป็นการเก็บภาษีที่ดินสมัยใหม่ ทั้งนี้เพื่อสถาปนาพื้นฐานทางการคลังให้กับรัฐบาลปฏิรูปเมยจิ ส่วยเหล่านี้เป็นที่มาของ "เงินคลัง" ที่สำคัญมากของรัฐบาลปฏิรูป กล่าวคือ ในปี 1872 มันครองสัดส่วน ถึง 40% ของรายรับทั้งหมดของรัฐบาลและคิดเป็นกว่า 80% ของรายรับประจำ แต่การเก็บส่วยเช่นนี้ไม่เพียงขาดดุลยภายในภาระของแต่ละท้องถิ่นเท่านั้นแต่เพราะมันเป็นการเรียกเก็บในรูปของสิ่งของซึ่งผันผวนตามสภาวะการเพาะปลูกในแต่ละปี ทำให้ไม่สะดวกและไม่เหมาะสมที่จะเป็นแหล่ง *"เงินคลัง"* ที่สำคัญสำหรับรัฐบาลปฏิรูปซึ่งเป็นรัฐสมัยใหม่ที่เป็นเอกภาพดังนั้นตั้งแต่เดือนมีนาคม 1870 รัฐบาลจึงหันมาเปลี่ยนส่วยผลผลิตส่วนหนึ่งเป็น*เงินส่วย*แทน ต่อมาในปี 1872 มีการอนุญาตให้ซื้อขายที่ดินโดยเสรี และยอมรับสิทธิในการครอบครองที่ดินอย่างถูกต้องตามกฎหมายซึ่งผู้ครอบครองที่ดินจะได้รับโฉนด (CHIKEN) ด้วย นอกจากนี้ยังมีการสำรวจราคาที่ดินทั่วประเทศเพื่อเตรียมการออกพระราชบัญญัติปรับปรุงภาษีที่ดินในเดือนกรกฎาคม ปี 1873 ทำให้ส่วย (KOSO) ถูกแทนที่ดินสมัยใหม่อย่างจริงจัง กว่าที่งานปรับปรุงอันนี้จะเสร็จบริบูรณ์ก็กินเวลาถึงปี 1881 และมีผลให้ส่วยผลผลิตซึ่งผันผวนตามความบริบูรณ์ของการผลิตถูกเปลี่ยนเป็น*ภาษีที่ดิน*อันเป็นเงินที่มีจำนวนคงที่ และประเมินจากราคาที่ดินไร่นา แต่ภาษีที่ดินที่ปรับปรุงใหม่นี้ อย่างน้อยในช่วงหลายปีแรก ๆ ก็ยังมีอัตราที่หนักมาก คือราว 34% ของผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้ทั้งหมด แน่นอนการเก็บภาษีที่ดินนี้ต่างจากส่วยแบบเดิมตรงที่มีลักษณะเป็นเอกภาพทั่วทั้งประเทศ ทำให้มีความสมดุลย์ในด้านภาระการเสียภาษียิ่งขึ้นระดับหนึ่งแต่ถ้าดูจากส่วนรวมแล้ว ภาษีที่ดินนี้อัตราหนักหน่วงแทบไม่แตกต่างจากส่วย

ที่เคยเก็บเลย และอย่างที่ทราบแล้วว่า ภาษีที่ดินแทบเป็นที่มาของรายรับประจำเพียงหนึ่งเดียวของรัฐบาลปฏิรูปเมยจิ ในขณะที่รัฐบาลมีความจำเป็นต้องใช้จ่ายทางการคลังเป็นอย่างมาก นับตั้งแต่การนำเอาระบอบสถาบันสมัยใหม่แบบต่าง ๆ เข้ามาใช้ การก่อสร้างอุตสาหกรรมสมัยใหม่ การสถาปนากองทัพสมัยใหม่ การจัดการปัญหาหนี้สินของแคว้น (HAN) ต่าง ๆ ของรัฐบาลโตกุงาว่า ตลอดจนการสลายชนชั้นซามูไร ซึ่งล้วนจำเป็นต้องออกพันธบัตรรัฐบาล (public debt) เป็นจำนวนมาก ทำให้รัฐบาลมีภาระต้องจ่ายดอกเบี้ยและไม่มีทางลดรายรับจากภาษีที่ดินลงได้

อย่างไรก็ตาม การเก็บภาษีที่ดินแบบใหม่เป็นตัวเงินอย่างหนัก ถ้าชำระล่าช้าจะถูกปรับเพิ่มอีกเดือนละ 0.5% ถ้าไม่ชำระเกินกว่า 3 เดือนจะถูกลงโทษให้ล้มละลาย (SHINDAI KAGIRI) ได้กลายเป็นปัญหาใหญ่มากสำหรับชาวนา ซึ่งถ้าพูดให้เกี่ยวข้องกับปัญหาในที่นี้จะได้ว่า ภาษีที่ดินที่ปรับปรุงใหม่ได้กลายเป็นคานงัดที่ดึงเอาชาวนาให้เข้ามาสู่เศรษฐกิจเงินตราอย่างรวดเร็ว

ไม่แต่เท่านั้น ก็อย่างที่กล่าวแล้วว่าการปรับปรุงภาษีที่ดินอันนี้ดำเนินไปโดยใช้มาตรการที่กำหนดตัวผู้มีกรรมสิทธิ์ครอบครองที่ดินทั้งหมดอย่างชัดเจน (ไม่เฉพาะแต่ที่นาเท่านั้น) โดยผ่านการแจกโฉนดที่ดิน การทำเช่นนี้ถ้าเป็นที่นาคงไม่มีปัญหาในการที่จะถือว่าผู้เคยส่งส่วย สำหรับที่ดินนั้นเป็นผู้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน แต่ในส่วนของท้องทุ่งป่าเขาเป็นการยากที่จะกำหนดตัวผู้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน รัฐบาลจึงโอนป่าเขาที่แคว้นต่าง ๆ ในสมัยโตกุงาว่าเคยดูแลให้มาเป็นของรัฐ ฉะนั้นจนถึงปัจจุบันพื้นที่ป่าเขาที่เป็นของรัฐจึงมีจำนวนถึง 1 ใน 3 ของพื้นที่ป่าเขาทั้งหมดในญี่ปุ่น แต่มาตรการดังกล่าวที่ดำเนินไปพร้อม ๆ กับการกำหนดกรรมสิทธิ์เอกชน ในท้องทุ่งป่าเขาที่เหลือ

ได้ทำให้ชาวนาจำนวนมากไม่อาจเก็บหญ้าหาฟืนในป่าเขาดังกล่าวโดยเสรีปราศจากการจ่ายค่าตอบแทนเหมือนเมื่อก่อน ฉะนั้นพวกเขาถ้าไม่ซื้อฟืนและถ่านก็ต้องจ่ายเงินแก่เจ้าที่ดินเป็นค่าตอบแทนในการไปเก็บหญ้าหาฟืนจากท้องทุ่งเขานั้น สิ่งนี้ ก่อผลในเชิงทำลาย "ระบอบเลี้ยงชีพด้วยตนเอง" ของเศรษฐกิจชาวนาและดึงเอาชาวนาให้เข้ามาอยู่ในเศรษฐกิจสินค้าคล้ายกับบทบาทของการ ล้อมคอกที่ดินส่วนรวมใน "ขบวนการล้อมคอก" (enclosure) ครั้งที่ 2 ของอังกฤษ

มาร์กซ์เคยทำนายสภาพดังกล่าวของญี่ปุ่นไว้หลายปีก่อนหน้านั้น (ปี 1867) ว่า "ถ้าการค้าระหว่างประเทศอย่างในประเทศญี่ปุ่นที่ถูกบีบบังคับให้เปิดประเทศโดยยุโรปจะนำไปสู่การแทนที่ค่าเช่าที่ดินเป็นสิ่งของด้วยค่าเช่าที่ดินเป็นตัวเงินแล้ว มันจะเป็นการทำลายการเกษตรที่เป็นแบบอย่างของประเทศนั้น และเหล่าเงื่อนไขทางเศรษฐกิจอันคับแคบที่การเกษตรนั้นดำเนินอยู่ก็จะสูญสลายไป"[35] แน่นอน การปรับปรุงภาษีที่ดิน เป็นกระบวนการที่ทำให้ส่วยอันเป็นค่าเช่าที่ดินที่เป็นสิ่งของได้กลายรูปเป็นเงินตรา (แม้จะเป็นเฉพาะส่วนก็ตาม) สิ่งนี้เป็นปัจจัยที่ทำให้การเกษตรญี่ปุ่นที่เคยมีลักษณะเป็นแบบยุคกลางของยุโรปต้องคลี่คลายมาเป็น "การเกษตรแบบการค้า" แทน

ต่อไปก็เป็นเรื่องของ*ภาวะเงินเฟ้อ* และ*ภาวะเงินฝืด* จะว่าไปแล้วภาวะเงินเฟ้อได้เริ่มปรากฏตัวขึ้นตั้งแต่กลางสมัยรัฐบาลโตกุงาว่า ที่ออกนโยบายลดคุณภาพเหรียญกษาปณ์และทำการพิมพ์ตั๋วเงินของแต่ละแคว้นมากเกินไป จนกระทั่งมารุนแรงขึ้นภายหลังการเปิดประเทศที่มีการไหลออก

---

[35] KARL MARX, "CAPITAL" Volume 1, P. 140

ของทองคำอย่างรวดเร็วมาก แต่ถ้ากล่าวเฉพาะช่วงหลังการปฏิรูป ภาวะเงินเฟ้อที่เกิดขึ้นเกิดจากการพิมพ์ "ธนบัตรที่ไม่สามารถแลกเปลี่ยนได้" (inconvertible note) ออกมาเป็นจำนวนมาก เพื่อทดแทนส่วนที่งบการคลังขาดแคลนและยังเกิดจากการพิมพ์พันธบัตรรัฐบาลจำนวนมากเพื่อชำระหนี้เก่า เบี้ยหวัด (CHITSUROKU) รวมทั้งกิจการอื่นในปี 1876 (ตามการปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติว่าด้วยธนาคารแห่งชาติเพื่อตระเตรียมการพิมพ์ธนบัตรของธนาคารแห่งชาติ) ทำให้ภาวะเงินเฟ้อเริ่มปรากฏตัวอย่างชัดแจ้งตั้งแต่ปี 1873 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สงครามเซยนานในปี 1877 ได้ทำให้ภาวะเงินเฟ้อรุนแรงขึ้นไปอีก ถ้าจะดูเรื่องนี้จากปริมาณเงินตราที่พิมพ์ออกมาจะเห็นว่าธนบัตรทั้งหมดที่พิมพ์ออกมาซึ่งรวมทั้งธนบัตรรัฐบาลและตั๋วธนาคารมีจำนวน 97,271,000 เยน (100.0) ในปี 1873 แต่พอถึงปี 1877 กลับเป็น 139,665,000 เยน (143.6) และเพิ่มเป็น 189,171,000 เยน (194.5) ในปี 1878 ภาวะเงินเฟ้อเช่นนี้ดำรงอยู่ถึงปี 1881 ที่นาย MATSUKATA MASAYOSHI (รัฐมนตรีคลัง) ได้ออกนโยบายปรับปรุงเงินตรา (SHIHEISEIRI) เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว แต่นั่นกลับทำให้เกิดเงินฝืดอย่างรุนแรงขึ้นมาแทน เศรษฐกิจญี่ปุ่นจึงต้องทนทรมานกับภาวะที่ราคาสินค้าตกต่ำและเศรษฐกิจซบเซาอยู่นาน จนถึงราวปี 1887

ภาวะเงินเฟ้อ และเงินฝืดที่ตามมาเช่นนี้ได้ทำให้ระดับราคาสินค้าโดยทั่วไป รวมถึงสินค้าเกษตรเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง ถ้าดูเรื่องดังกล่าวอย่างคร่าวๆ จะเป็นดัง *แผนภาพที่ 5* เมื่อดูสภาพนี้จาก*ราคาข้าว* จะพบว่าราคาข้าวในปี 1872 อันเป็นปีที่มีระดับต่ำสุด คือ 3.87 เยน (64.3) ต่อ 1 KOKU (ราวๆ 180.3 ลิตร) นั้น ได้เพิ่มขึ้นกว่า 2.7 เท่านั้น 10.49 เยน (174.0) ในปี 1881 หลังจากนั้นส่วนใหญ่ราคาจะค่อยๆ ตกลงเป็น

4.99 เยน (82.8) ในปี 1887 ยิ่งกว่านั้นน่าสังเกตว่าในช่วงเงินเฟ้อราคาจะเคลื่อนไหวไปในทางที่เป็นประโยชน์ต่อสินค้าเกษตร แต่ในช่วงเงินฝืดกลับตรงกันข้ามราคาสินค้าเกษตรจะตกลงเร็วกว่าสินค้าทั่วไป นั่นคือ เกิดสภาพ"*ความแตกต่างของราคาในรูปกรรไกร*"(Schere) ขึ้น แสดงว่า ภาวะซบเซาทางเศรษฐกิจมีแรงกดดันต่อการเกษตรมากกว่าสินค้าประเภทอื่น

ต่อปัญหาที่ว่าการเปลี่ยนแปลงของราคาเช่นนี้ได้ส่งผลเช่นไรต่อเศรษฐกิจชาวนา เนื่องจากข้อมูลไม่พอจึงไม่อาจตรวจสอบอย่างเป็นรูปธรรมได้ แต่โดยทั่วไปคิดว่าในช่วงเงินเฟ้อ ภาระของภาษีที่ดินจะบรรเทาลงโดยสัมพัทธ์ ทำให้เศรษฐกิจชาวนา"*หายใจได้ทั่วท้อง*"ขึ้น อีกทั้งความสัมพันธ์ในเชิงราคาที่เป็นประโยชน์ต่อชาวนาเช่นนี้ก็คงมีส่วนกระตุ้นผลผลิตการเกษตรให้กลายเป็นสินค้าเร็วขึ้น รวมทั้งคงกระตุ้นให้กิจการเกษตรและเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนามีลักษณะเป็นเศรษฐกิจสินค้ามากขึ้นด้วย ดังจะเห็นได้จากข้อเท็จจริงที่ว่า ในช่วงนี้กิจการต่าง ๆ เริ่มมีการซื้อปุ๋ย โดยเฉพาะปุ๋ยปลา (KINPI) เพิ่มขึ้นกับมีการเอาพันธุ์พืชชนิดใหม่กับเครื่องมือเครื่องจักรเกษตรแบบใหม่ ๆ เข้ามาใช้มากขึ้น สิ่งของเครื่องใช้แบบใหม่ ๆ จำพวกสบู่ ตะเกียงและน้ำมันเริ่มแพร่ซึมเข้ามาในหมู่บ้านชนบท อย่างน้อยก็ในท้องถิ่นที่กำลังเจริญ ช่วงนี้เอง ที่มีการนำเอาอุตสาหกรรมสมัยใหม่เข้ามาจัดตั้งขึ้น ณ "ที่ภายนอกของหมู่บ้านชนบท" รวมทั้งผลิตกรรมแบบดั้งเดิมก็ก้าวหน้าไปกลายเป็นหัตถกรรมโรงงาน สินค้าจำนวนมากโดยเฉพาะเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มเริ่มถูกผลิตโดยกิจการแบบนายทุน ทำให้การผลิตมีแนวโน้มกลายเป็นเศรษฐกิจสินค้ายิ่งขึ้น และเมื่อได้หลวมตัวเข้าไปอยู่ในเศรษฐกิจสินค้าเช่นนี้แล้วพอเกิดภาวะเงินฝืดที่สินค้าเกษตรมีราคาตกอย่างฮวบฮาบ ครัวเรือนชาวนาจำนวนมากก็ไม่อาจกลับตัวไปใช้"ระบบยังชีพด้วยตนเอง"แบบเดิมอีกได้ ตรงข้ามพวกเขากลับถูกบังคับให้ต้องขายผลผลิตในรูปสินค้า

มากยิ่งขึ้น แม้ในราคาต่ำ เพื่อหาเงินมาซื้อข้าวของเครื่องใช้ สำหรับผู้ที่ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพเช่นนี้ได้ ก็จะต้องเผชิญกับ "ปัญหาการแยกตัวทางชนชั้นของชาวนา" ซึ่งจะพิจารณากันต่อไป(ในหัวข้อที่[130]) ว่าในช่วงภาวะเงินฝืดจะมีชาวนาจำนวนมากสูญเสียที่ดิน มีชาวนาเช่ามากขึ้น และมีการขยายตัวของระบบเจ้าที่ดิน

แผนภาพที่ 5 :

ความสัมพันธ์ระหว่างราคาสินค้าทั่วไปกับราคาผลผลิตสินค้าเกษตร (ปี 1878 – 1887) (ปี 1878 = 100)

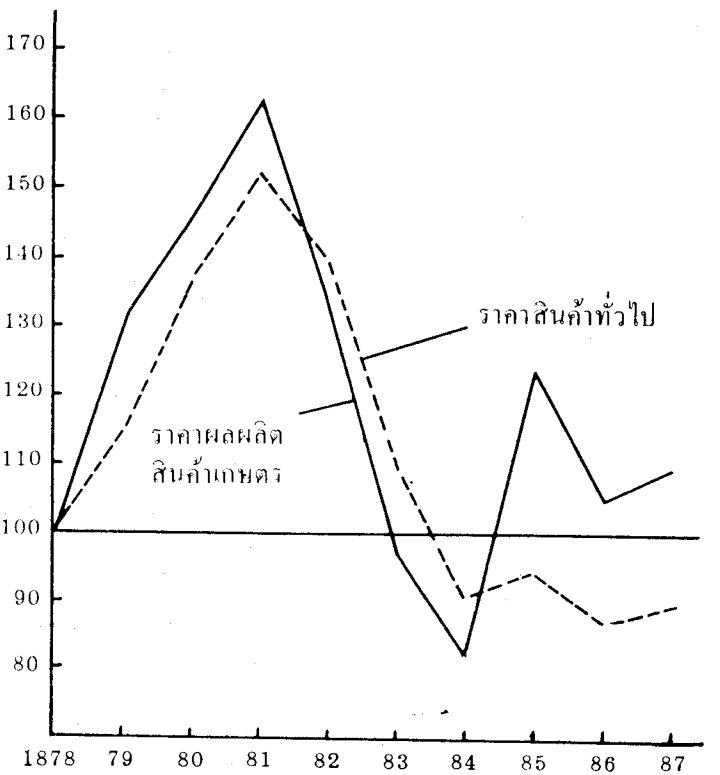

ที่มา : YAMADA "NIHONKOKUMIN SHOTOKU SUIKEISHIRYO" ปี 1957, หน้า 185.

(97) จะเห็นว่าตั้งแต่ต้นสมัยเมยจิการกลายเป็นเศรษฐกิจสินค้าของเศรษฐกิจชาวนากับการขยายตัวอย่างรวดเร็วของ"*การเกษตรแบบการค้า*" ได้เริ่มต้นขึ้น แต่การจะสันนิษฐานอย่างถูกต้องว่า เมื่อไหร่และระดับไหนที่การกลายเป็นเศรษฐกิจสินค้าของเศรษฐกิจชาวนากับการขยายตัว "ของการเกษตรแบบการค้า"ได้รุดหน้าไปแล้วนั้นเป็นเรื่องทำได้ยากมาก ตราบจนช่วงปีหลัง ๆ เท่านั้นถึงจะทำได้แต่ถ้าดูจาก"การสำรวจเรื่องเกษตร" ในปี 1888 จะพบว่า อย่างเช่น ในจังหวัดโอซาก้า 41% ของผลผลิตการเกษตรทั้งหมดถูกส่งไปขายนอกจังหวัด แน่นอนว่ายังมีผลผลิตเกษตรอีกส่วนหนึ่งกลายเป็นสินค้าไหลเวียนภายในจังหวัด ฉะนั้น "อัตราการกลายเป็นสินค้า"จริง ๆ ก็คงจะสูงกว่า 41% นี้อย่างแน่นอน(แม้อาจจะต้องหักลบส่วนที่เจ้าที่ดินขายข้าวที่เป็นค่าเช่า ซึ่งรวมอยู่ใน"อัตรากลายเป็นสินค้า" ของผลผลิตเกษตรออกก็ตาม) อย่างไรก็ดี เป็นที่กระจ่างแล้วว่าในจังหวัดโอซาก้า การกลายเป็นสินค้าของผลผลิตเกษตรได้รุดหน้าไปค่อนข้างมากแล้ว ขณะที่ในช่วงเดียวกันนี้ "อัตราการกลายเป็นสินค้า"ของผลผลิตเกษตรในจังหวัดนางาซากิกลับเป็น 36.7% ส่วนของจังหวัดยามางาตะเป็น 7.9% ซึ่งมีระดับต่ำมาก แสดงว่าแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกันค่อนข้างมาก กระนั้นอาจกล่าวได้ว่า การกลายเป็นสินค้าของผลผลิตเกษตรได้รุดหน้าไปค่อนข้างมากแล้ว

ต่อไปถ้าดูจากการสำรวจของ SAITO MANKICHI ซึ่งแทบเป็นการสำรวจเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาเพียงหนึ่งเดียวในสมัยเมยจิก็จะเป็นดัง *ตารางที่ 55* จากการสำรวจอันนี้แม้ยังเป็นเรื่องยากที่จะยึดกุมได้อย่างถูกต้องถึงระดับการกลายเป็นเศรษฐกิจสินค้าของเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา ดังจะเห็นได้จากหมายเหตุใต้ตารางที่ 55 ที่ต้องดึงเอา"ส่วนที่คิดว่าต้องใช้จ่ายเป็น

ตารางที่ 55

ส่วนที่เป็นเงินสด (GENKIN) ในรายจ่ายของครัวเรือนชาวนา

(หน่วย : เยน)

		รายจ่ายทั้งหมด	ส่วนที่เป็นเงินสด	ส่วนที่เป็นกึ่งเงินสด (JUNGENKIN)	อัตราการกลายเป็นเงินสด
ผู้ที่ทำบนที่ของตนเอง	1890	261	82	45	48.7
	1899	417	147	75	53.2
	1908	624	241	93	53.5
	1911	738	262	124	52.3
	1912	829	283	132	50.1
	1920	1,720	632	292	53.7
ผู้ที่เช่าที่คนอื่นเขาทำ	1890	199	31	11	21.1
	1899	319	59	21	25.1
	1908	462	90	24	24.7
	1911	584	108	32	24.0
	1912	674	112	34	21.7
	1920	1,411	316	70	27.4

ที่มา : "NOGYOKEIZAIRUINENTOKEI" เล่ม 2, หน้า 583–584 ขนาดกิจการของผู้ที่ทำบนที่ของตนเองราว ๆ 1.9 CHO.(1 CHO ประมาณ 9,930 ตารางเมตร), ส่วนของผู้ที่เช่าที่คนอื่นเขาทำราว ๆ 1.2 – 1.5 CHO ส่วนที่เป็นเงินสดคำนวณมาจากค่าเกลือ เหล้า ปลา สิ่งของที่ซื้อมา ค่าปุ๋ย ค่าการศึกษา ค่าตอกเย็บ ภาระต่าง ๆ และส่วนที่เป็นกึ่งเงินสด คำนวณมาจากค่าเสื้อผ้า ค่าซ่อมแซมบ้าน ค่าเครื่องประดับ ค่าจ้างคนชั่วคราว

เงินสด" เอามาเปรียบเทียบจำนวนรายจ่ายทั้งหมดแทนซึ่งสัดส่วนนี้ในแต่ละปีมีผันผวนขึ้นลงบ้าง แต่โดยทั่วไปทั้งผู้ที่ทำนาบนที่ดินของตนเองและผู้เช่าต่างก็มี "*รายจ่ายในครัวเรือนเป็นแบบเศรษฐกิจสินค้า*" มากขึ้นเรื่อย ๆ ดังจะเห็นได้จากในปี 1920 ซึ่งผู้ที่ทำนาบนที่ดินของตนเองและผู้เช่ามีรายจ่ายกว่าครึ่งหนึ่งและกว่า 1 ใน 4 ในรูปของเงินสดตามลำดับ การที่สัดส่วนของผู้เช่ามีระดับต่ำเพราะต้องจ่ายค่าเช่าซึ่งครองสัดส่วนค่อนข้างมาก ในรูปของผลผลิต ถ้าลองตัดส่วนนี้ออกไปรายจ่ายทั้งหมดในปี 1920 ของผู้เช่าจะเป็น 889 เยนและ "อัตราการกลายเป็นเงินสด" จะเพิ่มเป็น 43.4% ในตารางเดิมไม่ได้บอกถึง "*อัตราการกลายเป็นเงินสด*" ของรายรับ แต่ถ้ารายรับกับรายจ่ายเป็นสิ่งที่แปรผันตามกันแล้ว คงสันนิษฐานได้ว่ารายรับกว่าครึ่งน่าจะเป็นเงินสดเช่นกัน

ตั้งแต่ปี 1921 เนื่องจากมี "การสำรวจเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา" ฉะนั้น จึงสามารถเข้าใจการเปลี่ยนเป็นเศรษฐกิจสินค้าของเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาได้ถูกต้องขึ้น อย่างไรก็ตาม การพิจารณากรณีนี้ทีละปี ๆ ย่อมเป็นเรื่องยุ่งยากจึงขอดูเฉพาะตัวเลขเฉลี่ยของผู้ที่ทำกินบนที่ดินของตนเองใน 3 ช่วง คือ ช่วงปี 1923 ช่วงเฉลี่ยระหว่างปี 1934–1936 และ ช่วงเฉลี่ยระหว่างปี 1973–1975 ดังตาราง*ที่ 56* นี้ เนื่องจากมาตรฐานการสำรวจในแต่ละช่วงนั้นต่างกันจึงไม่อาจนำตัวเลขมาเปรียบเทียบกันได้อย่างละเอียดและเข้มงวด กระนั้น เราก็ยังพบว่า แม้ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวนาญี่ปุ่นได้ขายผลผลิตของตนเป็นสินค้าถึง 70% รวมทั้งใช้เงินสดซื้อสินค้ากว่า 80% ของค่าใช้จ่ายในกิจการ และ 60% ของค่าใช้จ่ายภายในบ้าน แต่ช่วงก่อนสงครามนั้นเราไม่อาจกล่าวว่า "อัตราการกลายเป็นเศรษฐกิจสินค้า" ได้เพิ่มสูงขึ้น เพียงแต่ว่า ระยะหลัง ๆ นี้ถ้ายกเว้นค่าใช้จ่ายในกิจการแล้วค่าใช้

ตารางที่ 56
ส่วนที่เป็นเงินสดในเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา

(หน่วย : เยน, พันเยน)

		1923	1934-36	1973-75				
				เฉลี่ย	I	III	V	(Vc)
รายรับการเกษตร	จำนวนทั้งหมด	1,657	1,148	1,662	493	2,503	4,412	5,343
	เงินสด	1,216	767	1,446	359	2,231	4,011	4,885
		(73.4)	(66.8)	(87.0)	(72.8)	(89.1)	(90.9)	(91.4)
ค่าใช้จ่ายกิจการเกษตร	จำนวนทั้งหมด	599	386	773	259	1,152	1,906	2,266
	เงินสด	500	333	586	193	874	1,461	1,724
		(83.5)	(86.3)	(74.8)	(74.5)	(75.9)	(76.6)	(76.1)
ค่าใช้จ่ายภายในบ้าน	จำนวนทั้งหมด	1,179	772	2,269	2,196	2,280	2,543	2,750
	เงินสด	702	431	1,954	1,939	1,927	2,120	2,301
		(59.5)	(55.8)	(86.1)	(88.3)	(84.5)	(83.4)	(83.7)
พื้นที่กิจการ (CHO. Ha)		1.65	1.30	0.92	0.33	1.25	2.73	3.78

ที่มา : ตัวเลขปี 1923 จาก "FUKKOKU HAN" หน้า 45-47. ปี 1934-36 จาก "NOGYO KEIZAIRUINGNTOKEI" เล่ม 1 หน้า 9-13. ปี 1973-75 ที่เดียวกับตารางที่ 34-35. เพียงแต่ว่าในค่าใช้จ่ายในกิจการเกษตรนั้นได้รวมค่าเช่าที่นาด้วย ทำให้ตัวเลขไม่สอดคล้องกันในช่วงก่อนสงคราม เฉพาะผู้ที่ทำกินบนที่ของตนเท่านั้น ปี 1973-1975 หน่วยเป็น พันเยน กับ Ha.

จ่ายอื่น ๆ ได้เพิ่มสัดส่วนของการใช้เงินสดขึ้นอย่างรวดเร็วมาก โดยเฉพาะ "อัตราการกลายเป็นสินค้า" ของผลผลิตเกษตรได้เพิ่มขึ้นตามขนาดของกิจการที่ขยายใหญ่ขึ้น แม้แต่ชาวนากลุ่มที่ ที่มีขนาดกิจการเล็กที่สุด ก็ยังมีอัตราส่วนเกิน 70% ยิ่งชาวนากลุ่มที่ Vc แล้ว "อัตราการกลายเป็นสินค้า" ของผลผลิตเกษตรก็จะสูงเกิน 90% ในทางกลับกันน่าสังเกตว่าค่าใช้จ่ายภายในบ้านกลับมี "อัตราการเป็นเงินสด" สูงมากเกือบ 90% ในกลุ่มชาวนาเล็กย่อยที่ต้องพึ่งพาอาชีพอื่นในระดับที่สูง แต่กลับมี "อัตราการเป็นเงินสด" เพียง 83% ในกลุ่มชาวนากลุ่มที่ 5 ที่มีระดับการพึ่งพาอาชีพอื่นต่ำที่สุด ไม่ว่าอย่างไรก็ตาม เราก็เห็นชัดแล้วว่าเศรษฐกิจสินค้าได้แพร่ซึมเข้ามาครอบงำเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาอย่างลึกซึ้งขึ้นเรื่อย ๆ

(98) การที่เศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาถูกดึงเข้าไปในเศรษฐกิจสินค้าอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ เช่นนี้ ถ้ามองจากด้านของผลผลิตเกษตรย่อมหมายความว่า "อัตราการกลายเป็นสินค้า" ของผลผลิตเกษตรเหล่านั้นจะยิ่งเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งถ้าพิจารณาเรื่องนี้จากผลผลิตเกษตรที่เป็นตัวแทนที่สำคัญแล้วจะเป็นดัง *ตารางที่ 57* จะเห็นว่า "อัตราการกลายเป็นสินค้า" ของผลผลิตเกษตรดังกล่าวเพิ่งจะเพิ่มสัดส่วนขึ้นมากในช่วงหลัง ๆ นี้เอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพิ่มขึ้นชัดเจนมากในช่วงระหว่างปี 1957–1975 ยิ่งกว่าช่วงปี 1941–1957 ถึงกระนั้นก็ยังมีความแตกต่างใน "อัตราการกลายเป็นสินค้า" ซึ่งมีทั้งสูงและต่ำตามแต่ประเภทของผลผลิต อย่างเช่น มีอัตราส่วนที่สูงในผลผลิตจำพวกผลไม้ ผลิตภัณฑ์จากสัตว์เลี้ยงและมีอัตราส่วนที่ต่ำในผลผลิตจำพวกข้าวบาร์เล่ย์ ข้าวนาดอน ส่วนจำพวกผักปรากฏว่า ผักต่างประเทศ ($\bar{Y}OSAI$) อย่างพวก มะเขือเทศ กระหล่ำปี และหัวหอม

ตารางที่ 57
อัตราการกลายเป็นสินค้าของผลผลิตเกษตร

(หน่วย : %)

	1941	1957	1975		1941	1957	1975
ข้าวนาดำ	48	56	81	กระหล่ำปลี	–	72	92
ข้าวนาดอน	–	44	89	หัวหอม	77	77	92
ข้าวบาร์เล่ย์	34	–	69	หัวไชเท้า	36	50	80
ข้าวสาลี	64	52	88	แอปเปิล	89	81	99
sweet potato	36	56	68	ส้ม	88	99	96
POTATO	43	45	84	องุ่น	79	94	99
ถั่ว	18	42	69	ลูกแพร์ (สาลี่)	87	90	99
แตงกวา	49	65	92	นมวัว	–	95	99
มะเขือ	37	55	82	ไข่ไก่	–	76	96
				รังไหมดิบ	–	100	100

ที่มา : ปี 1941 จาก "NIHONNOGYOKISOTOKEI" หน้า 458.
ปี 1957 จาก "NOGYOKEIZAIRUINENTOKEI" เล่ม 1 หน้า 384.
ปี 1975 จาก "NORINSUISANTOKEI" ประจำปี 1977 หน้า 151.

ต่างมีอัตราส่วนที่สูงในขณะที่พืชผักญี่ปุ่น (NIHONYASAI) อย่างหัวไชเท้า (DAIKON) มะเขือ (NASU) กลับมีอัตราส่วนที่ต่ำกว่า เป็นต้น

ไม่มีความจำเป็นต้องอธิบายโดยละเอียดถึงการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ที่เกิดขึ้นกับผลผลิตแต่ละชนิด เพราะโดยทั่วไปแล้วการที่มี "อัตราการกลายเป็นสินค้า" เพิ่มขึ้นเนื่องจากในด้านหนึ่งแต่ละครัวเรือนชาวนาทำการผลิตมากขึ้น ทำให้มีผลผลิตส่วนที่เกินจากการใช้ยังชีพอันนำไปขายได้มากขึ้น ขณะเดียวกันอีกด้านหนึ่ง ดังได้เห็นแล้ว (ในหัวข้อที่ [71]) ว่า "*การแตกตัว*" ของกิจการเกษตรที่เป็นแบบเชี่ยวชาญเฉพาะสาขาได้รุดหน้าไปมาก ทำให้มีครัวเรือนชาวนาที่เคยผลิตผลผลิตเกษตรประเภทใดประเภทหนึ่งแต่เพียงอย่างเดียว ย่อมเลิกการ "*การผลิตเพื่อยังชีพ*" หันมาซื้อสินค้ามากขึ้น ซึ่งก็เป็นเหตุหนึ่งที่สำคัญด้วย เดิมทีผลผลิตจำพวกผักญี่ปุ่น ส้ม ข้าวบาร์เล่ย์ และข้าวเจ้านั้น ชาวนาผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองโดยจะขายส่วนที่เหลือใช้เป็นสินค้าเท่านั้น ขณะที่ผลิตภัณฑ์จากสัตว์เลี้ยง รังไหมดิบ ผลไม้ หรือผักต่างประเทศ ล้วนเป็นสินค้าที่ถูกนำเข้ามาเพื่อตอบสนองอุปสงค์ที่ขยายใหญ่ขึ้นของภาคนอกการเกษตร ฉะนั้น มันจึงมี "อัตราการกลายเป็นสินค้า" ในระดับสูงตั้งแต่แรก ซึ่งเรื่องนี้ก็ยังคงเป็นเช่นนี้แม้ในปัจจุบัน

ถ้าการเกษตรได้กลายเป็นการผลิตเพื่อการค้ายิ่งขึ้นเรื่อย ๆ โดยทั่วไปผลผลิตที่มีความเป็นสินค้าสูงจะยิ่งถูกผลิตออกมามากยิ่งขึ้น ส่วนผลผลิตที่มีลักษณะ "เพื่อเลี้ยงตัวเอง" โดยเฉพาะผลผลิตที่จะถูกใช้เป็นวัตถุดิบของอุตสาหกรรมภายในครัวเรือน "แบบเลี้ยงตัวเอง" จะค่อย ๆ ลดน้อยถอยลงจนสูญไปในที่สุด ทั้งนี้เพราะว่า ยิ่งเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาถูกดึงเข้าไปอยู่ในเศรษฐกิจสินค้าอย่างลึกล้ำเพียงใด ชาวนาก็ยิ่งมีความจำเป็นต้องใช้เงินตรามากขึ้นเพียงนั้น และเพื่อให้ได้เงิน ก็จำต้องขายผลผลิตให้มากขึ้น

ภารกิจอันนี้ ด้านหนึ่งอาจบรรลุได้โดยเพิ่มพลังการผลิตทางการเกษตร เพราะการเพิ่มพลังการผลิตการเกษตรจะทำให้เหลือส่วนที่นำไปขายมากขึ้น ในขณะเดียวกัน ผลผลิตที่มีลักษณะเป็นสินค้าสูงก็จะค่อย ๆ ขับผลผลิตที่มีลักษณะการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเองสูงออกไป ทำให้มีผลผลิตสำหรับขายเพิ่มขึ้นเช่นกัน ส่วนอีกด้านหนึ่งจะเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวนาและกิจการเกษตร อย่างเช่น ปุ๋ยหญ้า (RYOKUHI) หรืออาหารสัตว์ที่ชาวนาผลิตเองได้ (ฟาง ข้าวบาร์เล่ย์) ต่างถูกแทนที่โดยปุ๋ยเคมีและอาหารสัตว์ที่ซื้อมา หรืออย่าง เต้าเจี้ยวญี่ปุ่น (MISO) กับซีอิ๊วญี่ปุ่น (SHŌYU) ก็เริ่มมีผู้ซื้อมาใช้ไม่ทำเองเหมือนสมัยก่อน ทำให้ครัวเรือนชาวนาลดการบริโภคถั่วและข้าวบาร์เล่ย์ แต่มีครัวเรือนชาวนาที่ซื้อข้าวกินเพิ่มขึ้น ฯลฯ โดยเฉพาะผ้ายกับปอที่เคยเป็นวัตถุดิบในการผลิตเสื้อผ้าใช้เองของชาวนาญี่ปุ่น ยิ่งปรากฏแนวโน้มดังกล่าวชัดขึ้น นั่นคือ การแปรเปลี่ยนประเภทของผลผลิตเช่นนี้ เป็นการตอบสนองของการเกษตรต่อเศรษฐกิจสินค้านั่นเอง

ถ้าจะดูการแปรเปลี่ยนของสิ่งผลิตเหล่านี้จากแง่มุมของพื้นที่เพาะปลูกบ้างจะเป็นดัง *ตารางที่ 58* สำหรับปี 1975 นั้น เนื่องจากมีการปรับจำนวนการผลิตเพราะข้าวล้นเกิน และมีการลดลงอย่างฮวบฮาบของข้าวสาลีอันเนื่องจากการตกต่ำของ"อัตราเลี้ยงตนเองได้" (กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [56]) ทำให้สภาพการณ์ในปี 1975 นั้น ออกจะซับซ้อนสับสนขึ้นสักหน่อย อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่าผลผลิตในส่วนบนของตารางนี้คือผลผลิตที่มีลักษณะเป็นสินค้าสูง ในขณะที่ส่วนล่างของตารางคือ ผลผลิตที่มีลักษณะการผลิตเพื่อ"เลี้ยงตนเอง"สูง ส่วนบนนั้นโดยทั่วไปมีแนวโน้มที่จะขยายตัวเพิ่มขึ้นมาก

ตารางที่ 58
การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เพาะปลูกของสิ่งผลิตหลัก ๆ

(หน่วย : 1.000 ha)

	1879	1909	1929	1950	1975
ข้าวเจ้า	2,516	2,906	3,178	3,011	2,764
ข้าวสาลี	366	446	489	764	90
sweet POTATO	158	261	221	396	69
POTATO	9	61	98	192	139
แตงกวา	–	9	16	21	26
มะเขือเทศ	–	0.04	1.6	12	19
กระหล่ำปลี	–	2	7	19	41
ต้นหม่อน	93(2)	429	620	175	151
แอปเปิล(3)	–	24	94	439	898
ส้ม(3)	–	104	225	360	3,665
ข้าวบาร์เล่ย์	603	624	390	429	61
ลูกเกาลัด (KURI)	234	189	76	66	5(4)
เส้นโซบะ (SOBA)	155	156	89	68	23(1)
ถั่ว	438	472	340	413	87
rapeseed(NATANE)	159(2)	139	71	118	4
ฝ้าย	96(2)	4	0.7	0.4	–

ที่มา : จนถึงปี 1950 จาก "NORINSUISANGYO RUINENTOKEIHYO" หน้า 116–150. ปี 1975 จาก "NORINSUISAN TOKEI" ประจำปี 1976 หน้า 168, 239 ประจำปี 1977 หน้า 212–213, 225.

(1) คือปี 1974 (2) คือปี 1884 (3) คิดเป็นปริมาณ 1,000 ตัน (4) คือปี 1966

ขณะที่ส่วนล่างมีแนวโน้มหดตัวลงมาก อย่างไรก็ดี ในสิ่งผลิตที่เสื่อมถอยลงนี้ยังประกอบด้วยผลผลิตจำพวกที่พ่ายแพ้ต่อการแข่งขันกับสินค้านำเข้าจำพวกฝ้ายและถั่วในสมัยก่อน หรือข้าวสาลีในสมัยนี้ นอกจากนี้ยังมีจำพวกต้นหม่อนและรังไหมดิบที่สูญเสียตลาดส่งออกในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 อีก ทั้งยังถูกตีตลาดจำพวกไยสังเคราะห์ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อีก ทำให้ไม่สามารถอธิบายการแปรเปลี่ยนของผลผลิตจากแค่จำนวนสัดส่วนของการกลายเป็นสินค้าของผลผลิตแต่เพียงอย่างเดียวได้[36]

[99] พัฒนาการของ"*การเกษตรแบบการค้า*" เช่นนี้ ขณะเดียวกันก็ทำให้มีการแบ่งงานระดับหนึ่งภายในการเกษตร โดยทำให้เกิด"*การแยกตัว*" และพัฒนาการของครัวเรือนชาวนาที่ผลิตพืชผลเฉพาะอย่าง และทำให้แม้แต่ภายในภาคเกษตรด้วยกันเองก็ยังมีการแลกเปลี่ยนผลผลิตเกษตรกัน มิหนำซ้ำสิ่งนี้ยังเป็นแนวโน้มที่ขยายใหญ่โตขึ้นด้วย อย่างที่เห็นแล้วในหัวข้อที่ [70] ว่า การเกษตรญี่ปุ่นนั้นโน้มเอียงที่จะปลูกข้าวเจ้า ทำให้กิจการเกษตรส่วนใหญ่เป็นไปในรูปของกิจการผสมระหว่างข้าวเจ้ากับอย่างอื่น ส่วนการผลิตเพื่อขายเป็นสำคัญนั้นหากดูจาก*ตารางที่ 26* ปรากฏว่าไปกระจุกตัวอยู่ที่ข้าวเจ้า อาจกล่าวได้ว่าการที่การเกษตรส่วนใหญ่เป็นกิจการผสมแสดงว่าการแบ่งงานภายในภาคเกษตรยังไม่รุดหน้าเท่าที่ควร แต่ถึงจะกล่าวเช่นนี้การแยกตัวไปทำกิจการแบบเชี่ยวชาญเฉพาะสาขาก็ได้รุดหน้าไป

---

[36] อันการเปลี่ยนแปรของผลผลิตนั้นยังได้รับผลสะเทือนจากการใช้ที่ดิน การจัดสรรแรงงานเสถียรภาพของการเก็บเกี่ยว และเงื่อนไขอื่น ๆ ด้วยจึงไม่สามารถที่จะกำหนดโดยขนาดสัดส่วนของการกลายเป็นสินค้าแต่เพียงอย่างเดียวได้ แต่ถ้ากล่าวอย่างกว้าง ๆ แล้ว ผลผลิตที่มีการขยายตัวของอุปสงค์สูง ก็จะมีอัตราการเป็นสินค้าที่สูงทำให้มีการผลิตเพิ่มขึ้นสูงด้วย ส่วนผลผลิตที่มีอุปสงค์ลดต่ำลงเรื่อย ๆ อัตราการกลายเป็นสินค้าก็จะลดต่ำลงทำให้การผลิตก็ต้องลดลงด้วย

ระดับหนึ่ง (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [7 1]) การกลายเป็นกิจการแบบเชี่ยวชาญเฉพาะสาขานี้ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางธรรมชาติ อีกส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับเงื่อนไขตลาดและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจอื่น ๆ สิ่งนี้จึงทำให้เกิด *"การแยกตัว"* ของการผลิตการเกษตรที่แตกต่างกันไปตามท้องถิ่น (CHIIKIBUNKA) ถ้าจะดูสภาพดังกล่าว จะเป็นดัง *ตารางที่ 59* ที่เป็นผลจากการสำรวจสำมะโนครัวประชากรในปี 1975 เนื่องจากตัวเลขนี้เป็นของ *"ครัวเรือนชาวนาที่ทำกิจการอย่างเดียว"* (ราคาขายในสาขาหนึ่งเกินกว่า 60% ของยอดขายทั้งหมด) ทำให้สามารถเห็นถึงลักษณะเฉพาะของการเกษตรในแต่ละท้องที่ได้ชัดเจนขึ้น ส่วนบนของตารางเป็นการเสนอให้เห็นถึง "ครัวเรือนชาวนาที่ทำกิจการอย่างเดียว" ทั่วทั้งประเทศโดยแบ่งตามจังหวัด 5 อันดับแรก (top five) จะเห็นว่า ครัวเรือนชาวนาที่ปลูกข้าวเจ้ากระจุกตัวมากที่จังหวัด NIGATA, AKITA ส่วนจังหวัด HYOGO, IBARAGI, FUKUOKA ก็มีครัวเรือนชาวนาที่ปลูกข้าวอย่างเดียวอยู่มากเช่นกัน แต่เมื่อดูที่ซึ่งมีสัดส่วนที่สูงของครัวเรือนชาวนาที่ปลูกข้าวเจ้าภายในแต่ละจังหวัดในส่วนล่างของตาราง กลับพบว่า จังหวัดเหล่านี้กลับกระจุกตัวอยู่แถบภาคเหนือ (HOKURIKU) และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (TOHOKU) แสดงว่า ถิ่นนี้เป็นตัวแทนของแถบที่ปลูกข้าวเจ้าแต่เพียงอย่างเดียว ส่วนสิ่งผลิตอื่น ๆ ปรากฏว่า มี *"ลักษณะท้องถิ่น"* อย่างชัดเจนมาก กล่าวคือพืชสำหรับอุตสาหกรรมมีใบชาที่จังหวัด SHIZUOKA, อ้อยที่ OKINAWA และยาสูบที่ FUKUSHIMA สำหรับผลไม้มีส้มที่จังหวัด EHIME, WAKAYAMA, HIROSHIMA และ SHIZOUKA มีองุ่นและลูกพีช (MOMO) ที่จังหวัด YAMANASHI แอปเปิลที่จังหวัด NAGANO, และ AOMORI เป็นต้น ณ ที่นี้ไม่จำเป็นที่จะก้าวล่วงไปกว่านั้น ฉะนั้นจึงขอเพียงชี้ถึงแนวโน้มที่ชัดเจน 2 ประการ

ตารางที่ 59

การกระจายโดยแบ่งตามจังหวัดและแบ่งตามสาขาของครัวเรือนชาวนาที่ทำกิจการอย่างเดียว (ปี 1975)

(หน่วย : %)

		ข้าวเจ้า	พืชเพื่ออุตสาหกรรม	พืชประดับสวน	ผัก	ผลไม้	ขนวัว	หมูเลี้ยง	ไก่เลี้ยง	สัตว์เลี้ยง* อื่น ๆ	ไหมเลี้ยง
ต่อสัดส่วนของครัวเรือนชาวนาที่ทำกิจการอย่างเดียวต่อครัวเรือนชาวนาทั่วทั้งประเทศ	อันดับ 1	NIGATA	SHIZUOKA	SHIZUOKA	AICHI	EHIME	HOKKAIDO	KAGO SHIMA	AICHI	KAGO SHIMA	GUNMA
		6.2	14.2	11.5	7.1	11.6	23.9	8.1	6.9	26.9	21.1
	2	AKITA	OKINAWA	KOCHI	CHIBA	WAKAYAMA	IWATE	OKINAWA	HYOGO	IWASAKI	YAMANASHI
		1.1	12.4	9.7	6.8	7.0	6.3	7.6	5.3	18.8	13.9
	3	HYOGO	KAGOSHIMA	AICHI	SAITAMA	NAGANO	CHIBA	MIYASAKI	SHIZUOKA	NAGASAKI	SAITAMA
		1.1	9.9	9.4	6.2	6.7	5.8	6.5	4.4	5.2	12.1
	4	IBARAGI	FUKUSHIMA	MIYASAKI	NAGANO	HIROSHIMA	NAGANO	IBARAGI	KAGOSHIMA	KUMAMOTO	NAGANO
		3.7	6.0	5.8	6.1	5.4	4.1	6.3	4.4	4.5	11.8
	5	FUKUOKA	IBARAGI	SAITAMA	IBARAGI	SHIZUOKA	GUNMA	KUMAMOTO	GIFU	TOTTORI	FUKUSHIMA
		3.6	5.0	4.7	4.9	5.2	4.0	4.7	4.1	4.2	8.8
	รวม 5 อันดับแรก	21.7	47.5	41.1	31.1	35.9	44.4	33.2	25.1	59.6	67.7

(ต่อ)

ตารางที่ 59 (ต่อ)

	ลำดับ	ข้าวเจ้า	พืชเพื่ออุตสาหกรรม	พืชประดับสวน	ผัก	ผลไม้	นมวัว	หมูเลี้ยง	ไก่เลี้ยง	สัตว์เลี้ยง* อื่น ๆ	ไหมเลี้ยง
สัดส่วนของ	1	SHIGA	OKINAWA	KOCHI	TOKYO	WAKAYAMA	HOKKAIDO	OKINAWA	TOKYO	MIYASAKI	YAMANASHI
ครัวเรือนชาวนา		96.1	67.7	13.9	40.5	51.9	17.1	7.8	2.5	19.9	32.8
ที่ทำกิจการ	2	TOYAMA	SHIZUOKA	SHIZUOKA	KANAGAWA	EHIME	KANAGAWA	MIYASAKI	KANAGAWA	KAGOSHIMA	GUNMA
อย่างเดียว		95.4	33.7	7.1	31.4	45.8	5.2	4.7	2.2	12.8	32.4
ต่อครัวเรือน	3	FUKUI	KAGOSHIMA	MIYASAKI	OSAKA	YAMANASHI	IWATE	TOKYO	AICHI	NAGASAKI	SAITAMA
ชาวนาทั้งหมด		94.1	17.3	5.9	27.1	33.6	5.0	3.7	2.1	6.3	14.4
ภายในจังหวัด	4	AKITA	FUKUSHIMA	AICHI	AICHI	KANAGAWA	GUNMA	KAGOSHIMA	GIFU	SHIMANE	NAGANO
		93.4	11.9	5.7	16.3	22.8	4.1	2.7	1.6	1.5	9.0
	5	NIGATA	KUMAMOTO	KANAGAWA	SAITAMA	AOMORI	CHIBA	NAGASAKI	OKINAWA	OKINAWA	FUKUSHIMA
		92.5	11.5	4.3	15.3	18.8	4.0	2.2	1.6	3.2	8.2
	เฉลี่ยทั่วทั้งประเทศ	62.2	6.4	1.7	6.3	9.0	2.0	1.2	0.9	1.7	3.0

ที่มา : "1975 NEN NOGYOSENSASU, NOKACHOSA HOKOKUSHO - NOKA, JINKO HEN-" หน้า 190-241

*ส่วนใหญ่เป็นวัวเนื้อ

เท่านั้น *ประการแรก* เป็นแนวโน้มของการแบ่งงานตามท้องถิ่นที่รุดหน้าไปตามเงื่อนไขธรรมชาติ ซึ่งเห็นชัดในกรณีของผลไม้และพืชเพื่ออุตสาหกรรมข้างต้น หรืออย่างการที่พืชประดับสวนมากระจุกตัวอยู่ในท้องที่ที่มีอากาศอบอุ่นอย่างจังหวัด SHIZUOKA, AICHI, KOCHI และ MIYASAKI ก็เป็นการแสดงออกของสิ่งนี้นั่นเอง หรืออย่างที่การเลี้ยงไหมมากระจุกตัวอยู่ในแถบจังหวัด GUNMA, YAMANASHI, SAITAMA และ NAGANO นั้น แน่นอนว่า ส่วนหนึ่งเป็นเพราะมีการสืบทอดทางประวัติศาสตร์ แต่อีกส่วนหนึ่งเพราะว่า ต้นหม่อนเป็นพืชที่ชอบที่สูงและอากาศเย็น สำหรับแนวโน้ม*อีกประการหนึ่ง*เกี่ยวข้องกับเรื่องตลาด โดยเฉพาะในกรณีของพืชผัก จะเห็นว่าการปลูกผักมักกระจุกตัวอยู่ในท้องที่รอบเมืองใหญ่อย่างแถบ KYOHAMA, HANSHIN, และ CHUKYO เป็นต้น หรือในเมืองใหญ่ ๆ อย่าง TOKYO และ OSAKA ที่มีลักษณะของ "เมือง" มากจนกระทั่งการเกษตรอื่น ๆ สูญสลายไป ยกเว้นการปลูกผักซึ่งยังมีสัดส่วนที่สูงมาก ขณะที่การเลี้ยงสัตว์ไม่ค่อยมีลักษณะท้องถิ่นที่ชัดเจนนัก อย่างมากก็จะเห็นว่าพวกวัวเนื้อ, วัวนมที่ต้องอาศัยทุ่งปศุสัตว์กว้าง ๆ โดยทั่วไปมักจะถูกเลี้ยงในแถบรอบนอกที่ที่ดินมีราคาถูก แต่กรณีของวัวนมซึ่งเรายังสามารถเห็นกิจการรีดนมวัวเป็นหลักอยู่ในแถบที่ใกล้แหล่งบริโภค ส่วนการเลี้ยงไก่มักแนวเอียงที่จะกระจายอยู่รอบๆ เมืองในขณะที่การเลี้ยงหมูมักอยู่ในท้องที่ที่ไม่ค่อยมีที่นาและมีรายรับจากการเกษตรค่อนข้างน้อย ลักษณะที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า การแยกตัวตามท้องที่และการแยกตัวตามสาขาเฉพาะอย่างภายในภาคเกษตรเช่นนี้เป็นการแสดงออกอย่างหนึ่งของพัฒนาการของ "การเกษตรแบบการค้า"

(2) ลักษณะพิเศษของการกำหนดราคาผลผลิตเกษตร

[100] เมื่อ "การเกษตรแบบการค้า" พัฒนาไป และเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาถูกดึงเข้ามาอยู่ในเศรษฐกิจสินค้ามากยิ่งขึ้น จะเห็นว่าการที่ผลผลิตเกษตรถูกกำหนดราคาไว้เท่าใดนั้นได้กลายเป็นเรื่อง "คอขาดบาดตาย" สำหรับชาวนาไปแล้ว แต่ถ้าหากการเกษตรเป็นสิ่งที่ทำการผลิต "เพื่อเลี้ยงตนเอง" เป็นหลักโดยที่เศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาและกิจการเกษตรแทบไม่ต้องพึ่งพาการซื้อสินค้าแล้ว ราคาผลผลิตเกษตรจะสูงหรือต่ำเมื่อเทียบกับสินค้าอื่น ก็จะไม่เป็นปัญหาที่สลักสำคัญสำหรับชาวนาแต่อย่างใด ในกรณีนี้การเก็บเกี่ยวจะได้ผลหรือไม่ (เงื่อนไขธรรมชาติ) กลับเป็นปัญหาสำคัญสำหรับพวกเขายิ่งกว่า แต่เมื่อทั้งรายจ่ายภายในบ้านของชาวนาและกิจการเกษตรต้องหันมาพึ่งเศรษฐกิจสินค้าโดยที่ถ้าไม่ซื้อสินค้า ทั้งครัวเรือนและกิจการของชาวนาก็ไม่อาจดำรงอยู่ต่อไปแล้ว การที่พวกเขาจะได้เงินตราเท่าใดจึงเป็นเรื่องที่มีความหมายขึ้นชั้ขาด ยิ่งกว่านั้น แม้ปัจจุบันเงินตราดังกล่าวจะมีส่วนที่ได้มาจากการขายแรงงาน (การทำงานพิเศษอื่น ๆ) ค่อนข้างมากก็จริง แต่ถ้าเป็นครัวเรือนชาวนาที่ทำเกษตรเพียงอย่างเดียว ส่วนใหญ่จะได้เงินตรามาจากการขายผลผลิตเกษตรเท่านั้น ฉะนั้น ปริมาณของเงินตราที่หาได้จึงขึ้นอยู่กับเงื่อนไข 2 ประการ คือ ความแพงโดยสัมพัทธ์ของราคาผลผลิตเกษตรกับปริมาณผลผลิตเกษตรที่ขายได้

ดังนั้น เมื่อการเกษตรแบบการค้าพัฒนาไป พวกชาวนาก็คงพยายามยกระดับพลังการผลิตให้สูงขึ้นและคงพยายามเพิ่มยอดขายโดยหันมาปลูกพืชที่มีลักษณะเป็นสินค้าสูงกันมาก ๆ แต่หากราคาเกิดตกลงอย่างรวดเร็วถึงจะขายได้มากขึ้น ก็จะมีรายรับลดลงโดยเลี่ยงได้ยาก นั่นคือ กรณีนี้แม้จะมีการ

เก็บเกี่ยวผลผลิตได้ผลบริบูรณ์ (H̄OSAKU) ก็ไม่แน่ว่าชาวนาจะได้รับประโยชน์เสมอไป เพราะมีบ่อยครั้งที่เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า "ความอดหยากทั้งที่เก็บเกี่ยวได้ผล (H̄OSAKUKIKIN) หรือ "ไร้สุขทั้งที่เก็บเกี่ยวได้ดี"

[101] โดยทั่วไปการที่ราคาของสินค้าจะถูกกำหนดด้วยกฎ (ทางเศรษฐกิจ) เช่นใดนั้น เป็นเรื่องที่ "หลักทฤษฎี" ของวิชาเศรษฐศาสตร์จะให้ความกระจ่าง นอกจากนี้ ตราบใดที่ยังมีสมมติฐานว่า การดำเนินกิจการเกษตรยังเป็นแบบนายทุน "*หลักทฤษฎี*" จึงมีหน้าที่ต้องอธิบายให้กระจ่างว่าความแตกต่างในเหล่าเงื่อนไขทางธรรมชาติของที่ดินรวมทั้งการครอบงำผูกขาดที่ดินโดยเจ้าที่ดินจะทำให้กฎทางเศรษฐกิจดังกล่าวเบี่ยงเบนไปจากเดิมเช่นใด อย่างไรก็ตาม ในที่นี้เราไม่จำเป็นต้องเจาะลึกในเรื่องเกี่ยวกับทฤษฎีทั่วไปของวิชาเศรษฐศาสตร์เช่นนั้น และเนื่องจากเรื่องของปัญหาค่าเช่าที่ดินก็เป็นสิ่งที่เราจะพิจารณาอยู่แล้วในบทต่อไป (หัวข้อที่ [135]) ฉะนั้นในที่นี้จะไม่ลงลึกไปกว่านี้ เพียงแต่ขอให้ระลึกว่าหากเราสมมติให้กิจการแบบนายทุนมีฐานะครอบงำการเกษตรและมีแต่ "ค่าเช่าที่ดินแตกต่าง" (Differential Rent ; SAGAKUCHIDAI) เท่านั้น ราคาตลาดของผลผลิตเกษตรจะถูกควบคุมโดย "ราคาการผลิต" ต่อ 1 ผลของผลผลิตในที่ดินหน่วยสุดท้าย (marginal) หรือถูกกำหนดโดยราคาผลผลิตที่ไม่รวมค่าเช่าที่ดิน ฉะนั้น กรณีนี้ค่าเช่าที่ดินจะกลายเป็นปัญหาก็เฉพาะในกรณีของผลผลิตเกษตรที่ถูกผลิตภายใต้เงื่อนไขที่ดีกว่าหรือมีราคาการผลิตต่อ 1 ผลที่ต่ำกว่าเท่านั้น

ดังนั้น กรณีที่กิจการขนาดย่อยแบบครอบครัวชาวนามีฐานะครอบงำเหมือนในญี่ปุ่น โดยทั่วไปแล้วสิ่งที่จะถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณาในฐานะที่

เป็นทฤษฎีราคาผลผลิตเกษตร ก็คือ ปัญหาที่ว่ากฎทางเศรษฐกิจจะได้รับการแก้ไขอย่างไรนั่นเอง

แน่นอนว่า ใน "ทุนนิยมบริสุทธิ์" ที่ "หลักทฤษฎี" กำหนดไว้เป็นสมมติฐานนั้นไม่อาจมีสิ่งที่เรียกว่ากิจการแบบชาวนาย่อย และอีกด้านหนึ่ง การที่กิจการแบบชาวนาย่อยมีฐานะครอบงำก็เป็นสภาพการณ์พิเศษของทุนนิยมในขั้นตอนจักรพรรดินิยมกับของประเทศทุนนิยมล้าหลังเท่านั้น (ดังที่กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [20]) ฉะนั้น การถกกันในเรื่องกฎแห่งการก่อตัวราคาผลผลิตเกษตร ภายใต้กิจการแบบชาวนาย่อยในขั้นตอนทางตรรกะที่เป็นการถอดนามธรรมในระดับ "หลักทฤษฎี" เช่นนี้ จึงเป็นเรื่องที่ไม่ค่อยจะถูกต้องนักทางมรรควิธี แต่เพื่อพิจารณาถึงการก่อตัวของราคาผลผลิตเกษตรอย่างเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น "การจะทดลองเข้าหา" (approach) จากทฤษฎีที่เป็นนามธรรมดังกล่าวไปก่อน ย่อมมิใช่สิ่งไร้ประโยชน์เสียทีเดียวเพราะมันจะทำหน้าที่ให้เป็นที่กระจ่างโดยทั่วไปว่าสำหรับสังคมทุนนิยมที่จัดสรรการแบ่งงานทางสังคม (หรือการแบ่งสรรพลังแรงงาน) โดยผ่านกฎของมูลค่านั้น ในสาขาของกิจการแบบชาวนาย่อยนี้ ลักษณะของความเป็นกฎอันนั้นได้ปรากฏตัวอย่างเป็นรูปธรรมขึ้นในรูปการเช่นใด การที่ทฤษฎีราคาผลผลิตเกษตรในญี่ปุ่นที่ผ่านมาส่วนใหญ่ใช้วิธี (approach) เช่นนี้ในการค้นคว้าก็มีเหตุผลทาง "หลักทฤษฎี" เช่นนี้เอง

[102] หากว่าแม้ผลผลิตการเกษตรภายใต้การผลิตแบบชาวนาย่อยก็ยังถูกกำหนดโดยระดับของ "ราคาการผลิต" ต่อ 1 ผลของผลผลิตในหน่วยสุดท้ายที่ไม่รวมค่าเช่าที่ดิน เหมือนอย่างราคาของสินค้าภายใต้การผลิตแบบนายทุนอื่นแล้ว ในมือของชาวนาก็จะมีการเกิดมูลค่าในรูปของรายได้จาก

ส่วนที่เป็น*ค่าจ้างต่อ "แรงงานของตัวแทนเอง"* กับส่วนที่เป็น *"กำไร"* ต่อ *"ทุน"*[37] ของตัวเขาเอง ภายหลังจากที่หักส่วนของ *"ทุนไม่เปลี่ยน"* ที่เขาจ่ายล่วงหน้าไปก่อนแล้ว และจากผลผลิตของทุนที่ลงไปในเงื่อนไข (ที่ดิน) ที่ดีกว่าก็จะเกิดส่วนที่เป็น *"ค่าเช่าที่ดินแตกต่าง"* เพิ่มขึ้นมาอีกต่างหาก ซึ่งหากเป็นชาวนาเช่าจะต้องจ่ายเงินส่วนนี้ให้แก่เจ้าที่ดิน แต่หากเป็นชาวนาผู้ทำกินบนที่ดินของตนเองก็จะได้เงินส่วนนี้เป็น *"กำไรส่วนเกิน"* (surplus-profit; CHOKARIJUN) ประเภทหนึ่ง ซึ่งถือเป็นรายได้ของเขาด้วย นั่นคือในกรณีนี้จะเกิดสภาพที่มาร์กซ์เคยกล่าวว่า หากชาวนาย่อย "ทำงานเพื่อตัวเอง และขายผลผลิตของเขาเอง จะถูกมองว่าเป็นผู้จ้างตนเอง (นายทุน) ที่ใช้ตัวเองเป็นกรรมกร และจะถูกมองว่าเป็นเจ้าที่ดินของตนเองที่ใช้ตัวเองเป็นผู้เช่าที่ดินของตนเอง ดังนั้น เขาจึงจ่าย*ค่าจ้าง*ให้แก่ตัวเองในฐานที่เป็นกรรมกรรับจ้าง จ่าย*กำไร*ให้แก่ตัวเองในฐานที่เป็นนายทุน และจ่าย*ค่าเช่าที่ดิน*ให้แก่ตัวเองในฐานที่เป็นเจ้าที่ดิน"[38] แน่นอนในกรณีนี้รายได้ของชาวนาจะปรากฏออกมาในรูปของรายได้ผสมเท่านั้น ไม่ได้ปรากฏออกมาในรูปของรายได้ แต่ละส่วนที่เป็นเอกเทศ แต่ถ้าหมดสภาพสังคมที่ชาวนาอาศัยอยู่ทำให้สามารถแบ่งแยก รายได้ทั้ง 3 ประเภทออกจากกันได้เป็นส่วน ๆ และถ้าหากมีบางกรณีที่ชาวนาสามารถกลายเป็นเจ้าที่ดินโดยเอาที่ดิน

---

37 คำว่า "ทุน" ในที่นี้ ไม่ได้มีความหมายที่เข้มงวด อันหมายถึงปัจจัยการผลิตหรือเงินตราที่ครอบงำแรงงานของคนอื่นเพื่อบรรลุมูลค่าส่วนเกิน และในตัวของชาวนาย่อยเอง มโนทัศน์ของคำว่า "ทุน" ก็ไม่มีทางมีขึ้นมาได้ เพียงแต่ว่าในสังคมทุนนิยมนั้น มักจะถือเอาปัจจัยการผลิตหรือเงินทุนของชาวนา ผู้มีกิจการอิสระ ว่าเป็น "ทุน" *อำแลง* ประเภทหนึ่ง

38 Karl Marx, "Capital", Volume 3, P. 875.

ไปให้คนอื่นเช่า หรือมีบางกรณีที่ชาวนาละทิ้งการเกษตรหันไปเป็นกรรมกร หรือถ้าโชคดีชาวนาเอาเงินไปลงทุนในกิจการอื่น จนได้รับความสำเร็จกลายเป็นนายทุนแล้ว ย่อมจะใช้วิธีคำนวณของมาร์กซ์ข้างต้นกับชาวนาย่อยที่มี "กิจการแบบครอบครัว" ได้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้ "ภายในกรอบสังคมที่ถูกครอบงำโดยการผลิตแบบนายทุน แม้แต่ผู้ผลิตที่ไม่เป็นแบบนายทุนก็ยังถูกครอบงำด้วยมโนทัศน์ (conceptions) แบบนายทุนด้วย[39]

[103] แต่ภายใต้เงื่อนไขที่กิจการแบบชาวนาย่อยมีฐานะครอบงำเช่นนี้ การที่ราคาผลผลิตเกษตรจะถูกกำหนดเท่ากับ "ราคาการผลิต" (ต้นทุนบวกกำไรเฉลี่ย) นั้น มักเป็นกรณียกเว้นมากกว่าแน่นอนกว่า ตัวชาวนาย่อยเองก็พยายามที่จะขายผลผลิตของตนในราคาสูงเท่าที่จะทำได้ และกรณีที่อุปสงค์ของผลผลิตเกษตรนั้นมีมากพอ ราคาผลผลิตเกษตรนั้นก็อาจจะเท่ากับ "ราคาการผลิต" หรือสูงกว่า แต่กรณีของชาวนาย่อย ต่างกับของนายทุนตรงที่การขายได้ใน "ราคาการผลิต" มิได้เป็นเงื่อนไขที่จะทำให้พวกชาวนาทำการผลิตต่อไปได้เสมอไป กล่าวคือ ในการผลิตแบบนายทุน หากราคาผลผลิตมีระดับต่ำจนไม่ได้ "กำไรเฉลี่ย" ทุนส่วนหนึ่งจะถอนตัวออกไปจากการผลิตการเกษตร ทำให้อุปทานของผลผลิตเกษตรลดลง ในที่สุด ราคาผลผลิตเกษตรก็จะถูกกำหนดในระดับที่รับประกันการมีกำไรเฉลี่ยหรือในระดับ "ราคาการผลิต" ส่วนในการผลิตแบบชาวนาย่อยมิใช่เช่นนั้น เพราะถึงแม้ราคาผลผลิตจะต่ำกว่า "ราคาการผลิต" ก็ตาม ก็ไม่ได้หมายความว่า ชาวนาจะทำการผลิตต่อไปไม่ได้ แน่นอนไม่มีข้อห้ามทางกฎหมายที่ชาวนาจะถอนทุนของตนแล้วย้ายไปลงทุนในกิจการอื่น และความ

---

[39] Karl Marx, "Capital", Volume 3, P. 39.

จริงก็มีบางกรณี (ที่นาน ๆ เกิดขึ้นสักครั้ง) ที่ชาวนากลายเป็นนายทุนในสาขาอื่น (ซึ่งคงจะเป็นเจ้าของวิสาหกิจขนาดย่อยมาก) แต่ถ้าหากทุนนิยมได้พัฒนาไประดับหนึ่งแล้ว ไม่ว่าเป็นกิจการใด ๆ เงินทุนก้อนแรกที่ต้องใช้ในการเปิดกิจการนั้นจะมีขนาดใหญ่โตขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้แม้ชาวนาคนนั้นจะมีความสามารถในการบริหารกิจการ แต่โดยทั่วไปก็คงไม่อาจที่จะใช้เพียงเงินทุนที่ได้จากการขายทรัพย์สินของเขามาเริ่มต้นกิจการแบบนายทุนในสาขาอื่นได้ ด้วยเหตุนี้ ในที่นี้จึงแทบไม่มีหนทางในความเป็นจริงที่ชาวนาจะเปลี่ยนไปเป็นนายทุนในสาขาอื่น หนทางที่เหลือที่จะเป็นได้อย่างมากก็เพียงผู้ถือหุ้นคอยกินเงินปันผลเท่านั้น และตราบใดที่เขายังเป็นเจ้าของที่ดินขนาดย่อมก็เป็นของแน่ว่าเขายังมีหนทางที่จะเลิกทำเกษตรหันไปเป็นเจ้าที่-ดิน ซึ่งให้ผู้อื่นเช่าที่ แต่ที่ดินขนาดย่อมเพียง 1 หรือ 2 เฮคเตอร์เช่นนี้ถึงคิดค่าเช่าแพงเท่าสมัยก่อนการปฏิรูปที่ดิน ก็คงยากที่จะค้ำจุนการดำรงชีพเหมือนอย่างที่พวกเขาไม่อาจดำรงชีพอยู่ได้ด้วยเงินปันผล (ดอกเบี้ย) เพียงอย่างเดียว ฉะนั้น ปัญหาในความเป็นจริงก็คือ มีหนทางให้เลือกเพียง 2 สายสำหรับชาวนาคือทำการเกษตรต่อไป หรือกลายเป็นกรรมกรรับจ้าง ถ้าทำการผลิตทางการเกษตรภายใต้เงื่อนไขเช่นนี้ แม้ราคาผลผลิตเกษตรจะต่ำกว่า "ราคาการผลิต" แต่ตราบใดที่ชาวนายังสามารถค้ำจุนการดำรงชีพด้วยการเกษตร ตราบนั้นชาวนาก็คงทำการผลิตทางการเกษตรต่อไป ฉะนั้นในที่นี้ ขีดต่ำสุด (KAGEN) ของราคาผลผลิตเกษตรก็คงถูกกำหนดโดยระดับของ "*ทุนไม่เปลี่ยน*" ของผลผลิตหน่วยสุดท้ายบวกกับค่าครองชีพขั้นต่ำสุด หรือในระดับ "*ราคาต้นทุน*" (HIŸOKAKAKU) (C + V) และบางทีกว่าที่ราคาผลผลิตเกษตรจะตกลงถึงระดับนี้หรือต่ำกว่านี้ พวกชาวนาคงทำการผลิตต่อไปทั้งยังแข่งขันกันเองด้วย แน่นอนกรณีนั้น สำหรับผลผลิต

เกษตรที่ผลิตภายใต้เงื่อนไขที่ได้เปรียบ จะมี*ส่วนเกิน*ที่เทียบเท่ากับ "ค่าเช่าที่ดินแตกต่าง" ซึ่งจะกลายเป็นรายได้ของชาวนาคนนั้น หากเขาเป็นชาวนาผู้ทำกินบนที่ดินของตนเอง แต่ถ้าเขาเป็นชาวนาเช่าเงินส่วนนี้จะตกเป็นของเจ้าที่ดินในฐานะค่าเช่า

จะเห็นว่า ราคาผลผลิตเกษตรภายใต้การเกษตรแบบชาวนาย่อยนั้นตามหลักการแล้วจะมีระดับต่ำกว่า "*ราคาการผลิต*" มาก ซึ่งระดับราคานี้จะรับประกัน*รายได้*สำหรับชาวนาเช่าได้อย่างมากเพียง*ค่าจ้างแรงงาน* สำหรับตัวเขาเองเท่านั้น เรื่องนี้มาร์กซ์กล่าวไว้ว่า "สำหรับชาวนาที่เป็นเจ้าของที่ขนาดย่อมขีดจำกัดของการขูดรีดไม่ได้ถูกกำหนดโดยกำไรเฉลี่ยของทุนตราบเท่าที่เขายังเป็นนายทุนย่อย และก็ไม่ได้ถูกกำหนดโดยความต้องการค่าเช่าที่ดินตราบเท่าที่เขายังเป็นเจ้าที่ดินอยู่ ขีดจำกัดอย่างสัมบูรณ์สำหรับเขาในฐานที่เป็นนายทุนย่อยไม่มีอะไรเกินไปกว่าค่าจ้างที่เขาจ่ายให้แก่ตัวของเขาเองภายหลังจากหักต้นทุนค่าใช้จ่ายในความเป็นจริงออกไปแล้ว ตราบเท่าที่ราคาของผลผลิตสามารถรับประกันค่าจ้างอันนี้ของเขา เขาก็คงจะเพาะปลูกบนที่ดินของเขาต่อไป "และกล่าวอีกในเรื่องเดียวกันว่า" เพื่อที่ชาวนาซึ่งเป็นเจ้าของที่ขนาดย่อมจะเพาะปลูกบนที่ดินตนเอง หรือซื้อที่ดินเพื่อมาเพาะปลูก จึงไม่มีความจำเป็นที่ราคาของผลผลิตจากที่ดินนั้นจะต้องสูงจนให้กำไรเฉลี่ยแก่เขา (ยิ่งไม่ต้องพูดถึงส่วนที่เกินจากกำไรเฉลี่ยดังกล่าวในรูปของค่าเช่าที่ดิน) ดังนั้น จึงไม่มีความจำเป็นที่ราคาตลาดจะต้องสูงจนเท่ากับราคาการผลิตหรือมูลค่าของผลผลิตนั้นเหมือนอย่างในกรณีของวิธีการผลิตแบบทุนนิยมตามปกติ ส่วนหนึ่งของแรงงานส่วนเกินของพวกชาวนาที่ทำงานภายใต้เงื่อนไขที่เสียเปรียบที่สุดนี้จะถูกส่งมอบให้แก่สังคมฟรี ๆ โดยไม่

ได้มีส่วนเข้าไปร่วมควบคุมราคาการผลิต หรือเข้าไปร่วมในการก่อตัวของมูลค่าโดยทั่วไป แต่อย่างใด"[40]

[104] แต่เรื่องที่เกี่ยวกับการที่ราคาผลผลิตเกษตรภายใต้การผลิตแบบชาวนาย่อมถูกกำหนดโดยราคาต้นทุนของผลิตที่ลงทุนขั้นสุดท้ายนั้นมีความจำเป็นต้องพิจารณาให้ลึกซึ้งยิ่งกว่านี้ เพราะอย่างที่ได้ชี้แล้วในหัวข้อที่ [103] ว่า การกำหนดราคาจะเป็นไปในทำนองนี้ได้ จำเป็นต้องมีเงื่อนไขเบื้องต้นที่ชาวนาสามารถเปลี่ยนไปเป็นกรรมกรรับจ้างเสียก่อน กล่าวคือ ในทางทฤษฎีสามารถพิจารณาได้ว่า หากราคาผลผลิตเกษตรตกต่ำกว่านี้ จนกระทั่ง ชาวนามีรายได้จากการทำเกษตรน้อยกว่าค่าจ้างที่ได้รับจากการขายพลังแรงงานในภาคนอกเกษตรแล้ว เขาก็คงเลิกทำการเกษตรหันไปเป็นกรรมกรรับจ้าง ซึ่งทำให้อุปทานของผลผลิตเกษตรลดลง ราคาจึงฟื้นตัวขึ้นจนถึงระดับที่ราคาผลผลิตเกษตรถูกควบคุมโดย "ราคาต้นทุน" ในที่สุด แต่ในความเป็นจริงแม้ราคาผลผลิตเกษตรตกลงกว่านั้นก็ไม่จำเป็นเสมอไปว่าชาวนาจะเลิกทำการเกษตร แล้วหันมาเป็นกรรมกรรับจ้างได้ทันที อนึ่งในกรณีนี้ไม่จำเป็นที่ชาวนาทั้งหมดจะต้องเคลื่อนไหวโดยพร้อมเพียงกัน เพียงชาวนาส่วนหนึ่งเคลื่อนตัวก็สามารถปรับราคาได้แล้วและแม้ในญี่ปุ่นระยะหลังจะมีชาวนาจำนวนมากที่ผูกติดกับตลาดแรงงานข้างนอกอย่างกว้างขวาง โดยผ่านการประกอบอาชีพพิเศษ จึงทำให้สามารถเปลี่ยนอาชีพเป็นกรรมกรรับจ้างหรือย้อนกลับมาทำเกษตรอีกได้รวดเร็วกว่าเดิมก็ตาม แต่สำหรับชาวนาส่วนใหญ่แล้ว การทิ้งอาชีพดั้งเดิม ไปทำงานอื่นที่ไม่เคยชินนับว่าเป็นเรื่องที่ยากเอาการ ไม่ว่าจะมองจากแง่ของความสามารถในการทำงาน

---

40 Karl Marx, "Capital", Volume 3, P. 805—806.

หรือจากแง่ของการเกิดความขัดแย้ง (conflict) ทางสังคมและทางจิตวิทยา ฉะนั้น ในเวลาที่ราคาผลผลิตเกษตรตกต่ำลง ชาวนาจึงมักเลือกที่จะทำงานหนักขึ้น เพื่อเพิ่มปริมาณผลผลิต (ปริมาณขาย) หรือไม่ก็ทำงานพิเศษเช่น รับจ้างรายวันมากขึ้นโดยไม่ลดการผลิตทางการเกษตร เพื่อรักษาระดับรายได้โดยส่วนรวมไว้ซึ่งถ้าเป็นช่วงเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับสูงที่ตลาดแรงงานภายนอกภาคเกษตรขยายตัวออกไปเรื่อย ๆ อันเป็นเงื่อนไขทำให้ชาวนาสามารถหางานที่ค่อนข้างมีเสถียรภาพและได้เปรียบโดยง่ายปัญหาก็คงไม่มีเท่าใดนัก แต่ถ้าเป็นอย่างช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 หรืออย่างช่วง stagflation ในสมัยนี้ซึ่งเศรษฐกิจญี่ปุ่นอยู่ในภาวะที่ตลาดแรงงานภายนอกภาคเกษตรอิ่มตัว ทำให้ค่อนข้างยากที่จะหางานที่ได้เปรียบแล้ว พวกชาวนาก็จำเป็นต้องดิ้นรนโดยใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อให้สามารถทนทานต่อสภาพที่ผลผลิตเกษตรมีราคาตกต่ำได้ต่อไป แต่การทำเช่นนี้ย่อมมีขีดจำกัดในระดับหนึ่ง ซึ่งถ้าหากระดับราคาได้ตกลงมากเกินไป ไม่ว่าจะเต็มใจหรือไม่ก็ตามจะต้องมีครัวเรือนชาวนาที่ไม่อาจทำการผลิตในภาคเกษตรต่อไปได้เกิดขึ้นอย่างแน่นอน และแม้จะทำอาชีพอื่นประกอบด้วย แต่ถ้าหากทำงานในอาชีพนั้นมากขึ้นถึงระดับหนึ่งการหดตัวของการผลิตในภาคเกษตรก็เป็นสิ่งที่เลี่ยงได้ยาก เหตุนี้ราคาผลผลิตเกษตรจึงมักไม่อาจแม้แต่จะบรรลุระดับ "ราคาต้นทุน" ดังนั้น รายได้ที่ชาวนาได้รับจากการเกษตร (ค่าจ้างตนเอง; JIKARŌCHIN) จึงมักถูกกดให้ต่ำกว่าค่าจ้างภายนอกภาคเกษตรอยู่ตลอดเวลา

[105] คราวนี้ ลองดูตัวเลขเฉลี่ยของ*ตารางที่ 34* ที่แสดงไปแล้ว จะเห็นว่ารายได้การเกษตรของครัวเรือนชาวนาเท่ากับ 899,000 เยน อันปัญหาที่ว่าค่าเช่าที่ดินในครัวเรือนชาวนาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จะมีรูป

การอย่างใดนั้น เป็นเรื่องที่เข้าใจได้ยากถ้าสมมุติให้ค่าเช่าที่ดินเท่ากับ 6% ของราคาที่ดินเพาะปลูกของผู้ที่ทำกินบนที่ตนเอง จากนั้นหักค่าเช่าออก ชาวนาจะมีรายได้การเกษตรเท่ากับ 797,000 เยน (หักค่าเช่าไป 10,000 เยน) ซึ่งเป็นรายได้ที่เป็นราคาผลผลิตเกษตรที่ไม่รวมค่าเช่าที่ดิน อีกด้านหนึ่ง ค่าใช้จ่ายในบ้านของชาวนาซึ่งเท่ากับ 2,269,000 เยนนั้น ถ้ามองจาก*ตารางที่ 38* แล้ว จะต่ำกว่าระดับค่าครองชีพของกรรมกรในเมืองเพียงเล็กน้อยจึงถือได้ว่าค่าใช้จ่ายจำนวนนี้เป็นค่าครองชีพระดับมาตรฐานที่ถูกกำหนดทางสังคมและประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นปัจจุบัน ซึ่งถ้าเป็นเช่นนี้จะมีเพียง 35% ของครัวเรือนกลุ่มที่ V เท่านั้นซึ่งมีรายได้จากผลผลิตการเกษตรที่หักค่าเช่าที่ดินแล้วมีจำนวนที่คุ้มทุน แน่นอนตัวเลข 35% ดังกล่าว ยังมีปัญหาที่ถกเถียงกันได้และยังมีปัญหาเกี่ยวกับการพิจารณาความหมายของค่าใช้จ่ายในบ้านของครัวเรือนชาวนาว่ามีอะไรบ้าง อย่างไรก็ตามถ้าพิจารณาจากสภาพครัวเรือนชาวนาโดยเฉลี่ย ก็เห็นได้ชัดว่าผลผลิตเกษตรมีระดับราคาที่ต่ำมากจนไม่อาจค้ำประกันค่าครองชีพตามปกติของชาวนา ถึงขนาดที่แม้จะรวมรายรับจากอาชีพพิเศษอื่นเข้าไปด้วยก็ยังมีระดับที่พอจะยังชีพได้เท่านั้น

[106] ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นการกล่าวถึงผลผลิตเกษตรโดยรวม จึงเป็นเพียงเรื่องปัญหาของ*ระดับราคาโดยเฉลี่ย*ของผลผลิตเกษตรที่ครัวเรือนชาวนาญี่ปุ่นผลิต แต่หากเป็นการพิจารณาปัญหาระดับราคาของผลผลิตเกษตรแต่ละชนิดแล้ว ปัญหาจะซับซ้อนยิ่งขึ้น เช่นจากคำนวณของกระทรวงเกษตรและป่าไม้ ปรากฏว่าผลตอบแทนแรงงานต่อ 1 วันของครอบครัวชาวนาในส่วนที่เกี่ยวกับพืชผลหลักจะเป็น*ดังตารางที่ 60* เมื่อ

ตารางที่ 60

ผลตอบแทนต่อแรงงานในครอบครัวโดยแบ่งตามประเภทของพืชผล (เฉลี่ยระหว่างปี 1973–1975)

(หน่วย : เยนต่อหนึ่งวัน)

พวก ธัญญาพืช	ข้าวเจ้า	5,571	พวก ผลไม้	ส้ม	2,504
	ข้าวสาลี	1,822		แอปเปิล	5,561
	ข้าวบาร์เล่ย์	1,839		ลูกพีช	5,064
				องุ่น	6,456
พวกถั่ว	sweet potato	3,137		ลูกแพร์	6,015
	potato	5,972			
	ถั่วเหลือง	3,689	รังไหมดิบ		2,848
พวกผัก	แตงกว่า	5,305	พวกสัตว์เลี้ยง	นมวัว	4,503
	มะเขือเทศ	4,157		หมู่เลี้ยง	5,280
	มะเขือยาว	5,847		วัวเลี้ยง	3,376
	กระหล่ำปลี	6,107		ไข่ไก่	3,599
	หัวไชเท้า	7,547			

ที่มา : "NORINSUISANTOKEI" ประจำปี 1977 หน้า 40.

พิจารณาโดยคำนึงว่า หัตถอุตสาหกรรมโรงงาน (ที่มีพนักงานเกินกว่า 30 คน) ระหว่างปี 1973–1975 มีระดับค่าจ้างต่อ 1 วันโดยเฉลี่ยเท่ากับ 6,678 เยน (ส่วนวิสาหกิจขนาดเล็กย่อยที่มีพนักงานไม่ถึง 30 คน คิดเสียว่ามีความแตกต่างราว 30% ฉะนั้นคงเท่ากับราว ๆ 4,700 เยน) ส่วนค่าจ้างของแรงงานรับจ้างเป็นรายวันในช่วงเวลาเดียวกันเท่ากับ 2,298 เยนถ้าเป็นค่าจ้างรายวันในชนบทจะเท่ากับ 3,086 เยนสำหรับผู้ชายและ 2,428 เยนสำหรับผู้หญิง เราจะสรุปได้ว่าค่าตอบแทนแรงงานสำหรับการผลิตข้าวเจ้า มันฝรั่ง ผักและผลไม้ (ยกเว้นส้ม) นั้นมีจำนวนพอๆกับค่าจ้างของกรรมกรประจำในภาคนอกเกษตร กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือระหว่างรายได้การเกษตรของชาวนากลุ่มที่ V ที่เกิดจากราคาผลผลิตเกษตรกับระดับค่าจ้างนอกภาคเกษตรนั้นค่อนข้างจะมีความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกันอย่างแน่นแฟ้นมาก ในขณะที่รายได้การเกษตรจากข้าวสาลีและไหม กลับมีค่าตอบแทนแรงงานในระดับที่ต่ำกว่ามาก คือเพียงไม่เกินค่าจ้างรายวันของกรรมกรรับจ้าง ส่วนรายได้จากการเลี้ยงสัตว์ (ยกเว้นสุกรที่มีการแปรผันของราคาค่อนข้างมาก) นั้น เท่ากับค่าเฉลี่ยของรายได้การเกษตรของชาวนาทั้ง 2 กลุ่มข้างต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสนใจทีเดียวสำหรับความหมายของเรื่องนี้ นั่นคือการที่ครัวเรือนชาวนาจะเลิกปลูกข้าว หันไปขายแรงงานนั้น หมายถึงการผละทิ้งภาคเกษตรทีเดียว (ปัจจุบันสิ่งนี้กำลังเกิดขึ้นกับกรณีของผัก ผลไม้และมันฝรั่ง) ในขณะที่การจะเลิกปลูกข้าวสาลีในช่วงฤดูหนาวหรือจะเลิกเลี้ยงไหมที่มีลักษณะเป็นอาชีพเสริมมากนั้น เป็นเพียงปัญหาที่ว่าจะเลือกทำสิ่งนี้ต่อไปหรือหันไปรับจ้างต่างถิ่นชั่วคราวเท่านั้นเอง สำหรับการเลี้ยงสัตว์ที่มีลักษณะของการผลิตแบบเชี่ยวชาญเฉพาะอย่าง (SENGYŌ) นั้นเนื่องจากว่าเป็นงานที่ทำกันได้ตลอดปี ฉะนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับพืชผลอื่นซึ่งมี

ลักษณะที่ขึ้นอยู่กับฤดูกาลค่อนข้างมากแล้ว แม้ค่าตอบแทนแรงงานต่อ 1 วัน จะต่ำลงบ้างก็ไม่เป็นปัญหาแต่อย่างใด (เฉลี่ยทั้งปีแล้วก็สูงไม่แพ้พืชผลอย่างอื่น) ส่วนเรื่องการโยกย้ายแรงงานก็เหมือนกัน เนื่องจากว่าตลาดแรงงานที่เกี่ยวข้องแต่ละประเภทนั้นมีขนาดที่ไม่เท่ากัน ฉะนั้นพวกชาวนาด้านหนึ่งก็คงคิดถึงความสัมพันธ์ของตนกับตลาดแรงงานเช่นนี้ไว้ก่อนแต่อีกด้านหนึ่งก็คงพยายามปรับรายได้ครัวเรือนเกษตรทั้งหมดของตนให้สามารถมีรายรับพอๆกับรายได้กรรมกร โดยผ่านการปรับโครงสร้างขององค์ประกอบในการเพาะปลูก ภายใต้เงื่อนไขแห่งการจัดสรรแรงงานของตน ระดับราคาผลผลิตแต่ละชนิดจะถูกกำหนดในท่ามกลางการเคลื่อนไหวที่ซับซ้อนเช่นนี้เอง

[107] เหตุนี้จึงเห็นได้ชัดว่า ครัวเรือนชาวนาส่วนใหญ่รายได้การเกษตรน้อยมาก จนไม่อาจค้ำจุนค่ายังชีพได้ตามปกติ สาเหตุสำคัญอยู่ที่กลไกของการกำหนดราคาผลผลิตเกษตรที่มีลักษณะพิเศษอันเนื่องจากการที่กิจการแบบชาวนาย่อยถูกดึงเข้าไปในระบบทุนนิยมที่พัฒนาแล้วในระดับสูง กล่าวคือ การที่ชาวนาย่อยแข่งขันกันเองได้กดดันให้ผลผลิตเกษตรมีราคาตกลงไม่เกินค่าจ้างกรรมกร และบ่อยครั้งที่ต่ำจนกระทั่งแม้รวมรายได้จากอาชีพพิเศษก็ยังเพียงแค่พอคุ้มค่าใช้จ่ายภายในบ้าน แน่นอนญี่ปุ่นในช่วงหลังๆนี้มีเงื่อนไขที่ทำให้แรงงานสามารถโยกย้ายระหว่างภาคเกษตรกับภาคอุตสาหกรรมได้ค่อนข้างสะดวกขึ้น ทำให้อย่างน้อยในส่วนที่เกี่ยวกับผลผลิตเกษตรที่ผลิตอย่างเชี่ยวชาญเฉพาะอย่าง มีระดับราคาเท่ากับค่าจ้างกรรมกรโดยเฉลี่ย แต่สำหรับครัวเรือนชาวนาที่ไม่อาจขยายพื้นที่กิจการจนกระทั่งสามารถใช้แรงงานในครัวเรือนทั้งหมดได้อย่างเต็มที่นั้น การจะค้ำจุนรายจ่ายภายในบ้านด้วยรายได้การเกษตรเพียงอย่างเดียวเป็นเรื่องยาก. สรุปก็คือ ภายใต้กลไก

การกำหนดราคาเช่นนี้พัฒนาการแบบทุนนิยมของการเกษตรนั้นไม่มีอนาคตเสียแล้วในทางหลักการ

(3) กระบวนการปรากฏเป็นจริงของราคาผลผลิตเกษตร (I)

– ทุนพ่อค้า กับ สหกรณ์ –

[108] ถ้าพิจารณาการกำหนดราคาผลผลิตเกษตรภายใต้การเกษตรแบบชาวนาย่อย ในฐานที่เป็นปัญหาทางทฤษฎีหรือในระดับที่ค่อนข้างเป็นนามธรรม จะเป็นไปตามกฎที่กล่าวข้างต้น แต่ถ้าพิจารณามันในฐานที่เป็นเรื่องของปรากฏการณ์ที่เป็นจริงอย่างเป็นรูปธรรม ผลผลิตเกษตรแบบชาวนาจะมีปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างเป็นเรื่องเฉพาะตัวในระหว่าง "*กระบวนการไหลเวียน*" ซึ่งถ้าไม่เข้าใจอย่างกระจ่างในประเด็นนี้ก็ไม่อาจเข้าใจปัญหาของราคาผลผลิตเกษตร ดังนั้น ต่อจากนี้เราจะย้ายจุดพิจารณาไปที่เหล่าปัญหาต่าง ๆ ใน "กระบวนการไหลเวียน" ที่เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

[109] ในประเด็นนี้ สิ่งที่น่าจับตามองที่สุดก็คือ เรื่องที่ว่าชาวนาย่อยญี่ปุ่นมีจุดอ่อนมากมายในฐานะที่เป็นผู้ขายสินค้า กล่าวคือ *ประการที่ 1* พวกเขาเป็นเพียงผู้ขายสินค้าจำนวนน้อยนิด เช่น ในปี 1975 ครัวเรือนชาวนาที่มียอดขายเกิน 7 ล้านเยนมีเพียง 1% อีก 95% เป็นผู้ขายรายย่อยที่มียอดขายไม่ถึง 3 ล้านเยน (ดังเห็นแล้วจาก *ตารางที่ 25*) ตอนนี้หากลองดูยอดขายข้าวสารของครัวเรือนชาวนาในปี 1975 ก็จะเป็นดัง*ตารางที่ 61* เนื่องจากว่าปริมาณผลิตข้าวสารในปี 1975 เป็น 13,165,000 ตัน จึงคำนวณได้ว่าครัวเรือนชาวนาได้ขายข้าวสารไปเท่ากับ 72% ของผลผลิตทั้งหมด และเพราะว่าชาวนาทั้งหมดในปี 1975 มีอยู่ 4,953,000 ครัวเรือน

ตารางที่ 61

ยอดขายข้าวสารของครัวเรือนชาวนา (ปี 1975)

(หน่วย : 1,000 ครัวเรือน และ 1,000 ตัน)

แบ่งตามจำนวนที่ขายเป็น TAWARA	จำนวนครัวเรือน	ปริมาณข้าวสาร
TAWARA (กระสอบ)		
~ 5	117 (4.0)	21.6 (0.2)
~10	313 (10.5)	126.8 (1.4)
~30	1,008 (33.9)	1,087.1 (11.5)
~50	537 (18.0)	1,229.6 (13.1)
~100	578 (19.4)	2,405.7 (25.5)
~200	309 (10.4)	2,521.1 (26.7)
200~	114 (3.8)	2,036.6 (21.6)
รวม	2,975 (100.0)	9,428.5 (100.0)

ที่มา : "SHOKURYOKANRITOKEINENPO" ประจำปี 1975 หน้า 552.

1. TAWARA เท่ากับ 60 กิโลกรัม

ส่วนชาวนาผู้ผลิตข้าวมีอยู่ 4,147,000 ครัวเรือน ฉะนั้นครัวเรือนชาวนาผู้ขายข้าวจึงเท่ากับ 60% ของชาวนาทั้งหมดและ 72% ของผู้ที่ผลิตข้าว กล่าวได้ว่า แม้แต่ข้าวเจ้าซึ่งเป็นพืชหลักของการเกษตรญี่ปุ่นผู้ที่ขายอย่างจริงจังก็มีแต่ครัวเรือนชาวนาที่ค่อนข้างมีกิจการใหญ่เท่านั้น ปริมาณขายต่อหนึ่งครัวเรือนชาวนาโดยเฉลี่ยในตารางที่ 61 คือ 3.1 ตัน หรือประมาณ 51 กระสอบ (TAWARA) แต่ครัวเรือนชาวนาที่ขายไม่ถึง 50 TAWARA กลับมีถึง 2 ใน 3 ของครัวเรือนชาวนาผู้ขายทั้งหมด เนื่องจากรัฐบาลรับซื้อข้าวในปี 1975 ในราคา 15,000 กว่าเยนต่อ 1 TAWARA ฉะนั้น ครัวเรือนชาวนาส่วนใหญ่จึงมียอดขายต่ำกว่า 1 ล้านเยน เพียงดูตัวเลขแค่นี้ก็คงเห็นถึงลักษณะของครัวเรือนชาวนาที่เป็นผู้ขายรายย่อยได้ชัดแล้ว

ฉะนั้นจึงยากที่แต่ละครัวเรือนชาวนาจะติดต่อกับตลาดขนาดใหญ่ได้โดยตรงสินค้าที่มียอดขายจำนวนน้อยนิดนั้นถ้ากล่าวจากหน่วยในการซื้อขายของตลาดใหญ่ ๆ แล้วจะเป็นได้เพียง "จำนวนครึ่ง ๆ กลาง ๆ" (HANTO HANPA BUKKEN) ฉะนั้นในที่นั้นสิ่งที่เลี่ยงได้ยากก็คือองค์การจำพวกพ่อค้าหรือสหกรณ์ซึ่งเข้ามาแทรกแซงในฐานที่เป็นตัวกลางระหว่างชาวนาผู้ผลิตกับตลาดผู้ซื้อ โดยทำหน้าที่เป็นผู้รวบรวมสินค้ารายย่อยดังกล่าวคราวละมาก ๆ เพื่อติดต่อกับตลาดใหญ่ ๆ การที่ชาวนาแต่ละคนไม่อาจติดต่อโดยตรงกับตลาดสินค้าย่อมถือว่าเป็นจุดอ่อนของพวกเขาในฐานะที่เป็นผู้ขายสินค้า

ประการที่ 2 อาจเรียกได้ว่าการขายสินค้าของชาวนามีแนวโน้มที่จะ "ขายเพราะความขัดสน" (KYŪHAKUHANBAI) อยู่มาก กล่าวคือเพราะว่าโดยทั่วไปชาวนามักขัดสนเงินทอง ดังนั้น เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตได้จึงมักรีบขายออกไปทันที แน่นอนยังมีปัจจัยอย่างอื่นมากระตุ้นด้วยเช่น ผลผลิตเกษตรส่วนมากจะเก็บไว้ไม่ได้นาน หรือการที่ชาวนาไม่มีทุนทรัพย์

พอสร้างสถานที่อุปกรณ์สำหรับเก็บรักษาผลผลิตจำนวนมากเหล่านี้ฯลฯ โดยทั่วไปแล้วยิ่งเศรษฐกิจของครัวเรือนชาวนาขัดสนชาวนาก็ยิ่งรีบขายผลผลิตเพื่อได้เงินสดที่ต้องการโดยเร็วหรือที่หนักกว่านั้นก็คือ แม้ยังไม่ได้เก็บเกี่ยวก็ต้องกู้เงินมาซื้อปุ๋ยหรือซื้อของบริโภคโดยเอาเงินที่คาดว่าจะได้จากการเก็บเกี่ยวมาค้ำประกัน เช่น "การขายข้าวเขียว" (AOTAURI) ซึ่งแพร่หลายมากในช่วงความปั่นป่วนเศรษฐกิจโชวะ (SHŌWAKYŌKO) หรือแม้ปัจจุบันก็ใช่ว่าการกู้ยืมล่วงหน้าเช่นนี้จะหมดไปทีเดียว

การที่ชาวนารีบขาย เช่นนี้ โดยทั่วไปจะทำให้มีการขายผลผลิตเป็นจำนวนมากในคราวเดียวภายหลังการเก็บเกี่ยว โดยเฉพาะกรณีของผักผลไม้ที่เก็บรักษาได้ลำบาก ทำให้มีความโน้มเอียงที่จะเกิดอุปทานมากมายตามฤดูกาล อันเป็นเรื่องที่ช่วยไม่ได้ในระดับหนึ่ง แม้สำหรับธัญญาพืชที่เก็บรักษาได้ค่อนข้างนาน พวกชาวนาที่ขัดสนก็มักจะต้องรีบขายไปในทันทีที่เก็บเกี่ยวได้ แน่นอน ข้าวเจ้า ข้าวสาลีในระยะหลัง ๆ นี้ถูกรัฐบาลควบคุมทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ทำให้มัน (ยกเว้นส่วนหนึ่งที่จำหน่ายในตลาดเสรี) มีราคาคงที่ตลอดปี ชาวนาจะขายเมื่อใดก็ไม่เป็นปัญหาเท่าใดนัก แต่ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่มีตลาดเสรีดำรงอยู่ สภาพการณ์ต่างไปจากนี้ เช่น ถ้าลองดูการขายข้าวในแต่ละเดือนช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 จะเป็นดัง*ตารางที่ 62* ในตารางดังกล่าวข้าวซึ่งถูกขายโดยเจ้าที่ดินจะเป็นส่วนที่ได้จากค่าเช่าที่นา เราจะพบว่า เจ้าที่ดินสามารถขายข้าวในแต่ละเดือนได้ค่อนข้างสม่ำเสมอ ขณะที่ชาวนาจะขายข้าวเกินครึ่งในช่วง 3 เดือนแรก (พฤศจิกายน ธันวาคม มกราคม) และเกิน 70% ภายในเดือนเมษายน สิ่งนี้ทำให้ราคาข้าวเป็นดัง*แผนภาพที่ 6* คือมีระดับราคาต่ำสุดในช่วงพฤศจิกายน ถึง กุมภาพันธ์ และระดับสูงสุดในช่วงกรกฎาคม ถึง สิงหาคม

ตารางที่ 62
สภาพการขายข้าวโดยแบ่งเป็นรายเดือน
(1 KOKU ประมาณ 180.3 ลิตร)

(หน่วย : 1.000 KOKU)

	จำนวนจริง ๆ			ดัชนีเมื่อให้ปริมาณขายใน 1 ปี เท่ากับ 100		
	เจ้าที่ดิน	ชาวนา	รวม	เจ้าที่ดิน	ชาวนา	รวม
พ.ย.	704	3,309	4,013	5.7	15.9	12.1
ธ.ค.	1,550	4,773	6,332	12.6	22.9	19.0
ม.ค.	1,461	2,860	4,321	11.8	13.7	13.0
รวม 3 เดือน	3,715	10,942	14,657	30.1	52.5	44.1
ก.พ.	1,060	1,664	2,724	8.6	8.0	8.2
มี.ค.	983	1,258	2,241	8.0	6.0	6.8
เม.ย.	996	1,045	2,042	8.1	5.0	6.2
รวม 3 เดือน	3,039	3,967	7,007	24.7	19.0	21.2
พ.ค.	996	946	1,942	8.1	4.5	5.9
มิ.ย.	892	851	1,743	7.2	4.1	5.3
ก.ค.	955	810	1,765	7.7	3.9	5.3
รวม 3 เดือน	2,843	2,607	5,450	23.0	12.5	16.4
ส.ค.	1,096	909	2,005	8.9	4.4	6.0
ก.ย.	883	1,045	1,928	7.1	5.0	5.8
ต.ค.	767	1,392	2,159	6.2	6.7	6.5
รวม 3 เดือน	2,746	3,346	6,092	22.2	16.1	18.3
รวม 1 ปี	12,342	20,862	33,204	100.0	100.0	100.0

ที่มา : NORIN SHO BEIKOKUBU "BEIKOKUYORAN" ประจำปี 1935 หน้า 44 ปีที่ใช้ในตารางนี้เอาจากตัวเลขเฉลี่ยภายใน 5 ปีจากปี 1925–1930

ซึ่งเห็นได้ว่าชาวนาขายข้าวส่วนใหญ่ในช่วงที่ข้าวมีราคาต่ำที่สุด และไม่ค่อยจะมีข้าวขายในช่วงที่ข้าวมีราคาได้เปรียบ นี่ย่อมเนื่องจากชาวนาเป็นผู้ขายซึ่งมีฐานะที่ด้อยและอ่อนแอกว่า แม้ปัจจุบันในกรณีของผลผลิตเกษตรที่ปราศจากการควบคุม เราก็ยังสามารถแลเห็นถึงปรากฏการณ์แบบเดียวกัน หรือแม้กรณีข้าวเจ้าและข้าวสาลีก็ตาม หากเลิกควบคุมราคาเมื่อไหร่ปรากฏการณ์แบบเดียวกันคงเกิดขึ้นอีกอย่างแน่นอน

ประการที่ 3 เป็นที่น่าสังเกตอีกว่า เดิมชาวนาย่อยเองมีคุณสมบัติที่ปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของราคาได้ค่อนข้างล่าช้า เพราะผลผลิตเกษตร โดยเฉพาะจำพวกอาหารนั้นมี "ค่ายืดหยุ่นราคา" ของอุปสงค์ต่ำอยู่

แผนภาพที่ 6

การเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาลของราคาข้าว (เฉลี่ยระหว่างปี 1925–27)

(เฉลี่ยใน 1 ปี = 100)

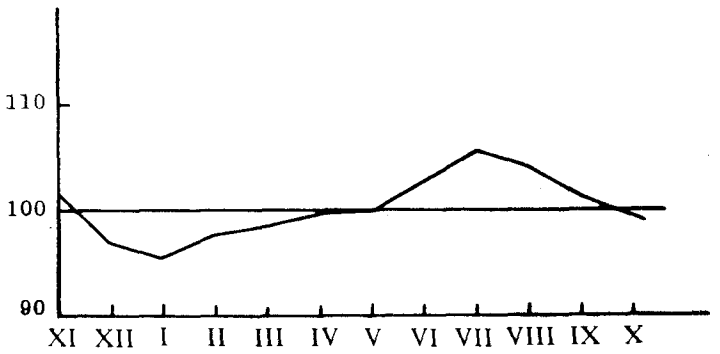

ที่มา : "BEIKOKU YORAN" หน้า 34–35 เป็นราคาข้าวเปลือกในตลาดข้าวที่ฟุคะคาว่า

แล้ว ดังนั้น ถ้าเพาะปลูกไม่ได้ผลทำให้อุปทานหดตัวแล้ว กฎของคิงส์[41] จะทำงานทำให้ราคาสูงขึ้นมาก ในทำนองกลับกัน ถ้าการเพาะปลูกได้ผลจนทำให้มีอุปทานเพิ่มขึ้น ราคาจะตกลงมากเช่นกัน อีกด้านหนึ่ง ถึงอาหารจะมี "ค่ายืดหยุ่นราคา" ของอุปสงค์ไม่มาก แต่ในช่วงเศรษฐกิจเฟื่องฟูอุปสงค์ก็ต้องเพิ่มขึ้นและในช่วงเศรษฐกิจซบเซา อุปสงค์ก็ต้องลดลงอย่างเลี่ยงไม่ได้ แต่เนื่องจากการผลิตการเกษตรถูกจำกัดโดยเงื่อนไขทางธรรมชาติค่อนข้างมาก และใช้เวลาผลิตค่อนข้างนาน ดังนั้นผลผลิตการเกษตรจึงไม่ค่อยมีพลังที่จะปรับอุปทานอย่างรวดเร็วให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของอุปสงค์ โดยเฉพาะในการผลิตแบบชาวนาย่อยนั้น ด้านหนึ่ง กำลังที่จะขยายการผลิตตามการขึ้นราคาของผลผลิตได้ถูกจำกัดมาก อีกด้านหนึ่ง การลดการผลิตเพื่อตอบสนองราคาซึ่งตกลงก็ทำได้ยากมากด้วย กลับมีแนวโน้มที่ว่าเมื่อราคาตกลงกลับมีการเพิ่มอุปทาน กล่าวได้ว่าสภาพนี้ทำให้การเปลี่ยนแปลงของราคามีความรุนแรงขึ้น ขยายความไร้เสถียรภาพของกิจการเกษตร ซึ่งส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนามากขึ้นด้วย สรุปได้ว่า การที่ความยืดหยุ่นของอุปทานมีค่าต่ำทำให้ชาวนายากที่จะได้รับประโยชน์จากการสูงขึ้นของราคาและทำให้การที่ราคาตกต่ำลงส่งผลกระทบกระเทือนมากขึ้นด้วยซึ่งนี่ก็เป็นจุดอ่อนของชาวนาย่อยในฐานที่เป็นผู้ขายสินค้า

---

[41] Gregory King (1648—1712) เป็นผู้ค้นพบกฎนี้ซึ่งกล่าวว่า ถ้าอุปทานของผลผลิตเกษตรขาดแคลน 10% ราคาจะเพิ่มขึ้น 30% ถ้าขาดแคลน 20% ราคาจะเพิ่มขึ้น 80% ถ้าขาดแคลน 30% ราคาจะเพิ่มขึ้น 160% ถ้าขาดแคลน 40% ราคาจะเพิ่มขึ้น 280% ถ้าขาดแคลน 50% ราคาจะเพิ่มขึ้น 450%

[110] การที่ชาวนาย่อยมีจุดอ่อนดังกล่าวเป็นเหตุให้เกิดเงื่อนไขที่เสียเปรียบต่าง ๆ ต่อชาวนาในกระบวนการปรากฏเป็นจริงของราคาผลผลิตเกษตร ซึ่งในกระบวนการนั้นสิ่งที่คาดได้ก่อนอื่น ก็คือบทบาทสำคัญของ *ทุนพ่อค้า* (พ่อค้าคนกลาง) ทุนพ่อค้าในที่นี้ก็คือ ทุนที่เพิ่มพูนมูลค่าโดยผ่านการแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกัน นั่นคือการซื้อถูกขายแพงโดยผูกติดกับ "กระบวนไหลเวียนสินค้า" ซึ่งทุนพ่อค้านี้จะเติบโตขึ้นมาอย่างเป็นอิสระและอย่างเป็นต่อได้ก็ในช่วงที่การสถาปนาทุนอุตสาหกรรมยังไม่มั่นคงเท่านั้น หลายคนจึงมักเรียกทุนพ่อค้าว่าเป็น "*ทุนช่วงต้น ๆ*" (ZENKI TEKI SHIHON) แต่เพราะว่า ในภาคเกษตรนั้นการผลิตแบบชาวนาย่อยเป็นสิ่งครอบงำหลักและเพราะว่า พวกชาวนาย่อยมีจุดอ่อนมากมายในฐานะที่เป็นผู้ขายสินค้า ฉะนั้น ต่อให้ภาคนอกการเกษตรได้พัฒนาทุนนิยมไปในระดับสูงเพียงใด ก็ยังมีช่องทางให้ทุนพ่อค้าสามารถเคลื่อนไหวและพัฒนากิจกรรมของมันหลงเหลืออยู่ไม่มากก็น้อย แน่นอนปัจจุบันผลผลิตเกษตรส่วนมากตกอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาลไม่ทางตรงก็ทางอ้อม และพัฒนาการของสหกรณ์การเกษตรได้รุดหน้าไปอย่างเด่นชัดมาก นอกจากนี้ทุนผูกขาดเองก็มีแนวโน้มที่จะเข้ามายึดกุม "กระบวนการไหลเวียน" โดยตรงเพิ่มขึ้น (ดังจะได้กล่าวในหัวข้อที่ [120]–[122]) ปัจจัยทั้งหมดทำให้ทุนพ่อค้ามีช่องทางประกอบกิจกรรมได้น้อยลง แต่จะสูญสิ้นโดยสิ้นเชิงเลยก็หาไม่

หากจะพิจารณากิจกรรมของพ่อค้าเหล่านี้ในรูปการที่เป็นแบบฉบับก็จะเป็นดังนี้คือ ก่อนอื่นเนื่องจากพวกชาวนาจะต้องรีบขายผลผลิตเกษตรโดยเร็ว ดังนั้น พ่อค้าจึงสามารถกดราคาได้ง่าย นอกจากนี้พวกทุนพ่อค้าก็มักจะเป็น*ทุนให้กู้ที่คิดดอกเบี้ยแพง*ด้วย ฉะนั้น พวกเขาย่อมให้ชาวนากู้ยืมเงินทุน วัตถุดิบอุปกรณ์การผลิตหรือปัจจัยการยังชีพไปก่อน พอถึงเวลาซื้อ

ผลผลิต ก็จะคิดดอกเบี้ยงแพงกับชาวนาที่กู้โดยหักออกจากเงินค่าผลผลิตที่จ่ายแก่ชาวนา อีกด้านหนึ่งเพราะว่าฝ่ายชาวนาจะถูกผูกมัดด้วยเงินที่กู้มาล่วงหน้าทำให้ต้องขายผลผลิตแก่พ่อค้าคนนั้น ฉะนั้น ราคาผลผลิตจึงมักถูกกำหนดโดยพ่อค้าฝ่ายเดียว แม้กรณี "การขายข้าวเขียว" ที่กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [109] ก็เช่นกัน กว่า 57% ของผู้ซื้อข้าวเขียว คือพ่อค้าข้าวอีก 24% เป็นพ่อค้าปุ๋ย ในหมู่บ้านชาวนาสมัยก่อนมีพ่อค้าที่ประกอบกิจการทั้ง 2 อย่าง (ข้าวกับปุ๋ย) อยู่มากเหมือนกัน กล่าวคือ พวกเขาใช้วิธีค้าขายแบบในมือหนึ่งให้ยืมปุ๋ย อีกในมือหนึ่งก็ซื้อข้าวอย่างกดราคา ซึ่งการสูบเลือดชาวนาเช่นนี้เองที่บีบรัดราคาผลผลิตเกษตร*ในไร่* (NIWASAKI) ให้มีระดับต่ำมาก และกลายเป็นเหตุผลักดันให้ชาวนายากจนล้มละลายยิ่งขึ้นไม่เท่านั้นภายใต้ความสัมพันธ์ที่ซื้อขายแบบนี้ สิ่งที่เห็นได้ทั่วไปก็คือ การที่พ่อค้าในฐานะที่เป็นผู้ขายสินค้า มักจะขายสินค้าคุณภาพเลวให้แก่ชาวนาในราคาแพง หรือมักแสวงหากำไรจากการผันผวนของราคาผลผลิตเกษตรตามฤดูกาลหรือจากการเพาะปลูกที่ได้ผลบ้างไม่ได้ผลบ้าง

[111] การขูดรีดพวกชาวนาย่อยจาก "กระบวนการไหลเวียน" เช่นนี้ เดิมเป็นกลไกพิเศษของทุนพ่อค้าในช่วงต้น ๆ ซึ่งหากผู้ที่ติดต่อค้าขายด้วยเป็นผู้ผลิตรายย่อย "*แบบก่อนสมัยใหม่*" สิ่งนี้จะไม่ขัดขวางการที่ทุนอุตสาหกรรมหรือทุนผูกขาดจะมาแสวงหากำไรจาก "*ด้านการไหลเวียน*" โดยดำเนินกิจกรรมแบบทุนพ่อค้า แต่อย่างใด ตัวอย่างที่เด่นชัดของเรื่องดังกล่าว ก็คือ "*ระบบซื้อขายแบบทำสัญญาพิเศษ*" (TOKUYAKU-TORIHIKI) ในอดีต หรือการ Integraion (การทำสัญญาเพาะปลูกที่ทำให้เกิดการรวมตัวแบบอินทรียภาย) ในปัจจุบันนั่นเอง

"การซื้อขายแบบทำสัญญาพิเศษ" (TOKUYAKUTORIHIKI) เป็นสิ่งที่เห็นได้เป็นบางส่วนในวงการผลิตหญ้าทำเบียร์ หญ้าฮอป (hop) มานานแล้ว โดยเฉพาะตั้งแต่ต้นสมัยโชวะ (SHŌWA) ก็มาเป็นที่แพร่หลายในวงการผลิตไหมดิบอีกจึงถูกจับตามองโดยคนทั่วไป ภายใต้ระบบนี้พวกทุนผลิตด้าย ทุนอุตสาหกรรมนมและทุนผลิตเบียร์ จะให้ชาวนายืม ปุ๋ย พันธุ์ไหม ต้นกล้า อาหารสัตว์ เงินทุนและวัสดุอุปกรณ์อื่น ๆ บางกรณีจะชี้นำทางด้านเทคนิคด้วย ในทางกลับกันทุนดังกล่าวจะกว้านซื้อผลผลิตอย่างผูกขาดแถมยังคิดดอกเบี้ยแพง ๆ จากส่วนที่ให้กู้ยืมไปด้วย สรุปได้ว่ามันเป็นรูปการหนึ่งที่ผันแปรมาจากระบบ putting – out system ของญี่ปุ่น (TONYASEIDO) ที่ดำรงอยู่มาตั้งแต่ยุคกลางนั่นเอง และก็อย่างที่ทราบกันดีแล้วว่า ด้ายดิบของญี่ปุ่นนั้นส่วนใหญ่ส่งออกไปขายที่อเมริกาตั้งแต่สมัยปลายโตกุงาว่าแล้ว มาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เมื่ออุตสาหกรรมผลิตด้ายสังเคราะห์ (rayon) ของอเมริกาได้พัฒนาขึ้น จึงส่งผลกระทบอย่างหนักต่ออุตสาหกรรมด้ายดิบของญี่ปุ่น เพื่อต่อกรกับคู่แข่งการปรับปรุงคุณภาพและการลดราคาด้ายดิบจึงกลายเป็นเงื่อนไขที่เลี่ยงไม่ได้ของทุนผลิตด้วย ซึ่งมาตรการหนึ่งที่ใช้ก็คือ "ระบบซื้อขายแบบทำสัญญาพิเศษ" ที่เริ่มใช้กันแพร่หลายตั้งแต่ช่วงต้นสมัยโชวะ และแพร่หลายยิ่งขึ้นในช่วงวิกฤตการณ์เศรษฐกิจทั่วโลกปี 1929 กระทั่งถึงปี 1937 ระบบนี้ได้นำมาใช้กับปริมาณรังไหมดิบกว่าร้อยละ 40 ของผลผลิตทั้งหมด แต่เมื่ออุตสาหกรรมเลี้ยงไหมเริ่มเสื่อมโทรมตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ประกอบกับรัฐบาลได้กวดขันเรื่อง "การไหลเวียน" และเรื่องราคายิ่งขึ้น ระบบนี้จึงแทบสาบสูญไปในส่วนที่เกี่ยวกับรังไหมดิบ ดูเหมือนว่า ระบบนี้จะฟื้นตัวขึ้นมาพักหนึ่งในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่ในปัจจุบันเพราะว่าอุตสาหกรรม

เลี้ยงไหมแทบสูญหายไปเกือบหมด และทุนผลิตด้ายก็อ่อนแอลงมาก ทำให้ระบบนี้ไม่อาจกลายเป็นปัญหาอีกต่อไปแล้ว

ฉะนั้น ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา จึงไม่ค่อยจะมีการใช้ คำว่า "การซื้อขายแบบทำสัญญาพิเศษ" (TOKUYAKUTORIHIKI) อีกแต่กลับปรากฏวิธีการที่คล้ายกันเป็นที่แพร่หลายแทนโดยใช้ชื่อว่า "*การทำสัญญาเพาะปลูก*" (KEIYAKUSAIBAI) หรือ "*การทำสัญญาเกษตร*" (KEIYAKUNŌGYŌ) นอกจากการทำสัญญาผลิตหญ้าทำเบียร์ หญ้าฮอป และนมวัวที่มีมาตั้งแต่ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงช่วงหลังสงครามแล้ว ยังมีสัตว์เลี้ยงอย่าง สุกร ไก่ และผักที่ต้องผ่านการแปรรูป (processing) อย่างมะเขือเทศ และผักราคาแพงที่ผลิตเพื่อตอบสนอง ตลาดอย่าง พวก celery (ขึ้นฉ่าย), pimento (พริกหยวก) ฯลฯ นอกจากนี้ ยังรวมถึงผลไม้ที่ใช้ทำเครื่องกระป๋องด้วย ในบรรดาผู้ผลิตผลผลิตดังกล่าว พวกเลี้ยงสัตว์ ได้ทำ "สัญญาเกษตร" อย่างเป็นระบบที่สุดซึ่งมักถูกเรียกว่าเป็นการ "*integration*" เราจะพิจารณาเรื่องนี้ต่างหากในตอนหลัง ส่วนในที่นี้ถ้าจะพูดถึงสิ่งอื่นจะพบว่า ผู้ที่เป็นตัวการในการทำสัญญาดังกล่าว ก็คือพวก "*ทุนใหญ่*" (DAISHIHON) อันได้แก่ทุนแปรรูปอาหาร processed foods กับห้างสรรพสินค้า (super market ขนาดใหญ่) เป็นต้น ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่วนหนึ่งของทุนแปรรูปอาหาร (processed foods) ได้ขยายขนาดใหญ่ขึ้น ทำให้มีตัวอย่างไม่น้อยที่ปรากฏว่า "การทำสัญญาเกษตร" ได้ก่อตัวขึ้นมาในรูปของการจัดตั้งครัวเรือนชาวนาที่ทำสัญญาเพาะปลูก (KEIYAKUNŌKA) อย่างมีขอบข่ายกว้างขวางทั่วประเทศ อย่างเช่นในเรื่องมะเขือเทศ ไม่ว่าจะเป็นบริษัท KAGOME ที่มีสัดส่วนของตลาดสูงในด้านน้ำมะเขือเทศและซ๊อสมะเขือเทศ ตลอดจนบริษัทอุตสาหกรรมอาหาร

KIKKŌ ที่ร่วมทุนกับบริษัท DEL MONTE ของสหรัฐอเมริกา ล้วนทำสัญญาเพาะปลูกกับชาวนาตั้งแต่จังหวัดทางเหนือ เช่น อาโอโมริ ตลอดถึงจังหวัดทางใต้ เช่น อายิ "ทุนใหญ่" เช่นนี้ มักจะดึงดูดสหกรณ์การเกษตรจำนวนมากเข้าไปอยู่ใน "กระบวนการไหลเวียน" ของมันด้วย อย่างเช่น สหพันธ์การเกษตรระดับจังหวัด (RENGŌKAI) จะเป็นผู้ทำสัญญาแบบเหมารวม ส่วนการรวบรวมบรรจุหีบห่อจะถูกดำเนินการผ่านจากสหกรณ์การเกษตรไปสู่สหพันธ์ และโรงงานในที่สุด ซึ่งเราจะเห็นต่อไปในหัวข้อที่ 113 ว่า นี่เป็นกรณีหนึ่งที่สหกรณ์การเกษตรถูกดึงเข้าไปเป็นห่วงโซ่ข้อหนึ่งของการจัดตั้งทางการตลาดโดยทุนผูกขาด แน่นอนว่า การทำสัญญาเพาะปลูกยังดำเนินไปได้โดยทุนประกอบการที่มีขนาดกลาง – เล็กด้วย เช่น ในการผลิตวัตถุดิบสำหรับทำผักดอง (TSUKEMONO) ส่วนมากมักจะเป็นสหกรณ์ขนาดเล็กระดับหมู่บ้านซึ่งทำสัญญากับทุนดังกล่าวเป็นต้น

ส่วนเรื่องที่ว่า "การทำสัญญาเกษตร" เช่นนี้จะมีสัดส่วนประมาณเท่าดนั้น เราทราบได้จาก*ตารางที่ 63* (แม้ข้อมูลค่อนข้างเก่าสักหน่อย) จะเห็นว่า สำหรับผลไม้เพื่อการแปรรูปมี "การทำสัญญาเกษตร" ราว $\frac{1}{4}$ ถึง $\frac{1}{2}$ ส่วนผักเพื่อการแปรรูป (processing) มีการทำสัญญาการเกษตรราว ๆ 70 – 90% ปัจจุบันพวกทุนประกอบการ (KAKŌSHIHON) เช่นนี้ จึงกำลังทำหน้าที่แทนทุนพ่อค้า (SHONINSHIHON) ในการดึงเอาพวกชาวนาให้มาอยู่ภายใต้ระบบ "putting – out system"

ส่วนในกรณีเลี้ยงสัตว์โดยเฉพาะสุกร กับ ไก่เนื้อ (broiler) นั้นก็ยิ่งถูกจัดตั้งอย่างเป็นระบบยิ่งขึ้นภายใต้การครอบงำของทุนในรูปของ (การทำสัญญาเพาะปลูกที่ทำให้เกิดการรวมตัวแบบอินทรียภาพ) (Integration) ซึ่ง

ตารางที่ 63
สัดส่วนของการซื้อขายแบบทำสัญญาของผลผลิตเกษตร ที่เป็นวัตถุดิบหลัก (ปี 1964)

(หน่วย : %)

		ปริมาณทั้งหมด	การซื้อขายแบบทำสัญญา	ในนั้นที่กำกับสหกรณ์เกษตร	การซื้อขายแบบตามเสรี
ผลไม้	ส้ม	100.0 (32.2 พันตัน)	39.6	21.8	60.4
	แอปเปิ้ล	100.0 (34.0)	25.2	9.9	74.8
	องุ่น	100.0 (1.5)	14.2	11.2	85.8
	white peach	100.0 (46.0)	34.9	14.0	65.1
	yellow peach	100.0 (11.9)	51.7	23.7	48.3
	SAKURA peach	100.0 (3.0)	34.0	7.9	66.0
	loquat	100.0 (3.1)	15.5	4.7	84.5
ผัก	หน่อไม้	100.0 (26.7)	28.5	17.3	71.5
	ถั่วลันเตา	100.0 (1.2)	73.9	48.5	26.1
	asparagus (หน่อไม้ฝรั่ง)	100.0 (4.1)	88.2	61.4	11.8
	มะเขือเทศ	100.0 (48.8)	85.4	78.8	14.6
	เห็ด	100.0 (1.8)	98.6	21.6	1.4
	สตอเบอรี่	100.0 (3.1)	49.9	30.1	50.1
	sweet corn	100.0 (1.1)	94.4	81.4	5.6

ที่มา : "TAKENAKA H. "KEIYAKUNOGYO NOKEIZAI BUNSEKI" ปี 1967 หน้า 91 ตารางเดิมมาจาก NORINSHO "AOKUDAMONO KAKO SEISAN RYUTSU JIGYO CHOSA HOKOKUSHO" ปี 1964

เรื่องนี้ มีบ้างที่พวกบรรษัทการค้าทั่วไป (SHOSHA) หรือทุนประมงจะบริหารฟาร์มโดยตรงผ่านบริษัทเครือข่าย (ดังกล่าวบ้างแล้วในหัวข้อที่ [73]) แต่ส่วนใหญ่มักใช้วิธีจัดตั้งการผลิตโดยผ่านการทำสัญญาเลี้ยงสัตว์กับครัวเรือนชาวนาจำนวนมากที่อยู่รายรอบ วิธีการนี้อาจมีรายละเอียดต่างกันอยู่บ้าง แต่โดยทั่วไปจะคล้ายกันตรงที่ว่าทุนเป็นฝ่ายให้อาหารสัตว์ ลูกวัว ลูกไก่ เงินกู้และวัสดุอุปกรณ์ สำหรับการสร้างโรงเลี้ยงสุกรและโรงเลี้ยงไก่ ส่วนชาวนาจะมีเพียงที่ดินกับแรงงานในการผลิต เมื่อได้ผลผลิตทุนจะเป็นผู้กว้านซื้ออย่างผูกขาดและเป็นฝ่ายกำหนดราคาข้างเดียว ซึ่งกรณีนี้ตั้งแต่ขั้นตอนประกอบการจนถึงขั้นตอนการจำหน่ายจะถูกดึงให้เข้ามาอยู่ภายใต้การควบคุมของทุนอันเดียวกันหมด ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นการ "*Integration*" ของการ "*Integration*" อีกทีหนึ่ง

เหตุที่ทุนเฮโลกันมาค้าขายแบบทำสัญญาในเรื่องผลผลิตเกษตรที่เป็นวัตถุดิบนั้น ก็เพราะมันคุ้มค่า นั่นเอง กล่าวคือ *ประการที่ 1* ทำให้ทุนสามารถซื้อวัตถุดิบในราคาค่อนข้างถูกและมีเสถียรภาพ กรณีนี้ ราคาที่ซื้อไม่จำเป็นต้องต่ำในแง่ของตัวเลขเสมอไป กล่าวได้ว่ามันเป็นราคาซึ่งต่ำโดยสัมพัทธ์ เมื่อคำนึงถึงความจำเป็นต้องใช้ทุนและแรงงานจำนวนมากเพื่อให้สามารถผลิตสิ่งที่มีคุณภาพตามที่ทุนต้องการ การที่สัญญาทำให้ราคามีเสถียรภาพนั้น กล่าวได้ว่าเป็นประโยชน์ต่อชาวนาด้วย นอกจากว่าเมื่อไหร่ที่ราคาตลาดแพงขึ้น เสถียรภาพดังกล่าวจึงจะมีความหมายเท่ากับการกดระดับราคาไว้ *ประการที่ 2* สิ่งนี้เป็นเครื่องมือให้ทุนได้รับวัตถุดิบที่มีคุณภาพครบถ้วนตามความต้องการได้ในปริมาณที่จำเป็น และในช่วงเวลาที่เหมาะสม เมื่อทุนประกอบการมีขนาดใหญ่ขึ้นและเครื่องจักรของกระบวนการผลิตทันสมัยยิ่งขึ้น สิ่งนี้จะเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นอันขาดไม่ได้สำหรับทุน

และ*ประการที่ 3* บ่อยครั้งที่การทำสัญญาดังกล่าวสามารถเป็นเครื่องมือขจัดผู้แข่งขันและรักษาการผูกขาดไว้อย่างน้อยก็ในระดับท้องถิ่น เกี่ยวกับประเด็นนี้จะมีความหมายที่สำคัญมากเป็นพิเศษในกรณีที่คุณภาพของผลผลิตเกษตรนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขท้องถิ่น

"*การทำสัญญาเกษตร*" ดังกล่าวจะทำให้ชาวนาเสียเปรียบมากในทันทีก็หาไม่ เพราะแม้ปกติราคาผลผลิตจะถูกกำหนดโดยทุนข้างเดียว แต่การที่มันสามารถค้ำประกันระดับราคาที่แน่นอนก็เป็นประโยชน์ต่อเสถียรภาพของกิจการและการที่พวกชาวนาได้รับต้นกล้า ลูกวัว และอาหารสัตว์ ฯลฯ รวมทั้งคำแนะนำทางเทคนิคจากทุนก็ได้ช่วยลดภาระความเสี่ยงของชาวนาให้น้อยลงด้วย แต่ถึงกระนั้นก็ตาม สิ่งนี้ ในความเป็นจริงก็คือระบบที่จะเปลี่ยนชาวนาให้เป็นกรรมกรรับจ้าง ขณะเดียวกันก็ทำให้แรงงานรับใช้ทุนหนักหน่วงขึ้น มันจึงไม่แตกต่างจากระบบ "สัญญารับช่วง" (sub contract) ในอุตสาหกรรม อันเป็นรูปการหนึ่งของการครอบงำผู้ผลิตรายย่อยโดยทุนผูกขาด

[112] ชาวนาได้ใช้นโยบายตอบโต้ต่อการสูบเลือดจาก "*ด้านไหลเวียน*" ของทุนดังกล่าวโดย*รวมตัวกันเป็นสหกรณ์การเกษตร* (N̄OGȳOKȳODŌKUMIAI) หรือเรียกสั้นๆว่า(N̄OKȳO) ปกติสหกรณ์การเกษตรมักทำธุรกิจด้านสินเชื่อด้วย แต่เรื่องนี้เราจะพิจารณาทีหลัง (ในหัวข้อที่[150]) ณ ที่นี้จะขอพิจารณาแต่งานด้านเศรษฐกิจของสหกรณ์การเกษตรเท่านั้น ที่จริงมีการถกเถียงกันต่าง ๆ นานาในหมู่นักวิชาการญี่ปุ่นเกี่ยวกับเรื่องธาตุแท้ของสหกรณ์ ซึ่งเรายังไม่จำเป็นต้องเจาะลึกถึงประเด็นนี้ ฉะนั้น ตอนนี้จึงขอเพียงให้เพียงเข้าใจว่า สหกรณ์ คือ การรวมตัวกันจัดตั้งของผู้ผลิตรายย่อย

เพื่อแก้ไขจุดอ่อนของผู้ผลิตสินค้ารายย่อย (ดังกล่าวแล้ว) ด้วยการใช้องค์การสหกรณ์เสริมพลังต่อการกับเศรษฐกิจทุนนิยมให้แก่พวกผู้ผลิตรายย่อย สหกรณ์ดังกล่าวจึงไม่ได้เป็นเรื่องของกลุ่มชาวนาเท่านั้น แต่ถูกจัดตั้งขึ้นมาในกลุ่มผู้ผลิตรายย่อยอื่น ๆ ด้วย เช่น ชาวประมงและผู้ประกอบวิสาหกิจขนาดกลาง–ย่อย หากจะพิจารณานิยามของสหกรณ์ในความหมายกว้าง เราอาจรวม สหกรณ์บริโภค (SHŌHIKUMIAI) หรือ สหกรณ์ช่วยเหลือกันเอง (KYŌZAIKUMIAI) เข้าไปด้วย เพราะกิจการสหกรณ์แต่แรกได้รวมเอางานที่มีลักษณะของสหกรณ์บริโภคหรือสหกรณ์ช่วยเหลือกันเองเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมด้วย อย่างเช่น สหกรณ์การเกษตรของญี่ปุ่นในปัจจุบัน

เอาเป็นว่า หากภารกิจแต่ดั้งเดิมของสหกรณ์การเกษตรก็คือ การทำให้พวกผู้ผลิตรายย่อยสามารถปรับตัวเข้ากับเศรษฐกิจทุนนิยมได้ดี ลักษณะที่ถึงที่สุดของเรื่องนี้ย่อมได้แก่ "*การผลิตแบบรวมหมู่*" เพราะการที่กิจการแบบชาวนาย่อยและแบบครอบครัว ถูกดึงเข้าไปอยู่ในเศรษฐกิจทุนนิยมและยังคงสภาพเดิมอยู่นั้น โดยตัวมันเองได้ทำให้ชาวนามีฐานะแย่ลง ยิ่งมาอยู่ภายใต้ทุนนิยมในขั้นตอนจักรพรรดินิยมที่กิจการแบบชาวนาย่อยกลายเป็นสิ่งที่ไม่อาจสูญหายไป การที่ชาวนาย่อยจะทำการผลิตแบบรวมหมู่โดยใช้เทคโนโลยีระดับเดียวกับกิจการแบบนายทุน อันเป็นกิจการที่มีพลังการผลิตขนาดใหญ่ จึงดูเหมือนว่าจะเป็นแนวทางหลักในการแก้ไขปัญหา ฉะนั้น การยืนยันซ้ำแล้วซ้ำอีกตลอดมาตั้งแต่การถกเถียงขั้นคลาสสิคของเองเกลส์และเคาท์สกี้ ที่ว่าการผลิตแบบรวมหมู่เป็นวิธีแก้ไขปัญหาการเกษตรนั้น จึงมีเหตุผลมาจากสิ่งดังกล่าวนี้เอง

แต่ทว่าในโลกแห่งความเป็นจริง ที่ตั้งอยู่บนเงื่อนไขแบบทุนนิยม ซึ่งได้แก่ระบอบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลนั้น เป็นเรื่องยากมากที่จะทำการผลิตแบบรวมหมู่ได้อย่างเต็มที่ แน่นอน ในญี่ปุ่นเองยังพอมีตัวอย่างของการบริหารกิจการแบบรวมหมู่ในรูปการต่าง ๆ และในระดับต่าง ๆ แม้จะเป็นจำนวนน้อย (ดังกล่าวไปบ้างแล้วในหัวข้อที่ [27]) แต่กิจการเหล่านี้พูดได้ยากว่าประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดีและอย่างต่อเนื่อง แต่กลับมีลักษณะผลุบๆ โผล่ ๆ คิดดูแล้วย่อมเป็นเรื่องธรรมดาที่การบริหารแบบรวมหมู่จะเกิดขึ้นไม่ได้ ในหมู่ชาวนาซึ่งมีพื้นฐานอยู่ที่การแสวงหาประโยชน์ส่วนตนและมีความต่างกันในเรื่องของเงื่อนไขที่ดินเพาะปลูก ความสามารถในการทำงาน ขนาดกิจการ และกำลังทุน ฉะนั้น ในความเป็นจริง การทำงานแบบรวมหมู่ (KYODŌKA) ที่สหกรณ์พอจะทำได้ อย่างมากจึงเกิดขึ้นในด้านของ "การไหลเวียน" สินค้าเท่านั้น

คราวนี้ หากพิจารณาถึงความหมายของสหกรณ์การเกษตรจากด้านของการทำงานแบบรวมหมู่ใน "การไหลเวียน" สินค้าบ้าง เราไม่อาจปฏิเสธถึงประสิทธิผลของมันระดับหนึ่งในการขจัดทุนพ่อค้า (พ่อค้าคนกลาง)ออกไป เพราะโดยผ่านองค์การสหกรณ์เช่นนี้ ชาวนาที่เป็นผู้ขายสินค้ารายย่อยจะสามารถติดต่อกับตลาดแบบทุนนิยมได้โดยตรง ทั้งยังสามารถขจัดการชูดรีด "*ระหว่างกลาง*" ของทุนพ่อค้าทั้งในด้านการซื้อและการขายไม่มากก็น้อย การที่สหกรณ์การเกษตรสามารถค้ำจุนความสัมพันธ์ในเชิงราคา (ของสินค้าเกษตร) ให้เป็นประโยชน์ต่อชาวนานี้เอง ทำให้ความยากจนและการล้มละลายของพวกเขาได้รับการผ่อนคลายลงระดับหนึ่ง อย่างไรก็ดี ยังไม่อาจปฏิเสธถึงขีดจำกัดของสหกรณ์ในด้านนี้ได้ ขีดจำกัดที่ว่านี้ตามที่กล่าวกันอยู่บ่อย ๆ มีดังนี้

(1) การเป็นสมาชิกสหกรณ์นั้นต้องออกทุนจำนวนหนึ่ง ชาวนาจนที่ปราศจากทุนจึงถูกขจัดออกไปโดยปริยาย สำหรับญี่ปุ่นในระยะหลัง ๆ แม้เรื่องนี้แทบไม่ได้เป็นปัญหาอีกต่อไปแล้วก็จริง แต่มันก็เคยเป็นความจริงที่แพร่หลายในญี่ปุ่นก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 และยังพอแลเห็นได้บ่อยๆในในประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลาย

(2) การบริหารสหกรณ์ในความเป็นจริงเป็นเรื่องของเจ้าหน้าที่จำนวนน้อย ซึ่งส่วนมากเป็นชาวนารวย (ชาวนาระดับบน) ที่ไม่มีปัญหาทางด้านเวลาและการดำรงชีพ หาไม่ก็เป็นพวกเจ้าที่ดิน สำหรับช่วงก่อนการปฏิรูปที่ดิน หรือ พนักงานสหกรณ์ระดับสูงที่ทำงานเต็มเวลา สิ่งนี้มีนัยยะว่า กิจการของสหกรณ์มักจะถูกดำเนินไปให้เป็นประโยชน์ต่อคนกลุ่มนี้ โดยละเลยผลประโยชน์ชาวนาจนและชาวนากลาง นอกจากนี้ แม้สหกรณ์การเกษตรจะเป็นนิติบุคคลที่ไม่มุ่งหวังประโยชน์ทางการค้า แต่ตราบใดที่มันยังดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจในสังคมทุนนิยม ตราบนั้นย่อมไม่อาจมองข้ามเรื่องของกำไรขาดทุน ดังนั้น แม้เจ้าหน้าที่เหล่านั้นจะมีเจตนาดีเพียงใด แต่ถ้ากิจกรรมทางเศรษฐกิจดังกล่าวไม่อาจเลี้ยงตัวเองได้ กิจกรรมนั้นมักจะต้องถูกตัดทิ้งไป อย่างช่วยไม่ได้

(3) เพราะว่า สหกรณ์การเกษตรเพียงทำกิจกรรมรวมหมู่ "แบบบางส่วน" "การไหลเวียน" จึงแทบจะไม่อาจปรับปริมาณการผลิต ฉะนั้น *เมื่อมีการผลิตล้นเกินโดยปกติมันจึงมักไม่ค่อยจะมีกำลังในการพยุงราคามิให้* ตกต่ำลง นอกจากนี้ พวกชาวนาที่เป็นสมาชิกสหกรณ์มักจะปฏิบัติตัวแบบมีเงื่อนไข ถ้าหากสามารถขายผลผลิตให้แก่พ่อค้าได้ราคาดีกว่าพวกเขาก็จะทำโดยไม่ผ่านสหกรณ์ เมื่อราคาผลผลิตตกลงถึงจะแห่กันมาขายให้แก่

สหกรณ์การเกษตร ดังนั้น จึงเป็นเรื่องยากขึ้นไปอีกที่สหกรณ์การเกษตรจะสามารถเป็นผู้นำทางด้านการก่อตัวของราคา

(4) ในกรณีที่ชาวนามีความขัดสนยิ่งขึ้น กระทั่งจำเป็นต้องใช้เงินโดยเร็วนั้น พวกเขาจะพึ่งพาทุนพ่อค้าที่จ่ายค่าสินค้าเป็นเงินสดในทันที หรือกู้เงินจากพ่อค้า แน่นอนว่า สหกรณ์การเกษตรเองก็พยายามทำเช่นนี้ระดับหนึ่ง โดยให้กู้ยืมเงินทุนหรือชำระค่าผลผลิตแก่ชาวนาโดยคำนวณอย่างคร่าว ๆ ไปก่อน แต่ถ้าสหกรณ์ต้องการรักษาความมั่นคงในกิจการของสหกรณ์การเกษตรแล้ว วิธีการเช่นนี้ย่อมทำได้ในขอบเขตที่จำกัดมาก ดังนั้น จึงเกิดความขัดแย้งที่ว่ายิ่งพวกชาวนาขัดสนมากเท่าใด สหกรณ์การเกษตรกลับยิ่งไร้กำลังมากขึ้นเพียงนั้น และพวกชาวนากลับยิ่งต้องพึ่งพิงทุนพ่อค้ามากขึ้นเพียงนั้น

(5) งานสหกรณ์จึงเลี่ยงได้ยากที่จะมีลักษณะของระบบราชการและเป็นแบบธุรการ ทำให้ขาดความคล่องตัวในการตัดสินใจ และทำให้สหกรณ์การเกษตรขาดความเหมาะสมที่จะจัดการซื้อขายสิ่งของที่มีความผันผวนทางด้านราคาค่อนข้างมาก หรือสินค้าที่มีความซับซ้อนในด้านการแบ่งระดับคุณภาพ (MEIGARATŌKYŪ) ตลอดจนสินค้าที่เก็บไว้ไม่ได้นาน เพราะถึงจะฝืนทำไปก็คงยากที่จะขายได้ราคาดีกว่าพ่อค้า

นี่เป็นเพียงการกล่าวอย่างทั่ว ๆ ไปและอย่างเป็นนามธรรมถึงขีดจำกัดของสหกรณ์การเกษตรส่วนเรื่องที่ว่า ขีดจำกัดนี้จะปรากฏตัวเป็นรูปธรรมอย่างไร หรือขีดจำกัดข้อใดจะปรากฏชัดกว่ากันนั้น ขึ้นอยู่กับเหล่าเงื่อนไขในแต่ละช่วงและในแต่ละยุคสมัย ส่วนเรื่องที่เกี่ยวกับสภาพปัจจุบันในญี่ปุ่นนั้นคงจำเป็นจ้องเจาะลึกเข้าไปพิจารณาอีกในภายหลัง (ในหัวข้อที่ [151])

[113] ไม่ว่าเราจะพิจารณาประวัติศาสตร์ในการพัฒนาของสหกรณ์การเกษตร หรือสาขากิจกรรมของสหกรณ์การเกษตรในความเป็นจริง โดยเกี่ยวเนื่องกับขีดจำกัดของสหกรณ์การเกษตรดังข้างต้นก็ตาม มีประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจมากก็คือ หากสหกรณ์การเกษตรเป็นเครื่องมือที่ชาวนาย่อยใช้ต่อกรกับตลาดแบบทุนนิยมดังกล่าวในหัวข้อที่ [112] แล้วสหกรณ์การเกษตรก็น่าจะเกิดและพัฒนาขึ้นมาได้ตั้งแต่ช่วงเริ่มแรกของทุนนิยม อย่างน้อยก็ในช่วงที่ทุนนิยมโตขึ้นระดับหนึ่งจนเศรษฐกิจสินค้าชอนไชเข้าไปในหมู่บ้านชนบทมากแล้ว แต่การณ์กลับปรากฏว่าจุดกำเนิดและพัฒนาการของสหกรณ์การเกษตรที่เป็นจริงในทุกประเทศล้วนเริ่มขึ้นในช่วงที่ทุนนิยมกำลังจะเปลี่ยนย้ายไปสู่ขั้นตอนจักรพรรดินิยมทั้งสิ้น โดยประวัติศาสตร์ของมันได้เริ่มต้นพัฒนาไปพร้อม ๆ กับการสุกงอมของจักรวรรดินิยม จากนั้นได้รับการเสริมให้แข็งแกร่งขึ้นในช่วงของทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ เส้นทางประวัติศาสตร์สายนี้เป็นข้อเท็จจริงที่เห็นชัดในประวัติสหกรณ์การเกษตรในญี่ปุ่นด้วย (จะเห็นในหัวข้อที่ [114])

อีกด้านหนึ่ง จะพบว่า สินค้าที่สหกรณ์การเกษตรซื้อขายในปัจจุบันมีความโน้มเอียงอยู่มาก ขอให้ดู *ตารางที่ 64* ประกอบด้วย ทั้งนี้ยังไม่มีข้อมูลประเภทเดียวกันที่ใหม่กว่านี้ และแม้การสำรวจคราวนี้จะไม่มีรายการครบถ้วนทำให้ยากที่จะตัดสินได้อย่างถูกต้อง กระนั้น ยังเป็นที่แจ่มแจ้งอยู่ว่าในด้านการขายนั้นชาวนาขายพืชจำพวกข้าวสาลีและบาร์เลย์ผ่านสหกรณ์การเกษตรในสัดส่วนสูงมาก อย่างข้าวเจ้าที่ไม่มีอยู่ในตารางนี้ชาวนาขายผ่านสหกรณ์การเกษตรในสัดสูงเกือบ 100% ซึ่งถ้ารวมเรื่องของข้าวเจ้าด้วยจะทำให้กำลังของสหกรณ์การเกษตรในด้านธัญญาพืชมีความเข้มแข็งขึ้นมาก แต่พอพิจารณาถึงผลผลิตจำพวกมัน (IMO) อัตราส่วนนั้นกลับลดลงมาก ยิ่งมาถึงเรื่องของผักและผลิตภัณฑ์สัตว์เลี้ยง (ยกเว้นส้มกับนมสด) อัตราส่วน

ตารางที่ 64

อัตราส่วนในการขายซื้อผ่านสหกรณ์การเกษตรโดยครัวเรือนชาวนา (ปี 1963)

(หน่วย : %)

กิจการขาย			กิจการซื้อ		
พวกธัญญาพืช	ข้าวบาร์เลย์	82.4		ลูกหมู	27.8
	ข้าวสาลี	69.5	วัสดุ	อัมโมเนียมซัลเฟท	83.2
พวกมัน	ถั่วเหลือง	45.9	อุปกรณ์	ยูเรีย	87.3
	sweet potato	50.2	สำหรับการ	ปุ๋ยฟอสฟอรัส	87.7
	มันฝรั่ง	59.2	ผลิต		
	กะหล่ำปลี	30.9		อาหารไก่	48.4
พวกผัก	หัวหอม	52.7		parathion (ยาฆ่า	
ผลไม้	แอปเปิล	42.5 (12.1)		แมลงชนิดหนึ่ง)	88.8
	ส้ม	69.3 (18.4)		ถุงพลาสติค	59.3
	ลูกพีช	63.6 (1.6)		น้ำมันรถยนต์	31.4
				เครื่องจักร	7.9
				เครื่องไถนา	22.6
	นมวัว	78.1 (35.9)		เครื่องซักผ้า	15.0
ผลิตภัณฑ์	ไข่ไก่	36.8	สิ่งของ	สบู่	18.7
สัตว์เลี้ยง			เพื่อการ	อาหารกระป๋อง	
				(อาหารทะเล)	11.7
	วัวเนื้อ	25.5	ดำรงชีพ	น้ำมันพืช	
	สุกรเนื้อ	32.8		(ทำอาหาร)	(23.0)

ที่มา : NORINSHO "KOKA NO NOKYORIYO NI KANSURU TOKEI" ประจำปี 1963, หน้า 10–43 ตัวเลขในวงเล็บ คือ ส่วนที่เป็นสหกรณ์การเกษตรที่ขายผลผลิตสิ่งนั้นแต่เพียงอย่างเดียว

ก็ยิ่งลดลงไปอีกส่วนในด้านการซื้อนั้นชาวนาซื้อปุ๋ยและยาฆ่าแมลงในสัดส่วนที่สูงมาก แต่ซื้อเครื่องมือและเครื่องจักรในอัตราส่วนที่ต่ำมากเป็นพิเศษ ส่วนสิ่งของเพื่อการดำรงชีพล้วนมีอัตราส่วนที่ต่ำ จะมีก็แต่น้ำตาลที่ไม่ปรากฏในตารางนี้ ซึ่งซื้อผ่านสหกรณ์ในอัตราที่สูงมานานแล้ว อนึ่ง แนวโน้มในตารางข้างต้นยังสะท้อนถึงปริมาณกิจการที่สหกรณ์การเกษตรดำเนินการด้วย เช่น ในปี 1974 มียอดขายสินค้าโดยสหกรณ์การเกษตรราว 3,772,400 ล้านเยน ซึ่งในนั้นเป็นสัดส่วนของข้าวเจ้า 47.4% ผัก 10.9% ผลไม้ 9.6% และผลิตภัณฑ์สัตว์เลี้ยงอีก 21.8% ส่วนบรรดาสินค้าที่ซื้อมาทั้งหมด 2,580,100 ล้านเยนนั้น เป็นสัดส่วนของอาหารสัตว์ 21.6% ปุ๋ย 11.8% และยาฆ่าแมลง 6.0% ในขณะที่เครื่องมือ เครื่องจักรเกษตร ทั้งหมดรวมแล้วมีเพียง 11.9% เท่านั้น

ข้อเท็จจริงข้างต้นแสดงว่า สหกรณ์การเกษตรไม่อาจสำแดงประสิทธิผลของมันได้เต็มที่ทั้งด้านการซื้อและขายในประเภทสินค้าที่เก็บไว้ได้ไม่นาน สินค้าที่ต้องจัดแบ่งระดับคุณภาพอย่างซับซ้อน และสินค้าที่ราคาผันผวนค่อนข้างมาก (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [112]) เมื่อเปรียบเทียบระหว่างสหกรณ์การเกษตรแบบอเนกประสงค์ที่ดำเนินงานด้านสินเชื่อประกันภัย ตลอดจนการซื้อขายสินค้ากับสหกรณ์การเกษตรซึ่งดำเนินงานเฉพาะอย่าง โดยขายสินค้าประเภทใดประเภทหนึ่งและจัดการซื้อวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นเพื่อการนี้แต่เพียงอย่างเดียวแล้ว แม้สหกรณ์แบบหลังจะสามารถรอดพ้นจากความยุ่งยากได้ระดับหนึ่งเพราะทำกิจการเพียงเฉพาะอย่าง สหกรณ์ทั้ง 2 ประเภทก็ไม่ได้มีความแตกต่างกันมากมายนัก เพราะอย่างกิจการขายผลผลิตเกษตรจำพวกธัญญาพืชที่เก็บไว้ได้นานและจัดแบ่งระดับคุณภาพค่อนข้างง่ายนั้น แม้น่าจะเป็นเรื่องที่จัดการได้ง่ายสำหรับ

สหกรณ์การเกษตรแต่ก็ยังจำเป็นต้องมีสถานที่รับซื้อผลผลิตที่ค่อนข้างรวมตัวกันเป็นกระจุกและมีการจัดตั้งตลาดรองรับ ตามประวัติศาสตร์ของสหกรณ์การเกษตรในญี่ปุ่นเอง สำหรับธุรกิจการขายนั้นการที่สหกรณ์นิยมขายข้าวเจ้าอันประกอบด้วย ข้าวเจ้าสำหรับทำเหล้าสาเก กับข้าวเจ้าสำหรับเลี้ยงทหารในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นหลักนั้นได้ชี้ถึงประเด็นที่กล่าวแล้วนั่นเอง สรุปก็คือ กิจการขายของสหกรณ์การเกษตรได้เติบโตขึ้นมาบนพื้นเพที่ด้านหนึ่งถูกรัฐบาลแทรกแซงในเรื่องของ "การไหลเวียน" และราคาผลผลิตทั้งทางตรงและทางอ้อม (ซึ่งเหตุผลที่เข้าแทรกแซงจะได้กล่าวในหัวข้อที่ [116]) เพื่อจัดตั้งตลาดรองรับ อีกด้านหนึ่งถูกพวกทุนใหญ่ผูกขาดยึดกุม "กระบวนการไหลเวียน" ไว้ (ด้วยวิธีที่กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [111]) เพื่อควบคุมผลผลิตเกษตรที่เป็นวัตถุดิบให้มีปริมาณและราคาที่ต้องการ เรื่องเช่นเดียวกันก็มีอยู่ในกิจการซื้อด้วยจะเห็นว่า นโยบายของรัฐบาลมีส่วนสนับสนุนกิจการซื้อของสหกรณ์การเกษตร แต่เหนือสิ่งใดก็คือ*บทบาทของทุนผูกขาด*ในการจัดตั้งตลาดผลิตภัณฑ์สินค้าเกษตร หรือบางกรณีถึงกับดึงสหกรณ์การเกษตรเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกลไกในการไหลเวียนสินค้าของมัน โดยเสนออุปทานสินค้าที่ราคามีเสถียรภาพและมีคุณภาพมาตรฐาน ซึ่งเรื่องเหล่านี้ล้วนเป็นเบื้องหลังของการพัฒนากิจการสหกรณ์การเกษตรญี่ปุ่น ฉะนั้นหากมองจากจุดนี้เราจะสามารถเข้าใจถึงเหตุที่ปุ๋ย ส่วนใหญ่เป็นปุ๋ยเคมี และสาเหตุที่การจัดการเรื่องยาฆ่าแมลงได้กลายเป็นสิ่งที่ค้ำจุนธุรกิจการซื้อของสหกรณ์การเกษตรมาโดยตลอด เมื่อพิจารณาอย่างนี้แล้วคงเป็นที่ชัดเจนว่าทำไม สหกรณ์การเกษตรจึงเพิ่งเริ่มต้นพัฒนาอย่างจริงจัง ภายใต้ทุนนิยมในขั้นตอนจักรพรรดินิยม เราเองเคยกล่าวบ้างแล้วในหัวข้อที่ [39] ว่า การที่รัฐบาลปกป้องอุ้มชูสหกรณ์การเกษตร

นั้นเป็นห่วงโซ่ข้อหนึ่งของนโยบายเกษตร "*แบบนโยบายสังคม*" ที่มีลักษณะเฉพาะในขั้นตอนจักรพรรดินิยม นอกจากนี้ก็มีการจัดตั้งโดยทุนผูกขาด (เพื่อขจัดทุนพ่อค้า) ที่เป็นรากฐานทางประวัติศาสตร์ของการพัฒนาสหกรณ์การเกษตรด้วย

[114] นับว่า สหกรณ์การเกษตรในญี่ปุ่นมีประวัติศาสตร์ที่ค่อนข้างเก่าแก่มาก ถ้าไม่รวมสหกรณ์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นไปเองอันดำรงอยู่ตั้งแต่สมัยโตกุงาว่า ในช่วงต้นสมัยเมยจิก็มีองค์การสหกรณ์ที่ทำธุรกิจสินเชื่อ ธุรกิจการขาย และธุกิจการซื้อ อยู่บ้างแล้วแม้จะในบริเวณท้องที่ที่จำกัดก็ตาม แต่ผู้ที่ได้ถ่ายทอดความคิดของสหกรณ์สมัยใหม่ในญี่ปุ่นก็คือชาวต่างประเทศรับจ้างชาติเยอรมันอย่าง ไมเอ็ท เอทเกลท์ ซึ่งต่อมาพวกขุนนางญี่ปุ่นที่จบจากเยอรมันอย่าง SHINAGWA YAJIRO และ HIRATA TOSUKE ก็ได้สืบทอดความคิดดังกล่าวไว้ และเสนอกฎหมายสหกรณ์สินเชื่อต่อรัฐสภาในปี 1891 การเสนอกฎหมายดังกล่าวในช่วงนั้นยังเร็วเกินไป ต้องรอถึงปี 1900 ที่มีการประกาศใช้กฎหมายสหกรณ์อุตสาหกรรมเสียก่อน กฎหมายสหกรณ์สินเชื่อประเภทนี้จึงออกมาได้

การตั้งสหกรณ์อุตสาหกรรมภายหลังการออกกฎหมายสหกรณ์อุตสาหกรรมนั้นมีสภาพดัง*ตารางที่ 65* ตอนแรกสหกรณ์สินเชื่อไม่ได้รับการยอมรับให้ทำกิจการอื่นควบไปด้วย จนกระทั่งมีการปรับปรุงกฎหมายในปี 1906 จึงได้รับการยอมรับให้ทำเช่นนั้นได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบรายการ (items) กับจำนวนของสหกรณ์แล้ว จะเห็นว่า สหกรณ์ส่วนมากดำเนินกิจการหลาย ๆ อย่างควบคู่กันไป กล่าวคือ สหกรณ์การเกษตรญี่ปุ่นได้เติบโตขึ้นมาในฐานที่เป็น สหกรณ์เอนกประสงค์ (SOGONOKYO)

ตารางที่ 65

การขยายตัวของสหกรณ์อุตสาหกรรม

ปี	สินเชื่อ	การขาย	การซื้อ	ใช้ประโยชน์ (RIYO)	จำนวนทั้งหมด
1900	13	5	7	2	21
1905	986	344	492	178	1,671
1910	5,331	2,904	4,242	908	7,308
1915	9,738	5,110	7,457	1,673	11,509
1920	11,901	7,032	9,821	2,448	13,442
1925	12,880	8,226	10,924	4,358	14,517
1930	12,104	8,366	10,292	5,376	14,082
1935	12,931	11,905	12,588	9,973	15,028
1940	13,430	13,563	13,742	13,126	15,101

ที่มา : TEIKOKUNOKAI "NOGYONENRAN", ประจำปี 1942, หน้า 94–95

ตั้งแต่เริ่มแรก และแพร่หลายไปทั่วประเทศในราว ๆ ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 นั้นเองอำเภอเมืองขณะนั้นมีอยู่ราว 12,000 ฉะนั้น สหกรณ์การเกษตรจะแพร่หลายไปทั่วทุกอำเภอเมืองก็คงในราว ๆ ปี 1920 ซึ่งมีสหกรณ์ทั้งหมด 13,442 สหกรณ์ สหกรณ์ขณะนั้นส่วนใหญ่ยังเป็นเพียงสหกรณ์ระดับหมู่บ้าน และมีขนาดเล็กเช่นในปี 1920 แต่ละสหกรณ์มีสมาชิกเฉลี่ยเพียง 188 คน และเพราะว่าสมาชิกสหกรณ์ทั้งหมดมีจำนวนราว ๆ 2 ล้านคน ฉะนั้นต่อให้คนเหล่านี้เป็นชาวนาทั้งหมดก็ยังเป็นจำนวนเพียง 40% ของ

ครัวเรือนชาวนาเท่านั้น แสดงว่าแม้ในญี่ปุ่นเองสหกรณ์การเกษตรก็เพิ่งจะเริ่มพัฒนาอย่างจริงจังหลังจากที่ทุนนิยมญี่ปุ่นก้าวเข้าสู่ขั้นตอนจักรพรรดินิยมแล้ว

พร้อมกับการที่สหกรณ์อุตสาหกรรมถูกจัดตั้งขึ้นทั่วประเทศ รัฐบาลญี่ปุ่นได้ก่อตั้งศูนย์กลางสหกรณ์อุตสาหกรรมเพื่อเป็นองค์การประสานงานและชี้นำในระดับประเทศ กับก่อตั้งสหพันธ์ (RENGŌKAI) ในแต่ละจังหวัดตามกฎหมายที่แก้ไขในปี 1909 สหพันธ์ดังกล่าวเป็นที่ยอมรับ ถึงขั้นให้มีการจัดตั้งในระดับประเทศในปี 1921 เหตุนี้ พอถึงทศวรรษที่ 1930 จึงมีการตั้ง "*กองเงินสหกรณ์อุตสาหกรรม*" ที่เป็นองค์การระดับประเทศในกิจการสินเชื่อ (ในปี 1923) ก่อตั้งสหพันธ์สหกรณ์การซื้อระดับประเทศ (ที่เกี่ยวข้องกับกิจการซื้อ ในปี 1923) ก่อตั้งสหกรณ์การขายด้ายดิบแห่งญี่ปุ่น (ในปี 1927) ก่อตั้งสหพันธ์สหกรณ์การซื้อขายข้าวระดับประเทศ (ในปี 1931) ก่อตั้งสหพันธ์สหกรณ์การขายส้มมะนาว (citrus) แห่งญี่ปุ่น (ในปี 1934) ก่อตั้งสหพันธ์สหกรณ์การซื้อขายรังไหมแห้งระดับประเทศที่เป็นสหพันธ์ของกิจการขาย (ในปี 1935) และก่อตั้งสหพันธ์สหกรณ์อุตสาหกรรมผลิตด้ายระดับประเทศที่เน้นงานชี้นำให้เป็นระบบ (ในปี 1932) พร้อมกันนั้น เพื่อให้ครัวเรือนชาวนาสามารถต่อกรกับความปั่นป่วนทางการเกษตร รัฐบาลจึงได้หันมาดำเนินนโยบายอุ้มชูสหกรณ์อุตสาหกรรมยิ่งขึ้น โดยเฉพาะใน "ขบวนการฟื้นฟูเศรษฐกิจหมู่บ้านชาวนาชาวประมง" (เริ่มปี 1931) ซึ่งมุ่งพัฒนาหมู่บ้านชนบทให้ "พึ่งตนเอง" ได้นั้นถูกกำหนดให้มีสหกรณ์อุตสาหกรรมเป็นองค์การใจกลางของขบวนการนี้ ทางฝ่ายสหกรณ์อุตสาหกรรมเองก็ได้ทำ "แผน 5 ปี สำหรับการขยายสหกรณ์อุตสาห-

กรรม" ขึ้นเพื่อตอบสนองการเคลื่อนไหวดังกล่าว และแม้จะมีการเคลื่อนไหวต่อต้านสหกรณ์อุตสาหกรรมอย่างรุนแรงโดยมีพ่อค้าตามหมู่บ้านเป็นหัวโจกก็ไม่อาจหยุดยั้งพัฒนาการของมันได้ ท่ามกลางนโยบายควบคุมการเกษตรแบบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐของรัฐบาลญี่ปุ่นที่ดำเนินไปนั้น การใช้กลุ่มสหกรณ์อุตสาหกรรมในฐานะที่เป็นท่อหรือหนทาง (pipe) อันหนึ่งเพื่อควบคุมการเกษตรจึงเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ และกล่าวสำหรับทุนโดยเฉพาะนายทุนปุ๋ย (HIRYO SHIHON) ที่กำลังเสริมความแข็งแกร่งของระบบผูกขาดนั้น การดึงเอากลุ่มสหกรณ์อุตสาหกรรมเข้ามาอยู่ใน "กลไกไหลเวียน" ของมันก็เป็นเครื่องมือสำคัญอันหนึ่งในการต่อกรกับภาวะซบเซาทางเศรษฐกิจ

[115] ในปี 1943 ซึ่งเป็นช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 สหกรณ์อุตสาหกรรม (SANGYŌKUMIAI) ที่พัฒนาขึ้นมาได้รวมตัวกับสมาคมเกษตร (NŌKAI) (ที่จะกล่าวในหัวข้อที่ 159) กลายเป็น*สมาคมเกษตรกรรม* (NŌGYŌKAI) และเมื่อรวมองค์กรระดับประเทศไปด้วยก็กลายเป็น *สมาคมเศรษฐกิจเกษตรกรรมระดับประเทศ* (ZENKOKUNŌGYŌKEIZAIKAI) เว้นแต่ "กองเงินกลาง" เท่านั้นที่ยังดำเนินงานเป็นเอกเทศ โดยเปลี่ยนชื่อเป็น "กองเงินเกษตรป่าไม้กลาง" นอกจากนี้ สมาคมการเกษตรของพระจักรพรรดิ (TEIKOKUNŌKAI) ที่เป็นองค์กรกลางในสายของสมาคมเกษตรก็ถูกปรับองค์การใหม่เป็นสมาคมเกษตรกรรมกลาง (CHUŌNŌGYŌKAI) ต่อมาในเดือน กรกฎาคม ปี 1945 ก่อนสิ้นสุดสงครามเพียงเล็กน้อย สมาคมเศรษฐกิจเกษตรกรรมระดับประเทศได้รวมตัวกับสมาคมเกษตรกรรมกลาง กลายเป็นกลุ่มเกษตรกรรมในภาวะสงคราม

(SENJIN̄OGȲODAN) ซึ่งหลังจากญี่ปุ่นพ่ายแพ้สงคราม ได้กลายเป็นสมาคมเกษตรกรรมระดับประเทศ (ZENKOKUN̄OGȲOKAI) ไป

สมาคมเกษตรกรรมดังกล่าว เป็นองค์การรับคำสั่งในช่วงที่มีการควบคุมระหว่างสงครามซึ่งถูกครอบงำโดยพวกขุนนาง จึงไม่เหมาะสมกับ "การทำให้ประชาธิปไตย" ในชนบท ตามข้อเรียกร้องของประเทศพันธมิตรประกอบกับกองบัญชาการสัมพันธมิตร (GHQ) ได้ชี้แนะด้วย ดังนั้นในปี 1947 จึงมีการออกกฎหมายสหกรณ์การเกษตร และยกเลิกสมาคมเกษตรกรรมในปี 1948 โดยตั้งสหกรณ์การเกษตรขึ้นแทนที่ เนื่องจากสหกรณ์การเกษตรเน้นความเป็นอิสระขององค์การที่พยายามจัดการแทรกแซงของรัฐบาลและกำหนดคุณสมบัติของสมาชิกให้เป็นเฉพาะชาวนาซึ่งเพาะปลูกเท่านั้น ดังนั้น เมื่อเปรียบเทียบกับสมาคมเกษตรกรรมหรือแม้แต่สหกรณ์อุตสาหกรรมในสมัยก่อนแล้ว มันจึงมีความเป็นสหกรณ์กว่ามากและมีกิจการที่ขยายตัวใหญ่กว่ามาก

เราขอหยุดการทบทวนประวัติสหกรณ์การเกษตรในช่วง 30 ปีให้หลัง (1947–1976) ไว้ก่อน ขอให้ดูสภาพปัจจุบันจาก*ตารางที่ 66* แทน จะเห็นว่าสหกรณ์การเกษตร (TANIN̄OKȲO) มีอยู่ราว ๆ 11,000 แห่ง เป็นสหกรณ์การเกษตรเอนกประสงค์ที่ทำกิจการต่าง ๆ ควบคู่กันไปเกือบ 5 พันแห่ง เมื่อสหกรณ์การเกษตรเริ่มต้นใหม่ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น เกือบทุกหมู่บ้านและทุกอำเภอเมืองในญี่ปุ่นได้จัดตั้งสหกรณ์การเกษตรเอนกประสงค์โดยมีจำนวนสหกรณ์มากที่สุดในปี 1950 คือ มีถึง 13,000 แห่ง แต่ภายหลังเมื่อรวมหมู่บ้านและอำเภอเมืองเข้าด้วยกัน มีการเปลี่ยนนโยบายโดยให้รวมแต่ละสหกรณ์เอนกประสงค์เข้าด้วยกัน ทำให้สหกรณ์ค่อย ๆ ลดจำนวนลงตามลำดับ ปัจจุบันทุก ๆ หมู่บ้านและอำเภอเมืองที่รวม

ตารางที่ 66

สภาพปัจจุบันของสหกรณ์การเกษตร (จนถึงปลายเดือน มีนาคม ปี 1976)

(หน่วย : แห่ง)

สหกรณ์การเกษตร				สหพันธ์ (RENGOKAI)		
สหกรณ์การเกษตรเอนกประสงค์	สหกรณ์การเกษตรเฉพาะด้าน		รวม	สหพันธ์ที่ร่วมทุน	สหพันธ์ที่ไม่ร่วมทุน	รวม
	สหกรณ์ที่ร่วมทุน	สหกรณ์ที่ไม่ร่วมทุน				
4,803	2,765	3,462	11,030	771 (24)	50 (0)	823 (24)

ที่มา "NORINSUISANTOKEI" ประจำปี 1977, หน้า 288—289 ตัวเลขในวงเล็บคือ สหพันธ์ระดับประเทศ และในสหกรณ์การเกษตรเฉพาะด้านนั้นเป็นจำพวกกิจการนม 616 แห่ง เป็นพวกผลิตพืชประดับสวน 509 แห่ง เป็นพวกเลี้ยงสัตว์ 362 แห่ง และเป็นพวกเลี้ยงไก่ 261 แห่ง

ตัวกันจะมีสหกรณ์ราว ๆ 1 แห่ง แต่ก็มีบ้างบางท้องที่ซึ่งสหกรณ์รวมตัวกันล่าช้า ทำให้สหกรณ์หลายแห่งยังดำรงอยู่ร่วมกัน หรือมีบางท้องที่ซึ่งมีสหกรณ์เอนกประสงค์ซึ่งดำเนินงานครอบคลุมพื้นที่หลายหมู่บ้านและหลายอำเภอเมือง เป็นต้น ในขณะที่สหกรณ์การเกษตรเฉพาะด้านมีจำนวนราวๆ 6,000 แห่ง โดยที่สหกรณ์ที่ไม่ร่วมทุน ส่วนใหญ่เป็นสหกรณ์ที่ดำเนินโครงงานเกษตร (NŌJIJIKKŌKUMIAI) ขนาดเล็ก ส่วนสหกรณ์ที่ร่วมทุนในปัจจุบันมักทำผลิตภัณฑ์นม พืชประดับสวน และเลี้ยงไก่ เป็นหลัก ส่วนใหญ่จะส่งผลผลิตป้อนตลาด (ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ "การทำสัญญาเกษตร" ที่กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [111]) ในปี 1974 สมาชิกที่เป็นทางการของสหกรณ์การเกษตรเอนกประสงค์มีอยู่ถึง 5,276,000 คน คิดเป็น 106.5% ของจำนวนครัวเรือนญี่ปุ่น แสดงว่า ไม่เพียงครัวเรือนชาวนาญี่ปุ่นเกือบทั้งหมดจะสังกัดอยู่กับสหกรณ์การเกษตรเอนกประสงค์แห่งใดแห่งหนึ่งเท่านั้น พวกเขาบางส่วนยังสังกัดอยู่กับสหกรณ์เอนกประสงค์มากกว่า 2 แห่งขึ้นไป หรือสังกัดอยู่กับทั้งสหกรณ์เอนกประสงค์และสหกรณ์เฉพาะด้านอีกด้านนั่นคือเมื่อเทียบกับสหกรณ์อุตสาหกรรมในช่วงก่อนสงครามแล้ว ปัจจุบันมีการจัดตั้งสหกรณ์การเกษตรในญี่ปุ่นมากกว่ากัน

นอกจากสหกรณ์การเกษตรแต่ละแห่งที่เรียกย่อ ๆ ว่า TANKŸO ยังมีสหพันธ์ (RENGŌKAI) อยู่อีก สหพันธ์นี้ถูกจัดตั้งโดยแบ่งตามประเภทของกิจการ เช่น สหพันธ์สหกรณ์การเกษตรสินเชื่อ (NŌSHINREN) สหพันธ์สหกรณ์การเกษตรเศรษฐกิจ (KEIZAIREN) สหพันธ์สหกรณ์การเกษตรประกันภัย (KŸOZAIREN) ซึ่งทั้ง 3 ประเภทนี้ มีอยู่ในเกือบทุกจังหวัด แต่สหพันธ์ในส่วนของสหกรณ์การเกษตรเฉพาะด้านนั้นมีโครงสร้างที่ซับซ้อนกว่า คือมีทั้งในระดับจังหวัด ระดับอำเภอเมืองและระดับ

ภูมิภาคที่มีมากกว่า 2 จังหวัดขึ้นไป จากสหพันธ์ 823 สถาบัน ในตารางที่ 66 สหพันธ์ที่มีจำนวนมากที่สุด คือ สหพันธ์ผู้เลี้ยงไหมมีถึง 196 สถาบัน รองลงมาคือ สหพันธ์ผู้เลี้ยงสัตว์เลี้ยงมี 106 สถาบัน สหพันธ์ผู้ปลูกพืชประดับสวนมี 81 สถาบัน และสหพันธ์ผู้ผลิตนมวัวมี 68 สถาบัน ในจำนวนนี้ส่วนใหญ่เป็นองค์กรระดับอำเภอเมืองและนอกจากจะมีองค์กรระดับจังหวัดแล้ว ยังมีองค์กรระดับประเทศอีกด้วย ซึ่งส่วนที่เกี่ยวกับกิจการสินเชื่อก็มี "กองคลังเกษตรป่าไม้กลาง" เป็นองค์กรใจกลาง และในส่วนที่เกี่ยวกับกิจการซื้อนั้นก็มีสหพันธ์สหกรณ์การเกษตรระดับประเทศ (ZENNŌ) เป็นองค์กรตัวแทน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีสหพันธ์ระดับประเทศของพวกผู้ผลิตนมวัว ผู้เลี้ยงไหม และผู้ปลูกพืชประดับสวน ฯลฯ ต่างหากอีก อย่างในกิจการประกันภัยก็มีการจัดตั้งสหพันธ์สหกรณ์การเกษตรประกันภัยระดับประเทศขึ้นมาต่างหากอีก นอกจากนี้ยังมีการตั้งศูนย์สหกรณ์การเกษตร (NŌKYŌCHUŌKAI) ในทุก ๆ จังหวัดเพื่อชี้นำตรวจสอบและกำหนดนโยบายเกษตรให้แก่สหกรณ์การเกษตรด้วย ส่วนในระดับประเทศก็มีการจัดตั้งศูนย์สหกรณ์การเกษตรระดับประเทศขึ้น สรุปได้ว่าสหกรณ์การเกษตรเป็นองค์กรที่ถูกจัดตั้งในรูปของปีระมิด 3 ขั้นตอน ซึ่งมีเครือข่ายครอบคลุมอย่างกว้างขวางไปทั่วประเทศ และได้ห่อหุ้มเอาชาวนาญี่ปุ่นทั้งหมดไว้ในองค์กรขนาดยักษ์อันนี้

สหกรณ์การเกษตรไม่เพียงเป็นองค์กรที่มีการจัดตั้งอย่างเป็นระเบียบและขนาดใหญ่เท่านั้น ก็อย่างที่เห็นแล้วในหัวข้อที่ [113] ว่า มันมียอดขายเป็น 3,800,000 ล้านเยน ในปี 1974 และ 4,600,000 ล้านเยนในปี 1975 ในขณะที่มียอดซื้อเท่ากับ 2,800,000 ล้านเยน และ 3,000,000 ล้านเยน ตามลำดับ ซึ่งเป็นจำนวนมหาศาล เมื่อคำนึงว่า ยอดจำหน่าย

สินค้าของบริษัท MITSUBISHI SHOJI ในเดือนมีนาคม ปี 1975 เท่ากับ 4,600,000 ล้านเยน และของบริษัท MITSUI BUSSAN เท่ากับ 4,300,000 ล้านเยน เราคงเข้าใจได้ดีว่าสหกรณ์การเกษตรของญี่ปุ่นเป็นองค์กรที่มีขนาดมหึมาเพียงใด ทำนองเดียวกันสหกรณ์การเกษตรในปลายเดือนมีนาคมปี 1976 มีเงินฝากในธนาคารถึง 15,200,000 ล้านเยน และได้ปล่อยเงินกู้ถึง 7,600,000 ล้านเยน ซึ่งเงินจำนวนนี้เป็น 2.3 เท่า และ 1.3 เท่าของยอดเงินฝากและยอดการปล่อยเงินกู้ของธนาคาร DAI ICHI KANGYO ในเดือนกันยายน 1975 ซึ่งเท่ากับ 6,500,000 ล้านเยน และ 6,100,000 ตามลำดับ ยิ่งกว่านี้ สหกรณ์การเกษตรไม่เป็นเพียงองค์กรมหึมาในทางเศรษฐกิจเท่านั้น ในทางการเมืองยังเป็น "*กลุ่มกดดัน*" (pressure group) ที่มีพลังมาก ตั้งแต่ระดับหมู่บ้านจนถึงระดับประเทศ ฉะนั้น ทัศนะของสหกรณ์การเกษตรในการต่อสู้เรื่องราคาข้าวในแต่ละปีจึงมีน้ำหนักมาก พวกนักการเมืองไม่ว่าจะเป็นสมาชิกสภาหมู่บ้าน หรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ถ้าหากทำให้สหกรณ์การเกษตรเป็นศัตรูแล้วก็จะไม่มีทางชนะเลือกตั้งได้เลย

แต่การที่สหกรณ์การเกษตรโดยส่วนรวมมีขนาดใหญ่และเข้มแข็งมากขึ้น มิได้หมายความว่าจะเป็นผลดีต่อเศรษฐกิจ หรือการพัฒนาเกษตรกรรมของชาวนาเสมอไป เพราะดังที่ได้กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [113] ว่าสหกรณ์การเกษตรในความเป็นจริงได้กลายเป็นกลไกรับคำสั่งจากนโยบายการเกษตรของรัฐบาล และยังกลายเป็น "กลไกไหลเวียนระดับล่าง" ของทุนผูกขาดไปด้วย ทำให้สหกรณ์การเกษตรมักถูกวิจารณ์ว่า ได้สูญเสียลักษณะที่เป็นองค์การปกครองตนเองของชาวนาไปแล้วหรือไม่ก็ถูกวิจารณ์ว่ายิ่งสหกรณ์การเกษตรเติบใหญ่เพียงใด มันก็ยิ่งมีลักษณะเป็นระบบราชการมากขึ้น

เพียงนั้น ทำให้มันมักจะเคลื่อนไหวตามความต้องการและตามตรรกะของตนเองโดยห่างเหินแปลกแยกจากชาวนา ยิ่งกว่านี้ก็อย่างที่กล่าวแล้วว่า ปัจจุบันครัวเรือนชาวนาที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ได้เปลี่ยนสีแปรธาตุไปมากแล้ว กล่าวคือ ครัวเรือนชาวนาส่วนใหญ่มิได้เป็น *ครัวเรือนชาวนาอย่างแท้จริง* สหกรณ์การเกษตรเองจึงมี "ลักษณะที่เป็นการเกษตร" น้อยลง หรือค่อยๆ เกิดการ "*กลวง*" ของสหกรณ์*การเกษตร*ขึ้น นอกจากนี้ดูเหมือนว่าตัวสหกรณ์การเกษตรเองก็พยายามเลือกที่จะเป็น "*สหกรณ์การดำรงชีพท้องถิ่น*" (CHIIKISEIKATSUKYŌ DŌKUMIAI) มากกว่าจะทุ่มเทให้กับการเกษตร ซึ่งผลของมันไม่เพียงทำให้กิจการของสหกรณ์การเกษตรย้ายจุดหนักไปยังผู้ที่ไม่ได้ทำการเกษตรเป็นหลักอย่างพวกครัวเรือนชาวนาย่อยที่ประกอบอาชีพอื่นด้วยหรือผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกโดยละเลยการให้บริการแก่ชาวนาที่ทำอาชีพเกษตรเป็นหลัก (ซึ่งปัจจุบันได้กลายเป็น*เสียงส่วนน้อย*ไปแล้ว) เท่านั้น แต่มันยังทำหน้าที่รักษาสถานะของครัวเรือนชาวนาย่อยที่ประกอบอาชีพอื่นเอาไว้ด้วยการให้เครื่องจักร วัสดุทุน หรือแม้แต่รับเหมาช่วงกิจการบางส่วน หรือทั้งหมด ฉะนั้น ที่กล่าวกันเย้ยๆ ว่า สหกรณ์การเกษตรรุ่งเรือง แต่การเกษตรล่มจมจึงไม่ใช่คำพูดที่ไร้เหตุผลทีเดียว

(4) กระบวนการปรากฏเป็นจริงของราคาผลผลิตเกษตร (II)

– นโยบายราคาผลผลิตเกษตร –

[116] เนื่องจากชาวนาย่อยมีฐานะที่เสียเปรียบในด้านการปรากฏเป็นจริง (realization) และการก่อตัวของราคาผลผลิตเกษตร (ดังกล่าวแล้วใน 2 หมวดก่อน) ดังนั้น ถ้าปล่อยให้ราคาผลผลิตเกษตรเคลื่อนไหวอย่างเป็นไปเอง ระดับราคาจะผันผวนจนกระทั่งไม่เพียงเพิ่มความไร้เสถียรภาพ

ของเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา และกิจการเกษตรให้มีมากขึ้นเท่านั้น แต่อาจจะทำให้ระดับราคาตกต่ำลงมาก จนนำมาซึ่งความขัดสนและความล่มจมของชาวนาก็เป็นได้ แน่นอน ถ้าทุนนิยมยังอยู่ในขั้นตอนที่สามารถรองรับ "*การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา*" หรือรองรับกรรมาชีพที่เป็นผลจากกระบวนการนี้ได้ เรื่องก็จะคงจะถูกปล่อยให้เลยตามเลย หรืออย่างมากก็เพียงมีการใช้นโยบายระยะสั้นบรรเทาสถานการณ์ แต่ตั้งแต่ที่ทุนนิยมได้อย่างเข้าสู่ขั้นตอนจักรพรรดินิยม สภาพเช่นนี้กลายเป็นสิ่งที่ไม่อาจปล่อยปละละเลยได้อีกต่อไป จำเป็นต้องมีการตอบสนองระดับหนึ่งในทางนโยบาย เพื่อแก้ไขปัญหา ซึ่งนโยบายนี้ก็คือ *นโยบายราคาผลผลิตเกษตร*นั่นเอง

มีเหตุผลหลายอย่างที่สามารถอธิบายถึงความจำเป็นต้องมีนโยบายราคาผลผลิตเกษตร แต่ที่เป็นพื้นฐานที่สุดที่เป็นเหตุผลร่วมของนโยบายปกป้องชาวนาด้วยนั้น คิดว่ามีอยู่ 4 ประการดังนี้คือ *ประการที่ 1* เมื่อเริ่มเกิดความปั่นป่วนทางการเกษตร และปัญหาการว่างงานทวีความรุนแรงขึ้นในท่ามกลางภาวะชบเซาที่ยืดเยื้อ จึงมีความจำเป็นต้องพยายามยับยั้ง "การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา" เพื่อให้ประชากรล้นเกินดำรงสภาพที่แอบแฝงอยู่ในภาคเกษตรกรรมต่อไป และแม้จะไม่เป็นเช่นนั้น แต่เมื่อมาถึงขั้นตอนจักรพรรดินิยมแล้ว ขบวนการแรงงานที่มีการจัดตั้งอย่างดีจะขยายตัวไปมากจนเป็นพื้นฐานสำหรับการแผ่อิทธิพลของขบวนการสังคมนิยม ฉะนั้นหากรวมเงื่อนไขที่มีแรงกดดันจากการว่างงานยิ่งขึ้น อันเนื่องมาจากมี"การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา"ที่รุนแรงขึ้น จะทำให้วิกฤตการณ์ของระบบทุนนิยมขยายตัวรุนแรงโดยเลี่ยงไม่ได้ กล่าวตามนัยนี้นโยบายปกป้องชาวนาจึงเป็นห่วงโซ่ข้อหนึ่งของนโยบายแก้ไขการว่างงานอันเป็นแกนกลางของ "*นโยบายสังคม*" *ประการที่ 2* แต่เดิมสำหรับทุนนิยมที่ย่างเข้าสู่ขั้นตอน

จักรพรดินิยมแล้ว การจะทำให้ "*การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนาย่อย*" ดำเนินไปโดยราบรื่น และการจะทำให้มีการ พัฒนากิจการแบบนายทุนเกิดขึ้นในภาคเกษตรด้วยเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ แต่กลับมีแนวโน้มที่จะเกิด "*การกลายเป็นมาตรฐานของชาวนาย่อย*" ขึ้นมาแทน และการดำรงพวกชาวนาย่อยเอาไว้ก็เป็นประโยชน์และจำเป็นในทางเศรษฐกิจ สำหรับ "*ทุนการเงิน*" (FINANCE CAPITAL) ด้วย ทั้งนี้เพราะว่า การสะสมแบบ "ทุนการเงิน" นั้น ด้านหนึ่งผ่านการระดมทุนขนาดย่อยจากแหล่งต่าง ๆ ในสังคมจนกลายเป็นการกระจุกตัวขนาดมหึมา และอีกด้านหนึ่งก็ใช้การก่อตัวของ "*ราคาผูกขาด*" มาเป็นเครื่องมือในการแย่งชิงกำไรจากผู้ผลิตขนาดกลาง–ย่อย หรือจากทุนในสาขาที่ไม่ได้ผูกขาด หรือไม่ก็สะสมทุนโดยการบีบให้กรรมกร ชาวนา และผู้มีกิจการอิสระต้องทำงานหนักขึ้น ในความหมายนี้พวกชาวนาย่อยจึงเป็นฐานอันหนึ่งที่ค้ำจุนการดำรงอยู่ของทุนผูกขาดไว้ *ประการที่ 3* เหตุผล 2 ประการข้างต้นมีนัยยะว่า ถ้าหากทุนนิยมสุกงอมถึงขั้นเป็นระบบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐแล้วจะสามารถใช้นโยบายปกป้องชาวนาและนโยบายราคาผลผลิตเกษตรเป็นปีกข้างหนึ่งของนโยบายปรับภาวะเศรษฐกิจได้ด้วย กล่าวคือ ประเด็นที่หนึ่ง มันสามารถใช้นโยบายปกป้องชาวนาเป็นส่วนหนึ่งของระบบประกันสังคม โดยใช้การเกษตรในการบรรเทาปัญหาการว่างงาน และเป็นการรักษางานให้แก่ประชากรผู้สูงอายุหรือวัยกลางคน (แทนระบบชำนาญ) และประเด็นที่สอง มันสามารถทำหน้าที่เป็นตัวค้ำจุนภาวะเศรษฐกิจโดยสร้างกำลังซื้ออันใหม่ขึ้นมา ส่วน *ประการที่ 4* ถ้าพิจารณาเหตุผลข้างต้นทั้งหมดในฐานะที่เป็นปัญหาทางการเมืองจะเห็นว่า การที่จักรพรรดินิยมได้ขยายลักษณะที่เป็นกระฎุมพีน้อยของชาวนาย่อย ทำให้พวกเขาถูกตัดขาดจากแนวคิดแบบสังคมนิยม กลายเป็น

กำแพงป้องกัน "ระบบ" ซึ่งเป็นประโยชน์และเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับจักรพรรดินิยมเอง ชาวนาย่อยกับผู้ประกอบวิสาหกิจขนาดเล็กเหล่านี้ย่อมเป็นตัวแทนของชนชั้นกระฎุมพีน้อย ซึ่งมีจิตสำนึกที่เป็นปฏิปักษ์ต่อสังคมนิยมอยู่แต่เดิม แต่พวกชาวนาย่อยก็ยังสามารถที่จะมีลักษณะที่ "ปฏิวัติ" ได้ หากพวกเขาเห็นว่า พวกเขาเกือบจะกลายเป็นกรรมาชีพแล้ว ด้วยเหตุนี้ การดำรงรักษาชาวนาย่อยให้เป็นชาวนาย่อยตลอดไป จึงเป็นภารกิจใจกลางของนโยบายเกษตร *"แบบนโยบายสังคม"*

[117] เมื่อเป็นเช่นนี้ พอทุนนิยมย่างเข้าสู่ขั้นตอนจักรพรรดินิยม นโยบายปกป้องชาวนาจึงกลายเป็นสิ่งจำเป็นแม้มองจากจุดยืนของทุน เรื่องนี้เป็นจริงกับกรณีญี่ปุ่นเช่นกัน เพราะตั้งแต่เกิดความปั่นป่วนทางการเกษตรครั้งแรกในญี่ปุ่นภายหลังภาวะปั่นป่วนทางเศรษฐกิจในปี 1907 นโยบายเกษตรก็มีเนื้อหาของ*"นโยบายสังคม"* มากยิ่งขึ้น แน่นอน การกล่าวเช่นนี้มิได้หมายความว่าไม่มีการดำเนินนโยบายเกษตรมาก่อน หากแบ่งช่วงพัฒนาการของนโยบายการเกษตรในญี่ปุ่นอย่างคร่าว ๆ จะได้ว่า มีการใช้นโยบายเกษตรอย่างกระตือรือร้นตั้งแต่ระยะ 20 ปีแรกของต้นสมัยเมยจิ (จนถึงปลายทศวรรษที่ 1880) จากนั้นอีก 10 ปีจึงเข้าสู่ "ช่วงปล่อยให้เป็นไปโดยเสรี" (JIYUHONIN) พอถึงศตวรรษที่ 20 จึงเริ่มใช้นโยบายเกษตรอย่างกระตือรือร้นอีก หากดูเผิน ๆ จะเหมือนกับว่าการขยายตัวและเสริมความแข็งแกร่งในนโยบายเกษตรตั้งแต่ปี 1907 นั้น เป็นการสืบเนื่องมาจากช่วงก่อนแต่ความจริงแล้วเราควรรู้ว่ามันแตกต่างกันอย่างชัดแจ้ง กล่าวคือ นโยบายเกษตรในช่วงต้นสมัยเมยจิมีประสิทธิผลในการดึงเอาชาวนาเข้ามาอยู่ในเหล่าความสัมพันธ์ทางกฎหมายสมัยใหม่ ซึ่งภายใต้เหล่าความสัมพันธ์ดังกล่าว

เศรษฐกิจสินค้าได้ซอนไชเข้าไปในเศรษฐกิจชาวนายิ่งขึ้น ซึ่งผลของมันได้กระตุ้นให้มี "การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา" และส่งเสริมการสะสมทุนเบื้องต้นของทุน แม้แต่นโยบายควบคุมราคาข้าวของรัฐบาลที่ประกาศใช้ตั้งแต่ต้นสมัยเมยจิจนถึงปี 1887 ซึ่งเป็นไปในแง่ที่ว่ารัฐบาลซื้อข้าวเปลือกบางส่วนแล้วขายหรือส่งออกตามความจำเป็นเพื่อปรับระดับราคานั้น ก็มีเป้าหมายว่า *ประการที่ 1* เพื่อยับยั้งมิให้ข้าวมีราคาตกลงจะได้รักษาระดับรายได้จากภาษีที่ดินไว้ได้ *ประการที่ 2* กระตุ้นการส่งออกข้าวเพื่อหาเงินตราต่างประเทศเข้าประเทศ ในทางภาววิสัย นโยบายเกษตรเช่นนี้มีส่วนกระตุ้นให้ผลผลิตการเกษตรกลายเป็นสินค้า ตลอดจนกระตุ้น "การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา" กล่าวในความหมายนี้ จึงอาจสรุปได้ว่า นโยบายเกษตรช่วงนี้มีลักษณะเป็นนโยบายแบบลัทธิพาณิชย์นิยมก็ย่อมจะได้

ส่วนนโยบายเกษตรที่ดำเนินไปอย่างกระตือรือร้นตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 หรือต้นศตวรรษที่ 20 นั้น มีเป้าหมายที่จะขยายการผลิตการเกษตรโดยเฉพาะข้าว ซึ่งสะท้อนถึงสภาพของญี่ปุ่นขณะนั้นที่เปลี่ยนไปเป็นประเทศนำเข้าอาหาร กรณีนั้น ถ้าหากเป็นประเทศทุนนิยมที่มีเงื่อนไขเหมือนอังกฤษในศตวรรษที่ 19 แล้วอาจจะใช้นโยบายที่สนับสนุนการนำเข้าผลผลิตเกษตรราคาถูกจากต่างประเทศ โดยยอมให้การเกษตรภายในประเทศเสื่อมถอยลงก็เป็นได้ แต่สำหรับญี่ปุ่นขณะนั้นที่เป็นประเทศทุนนิยมที่ล้าหลังมาก จำต้องพัฒนาทุนนิยมขึ้นมาท่ามกลางวงล้อมของเหล่าประเทศที่พัฒนาแล้ว จึงไม่มีทางใช้นโยบายแบบเสรีนิยมอย่างถึงที่สุดเช่นนั้น นอกจากนี้ดุลการชำระเงินของญี่ปุ่นมีแนวโน้มที่จะขาดดุลอยู่เรื่อย ๆ และการบุกรุกเข้าไปในจีนของเหล่าประเทศมหาอำนาจจักรวรรดินิยมก็เร่งเร้าให้ญี่ปุ่นต้องตระเตรียมทำสงครามอยู่ตลอดเวลา เหตุผลแค่นี้ ก็เพียงพอแล้วที่ญี่ปุ่นจะดำเนินนโย-

บายเสริมความแข็งแกร่งให้กับระบบพึ่งตนเองทางด้านอาหารด้วยการเพิ่มผลผลิตภายในประเทศ แต่ขณะนั้นจุดประสงค์ที่จะปกป้องชาวนายังไม่ปรากฏชัดเจน นโยบายดังกล่าวจึงเกี่ยวข้องกับการผลิตมากกว่าที่จะเรียกว่าเป็น "นโยบายสังคม"

กระนั้น ในปลายสมัยเมยิ โดยเฉพาะปี 1907 เริ่มเกิดความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจ ซึ่งต่างกับความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจคราวก่อน ๆ ที่มี "ลักษณะเฉพาะส่วน" และสามารถฟื้นตัวได้ค่อนข้างรวดเร็ว กล่าวคือมันแผ่ขยายไปทั่วทั้งสังคม และมีภาวะซบเซาแบบยืดเยื้อตามมาซึ่งเป็นการปรากฏตัวของความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจในขั้นตอนจักรพรรดินิยมเป็นครั้งแรก ช่วงนี้เองที่เริ่มปรากฏข้อถกเถียงเกี่ยวกับการอับจน (YUKIZUMARI) ของทุนนิยมญี่ปุ่น รวมทั้งเริ่มมีการขยายตัวของกำลังฝ่ายสังคมนิยม โดยเฉพาะในเหตุการณ์วางแผนลอบปลงพระชนม์ (DAIGYAKUJIKEN) เมื่อปี 1910 มิหนำซ้ำการเกษตรก็เพิ่งจะเผชิญกับความปั่นป่วนทางการเกษตร (N̄OGY̆OKY̆OK̄O) ในช่วงนั้นเป็นครั้งแรกภาวะเช่นนี้กระตุ้นให้เกิดความขัดสนทางเศรษฐกิจของครัวเรือนชาวนายิ่งขึ้น แต่ก็ได้กระตุ้นให้เกิดการเคลื่อนไหวของชาวนาด้วย แม้จะกระจัดกระจายก็ตาม การปกป้องชาวนาได้กลายเป็นปัญหาการเมืองขึ้นมาก็เพราะมีเบื้องหลังเช่นนี้เอง

ภาวะซบเซาทางเศรษฐกิจแบบยืดเยื้อดังกล่าวขาดตอนไปเนื่องจากสงครามโลกครั้งที่ 1 แต่เมื่อเกิดความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจหลังสงครามในปี 1920 กระทั่งถึงความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจทั่วโลกในทศวรรษที่ 1930 ภาวะซบเซาทางเศรษฐกิจแบบนี้กลับเกิดขึ้นอีกโดยมีขนาด และความรุนแรงยิ่งกว่าคราวก่อนเสียอีก และเพราะว่า ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 เศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาได้กลายเป็นเศรษฐกิจสินค้าไปมาก ประกอบกับ

เนื่องจากภาวะซบเซาครั้งนี้ได้ครอบคลุมไปทั่วโลกส่งผลสะเทือนทางสากลถึงญี่ปุ่นด้วย ความปั่นป่วนทางการเกษตรในญี่ปุ่นจึงมีความหนักหน่วงกว่าคราวก่อนมากอย่างเทียบกันไม่ได้ ดังนั้นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ก็คือ ความขัดสนล้มละลายของครัวเรือนชาวนารวมทั้งการเคลื่อนไหวของพวกเขาที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ หลังจากนั้นที่ได้กลายเป็นปัญหาสังคมที่สำคัญมาก ภายใต้ภาวการณ์เช่นนี้นโยบายปกป้องชาวนาจึงได้เริ่มทำงานอย่างจริงจัง

เราเคยกล่าวแล้ว (ในหัวข้อที่ [51]) ว่า ความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจคราวนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้ทุนนิยมญี่ปุ่นเปลี่ยนย้ายไปเป็นทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ ซึ่งภายใต้กระบวนการเปลี่ยนย้ายดังกล่าว ไม่เพียงนโยบายปกป้องชาวนาถูกใช้เป็นห่วงโซ่ข้อหนึ่งของนโยบายเศรษฐกิจแบบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ หากยังได้ขยายตัวไปอีก นั่นคือ ด้านหนึ่ง มันทำหน้าที่ปรับภาวะเศรษฐกิจ อีกด้านหนึ่ง มันมีบทบาทเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายประกันสังคม (ดังได้ชี้ในหัวข้อที่ [116]) กรณีของญี่ปุ่นในประเด็นนี้ก็เช่นกัน เพียงแต่ว่า เราควรทำให้กระจ่างยิ่งขึ้นโดยตรวจสอบนโยบายอย่างเป็นรูปธรรมมากกว่านี้

[118] เมื่อพิจารณาภายใต้พื้นเพดั้งเดิมเช่นนี้ เราคงเข้าใจถึงความหมายของนโยบายราคาผลผลิตเกษตรในขั้นตอนจักรวรรดินิยมได้ชัดขึ้น กล่าวคือถ้าปล่อยให้ชาวนาตกอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ทางราคาที่เสียเปรียบโดยเฉพาะในเวลาที่มีความปั่นป่วนทางการเกษตร พวกชาวนาจะขัดสนและล่มจมลงอย่างเลี่ยงได้ยาก ดังนั้นจำต้องกำหนดนโยบายที่พยุงระดับราคาไว้ในระดับหนึ่งเพื่อปกป้องชาวนา และเมื่อถึงช่วงทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ นโยบายราคาผลผลิตเกษตรดังกล่าวจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของ

นโยบายปรับภาวะเศรษฐกิจโดยส่วนรวม และได้รับการคลี่คลายให้ขยายตัวไป ดังจะเห็นว่าหลังจากที่นโยบายราคาผลผลิตเกษตรเริ่มปรากฏในญี่ปุ่นช่วงปลายสมัยเมยจิ และขยายตัวอย่างรวดเร็วจากปลายสมัยไทโซ (TAISHŌ) จนถึงช่วงบั้นบ่วนทางเศรษฐกิจโชวะ (SHŌWA KYŌKŌ) แล้ว เมื่อผ่านการควบคุมในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ได้รับการปรับปรุงให้สมบูรณ์ขึ้นมากหลังจากนั้น กระนั้นในเวลาที่พิจารณาถึงพัฒนาการของนโยบายราคาผลผลิตเกษตรในญี่ปุ่น ยังจำเป็นต้องคำนึงถึงประเด็นเหล่านี้ก่อน คือ

(1) แม้จะเรียกว่านโยบายราคาผลผลิตเกษตร แต่เนื้อหาส่วนใหญ่ของนโยบายในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็เป็นเพียงนโยบายราคาข้าว ส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลผลิตเกษตรอื่นจะมีเพียงข้าวสาลี ที่ถูกจำกัดการนำเข้าในสมัยโชวะ กับนโยบายพยุงราคารังไหมดิบในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 กับช่วงบั้นบ่วนทางเศรษฐกิจโชวะเท่านั้น ทั้งนี้เพราะสำหรับการเกษตรญี่ปุ่นในช่วงนั้นมีข้าวเป็นพืชสินค้าที่มีปริมาณมากที่สุดและราคาข้าวก็ส่งผลสะท้อนต่อเศรษฐกิจของครัวเรือนชาวนามากด้วย นอกจากนั้นก็ยังเพราะขณะนั้นไม่มีความสุกงอมทางความคิด พอที่จะพัฒนานโยบายราคาผลผลิตเกษตรอย่างรอบด้าน และไม่มีเงินพอที่จะดำเนินการภายใต้สภาพแวดล้อมที่ถูกครอบงำโดยลัทธิการคลังสมดุลด้วย กว่านโยบายราคาผลผลิตเกษตรจะคลี่คลายออกมาได้เต็มที่ (ซึ่งมักมีจุดหมายที่จะกดราคามากกว่าพยุงราคา) ก็ต้องรอกระทั่งญี่ปุ่นเข้าสู่สงครามแปซิฟิคและมีการควบคุมสังคมอย่างรอบด้านแล้ว

(2) นโยบายราคาข้าวนี้ ไม่แน่นักว่าเป็นไปเพื่อขึ้นราคาข้าว เพราะถ้ามองจากจุดยืนของทุน การที่ราคาอาหารถูกนั้นเป็นสิ่งที่พึงประสงค์

สำหรับทุนมากกว่าสิ่งที่เรียกนโยบายพยุงราคาข้าวแท้จริงแล้ว ก็คือ การพยุงระดับราคาขั้นต่ำสุดไว้เพื่อบรรเทาการล่มจมอย่างรวดเร็วของชาวนา สำหรับช่วงทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐที่มีแนวโน้มจะเกิดภาวะเงินเฟ้อตลอดเวลานั้น ราคาขั้นต่ำสุดดังกล่าวก็ต้องถูกยกระดับสูงขึ้นอยู่ตลอดเวลาด้วย ฉะนั้น สิ่งที่เรียกว่าการกดราคาข้าว ความจริงก็เป็นเพียงการรักษาระดับราคาข้าวให้ต่ำกว่าสินค้าอันอื่นโดยสัมพัทธ์นั่นเอง ขณะที่ในช่วงจักรพรรดินิยม "คลาสสิค" กลับมีแรงบีบคั้นราคาข้าวให้ตกลงอย่างเอาจริงเอาจังโดยไม่คำนึงถึงเงื่อนไขใดๆ เช่นนับแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 ตราบถึง "ช่วงแห่งความโกลาหลในเรื่องข้าว" (KOMESODO, 1918) แม้มีความต้องการให้ขึ้นราคาข้าว แต่ถ้าพิจารณาฐานะทางการคลังขณะนั้นแล้ว เป็นไปไม่ได้เลยที่จะพยุงราคาข้าว 2 ระดับ (ที่มีความแตกต่างกันมาก) ได้เหมือนอย่างสมัยนี้ จึงเป็นเรื่องธรรมดาที่นโยบายราคาข้าวดังกล่าวจะปราศจากประสิทธิผลที่เพียงพอ

(3) เราได้กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [35] ว่า ผลผลิตเกษตรในช่วงตอนของจักรพรรดินิยม "คลาสสิค" ต้องแข่งขันกับเกษตรกรรมจากอาณานิคมหรือกึ่งอาณานิคม ซึ่งรับการลงทุนจากประเทศจักรวรรดินิยมและมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อการที่ประเทศจักรวรรดินิยมส่งออกทุนไปยังต่างประเทศ กรณีนี้ก็ไม่ได้มีข้อยกเว้นกับข้าวญี่ปุ่น ฉะนั้นนโยบายราคาข้าวในช่วงนี้จึงต้องรวมถึงการตอบโต้ต่อ "ข้าวซึ่งถูกนำเข้า" หรือ "ข้าวจากต่างแดน" (ข้าวจากเกาหลี ไต้หวัน) ด้วย นโยบายราคาข้าวจึงสร้างปัญหาที่เกี่ยวพันกับนโยบายอาณานิคม ซึ่งเป็นขีดจำกัดระดับหนึ่งต่อการดำเนินนโยบายราคาข้าวในเวลานั้น

[119] ณ ที่นี้ เราคงไม่อาจติดตามรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติการพัฒนานโยบายราคาผลผลิตการเกษตรในญี่ปุ่น ซึ่งเริ่มจากขอบเขตค่อนข้างแคบในช่วงจักรพรรดินิยม "คลาสสิค" และขยายตัวเร็วมากในช่วงทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ เราจำต้องหยุดอยู่แค่การอธิบายเรื่องนี้โดยคร่าว ๆ เท่านั้น

ก่อนอื่นถ้าพิจารณานโยบายราคาข้าว โดยไม่รวมถึงช่วงต้นสมัยเมยจิ จะพบว่า อัตราภาษีข้าวที่กำหนดโดยกฎหมายพิเศษฉุกเฉินในปี 1904 และเริ่มใช้ในเดือนกรกฎาคม ของปี 1905 นั้นเป็นจุดเริ่มต้นของนโยบายนี้ เดิมภาษีข้าวมีลักษณะเป็นภาษีการคลัง (ZAISEIKANZEI) ที่ประกาศใช้เพื่อหาค่าใช้จ่ายในการทำสงครามกับรัสเซีย แต่เมื่อมีการประกาศใช้ภาษีนี้โดยถาวรตามกฎหมายอัตราภาษีในปี 1910 มันกลับมีลักษณะที่เป็นอัตราภาษีเพื่อปกป้องการเกษตรอย่างชัดเจนขึ้น และก็อย่างที่กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [117] ว่า สำหรับญี่ปุ่นที่กลายมาเป็นประเทศนำเข้าข้าว เมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 20 ก็ได้ทำให้ *ข้าวซึ่งถูกนำเข้า* ค่อย ๆ กดดันราคาข้าวภายในประเทศมากขึ้นทุกที ยิ่งไต้หวันกับเกาหลีตกเป็นอาณานิคมของญี่ปุ่น และมีการส่งออกทุนจากญี่ปุ่นมากขึ้น ก็ยิ่งทวีแรงกดดันโดย "ข้าวจากต่างแดน" หนักหน่วงขึ้น ในทศวรรษที่ 1910 นั้น เริ่มปรากฏความขัดแย้งทางการเกษตรเป็นครั้งแรกในญี่ปุ่นภายใต้ภาวะซบเซายืดเยื้อ ในสภาพเช่นนี้ก็มีเงื่อนไขกำหนดให้ภาษีปกป้องชาวนากลายเป็น "สิ่งที่มีลักษณะถาวร" ไป

ต่อมาได้มีการยกเลิกภาษีดังกล่าว เมื่อข้าวภายในประเทศมีราคาแพงขึ้น แต่ก็มีการใช้อีกเมื่อข้าวมีราคาตกต่ำลง ตั้งแต่ปี 1927 เป็นต้นมา ได้มีการใช้ภาษีปกป้องชาวนาเป็นเรื่องปกติในปี 1930 มีการเพิ่มอัตราภาษีข้าวจาก 1 เยนต่อ 100 KIN (ประมาณ 600 กรัม) เป็น 2 เยนต่อ 100 KIN และตั้งแต่ปี 1928 ได้มีการจำกัดการนำเข้า ในปี 1931 มีการใช้

ระบบขออนุญาตในการส่งออกและนำเข้า ทำให้นโยบายปกป้องมีความเข้มข้นขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งนโยบายอันนี้ได้ดำรงอยู่ต่อเนื่องไปกระทั่งถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2

นโยบายอัตราภาษีและจำกัดการนำเข้า มีผลกับข้าวต่างประเทศเท่านั้น ส่วนข้าวจาก "ต่างแดน" (อาณานิคมของญี่ปุ่น) ได้รับการละเว้นจากมาตรการดังกล่าว และเนื่องจากมีการบุกเบิกโดยญี่ปุ่นรุดหน้าไปในดินแดนอาณานิคมเหล่านั้น ทำให้สามารถปลูกข้าวที่มีคุณภาพดีทัดเทียมข้าวญี่ปุ่น และเนื่องจากชาวนาในดินแดนเหล่านั้นถูกความขัดสนบังคับให้ต้องรีบขายผลผลิตโดยเร็ว ดังนั้น ข้าวดังกล่าวที่ถูกส่งมาขายในญี่ปุ่น จึงเพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างรวดเร็วตั้งแต่ปลายสมัยไทโช โดยครองสัดส่วนถึงเกือบ 1 ใน 3 ของข้าวในตลาดภายในประเทศญี่ปุ่นในช่วงปั่นป่วนทางเศรษฐกิจโชวะ (1930–1932) ยิ่งกว่านั้น เพราะว่า ข้าว "จากต่างแดน" มีราคาต่ำกว่าข้าว "ภายในประเทศ" ถึง 20–30% มันจึงเป็นที่หวั่นเกรงของชาวนาญี่ปุ่นที่กำลังเดือดร้อน เนื่องจากภาวะราคาข้าวที่ตกต่ำอยู่แล้วภายใต้ภาวะเศรษฐกิจซบเซาอย่างยืดเยื้อ แต่ครั้นจะขจัดข้าว "จากต่างแดน" ไปจากตลาดภายในประเทศ ก็เกรงว่าจะทำให้เศรษฐกิจของอาณานิคมญี่ปุ่นประสบความล่มจม นโยบายต่อข้าว "จากต่างแดน" จึงมีทางเดียวให้เลือก คือ ทำให้มันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับนโยบายที่ใช้กับข้าวภายในประเทศ

นโยบายต่อข้าวภายในประเทศ ก็คือ การกว้านซื้อ หรือขายข้าวของรัฐบาลตามความจำเป็นเพื่อปรับระดับราคาข้าว นโยบายนี้เริ่มต้นโดยการกว้านซื้อข้าวตามพระบรมราชโองการ (CHOKUREI) ขององค์จักรพรรดิในปี 1915 แล้วกลายเป็นนโยบายถาวรตามกฎหมายในปี 1921 ภายหลังจากการบัญญัติกฎหมายว่าด้วยเรื่องข้าว ในตอนแรกนโยบายอันนี้ไม่ค่อยจะ

เรียบร้อยนักและอำนาจของรัฐบาลในการควบคุมราคาก็อ่อนแอมาก แต่เมื่อกฎหมายได้รับการปรับปรุงในปี 1931 อำนาจรัฐบาลกลับแข็งแกร่งขึ้น และยิ่งเข้มแข็งขึ้น เมื่อประกาศใช้กฎหมายควบคุมข้าวในปี 1933 ช่วงนี้เองที่รัฐบาลญี่ปุ่นเริ่มกำหนดราคาข้าวสูงสุดและต่ำสุดในแต่ละปี ทั้งพยายามกำหนดมาตรการควบคุมให้ระดับราคาดังกล่าวมีเสถียรภาพ เมื่อเข้าสู่สมัยโชวะ รัฐบาลได้กว้านซื้อข้าวปีละกว่า 1 ล้าน KOKU (150,000 ตัน) สำหรับข้าวในปีที่มีการซื้อมาก ๆ นั้นเป็นจำนวนเกือบ 10 ล้าน KOKU (1.5 ล้านตัน) นโยบายพยุงราคาข้าวได้รับการส่งเสริมให้แข็งแกร่งขึ้นด้วยกฎหมายควบคุมข้าว (BEIKOKUJICHIKANRIHŌ) ในปี 1936 และตั้งแต่ปี 1937 ที่เกิดสงครามจีน–ญี่ปุ่น นโยบายเหล่านี้ก็ค่อย ๆ ถูกดึงไปเป็นส่วนหนึ่งในการควบคุมราคาและอาหารในระหว่างสงคราม และสุดท้ายเมื่อมีการสถาปนากฎหมายว่าด้วยการควบคุมอาหารในปี 1942 มันก็ถูกย้ายเข้าไปอยู่ในระบบควบคุมของรัฐโดยสิ้นเชิง

แน่นอนเป็นที่ยอมรับกันว่า นโยบายราคาข้าวในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 มีประสิทธิผลระดับหนึ่งในการทำให้ราคาข้าวมีเสถียรภาพ และความจริงเราอาจเห็นได้ว่าเพราะนโยบายอันนี้ทำให้การเปลี่ยนแปลงราคาข้าวตามฤดูกาลในแต่ละช่วงเวลาค่อนข้างจะมีเสถียรภาพระดับหนึ่ง และระดับราคาก็ถูกพยุงให้สูงกว่าราคาขั้นต่ำที่ทางการกำหนดเกือบจะตลอดมา สิ่งนี้ย่อมมีผลอยู่บ้างในการพยุงเศรษฐกิจชาวนาไว้ แต่ราคาข้าวขั้นต่ำสุดนั้นเป็นระดับต่ำที่สุดเท่าที่ชาวนาในสมัยนั้นจะทนได้ มิหนำซ้ำยังมีแนวโน้มที่ทางการจะกดดันให้ต่ำลงอีกเนื่องจากเหตุผลทางการคลัง ดังนั้น แม้นสามารถพยุงราคาข้าวขั้นต่ำไว้ ในความเป็นจริงสิ่งนี้จะมีความหมายสำหรับชาวนากลางและชาวนารวยที่ทำนาบนที่ดินของตนที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์

และค่อนข้างจะมีผลิตภาพสูงเท่านั้น สำหรับชาวนาจนที่เงื่อนไขที่ดินไม่อำนวย สิ่งที่ไม่ได้เป็นประโยชน์เท่าใดนักยิ่งกว่านี้ ขั้นตอนและวิธีซื้อของรัฐบาลภายใต้ระบบดังกล่าวยังซับซ้อนมาก ทั้งมักจ่ายเงินล่าช้าด้วย ทำให้ชาวนาจนที่มีผลผลิตน้อยและต้องการได้เงินสดโดยเร็วหรือกู้ยืมเงินจากพ่อค้าไว้ แทบไม่ใช่บริการดังกล่าว สำหรับครัวเรือนชาวนาที่ประกอบอาชีพอื่นด้วยและต้องซื้อข้าวกินนั้น การขึ้นราคาข้าวเช่นนี้กลับทำให้พวกเขาไม่อาจซื้อข้าวสารมากิน จึงเกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า "HANMAIARI-GASURE"[42] ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ที่สุดจึงได้แก่เจ้าที่ดินที่สามารถขายข้าวซึ่งได้มาจากค่าเช่านาในเงื่อนไขที่ได้เปรียบกับพ่อค้าซึ่งซื้อข้าวแบบกดราคาจากพวกชาวนาจนข้างต้นแล้วนำมาขายแก่รัฐบาลในราคาแพง ดังนั้นจะเห็นว่าจุดอ่อนขั้นพื้นฐานของพวกชาวนาย่อยในฐานที่เป็นผู้ขายสินค้ารายย่อยยังไม่ได้รับการแก้ไขให้ตกด้วยนโยบายนี้แต่อย่างใด

[120] ข้าวซึ่งเริ่มถูกรัฐบาลควบคุมอย่างเข้มงวดตั้งแต่ปี 1940 นั้นได้ถูกดึงเข้าไปอยู่ในระบบควบคุมโดยตรงอย่างเต็มตัวตามกฎหมายควบคุมอาหารในปี 1942 กล่าวคือ รัฐบาลจะบังคับซื้อข้าวทั้งหมดในราคาที่กำหนด เว้นแต่ส่วนที่เป็นเมล็ดพันธุ์กับส่วนที่ครัวเรือนชาวนาเก็บไว้บริโภค นอกจากนี้ยังมีการปันส่วนข้าวให้แก่ผู้บริโภคในราคาที่กำหนดด้วย แน่นอนเพราะว่ามันเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายสงวนอาหารในระหว่างสงคราม การ

---

42 สำหรับข้าวที่รัฐบาลกว้านซื้อขณะนั้นมีกฎว่าตราบใดที่ราคาข้าวในตลาดยังไม่แพงกว่าราคาสูงสุดจะไม่ขายข้าวส่วนนี้ ฉะนั้น แม้ข้าวที่รัฐบาลซื้อจะมีอยู่เต็มยุ้งฉางที่รัฐบาลสร้างในหมู่บ้าน แต่เพราะว่าราคาข้าวได้รับการพยุงไว้ในระดับที่สูงกว่าราคาต่ำสุด ทำให้ราคาข้าวแพงจนพวกชาวนาจนซื้อกินไม่ได้ ปรากฏการณ์นี้เรียกว่า "HANMAIARIGASURE"

กำหนดราคาข้าวจึงไม่ได้มีจุดหมายที่จะปกป้องชาวนาเสมอไป โดยทั่วไปกลับมีแนวโน้มที่จะกดราคาด้วยซ้ำ เนื่องจากเรื่องนี้เกี่ยวพันกับนโยบายยับยั้งเงินเฟ้อในช่วงสงคราม ราคาข้าวของทางการจึงต่ำกว่าตลาดมืดมาก อีกด้านหนึ่ง เมื่อมีความขัดสนในเรื่องอาหารมากขึ้น ทางการได้เพิ่มโควต้าที่ครัวเรือนชาวนาจะต้องขายให้แก่ทางการมากขึ้นด้วย ระบบควบคุมอาหารโดยตรงจึงทำหน้าที่ขูดรีดชาวนา 2 ทางด้วยกัน คือโดยการกำหนดราคาข้าวที่ต่ำมากกับโดยการบังคับซื้อ

ลักษณะขูดรีดของระบบควบคุมอาหารดำรงอยู่ถึงราวปี 1950 ซึ่งได้สิ้นสุดแล้ว ทั้งนี้เพราะว่าช่วงนี้ญี่ปุ่นยังตกอยู่ในภาวะที่ขาดแคลนอาหารและเผชิญกับภาวะเงินเฟ้ออย่างรุนแรงกระทั่งถึงช่วงฤดูใบไม้ผลิปี 1949 ที่เริ่มเกิดความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจ "อันเทอิ" (ANTEIKYŌKO) ภายใต้สภาพเช่นนี้ ทางการได้กว้านซื้อข้าวจากพวกชาวนาในจำนวนมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ และปันส่วนข้าวเหล่านี้ในราคาถูกเพื่อค้ำจุนระดับการยังชีพขั้นต่ำของประชาชน และเพื่อหาจังหวะฟื้นฟูเศรษฐกิจ สิ่งนี้จึงเป็นมาตรการหนึ่งในการสะสมทุนโดยผ่านการขูดรีดชาวนา

ตั้งแต่ช่วงรุ่งเรือง (BOUM) ทางเศรษฐกิจเนื่องจากสงครามเกาหลีในปี 1950 เป็นต้นมา เศรษฐกิจญี่ปุ่นเริ่มฟื้นฟูเข้ารูปเข้ารอย การผลิตทางการเกษตรก็แสดงอาการฟื้นตัวอย่างเร็วมากประกอบกับเริ่มมีการนำเข้าอาหารโดยเสรีขึ้น ทำให้อุปสงค์และอุปทานของอาหารคลายความตึงตัว ถ้ากล่าวเฉพาะข้าวการผลิตเพิ่มขึ้นถึง 36% เพียงช่วงเวลา 1 ปี จาก 9,113,000 ตัน ในปี 1954 เป็น 12,385,000 ตัน ในปี 1955 นับแต่นั้นก็สามารถรักษาการผลิตไว้ได้ในระดับนี้ ทำให้อุปสงค์และอุปทานของข้าวคลายความ

ตึงตัวลงมาก พอถึงช่วงนี้มีการยกเลิกการควบคุมผลผลิตการเกษตรอื่น ๆ ส่วนใหญ่ที่เคยถูกควบคุมโดยตรงในช่วงสงครามและมีการดำเนินนโยบายสนับสนุนราคาผลผลิตเกษตรแต่ละประเภทด้วย (จะกล่าวอีกในหัวข้อที่ [122] ในกรณีข้าวก็เช่นกันมีการถกเถียงกันอย่างกว้างขวางว่าควรเลิกการควบคุมโดยตรง หันไปใช้นโยบายสนับสนุนราคาทางอ้อมจะดีกว่าหรือไม่ แต่ด้วยเหตุผลทางการเมืองหลายประการโดยเฉพาะการคัดค้านอย่างหนักจากเหล่ากลุ่มพลังที่เป็นตัวแทนผลประโยชน์ของเกษตรกร ทำให้นโยบายนี้ไม่อาจปรากฏเป็นจริงได้ กระทั่งปัจจุบันก็ยังมีวิวาทะเป็นระยะ ๆ ถึงเรื่องการยกเลิกระบบการควบคุมอาหาร ทำให้ประเด็นปลีกย่อยถูกแก้ไขหลายครั้ง แต่โดยหลักการพื้นฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร (TATEMAE) นั้นมีเฉพาะ *ข้าว*เท่านั้นที่รัฐบาลยังต้องคงระบบควบคุมโดยตรงอย่างรอบด้าน[43] สิ่งนี้เป็นความเคลื่อนไหวที่สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าตั้งแต่ทศวรรษที่ 1950 ระบบควบคุมอาหารได้เริ่มทำหน้าที่เป็นนโยบายพยุงราคาข้าวด้วย

ไม่มีความจำเป็นที่เราจะต้องติดตามการเปลี่ยนแปลงของนโยบายราคาข้าวในช่วงดังกล่าวอย่างละเอียด ณ ที่นี้ เพียงแต่จำเป็นต้องกล่าวถึงบ้างในเรื่องเกี่ยวกับสภาพซับซ้อนที่เกิดจากความขัดแย้งภายในนโยบายราคาข้าว ซึ่งขยายตัวในทศวรรษที่ 1960 และส่งผลกลับมากระทบระบบควบคุมอาหาร

---

[43] ปัจจุบันความจริง การควบคุมเรื่องข้าวได้ผ่อนคลายลง หรือมีเสรีภาพมากขึ้น แต่หลักการที่เป็นลายลักษณ์อักษร (TATEMAE) ยังคงห้ามชาวนาญี่ปุ่นขายข้าวให้กับเอกชนที่มิใช่รัฐบาลดังเดิม การที่หลักการแตกต่างกับข้อเท็จจริงถึงเพียงนี้ เป็นเพราะความซับซ้อนของสถานการณ์ทางการเมืองในญี่ปุ่นเองที่เป็นตัวกำหนด

ปัญหาได้เกิดขึ้นเพราะมีปัจจัยหลายประการ ทำให้ต้องขึ้นราคาข้าว ของผู้ผลิตเมื่อย่างเข้าสู่ทศวรรษที่ 1960 ปัจจัยเหล่านี้ไม่ได้เกิดจากความกดดันในเรื่องอุปสงค์และอุปทานของข้าว เพราะดังได้เห็นแล้วในหัวข้อที่ [56] กับ [64] ว่า ตั้งแต่ช่วงครึ่งหลังของทศวรรษที่ 1960 การผลิตพืชอื่นโดยเฉพาะถั่วและธัญญาพืชมีจำนวนลดลงอย่างรวดเร็ว โดยหันไปพึ่งสินค้าเกษตรนำเข้าแทน มีแต่ข้าวเท่านั้นที่มีการเพิ่มจำนวนผลผลิตอยู่ตลอดเวลา ขณะเดียวกันชาวญี่ปุ่นมีแนวโน้มที่จะค่อยๆลดการบริโภคข้าว อุปสงค์และอุปทานต่อข้าวจึงคลายความตึงตัวลงมาก ถึงกับมีข้าวล้นเกินถึง 7 ล้านตันในปี 1970 ภายใต้สภาพเช่นนี้รัฐบาลกลับดำเนินนโยบายที่ตรงข้ามกับข้อเท็จจริงคือมีการขึ้นราคาข้าวที่ผู้ผลิตขายซึ่งจากเหตุผลที่เห็นกันอยู่ก็คือ มีความเคลื่อนไหวอย่างหนักโดยสหกรณ์การเกษตรเพื่อเรียกร้องให้ขึ้นราคาข้าว นอกจากนี้พรรคการเมืองทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายค้านยังพยายามหาคะแนนเสียงจากชาวนาด้วยการเสนอให้ขึ้นราคาข้าว แต่เหตุผลลึกกว่านั้นมีอยู่ 2 ประการ คือ *ประการที่ 1* ระดับค่าจ้างได้พุ่งตัวขึ้นสูงมากท่ามกลางกระบวนการเจริญเติบโตในระดับสูงของเศรษฐกิจญี่ปุ่น ประกอบกับประชากรได้ไหลจากภาคเกษตรไปสู่ภาคอื่นเป็นจำนวนมาก ทำให้มีการเรียกร้องให้เพิ่มรายได้การเกษตรมากขึ้น เนื่องจากข้าวเป็นพืชที่ปลูกกันแพร่หลายที่สุด และอยู่ในความควบคุมของรัฐอย่างรอบด้านจึงมักถูกยกขึ้นเป็นพืชที่ใช้ในการเรียกร้องให้ขึ้นราคา *ประการที่ 2* รัฐบาลออกกฎหมายพื้นฐานการเกษตร (NOGYOKIHONHO) ในปี 1961 เพื่อสนองตอบข้อเรียกร้องให้ขึ้นรายได้การเกษตร แต่การทำให้รายได้ในภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมสมดุลย์กัน อันเป็นเป้าหมายหนึ่งของกฎหมายนี้ โดยการปรับปรุงโครงสร้างการเกษตรให้ดีขึ้นนั้น ในความเป็นจริงไม่อาจทำได้ เนื่องจาก

การเคลื่อนย้ายที่ดินมิได้มีความคล่องตัวขึ้น ครัวเรือนชาวนาย่อยที่ประกอบอาชีพอื่นด้วยยังถือครองที่ดินเกษตรเอาไว้โดยไม่ยอมปล่อยออกไป ทำให้การขยายกิจการของครัวเรือนชาวนาที่ควรมีส่วนได้พัฒนาการเกษตรนั้นแทบจะไม่รุดหน้าขึ้นเลย (จะกล่าวในหัวข้อที่ [143]) ความสมดุลย์ของรายได้จึงเกิดได้โดยการขึ้นราคาผลผลิตเกษตรเท่านั้น ซึ่งกรณีนี้การขึ้นราคาข้าวถือว่าเป็นนโยบายที่มีประสิทธิผลที่สุด

เหตุนี้การขึ้นราคาข้าวของผู้ผลิต ในขณะที่ภาวะเงินเฟ้อปรากฏตัวชัดขึ้นในญี่ปุ่นย่อมทำให้ปัญหาราคาสินค้าค่อย ๆ กลายเป็นปัญหาทางการเมือง โดยเฉพาะการแพงขึ้นของราคาสินค้าบริโภคได้รับการถือว่าเป็นปัญหาใหญ่มากในช่วงนี้ ประกอบกับผู้บริโภคมีความเชื่อที่ค่อนข้างไร้เหตุผลว่า "ราคาข้าวสารเป็นเจ้าแห่งราคาสินค้า" จึงเป็นการยากมากที่จะขึ้นราคาข้าวที่ผู้บริโภคซื้อทีละมาก ๆ ภายใต้สถานการณ์เช่นนี้ผู้บริโภคก็มีพลังต่อรองมากขึ้น ตั้งแต่นั้นมาระบบราคาข้าวจึงปรากฏตัวในรูปของราคาข้าว 2 ระดับ (NIJUBEIKA) ดังแผนภาพที่ 7 จากแผนภาพนี้จะเห็นว่าจนถึงปี 1962 ระบบราคาข้าวยังมีสภาพปกติคือ ราคาของผู้ผลิตอยู่ต่ำสุด ส่วนข้าวที่รัฐบาลขายและที่ผู้บริโภคซื้อจะแพงกว่าระดับหนึ่ง แต่หลังจากนั้นผู้บริโภคจะซื้อข้าวในราคาคงที่หรือสูงขึ้นเพียงเล็กน้อย แต่หลังจากนั้นราคาขายของรัฐบาลกลับถูกกดไว้ ทำให้ราคามี 2 ระดับ คือ ราคาผู้บริโภคจะถูกกว่าราคาผู้ผลิต อันเป็นเรื่องที่ผิดปกติวิสัยของตลาด และช่องว่างระหว่างราคาก็ขยายตัวขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงที่สุดในปี 1974 ต่อมารัฐบาลได้พยายามลดความแตกต่างดังกล่าว แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีช่องว่างมากอยู่ดี

ผลของการใช้ระบบราคา 2 ระดับ อย่างสุดโต่งเช่นนี้ ทำให้เกิดการติดลบเป็นอย่างมากในบัญชีควบคุมอาหารซึ่งเป็นงบพิเศษ แน่นอนนอกจาก

แผนภาพที่ 7

ระบบราคาข้าว (ต่อข้าวเปลือก 150 กิโลกรัม)

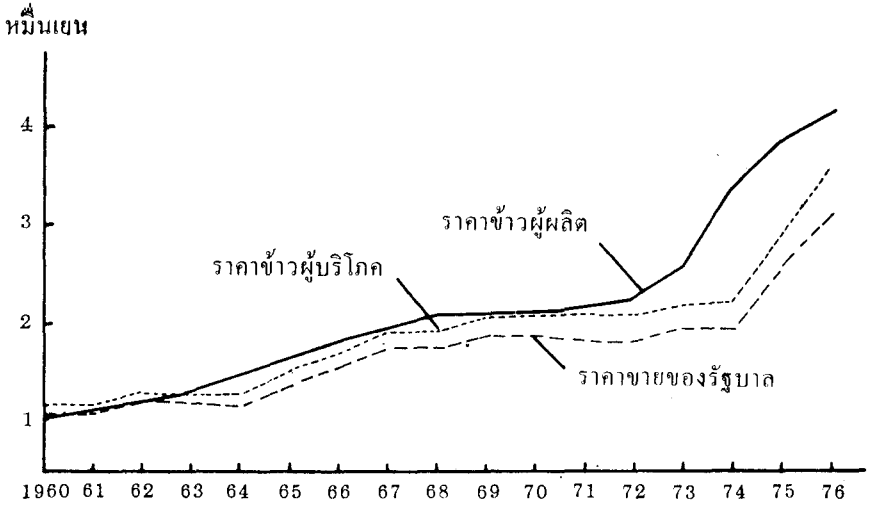

ที่มา : จนถึงปี 1967 จาก ZENKOKUNŌKYŌCHŪŌKAI หน้า 525 ส่วนหลังจากนั้น จาก "NORINSUISANTŌKEI" ประจำปี 1977 หน้า 182 ราคาซื้อเฉลี่ยจากข้าวชั้น 1–4 รวมการบรรจุหีบห่อด้วย ส่วนราคาขายเฉลี่ยจากราคาข้าวภายในประเทศ ราคาข้าวผู้บริโภคเป็นการคำนวณเปลี่ยนจากราคาข้าวสารมาเป็นราคาข้าวเปลือกจึงไม่ใช่ราคาเมื่อขายให้แก่ผู้บริโภคในความเป็นจริง ตัวเลขของปี 1976 เป็นการคาดการณ์

ข้าวแล้วบัญชีควบคุมอาหารนี้ยังดูแลการซื้อขายอาหารสัตว์นำเข้า, แป้งมัน, อาหารนำเข้าและข้าวสาลีด้วย แม้การติดลบในบัญชีควบคุมอาหารไม่ได้เกิดขึ้นจากข้าวเท่านั้น แต่จะเห็นได้จาก*ตารางที่ 67* ว่าส่วนใหญ่เกิดจากข้าว ในที่สุดตัวเลขที่ติดลบนี้ก็ต้องได้รับการจุนเจือโดยบัญชีทั่วไป เพราะไม่มีทางอื่นให้เลือกดังเห็นในปี 1975 ซึ่งเป็นปีเดียวกันมีเงินโอนมาจาก

ตารางที่ 67

ตัวเลขติดลบของบัญชีควบคุมอาหาร (ประจำปี 1975)

(หน่วย : 100 ล้านเยน)

	รายจ่าย		ยอดขาย	ขาดทุน
	ราคาต้นทุนที่ขาย	ค่าดูแล		
ข้าว	13,004	3,205	9,123	7,080 (82.4)
ข้าวสาลีภายในประเทศ	232	29	99	162 (1.9)
อาหารนำเข้า	2,815	220	2,195	839 (9.8)
อาหารสัตว์นำเข้า	1,267	61	821	507 (5.9)
อื่น ๆ	—	0.6	—	0.6 (0.0)
รวม	17,318	3,516	12,238	8,595 (100.0)

ที่มา : "SHOKURYOKANRITOKEINEPO" ประจำปี 1975, หน้า 445, 445–446.
คือ แป้งมัน ไม่มีซื้อขายในปีนี้

บัญชีทั่วไปถึง 752,000 ล้านเยน ขณะที่มีตัวเลขติดลบในปี 1960 เพียง 29,000 ล้านเยนเท่านั้น และในปี 1970 ก็ยังมีเพียง 374,600 ล้านเยน แสดงว่าการติดลบได้เพิ่มจำนวน เป็นดินพอกหางหมู (YUKIDARUMA-SHIKI) และเพราะว่างบประมาณของกระทรวงเกษตรและป่าไม้ในปี 1975 มีจำนวน 2,289,200 ล้านเยน เงินโอนสำหรับการควบคุมอาหารจึงมากถึง 33% ของงบประมาณกระทรวงนี้ และเป็น 40% ของค่าใช้จ่ายในการควบคุมอาหารทั้งหมด ซึ่งมากกว่าค่าใช้จ่ายในกิจการสาธารณะที่เกี่ยวกับการเกษตรและป่าไม้ (698,000 ล้านเยน) นัก ค่าใช้จ่ายสำหรับนโยบายราคาข้าวจึงเป็นรายการที่ใช้จ่ายมากที่สุดสำหรับงบประมาณการเกษตรและป่าไม้ และก็เป็นภาระที่หนักมากด้วย

[121] จะเห็นว่าในช่วงหลังสงครามโดยเฉพาะ 10 กว่าปีมานี้ นโยบายราคาข้าวได้รับการปกป้องมากที่เดียว นโยบายที่กำหนดให้ราคาข้าวของผู้ผลิตสูงกว่าราคาข้าวที่ผู้บริโภคซื้อถึงกว่า 50% โดยได้รับการอุดหนุนส่วนที่ขาดทุนจากงบการคลัง ซึ่งคิดเป็นเกือบครึ่งหนึ่งของราคาข้าวของผู้บริโภค และเป็น 1 ใน 3 ของรายจ่ายในการเกษตรและป่าไม้ แบบนี้เป็นสิ่งที่ไม่มีวันจะคาดคิดได้ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 อาจกล่าวได้ว่าสิ่งดังกล่าวเป็นผลพวงจากอำนาจการคลังของรัฐบาลที่ขยายตัวไปมากบนพื้นฐานของ "นโยบายเงินเฟ้อ" ภายใต้การเติบใหญ่ของระบบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐบาลและถ้ากล่าวในเชิงนามธรรม นโยบายเช่นนี้จะว่าไม่เป็นประโยชน์ต่อพวกชาวนาหรือพวกผู้บริโภคเลยก็ไม่อาจกล่าวเช่นนั้นได้ แม้อาจจะมีความเห็นแตกต่างกันบ้างว่าส่วนที่ติดลบนั้นเป็นรายได้เพิ่มของชาวนา หรือว่าเป็นเงินอุดหนุนแก่รายจ่ายในครัวเรือนของผู้บริโภค แต่

ไม่ว่าจะเห็นกันอย่างไรสิ่งที่ปรากฏชัดก็คือ นโยบายนี้มีประสิทธิผลในการกระจายรายได้ใหม่โดยผ่านวิถีทางการคลัง หากมีสมมุติฐานว่า การผลิตข้าวตั้งแต่ช่วงหลังของทศวรรษที่ 1960 มีแนวโน้มที่จะผลิตล้นเกิน ทั้งที่เป็นเช่นนี้ก็ยังสามารถพยุงราคาข้าวของผู้ผลิตให้มีระดับสูงโดยสัมพัทธ์และสามารถพยุงค่าตอบแทนแรงงานในการปลูกข้าวให้คงสภาพ ได้เปรียบโดยสัมพัทธ์ได้ดังตารางที่ 60 เราต้องถือว่านี่เป็นการสงเคราะห์เศรษฐกิจชาวนาแบบหนึ่งเช่นกัน เพราะว่าในความเป็นจริง ข้าวมีปริมาณล้นเกินถึง 10% (จากตารางที่ 15) ซึ่งถ้าปล่อยตามยถากรรมราคาข้าวจะต้องตกลงอย่างฮวบฮาบแน่นอน

แต่เมื่อดูให้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้นจะเห็นว่า มีความขัดแย้งดำรงอยู่ในนโยบายราคาข้าวหลายอย่างด้วยกัน เช่น แม้รัฐอุดหนุนเงินกว่า 700,000 ล้านเยน แก่ครัวเรือนชาวนา ก็ไม่ได้หมายความว่าเงินจำนวนนี้จะตกถึงมือครัวเรือนชาวนาทั้งหมดอย่างทั่วถึง เพราะถ้าตัดสินจาก*ตารางที่ 61* จะเห็นว่า 1 ใน 4 ของเงินอุดหนุนได้กระจายไปสู่กลุ่มชาวนาที่ขายข้าวเป็นจำนวนมากกว่า 200 กระสอบ (TAWARA) ซึ่งมีเพียง 3.8% ของครัวเรือนชาวนาทั้งหมดเท่านั้นและถ้าวัดจากกลุ่มชาวนาที่ขายข้าวเกิน 100 กระสอบจะพบว่าครัวเรือนชาวนาราว ๆ 8.5% ได้รับเงินอุดหนุนถึงเกือบครึ่งของจำนวนทั้งหมด แต่แม้ครัวเรือนชาวนาที่ขายข้าวราว 100 กระสอบเองเนื่องจากว่าเงินอุดหนุนต่อ 1 กระสอบเท่ากับ 7,600 เยน ฉะนั้นรวมทั้งหมดแล้วจะได้เงินเพิ่มเพียง 760,000 เยน เท่านั้น ส่วนครัวเรือนชาวนาที่ขายข้าวไม่ถึง 30 กระสอบ แต่มีจำนวนเกือบครึ่งหนึ่งของครัวเรือนชาวนาที่ผลิตเพื่อขายนั้นได้เงินอุดหนุนเฉลี่ยแล้วไม่ถึง 100,000 เยน และสำหรับครัวเรือนชาวนาที่ปลูกข้าวแต่ไม่ขายที่มีจำนวน 30% ของครัวเรือน

ชาวนาที่ปลูกข้าวและมีจำนวนเป็น 40% ของครัวเรือนชาวนาทั้งหมดนั้น กลับไม่ได้รับประโยชน์จากนโยบายนี้แม้สตางค์แดงเดียว

จะว่าไปแล้วการที่ประสิทธิผลของการกระจายรายได้มีความลำเอียงมากเช่นนี้เป็นสิ่งที่เลี่ยงไม่ได้สำหรับกรณีที่มีเงินอุดหนุนในส่วนต่างของราคา แต่ถ้าเงินอุดหนุนนี้สามารถสร้างประสิทธิผลในการปรับปรุงโครงสร้างการเกษตรให้ดีขึ้นด้วยการกระตุ้นครัวเรือนชาวนาให้ขยายกิจการจนมีขนาดค่อนข้างใหญ่แล้ว เราคงกล่าวได้ว่าเงินอุดหนุนนี้มีความหมายอยู่บ้างสำหรับการเกษตรญี่ปุ่นในปัจจุบัน แต่ความเป็นจริงกลับตรงกันข้ามเพราะปัจจุบันครัวเรือนชาวนาย่อยที่ประกอบอาชีพอื่นด้วย ต่างละทิ้งการผลิตพืชผลอื่นเกือบสิ้นเชิง หันมาปลูกข้าวอย่างเดียว และใช้ที่ดินอย่างไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย ทั้งนี้เพราะข้าวได้กลายเป็นพืชที่ปลูกง่ายที่สุดและมีเสถียรภาพที่สุดขอแต่เพียงใช้บริการของสหกรณ์การเกษตรที่รับเหมาทำงานให้เท่านั้น แม้เป็น "การเกษตรของสตรีและคนชรา" (SANCHAN NO GYO) หรือ "การเกษตรที่ทำเฉพาะวันอาทิตย์" (NICAIYOBI HYAKUSHO) ก็สามารถเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวได้ผลดีทีเดียว ยิ่งราคาข้าวมีเสถียรภาพอยู่ในระดับที่เป็นประโยชน์ผู้ผลิตเช่นนี้ก็ยิ่งทำให้พวกเขาผูกติดอยู่กับข้าวยิ่งขึ้นผลก็คือ ด้านหนึ่งมีการผลิตข้าวมากขึ้นจนล้นเกิน และเพื่อแก้ปัญหานี้รัฐบาลต้องแบกรับภาระทางด้านการคลังให้เงินอุดหนุนเพื่อไม่ให้ปลูกข้าวเพิ่ม สิ่งนี้จึงกลายเป็นสิ่งกีดขวางมิให้นโยบายเกษตรคลี่คลายไปในด้านอื่นโดยปริยาย ไม่เท่านั้นมันยังยับยั้ง *"สภาวะคล่องตัวของที่ดิน"* ทั้งปิดกั้นกลุ่มครัวเรือนชาวนาซึ่งทำอาชีพเกษตรเพียงอย่างเดียว มิให้เติบโตเป็น "ชาวนาย่อยขนาดใหญ่" ตามที่ควรจะเป็นด้วย

ฉะนั้นความขัดแย้งที่ว่ามีแต่ข้าวที่ผลิตได้ล้นเกิน ส่วนความสามารถที่จะพึ่งตนเองทางด้านอาหารของญี่ปุ่นกลับตกต่ำลงอย่างรวดเร็ว(หัวข้อที่ [56]) นั้น จะว่าไปแล้วมีสาเหตุหนึ่งมาจากนโยบายราคาข้าวที่ไม่สมเหตุผลนี้เอง ปัจจุบันกลุ่มชาวนาที่ได้ใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพและสามารถพัฒนากิจการอย่างหลากหลาย จึงมีแต่กลุ่มครัวเรือนชาวนาที่ประกอบอาชีพเกษตรอย่างเดียวและมีกิจการค่อนข้างใหญ่เท่านั้น หากเงินจำนวน 700,000 ล้านเยนดังกล่าวถูกใช้ในแต่ละปีด้วยนโยบายการเกษตรที่สมเหตุผล ภาพที่ใกล้จะพังทะลายของการเกษตรญี่ปุ่นอย่างในปัจจุบันคงจะเปลี่ยนไปไม่น้อย

เงินอุดหนุนสำหรับส่วนต่างของราคา ได้ก่อประโยชน์แก่ผู้บริโภคในความเป็นจริงหรือไม่ยังเป็นที่น่าสงสัยมาก เพราะถ้าดูตัวเลขเฉลี่ยทั่วประเทศของครอบครัวคนงานในเมืองเมื่อปี 1975 ปรากฏว่า สัมประสิทธิ์เองเกลส์ (สัดส่วนของค่าใช้จ่ายสำหรับอาหารต่อค่าใช้จ่ายทั้งหมด) เป็น 30 โดยที่ค่าข้าวสารเป็นเพียง 2.7% ของรายจ่ายในการบริโภคเท่านั้น ฉะนั้น ต่อให้ขึ้นราคาข้าวสำหรับผู้บริโภคจนเท่ากับราคาต้นทุนหรือเพิ่มเกือบ 50% ก็ส่งผลสะเทือนต่อค่าใช้จ่ายในครัวเรือนโดยเฉลี่ยเพียง 1.4% แม้กลุ่มผู้มีราคาได้ต่ำสุดก็ยังได้รับผลสะเทือนเพียง 2% เท่านั้น กล่าวในทางกลับกันได้ว่าเงินอุดหนุนนี้แม้จุนเจือรายจ่ายในครัวเรือน แต่ก็มีประสิทธิผลที่จำกัดมาก

ไม่เท่านั้นเมื่อดูเนื้อหาของการซื้อข้าวโดยเฉลี่ยของครอบครัวคนงานในปีเดียวกันจะพบว่า สำหรับข้าวที่ซื้อปีละ 190.43 กิโลกรัม (เฉลี่ยคนละ 50 กิโลกรัม) เป็นข้าวที่ซื้อในราคามาตรฐานของรัฐบาลเพียง 57.71 กิโลกรัม (30.0%) อีก 70% ที่เหลือนั้นมาจากตลาดเสรีหรือ "แหล่งไหลเวียนอิสระ" (JISHURYŪTSŪ) ซึ่งถ้าเปรียบเทียบราคาในเดือนธันวาคมของข้าว 2 ประเภทนี้ จะพบว่า ข้าวราคามาตรฐานของรัฐบาลราคากิโลกรัม-

ละ 253 เยน ขณะที่ข้าวประเภทอื่น (ในตลาดเสรี) ราคากิโลกรัมละ 331 เยน แสดงว่า ผู้บริโภคเองชอบซื้อข้าวโดยพิจารณาจากรสชาดความอร่อยของข้าวมากกว่าจะพิจารณาจากราคา ทำให้ข้าวราคามาตรฐานที่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลแม้มีราคาถูกกว่าแต่ก็ไม่เป็นที่นิยม และที่ประหลาดกว่าก็คือ ข้าวราคาถูกที่รัฐบาลจ่ายเงินอุดหนุนไม่ได้ตกถึงมือผู้บริโภคในรูปของข้าวราคามาตรฐานเลยทีเดียว แต่ท่ามกลาง "กระบวนการไหลเวียน" มีการผสมข้าวเพื่อยกเกรดขึ้น ทำให้ข้าวส่วนที่มีคุณภาพค่อนข้างดีของรัฐบาลถูกผสมกับข้าวจาก "แหล่งไหลเวียนอิสระ" เพื่อขายแก่ผู้บริโภคในราคาแพงขึ้น ทำให้ผู้บริโภคต้องจ่ายเงินในปี 1974 เพิ่มถึง 120,000 ล้านเยนและเงินส่วนนี้ได้กลายเป็นกำไรของพ่อค้าข้าวไป

เราจึงต้องสรุปว่า ปัจจุบันนโยบายราคาข้าวโดยระบบการควบคุมอาหารของรัฐบาลได้กลายเป็นสิ่งที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งและใกล้จะวิบัติเต็มทีแล้ว แน่นอนระบบนี้ครั้งหนึ่งเคยช่วยพยุงราคาข้าวทั้ง ๆ ที่มีจำนวนล้นเกินเกือบเท่าจำนวนข้าวที่รัฐขายในหนึ่งปี ทำให้หลีกเลี่ยงความปั่นป่วนทางการเกษตรไปได้ แต่เมื่อเทียบประสิทธิผลที่ได้มากับค่าใช้จ่ายที่ต้องใช้ออกไปแล้ว จะเห็นว่ามันเป็นนโยบายที่เสียเงินมากเกินไป และมีการใช้จ่ายเงินคลังโดยเปล่าประโยชน์เกินไปด้วย แต่เมื่อคิดว่า ระบบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐนั้นเดิมก็เป็นระบบที่สูญเสียความชอบด้วยเหตุผล (rational) อยู่แล้ว ฉะนั้นการที่นโยบายราคาข้าวเป็นเช่นนี้ ย่อมเป็นเรื่องธรรมดาที่เกิดขึ้นได้

[122] ต่อไปขอให้ลองดูนโยบายราคาของผลผลิตเกษตรอื่นนอกจากข้าวโดยคร่าว ๆ ก่อนอื่นถ้ากล่าวในเรื่องของการปรับราคาผลผลิตเกษตร

นำเข้า จะพบว่า ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะนับแต่ปี 1963 ที่ญี่ปุ่นเข้าร่วมในสนธิสัญญาทั่วไปเกี่ยวกับภาษีการค้า (GATT) นั้น ในทางหลักการแล้ว ญี่ปุ่นไม่อาจจำกัดการนำเข้าโดยตรงต่อผลผลิตเกษตรและตั้งกำแพงภาษีที่สูงมากได้ยากยิ่งขึ้น ความจริงหลังจากนั้นมีผู้ค้าขายผลผลิตเกษตรจำพวก มะนาว กล้วยหอม และ GRAPE FRUIT เหล่านี้ได้โดยเสรีมากขึ้นตามลำดับ แต่การเกษตรญี่ปุ่นปัจจุบันก็ยังไม่อาจสู้กับคู่แข่งในตลาดโลกได้ การนำเข้าผลผลิตเกษตรของญี่ปุ่นขณะนี้ได้ขยายตัวอีกทั้งมีพืชผลหลากชนิดมากกว่าช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 มากมาย นโยบายของรัฐบาลต่อพืชนำเข้าดังกล่าวก็หลากหลายตามไปด้วย กล่าวคือ สำหรับพืชจำพวกข้าวสาลี จำพวกผลิตภัณฑ์นม (ยกเว้น เนยแข็งธรรมชาติ, Milk, sugar และ casein) และเนยนั้น รัฐบาลจะเป็นผู้ดำเนินการค้าขายกับต่างประเทศ โดยที่ "ฝ่ายบัญชีควบคุมอาหาร" เป็นผู้ผูกขาดการนำเข้าพืชจำพวกข้าวสาลีและผลิตภัณฑ์นม และ "ฝ่ายกิจการส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์" จะผูกขาดการนำเข้าเนย ดังนั้นปริมาณนำเข้าของผลผลิตเกษตรเหล่านี้จึงถูกตัดสินด้วยรัฐบาลโดยตรงและราคาของมันก็ถูกกำหนดให้สอดคล้องกับราคาผลผลิตภายในประเทศด้วย ต่อมาสำหรับพวกเนื้อวัว ผลิตภัณฑ์ที่ทำมาจากเนื้อวัว (ยกเว้น แฮม กับ เบคอน) ส้ม น้ำผลไม้ แป้งสาลี, starch และ พวกถั่วที่เป็น "รายการที่จำกัดการนำเข้าที่เหลือ" (ZANSON YŪNYŪ SEIGEN HIN MOKU) นั้นได้ใช้ระบบกำหนดโควต้าการนำเข้า (IQ) ที่ขัดแย้งกับข้อกำหนดของ GATT ก่อนนั้น "รายการที่จำกัดการนำเข้าที่เหลือ" มีจำนวนมากกว่าที่กล่าวแล้ว พอถึงปี 1964 จึงได้มีการกำหนด "รายการจำกัดผลผลิตเกษตรประมงป่าไม้" 73 รายการด้วยกัน แต่ถูกหลายประเทศที่ส่งออกสินค้าเกษตรแก่ญี่ปุ่นโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาเรียกร้องการเปิดตลาด

ให้เสรีมากขึ้น รัฐบาลญี่ปุ่นเองพยายามสนองตอบข้อเรียกร้องเหล่านี้มากขึ้นเรื่อยๆ ตั้งแต่ 1975 เป็นต้นมา รายการจำกัดการนำเข้าจึงถูกลดจำนวนลงเหลือ 22 รายการ แต่รายการที่รัฐบาลยอมให้มีการแข่งขันเสรีนั้นเป็นรายการที่มีปริมาณผลิตในประเทศค่อนข้างน้อยหรือไม่ก็มีกำลังแข่งขันทางสากลในระดับหนึ่ง โดยที่ผลิตเกษตรที่สำคัญนั้นยังถูกควบคุมการนำเข้าอย่างเข้มงวดตามเดิม

ส่วนอัตราภาษีสำหรับผลผลิตเกษตรส่วนใหญ่นั้นมีประมาณ 10–30% ซึ่งโดยทั่วไปกล่าวได้ว่าเป็นอัตราที่ต่ำ จะมีแต่ผลผลิตเกษตรบางประเภทเท่านั้นที่มีภาษีคุ้มครองในอัตราสูงเป็นพิเศษ เช่น น้ำตาลดิบ นอกจากเก็บภาษีในอัตราธรรมดาคือกิโลละ 45 เยนกว่าแล้ว "กลุ่มกิจการรักษาเสถียรภาพราคาน้ำตาล" ยังแทรกแซงในลักษณะที่ว่า หากน้ำตาลในตลาดโลกมีราคาตกลงต่ำกว่าขีดจำกัดเมื่อใด ก็จะกว้านซื้อน้ำตาลแล้วขายคืนในราคาแพงกว่า เพื่อรักษาระดับราคาและปกป้องอุตสาหกรรมน้ำตาลภายในประเทศ ซึ่งกำไรที่กลุ่มนี้ได้มาจากส่วนต่างของการซื้อขายนั้นถือว่าเป็นภาษีส่วนเกินประเภทหนึ่งด้วย อย่างเนื้อหมูก็มีการปรับระดับราคาโดยการแทรกแซงการซื้อขายของ "กลุ่มกิจการส่งเสริมอุตสาหกรรมเลี้ยงสัตว์" และโดยระบบอัตราภาษีแบบลอยตัว ซึ่งรัฐบาลจะขึ้นอัตราภาษีเมื่อเนื้อหมูที่นำเข้ามีราคาต่ำกว่าขีดจำกัด นอกจากนี้เพื่อปกป้องอุตสาหกรรมผลิตแป้งภายในประเทศก็มีการควบคุมอัตราภาษีต่อข้าวโพดที่ใช้ทำแป้ง (starch) เป็นต้น

ยังมีอีกวิธีหนึ่ง คือ รัฐบาลบังคับให้มีการจัดตั้งสหกรณ์เพื่อการนำเข้า ซึ่งความจริงเป็นการจำกัดการนำเข้าอย่างหนึ่ง วิธีเช่นนี้ถูกใช้กับพืชจำพวกกล้วยหอมและหัวหอมของไต้หวัน

วิธีที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นนี้ คือมาตรการหลัก ๆ ที่ใช้กับผลผลิตเกษตรนำเข้าในปัจจุบัน จะเห็นว่าแม้ทางการญี่ปุ่นจะเอ่ยปากเสมอว่า การค้าขายระหว่างประเทศของญี่ปุ่นได้รับการปรับให้มีลักษณะที่เสรีขึ้นเรื่อย ๆ แต่ความจริงแล้วการนำเข้าผลผลิตการเกษตรจำนวนมากยังถูกควบคุมในรูปแบบใดแบบหนึ่งอยู่เสมอ สภาพนี้มิได้เป็นลักษณะเฉพาะของญี่ปุ่นประเทศเดียว แต่สามารถเห็นได้ทั่วไปในประเทศทุนนิยมที่พัฒนาแล้ว ทั้งนี้เพราะว่าทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐเป็นระบบที่จะดำรงตัวเองอยู่ได้ก็โดยการแทรกแซงของอำนาจรัฐอย่างกว้างขวางเช่นนี้เท่านั้น สิ่งนี้ต่างกับรูปแบบภายนอกของมันที่มีลักษณะเสรี นโยบายปกป้องผลผลิตเกษตรที่ใช้กับต่างประเทศเช่นนี้จะมีประสิทธิผลจริง ๆ เพียงใดคงจะวิจารณ์กันได้ต่าง ๆ นา ๆ ถ้าจะกล่าวตามความจริงที่ผลผลิตเกษตรส่วนใหญ่ของญี่ปุ่นได้พ่ายแพ้อย่างย่อยยับในการแข่งขันกับต่างประเทศจนต้องลดการผลิตลงฮวบฮาบแล้ว จำต้องยอมรับว่านโยบายเหล่านี้ไม่ค่อยมีผลในความเป็นจริงนัก แต่อีกด้านหนึ่งหากกล่าวจากสภาพการณ์ที่ราคาผลผลิตเกษตรของญี่ปุ่นได้รับการพยุงไว้ให้แพงกว่าตลาดโลกเป็นอย่างมาก (ดังตารางที่ [19]) เราอาจคิดได้เช่นกันว่าการตัดขาดจากตลาดต่างประเทศเช่นนี้ ดำเนินไปอย่างค่อนข้างได้ผล ฉะนั้นปัจจุบันการเกษตรภายในประเทศจึงไม่ได้ถูกบีบอัดเพราะว่าขาดมาตรการควบคุมที่มีประสิทธิผลต่อแรงกดดันจากการนำเข้า เพราะอย่างที่กล่าวบ้างแล้วว่า แม้อาจมีแรงกดดันจากภายนอกที่ทำให้จำต้องขยายการนำเข้าผลผลิตเกษตรอยู่บ้าง แต่ส่วนใหญ่แล้วเป็นเพราะว่า มาตรการควบคุมของทางการญี่ปุ่นจะบีบรัดหรือผ่อนคลายโดยผันแปรตามผลประโยชน์ของทุนนอกภาคเกษตร ซึ่งก่อให้เกิดสภาพพังทะลายของผลผลิตเกษตรส่วนหนึ่ง ฉะนั้นกล่าว

ตามนัยนี้ สิ่งที่ยังขาดแคลนจึงไม่ใช่มาตรการเครื่องมือ แต่คือ "แนวมอง" ในอนาคตที่ถูกต้องในการดำเนินนโยบายของรัฐบาล ที่มัวแต่ทำตามผลประโยชน์ของทุนในระยะสั้นอยู่ต้อย ๆ นั่นเอง

[123] ต่อไปจะกล่าวถึงนโยบายภายในประเทศที่สอดคล้องกับนโยบายที่ใช้กับต่างประเทศข้างต้นโดยคร่าว ๆ ดังนี้

(1) พืชจำพวกข้าวสาลี ใช้ระบบควบคุมทางอ้อม โดยกฎหมายควบคุมอาหาร ทุก ๆ ปีรัฐบาลจะกำหนดราคารับซื้อ แล้วซื้อไม่อั้นจากนั้นก็ขายในราคาที่แน่นอนระดับหนึ่ง พืชจำพวกนี้ต่างกับข้าวเจ้าตรงที่ผู้ผลิตไม่ได้ถูกบังคับให้ขายแก่รัฐบาลก็จริง เพราะว่า ราคาที่รัฐบาลซื้อนั้นสูงกว่าราคาตลาดมาก ฉะนั้นปริมาณพวกข้าวสาลีเกือบทั้งหมด (ยกเว้น ข้าวบาร์-เลย์ บางส่วนที่ทำสัญญาเพาะปลูก) จึงตกอยู่ภายใต้การดูแลของรัฐบาล

(2) พืชจำพวกมันฝรั่ง และ SWEET POTATO ในส่วนที่ตากแห้ง กับที่เป็นแป้งนั้น รัฐบาลจะซื้อและขายจำนวนหนึ่งตามกฎหมายรักษาเสถียรภาพราคาผลผลิตเกษตรโดยผ่านงบบัญชี "ควบคุมอาหาร" แต่เนื่องจากไม่ใช่การซื้อแบบไม่อั้น หากถูกจำกัดโดยงบประมาณ ฉะนั้น การสนับสนุนทางด้านราคาจึงมีกำลังค่อนข้างอ่อนแอ

(3) พืชพวกถั่ว rapeseed เดิมมีทางการใช้วิธีสนับสนุนทางด้านราคาด้วยกฎหมายรักษาเสถียรภาพราคาผลผลิตเกษตร แต่ถึงปี 1961 มีการปล่อยให้ค้าขายกับต่างประเทศโดยเสรีมากขึ้น จึงเปลี่ยนมาใช้วิธีสนับสนุนทางด้านราคาด้วยกฎหมายกำหนดมาตรการชั่วคราวที่ให้เงินอุดหนุนแก่พืช ดังกล่าว วิธีนี้เป็นระบบจ่ายทดแทนในส่วนที่ขาดไปประเภทหนึ่ง กล่าวคือ รัฐบาลใช้เงินอุดหนุนทางการคลังชดเชยส่วนต่างระหว่างราคามาตรฐานที่รัฐบาลกำหนดกับราคาขาย เพื่อพยุงราคาของผู้ผลิต

(4) พืชพวก SUGAR BEET อ้อย มีการกำหนดราคาผู้ผลิตขั้นต่ำเป็นทางการด้วยกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการรักษาเสถียรภาพของราคาน้ำตาล ซึ่งจะเห็นจากหัวข้อที่ [122] ที่เพิ่งกล่าวแล้วว่า "กลุ่มกิจการรักษาเสถียรภาพราคาน้ำตาล" จะเป็นผู้รับซื้อน้ำตาลในราคาระดับหนึ่ง แล้วขายไปให้สอดคล้องกับมาตรการปรับราคาน้ำตาลนำเข้า

(5) พืชจำพวก ผัก ผลไม้ ส่วนที่เกี่ยวกับผักมีการจัดระบบขนส่งอย่างเป็นโครงการระหว่างพื้นที่เพาะปลูกที่สำคัญ (ที่ทางการกำหนด) กับ "พื้นที่บริโภค" ที่สำคัญตามกฎหมายรักษาเสถียรภาพของการขนส่งและการผลิตผัก และเพื่อสนับสนุนระบบนี้จึงมีการตั้ง "กองทุนเพื่อรักษาเสถียรภาพในการส่งบ๊อนผัก" ซึ่งในกรณีที่ราคาที่ทางการกำหนดไว้เกิดตกลงจะมีการจ่ายเงินชดเชย สำหรับจำพวกหัวหอม และมันเทศที่เก็บได้ค่อนข้างนาน จะมีการกว้านซื้อไว้จำนวนหนึ่งแล้วนำไปเก็บรักษาแบบแช่แข็งเพื่อระบายออกเมื่อจำเป็น ส่วนผลไม้นั้นมีการปรับปริมาณการผลิตโดยการชี้นำจากทางการ ในกรณีของส้มที่มีแนวโน้มจะผลิตมากเกินไป แต่ที่เป็นนโยบายราคาโดยตรงนั้นมีเฉพาะการรับประกันราคาผลไม้กระป๋อง (ส้ม, แอปเปิล) เท่านั้น สิ่งนี้เป็นการร่วมมือระหว่าง "สมาคมกองทุนรักษาเสถียรภาพการขนส่งและการผลิตผลไม้" ในแต่ละจังหวัด กับ "สมาคมกองทุนรักษาเสถียรภาพการขนส่งและการผลิตผลไม้ส่วนกลาง" ที่ทางรัฐบาลออกทุนให้ครึ่งหนึ่ง

(6) จำพวกด้ายไหม รัฐบาลได้ตั้งงบบัญชีพิเศษรักษาเสถียรภาพราคาด้วย เพื่อกว้านซื้อเก็บรักษา และขายด้ายดิบตามกฎหมายรักษาเสถียรภาพราคาของด้ายไหมดิบ ในปี 1965 มีการก่อตั้ง "กลุ่มกิจการด้ายไหมดิบแห่งญี่ปุ่น" เพื่อกำหนดราคารังไหมดิบมาตรฐาน และซื้อขายด้ายดิบในราคา

มาตรฐาน โดยที่ "งบบัญชีด้ายดิบ" จะคอยกว้านซื้อและเก็บรักษาด้ายดิบที่ได้มาจากกลุ่มกิจการต่างๆไว้

(7) จำพวกนมวัว กับผลิตภัณฑ์นม สำหรับนมที่ใช้ดื่มไม่มีการควบคุมราคาโดยตรงเพียงแต่ใช้วิธีให้ผู้ว่าราชการในแต่ละจังหวัดมีส่วนเกี่ยวข้องในการต่อรองราคาระหว่างนายทุนผู้ผลิตอุตสาหกรรม กับกลุ่มผู้ผลิต (ผู้เลี้ยงโคนม) ทั้งนี้เป็นไปตามกฎหมายส่งเสริมอุตสาหกรรมนม และในส่วนของวัตถุดิบที่ทำจากนมก็มีกฎหมายกำหนดมาตรการชั่งคราวที่ให้เงินอุดหนุนผู้ผลิตซึ่งจะจ่ายค่าชดเชยในส่วนต่างระหว่างราคาที่ทางการกำหนดกับราคาที่นายทุนผู้ผลิตสามารถจ่ายได้

สำหรับผลิตภัณฑ์นมนั้น "กลุ่มกิจการส่งเสริมอุตสาหกรรมเลี้ยงสัตว์" เป็นผู้กำหนดราคามาตรฐานแล้วทำการซื้อขาย เพื่อรักษาเสถียรภาพทางราคา

(8) จำพวกเนื้อ และไข่ไก่ สำหรับเนื้อหมู "กลุ่มกิจการส่งเสริมอุตสาหกรรมเลี้ยงสัตว์" เป็นผู้ตั้งขอบเขตทางราคาไว้ระดับหนึ่งตามกฎหมายรักษาเสถียรภาพราคาของผลิตจากสัตว์เลี้ยง แล้วควบคุมการซื้อขาย นอกจากนี้ ยังมีการตั้ง "สมาคมกองทุนรักษาเสถียรภาพทางราคาของลูกหมู" ในท้องที่ผลิต โดยรัฐบาลจะให้การสนับสนุนเพื่อรักษาระดับราคาลูกหมู

ส่วนเนื้อวัวนั้นส่วนใหญ่จะรักษาเสถียรภาพทางราคาโดยการเพิ่มหรือลดโควต้าของเนื้อที่นำเข้า กับโดยการควบคุมการซื้อขายของ "กลุ่มกิจการนำเข้าเนื้อวัวแช่แข็ง" นอกจากนี้ ยังมีการรักษาเสถียรภาพทางราคาของลูกวัวพันธุ์เนื้อด้วย ส่วนไข่ไก่ก็มีการใช้ระบบชดเชยราคาโดย "กองทุนรักษาเสถียรภาพราคาของไข่ไก่" กับการกว้านซื้อ ดูแลรักษาและปรับปริมาณไข่ไก่โดยรัฐวิสาหกิจอีกทั้งยังมี "ที่ประชุมเพื่อการปรับอุปสงค์-

อุปทานของไข่ไก่" ที่ก่อตั้งขึ้นตามคำชี้แนะของทางการ ซึ่งคอยปรับการผลิตและการขนส่ง อนึ่ง แม้กรณีของไก่อ่อน (broiler) ก็มีที่ประชุมเช่นนี้ด้วย

เมื่อดูจากข้างต้นจะเห็นว่า สำหรับนโยบายสนับสนุนราคาได้มีการใช้อย่างแพร่หลายและกว้างขวางมาก (แม้จะยังต่างกันในระดับของการสนับสนุนอยู่บ้าง) พืชที่อยู่นอกเหนือควบคุมของรัฐบาลโดยสิ้นเชิงจริง ๆ มีเพียงผักกับผลไม้บางส่วน แต่เกือบ 80% ของผลผลิตเกษตรเพื่อขายล้วนตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของนโยบายส่งเสริมราคาไม่แบบใดก็แบบหนึ่ง แน่นอนมิได้หมายความว่าสิ่งนี้เป็นการประกันราคาที่พวกชาวนาพอใจเสมอไป กระนั้นเราต้องยอมรับว่านโยบายเหล่านี้มีส่วนช่วยรักษาเสถียรภาพของเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา ยิ่งนโยบายสนับสนุนราคามีความหลากหลายเท่าใด การจัดให้เป็นระบบและการปรับซึ่งกันและกันก็ยิ่งเป็นสิ่งที่ถูกเรียกร้องต้องการ แต่จากความจริงข้างต้นจะเห็นว่านโยบายสนับสนุนดำเนินไปอย่างกระจัดกระจายมาก และยังโน้มเอียงไปที่การปลูกข้าวเป็นอย่างมาก ในขณะที่ละเลยการปลูกพืชจำพวกอาหารสัตว์อันเป็นสาขาที่จำเป็นมาก สำหรับการพัฒนาอุตสาหกรรมการเลี้ยงสัตว์ให้มีเสถียรภาพและจำเป็นมากสำหรับการยกระดับ "อัตราการพึ่งตนเองทางด้านอาหาร" และเป็นที่รู้ๆ กันอยู่ว่า เมื่อใดที่นโยบายสนับสนุนราคาเริ่มถูกใช้ เมื่อนั้นกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ จะเข้ามาพัวพัน มิใช่เพียงกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด แต่จะมีองค์การประเภทต่างๆรวมถึงกลุ่มนายทุนผู้ผลิตในทุกระดับที่จะเสนอข้อเรียกร้องต่าง ๆ นา ๆ เพื่อพิทักษ์ประโยชน์ของกลุ่มตน ดังนั้นนโยบายส่งเสริมราคาจึงมีลักษณะที่บิดเบี้ยวยิ่งขึ้นมีผลทางเศรษฐกิจน้อยลงในขณะที่ต้องใช้เงินทุนทางการคลังเป็นจำนวนมหาศาล แต่สำหรับทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ การกระจายเงินทุน

มากมายเช่นนี้ โดยตัวมันเองก็มีนัยยะทางนโยบายอยู่แล้ว ฉะนั้นการที่จะกล่าวว่า นโยบายเช่นนี้มีผลทางการเมืองในระดับหนึ่งก็ย่อมจะกล่าวได้ และการที่มักมีผู้เรียกร้องให้ปรับนโยบายสนับสนุนราคาให้เป็นระบบหรือให้สมเหตุผลขึ้น แต่กลับไม่มีความคืบหน้านั้นก็คงเนื่องจากสิ่งนี้เอง

[124] สุดท้ายขอให้ดูกันว่า นโยบายสนับสนุนราคาข้างต้นมีส่วนให้ราคาผลผลิตเกษตรปรากฏเป็นจริงอยู่ในระดับใด ซึ่งเราสามารถดูได้จาก *แผนภาพที่ 8* ถ้าเปรียบเทียบกับช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 จะเห็นว่าราคาผลผลิตการเกษตรมีฐานะได้เปรียบขึ้นมากในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [80]) แม้เมื่อเข้าสู่ช่วงการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับสูงภายหลังสงครามแล้วก็ยังคลี่คลายไปในทางที่ได้เปรียบอยู่ดี แนวโน้มอันนี้ได้เปลี่ยนไปบ้าง กล่าวคือ ความแตกต่างระหว่างราคามีแนวโน้มหดตัวลงบ้างเมื่อเข้าสู่ทศวรรษที่ 1970 แต่เมื่อเศรษฐกิจญี่ปุ่นได้เข้าสู่กระบวนการของแสต๊กเฟรชั่น ความแตกต่างดังกล่าวก็เริ่มขยายตัวอีก แม้วิกฤตการณ์น้ำมันกับภาวะแห้งแล้งทั่วโลกในช่วงนี้จะทำให้ค่าปุ๋ยกับค่าอาหารสัตว์แพงขึ้นมาก แต่หลังจากนั้นค่าอาหารสัตว์ลดต่ำลงเล็กน้อย เครื่องจักรเกษตร ยาฆ่าแมลงก็ไม่ได้ขึ้นราคาอย่างพรวดพราด ฉะนั้นจึงยังมีเงื่อนไขที่ได้เปรียบสำหรับการเกษตรอยู่มาก เราสามารถดูได้จากแผนภาพดังกล่าวว่า ราคาข้าวมักมีบทบาทนำในการเปลี่ยนแปลงราคาผลผลิตเกษตรซึ่งมีการเคลื่อนไหวของราคาที่แตกต่างกันบ้าง นี่ก็แสดงว่านโยบายรัฐบาลได้เข้าไปมีบทบาทในเรื่องนี้มาก

แผนภาพที่ 8

ดัชนีราคาสินค้าในชนบท (ปี 1960=100)

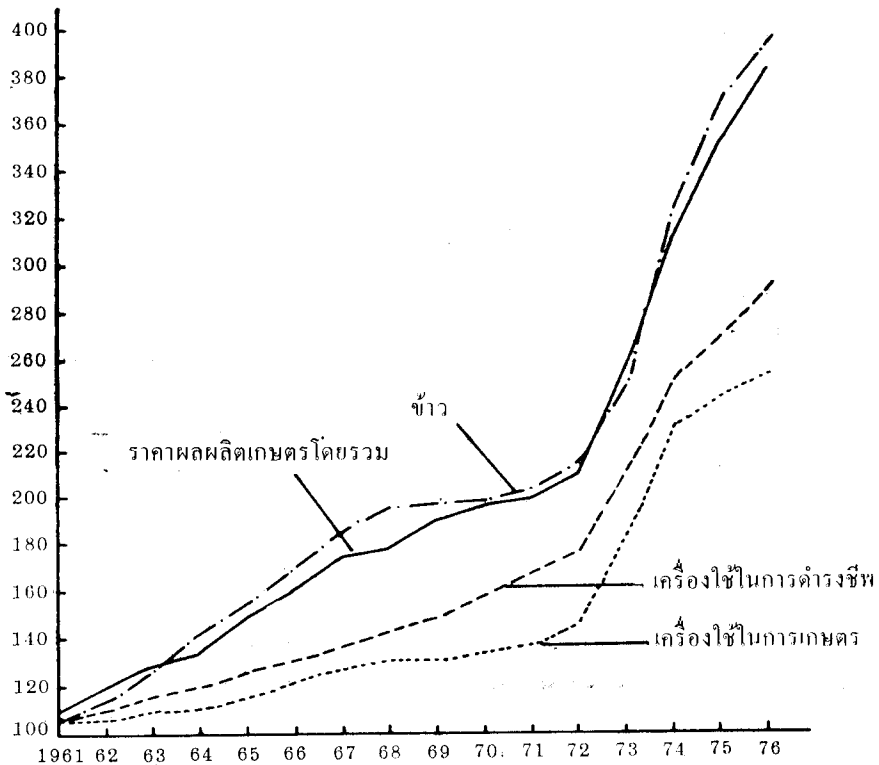

ที่มา : จนถึงปี 1975 จาก "NIHONNOGYOKISOTOKEI" ประจำปี 1977, หน้า 38–46 โดยเปลี่ยนดัชนีที่ใช้ปีฐานเป็นปี 1970 มาเป็นปีฐานปี 1960 ส่วนตัวเลขของปี 1976 จาก "NORINSUISANTOKEISOKUHO" ฉบับที่ 52–135

บทที่ 4
กรรมสิทธิ์ที่ดินกับค่าเช่าที่ดิน

(1) โครงสร้างของกรรมสิทธิ์ที่นา

[125] ก่อนกล่าวถึงความสัมพันธ์เกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในที่นา ขอให้ดูโครงสร้างของกรรมสิทธิ์ที่ดินทั้งหมดเสียก่อน ซึ่งจะเป็นดังตารางที่ 68 จะเห็นว่า ที่ดินเพื่อการเกษตรส่วนใหญ่เป็นที่ดินส่วนบุคคลและยังเป็นของส่วนตัว (ปัจเจกชน) ด้วย ส่วนที่ดินของรัฐและของท้องถิ่นนั้นมีอยู่ในทุ่งเลี้ยงสัตว์เพียงเล็กน้อย ในขณะที่มีสัดส่วนอยู่ในป่าไม้สูงมากถึง 42% และในที่ดินของรัฐและของท้องถิ่นประกอบด้วยป่าไม้ของรัฐอยู่ราว 784 หมื่น-เฮคเตอร์ (31% ของป่าทั้งหมด) และเป็นป่าไม้ของท้องถิ่นราว 274 หมื่นเฮคเตอร์ (11%) เมื่อกล่าวเฉพาะป่าไม้ของท้องถิ่นยังแบ่งได้เป็นของจังหวัด 46% ของหมู่บ้านอำเภอเมือง 42% และของเขตทรัพย์สิน (ZAISANKU) อีก 12%

ป่าทุ่งที่เป็นของรัฐและของท้องถิ่นนั้นส่วนหนึ่งมาจากรับช่วงภูเขาและป่าไม้ที่รัฐบาลสมัยโตกุงาว่าเคยดูแลมาก่อน อีกส่วนหนึ่งที่มีจำนวนค่อนข้างมากมาจากการปรับปรุงภาษีที่ดินในทศวรรษที่ 1870 ที่มีการดึงเอาป่าทุ่งที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ชัดเจนมาเป็นของท้องถิ่นหรือของรัฐทั้งหมด แม้จะมีการขายทอดตลาด (HARAISAGE) ไปบ้างหลังจากนั้น แต่จนถึงปัจจุบันส่วนใหญ่ที่เหล่านั้น ก็ยังเป็นของท้องถิ่น และถูกดูแลโดยรัฐหรือองค์การท้องถิ่น ได้มีการถกเถียงกันต่าง ๆ นานาถึงความหมายของการที่ป่าทุ่งส่วน

ตารางที่ 68

พื้นที่แบ่งตามกรรมสิทธิ์ที่ดินและตามประเภท (ปี 1970–1976)

(หน่วย : หมื่นเฮคเตอร์)

	พื้นที่ทั้งหมด	ที่ดินของรัฐ, ของทางการ	ที่ดินส่วนบุคคล	
			ของปัจเจกชน	ของนิติบุคคล
จำนวนทั้งหมด	3,256*	1,099	1,901	256
	(100.0)	(33.8)	(58.4)	(7.8)
ที่ดินเพื่อการ	575	17	548	10
เกษตร	(100.0)	(3.0)	(95.3)	(1.7)
นา	317	4	312	1
ไร่	258	3	236	9
ที่ดินเพื่ออยู่	122	11	84	27
อาศัย	(100.0)	(9.0)	(68.9)	(22.1)
ป่าไม้	2,518	1,058	1,246	214
	(100.0)	(42.0)	(49.5)	(8.5)
ทุ่งหญ้า	41	13	23	5
	(100.0)	(31.7)	(56.1)	(12.2)

ที่มา : จาก "KOKUDORIYOHAKUSHO" หน้า 106 ที่ดินเพื่อการเกษตรเป็นตัวเลขของปี 1970 *นอกนั้นเป็นตัวเลขปี 1975 นอกจากนี้ แล้วยังมีพื้นที่ของถนนหนทางอีก 519 หมื่นเฮคเตอร์ ซึ่งถ้าส่วนนี้ด้วย พื้นที่ที่ดินทั้งหมดก็จะเป็นจำนวน 3,775 หมื่นเฮคเตอร์สำหรับไร่นั้นรวมทุ่งเลี้ยงสัตว์เข้าไปด้วย

ใหญ่กลายมาเป็นที่ของท้องถิ่นอันเนื่องจากการปรับปรุงภาษีที่ดิน แต่ถ้าเราจะพิจารณาความหมายของมันให้สัมพันธ์กับการสะสมทุนเบื้องต้นจะได้ประเด็นน่าสนใจ 2 ประการ คือ *ประการที่ 1* มาตรการนี้ได้กำหนดตัวผู้ถือกรรมสิทธิ์ในที่ดินทั้งหมดอย่างชัด อันเป็นวิธีที่ขาดไม่ได้ในการสถาปนากรรมสิทธิ์ที่ดินสมัยใหม่ ทั้งนี้เพราะ กรรมสิทธิ์ที่ดินสมัยใหม่ได้แยกคนออกจากที่ดินโดยถือว่าที่ดินเป็นสมบัติส่วนบุคคลของผู้มีกรรมสิทธิ์คนใดคนหนึ่ง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ที่ดินมิได้เป็นสิ่งที่ใคร ๆ ก็ใช้ได้โดยเสรีอีกต่อไป ฉะนั้นในการปรับปรุงภาษีที่ดินที่มีการกำหนดตัวผู้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินทั้งหมด และยกที่ดินที่ไม่มีเจ้าของให้แก่รัฐนั้น จึงเป็นมาตรการที่สร้างเงื่อนไขให้สอดคล้องกับความต้องการของการสะสมทุนเบื้องต้นนั่นเอง *ประการที่ 2* ก็อย่างที่เห็นแล้ว (ในหัวข้อที่ [96]) ว่าการปรับปรุงภาษีที่ดินนั้นความจริงหมายถึงการขับไล่ชาวนาออกจากป่าที่เคยใช้เก็บฟืนและผักหญ้าโดยไม่เสียค่าตอบแทน สิ่งนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ดึงเกมบังคับให้ชาวนาต้องเข้ามาอยู่ในเศรษฐกิจสินค้าและกระตุ้นให้เกิด "การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา" ขึ้น

ในที่นี้ไม่จำเป็นต้องเจาะลึกถึงเหตุผลว่าทำไมป่าไม้ส่วนใหญ่ของรัฐและของท้องถิ่นยังดำรงอยู่ตลอดมาตราบปัจจุบัน เราจะกล่าว เพียงเหตุผลกว้าง ๆ ถ้าไม่นับป่าที่เป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ (GORYŌRIN) ที่เป็นเครื่องมือเสริมความมั่นคงให้แก่ระบอบจักรพรรดิ (TENNŌSEI) จนกระทั่งถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 อันเป็นกรณีพิเศษแล้ว กิจการป่าไม้เป็นการลงทุนที่กินเวลายาวนานและค่อนข้างจะคุ้มทุนได้ยาก โดยเฉพาะป่าไม้ของรัฐนั้นส่วนใหญ่อยู่ในภูเขาลึก ๆ นอกจากนี้ยังมีความจำเป็นต้องสงวนป่าไม้

เพื่อถนอมภูเขาและแหล่งน้ำลำธาร และรัฐเองก็ต้องระบายไม้จากป่าไม้ของรัฐเพื่อทำหน้าที่ระดับหนึ่งในการปรับอุปสงค์อุปทานของไม้ ซึ่งเรื่องทั้งหมดนี้คงเพียงพอแล้วในการอธิบายถึงเหตุผลดังกล่าว และในประเทศทุนนิยมส่วนมากต่างถือเอาภูเขาและป่าไม้ส่วนใหญ่เป็นของรัฐ สิ่งนี้จึงไม่ใช่ลักษณะเฉพาะของญี่ปุ่นประเทศเดียว เราจะไม่พิจารณาปัญหาของป่าไม้มากกว่านี้อีก แต่จะพิจารณาเรื่องกรรมสิทธิ์ในที่นาแทน

[126] ความสัมพันธ์ทางกรรมสิทธิ์ในที่นาของญี่ปุ่นนั้น เปลี่ยนแปลงไปมากเนื่องจากการปฏิรูปที่ดินในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในที่นี้จะขอเริ่มในช่วงก่อนปฏิรูปที่ดินอย่างที่ได้กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [68] ว่าก่อนปฏิรูปที่ดินครัวเรือนชาวนาของญี่ปุ่นกว่าครึ่ง ต่างทำนาบนที่ดินเองหรือทำบนที่ของตนเป็นหลัก ส่วนอีกเกือบครึ่งเป็นชาวนาเช่า หรือเช่าที่เขาทำเป็นหลัก และถ้ากล่าวจากด้านที่นาก็เช่นกันมันย่อมแปรผันตามลักษณะของชาวนาเช่นนี้ กล่าวคือ กว่าครึ่งเป็นที่นาของชาวนาที่ทำกินบนที่ดินเองและที่เหลือเป็นที่เช่า ดังจะเห็นได้จาก*ตารางที่ 69* เพราะว่ามีการปฏิรูปที่ดินระหว่างปี 1946–1950 ฉะนั้น เราจึงสามารถแลเห็นการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ในความสัมพันธ์ทางกรรมสิทธิ์ในที่นาหลังจากนั้นได้จากตารางนี้

การจะรู้ถึงโครงสร้างกรรมสิทธิ์ของพื้นที่เพาะปลูกเหล่านี้ ก่อนอื่นถ้าดูจากจำนวนครัวเรือนที่แบ่งตามขนาดที่ดินที่มีผู้ได้รับกรรมสิทธิ์ก็จะเป็นดัง*ตารางที่ 70* ตารางนี้ประกอบด้วยตัวเลขจาก "สถิติการเกษตร" ซึ่งอาจจะมีปัญหาในเรื่องความน่าเชื่อถืออยู่บ้างมิหนำซ้ำยังแสดงตัวเลขของปี 1908 ถึงปี 1940 เท่านั้น แต่เนื่องจากมันเป็นตัวเลขที่สามารถใช้ได้เพียงอันเดียวที่มีอยู่จึงจำต้องได้รับการตรวจสอบเสียก่อน สิ่งที่สังเกตได้ก่อนอื่นจากตาราง

ตารางที่ 69

จำนวนพื้นที่เพาะปลูกแบ่งตามที่นาที่ชาวนาทำกินเองกับที่นาเช่า

(หน่วย : 1,000 CHO , 1,000 ha)

	ปี 1883–84*	1903	1920	1930	1940	1946	1950	1960	1975
ที่นาที่ทำกินเอง	2,784	2,899	3,242	3,016	3,230	2,769	4,678	4,926	4,537
	(64.1)	(55.5)	(53.7)	(51.9)	(54.1)	(56.0)	(91.0)	(93.3)	(94.9)
ที่นาที่เช่นเขาทำ	1,559	2,323	2,791	2,792	2,737	2,176	462	353	245
	(35.9)	(44.5)	(46.3)	(48.1)	(45.9)	(44.0)	(9.0)	(6.7)	(5.1)
รวม	4,342	5,222	6,034	5,808	5,967	4,945	5,140	5,280	4,783
	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)

ที่มา : สำหรับปี 1883 – 84 จาก YAMAGUCHI KAZUO "MEIJIZENKIKEIZAI NO BUNSEKI" ปี 1956, หน้า 48 หน่วยวัดเป็น 1,000 CHO (1 CHO ประมาณ 9930 ตารางเมตร) ปี 1903 – 1960 จาก "NORINSUISANGYORUI-NENTOKEIHYO" หน้า 102. ปี 1975 จาก "NORINSUISANTOKEI" ปี 1977 หน้า 106 หน่วยทั้งหมดวัดเป็น 1,000 ha. *ยกเว้น จังหวัดฮอกไกโด, อิชิคาว่า และ โตกุชิม่า

ตารางที่ 70

จำนวนครัวเรือนที่ถือกรรมสิทธิ์ที่นาโดยแบ่งตามขนาดที่ดิน

(หน่วย : 1,000 ครัวเรือน)

	~5 TAN	~10	~30	~50	~100	~500	500~	รวม
1908	2,278	1,288	926	279	40	2.6	2.6	4,937
	(46.1)	(26.1)	(18.7)	(5.7)	(0.8)	(0.05)	(0.05)	(100.0)
1920	2,397	1,181	883	227	122	47	4.2	4,861
	(49.3)	(24.3)	(18.1)	(4.7)	(2.5)	(1.0)	(0.09)	(100.0)
1930	2,482	1,235	884	222	112	46	3.9	4,985
	(49.9)	(24.8)	(17.7)	(4.5)	(2.2)	(0.9)	(0.08)	(100.0)
1940	2,381	1,317	932	220	106	43	2.9	5,002
	(47.6)	(26.3)	(18.6)	(4.4)	(2.1)	(0.9)	(0.06)	(100.0)

ที่มา : "NIHONNOGYOKISOTOKEI" หน้า 68 (10 TAN = 1 $\overline{\text{CHO}}$) ตัวเลขจาก "สถิติการเกษตร"

นี้ก็คือว่า ผู้มีกรรมสิทธิ์ในที่นา (ซึ่งรวมผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินที่เป็นชาวนากับผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่เป็นเจ้าที่ดินเข้าด้วยกัน) นั้นมีจำนวนมากถึงเกือบ 5 ล้านครัวเรือน เฉลี่ยแล้วแต่ละครัวเรือนมีที่ดินครัวเรือนละ 1 เฮคเตอร์ (หรือ 1 CHO) ซึ่งเล็กมาก และครัวเรือนดังกล่าวกว่าครึ่งมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินไม่ถึง 5 CHO ส่วนผู้ที่มีกรรมสิทธิ์เกิน 10 CHO มีเพียงราว ๆ 1% เท่านั้น หมายความว่า กรรมสิทธิ์ที่ดินขนาดเล็กย่อยได้ดำรงฐานะที่ครอบงำญี่ปุ่นขณะนั้น

ต่อไป เมื่อดูเนื้อหาของ*ตารางที่ 70* ให้ละเอียดขึ้นจะเห็นว่าจนถึงปี 1920 จำนวนครัวเรือนผู้มีกรรมสิทธิ์ได้ลดลงโดยกลุ่มผู้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินระหว่าง 5 TAN – 10 CHO มีจำนวนลดลงขณะที่กลุ่มผู้มีกรรมสิทธิ์ที่ดินตั้งแต่ 10 CHO ขึ้นไปกลับมีจำนวนเพิ่มขึ้น จาก*ตารางที่ 69* เราได้พบว่า จำนวนพื้นที่เพาะปลูกในช่วงนี้ได้เพิ่มขึ้นแสดงว่า ที่นาได้กระจุกตัวอยู่ที่ "เจ้าที่ดินใหญ่" มากขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 แต่หลังจากนั้นจำนวนครัวเรือนผู้มีกรรมสิทธิ์กลับเพิ่มขึ้น โดยเปลี่ยนไปในรูปที่ว่ากลุ่มผู้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินตั้งแต่ 3 CHO (30 TAN) ขึ้นไปมีจำนวนลดลงและกลุ่มผู้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินขนาดเล็กกว่านั้นมีจำนวนเพิ่มขึ้น ทว่ากลุ่มผู้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินไม่ถึง 5 TAN นั้นมีจำนวนลดลงตั้งแต่ปี 1930 เป็นต้นมา ฉะนั้นในที่สุดแล้ว ที่ดินจึงค่อย ๆ กระจุกตัวอยู่ที่ผู้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินขนาดเล็กย่อยระหว่าง 5 TAN – 3 CHO ขณะเดียวกันกระบวนการสลายตัวของ "เจ้าที่ดินใหญ่" หรือการกระจายกรรมสิทธิ์ที่นาก็รุดหน้าขึ้น สิ่งนี้สอดคล้องกับตัวเลขใน*ตารางที่ 69* ด้วย กล่าวคือ ที่ดิน

เช่าในญี่ปุ่นค่อย ๆ เพิ่มจำนวนขึ้นจนถึงปี 1920 แต่หลังจากนั้น การเพิ่มก็หยุดชะงักลงเกือบสิ้นเชิง กลับเริ่มมีจำนวนลดลงเมื่อย่างเข้าสู่ทศวรรษที่ 1930 ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการสลายตัวเอง "เจ้าที่ดินใหญ่" และการเพิ่มจำนวนผู้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินขนาดเล็กย่อย สิ่งนี้แสดงถึงการสลายตัวของกรรมสิทธิ์ที่ดินแบบเจ้าที่ดินและการเพิ่มกรรมสิทธิ์ในที่ดินแบบชาวนา ซึ่งจะขอกล่าวถึงรายละเอียดของเรื่องนี้ในบทที่ 6 (หัวข้อที่ [170] แต่คงพอจะคาดได้ง่ายว่า ความเคลื่อนไหวเหล่านี้สะท้อนถึงความรุดหน้าของการทำนาบนที่ดินของตนเป็นหลักและทำนาเช่าด้วย (JIKOSAKUZENSHIN) นอกจากนี้ยังสะท้อนว่ามีการขยายตัวของการกลายเป็นมาตรฐานของชาวนาย่อย ในขั้นตอนจักรวรรดินิยม

ต่อไปจึงเป็นเรื่องของปัญหาพื้นที่ซึ่งผู้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเหล่านี้ถือครองอยู่ สถิติเกี่ยวกับเรื่องนี้ยังไม่สมบูรณ์เรียบร้อย แน่นอนเราสามารถประมาณการได้ โดยเอาจำนวนครัวเรือนใน*ตารางที่ 70* มาคูณกับตัวเลขโดยเฉลี่ยของแต่กลุ่ม แต่ถ้าดูตัวเลขที่ได้จากการสำรวจจริง ๆ ก็มีเพียงสถิติของปี 1935 ที่ยกมาเป็น*ตารางที่ 71* เท่านั้น พื้นที่ทั้งหมดของสถิตินี้เท่ากับ 5,969,000 CHŌ ซึ่งค่อนข้างเล็กกว่าพื้นที่นาไร่ 6,059,000 CHŌ ใน "สถิติการเกษตร" ของปีเดียวกัน ทำให้มีข้อน่ากังขาอยู่บ้าง แต่ถ้าไม่ใส่ใจเรื่องนี้จะเห็นว่า ที่ดินถือครองของผู้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินระหว่าง 1–3 CHŌ มีจำนวนมากที่สุดคือราว ๆ 1 ใน 4 รองลงมาเป็นผู้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินระหว่าง 5 TAN – 1 CHŌ และผู้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินไม่ถึง 5 TAN หากรวมสัดส่วนของผู้ที่มีกรรมสิทธิ์ระหว่าง 3 – 5 CHŌ เข้าไปด้วยจะได้

เป็นสัดส่วนถึง 70% ของพื้นที่ทั้งหมด นี่แสดงถึงสัดส่วนที่สูงมากของผู้มีกรรมสิทธิ์ขนาดเล็กย่อยโดยที่เจ้าที่ดินใหญ่ที่มีที่ดินเกิน 50 CHO ได้ครอบครองกรรมสิทธิ์ในที่ดินไม่ถึง 5% ของพื้นที่ทั้งหมด

ตารางที่ 71
จำนวนพื้นที่แบ่งตามขนาดพื้นที่ถือครองกรรมสิทธิ์
(ปี 1935)

(หน่วย : 1,000 CHO)

	~5 TAN	~10	~30	~50	~100	~500	500~	รวม
ตัวเลขจริง ๆ	923	991	1,423	842	765	744	280	5,969
สัดส่วน(%)	15.5	16.6	23.8	14.1	12.8	12.5	4.7	100.0

ที่มา : "SHITSUMUSANKO" ฉบับที่ 35, หน้า 15

คราวนี้จำเป็นต้องดูลักษณะพิเศษตามท้องที่ในโครงสร้างที่แบ่งตามขนาดของกรรมสิทธิ์ข้างต้น แต่เนื่องจากไม่มีสถิติพื้นที่ที่แบ่งตามท้องที่ ดังนั้นจึงต้องใช้สถิติที่แบ่งตามครัวเรือนที่อ้างแล้ว ซึ่งถ้าจะดูสัดส่วนของจำนวนครัวเรือนในแต่ละกลุ่มที่มีสัดส่วนสูง 5 จังหวัดแรกกับมีสัดส่วนต่ำ 5 จังหวัดสุดท้าย ก็จะเป็นดังตารางที่ 72 จากตารางคงจะพอเดาได้ว่า มี "เจ้าที่ดิน

ตารางที่ 72
การกระจายสัดส่วนไปตามท้องที่ของการถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน (ปี 1939)

(หน่วย : %)

	เฉลี่ยทั่วทั้งประเทศ	5 จังหวัดอันดับแรก	5 จังหวัดอันดับสุดท้าย
TAN			
5	48.0	KAGAWA(65.6), HIROSHIMA(60.1) OSAKA(58.4), GIFU(57.4), WAKAYAMA(57.2)	HOKKAIDO(18.1), FUKUSHIMA(36.2), TOCHIGI(37.6), CHIBA(37.70), AOMORI(38.6)
10	26.2	OTA(33.8), OKAYAMA(32.0), NAGANO(31.7), TOKUSHIMA (31.7), AICHI(30.8)	HOKKAIDO(7.3), YAMAGATA(20.6), SAITAMA(20.3), KAGAWA(21.3), TOYAMA(21.4)
30	18.4	FUKUSHIMA(27.8), IWATE(26.3), MIYASAKI(25.3), SAGA(24.2) IBARAGI(24.0)	KAGAWA(9.9), TOKUSHIMA(11.9), YAMANASHI(12.0), HIROSHIMA(12.2) WAKAYAMA(12.6)
50	4.3	HOKKAIDO(22.3), AOMORI(7.9) TOCHIGI(7.9), FUKUSHIMA(7.1) CHIBA(6.9)	HIROSHIMA(1.2), OKAYAMA(1.5), WAKAYAMA(1.6), GIFU(1.7), TOKUSHIMA(1.8)
100	2.1	HOKKAIDO(22.4), YAMAGATA(3.3), TOCHIGI(3.2), MIYAGI(2.9), AKITA(2.9)	HIROSHIMA(0.4), WAKAYAMA(0.5), NARA(0.6), OKAYAMA(0.6), MIE(0.6)
500	0.8	HOKKAIDO(11.4), AKITA(1.3) YAMAGATA(1.3), MIYAGI(1.2) IBARAGI(1.0)	OKINAWA(0.1), HIROSHIMA(0.1) WAKAYAMA(0.2), SHIGA(0.2), NARA(0.2)
500	0.1	HOKKAIDO(0.8), MIYAGI(0.2) AKITA(0.2), YAMAGATA(0.2) NIGATA(0.1),	OKINAWA(0), KYOTO(0.003), SHIGA(0.003), MIE(0.005), NARA(0.005)

ที่มา : "CHU O BUKKATOSEIKYORYOKUKAIGI" หน้า 22-29, 58-64

ใหญ่"อยู่มาก ในแถบฮอกไกโด, โตฮอคุ และนิงะตะ รองลงมาก็คือ แถบคันโตเหนือ ในขณะที่ทางแถบชายฝั่งของอ่าวเซโตะ กับแถบคินคินั้น ที่ดินโน้มเอียงที่จะมีลักษณะของกรรมสิทธิ์ขนาดเล็กย่อยค่อนข้างมาก ส่วนทางเกาะคิวชูกับทางภาคเหนือ ยกเว้นจังหวัดนิงะตะเป็นแถบที่มีกรรมสิทธิ์ขนาดกลางค่อนข้างมากกล่าวโดยทั่วไปก็คือ ในแถบที่เป็นกิจการขนาดเล็กย่อยกรรมสิทธิ์ในที่ดินจะมีขนาดเล็กย่อย ส่วนในที่ที่มีกิจการขนาดใหญ่จะมีการพัฒนาของกรรมสิทธิ์ในที่ดินขนาดใหญ่ตามมาด้วย นอกจากนี้ จาก "การสำรวจเจ้าที่ดินใหญ่ที่มีที่ดินเกินกว่า 50C$\bar{H}$O ขึ้นไป" เรายังพบว่าในฮอกไกโดมีจำนวน "เจ้าที่ดินใหญ่" มากที่สุดคือ 1,065 คน (33.0% ของจำนวนทั้งหมด) รองลงมาคือ นิงะตะมี 238 คน (7.4%), อาคิตะมี 164 คน (5.1%), มิยางิมี 138 คน (4.3%), ยามางะตะมี 120 คน (3.7%), อิบารางิมี 114 คน (3.5%) ตามลำดับ และสำหรับผู้ที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเกิน 1,000 C$\bar{H}$O มีทั้งหมด 22 คน ในเกาะฮอกไกโด 16 คน ในนิงะตะ 3 คน และในมิยางิ, ยามางะตะ, โอกายาม่า อย่างละ 1 คน

[127] เพราะว่าเราได้พิจารณาอย่างกว้างๆ ถึงโครงสร้างแห่งกรรมสิทธิ์ในที่นาแล้วดังข้างต้น ต่อไปจะพิจารณากรรมสิทธิ์ในที่ดินแบบเจ้าที่ดินให้ละเอียดขึ้น

ก่อนอื่นถ้าเราแบ่งเจ้าที่ดินเป็น "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย (KOSAKUCHINUSHI) กับ "เจ้าที่ดินที่ไม่เพาะปลูก" (FUKOSAKUCHINUSHI) จะพบว่าในญี่ปุ่นเคยมี "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย" เป็นจำนวนมากทีเดียว ใน "สถิติการเกษตร" นั้น ระบุจำนวนครัวเรือน "เจ้าที่ดินที่ไม่เพาะปลูก" เป็นแบบรายปี ว่ามีอยู่ราว 1 ล้านครัวเรือนซึ่งน่าจะเป็น

การประเมินที่สูงเกินความจริงค่อนข้างมาก นอกจากนี้ ยังไม่รวมตัวเลขของ "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย" เราจึงไม่อาจได้ข้อสรุปใด ๆ จากตัวเลขดังกล่าว สิ่งที่จะให้ทางออกแก่เราก็คือการประมาณโดยกระทรวงเกษตรและป่าไม้ ในปี 1940 ที่ปรากฏอยู่ใน*ตารางที่ 73* ตารางอันนี้ ก็คิดว่าเอาตัวเลขจาก "สถิติการเกษตร" มาเป็นพื้นฐานเช่นกัน เพราะดูเหมือนว่าจำนวน "เจ้าที่ดินที่ไม่เพาะปลูก" มีจำนวนค่อนข้างมากเกินไป อย่างไรก็ตาม จากตารางจะเห็นว่า ราว 40% ของเจ้าที่ดินทั้งหมดเป็น "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย" โดยเฉพาะกลุ่ม "เจ้าที่ดินขนาดกลาง–เล็ก" ที่มีที่ดินระหว่าง 1–5 C$\bar{H}$O นั้นมีถึงเกือบครึ่งที่เป็น "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย" กล่าวอีกแง่หนึ่งได้ว่ามีครัวเรือนชาวนาไม่น้อยที่ทำตัวเป็นเจ้าที่ดินด้วย เพราะจำนวน "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย" ในตารางนี้มีอยู่ 666,000 ครัวเรือน ซึ่งเท่ากับ 12.2 % ของจำนวนครัวเรือนชาวนาทั้งหมด 5,480,000 ครัวเรือนในปีเดียวกัน และเป็นจำนวนถึง 39.1% ของจำนวนครัวเรือนชาวนาที่ทำกินบนที่ของตนเป็นหลักซึ่งมีอยู่ 1,704,000 ครัวเรือน การที่ครัวเรือนชาวนาจำนวนมากทำตัวเป็นเจ้าที่ดินด้วยเช่นนี้ เป็นข้อเท็จจริงที่สำคัญมาก ที่ช่วยให้เราเข้าใจถึงลักษณะของเจ้าที่ดินในญี่ปุ่น ดังจะกล่าวต่อในข้อที่ [134]

สถิติเกี่ยวกับ "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเอง" ด้วยกับ "ที่ไม่เพาะปลูก" ในช่วงก่อนสงครามมีเพียงเท่านี้ ส่วน "การสำรวจสำมะโนครัวการเกษตร ปี 1947" อันเป็นช่วงหลังสงครามนั้น มีเนื้อหาค่อนข้างละเอียดกว่าในเรื่องความสัมพันธ์แห่งกรรมสิทธิ์ในที่นา การสำรวจดังกล่าวทำในช่วงที่กำลังเริ่มปฏิรูปที่ดินทำให้สถานการณ์ต่าง ๆ อาจจะได้รับผลสะเทือนจากการ

ตารางที่ 73

จำนวนครัวเรือนเจ้าที่ดินกับพื้นที่ที่ให้เช่า (ปี 1940)

(หน่วย : 1,000 ครัวเรือน, 1,000 CH̄O)

	เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย	เจ้าที่ดินที่ไม่ทำการเพาะปลูก	รวม	พื้นที่ที่ให้เช่า
เจ้าที่ดินที่ให้เช่าที่เกินกว่า 5 CH̄O ขึ้นไป	25 (25.2)	74 (74.8)	99 (100.0)	1,284 (46.4)
เจ้าที่ดินที่ให้เช่าที่ระหว่าง 1–5 CH̄O	141 (49.1)	146 (50.9)	287 (100.0)	1,119 (40.4)
เจ้าที่ดินที่ให้เช่าที่ไม่ถึง 1 CH̄O	เกินกว่า 500 (36.9)	852 (63.1)	เกินกว่า 1,352 (100.0)	364* (13.2)
รวม	เกินกว่า 666 (38.4)	1,072 (61.6)	เกินกว่า 1,738 (100.0)	2,767 (100.0)

ที่มา : N̄ORINCH̄O "N̄OCHIMONDAI NI KANSURU T̄OKEISHIRY̌O" ปี 1946, หน้า 16 *เฉพาะส่วนของเจ้าที่ดินที่ไม่ทำการเพาะปลูกเท่านั้น ส่วนของเจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย ไปรวมอยู่ในกลุ่มเจ้าที่ดินที่ให้เช่าที่ระหว่าง 1–5 CH̄O

นี้ไม่มากก็น้อย แต่เรายังถือได้ว่าเป็นสภาพของช่วงก่อนการปฏิรูปฉะนั้น จึงจะตรวจสอบสภาพนี้ดูก่อน หากเราเริ่มการพิจารณาภาวะของ "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย" ก็จะเป็นดัง*ตารางที่ 74* ซึ่งสิ่งที่เห็นได้ก่อนอื่นก็คือ "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย" มีเกือบ 1,300,000 ครัวเรือน (ถ้ารวมเกาะฮอกไกโด จะได้ 1,320,000 ครัวเรือน) ซึ่งมากกว่าตัวเลขของตารางที่ 73 ถึง 2 เท่า ทั้งนี้สาเหตุหนึ่งคงเพราะในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ตราบจนหลังสงคราม เกิดภาวะขาดแคลนอาหารมากกระทั่งเจ้าที่ดินที่ไม่ได้เพาะปลูกก็ต้องหันมาเพาะปลูก นอกจากนี้ เจ้าที่ดินยังเรียกคืนที่ดินที่ให้เช่าบางส่วนมาทำการเพาะปลูกเอง เพื่อเตรียมรับกับการปฏิรูปที่ดินที่กำลังจะมีขึ้น แต่สาเหตุใหญ่ที่แท้จริงนั้นคิดว่าน่าจะเกิดจากการที่ *ตารางที่ 73* ได้ประเมินจำนวน "เจ้าที่ดินที่ไม่เพาะปลูก" ไว้มากเกินไป ทำให้จำนวน "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย" มีน้อยเกินไป ที่ถูกน่าจะเป็นว่าเจ้าที่ดินในญี่ปุ่นกว่าครึ่งนั้น แต่เดิมก็เป็น "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย" อยู่แล้ว

ต่อไปเมื่อดูเนื้อหาของ "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย" จะเห็นว่า มีจำนวน "เจ้าที่ดินขนาดเล็กย่อย" ที่มีที่ให้เช่าไม่ถึง 2 TAN หรือไม่ถึง 5 TAN เป็นจำนวนมากเกือบถึง 2 ใน 3 ของ "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย" ทั้งหมดในขณะที่มีเจ้าที่ดินที่มีที่ให้เช่าเกินกว่า 5 CHO เพียง 2% เท่านั้น ซึ่งนี่ก็แสดงถึง "ลักษณะเล็กย่อย" ของเจ้าที่ดินในญี่ปุ่นเช่นกัน และพื้นที่ที่ดำเนินกิจการ กับพื้นที่ที่ให้เช่ายังค่อนข้างจะแปรผันตามกันด้วย กล่าวคือ ผู้ที่มีกิจการขนาดใหญ่มักจะมีอัตราการเป็นเจ้าที่ดินสูงขึ้นตามไปด้วยและขนาดของที่ดินที่ให้เช่าก็ใหญ่ขึ้นด้วย ถ้าจะกล่าวให้เกี่ยวข้องกับประเภท (Type) ของเจ้าที่ดิน (ดังจะกล่าวในหัวข้อที่ [130]) มีข้อควร

ตารางที่ 74
การกระจายของ "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย" (ปี 1947)

(หน่วย : ครัวเรือน)

ที่ดินให้เช่า / ที่ดินเป็นกิจการ	TAN 2	5	10	20	50	50	รวม	สัดส่วนครัวเรือนชาวนาทั้งหมด
ชาวนาผู้ที่ไม่เพาะปลูก	88	72	99	37	41	21	361	26.0
TAN	(24.4)	(19.9)	(27.4)	(10.3)	(11.4)	(6.6)	(100.0)	
3	101,960	54,129	29,730	15,858	8,544	3,034	213,255	15.2
	(47.8)	(25.4)	(14.0)	(7.4)	(4.0)	(1.4)	(100.0)	
5	79,706	62,096	31,989	17,137	9,535	3,571	204,034	20.0
	(39.0)	(30.4)	(15.7)	(8.4)	(4.7)	(1.8)	(100.0)	
10	152,719	106,205	77,824	34,603	19,014	7,313	397,678	21.9
	(38.4)	(26.7)	(19.6)	(8.7)	(4.8)	(1.8)	(100.0)	
15	87,234	70,071	49,168	33.665	15,321	5,483	260,942	28.7
	(33.4)	(26.9)	(18.8)	(12.9)	(5.9)	(2.1)	(100.0)	
20	31,903	30,448	24,018	19,324	11,226	3,631	120,550	34.5
	(26.5)	(25.3)	(19.9)	(16.0)	(9.3)	(3.0)	(100.0)	
25	11,163	12,627	11,069	8,787	6,723	2,385	52,754	39.6
	(21.2)	(23.9)	(21.0)	(16.7)	(12.7)	(4.5)	(100.0)	
30	3,792	4,523	4,076	3,698	2,965	1,157	20,211	41.8
	(18.7)	(22.4)	(20.2)	(18.3)	(14.7)	(5.7)	(100.0)	
50	1,867	2,640	2,829	2,635	2,594	1,204	13,769	48.9
	(13.6)	(19.2)	(20.6)	(19.1)	(18.8)	(8.7)	(100.0)	
100	45	75	93	111	185	175	684	55.4
	(6.6)	(11.0)	(13.6)	(16.2)	(27.0)	(25.6)	(100.0)	
100	0	1		2	2	20	26	65.0
		(3.8)	(3.8)	(7.7)	(7.7)	(77.0)	(100.0)	
รวม	470,477	342,887	230,896	135,857	76,150	27,997	1,284,264	22.5
	(36.6)	(26.7)	(18.0)	(10.6)	(5.9)	(2.2)	(100.0)	

ที่มา : "DAI 24 JI NORINSHOTOKEIHYO" (ประจำปี 1947) หน้า 13, 51–57 ไม่นับเกาะฮอกไกโด, โอกินาวา

ระวังในการพิจารณาเรื่อง "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย" คือ พวกเขาประกอบขึ้นมาจากกลุ่มคน 2 ประเภทด้วยกัน *ประเภทที่ 1* คือ ในหมู่ชาวนาที่ทำกินบนที่ตัวเองนั้น ผู้มีกำลังในการเลื่อนฐานะจะค่อย ๆ ขยายที่ดินที่ครอบครองแล้วให้ผู้อื่นเช่าที่ดินนั้นบางส่วน และก็อย่างที่กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [81] ว่า ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น "ระดับบนสุด" ของชาวนาย่อยจะมีที่ดินราว ๆ 2 CHO ฉะนั้น พวกชาวนาที่สะสมที่ดินมากกว่านี้ จะนำเอาส่วนเกินดังกล่าวไปให้เช่าแล้วตัวเองค่อย ๆ กลายเป็นเจ้าที่ดินไป จาก *ตารางที่ 74* จะเห็นว่า ตั้งแต่กลุ่มผู้มีที่ดินดำเนินกิจการระหว่าง 1.5–2 CHO เป็นต้นไป ครัวเรือนชาวนาที่มีที่ดินให้เช่าจะมีสัดส่วนเกินกว่า 1 ใน 3 และในนั้นสัดส่วนของผู้มีที่ให้เช่าเกินกว่า 1 CHO ก็มีมากขึ้นด้วย กล่าวได้ว่า สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นกระบวนการที่รุดหน้าจากชาวนาผู้ทำกินบนที่ตนเอง (JISAKUZENSHIN) ไปเป็นเจ้าที่ดิน *ประเภทที่ 2* คือส่วนที่ยังหลงเหลืออยู่ของกิจการชาวนารวย (GONO) หรือ "เจ้าที่ดินที่ลงมือทำเอง" "CHINUSHITESAKU" ที่มีพัฒนาการมาตั้งแต่กลางสมัยโตกุงาว่า กิจการแบบชาวนารวย (GONO) นี้ กระทั่งถึงปลายสมัยเมยจิ หรือบางแห่งจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 1 ก็ยังใช้ลูกจ้างรายที่ (NENKIBOKONIN) ทำงานในกิจการที่มีพื้นที่ค่อนข้างใหญ่ แต่หลังจากนั้นกลับทำงานด้วยตัวเองน้อยลง หันไปเดินบนหนทางแห่งการเป็นเจ้าที่ดิน "กาฝาก" แทน, "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย" และทำกิจการเกิน 5 CHO หรือ 10 CHO ขึ้นไป ในตารางที่ 74 นั้น ยังมีลักษณะของชาวนารวย (GONO) หลงเหลืออยู่ แต่ในกิจการที่เล็กย่อยกว่านั้น เราต้องคิดว่ามีกิจการของเจ้าที่ดินที่กำลังจะทำตนเป็น "กาฝาก" มากยิ่งขึ้นปะปนอยู่ด้วย

ต่อไปจากการสำรวจสำมะโนครัวปี 1947 ซึ่งเป็นปีเดียวกันกับที่กล่าวถึงแล้ว หากจะดูจำนวนพื้นที่โดยแบ่งตามผู้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ให้เช่าก็จะเป็นดัง*ตาราง ที่ 75* จะเห็นว่าราว 60% ของที่ดินเช่าเป็นที่ดินของ "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย" จุดนี้แสดงถึงสัดส่วนที่มีอยู่มากของ "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย"ในญี่ปุ่น และในบรรดา "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย" นี้ 84% เป็นที่ในกรรมสิทธิ์ของชาวนาที่ทำกินบนที่ตนเอง (JISAKUNŌ) ซึ่งเราเห็นได้ว่าพวกชาวนาที่ทำกินบนที่ของตนเป็นหลัก (JIKOSAKUNŌ) ชาวนาที่เช่าที่เขาทำเป็นหลัก (KOJISAKUNŌ) หรือแม้แต่ชาวนาเช่า (KOSAKUNŌ) ก็ยังมีลักษณะเป็นเจ้าที่ดินด้วย ฉะนั้น เราจึงได้เห็นการผสมผสานกันระหว่างกรรมสิทธิ์ในที่ดินแบบชาวนากับกรรมสิทธิ์ในที่ดินแบบเจ้าที่ดินอย่างเป็นรูปธรรมขึ้น ณ ที่นี้

[128] นอกจากนี้ ยังนิยมที่จะแบ่งเจ้าที่ดินออกเป็น "เจ้าที่ดินที่อยู่ในชนบท" (ZAISONCHINUSHI) กับ "เจ้าที่ดินที่ไม่อยู่ในชนบท" (FUZAICHINUSHI) โดยดูว่า เจ้าที่ดินนั้นพำนักอยู่ในเมือง, อำเภอ, หมู่บ้านที่มีที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์หรือไม่ โดยทั่วไป "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย" มักเป็น "เจ้าที่ดินที่อยู่ในชนบท" แต่ "เจ้าที่ดินที่ไม่เพาะปลูก" นั้นเป็นได้ทั้ง "เจ้าที่ดินที่อยู่ในชนบท" และ "เจ้าที่ดินที่ไม่อยู่ในชนบท" การจะรู้ว่ามี "เจ้าที่ดินที่ไม่อยู่ในชนบท"เท่าใด และมีลักษณะเช่นใดจึงเป็นเรื่องสำคัญมากในการปฏิรูปที่ดิน เพราะจะต้องขายหรือแจกจ่ายที่ดินเช่าทั้งหมดของ "เจ้าที่ดินที่ไม่อยู่ในชนบท"ให้แก่ชาวนา แต่สถิติที่มีอยู่ตราบปัจจุบันเกี่ยวกับการสำรวจ "เจ้าที่ดินที่ไม่อยู่ในชนบท" นั้น มีเพียง "การสำรวจสภาพกรรมสิทธิ์ที่นาที่ไร่" ที่ดำเนินการในปี 1941 เท่านั้น นอก

ตารางที่ 75

พื้นที่ที่ดินเช่าทำโดยต่างตามผู้ถือกรรมสิทธิ์ (ปี 1947)

(หน่วย : 1,000 CHŌ)

		จำนวนจริง	สัดส่วน (%)
	พื้นที่ทั้งหมดของที่ดินที่เช่าทำ	1,980.8	100.0
	ที่ดินของเจ้าที่ดินที่ไม่ทำการเพาะปลูก	828.3	41.8
	ที่ดินของเจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย	1,152.5	58.2
			(100.0)
เนื้อหารายการของผู้ถือกรรมสิทธิ์	JISAKUNŌ	965.1	(83.7)
	JIKOSAKUNŌ	124.7	(10.8)
	KOJISAKUNŌ	41.4	(3.6)
	KOSAKUNŌ	20.8	(1.8)
	ครัวเรือนชาวนาที่ไม่เพาะปลูก	0.6	(0.1)

ที่มา : "NORINTOKEIHYŌ" หน้า 108, 112, 122, 123 ตัวเลขทั่วประเทศ ยกเว้นเกาะโอกินาวา

จากนี้ เพราะว่าการสำรวจนี้รวบรวมตัวเลขของที่นากับที่ไร่ โดยแยกจากกันจึงไม่ค่อยสะดวกที่จะกุมสภาพกรรมสิทธิ์ของที่ดินเกษตรทั้งหมด แต่เนื่องจากมีเพียงตัวเลขนี้จึงจำต้องยกเอามันมาเรียบเรียงใหม่ดังตาราง*ที่ 76*

ตารางนี้แสดงถึงสถิติที่รวมที่ดินที่ทำกินเอง (JISAKUCHI) เข้าไปด้วย ทำให้ออกจะไม่ชัดเจนอยู่สักหน่อย กระนั้นสิ่งซึ่งสังเกตเห็นได้ชัดก็คือ ผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ไม่อยู่ในชนบท (ซึ่งถือได้ว่าส่วนใหญ่เป็น "เจ้าที่ดินที่ไม่อยู่ในชนบท") มีสัดส่วนที่สูงในบรรดาผู้ที่มีที่ดินขนาดเล็กย่อยไม่ถึง 5 TAN กับที่ดินขนาดใหญ่เกินกว่า 5 CHO ขึ้นไป หากคิดว่าในบรรดาผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่อยู่ในชนบทนั้นยังประกอบด้วยชาวนาที่ทำกินบนที่ดินเองหรือทำบนที่ของตนเป็นหลัก ก็จะเห็นว่าแนวโน้มของการเป็นเจ้าที่ดินที่ไม่อยู่ในชนบทมีอยู่ชัดเจนยิ่งขึ้นในที่ที่ให้เช่า ซึ่งจากข้อมูลเดียวกันนี้ หากคำนวณหาสัดส่วนของพื้นที่และ จำนวนครัวเรือนของผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ไม่อยู่ในชนบทในจำนวนกลุ่มคนทั้งหมดแล้วจะเห็นได้ชัดขึ้นดังตาราง*ที่ 77* ซึ่งปรากฏว่า เจ้าที่ดินที่ไม่อยู่ในชนบทมีจำนวนค่อนข้างมากในเกาะฮอกไกโด และมีสัดส่วนที่สูงในบรรดาผู้ที่มีที่ดินไม่ถึง 5 TAN กับตั้งแต่ 5 CHO ขึ้นไป (ยกเว้น ที่นาในเกาะฮอกไกโด) อนึ่ง เพราะว่า ในที่นา 54% กับที่ไร่ 41% เป็นที่เช่า ฉะนั้นหากที่ดินในกรรมสิทธิ์ของผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ไม่อยู่ในชนบทเป็นที่ให้เช่าทั้งหมดละก้อในจังหวัดต่าง ๆ จะมี 33% ของที่นาเช่า, 28% ของที่ไร่ให้เช่า และในเกาะฮอกไกโด 60% ของที่นาให้เช่ากับ 49% ของที่ไร่ให้เช่าที่เป็นที่ของ "เจ้าที่ดินที่ไม่อยู่ในชนบท"

[129] จากการวิเคราะห์ข้างต้น เราสามารถแบ่งเจ้าที่ดินในญี่ปุ่นก่อนมีการปฏิรูปที่ดินได้เป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้ คือ ในปลายข้วด้านหนึ่ง

ตารางที่ 76 : สภาพของ"เจ้าที่ดินที่ไม่อยู่ในชนบท" (ปี 1941)

(หน่วย : 1,000 ครัวเรือนกับ 1,000 CHO)

			จำนวนทั้งหมด	TAN ~ 5	~ 10	~ 20	~ 30	~ 50	~ 100	~ 300	300 ~
ข้าว	จำนวนทั้งหมด	จำนวนครัวเรือน	5,425	3,847	859	453	128	82	39	14	2
			(100.0)	(70.9)	(15.8)	(8.4)	(2.4)	(1.5)	(0.7)	(0.3)	(0.0)
		พื้นที่	3,099	681	607	605	310	301	264	213	118
			(100.0)	(22.0)	(19.6)	(19.5)	(10.0)	(9.7)	(8.5)	(6.9)	(3.8)
	ผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่อยู่ในชนบท	จำนวนครัวเรือน	4,397	3,060	723	396	109	67	31	10	1.2
			(100.0)	(69.6)	(16.4)	(9.0)	(2.5)	(1.5)	(0.7)	(0.2)	(0.0)
		พื้นที่	2,523	551	513	526	263	245	207	119	69
			(100.0)	(21.9)	(20.3)	(20.9)	(10.4)	(9.7)	(8.2)	(5.9)	(2.7)
	ผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ไม่อยู่ในชนบท	จำนวนครัวเรือน	1,027	787	136	56	19	15	8	4	0.8
			(100.0)	(76.6)	(13.3)	(5.4)	(1.9)	(1.5)	(0.8)	(0.4)	(0.1)
		พื้นที่	576	130	94	79	47	56	57	63	49
			(100.0)	(22.6)	(16.3)	(13.7)	(8.2)	(9.7)	(9.9)	(11.0)	(8.5)
ไร่	จำนวนทั้งหมด	จำนวนครัวเรือน	6,331	5,079	704	329	88	65	44	19	2.7
			(100.0)	(80.2)	(11.1)	(5.2)	(1.4)	(1.0)	(0.7)	(0.3)	(0.0)
		พื้นที่	2,851	725	479	435	214	252	305	273	167
			(100.0)	(25.4)	(16.8)	(15.3)	(7.5)	(8.8)	(10.7)	(9.6)	(5.9)
	ที่ผู้มีกรรมสิทธิ์ที่อยู่ในชนบท	จำนวนครัวเรือน	5,436	4,299	644	301	79	57	38	16	1.9
			(100.0)	(79.1)	(11.8)	(5.5)	(1.5)	(1.0)	(0.7)	(0.3)	(0.0)
		พื้นที่	2,455	627	438	396	193	220	264	217	167
			(100.0)	(25.5)	(17.8)	(16.1)	(7.9)	(9.0)	(10.8)	(8.8)	(5.9)
	ผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ไม่อยู่ในชนบท	จำนวนครัวเรือน	895	780	60	28	9	8	6	3	0.8
			(100.0)	(87.2)	(6.7)	(3.1)	(1.0)	(0.9)	(0.7)	(0.3)	(0.0)
		พื้นที่	396	99	41	38	21	32	41	56	67
			(100.0)	(25.1)	(10.4)	(9.6)	(5.3)	(8.1)	(10.4)	(14.2)	(16.9)

ที่มา : NŌRINDAIKANCHŌBŌTŌKEIKA "TAHATA SHOYŪ JŌKYŌCHŌSA" ปี 1943 หน้า 2-11, 23-31. ที่มีเลขไม่ลงตัวเพราะมีการปัดเศษ

ตารางที่ 77

สัดส่วนของ "เจ้าที่ดินที่ไม่อยู่ในชนบท"

(หน่วย : %)

			จำนวนทั้งหมด	~ 5 TAN	~ 50	50 ~
จังหวัดต่าง ๆ ยกเว้น เกาะฮอกไกโด	จำนวนครัวเรือน	นา	18.9	20.5	14.9	22.8
		ไร่	14.0	15.3	8.3	15.1
	พื้นที่	นา	17.8	19.1	14.9	26.1
		ไร่	11.5	13.5	8.8	18.3
เกาะ ฮอกไกโด	จำนวน ครัวเรือน	นา	18.3	13.9	17.7	28.0
		ไร่	18.2	22.8	17.2	14.8
	พื้นที่	นา	32.2	13.1	19.7	43.5
		ไร่	22.0	20.6	15.9	24.1

ที่มา : ที่เดียวกับ ตารางที่ 76

ของเจ้าที่ดินเป็นพวก *"เจ้าที่ดินใหญ่"* (DAICHINUSHI) ซึ่งหากจัดเอาเจ้าที่ดินที่มีที่ดินเกินกว่า 5 CHŌ เป็นพวก "เจ้าที่ดินใหญ่" แล้ว "เจ้าที่ดินใหญ่" จะมีราว ๆ 100,000 ครัวเรือนและครองสัดส่วน 43% ของที่ให้เช่าทั้งหมด "เจ้าที่ดินใหญ่" ราว ๆ 3 ใน 4 จะเป็นเจ้าที่ดินที่ไม่เพาะปลูก ที่เหลืออีก 1 ใน 4 จะเป็นเจ้าที่ดินที่ไม่อยู่ในชนบท แน่นอน "เจ้าที่ดินใหญ่" เหล่านี้ส่วนมากดำรงชีพด้วยรายได้จากค่าเช่าเพียงอย่างเดียว แต่ก็น่าจะมีที่ประกอบอาชีพอื่นอยู่ด้วยไม่น้อย ซึ่งเรื่องนี้เรามีสถิติของเจ้าที่ดินขนาดมหึมาที่เกินกว่า 50 CHŌ เท่านั้นและในบรรดาเจ้าที่ดินขนาดมหึมานี้ยังประกอบด้วยนิติบุคคลจำนวนน้อยด้วย เพียงแต่เราไม่สามารถแยกแยะนิติบุคคลดังกล่าวออกมาจากการสำรวจในปี 1920 ได้ จึงเพียงแต่แสดงตัวเลขออกมา ดัง *ตารางที่ 78* จะเห็นว่ามีเจ้าที่ดินขนานแท้ราว ๆ 1 ใน 3 และมีเจ้าที่ดินที่ทำกินเองด้วย (JISAKUCHINUSHI) อีกกว่า 1 ใน 3 นอกนั้นเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องในกิจการอื่นนอกภาคเกษตร แน่นอนว่า ในบรรดาพวกเจ้าที่ดินขนานแท้เองมีอยู่มากเช่นกันที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมอื่นในรูปของการลงทุนซื้อหุ้น นั่นคือ มี "เจ้าที่ดินใหญ่" จำนวนไม่น้อยที่ได้กลายเป็นพวกกึ่งกระฎุมพีไป นอกจากนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าการที่ "เจ้าที่ดินใหญ่" มีอาชีพปล่อยเงินกู้, ค้าขาย และหมักสุรา ค่อนข้างมากนั้นนับว่ามีความเกี่ยวข้องกับต้นตอ (SHUTSUJI) ของพวกเจ้าที่ดิน (ดังจะได้เห็นในหัวข้อที่ [130])

อีกปลายขั้วหนึ่งของเจ้าที่ดิน ก็คือพวก *"เจ้าที่ดินขนาดเล็กย่อย"* (REISAICHINUSHI) ถ้าให้เจ้าที่ดินที่มีที่ดินไม่ถึง 1 CHŌ เป็น "เจ้าที่ดินขนาดเล็กย่อย" ก็จะมีจำนวนมหึมาเกือบ 1,500,000 ครัวเรือนทีเดียว

ตารางที่ 78 : อาชีพของเจ้าที่ดินขนาดมหึมา

	1920		1924	
	ราย	%	ราย	%
เจ้าที่ดินขนานแท้ (JUNCHINUSHI)	1,068	(33.1)	952	(31.4)
เจ้าที่ดินทำกินเองด้วย	1,135	(35.2)	1,122	(37.1)
ค้าขาย	462	(14.3)	358	(11.8)
ปล่อยเงินกู้	144	(4.5)	147	(4.8)
ผู้กินเงินเดือน	183	(5.8)	206	(6.8)
อุตสาหกรรมเหมืองแร่	27	(0.8)	32	(1.1)
หมักสุรา (JŌSŌGYŌ)	120	(3.7)	147	(4.8)
ป่าไม้	18	(0.6)	1	(0.0)
ประมง	24	(0.8)	23	(0.8)
อื่น ๆ	42	(1.3)	46	(1.5)
รวม	3,223	(100.0)	3,034	(100.0)

ที่มา : "NIHONNŌGYŌ HATTATSUSHI" เล่ม 7, หน้า 677, 691–692. ในปี 1920 มีนิติบุคคลอยู่ 108 แห่ง. ในปี 1924 หักนิติบุคคลไป 145 แห่ง.

ซึ่งราวครึ่งหนึ่งเป็น "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย" บางทีก็มีพวกที่เป็นชาวนาที่ทำกินบนที่ของตัวเองเป็นหลัก หรือพวกเช่าที่เขาทำแต่ก็ยังให้เช่าที่ขนาดย่อยด้วย เพียงแต่ในบรรดาเจ้าที่ดินย่อยกลุ่มนี้ มี "เจ้าที่ดินที่ไม่เพาะปลูก" อยู่มากพอดู ซึ่งจำนวน 1 ใน 5 ของกลุ่มดังกล่าวเป็นพวกที่ไม่อยู่ในชนบทซึ่งแนวโน้มที่จะไม่อยู่ในชนบทของพวกเขาก็มีอยู่ค่อนข้างสูงด้วย พวกเจ้าที่ดินในชนบทที่ไม่เพาะปลูกย่อมไม่สามารถดำรงชีพด้วยรายได้จากค่าเช่าเพียงอย่างเดียว ส่วนมากต้องทำอาชีพอื่นซึ่งค่อนข้างใช้สมองด้วย อย่างเช่น ครูโรงเรียนประถม, ข้าราชการ และเจ้าหน้าที่สหกรณ์ ฯลฯ นอกจากนี้แล้วคิดว่ายังมีพวกพ่อค้าย่อยที่ให้เช่าที่ดินขนาดย่อยกับมี "เจ้าที่ดินที่ไม่อยู่ในชนบท" จำนวนมากที่ค่อนข้างมีการศึกษาสูงจึงออกไปอยู่เมืองหลวง ทำงานบริษัทกินเงินเดือน สิ่งนี้แสดงถึงภาพที่แตกสลายของคนรุ่นก่อนที่เคยเป็นเจ้าที่ดินที่อยู่ในหมู่บ้านและทำการเพาะปลูกเองด้วย

ในระหว่าง 2 ข้อที่กล่าวแล้วมี *"เจ้าที่ดินขนาดกลางย่อม"* ซึ่งมีลักษณะเป็นเจ้าที่ดินที่อยู่ในชนบทและทำการเพาะปลูกเองด้วยมากที่สุดราวๆ 300,000 ครัวเรือน และครอบครองที่ดินให้เช่าราว 40%, 80% ของคนกลุ่มนี้เป็น "เจ้าที่ดินที่อยู่ในชนบท" ดูเหมือนว่าส่วนใหญ่เคยเป็น "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย" พวกเขามีฐานะปกครองในหมู่บ้านจำนวนมาก และผูกขาดการเป็นผู้ใหญ่บ้าน, ผู้แทนสภาหมู่บ้าน ประธานหมู่บ้าน, ฯลฯ เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากว่าถ้าจำเป็นพวกเขาสามารถเรียกเอาที่ซึ่งให้เช่าคืนมาทำเองและขยายการผลิต นอกจากนี้ยังเป็นผู้ที่รู้เรื่องในหมู่บ้านและการเกษตรเป็นอย่างดี จึงสามารถใช้ท่าทีแข็งกร้าวที่สุดต่อพวกชาวนาซึ่งเช่าที่ของพวกเขา แน่นอนเพราะพวกเขามีฐานะเป็นสมาชิกคนหนึ่งของชุมชนหมู่บ้าน ทำ

ให้มีด้านที่จะต้องปฏิบัติต่อพวกชาวนาเช่าอย่างนุ่มนวลด้วยเหมือนกัน แต่ส่วนใหญ่แล้วชาวนาที่เช่าที่ของพวกเขาต่างไม่อาจต่อต้านพวกเขาซึ่งมีฐานะปกครองทางการเมืองในหมู่บ้าน ที่มีการจัดตั้งในหมู่พวกพ้องอย่างเข้มแข็ง และมีชาวนาเช่าซึ่ง "เข้าๆ ออกๆ" ในสังกัด ฉะนั้น เจ้าที่ดินที่มีลักษณะเป็นเจ้าที่ดินมากที่สุดในช่วงก่อนปฏิรูปที่ดินของญี่ปุ่น ก็คือ พวก *"เจ้าที่ดินขนาดกลางย่อม"* ที่อยู่ในหมู่บ้านเอง

[130] ยังไม่กระจ่างชัดเหมือนกันว่า กรรมสิทธิ์ที่ดินแบบเจ้าที่ดินเช่นนี้มีขึ้นแต่เมื่อใด แต่ถ้ากล่าวถึง "เจ้าที่ดินใหญ่" โดยเฉพาะเจ้าที่ดินขนาดมหึมาแล้วส่วนใหญ่เป็นพ่อค้า ผู้ปล่อยเงินกู้โดยเรียกดอกเบี้ยแพงมาก ตั้งแต่กลางสมัยโตกุงาว่าหรือไม่ก็เป็นผู้สะสมที่ดินที่ได้มาจากการรับจำนองหรือแผ้วถางที่นาแปลงใหม่ๆ พวกเขารวมศูนย์ที่ดินขนาดค่อนข้างใหญ่ไว้ในมือตั้งแต่ก่อนหน้าการปฏิรูปเมยจิแล้ว ยิ่งชาวนาสูญเสียที่ดินอย่างรวดเร็วโดยการหลุดจำนองหรือขายในราคาถูกขณะที่เกิดเงินฝืดช่วงทศวรรษที่ 1880 ยิ่งทำให้พวกเขาสะสมที่ดินได้มากขึ้น รายงานของ Mayet กล่าวว่า จากปี 1883 ถึงปี 1890 มีผู้ที่ถูกลงโทษอันเนื่องจากไม่อาจชำระภาษีที่ดินถึง 368,000 คน และมีที่ดินที่ถูกขายทอดตลาดถึง 47,000 CHO ในช่วง 3 ปี จากปี 1884 ถึงปี 1886 มีที่ดินราคา 203 ล้านเยน หรือ 1 ใน 8 ของพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมดที่หลุดจำนอง ส่วนใหญ่ตกไปอยู่ในมือพ่อค้าและนายทุนเงินกู้ Mayet กล่าวอีกว่า ในแต่ละปีของช่วงนี้พื้นที่จำนวน 2.5% ของที่ดินเพาะปลูกทั้งหมดได้แปรเปลี่ยนไปเป็นที่ดินเช่า ถึงขนาดที่ว่า หากเป็นเช่นนี้ต่อไปเรื่อยๆ อีก 24 ปีให้หลัง (นับจากปี 1887) จะไม่มีชาวนาที่ทำกินบนที่ดินของตนเองเหลืออยู่เลย จากสิ่งนี้คงจะเห็นได้เป็นอย่างดีถึงการกระจุก

ตัวในระดับสูงของที่ดินในขณะนั้น ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1890 เป็นต้นมา ก็ไม่ได้มีการกระจุกตัวของที่ดินซึ่งรวดเร็วเช่นนี้อีก กระนั้นกระทั่งถึงปลายสมัยเมยจิหรือช่วงสงครามโลกที่เริ่มต้นมีแนวโน้มของ "การกลายเป็นมาตรฐานของชาวนาย่อย" ก็ยังมีการกระจุกตัวของที่ดินในมือของ "เจ้าที่ดินใหญ่" แม้จะเชื่องช้าลง ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเนื่องจากมีการบุกเบิกที่ดิน แต่ส่วนใหญ่เกิดจากการขูดรีดด้วยดอกเบี้ยเงินกู้แพง (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [110]) เช่น ตระกูลบ้าน I (มีพื้นที่ครอบครอง 1,346 CHO ในปี 1914) ที่จังหวัดนิงะตะครอบครองที่ดินในปี 1867 เพียง 25.6 CHO พอถึงปี 1890 ได้ที่ดินเพิ่มอีก 593.6 CHO จากนั้นยังได้อีก 556 CHO ซึ่งที่ดินส่วนใหญ่ได้มาจากการปล่อยเงินกู้ แต่ความบีบบั่นทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ที่เกิดหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้กระหน่ำซัดเจ้าที่ดินที่ลงทุนในธนาคารท้องถิ่นและอุตสาหกรรมต่าง ๆ อย่างหนัก พวกเขาไม่น้อยต้องล้มละลาย ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งทำให้เกิดการกระจายของกรรมสิทธิ์ที่ดินขึ้น (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [126])

"เจ้าที่ดินใหญ่" เกือบทั้งหมดล้วนเป็น "*เจ้าที่ดินประเภทพ่อค้าเงินกู้*" สำหรับ "เจ้าที่ดินขนาดกลางย่อม" เองก็ ประกอบด้วย "เจ้าที่ดินประเภทพ่อค้าเงินกู้" อยู่มากเช่นกันเรียกได้ว่ามีจำนวนมากที่สุดก็ได้ แต่ในบรรดา "เจ้าที่ดินขนาดกลางย่อม" ยังมีเจ้าที่ดินประเภทอื่นที่ต่างจาก "เจ้าที่ดินประเภทพ่อค้าเงินกู้" กล่าวคือ ในระหว่างกระบวนการที่ระบบฟิวดัลยุคกลางได้ถูกปรับให้กลายเป็นระบบฟิวดัลสมัยใหม่ตั้งแต่ช่วงที่มีการสำรวจที่ดินในสมัยของโทโยโทมิฮิเดโยชิ(TAIKOKENCHI)เป็นต้นมากลุ่มมูลนาย(MYŌSHU) จำนวนมาก ที่เพาะปลูกบนที่นาของตน (TSUKUDAKOSAKU) โดยเกณฑ์

แรงงานไพร่ (SAKUNIN) ได้แยกตัวออกจากการเกษตร และเลื่อนชั้นเป็นกลุ่มนักรบ (BUSHI) แต่ในดินแดนล้าหลังอย่าง โตฮอคุ, คันโตเหนือ ฮอคุริคุ, ฮิงาชิยาม่า, และคิวชูใต้ เหล่านี้ พวกเขาส่วนมากกลับกลายเป็น "ชาวนาเอกระ" (ชาวนาชั้นบนในหมู่บ้าน หรือ HONBYAKUSHŌ) ไปจนถึงกลางสมัยโตกุงาว่า พวกเขายังดำเนินกิจการขนาดใหญ่ที่ใช้แรงงานไพร่ (SAKUNIN) เหมือนเดิม แต่ไพร่ (SAKUNIN) เหล่านี้ก็ค่อย ๆ หลุดพ้นจากการเกณฑ์แรงงานและได้รับเสรีภาพระดับหนึ่ง จนเปลี่ยนเป็นผู้เช่า (KOSAKUNIN) พร้อมกันนั้น พวก*มูลนายเดิม* (KYŪ MYŌSHU) ก็เปลี่ยนเป็นเจ้าที่ดินด้วย เจ้าที่ดินที่เติบโตขึ้นแบบนี้เราเรียกว่าเป็น *เจ้าที่ดินประเภท* "DOGŌ" ซึ่งแปลตามตัวได้ว่า ตระกูลผู้มีอิทธิพลในท้องที่นั้น พวกนี้จะรวบรวมพวกพ้องในตระกูลเดียวกันและบ้านเครือญาติรอบข้างเป็นกลุ่มก้อน โดยครองฐานะที่เป็น*ตระกูลเก่า*และเป็นผู้มีอิทธิพลภายในหมู่บ้าน ถ้ากล่าวจากขนาดของเจ้าที่ดินแล้ว โดยทั่วไปเจ้าที่ดินประเภท "DOGŌ" จะไม่มีที่ดินขนาดใหญ่เหมือน "เจ้าที่ดินประเภทพ่อค้าเงินกู้" SHŌNIN-KORIGASHI) กล่าวคือ ส่วนมากเป็น "พวกเจ้าที่ดินขนาดกลางย่อม"

จนถึงกลางสมัยเมยจิ เจ้าที่ดินประเภท "DOGŌ" จำนวนไม่น้อย (เจ้าที่ดินประเภทพ่อค้าเงินกู้ก็มีเช่นกัน) ยังใช้ลูกจ้างรายปีทั้งหญิงและชายจำนวนหลายคนหรือสิบกว่าคนทำไร่นาขนาดค่อนข้างใหญ่ตั้งแต่ 2–3 CHŌ จนถึงหลายสิบ CHŌ ผู้ที่ถูกเรียกว่าชาวนารวย (GŌNŌ) ในต้นสมัยเมยจิส่วนใหญ่ก็คือ "เจ้าที่ดินที่ลงมือทำเองด้วย" (TESAKUCHINUSHI) พวก

นี้เอง แม้กิจการของพวกเขามีขนาดเล็กก็ถือว่า เป็นกิจการแบบนายทุนประเภท "Junker" เจ้าที่ดินประเภทนี้เริ่มสลายตัวตอนปลายสมัยโตกุงาว่าในท้องถิ่นที่ก้าวหน้าและสลายตัวอย่างกว้างขวางทั่วไประหว่างสมัยเมยจิถึงสมัยไทโช ทำให้ "การเป็นกาฝาก"[44] (KISEIKA) ของพวกเจ้าที่ดินกลายเป็นสิ่งที่แน่นอน ทั้งนี้ส่วนใหญ่เพราะว่าการจ้างงานในภาคนอกเกษตรได้ขยายตัวทำให้ค่าจ้างแรงงานสูงขึ้นจนกิจการขนาดใหญ่ตกอยู่ในภาวะที่เสียเปรียบยิ่งขึ้นในการที่จะบริหารให้ได้กำไร แต่ก็อย่างที่เห็นแล้ว (ในหัวข้อที่ [38]) ว่า นี่เป็นปรากฏการณ์ทั่วไปในขั้นตอนจักรวรรดินิยม

นอกจาก 2 ประเภทที่กล่าวแล้วยังมี "*เจ้าที่ดินประเภทที่เป็นชาวนา*" (NOMINGATA CHINUSHI) (หรือชาวนาอิสระที่พากเพียรทำงานจนสามารถซื้อที่ดินเพิ่มทีละน้อยจนกลายเป็นเจ้าที่ดินขนาดเล็กไปในที่สุด) เป็นจำนวนมากพอดู เจ้าที่ดินประเภทนี้ปรากฏให้เห็นตั้งแต่สมัยโตกุงาว่า แต่คิดว่ามีจำนวนมากขึ้นตั้งแต่สมัยเมยจิเป็นต้นมา แม้ภายหลังการปฏิรูปที่ดินจะมีการจำกัดการให้เช่าที่ดิน พวกเขาก็ยังเป็นส่วนใหญ่ของเจ้าที่ดินที่รักษาที่ดินให้เช่าของตนภายในขอบเขตที่จำกัดดังกล่าวและยังสามารถเป็นผู้นำของหมู่บ้านชนบทได้

ถ้าจะแบ่งประเภทเจ้าที่ดินโดยพิจารณากระบวนการในการตั้งตัวของพวกเขาคงแบ่งได้เป็น 3 ประเภทข้างต้น แต่เจ้าที่ดินที่ตั้งตัวขึ้นมาได้ โดย

---

[44] "การเป็นกาฝาก" ของเจ้าที่ดินมี 2 ด้าน คือ ด้านหนึ่งเป็นด้านที่มันได้สูญเสียลักษณะของผู้บริหารกิจการเกษตรกลายเป็น "เจ้าที่ดินเฉยๆ" อีกด้านหนึ่ง คือ ด้านที่มันไม่ปรับปรุงคุณภาพของที่ดินหรือลงทุนการเกษตรในด้านอื่นอีก กล่าวอีกนัยหนึ่งมันไม่แสดงบทบาทในการเพิ่มพลังการผลิตอีกต่อไปแล้ว

เฉพาะ "เจ้าที่ดินขนาดกลางย่อม" มักต้องเผชิญกับการล่มจม และแตกสลายอยู่ตลอดเวลาด้วยเหตุผลต่าง ๆ นานา ซึ่งมีอยู่หลายกรณี เช่น ไปลงทุนในกิจการอื่นแล้วล้มเหลว หรือไปค้ำประกันหนี้ของญาติพี่น้องจนสูญเสียทรัพย์สินไป แต่เหตุผลที่น่าจับตามองที่สุด ก็คือ การที่ลูก ๆ ของเจ้าที่ดินหอบเป้ใส่หนังสือ (OI) ไปศึกษาต่อระดับสูงในกรุงเป็นจำนวนมาก สมัยก่อนญี่ปุ่นมีชนชั้นปัญญาชนจำนวนมากมายที่เป็นลูกชายของเจ้าที่ดินเหล่านี้ (โดยเฉพาะลูกชายคนที่ 2 กับคนที่ 3) เจ้าที่ดินจำนวนมากได้ขายที่ดินจนล่มจมเพื่อการศึกษาของลูก ๆ จะหลงเหลือก็แต่ "เจ้าที่ดินขนาดเล็กย่อย" ที่ไม่อยู่ในชนบทเท่านั้น (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [128])

[131] ที่กล่าวข้างต้นเป็นการมองภาพกว้าง ๆ เกี่ยวกับโครงสร้างของกรรมสิทธิ์ที่นาในช่วงก่อนการปฏิรูปที่ดิน สิ่งที่พบก็คือรูปการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ค่อนข้างแตกต่างจากกรรมสิทธิ์ที่ดินสมัยใหม่ที่เป็นแบบฉบับ ซึ่งมีหลักการพื้นฐานอยู่ว่า จะต้องแยกเจ้าที่ดินออกจากกิจการเกษตรอย่างสิ้นเชิง ฉะนั้นไม่ว่าเจ้าที่ดินผู้นั้นจะเป็นผู้สืบทอดกรรมสิทธิ์มาจากสมัยฟิวดัลหรือว่าเป็นกระฎุมพีที่ไต่เต้ามาจากฐานันดรที่ 3 ซึ่งซื้อที่ดินไว้ ก็ตามแต่ถ้าหากกิจการแบบนายทุนครอบงำการเกษตร เมื่อนั้นเจ้าที่ดินจะมีหน้าที่เพียงรับค่าเช่าที่ดินที่ตัวเองมีกรรมสิทธิ์อยู่เท่านั้น และห่างเหินจากการใช้ที่ดินไปอย่างสิ้นเชิง ดังนั้นสำหรับเจ้าที่ดิน กรรมสิทธิ์ในที่ดินจึงเป็นเพียง*ทุนเดิม*ที่ทำให้เกิดค่าเช่าซึ่งเทียบได้กับดอกเบี้ยจากเงินทุนที่ลงไปในการซื้อที่ดินหรือมรดกที่ดินเท่านั้น

แม้เป็นเพียงแค่นี้ กรรมสิทธิ์ในที่ดินก็ยังเป็น "สิ่งตรงกันข้ามที่อยู่ภายนอก" ซึ่งเพิ่มข้อจำกัดสำหรับการเคลื่อนไหวอย่างเสรีของทุน เพราะถ้านายทุนไม่จ่ายค่าเช่าให้แก่เจ้าที่ดิน ก็จะไม่ได้รับอนุญาตให้ใช้ที่ดินผืนนั้น แต่ถ้ากล่าวจากด้านของนายทุนการเกษตร การที่พวกเขาจะซื้อที่ดินมาเป็นของตนเองย่อมเป็นการลงทุนที่ไม่เพิ่มผลิตภาพ เพราะที่ดินมีราคาเท่ากับค่าเช่าที่ดินหารด้วยอัตราดอกเบี้ยเฉลี่ย* ที่ให้ผลกำไรจากค่าเช่าที่ดินเท่ากับดอกเบี้ยในส่วนที่ลงทุนซื้อที่ดินเท่านั้น ฉะนั้นยิ่งเขาแบ่งเงินทุนไปซื้อที่ดินมากเพียงใด จำนวนของ "ทุนทำงาน" (functioning capital) ที่จะใช้ลงทุนในกิจการเกษตรย่อมถูกหั่นให้น้อยลงเพียงนั้น พวกนายทุนการเกษตรจึงเห็นว่าจะได้เปรียบกว่าหากเช่าที่ดินแทน ด้วยเหตุนี้ "กรรมสิทธิ์ที่ดินแบบทุนนิยมจึงตั้งอยู่บนสมมุติฐานของการแบ่งแยกระหว่าง functioning capital (ทุนทำงาน) กับกรรมสิทธิ์ที่ดิน และถือเอาการขจัดการดำเนินกิจการด้วยตัวเองของผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นหลัก

เมื่อเปรียบเทียบกับกรรมสิทธิ์ที่ดินสมัยใหม่เช่นนี้แล้ว เหตุที่การเกษตรญี่ปุ่นไม่อาจพัฒนากิจการแบบนายทุนขึ้นมาได้ จึงมีส่วนทำให้กรรมสิทธิ์ที่ดินในญี่ปุ่นหลงเหลือรูปการแบบ *"ก่อนสมัยใหม่"* ไว้ค่อนข้างมาก กล่าวคือ ที่ดินการเกษตรราวครึ่งหนึ่งถูกครอบครองและเพาะปลูกโดยชาวนาย่อยและถึงจะมีการเช่าที่ดินผู้เช่าก็เป็นชาวนาย่อยไม่ใช่นายทุน

---

* เช่น ถ้านายทุนคนหนึ่ง ซื้อที่ดินที่ให้ค่าเช่าปีละ 1 แสนบาทในราคา 2 ล้านบาท จะเท่ากับว่าเขาได้รับดอกเบี้ยเฉลี่ยปีละ 5 % ของเงิน 2 ล้านบาท (คือ 1 แสนบาท) การซื้อที่ดินเช่นนี้มีผล*เท่ากับ* การที่เขาเอาเงิน 2 ล้านบาทไปฝากธนาคารแล้วได้รับดอกเบี้ย 5 % ต่อปี

การเกษตร และเจ้าที่ดินส่วนใหญ่ยังอยู่ในชนบท หรือเป็นชาวนาในขณะเดียวกัน ซึ่งจะเห็นกันภายหลัง (หัวข้อที่ [134]) ว่าเป็นความผิดพลาดโดยสิ้นเชิงที่มีการระบุว่ากรรมสิทธิ์ที่ดิน ดังกล่าว ตั้งแต่สมัยเมยจิเป็นต้นมามีลักษณะแบบฟิวดัล เพราะถ้ามองจากจุดข้างต้นเราย่อมปฏิเสธไม่ได้ว่านั่นเป็นรูปการในช่วงระยะผ่าน (ของการแปรเปลี่ยนจากกรรมสิทธิ์ที่ดินแบบฟิวดัลสู่กรรมสิทธิ์ที่ดินแบบนายทุน) เท่านั้น

แม้กล่าวเช่นนี้ก็ยังเป็นความจริงอีกเช่นกันว่า เจ้าที่ดินจำนวนค่อนข้างมากได้ผละทิ้งกิจการเกษตรหันไปเป็น 'เจ้าที่ดินที่ไม่อยู่ในชนบทและไม่เพาะปลูก" (เป็นกาฝากมากขึ้น) และถึงยังเป็น "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกเองด้วย" แต่ในส่วนที่เป็นที่ดินให้เช่าก็เพียงแต่เก็บค่าเช่าไม่ได้ทำอย่างอื่นอีก แสดงว่ากรรมสิทธิ์ที่ดินในญี่ปุ่นมีลักษณะใกล้เคียงกรรมสิทธิ์ที่ดินสมัยใหม่ที่เป็นแบบฉบับแล้ว แต่ที่ยังไม่อาจก่อตัวเป็นกรรมสิทธิ์ที่ดินสมัยใหม่ที่เป็นแบบฉบับได้นั้น ก็เป็นเรื่องธรรมดาซึ่งเห็นได้ทั่วไปในประเทศทุนนิยมล้าหลังที่กิจการแบบนายทุนยังไม่สามารถครอบงำภาคเกษตรได้ สำหรับญี่ปุ่นเองก็หาได้เป็นกรณียกเว้นไม่ยิ่งมาอยู่ในขั้นตอนจักรวรรดินิยม โดยเฉพาะภายหลังการปฏิรูปที่ดินด้วยแล้ว กรรมสิทธิ์ที่ดินแบบชาวนากลับมีฐานะครอบงำยิ่งทำให้รูปการของกรรมสิทธิ์ที่ดินสมัยใหม่ถูกเปลี่ยนรูปจนบิดเบี้ยวไป

(2) ความสัมพันธ์แบบเช่าทำกับเนื้อแท้ของมัน

[132] ก่อนปฏิรูปที่ดิน พื้นที่เพาะปลูกของญี่ปุ่นราวครึ่งหนึ่งเป็นที่เช่า (KOSAKUCHI) ซึ่งถ้าหากรวมที่ของชาวนาที่ทำกินบนที่ของตนเป็นหลักและเช่าที่เขาทำด้วย (JIKOSAKU) จะได้ว่า 2 ใน 3 ของครัวเรือน

ชาวนาตกอยู่ภายใต้ "ความสัมพันธ์แบบเช่าทำ" (KOSAKUKANKEI) มากบ้างน้อยบ้าง ดังได้เห็นแล้วในหัวข้อที่ [126] และ [68] ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าที่ดินกับชาวนาเช่าที่ผูกพันกันโดยการใช้ที่นาเป็นเรื่องที่มีความเห็นต่างกันเป็นอย่างมากที่สุดในวงวิชาการญี่ปุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการวิวาทะเรื่องทุนนิยมญี่ปุ่น (NIHON SHIHON SHUGIRONSO) นั้นเรื่องนี้ได้เป็นประเด็นใจกลางอันหนึ่งทีเดียว วิวาทะดังกล่าวเริ่มต้นจากข้อเสนอของ "พวก KOZA"* (KOZAHA) ที่ยังได้รับการสนับสนุนค่อนข้างมากแม้จนบัดนี้ว่า "ความสัมพันธ์แบบเช่าทำ" ระหว่างเจ้าที่ดินกับชาวนาเช่าเป็นความสัมพันธ์แบบฟิวดัลหรือกึ่งฟิวดัล แต่ที่จริงแล้วเป็นเช่นนั้นจริงหรือ? เราจะลองพิจารณาความถูกผิดในประเด็นนี้โดยเริ่มจากการตรวจสอบลักษณะพิเศษของ "ความสัมพันธ์แบบเช่าทำ" ดังกล่าวเสียก่อน

[133) สิ่งที่เด่นที่สุด "ความสัมพันธ์แบบเช่าทำ" ของญี่ปุ่นก็คือ *ประการแรก* ค่าเช่าที่ทำกินหรือขอเรียกสั้นๆว่า *ค่าเช่า*(KOSAKURYO) นี้มีอัตราสูงมากก่อนที่จะถูกกดลงโดยนโยบายรัฐบาลในช่วงสงครามโลกครั้งที่2 ค่าเช่าของญี่ปุ่นมีชื่อเรียกอีกอย่างในแถบโตฮอกุส่วนหนึ่ง, นางาโนะ, กิฟุ, โคจิ และเกาะคิวชูส่วนหนึ่งส่วนใหญ่เป็นที่ระหว่างภูเขาว่า "*การเช่าแบบแบ่งส่วน*" (KARIWAKEKOSAKU) กล่าวคือ เป็น "*ระบบเช่าแบบที่คิด*

---

* ชื่อกลุ่มนักทฤษฎีที่ทำการวิเคราะห์ทุนนิยมญี่ปุ่น อย่างสอดคล้องกับแนวทาง และทัศนะของพรรคคอมมิวนิสต์ญี่ปุ่นช่วงปี 1932 คำว่า KOZA นี้ มีความหมายตามตัวอักษรเป็นภาษาอังกฤษว่า chair หรือตำแหน่งศาสตราจารย์ในวิชาใดวิชาหนึ่ง ที่กลุ่มนี้ถูกเรียกว่า KOZA ก็เพราะว่า กลุ่มนี้ได้ร่วมกันออกหนังสือเป็นชุด KOZA อันเป็นชุด (series) ว่าด้วยประวัติศาสตร์การพัฒนาทุนนิยมของญี่ปุ่นออกมานั่นเอง

อัตราคงที่" ซึ่งไม่มีกำหนดค่าเช่าไว้ก่อนล่วงหน้าแต่จะแบ่งผลผลิตกันระหว่างเจ้าที่ดินกับผู้เช่าในอัตราส่วนที่คงที่ ในขณะที่โดยทั่วไปแล้วจะใช้ "*ระบบเช่าแบบที่คิดจำนวนคงที่*" ซึ่งกำหนดค่าเช่าไว้เป็นจำนวนคงที่สำหรับที่ดินแต่ละ 1 TAN แต่ทว่า อัตราส่วนของค่าเช่าผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้นี้จะสูงมากดังเห็นได้จาก*ตารางที่ 79* ซึ่งปรากฏว่าในระยะหลังๆ ค่าเช่ามีแนวโน้มลดลงเล็กน้อย ขณะที่ผลผลิตต่อ TAN ได้เพิ่มขึ้นมาก ทำให้อัตราค่าเช่ามีแนวโน้มลดลงเรื่อยๆ โดยเฉพาะในส่วนของที่ไร่จะแลเห็นสิ่งนี้ได้ชัดมาก ส่วนที่นานั้นแม้จะมีแนวโน้มลดลงด้วย อัตราค่าเช่าก็ยังมีระดับสูงเกือบถึงครึ่งหนึ่งของปริมาณผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้ เราไม่อาจทราบถึงตัวเลขที่ชัดเจนของภาระของส่วนในสมัยโตกุงาว่า แต่ก็กล่าวกันว่าอยู่ในราว "หลวง 5 ส่วนประชาชน 5 ส่วน" หรือ "หลวง 6 ส่วน ประชาชน 4 ส่วน" ซึ่งถ้าเป็นจริงเช่นนั้น ย่อมแสดงว่าจนถึงระยะหลังๆ นี้ ค่าเช่าของญี่ปุ่นยังไม่ค่อยจะแตกต่างนักกับส่วยในสมัยฟิวดัลในเรื่องความหนักหน่วงเราเองก็ได้เห็นในหัวข้อที่ [75] แล้วว่า เมื่อพวกชาวนาเช่าชำระค่าเช่าแล้ว จะเหลือรายได้เพียงเล็กน้อย ซึ่งไม่เท่ากับค่าจ้างแรงงานของตัวเองด้วยซ้ำ ฉะนั้น เมื่อดูเผินๆ ก็จะเหมือนกับว่า ค่าเช่านี้เป็นตัวดูดมูลค่าส่วนเกินกับค่าจ้างส่วนหนึ่งที่ชาวนาเช่าผลิตขึ้นมาและถ้าหากลักษณะเฉพาะอันหนึ่งของสังคมฟิวดัลอยู่ที่ว่าค่าเช่าที่ดินเป็นรูปการหลักของมูลค่าส่วนเกิน ก็มีเหตุผลเพียงพอที่คนจะเข้าใจว่า ค่าเช่าของญี่ปุ่นเป็นค่าเช่าที่ดินแบบฟิวดัล (HOK-ENCHIDAI) *ประการที่ 2* จากตารางที่ 79 ข้างต้นคงสันนิษฐานได้ว่า ค่าเช่าของญี่ปุ่นโดยเฉพาะที่นาส่วนใหญ่ชำระเป็นข้าว แน่นอนว่ามีบางส่วน

ตารางที่ 79 : ค่าเช่าของไร่นาทั่วไป

	ปี	ประเภทของที่ดิน	ผลผลิตต่อ 1 TAN	ค่าเช่า		อัตราค่าเช่า	
				จ่ายเป็นข้าว	จ่ายเป็นเงิน	จ่ายเป็นข้าว	จ่ายเป็นเงิน
			KOKU	KOKU	YEN	%	
นา	1873		1.312	0.892		68	
	1885		1.672	0.970		58	
	1908~1912	ทำได้ปีละ 1 ครั้ง	1.680	0.898		54	
		ทำได้ปีละ 2 ครั้ง	2.033	1.156		57	
	1916~1920	ทำได้ปีละ 1 ครั้ง	1.908	0.972		51	
		ทำได้ปีละ 2 ครั้ง	2.169	1.195		55	
	1933~1935	ทำได้ปีละ 1 ครั้ง	2.008	0.920		46	
		ทำได้ปีละ 2 ครั้ง	2.241	1.116		50	
	1941~1943	ทำได้ปีละ 1 ครั้ง	2.061	0.918		45	
		ทำได้ปีละ 2 ครั้ง	2.265	1.085		48	
ไร่	1885			0.550	2.32	44	44
	1908~1912			0.571	6.54	?	?
	1916~1920			0.614	14.45	40	28
	1933~1935			0.540	12.12	31	26
	1941~1943			0.545	15.92	23	12

ที่มา : "NŌCHI MONDAI NI KANSURU TŌKEISHIRYŌ" หน้า 23.

ที่ชำระเป็นตัวเงินหรือใช้ "ระบบจ่ายโดยเทียบราคา" (DAIKINNOSEI)[45] ซึ่งเป็นรูปการที่อยู่ตรงกลาง ระหว่างระบบชำระเป็นสิ่งของกับชำระเป็นเงินสด แต่ระบบเหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ที่เห็นได้อย่างจำกัดเฉพาะกับที่นาส่วนน้อยเท่านั้น ขณะที่ในส่วนที่เป็นที่ไร่กลับเป็นระบบชำระเป็นตัวเงินมากกว่าแม้ยังมีการชำระเป็นสิ่งของ (ข้าวเจ้า, ข้าวสาลี, ถั่ว) หรือยังมีการใช้ "ระบบจ่ายโดยเทียบราคา" อยู่มากเหมือนกัน ซึ่งถ้าจะดูสัดส่วนของพื้นที่เช่าโดยแบ่งตามรูปการของค่าเช่าในการสำรวจเมื่อปี 1943 จะเป็นดังตาราง*ที่ 80* เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า ถ้ากล่าวในเชิงนามธรรม[46] ค่าเช่าที่ดินสมัยใหม่มีหลักการพื้นฐานอยู่ที่การชำระเป็นเงินตรา เพราะค่าเช่าที่ดินที่เป็นสิ่งของนั้นมีความขัดแย้งกับเหล่าเงื่อนไขต่างๆ ของวิถีการผลิตแบบทุนนิยมเป็นอย่างมาก แม้แต่ตัวค่าเช่าที่ดินแบบฟิวดัลเอง เมื่อได้พัฒนาขึ้นมาจากค่าเช่าที่เป็นแรงงานและที่เป็นสิ่งของแล้วในที่สุดก็ต้องมาถึงรูปการสุดท้ายคือ ค่าเช่าที่ดินที่เป็นเงินตรา (KAHEICHIDAI)[47] ซึ่งการเช่าที่ดินที่เป็นเงินตราอันนี้

---

45 DAIKINNOSEI คือระบบที่กำหนดค่าเช่าโดยปริมาณผลผลิตเช่นข้าวเจ้า ข้าวสาลี แต่เวลาจ่ายจริงๆ กลับจ่ายเป็นเงินสดที่มีราคาเทียบเท่ากับปริมาณผลผลิตนั้น และสิ่งที่เรียกว่า "MITORI" (ประเมินเอา) ใน*ตารางที่ 80* นั้น ก็คือระบบที่สำรวจตรวจสอบปริมาณผลผลิตในแต่ละปีก่อนที่จะกำหนดค่าเช่าไปตามนั้น

46 นี่เป็นการกล่าวในทางทฤษฎีและทางนามธรรมเท่านั้น เพราะสังคมทุนนิยมในความเป็นจริงไม่ว่ายุโรปหรืออเมริกาล้วนมีระบบแบ่งส่วน (KARIWAKE) หลงเหลืออย่างกว้างขวาง ทำให้ค่าเช่ามีลักษณะเป็นการชำระเป็นสิ่งของอยู่มากด้วย

47 ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะมีลำดับดังนี้คือ (ก) ค่าเช่าที่ดินที่เป็นแรงงาน (ข) ค่าเช่าที่ดินที่เป็นสิ่งของ (ค) ค่าเช่าที่ดินที่เป็นเงินตรา ลำดับนี้เป็นเรื่องของหลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองเท่านั้น ไม่จำเป็นว่าในประวัติศาสตร์จะปรากฏออกมาตามลำดับเช่นนี้เสมอไป

ตารางที่ 80

สัดส่วนพื้นที่ แบ่งตามรูปการของค่าเช่าทำ (ปี 1943)

(หน่วย : %)

	ที่นา	ที่ไร่	สวนต้นหม่อน	สวนผลไม้	ไร่ชา	อื่น ๆ	รวม
จ่ายเป็นตัวของ (BUTSUNŌ)	86.4	29.7	29.3	24.3	21.3	50.2	65.7
จ่ายเทียบราคา (DAIKINNŌ)	12.4	12.1	25.9	19.8	17.1	23.5	13.0
จ่ายเป็นตัวเงิน (KINNŌ)	0.6	57.0	44.8	51.5	59.9	25.9	20.5
แบ่งส่วน (KARIWAKE)	0.6	1.2	—	3.1	1.7	0.4	0.8
ประเมินเอา (MITORI)	0.0	0.0	—	1.3	—	—	0.0
รวม	100.0	100.0	100.0	10.00	100.0	100.0	100.0

ที่มา : "NŌCHIMONDAI NI KANSURU TŌKEISHIRYŌ" หน้า 21.

จะเกิดขึ้นได้ต้องมีพัฒนาการของเศรษฐกิจเงินตราระดับหนึ่งเป็นเงื่อนไขเบื้องต้น สิ่งนี้เป็นรูปการสุดท้ายของค่าเช่าที่ดินแบบฟิวดัล ขณะเดียวกันก็เป็นรูปการที่กำลังจะสลายตัวไปของค่าเช่าที่ดินแบบฟิวดัลด้วย ดังนั้นเมื่อค่าเช่าส่วนใหญ่ในญี่ปุ่นเป็นสิ่งของจึงอาจถูกมองว่าเป็นค่าเช่าที่ดินแบบฟิวดัลที่ยังพัฒนาไปไม่ถึงแม้แต่ขั้นตอนของค่าเช่าที่เป็นเงินตราได้เหมือนกัน *ประการที่ 3* ประเด็นนี้เกี่ยวข้องกับการที่มีการจ่ายค่าเช่าเป็นสิ่งของกับเป็น "ระบบเช่าแบบคิดจำนวนคงที่" กล่าวคือ มีประเพณีลดหย่อนค่าเช่าอย่างแพร่หลาย ในกรณีที่เพาะปลูกไม่ได้ผลวิธีลดหย่อนมีลักษณะต่างกันตามท้องถิ่นแต่ส่วนมากมักให้ชาวนาเช่าไปแจ้งขอลดหย่อนกับเจ้าที่ดิน จากนั้นเจ้าที่ดินจะไปตรวจตราดูว่าผลผลิตเสียหายเพียงใด เพื่อลดค่าเช่าลงตามสัดส่วนดังกล่าว อัตราลดหย่อนนั้นบางกรณีจะถูกกำหนดไว้ล่วงหน้า แต่บางกรณีจะถูกกำหนดโดยการต่อรองระหว่างชาวนาเช่ากับเจ้าที่ดินในแต่ละครั้ง อย่างไรก็ดี เพราะว่ามีประเพณีการลดหย่อนเช่นนี้จึงมักทำให้ค่าเช่าที่จ่ายไปจริงมีระดับต่ำกว่าที่ตกลงกันไว้โดยจะเท่ากับราว ๆ 91–92 % ของที่ตกลงกันไว้ (เป็นตัวเลขเฉลี่ยทั้งประเทศ) ผลจากการที่ประเพณีลดหย่อนเช่นนี้ ทำให้เจ้าที่ดินต้องรับผิดชอบความเสี่ยงส่วนหนึ่งในกิจการของชาวนาเช่าด้วย "*ระบบค่าเช่าแบบคิดจำนวนคงที่*" จึงค่อนข้างมีลักษณะเป็นการแบ่งส่วน ยิ่งกว่านี้เพราะการจะลดหย่อนมากน้อยเพียงใดหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับความกรุณาปราณีของเจ้าที่ดิน สิ่งนี้จึงส่งเสริมชาวนาเช่าให้มีจิตสำนึกที่พึ่งพาและขึ้นต่อเจ้าที่ดิน ทำให้เป็นที่เข้าใจไปว่านี่เป็นพื้นฐานของลักษณะฟิวดัลของค่าเช่าในญี่ปุ่น *ประการที่ 4* ที่ต้องกล่าว ณ ที่นี้ก็คือ สิทธิในการเช่า (KOS-

AKUKEN) นั้น อ่อนแอขาดเสถียรภาพมาก ก่อนออกกฎหมายว่าด้วยการปรับที่ดินเกษตรในปี 1938 นั้น สิทธิในการเช่าในญี่ปุ่นเป็น*สิทธิเช่ายืม*ตามกฎหมายแพ่ง ยกเว้น การเช่าแบบถาวร (EIKOSAKU) ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนน้อย ยิ่งกว่านี้การทำสัญญาเช่าตามประเพณีญี่ปุ่น ส่วนใหญ่มักตกลงกันด้วยวาจามีน้อยมากที่ทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร และส่วนใหญ่ไม่ระบุระยะเวลาที่แน่นอนด้วยเหตุนี้ถ้าเวลาผ่านไปแล้ว 1 ปีเจ้าที่ดินอาจจะยกเลิกสัญญายึดที่ดินคืนได้ทุกเมื่อ (ตามกฎหมายแพ่งมาตราที่ 617) ในกรณีที่ไม่ได้รับค่าเช่า เจ้าที่ดินจะเตือนโดยกำหนดระยะเวลาชำระไว้ ถ้าชาวนาเช่าไม่อาจชำระตามกำหนดได้เจ้าที่ดินจะยึดเอาที่ดินคืนได้ทุกเมื่อ (กฎหมายแพ่งมาตราที่ 541) นอกจากนี้เจ้าที่ดินยังสามารถริบผลผลิตเกษตร, เลิกสัญญา และห้ามชาวนาไปในที่ดินนั้น โดยอ้างการไม่ชำระหนี้ของชาวนาผู้เช่าเป็นสาเหตุ และถ้าหากเจ้าที่ดินโอนที่ดินให้แก่บุคคลที่ 3 ชาวนาจะไม่สามารถยืนกรานต่อเจ้าที่ดินคนใหม่ถึงสิทธิในการเช่าที่เคยมีอยู่ (กฎหมายแพ่งมาตราที่ 605) จะว่าไปแล้วความสัมพันธ์เช่นนี้เป็นของธรรมดา ซึ่งอาจอธิบายได้โดยหลักการของกฎหมายสมัยใหม่ ที่เห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่าง 2 ฝ่ายควรเป็นเสรีภาพของคู่กรณีที่จะตกลงกันเองเพราะทั้งเจ้าที่ดินและชาวนาเช่าต่างทำสัญญากันโดยสมัครใจ (เจตนารมย์เสรี) และมีความเท่าเทียมกันทางกฎหมายอยู่แล้ว นอกจากนี้ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าที่ดิน และชาวนาเช่าที่กล่าวแล้วยังเป็นเรื่องที่สอดคล้องกับเหตุผลที่ว่าที่ดินเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคลของเจ้าที่ดิน ซึ่งระบบทุนนิยมจะต้องให้ความเคารพด้วย อย่างไรก็ตามสำหรับปัญหาที่เป็นจริงนั้นเจ้าที่ดินมีฐานะที่ได้เปรียบกว่ามาก เพราะแม้จะเอาที่ดินคืนจากชาวนาก็ยังสามารถหาผู้เช่าอื่นได้ง่าย ขณะที่ผู้เช่าจะเดือดร้อนมากถ้าถูกยึดที่ดิน

คืนสิทธิในการเช่าที่ไร้เสถียรภาพเช่นนี้ ทำให้ฐานะของชาวนาเช่าย่ำแย่ลงมากและเป็นตัวบีบบังคับพวกเขาจำต้องขึ้นต่อเจ้าที่ดินอย่างโงหัวไม่ขึ้น พูดอย่างแรงๆ จะได้ว่า เจ้าที่ดินมีอำนาจกำหนดชะตาชีวิตชาวนาเช่าขนาดจะบีบก็ตายจะคลายก็รอด (SEISATSUYODATSU NO KEN) เมื่อดูความสัมพันธ์ระหว่างที่ดินกับชาวนาผู้เช่าอย่างเผินๆ แล้วจึงอาจเข้าใจไปว่ามันมีลักษณะเหมือนกับความสัมพันธ์ระหว่างนายกับไพร่ในสมัยฟิวดัล *ประการสุดท้าย* เจ้าที่ดินมักให้ชาวนาเช่ายืมปุ๋ยหรือแม้แต่เงินทุนเพื่อยังชีพโดยคิดดอกเบี้ยแพง ๆ ทำให้ชาวนาเช่ามีลักษณะที่ขึ้นต่อเจ้าที่ดินยิ่งขึ้น และในหมู่ชาวนาเช่าเองก็มีพวกที่เรียกว่า "DEIRI" (แปลตามตัวอักษรว่า "เข้าๆ ออกๆ") ได้เข้าไปรับใช้แม้แต่งานประจำวันในบ้านของเจ้าที่ดินเพื่อรับการคุ้มครอง ชาวนาเช่าดังกล่าวจะมีลักษณะของการเป็นบ่าวหรือขี้ข้าอยู่มากเป็นพิเศษ

[134] ที่กล่าวข้างต้นเราได้เห็นถึงลักษณะพิเศษที่สำคัญของ "ความสัมพันธ์แบบเช่าทำ" ในญี่ปุ่น ซึ่งเราได้พบว่า "ความสัมพันธ์แบบเช่าทำ" ของญี่ปุ่นแตกต่างไปจากความสัมพันธ์เช่ายืมที่ดินแบบสมัยใหม่ในทางทฤษฎีอยู่มาก และมีภาพพจน์ที่เป็นแบบฟิวดัลมากด้วย คนที่เน้นถึงประเด็นนี้จึงตีความว่าความสัมพันธ์ดังกล่าว เป็นแบบฟิวดัลโดยเจ้าที่ดินคือผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินแบบฟิวดัล ส่วนชาวนาเช่าคือไพร่ติดที่ดิน (NODO) และค่าเช่า ก็คือ ค่าเช่าที่ดินที่เป็นสิ่งของอันเป็นรูปการหนึ่งของค่าเช่าที่ดินแบบฟิวดัล ทัศนะเช่นนี้ทำให้เกิดการวิวาทะ (debate) หลายครั้งระหว่างผู้ที่สนับสนุนและผู้คัดค้าน ซึ่งเราไม่จำเป็นต้องเจาะลึกในเรื่องนี้ ณ ที่นี้ จึงขอเพียงชี้ถึงประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้เท่านั้น

กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าขุนมูลนาย (Feudal Lord; RYŌSHU) กับไพร่ภายใต้ระบบฟิวดัลนั้น เป็นความสัมพันธ์ทางวรรณะหรือฐานะทางสังคม ที่มีการสืบทอดได้ด้วย โดยที่ค่าเช่าที่ดินแบบฟิวดัลได้มาจาก "การบังคับที่มิใช่เรื่องของเศรษฐกิจ" ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบวรรณะดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้มาจากการที่ชาวนาถูกบังคับให้อยู่ติดที่ดิน แต่ในญี่ปุ่นดังที่เห็นชัดในหัวข้อที่ [127] แล้วว่า เจ้าที่ดินมิได้เป็นกลุ่มชนที่มีวรรณะแตกต่างจากพวกชาวนา มีหลายกรณีที่เดียวที่เจ้าที่ดินกับชาวนาเป็นคนกลุ่มเดียวกัน หรือแม้แต่เป็นคนเดียวกับชาวนาผู้เช่าก็มีด้วย และอย่างที่กล่าวในหัวข้อที่ [53] แล้วว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นได้ถูกบิดเบี้ยวไปในลักษณะของประเทศที่ล้าหลังมาก กระทั่ง ไม่อาจแลเห็นถึงกระบวนการแปรเปลี่ยนชาวนาไปเป็นกรรมาชีพนอกภาคเกษตรอย่างขนานใหญ่เกิดขึ้น (ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2) แต่สิ่งนี้มิได้หมายความว่า ชาวนาถูกบังคับให้อยู่ติดที่ดิน เพราะตั้งแต่สมัยเมยจิเป็นต้นมามีข้อเท็จจริงว่า ชาวนาส่วนหนึ่งได้ไหลออกจากภาคเกษตรสู่ภาคนอกเกษตรกลายเป็นกรรมาชีพอยู่ตลอดเวลา และเพราะว่าเดิมทุนนิยมก็มีลักษณะที่ว่าถ้าไม่สลายเหล่าความสัมพันธ์แบบฟิวดัลในชนบท ปลดปล่อยพวกชาวนาให้เป็นอิสระจากที่ดินและระบบวรรณะแล้วทุนนิยมจะไม่สามารถสถาปนาตนเองขึ้นมาได้ ดังนั้น แม้ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าที่ดินกับชาวนาเช่าจะดูคล้ายระบบฟิวดัลเพียงใด แต่เราก็ไม่อาจระบุได้ว่า ระบบฟิวดัลยังหลงเหลืออยู่

เพราะพวกเราได้ทราบเป็นอย่างดีแล้วว่า ในตอนแรกทุนนิยมเป็นสิ่งที่พัฒนาขึ้นมาจาก "ภายนอกชนบท" โดยที่พัฒนาการของทุนนิยมจะค่อย ๆ ดึงเอาการเกษตรเข้าไปอยู่ในกระบวนการพัฒนาของมันด้วย และ

ทำให้ความสัมพันธ์ต่าง ๆ ในชนบทต้องเปลี่ยนลักษณะอยู่ตลอดเวลาแม้ว่าภาคเกษตรเองจะกลายเป็นทุนนิยมได้ยากเพียงใดก็ตาม เมื่อเป็นเช่นนี้ถึง "ความสัมพันธ์แบบเช่าทำ" ข้างต้นจะดูเหมือนว่าเป็นแบบพิ่วดัลเพียงใด ก็ไม่อาจสรุปว่าเนื้อแท้ของมันเป็นสิ่งที่หลงเหลืออยู่ของระบบพิ่วดัล อย่างไรก็ดี เราควรทำความกระจ่างให้ได้ว่า เมื่อทุนนิยมทำให้ชนบทเปลี่ยนลักษณะแล้ว (เปลี่ยนสีแปรธาตุ) แต่ทำไมมันยังคงเหลือเหล่าความสัมพันธ์ที่ดูคล้ายแบบพิ่วดัลเอาไว้ หากไม่อธิบายสิ่งนี้จากลักษณะเฉพาะของประวัติศาสตร์การพัฒนาทุนนิยมญี่ปุ่น ก็ไม่อาจอธิบายด้วยเหตุผลอื่นได้

[135] เมื่อตั้งปัญหาเช่นนี้แล้ว ข้อสรุปของเราก็เป็นที่กระจ่างกล่าวคือ ญี่ปุ่นในช่วงก่อนการเจริญเติบโตในระดับสูงทางเศรษฐกิจภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการอัดแน่นทับถมกันของประชากรล้นเกินในชนบทอยู่ตลอดเวลา ผลของมันโดยเฉพาะหลังจากที่ทุนนิยมญี่ปุ่นบรรลุถึงขั้นตอนจักรวรรดินิยมแล้วได้ทำให้การเกษตรแบบชาวนาย่อยได้รับการดำรงรักษาไว้อย่างเหนียวแน่น และการแข่งขันกันเองอย่างหนักในหมู่ชาวนาย่อยได้เป็นตัวกดดันให้ราคาผลผลิตเกษตรตกลงไปอยู่ในระดับที่ต่ำมาก (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [103]) ภายใต้เงื่อนไขเช่นนี้ ค่าเช่าที่ดินจะถูกกำหนดไว้เท่าใดโดยใช้กฎเกณฑ์อะไรนั้นจึงเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาเป็นอันดับแรก

ก่อนอื่น ในกรณีที่กิจการแบบชาวนามีฐานะครอบงำ ว่ากันว่า ค่าเช่าจะมีแต่เฉพาะ *"ค่าเช่าที่ดินแบบแตกต่าง"* ไม่มี *"ค่าเช่าที่ดินแบบสัมบูรณ์"** เกิดขึ้น เพราะอย่างที่ทราบกันดีในวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง

* ค่าเช่าที่ดินแบบสัมบูรณ์ (absolute ground-rent) คือค่าเช่าที่ดินที่เกิดขึ้นแม้แต่กับพื้นที่ซึ่งมีคุณภาพต่ำที่สุด มันจึงเป็นรูปการปกติของค่าเช่าที่ราคาการผลิตของผลผลิตเกษตรที่ถูกอำนาจของกรรมสิทธิ์ที่ดินเปลี่ยนให้กลายเป็นค่าเช่าที่ดิน

ว่า "ค่าเช่าที่ดินแบบสัมบูรณ์" นั้น มาจากกำไรส่วนเกินที่เป็นผลของการที่กรรมสิทธิ์ที่ดินในที่ดินหน่วยสุดท้ายเป็นตัวกีดขวางการลงทุนอย่างเสรี ทำให้ทุนต้องปันกำไรส่วนหนึ่งให้แก่เจ้าที่ดินในรูปของค่าเช่าที่ดินซึ่งทำให้ผลผลิตเกษตรมีราคาสูงกว่า "ราคาการผลิต" แต่ในกรณีของกิจการแบบชาวนา ซึ่งชาวนาเป็นเจ้าของที่ดินของตนนั้น ไม่มีข้อจำกัดในการลงทุนในที่ดินที่ตัวเองครอบครอง จึงไม่มีการดำรงอยู่ของ "ค่าเช่าที่ดินแบบสัมบูรณ์" ในกรณีญี่ปุ่นเนื่องจากมีชาวนาเช่าดำรงอยู่ค่อนข้างมาก และมักจะขยายเนื้อที่เพาะปลูกโดยขยายพื้นที่เช่า ฉะนั้นจึงไม่น่ามีเหตุผลที่จะปฏิเสธการดำรงอยู่ของ "ค่าเช่าที่ดินแบบสัมบูรณ์" แต่ถ้าคิดว่าในที่นี้ก็มีชาวนาที่ทำกินบนที่ตนเอง หรือทำกินบนที่ของตนเป็นหลักเป็นจำนวนมาก และมีการลงทุนในที่ดินของพวกเขามากขึ้นรวมทั้งการเพิ่มขึ้นของผลผลิตต่อหนึ่งหน่วยพื้นที่โดยการลงทุนดังกล่าวก็เป็นกระแสหลักในการขยายตัวของการผลิตที่ตอบสนองต่ออุปสงค์ที่เพิ่มขึ้นแล้ว เราเห็นว่าควรปฏิเสธถึงการดำรงอยู่ของ "ค่าเช่าที่ดินแบบสัมบูรณ์" นี้เพราะแม้ ที่ดินในหน่วยสุดท้ายจะจัดเข้าไปอยู่ในเขตเพาะปลูกในฐานะที่เป็นที่ดินเช่าที่ทำให้เกิด "ค่าเช่าที่ดินแบบสัมบูรณ์" ก็ตามแต่ในไม่ช้ามันก็จะกลายมาเป็น "ค่าเช่าที่ดินแบบแตกต่าง" ของที่ดินที่มีคุณภาพต่ำที่สุดอยู่ดี

ฉะนั้น ถ้าที่นั่นค่าเช่าที่ดินเป็น "ค่าเช่าที่ดินแบบแตกต่าง" ผลผลิตของการลงทุนในหน่วยสุดท้ายจะไม่มีค่าเช่าที่ดินรวมอยู่ด้วย และสิ่งที่จะเป็นตัวกำหนดราคาตลาดของผลผลิตเกษตร ก็คือ ผลผลิตหน่วยสุดท้ายที่ไม่รวมค่าเช่าที่ดินนี้ และสำหรับทุนที่ลงไปในที่ดินที่มีคุณภาพดีกว่านั้น เนื่องจากว่ามันสามารถบ้อนผลผลิตที่มีค่าใช้จ่ายในการผลิตต่ำกว่าของผลผลิตหน่วยสุดท้าย ฉะนั้น ภายใต้สภาพที่ราคาตลาดถูกกำหนดไว้ตายตัว จะเกิดกำไรส่วน

ที่เกินจำนวนหนึ่งขึ้นมาจากความแตกต่างของราคาดังกล่าว ซึ่งสิ่งนี้ก็คือ "ค่าเช่าที่ดินแบบแตกต่าง" โดยเฉพาะ ค่าเช่าที่ดินแบบแตกต่างในรูปการที่ 2 นั่นเอง สำหรับกรณีของชาวนาที่ทำกินบนที่ตนเองนั้น ส่วนเกินอันนี้จะเป็น*รายได้*ของพวกเขา แต่ในกรณีของชาวนาเช่า ส่วนเกินดังกล่าวจะถูกจ่ายให้แก่เจ้าที่ดินในฐานที่เป็น*ค่าเช่า*

ถ้าเช่นนั้น เพราะเหตุใด "ค่าเช่าที่ดินแบบแตกต่าง" (ค่าเช่า) อันนี้จึงมีอัตราส่วนที่สูงมากขนาดนั้น? (หัวข้อที่ [133]) เวลาที่เราพูดว่าค่าเช่าที่ดินอันนี้มีอัตราสูงต้องแยกเป็นประเด็น 2 ประเด็นด้วยกัน กล่าวคือ *ประเด็นที่ 1* ในทางปริมาณทำไมมันถึงมีอัตราสูงขนาดเท่าจำนวนครึ่งหนึ่งของผลิตผลที่เก็บเกี่ยวได้ และ*ประเด็นที่ 2* ทำไมมันถึงสูงขนาดรวมไปถึงส่วนที่เป็นค่าจ้างแรงงานของตัวชาวนาผู้เช่าด้วย

เกี่ยวกับประเด็นที่ 1 ถ้าเราตระหนักถึงข้อเท็จจริงที่ว่า ชาวนาญี่ปุ่นได้ทุ่มเทปุ๋ยและแรงงานของตนลงในที่ดินที่มีอยู่จำกัดอันเป็นการใช้ที่ดินแบบเข้มข้น (intensive) แล้วคงจะเข้าใจได้เป็นอย่างดี การเกษตรญี่ปุ่นนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับยุโรปอเมริกาจัดได้ว่า เป็นการเกษตรที่ใช้แรงงานเข้มข้น (labour–intensive) มากเหมือนกับการตบแต่งสวน (horticulture, ENGEI) ซึ่งทำให้มีการลงทุนเพิ่มอย่างต่อเนื่องไปจนกระทั่งประสิทธิผลของการลงทุนตกลงไปอยู่ในระดับที่ต่ำมาก (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [91]) ย่อมทำให้ "ค่าเช่าที่ดินแบบแตกต่าง" รูปการที่ 2 (ที่เกิดจากการลงทุนต่อเนื่อง) มีจำนวนมากขึ้นไปด้วย ฉะนั้น การที่ค่าเช่าที่ดินมีจำนวนสูงถึงครึ่งหนึ่งของผลิตผลที่เก็บเกี่ยวได้นั้นก็เนื่องมาจากผลกระทบของสิ่งนี้เอง

ส่วนประเด็นที่ 2 นั้น ถ้ากล่าวในทางทฤษฎี ราคาของผลผลิตเกษตรหน่วยสุดท้ายที่ไม่รวมค่าเช่าที่ดินจะถูกกดให้ต่ำลงจนถึงระดับที่ไม่สามารถมี

ทั้งส่วนที่เป็นค่าจ้างแรงงาน และมูลค่าส่วนเกินปรากฏออกมาได้ (ซึ่งนี่สะท้อนข้อเท็จจริงที่กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [103]–[105]) ผลของมันในทางปรากฏการณ์ดูเหมือนกับว่าภายหลังจากที่หักค่าเช่าที่ดินกับทุนไม่เปลี่ยนออกไปแล้วจะเหลือเงินอยู่ในมือของชาวนาเช่าเพียงส่วนหนึ่งของค่าจ้างแรงงานของเขาเท่านั้น นั่นคือ จะเกิดสภาพที่มาร์กซ์กล่าวว่า "ในกรณีที่กิจการเพาะปลูกขนาดย่อยดำเนินไปบนที่เช่า ค่าเช่านั้นจะรวมไปถึงส่วนหนึ่งของกำไรและของค่าจ้างแรงงานด้วย"[47] ที่จริงแล้วค่าเช่าที่ดินไม่ได้กินไปถึงส่วนของค่าจ้างแรงงานหรอกแต่เป็นเพราะว่าตั้งแต่เริ่มแรกแล้วที่ทั้งมูลค่าส่วนเกินและค่าจ้างแรงงาน ส่วนหนึ่งไม่สามารถปรากฏออกมาเป็นราคาได้ ทำให้พวกชาวนาต้องทำงานให้แก่สังคมโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน ซึ่งนี่ก็เป็นเพราะราคาผลผลิตเกษตรหน่วยสุดท้ายถูกกดให้อยู่ในระดับราคาที่ต่ำมากนั่นเอง

เหตุนี้ การที่ค่าเช่าที่ดินมีอัตราสูงราวกับเป็นค่าเช่าแบบฟิวดัล จึงไม่ใช่ผลจากการกระทำของ "การบังคับที่มิใช่เรื่องของเศรษฐกิจ" แต่เป็นผลจากผลผลิตที่มีราคาต่ำมากอันเนื่องจากการแข่งขันกันเองในหมู่ชาวนาย่อยที่จำต้องทำการผลิตภายใต้เงื่อนไขที่ถูกกำหนดโดยทุนนิยมญี่ปุ่น

[136] เมื่อเข้าใจถึงเรื่องดังกล่าวแล้ว ก็จะเข้าใจถึงสาเหตุที่ต้องรักษารูปการของค่าเช่าเป็นสิ่งของได้ง่ายขึ้น กล่าวคือ ถ้าหากค่าเช่าเป็นตัวเงินชาวนาอาจจะพอชำระค่าเช่าอัตราสูงเช่นนี้ได้ในช่วงที่ผลผลิตเกษตรมีราคาค่อนข้างสูงแต่ถ้าเกิดความผันผวนทางเศรษฐกิจที่ทำให้ราคาผลผลิตตกต่ำลงกว่าระดับหนึ่งแล้ว ค่าเช่าจะกลายเป็นภาระที่หนักหน่วงเกินกว่าที่

---

47 Karl Marx "CAPITAL" Volume III P. 810.

ชาวนาจะแบกรับได้ แน่นอนว่าถึงจ่ายค่าเช่าในรูปสิ่งของ แต่ถ้าราคาตกต่ำลงกว่านี้ชาวนาก็จะดำรงชีพอยู่ไม่ได้เหมือนกัน แต่อย่างน้อยการชำระเป็นสิ่งของย่อมจะบั่ดภาระอันเกิดจากราคาผันผวนไปให้เจ้าที่ดินได้ส่วนหนึ่งมันจึงเป็นรูปการที่ทำให้ชาวนาสามารถแบกรับภาระได้ง่ายกว่า อีกด้านหนึ่งถ้ามองจากแง่ของเจ้าที่ดิน การจะเก็บค่าเช่าจากชาวนาได้นาน ๆ นั้น นอกจากต้องรักษารูปการในเก็บค่าเช่าเป็นสิ่งของไว้แล้ว การเก็บค่าเช่าเป็นสิ่งของก็ไม่ได้ทำให้เจ้าที่ดินเสียเปรียบ เพราะข้าวมีแนวโน้มจะขึ้นราคาในระยะยาว กล่าวคือ ค่าเช่าที่เป็นสิ่งของมิได้เป็นตัวพิสูจน์ถึงการเก็บค่าเช่าแบบฟิวดัล แต่เป็นความสะดวกและเหมาะสมในการจะพยุงอัตราที่สูงของค่าเช่าเอาไว้มากกว่า

เมื่อเข้าใจถึงการดำรงอยู่ของค่าเช่าที่เป็นสิ่งของแล้ว ย่อมจะเข้าใจถึงการดำรงอยู่ของประเพณีการลดหย่อนค่าเช่าด้วย กล่าวคือ ในขณะที่ค่าเช่าที่เป็นสิ่งของเป็นการให้เจ้าที่ดินแบ่งรับภาระส่วนหนึ่งที่เกิดจากราคาผลผลิตผันผวน การลดหย่อนค่าเช่าก็เป็นการให้เจ้าที่ดินแบ่งรับภาระอีกส่วนหนึ่งที่เกิดจากการเพาะปลูกไม่ได้ผล ซึ่งทั้ง 2 ส่วนนี้ล้วนช่วยให้กำลังที่อ่อนแอทางเศรษฐกิจของชาวนาและอัตราค่าเช่าที่สูงดำรงอยู่ด้วยกันได้ ส่วนลักษณะพิเศษประการที่ 4 และที่ 5 (ในหัวข้อที่ [133]) ก็เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นตามปกติ ภายใต้เงื่อนไขที่ชาวนาเช่ามีความขัดสนทางเศรษฐกิจและไม่อาจหางานนอกภาคเกษตรทำ มันมิได้พิสูจน์ถึงการดำรงอยู่ของระบบฟิวดัลแต่อย่างใด แน่นอนว่าเราไม่อาจปฏิเสธถึงผลสะเทือนของประเพณีแบบฟิวดัลที่ดำรงอยู่ใน "ความสัมพันธ์แบบเช่าทำ" ในรูปของความคิด, ความรู้สึก และความเคยชิน แต่สิ่งเหล่านี้โดยตัวมันเองก็ไม่ได้เป็นหลักฐาน

ยืนยันถึงการดำรงอยู่ของระบบพีวดัลในฐานที่เป็นระบบสังคมอันหนึ่งแต่อย่างใด

นั่นคือ ลักษณะพิเศษต่าง ๆ ที่ดูเหมือนว่าเป็นแบบพีวดัลที่ปรากฏอยู่ใน "ความสัมพันธ์แบบเช่าทำ" ของญี่ปุ่นนั้น แท้ที่จริงแล้วถูกกำหนดโดยเหล่าเงื่อนไขทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นที่เป็นประเทศทุนนิยมล้าหลัง ซึ่งถ้าหากเข้าใจว่าความสัมพันธ์อันนี้เกิดจากระบบพีวดัลก็จะเป็นการแบ่งแยกการเกษตรกับทุนนิยมออกจากกัน ทำให้ขาด "แนวมอง" ที่ถูกต้องและไม่อาจเข้าใจได้ว่าพัฒนาการของทุนนิยมกำหนดการเกษตรอย่างไร และทำให้มันเปลี่ยนสีแปรธาตุไปเช่นใดข้อผิดพลาดในทางทฤษฎีของ "พวก KOZA" จึงเป็นการเปิดเผยถึงจุดบกพร่องอันนี้เอง

(3) ขบวนการชาวนากับนโยบายที่ดินเกษตร

[137] ที่ผ่านมาเราได้ทำให้กระจ่างถึงความขัดสนของชาวนาในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ว่า มีสาเหตุมาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจเช่นใด ซึ่งสรุปได้ว่าเกิดจากการที่ชาวนาย่อยถูกดึงเข้าไปในทุนนิยมและมีแรงกดดันจากทุนนิยมทำให้พวกเขาต้องตกอยู่ในสภาพที่ทำงานหนักเกินไป บริโภคน้อยเกินไป ยิ่งกว่านี้ พัฒนาการทุนนิยมโดยตัวของมันเองก็ผลักดันพวกชาวนาให้เผชิญกับภาวะความยากจนและล่มจมอยู่ตลอดเวลาด้วย

ยิ่งเมื่อทุนนิยมก้าวเข้าสู่ขั้นตอนจักรวรรดินิยม ชาวนาก็ยิ่งมีสภาพที่ขัดสนขึ้นไปอีก เพราะโดยทั่วไปแล้วทุนนิยมในขั้นตอนนี้สิ้นพลังที่จะสลายปัญหาการเกษตรด้วยการเปลี่ยนภาคเกษตรทั้งหมดเป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบนายทุน แต่กลับต้องรักษาระบบการผลิตการเกษตรแบบชาวนาย่อยเอาไว้ ทำให้หมดโอกาสที่จะแก้ไขปัญหาความยากจนและล้มละลายของ

ชาวนาในอนาคตด้วย กล่าวเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้นได้ว่า ภาวะซบเซายืดเยื้อที่ตามมากับความปั่นป่วนทางการเกษตรได้ทำให้สภาพเศรษฐกิจของชาวนาย่ำแย่ลงอย่างสิ้นหวัง ยิ่งกว่านั้น สภาพชาวนาเช่นนี้มิอาจแก้ไขได้โดยความขยันและมัธยัสถ์อดออมของชาวนาเพียงคนเดียว แน่นอนอาจมีชาวนาส่วนน้อยที่สะสมเงินได้บ้างจนกระทั่งสามารถยกระดับตนเองไปเป็นเจ้าที่ดินขนาดย่อย แต่กรณียกเว้นเช่นนี้ไม่อาจช่วยเหลือชาวนาส่วนใหญ่ได้ เพราะปัญหาของพวกเขาจะต้องแก้ไขด้วยการยกระดับฐานะทางสังคมและการเมืองของพวกชาวนาให้ดีขึ้นเท่านั้น

ด้วยเหตุนี้ ในทุนนิยมขั้นตอนจักรวรรดินิยม พวกชาวนาจึงได้รวมตัวกันเป็นขบวนการทางสังคมที่มุ่งจะยกฐานะของตนเองให้ดีขึ้นด้วยพลังจัดตั้งที่เป็นองค์การของพวกเขาเอง แนวโน้มในการคลี่คลายของขบวนการชาวนาเช่นนี้จะว่าไปแล้วเป็นสิ่งที่จะต้องเกิดขึ้นตามธรรมชาติ อย่างการจัดตั้งของสหกรณ์การเกษตรที่เห็นแล้ว (ในหัวข้อที่[113]) ก็เป็นปรากฏการณ์หนึ่งของสิ่งดังกล่าว แต่สหกรณ์การเกษตรยังเป็นการจัดตั้งที่หยุดอยู่แค่ด้านเศรษฐกิจ มิหนำซ้ำยังมีขีดจำกัดอันดับแคบชาวนาจึงได้พัฒนาขบวนการทางสังคมและการเมืองขึ้นเพื่อบรรลุข้อเรียกร้องทางสังคมและการเมืองพวกตนอย่างเป็นเอกเทศจากขบวนการสหกรณ์ (มีบางกรณีเหมือนกันที่ผนวกขบวนการสหกรณ์เข้าไปด้วยแต่ส่วนใหญ่แยกกันทำ) และนี่ก็คือสิ่งที่เรียกกันว่าขบวนการชาวนา (N̄OMINUNDO) นั่นเอง

กำเนิดและพัฒนาการของขบวนการชาวนามิได้เกิดขึ้นอย่างเป็นไปเองจากสภาพความเป็นอยู่ของพวกเขา แน่นอนมีบ้างเหมือนกันที่เกิดขึ้นอย่างเป็นไปเองด้วยความบังเอิญแต่สิ่งเหล่านี้มักจบลงด้วยความล้มเหลวและ

กระจัดกระจาย ในทางรูปธรรมที่เป็นจริงนั้นขบวนการชาวนามักพัฒนาขึ้นมาโดยได้รับผลสะเทือนจากการขยายตัวของขบวนการกรรมกร และมักเดิบโตไปพร้อม ๆ กับขบวนการดังกล่าว ขณะเดียวกัน ขบวนการชาวนาก็มักจะถูกจัดตั้งโดยขบวนการและแนวความคิดแบบสังคมนิยมด้วยซึ่งขบวนการกรรมกรก็ดี ขบวนการสังคมนิยมก็ดีล้วนแล้วแต่เป็นขบวนการที่มีการเคลื่อนไหวอย่างจริงจังในขั้นตอนจักรวรรดินิยมทั้งสิ้น ฉะนั้น กล่าวตามนัยนี้ได้ว่าขบวนการชาวนาเป็นขบวนการทางสังคมที่มีลักษณะเฉพาะในขั้นตอนของจักรวรรดินิยม

แน่นอน ถ้าตีความขบวนการชาวนาในความหมายกว้างแล้วไม่ว่าสงครามชาวนาที่เห็นกันมากในยุโรปสมัยฟิวดัลก็ดี การลุกฮือของชาวนา (HYAKUSHŌIKKI; DOIKKI) ที่มีมาตั้งแต่สมัยอาชิงะตะ (ASHIGATA) หรือสมัยมูโรมาจิ (MUROMACHI; ปี 1338–1573) แต่มาขยายตัวตั้งแต่กลางสมัยโตกุงว่าก็ดี ล้วนแล้วแต่เป็นขบวนการชาวนาทั้งสิ้น ขบวนการชาวนายังรวมถึงการต่อสู้ของชาวนาที่ต่อต้านนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาลปฏิรูปในช่วงต้นสมัยเมยจิโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการปรับปรุงภาษีที่ดินซึ่งต่อมาการต่อสู้ของพวกเขาได้ประสานกับขบวนการสิทธิเสรีชน (JIYŪMINKEN UNDŌ)* และการระเบิดความไม่พอใจของพวกตระกูลซามูไร (FUHEI SHIZOKU) (ปี 1876) ที่ปรากฏออกมาในเหตุการณ์ก่อจราจลที่อำเภอมะคาเบะ (MAKABE BODŌ) (จังหวัด IBARAGI) กับที่จังหวัดมิเอะ

---

* JIYUMINKEN UNDŌ เป็นขบวนการทางการเมืองของมวลชนที่เรียกร้องสิทธิและเสรีภาพของประชาชนกับเรียกร้องให้ก่อตั้งรัฐสภาในช่วงต้นสมัยเมยจิ ขบวนการนี้มาซาลงในปี 1881 เมื่อมีประกาศจะก่อตั้งรัฐสภาขึ้น

(MIEBODO) กระทั่งถึงจุดสุดยอดในเหตุการณ์ติดอาวุธลุกฮือขนาดใหญ่ที่สุดของชาวนาในแถบเมืองจิจิบุ (CHICHIBU JIKEN; ปี 1884) (จังหวัด SAITAMA) แต่ขบวนการชาวนาเหล่านี้ล้วนเกิดจากการต่อต้านของไพร่ในระบบฟิวดัลที่มีต่อการรีดเค้นภาษีอย่างหนักของพวกเจ้าขุนมูลนาย หรือไม่ก็เป็นการต่อต้านกระบวนการสลายตัวทางชนชั้นของพวกชาวนาที่ตามมาพร้อม ๆ กับการรุดหน้าของกระบวนการสะสมทุนเบื้องต้นของทุน ซึ่งขบวนการเหล่านี้มีต้นตอและจุดประสงค์ที่แตกต่างจากขบวนการชาวนาของพวกชาวนาย่อยที่เรากำลังพิจารณาอยู่นี้ หากไม่แยกแยะขบวนการชาวนาทั้ง 2 ประเภทนี้ออกจากกัน แต่กลับพิจารณาเป็นสิ่งเดียวกันแล้ว เราจะไม่อาจเห็นถึงลักษณะเฉพาะและความหมายของขบวนการชาวนาในขั้นตอนจักรวรรดินิยมได้

[138] หากสิ่งที่กำหนดสภาพของชาวนาโดยพื้นฐานคือทุนนิยม และสิ่งที่นำความยากจนล้มละลายมายังพวกเขาก็คือ พัฒนาการของทุนนิยม ขบวนการชาวนาโดยเนื้อแท้ก็น่าจะเป็นขบวนการของชาวนาทั้งหมดที่มุ่งปฏิเสธและ "ยกสลาย" ตัวทุนนิยมด้วย ความจริงในหมู่ขบวนการชาวนาญี่ปุ่นเองก็เคยชูคำขวัญที่ต่อต้านทุนนิยม และจักรวรรดินิยมเป็นหัวข้อหนึ่งในการเปลี่ยนแปลงสังคม แต่การต่อต้านทุนนิยมดังกล่าวมิได้หมายถึงการยืนกรานสนับสนุนสังคมนิยมเสมอไป เพราะชาวนาเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตขนาดย่อย เป็นผู้ผลิตสินค้ารายย่อย และยังยึดมั่นในความคิดแบบกระฎุมพีน้อยบ่อยครั้งจึงแสดงตัวเป็นปฏิปักษ์กับสังคมนิยม ดังนั้นพวกชาวนาที่ต่อต้านทุนนิยมส่วนใหญ่จึงมักจะมีลักษณะที่เป็นปฏิกิริยาซึ่งพยายามฉุดกงล้อประวัติศาสตร์ให้หมุนถอยหลัง หรือเป็นลักษณะของพวก

เกษตรนิยม* (NŌHONSHUGI) เสียมากกว่า และก็อย่างที่รู้กันดีแล้วว่าลัทธิฟาสซิสต์ก็เคยชูคำขวัญแบบนี้มาก่อน เพื่อดึงเอาชาวนาย่อยมาเป็นฐานทางสังคมอันหนึ่งของตน

แต่ที่สำคัญกว่าก็คือ ในญี่ปุ่นก่อนการปฏิรูปที่ดินนั้นไม่ว่าขบวนการชาวนาจะชูคำขวัญต่อต้านทุนนิยมเพียงใด ก็ยังเป็นเป้าหมายอันดับสองหรือเป็นเพียงหลักการทางคตินิยมเท่านั้น เป้าหมายเฉพาะหน้าโดยตรงของขบวนการชาวนาขณะนั้นก็คือ การต่อต้านเจ้าที่ดินในเรื่องปัญหาที่ดิน ฉะนั้น "*องค์ประธาน*" (SHUTAI หรือ subject) ของขบวนการชาวนาจึงมิใช่ชาวนาทั้งหมด แต่เป็นพวกชาวนาเช่ากับพวกชาวนาที่ทำกินบนที่ของตนและเช่าที่เขาทำด้วย ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ? ทั้งนี้ก็เพราะว่า แม้พัฒนาการของทุนนิยมจะทำให้ชาวนายากจนล้มละลาย แต่มันไม่ได้ปรากฏออกมาในรูปการที่ว่านายทุนคนหนึ่งคนใดตั้งตนเป็นปฏิปักษ์กับชาวนาโดยตรง อย่างมากก็ปรากฏตัวเป็นพ่อค้าเงินกู้เท่านั้น ซึ่งรูปการนี้เป็นรูปการที่เป็นปฏิปักษ์ต่อครัวเรือนชาวนาแต่ละบ้านอย่างกระจัดกระจาย ยากที่จะกลายเป็นปฏิปักษ์ทางสังคมในทันทีและโดยทั่วไปผลกระทบของทุนนิยมเช่นนี้จะปรากฏออกมาโดยผ่านกลไกและกฎแห่งราคา ฉะนั้น ทางเดียวที่ชาวนาจะต่อกรกับผลกระทบเช่นนี้ได้ก็มีแต่ต้อง "*ขูดรีดตนเอง*" ให้หนักขึ้นเท่านั้น ประเด็นนี้จุดที่ชาวนายืนอยู่จึงแตกต่างเป็นอย่างมากกับจุดยืนของกรรมกรที่แม้ถูกขูดรีดเอารัดเอาเปรียบเหมือนกัน แต่พวกเขายังได้เผชิญหน้ากับพวก

---

* NOHON SHUGI (ไม่มีคำแปลเป็นภาษาอังกฤษ) เป็นความคิดที่ถือเอาการเกษตรเป็นแกนหลักของประเทศ ที่พยายามสร้างความชอบธรรมให้กับระบบที่ปกครองและเอารัดเอาเปรียบชาวนา ในญี่ปุ่นความคิดแบบ NOHONSHUGI ได้ใช้เป็นเครื่องมือสนับสนุนระบบฟาสซิสต์และระบอบการปกครองที่มีจักรพรรดิเป็นประมุข

ทุนโดยตรงหรือได้แลเห็นพวกนายทุนและลูกน้องอยู่ต่อหน้า ฉะนั้นความสัมพันธ์แบบขูดรีดที่พวกชาวนาเกี่ยวข้องจึงเป็นสิ่งที่สัมผัสได้ยากในทางอารมณ์ความรู้สึกและประสาทสัมผัส ดังนั้นตราบใดที่จิตสำนึกของพวกชาวนายังมิได้ยกระดับหรือได้รับการรองรับด้วยความรู้ทางทฤษฎีและการวิเคราะห์สังคม ความยากจนลำเค็ญและลายของพวกเขาก็ยากที่จะกลายเป็นแรงผลักดันให้เกิดขบวนการชาวนาในความเป็นจริงได้

ขณะที่พวกเจ้าที่ดินกลับดำรงอยู่เบื้องหน้าของพวกเขาในฐานะที่เป็นบุคคลที่เป็นปฏิปักษ์กับชาวนาเช่าโดยตรง และสำหรับชาวนาเช่ากับชาวนาที่เช่าทำด้วยแล้วภาระในการชำระค่าเช่าในอัตราสูงก็เป็นแรงกดดันทางเศรษฐกิจที่หนักหน่วงมาก ยิ่งกว่านั้น พวกเขายังถูกบีบบังคับให้ขึ้นต่อเจ้าที่ดินในชีวิตประวันด้วย แน่นอน ถ้าหากค่าเช่านั้นเป็น "ค่าเช่าที่ดินแบบแตกต่าง" ค่าเช่านั้นจะมิใช่มูลค่าส่วนเกินที่เกิดขึ้นภายในภาคเกษตร แต่เป็นสิ่งที่สังคมจ่ายให้แก่ผลผลิตเกษตรมากเกินไป (ถ้ามองจากฐานะของผู้บริโภค) จึงไม่อาจกล่าวได้ว่าเจ้าที่ดินเป็นผู้ขูดรีดชาวนาโดยตรง แต่สิ่งนี้เป็นปัญหาในระดับทฤษฎีเท่านั้น เพราะในทางปรากฏการณ์ เจ้าที่ดินก็ยังได้รับผลิตผลของชาวนาราวครึ่งหนึ่งในแต่ละปีเป็นค่าเช่า ซึ่งเห็นได้ชัดว่าหากไม่ชำระค่าเช่าดังกล่าวชาวนาเช่าและชาวนาผู้เช่าที่ดินบางส่วนจะมีชีวิตที่ดีขึ้นอย่างแน่นอน ดังนั้นขบวนการที่เรียกร้องให้เจ้าที่ดินลดค่าเช่าหรือถ้ายิ่งพัฒนาไปอาจถึงขั้นชูคำขวัญ "ที่ดินต้องเป็นของชาวนาผู้หว่านไถ" อันเป็นการเรียกร้องให้ยกเลิกระบบเจ้าที่ดิน จึงสามารถระดมพวกชาวนาที่ผูกพันกันภายใต้ความสัมพันธ์แบบเช่าทำให้รวมตัวกันได้ เหตุผลหลักที่ขบวนการชาวนามักถือเอาการต่อสู้เรื่องที่ดินเป็นภาระกิจใจกลางก็อยู่ที่จุดนี้เอง

การที่จำต้องถือเอาการต่อสู้กับเจ้าที่ดินเป็นเป้าหมายหลักเช่นนี้ ทำให้ขบวนการชาวนาต้องแบกรับบทบาททางการเมืองที่น่าสนใจมาก กล่าวคือ ขบวนการชาวนาตามนัยนี้มีลักษณะของกระฎุมพีน้อยมากกว่าที่จะเป็นขบวนการที่สนับสนุนสังคมนิยมโดยตรง ฉะนั้นต่อให้ข้อเรียกร้องปรากฏเป็นจริงอย่างสิ้นเชิง คือมีการยกเลิกกรรมสิทธิ์ที่ดินแบบเจ้าที่ดิน ทำให้ชาวนาทั้งหมดกลายเป็นชาวนาที่ทำกินบนที่ตนเอง สิ่งนี้โดยตัวมันเองก็หาได้คุกคามต่อระบบทุนนิยมแต่อย่างใด กลับเป็นปัจจัยที่ทำให้ระบบทุนนิยมมีเสถียรภาพยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้ชัดจากสภาพของญี่ปุ่นภายหลังการปฏิรูปที่ดิน แน่นอนว่า ที่ดินในระบบทุนนิยมจำเป็นต้องตกเป็นกรรมสิทธิ์ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [125]) ซึ่งสำหรับทุนนิยมแล้วจะเป็นของเจ้าที่ดินหรือของชาวนาก็ได้ทั้งสิ้น กล่าวโดยนัยนี้ ขบวนการชาวนาแบบนี้จึงเป็นขบวนการปฏิรูปภายในระบบเท่านั้น และถึงทุนนิยมจะปล่อยให้มันดำรงอยู่ก็ไม่น่าจะเป็นปัญหาอะไร

แต่เนื่องจากที่ดินเป็นปัจจัยการผลิตอย่างหนึ่ง การที่มวลชนโจมตีกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลในที่ดินอย่างหนักย่อมมีอันตรายที่การโจมตีจะถูกชักจูงให้พุ่งเป้าหมายไปยัง*กรรมสิทธิ์ในทุน*อันเป็นอีกรูปการหนึ่งของกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลในปัจจัยการผลิต ฉะนั้น การเปลี่ยนแปลงจาก "เบื้องล่าง" ในที่นี้จึงถูกปฏิเสธในทางหลักการ (แต่ไม่เป็นไรถ้าเป็นการปฏิรูปจาก "เบื้องบน") และเพราะว่าขบวนการชาวนามักถูกมองว่าเป็นขบวนการเปลี่ยนแปลงจาก "เบื้องล่าง" อันหนึ่งในทางการเมืองจึงมักถูกปราบปรามด้วย

กล่าวในความหมายนี้ ขบวนการชาวนาจึงมีด้านที่เห็นพ้องกับทัศนะแบบสังคมนิยมที่ปฏิเสธระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลในปัจจัยการผลิตด้วย แต่

ถ้ากล่าวจากด้านของสังคมนิยมแล้ว การที่ชาวนาครอบครองที่ดินผืนเล็กและทำตัวเป็นกระฎุมพีน้อยอยู่นั้นเป็นสิ่งที่ขัดกับหลักการสังคมนิยม ดังนั้น มาร์กซ์กับเองเกลส์ จึงได้คิดค้นนโยบายที่จะให้ยึดที่ดินของเจ้าของที่ดินมาเป็นของรัฐเพื่อให้ชาวนาได้ใช้ที่ดินเหล่านั้นร่วมกันในกรณีที่รัฐบาลสังคมนิยมยังไม่สามารถยึดที่ดินที่เป็นกรรมสิทธิ์ของชาวนาย่อยมาเป็นของส่วนรวม โดยทันทีต่อมาเลนินได้คิดค้นยุทธศาสตร์ที่มีลักษณะการเมือง "ชั้นสูง" กล่าวคือ ด้านหนึ่งตอบสนองชาวนาที่ต้องการมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินโดยสัญญาว่าจะแบ่งที่ดินให้กับชาวนา อีกด้านหนึ่งก็ดึงชาวนาเหล่านี้มาเป็นพันธมิตรกับกรรมกรจนสามารถประสบความสำเร็จในการปฏิวัติ สูตรการปฏิวัติแบบเลนินที่ดึงดูดเอาพลังงานของขบวนการชาวนาที่ตั้งอยู่บนข้อเรียกร้องแบบกระฎุมพีน้อยดังกล่าว ให้เข้ามาอยู่ในขบวนการปฏิวัติ จึงได้กลายมาเป็นเป้าหมายทางยุทธศาสตร์หลักของขบวนการสังคมนิยมในแต่ละประเทศที่ได้รับอิทธิพลจากพวกบอลเชวิคตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

[139] ณ ที่นี้เราคงไม่อาจเจาะลึกในรายละเอียดได้ว่าขบวนการชาวนาที่มีความซับซ้อนในตัวเองเช่นนี้จะสามารถพัฒนาได้อย่างไรในกรณีญี่ปุ่น แต่จาก*ตารางที่ 81* จะเห็นได้ว่า ขบวนการชาวนาเริ่มเคลื่อนไหวอย่างจริงจังตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นต้นมา (ก่อนหน้านี้ในช่วงปลายสมัยเมยิ โดยเฉพาะช่วงหลังสงครามญี่ปุ่น–รัสเซีย ความขัดแย้งเรื่องค่าเช่าเกิดขึ้นประปรายตามท้องที่ต่าง ๆ แล้ว) โดยเฉพาะภายหลังที่เกิดความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจเมื่อปี 1920 จำนวนความขัดแย้งในเรื่องค่าเช่า (KOSAKUSŌGI) ได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว พร้อมกันนั้นก็ได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ชาวนา (NŌMINKUMIAI) ตามมาด้วย องค์การชาวนานี้ ต่อมา

ตารางที่ 81

พัฒนาการของขบวนการชาวนา

	จำนวนความขัดแย้งในเรื่องค่าเช่าทำ	จำนวนผู้เช่าทำที่เข้าร่วม	จำนวนพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง	จำนวนสหกรณ์ของผู้เช่าทำ
	(ครั้ง)	(คน)	(CH̄O)	
ปี 1917	85	?	?	?
1922	1,578	125,750	90,253	1,114
1927	2,052	91,336	59,169	4,582
1932	3,414	61,499	39,028	4,650
1937	6,170	63,246	39,582	3,879
1941	3,308	32,289	21,898	294

ที่มา : "HONPŌNOGYŌYŌRAN "ประจำปี 1931, หน้า 135–136, 144–155.
"KOSAKUNENPŌ" ประจำปี 1932, ตารางประกอบ และ
"SHŌWA 16 NEN NŌCHINENPŌ" ปี 1943, ตารางประกอบ

ได้รวมตัวกันในระดับประเทศโดยผ่านการก่อตั้งเป็นสหกรณ์ชาวไร่ชาวนาญี่ปุ่น (NIHONNŌMINKUMIAI) ขึ้นในปี 1922 แม้ว่าจะมีความขัดแย้งระหว่างฝ่ายซ้ายกับฝ่ายขวาดำรงอยู่ภายในองค์การนี้ แต่จนถึงปี 1940 ที่สหกรณ์ชาวไร่ชาวนาญี่ปุ่นได้ถูกยุบไป มันก็ยังสามารถดำเนินกิจกรรมในระดับประเทศ ซึ่งเบื้องหลังของการเคลื่อนไหวดังกล่าว มีการต่อสู้แย่งชิงการนำระหว่างฝ่ายซ้ายที่เป็นพวกพรรคคอมมิวนิสต์ที่ผิดกฎหมาย กับฝ่ายขวาที่สนับสนุนพรรคฟาสซิสต์ โดยมีพวกพรรค "ผู้ไร้สมบัติ" (MUSANSEITŌ) อันเป็นพรรคที่ถูกกฎหมายอยู่ตรงกลาง

ขบวนการชาวนาในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่คลี่คลายมาเช่นนี้มีจุดสุดยอดอยู่ 2 ช่วง ช่วงแรกตั้งแต่หลังความบั่นบ่วนทางเศรษฐกิจในปี 1920 จนถึงปลายสมัยไทโชซึ่งมีความขัดแย้งเรื่องค่าเช่าเกิดขึ้นอย่างมากมายในท้องที่ที่ค่อนข้างก้าวหน้าแถบตะวันตกของคินคิ (KINKI) การต่อสู้ส่วนใหญ่เริ่มจากฝ่ายผู้เช่าได้เรียกร้องให้ลดค่าเช่าในปีนั้น ซึ่งต่อมาได้เรียกร้องยิ่งขึ้นถึงขั้นขอให้ลดค่าเช่าตลอดไป กล่าวกันว่า ช่วงนี้การเคลื่อนไหวถูกนำโดยพวกชาวนาที่ทำกินบนที่ของตนเป็นหลัก (JIKOSAKUNŌ) อันเป็นกลุ่มชาวนาย่อยที่มีลักษณะเป็นผู้ผลิตสินค้ามากขึ้นตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ส่วนจุดสุดยอดในช่วงที่ 2 คือช่วงก่อนและช่วงหลังความบั่นบ่วนทางเศรษฐกิจ "โชวะ" คราวนี้เวทีการต่อสู้ย้ายไปอยู่แถบโตฮอกุ, ฮอกกุริคุ อันซึ่งเป็นเขตปลูกข้าวที่ล้าหลังในสมัยนั้น การต่อสู้เริ่มจากฝ่ายเจ้าที่ดินที่เผชิญกับปัญหาความขัดสนในภาวะชบเซาทางเศรษฐกิจจึงได้ขึ้นค่าเช่าและพยายามริบที่ดินคืนจากชาวนาเช่าเพื่อมาขยายพื้นที่เพาะปลูกของตน ส่วนชาวนาเช่าตกเป็นฝ่ายตั้งรับในการที่ต่อต้านการริบเอาที่ดินคืนไป เนื่องจากความขัดแย้งเรื่องค่าเช่าในครั้งนี้ เป็นการต่อสู้ที่

เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพของทั้ง 2 ฝ่าย (ชาวนาเช่ากับเจ้าที่ดิน) การต่อสู้จึงยืดเยื้อและมีความมืดมนมาก

การต่อสู้ในเรื่องค่าเช่ามักยุติลงในยกแรกด้วยชัยชนะของฝ่ายผู้เช่า แต่ในยกที่ 2 เมื่อเจ้าที่ดินสามัคคีกันหรือมีการปราบปรามอย่างหนักโดยตำรวจผู้เช่ากลับพ่ายแพ้เป็นส่วนใหญ่ หรืออย่างมากก็ต้องประนีประนอมโดยไม่ค่อยจะเต็มใจ แต่ถ้าจะกล่าวว่าการต่อสู้ของชาวนาเหล่านี้ไม่ก่อให้เกิดผลอะไรขึ้นมาเลย ก็ไม่เป็นการถูกต้องนัก เพราะอย่างน้อยผลของความขัดแย้งในเรื่องค่าเช่านี้ก็ได้ทำให้มีการลดค่าเช่าลงบ้างไม่มากก็น้อย และสิทธิการเช่าก็ได้รับการเสริมสร้างให้แข็งแกร่งขึ้น เจ้าที่ดินจึงริบที่ดินคืนจากชาวนาเช่าได้ยากขึ้นทุกที แต่ที่สำคัญที่สุดก็คือผลของการต่อสู้เช่นนี้ได้ทำให้พวกเจ้าที่ดินหมดความมั่นใจที่จะรักษาที่ดินเช่า จึงได้หันไปขายที่ดินเสีย ซึ่งนี่เป็นก้าวแรกของการแก้ปัญหาที่ดิน และก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ระบบเจ้าที่ดินสลายตัว (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [126])

ขบวนการชาวนาดังกล่าว มาถึงจุดเสื่อมอย่างรวดเร็วตั้งแต่ครึ่งหลังของทศวรรษที่ 1930 สาเหตุสำคัญอันหนึ่งก็คือ ช่วงนี้ญี่ปุ่นเพิ่งจะเริ่มฟื้นตัวจากความบีบบั่นทางเศรษฐกิจ และชนบทเองก็มีสภาพเศรษฐกิจดีขึ้น แต่สาเหตุสำคัญที่สุดก็คือ ทั้งขบวนการกรรมกร ขบวนการชาวนา และขบวนการสังคมนิยมที่อยู่เบื้องหลังล้วนถูกปราบปรามอย่างหนักภายใต้แนวโน้มเอียงไปสู่ลัทธิฟาสซิสต์ของญี่ปุ่นซึ่งเกิดขึ้นนับแต่ญี่ปุ่นรุกรานแมนจูเรียในปี 1931 เหตุนี้ขบวนการมวลชนทั้งปวงจึงไม่อาจเคลื่อนไหวได้ การสั่งยุบสหกรณ์ชาวนาชาวไร่ญี่ปุ่นในเดือนสิงหาคมปี 1940 จึงประดุจสัญญลักษณ์ที่แสดงว่าขบวนการชาวนาได้ถูกถอนรากถอนโคนโดยสิ้นเชิงแล้ว

แต่พอถึงช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ขบวนการชาวนาเริ่มผุดขึ้นมาอีกอย่างรวดเร็ว ถ้าพิจารณาในแง่ปริมาณแล้วมีสหกรณ์ในปี 1947 ถึง 10,000 แห่ง และมีสมาชิกถึง 2,320,000 คน ซึ่งเป็นองค์การที่มีขนาดใหญ่กว่าช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึง 2–3 เท่า แน่นอนสิ่งนี้สะท้อนถึงสภาพการณ์ในช่วงหลังการพ่ายแพ้สงครามที่การต่อต้านขบวนการมวลชนได้รับการผ่อนคลาย ทำให้ขบวนการทางการเมืองและขบวนการสังคมทั้งหลายผุดโผล่ขึ้นมาในคราวเดียวกันได้ แต่ที่สำคัญกว่านั้นก็คือ การปฏิรูปที่ดินในญี่ปุ่นได้รุดหน้าไป ทำให้พวกชาวนาเช่ากับพวกชาวนาที่เช่าบางส่วนมีขวัญและกำลังใจขึ้นมาก ต่างสนใจเป็นอย่างยิ่งที่จะตรวจตราการกระทำผิดกฎหมายของเจ้าที่ดิน เพื่อผลักดันให้การปฏิรูปคลี่คลายไปในทิศทางที่เป็นประโยชน์ต่อชาวนา การต่อสู้ของชาวนาในช่วงนี้ แม้มีเนื้อหาที่หลากหลาย เช่น มีการขับไล่กลุ่มพลังของพวกเจ้าที่ดินออกไปจากการปกครองหมู่บ้าน หรือการที่ชาวนาระดับ "กลาง–ล่าง" ได้กลายเป็นผู้ริเริ่มงานสหกรณ์การเกษตร ฯลฯ แต่เรื่องที่เป็นจุดรวมความสนใจที่สุดก็คือ การคอยควบคุมให้มีการปฏิรูปที่ดินอย่างถูกต้องโดยเคร่งครัด ในกระบวนการปฏิรูปที่ดินนี้เองที่ขบวนการชาวนาได้แสดงออกซึ่งลักษณะที่เป็นแบบกระฎุมพีน้อยของมันอย่างชัดแจ้ง (ดังกล่าวแล้วในหัวที่ [138]) ขณะเดียวกันก็ได้แสดงให้เห็นถึงขีดจำกัดของมันด้วย กล่าวคือ ตั้งแต่ปี 1950 ที่การปฏิรูปที่ดินสิ้นสุดลงขบวนการชาวนาได้สูญเสียเป้าหมายต่าง ๆ ของตน เริ่มเสื่อมโทรมและสลายตัวจนแทบจะเลิกการเคลื่อนไหว (จะยกเว้นก็เฉพาะในท้องที่ไม่กี่แห่งที่มีเงื่อนไขพิเศษอย่างท้องที่บุกเบิกใหม่ เป็นต้น) แม้ปัจจุบันยังมีองค์การระดับประเทศอย่างสหพันธ์สหกรณ์ชาวนาชาวไร่ญี่ปุ่น หรือสหพันธ์ชาวนาทั่วประเทศองค์การเหล่านี้ก็แทบจะไร้องค์การชาวนาระดับล่างขนาด

หมู่บ้านรองรับอีกต่อไป มันจึงเป็นเพียงกลุ่มผลักดันนโยบายเกษตรที่มีบทบาทอยู่บ้างในกรณีเรียกร้องให้ขึ้นราคาข้าวเท่านั้น ขบวนการชาวนาญี่ปุ่นที่พัฒนาขึ้นมาจากการต่อสู้ในปัญหาที่ดินเกษตรเป็นหลักจึงสูญเสียพลังที่จะดำรงชีวิตอยู่ เนื่องมาจากการแก้ไขปัญหาได้ในระดับหนึ่งจาก "เบื้องบน" (การปฏิรูปที่ดิน) เช่นนี้เอง

[140] รัฐบาลญี่ปุ่นย่อมไม่อาจเพิกเฉยต่อการเคลื่อนไหวของขบวนการชาวนาที่กล่าวข้างต้นที่เป็นเช่นนี้ความจริงก็เป็นเรื่องธรรมดา เพราะหน้าที่สำคัญอันดับแรกสุดของรัฐบาลกระฎุมพีก็คือ การปกป้องระบอบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ยิ่งกว่านั้นถือได้ว่าการปล่อยให้ชาวนาตกอยู่ใต้อิทธิพลสังคมนิยมโดยผ่านการเข้าร่วมในขบวนการชาวนา จนสามารถพัฒนาพันธมิตรระหว่างกรรมกรกับชาวนา (RŌNŌDŌMEI) ขึ้นมาได้นั้นเป็นวิกฤตการณ์ที่หนักหน่วงยิ่งสำหรับระบบทุนนิยม เดิมทุนนิยมในขั้นตอนจักรวรรดินิยมก็ถือเอาการใช้นโยบายคุ้มครองชาวนาเป็นเครื่องมือที่จำเป็นยิ่งสำหรับตัดพวกชาวนาให้ขาดจากพวกกรรมกร และทำให้ชาวนาเป็นปราการต้านสังคมนิยมอยู่แล้ว ฉะนั้นในประเด็นที่เกี่ยวกับความเคลื่อนไหวของชาวนาในเรื่องที่ดินเกษตรจึงเป็นสิ่งที่รัฐบาลต้องระแวงระวังเป็นที่สุด กล่าวตามนัยนี้การใช้มาตรการแบบใดแบบหนึ่งมาช่วยบรรเทาปัญหาที่ดินเกษตรเพื่อสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและทางการเมืองให้แก่ชาวนาจึงเป็นที่เห็นได้ชัดว่าเป็นภารกิจสำคัญที่สุดอันหนึ่งสำหรับนโยบายเกษตรในขั้นตอนจักรวรรดินิยม

ดังนั้นเมื่อพิจารณากระบวนการคลี่คลายของนโยบายที่ดินเกษตร (NŌCHISEISAKU) ในญี่ปุ่น จะพบว่า มีขั้นตอนการพัฒนา 3 ขั้นตอน

เช่นเดียวกับนโยบายเกษตรอื่น กล่าวคือ *ขั้นตอนที่ 1* เริ่มจากการปรับปรุงภาษีที่ดินไปจนถึงการออกกฎหมายแพ่งในปี 1898 (โดยมี "การร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการเช่า" ออกมาในปี 1887 มาคั่นกลาง แต่ปรากฏว่าร่างนี้ไม่ผ่านสภา) นี้เป็นนโยบายที่มุ่งดึงเอาความสัมพันธ์ระหว่างกรรมสิทธิ์กับการใช้ที่ดินเกษตรให้มาอยู่ภายในกรอบของกฎหมายสมัยใหม่ ซึ่งโดยพื้นฐานแล้วก็คือ การมุ่งสถาปนากรรมสิทธิ์ที่ดินแบบสมัยใหม่ และเหล่าความสัมพันธ์แบบนายทุนหรือเป็นนโยบายที่ดินเกษตรในขั้นตอนพาณิชย์นิยมนั่นเอง ส่วน*ขั้นตอนที่ 2* ถัดจากนั้นไปจนถึงสมัยเมยจิเป็นช่วงที่รัฐบาลใช้ท่าทีแบบเสรีนิยมต่อนโยบายที่ดินเกษตรเช่นกันจึงแทบไม่ปรากฏนโยบายอะไรออกมาเลย และ*ขั้นตอนที่ 3* ที่เริ่มจากปลายสมัยเมยจิ คือช่วงที่กล่าวไปแล้วว่า เริ่มมีความขัดแย้งในเรื่องค่าเช่า ทำให้ทางการจำเป็นต้องมีนโยบายที่ดินเกษตรที่เหมาะสมสำหรับรับมือกับสภาพเช่นนี้ จะเห็นว่า "กลุ่มสมาคมเกษตรจักรพรรดิ" (TEIKOKUNŌKAI) ได้ยื่นข้อเสนอหลายอย่างต่อทางการในช่วงนี้ และตัวรัฐบาลเองก็เริ่มสำรวจข้อมูลพื้นฐานในช่วงนี้ด้วยเช่นกัน อย่างการสำรวจประเพณีการเช่าในปี 1912 ก็เป็นผลงานอันหนึ่งของรัฐบาลในเรื่องนี้ แต่กว่าจะแปรผลการสำรวจให้กลายมาเป็นนโยบายที่เป็นรูปธรรมได้ก็ต้องรอจนถึงช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ราว ๆ ปี 1920 ซึ่งเป็นระยะที่ขบวนการชาวนาได้เคลื่อนไหวอย่างหนักแล้ว แน่นอนนโยบายที่ออกมาในช่วงนี้ก็เพื่อรับมือกับขบวนการชาวนานั่นเอง นอกจากนี้เบื้องหลังของมันยังมีปัญหาความบิ่นบ่วนทางการเกษตรที่ตามมาพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนย้ายไปสู่ขั้นตอนจักรวรรดินิยมของทุนนิยมญี่ปุ่นด้วย นโยบายที่ดินเกษตรนี้ได้ถูกใช้จนกระทั่งถึงการปฏิรูปที่

ดินในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (แม้ว่าระหว่างนั้นได้มีการแก้ไขในรายละเอียดมาโดยตลอดก็ตาม)

เราคงไม่อาจเจาะลึกลงไปพิจารณาโดยละเอียดถึงกระบวนการคลี่คลายของนโยบายดังกล่าวในที่นี้ได้แต่อย่างน้อยควรตั้งข้อสังเกตุว่า สิ่งที่เรียกกันว่านโยบายที่ดินเกษตรนั้นประกอบขึ้นมาจากนโยบาย 2 สายด้วยกันคือ "*นโยบายก่อตั้งชาวนาที่ทำกินบนที่ของตน*" (JISAKUNŌSŌSETSUSEISAKU) กับ "*นโยบายออกกฎหมายเรื่องการเช่า*" (KOSAKURIPPŌSEISAKU) แต่นอกจากนี้ยังมีนโยบายที่ใช้กับกรณีความขัดแย้งในเรื่องค่าเช่าโดยเฉพาะ เช่น "*ระบบเจ้าหน้าที่จัดการเรื่องการเช่า*" (KOSAKUKAN) ซึ่งก่อตั้งขึ้นมาในทุก ๆ จังหวัดตั้งแต่ปี 1924 ทำหน้าที่เป็นผู้ออมชอมระหว่างเจ้าที่ดินและผู้เช่าในการแก้ไขความขัดแย้ง หรือ"*กฎหมายออมชอมเรื่องการเช่า*" (KOSAKU CHŌTEIHŌ) ที่ออกมาในปีเดียวกันเป็นต้น นโยบายเหล่านี้มิได้มุ่งเปลี่ยน "*ความสัมพันธ์เรื่องการเช่าทำ*" แต่ต้องการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในเรื่องค่าเช่าหรือเมื่อเกิดขึ้นมาแล้วก็สามารถแก้ไขได้โดยเร็วเท่านั้นจึงไม่อาจเรียกว่าเป็นนโยบายที่ดินเกษตรอย่างแท้จริง คราวนี้ลองกลับไปดู นโยบาย 2 อันที่กล่าวข้างต้น นโยบายอันแรกที่เรียกว่า "นโยบายก่อตั้งชาวนาที่ทำกินบนที่ของตน" คือนโยบายที่มุ่งจะเปลี่ยนที่ดินของเจ้าที่ดินให้เป็นกรรมสิทธิ์ของชาวนาเช่าเพื่อให้ชาวนาเช่ากลายเป็นชาวนาที่ทำกินบนที่ตนเอง ซึ่งในการนี้จะทำได้หลายวิธี แต่วิธีที่รุนแรง (radical) ที่สุดก็คือ การริบที่ดินจากเจ้าที่ดินโดยไม่จ่ายค่าชดเชยแล้วนำมาแจกจ่ายแก่พวกชาวนาเช่า แต่การทำเช่นนี้หมายถึงการปฏิเสธระบอบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลฉะนั้นถ้าไม่ใช่การปฏิวัติก็ไม่มีทางทำได้ ส่วนวิธีที่นุ่มนวลที่สุดก็คือ ยอมให้เป็นความประสงค์ของ

เจ้าที่ดินเองที่จะขายที่แก่ชาวนาเช่าในราคาตลาด แต่วิธีนี้มีข้อยุ่งยากบางประการ กล่าวคือ *ประการที่ 1* ถ้าเจ้าที่ดินไม่ยินยอมโอนที่ดินนโยบายอันนี้ ก็จะไม่สัมฤทธิ์ผล ดังนั้น การจะดำเนินนโยบายนี้ให้ลุล่วงไปตามแผนการจึงเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก หรือถ้าต้องการจะทำให้ได้ก็คงต้องซื้อที่ดินในราคาแพงมาก *ประการที่ 2* โดยปกติชาวนาเช่าจะไม่มีเงินทุนซื้อที่ดิน ดังนั้น รัฐบาลจึงต้องให้ชาวนากู้เงินแบบระยะยาวดอกเบี้ยต่ำโดยผ่อนชำระคืนในภายหลัง แต่ถ้าราคาที่ดินยิ่งสูงขึ้นเพียงใดและขนาดของกิจการงานยิ่งใหญ่โตขึ้นเพียงใดเงินกู้จะยิ่งมีจำนวนมหาศาล และเป็นแรงกดดันต่อตลาดการเงินภายในประเทศอย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก ยิ่งกว่านี้ การจะให้กู้โดยคิดดอกเบี้ยในอัตราที่ต่ำพอที่เศรษฐกิจชาวนาผู้เช่าจะทนทานได้นั้นรัฐบาลจำเป็นต้องให้เงินอุดหนุนค่าดอกเบี้ย ซึ่งจะทำให้รัฐบาลมีภาระทางด้านการคลังมากขึ้น และแม้จะทำได้เช่นนั้นแต่การต้องผ่อนชำระหนี้อย่างต่อเนื่องระยะยาวก็จะกดดันต่อเศรษฐกิจชาวนาเช่า ทำให้ยากที่จะปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ข้อยุ่งยากเหล่านี้ทำให้การดำเนินการดังกล่าวมักจบลงด้วยขอบเขตของงานที่มีขนาดเล็กและทำอย่างไม่ถึงที่สุด ส่วนวิธีที่เป็นทางสายกลางระหว่าง 2 แบบแรก ก็คือ การบีบบังคับระดับหนึ่งให้เจ้าที่ดินปล่อยที่ดินโดยกำหนดราคาที่ดินเป็นทางการในระดับที่ค่อนข้างถูกและพยายามใช้เงินทุนของชาวนาเป็นหลัก แต่วิธีนี้ถ้ายิ่งพยายามกดราคาที่ดินลงเพียงใดหรือยิ่งบีบบังคับเจ้าที่ดินเพียงใดก็จะยิ่งคล้ายกับการริบที่ดินโดยไม่จ่ายค่าชดเชยเพียงนั้นและจำต้องล่วงเกินกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคลอย่างหลีกเลี่ยงได้ยากด้วย ฉะนั้นวิธีนี้ก็ยังทำได้ยากภายใต้สภาวะปกติอยู่ดี

"งานก่อตั้งชาวนาที่ทำกินบนที่ของตน" ในญี่ปุ่นนั้น ถ้าไม่นับวิธีการปฏิรูปที่ดิน ส่วนใหญ่มักดำเนินไปโดยวิธีที่ 2 ข้างต้นคือให้กู้เงิน สิ่งนี้

เริ่มเป็นครั้งแรกในปี 1920 โดยธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรม (KANGIN) เป็นผู้เริ่มให้กู้ยืมเงินทุนสำหรับซื้อที่ดิน พอถึงปี 1920 จึงมีการกำหนด "ข้อบังคับเกี่ยวกับการหนุนช่วยและพยุงการก่อตั้งชาวนาที่ทำกินบนที่ของตน" และรัฐบาลได้ใช้ "กองเงินสะสมของกิจการประกันชีวิตแบบง่าย" (KANI SEIMEIHOKEN) ของรัฐบาลเป็นเงินทุนดอกเบี้ยต่ำผันไปตามจังหวัดต่าง ๆ นอกจากนี้ยังให้เงินอุดหนุนค่าดอกเบี้ยอีกด้วย ทำให้ชาวนาได้กู้ยืมเงินภายใต้เงื่อนไขผ่อนชำระคืนใน 25 ปีดอกเบี้ยปีละ 3.5% แต่จากข้อจำกัดของเงินทุนสำหรับให้กู้และเงินอุดหนุนค่าดอกเบี้ยดังกล่าวแล้ว ได้ทำให้การดำเนินงานมีขอบเขตจำกัดมาก กล่าวคือในระยะเวลา 25 ปี สามารถเปลี่ยนที่เช่าให้เป็น "ที่ทำกินของชาวนา" ได้เพียง 1/23 เท่านั้น พอถึงปี 1927 ได้มีความพยายามที่จะออกกฎหมายเรื่องที่ดินของชาวนาทำกินบนที่ของตน (JISAKUCHIHŌ) เพื่อขยายการดำเนินงาน แต่เนื่องจากมีปัญหาทางการคลังจึงไม่อาจประกาศใช้ ต่อมาเมื่อสงครามระหว่างญี่ปุ่นกับจีนระเบิดขึ้น (ในปี 1937) ทางการจึงเริ่มหันมาให้ความสนใจใน "เสถียรภาพของชนบทที่เป็นแนวหลัง" มากขึ้น ในปี 1937 จึงได้กำหนด "ข้อบังคับเกี่ยวกับการหนุนช่วยและพยุงการก่อตั้งชาวนาที่ทำกินบนที่ของตน" เพื่อหาทางขยายการดำเนินงานโดยวิธีใช้ "ข้อบังคับเกี่ยวกับการหนุนช่วย" ตอนแรกข้อบังคับนี้ได้ตั้งโครงการเอาไว้ว่าจะทำให้ $\frac{1}{7}$ ของพื้นที่เช่ากลายเป็นที่ทำกินของชาวนาให้ได้ภายในเวลา 25 ปี แต่พอถึงปี 1943 จึงได้แก้โครงการใหม่ว่าจะทำให้ครึ่งหนึ่งของพื้นที่เช่ากลายเป็นที่ทำกินของชาวนาภายใน 25 ปี

แต่เมื่อถึงที่สุดแล้วกลับปรากฏว่าภายในช่วง 20 ปีของโครงการนี้ได้ทำให้ที่ดินกลายเป็นที่ดินของชาวนาหรือพ้นจากการเป็นที่เช่าเพียง

296,000 CHO และเกี่ยวข้องกับชาวนาเพียง 464,000 ครัวเรือนเท่านั้น ซึ่งถ้าเป็นอย่างนี้เรื่อย ๆ ต่อให้ไม่มีชาวนาตกต่ำลงเป็นผู้เช่าอีก กว่าจะทำให้พื้นที่เพาะปลูกทั้งหมดกลายเป็นที่ของชาวนาได้จะต้องใช้เวลาถึง 200 ปีนับจากปี 1926 เป็นต้นไปแม้ได้ผลแค่นี้รัฐบาลก็ได้ทุ่มกองทุนไปเพื่อโครงการนี้ถึง 447 ล้านเยน และเงินอุดหนุนค่าดอกเบี้ยอีก 30 ล้านเยน ฉะนั้นถ้ากล่าวจากด้านของรัฐบาล แม้ทำได้แค่นี้ก็ถือว่าได้ดำเนินการตามนโยบายอย่างถึงที่สุดแล้ว แต่ถ้ากล่าวจากฝ่ายครัวเรือนชาวนา เงินทุนดังกล่าวทำให้ชาวนาได้ที่ดินโดยเฉลี่ยเพียงบ้านละ 6.6 TAN ซึ่งอย่างมากทำให้ชาวนาเช่าเปลี่ยนเป็นชาวนาที่ทำกินบนที่ของตนและเช่าที่ดินบางส่วนเท่านั้น ยิ่งกว่านี้เพราะว่าชาวนาเช่ายังจะต้องผ่อนชำระหนี้ในอัตราที่แทบจะไม่ต่างจากค่าเช่าที่เคยจ่ายเป็นเวลาถึง 25 ปีสภาพเศรษฐกิจของพวกเขาจึงไม่อาจจะได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นในทันใด แม้เป็นเช่นนี้การให้ความหวังแก่พวกชาวนาเช่าว่าจะได้เป็นชาวนาที่ทำกินบนที่ของตนก็มีประสิทธิผลพอที่จะทำให้พวกเขาขยันขันแข็งยิ่งขึ้น มัธยัสถ์ยิ่งขึ้นและหันหลังให้กับขบวนการชาวนา หากสามารถก่อให้เกิดประสิทธิผลเช่นนี้ได้ก็ถือว่าเป้าหมายในการสร้างเสถียรภาพในชนบทของรัฐบาลได้ประสบความสำเร็จแล้ว

ส่วนนโยบายเกี่ยวกับกฎหมายเรื่องการเช่านั้น เป็นนโยบายที่ใช้การบัญญัติกฎหมายพิเศษเพื่อเปลี่ยนแปลงหลักการของกฎหมายแพ่ง เพื่อเสริมความแข็งแกร่งให้แก่สิทธิในการเพาะปลูก เพื่อลดค่าเช่า หรือเพื่อยืดระยะเวลาการเช่าออกไป ฯลฯ วิธีนี้ไม่จำเป็นต้องใช้เงินทุนมากและไม่ต้องแบกรับภาระทางการคลังมากเท่ากับ "การก่อตั้งชาวนาที่ทำกินบนที่ของตน" ก็จริง แต่เนื่องจากมันยังดำรง "ความสัมพันธ์แบบเช่าทำ" ไว้ จึงจัดเป็นนโยบายแก้ไขปัญหาที่ดินเกษตรประเภทที่ทำไม่ถึงที่สุด ยิ่งกว่านั้นหาก

ฐานะของพวกชาวนาเช่าอ่อนแอกว่าแล้ว ถึงกำหนดกฎหมายไว้อย่างไรก็ไม่มีหลักประกันว่าจะมีการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างแท้จริง อีกด้านหนึ่งถ้าจำกัดสิทธิของเจ้าที่ดินมากเกินไปก็คงยากที่จะไม่ถูกคัดค้านอย่างหนักในระหว่างกระบวนการบัญญัติกฎหมาย ฉะนั้น กฎหมายเรื่องการเช่าจึงมักจะมีตำแหน่งรอง ๆ (WAKIYAKU) ที่ไม่ค่อยมีบทบาทนักในฐานะที่เป็นนโยบายที่ดินเกษตรของรัฐบาล

นับแต่ปี 1920 ที่ "คณะกรรมาธิการสำรวจระบบการเช่า" ได้ตั้งปัญหาเกี่ยวกับเรื่องกฎหมายการเช่า ปรากกฏว่ามีอยู่หลายครั้งที่กฎหมายนี้กลายเป็นหัวข้อถกเถียงในทางนโยบาย แต่กว่าที่กฎหมายฉบับนี้จะถูกยกขึ้นมาพิจารณาอย่างเป็นทางการในกระบวนการบัญญัติกฎหมายก็ราวปี 1930 ที่ร่างกฎหมายเรื่องการเช่าถูกยื่นเสนอต่อรัฐสภา วุฒิสภาได้คัดค้านกฎหมายดังกล่าวอย่างหนักจนถูกระงับไปในที่สุด และกว่าที่จะโผล่ขึ้นมาเห็นเดือนเห็นตะวันอีกก็ราวปี 1938 ในรูปการของกฎหมายเรื่องการปรับปรุงที่ดินเกษตร (N̄OCHICH̄OSEIH̄O) กฎหมายฉบับนี้ถือว่าสิทธิการเช่าเป็นสิทธิในอสังหาริมทรัพย์ (BUKKEN) อย่างหนึ่งที่สามารถใช้ต่อต้านบุคคลที่ 3 ได้และในระหว่างเจ้าที่ดินกับผู้เช่าถ้าไม่มีผู้ใดละเมิดสัญญาจะไม่สามารถเพิกถอนสัญญาการเช่า แม้ผู้เช่าไม่จ่ายค่าเช่าแต่ถ้ามีเหตุผลสมควรเจ้าที่ดินก็ไม่อาจยกเลิกสัญญาได้ สิ่งเหล่านี้ล้วนเพื่อเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้กับสิทธิในการเช่าทั้งสิ้น

เป้าหมายของกฎหมายเรื่องการเช่าดังกล่าว แทนที่จะบรรลุได้โดยมาตรการทางนิติบัญญัติกลับมาบรรลุได้โดยกฎหมายควบคุมระหว่างภาวะสงคราม (SENJIT̄OSEIRIPP̄O) ที่ประกาศใช้เมื่อเกิดสงครามญี่ปุ่น-จีนแล้ว กล่าวคือ ในปี 1939 ได้มีการออกประกาศควบคุมค่าเช่าที่ตั้งอยู่บน

พื้นฐานของกฎหมายระดมพลทั่วทั้งประเทศ (KOKKASODOIN HO) โดยมีการตรึงค่าเช่าไว้ไม่ให้เกินค่าเช่า ณ วันที่ 18 เดือนกันยายน ปี 1939 หากค่าเช่าดังกล่าวสูงเกินไปก็สามารถให้ลดลงได้โดยคำสั่งของผู้ว่าราชการจังหวัด จากประกาศนี้ในปี 1940 จึงได้มีการกำหนดค่าเช่าที่ชอบธรรมในทุกท้องที่และมีการลดค่าเช่าลง 18% ต่อพื้นที่เช่า 520,000 CHO นอกจากนี้ ตั้งแต่ปี 1940 ยังได้มีการใช้ "ระบบส่งมอบ" (KYOSHUTSUSEI) ในกรณีของข้าวเจ้าซึ่งกำหนดว่า สำหรับข้าวจากที่เช่านั้นจะต้องส่งมอบ (ขาย) ให้แก่ทางการทั้งหมด จะยกเว้นก็แต่ข้าวส่วนที่ "เจ้าที่ดินที่อยู่ในชนบท" เก็บไว้กินเองเท่านั้น ยิ่งกว่านี้ยังกำหนดอีกว่า ชาวนาย่อยสามารถส่งมอบ (ขาย) ข้าวนี้แทนเจ้าที่ดินและจ่ายค่าเช่าเป็นตัวเงินได้ด้วย นั่นคือช่วงนี้ค่าเช่าส่วนใหญ่ได้กลายเป็นการจ่ายแบบเทียบราคาไป ยิ่งกว่านั้นผู้ผลิตยังจะได้รับ*เงินสนับสนุน*สำหรับข้าวที่ผลิตออกมาตั้งแต่ปี 1941 ตามจำนวนที่ส่งมอบทั้งหมด (ซึ่งรวมข้าวของเจ้าที่ดิน) เงินสนับสนุนนี้เพิ่มจำนวนขึ้นทุกปีในขณะที่ราคาข้าวของเจ้าที่ดินที่เป็นเกณฑ์ในการกำหนดค่าเช่านั้น โดยทั่วไปแล้วอยู่ในระดับคงที่ ทำให้อัตราค่าเช่าในความเป็นจริงลดต่ำกว่าเดิมมาก ตัวเลขใน*ตารางที่ 82* เป็นการคำณวณอัตราส่วนของค่าเช่าต่อรายรับจริงที่รวมเงินสนับสนุนในกรณีที่สมมุติให้ค่าเช่าเท่ากับ 1 KOKU แต่เพราะว่าตัวเลขในตารางนี้ไม่รวมถึงข้าวส่วนที่เจ้าที่ดินเก็บไว้กินเอง ทำให้อัตราค่าเช่าดูจะลดมากเกินจริงไปบ้าง กระนั้น เราก็ยังคงเห็นถึงการลดลงอย่างรวดเร็วของอัตราค่าเช่าได้เป็นอย่างดีจากตารางดังกล่าว ดังนั้น เป้าหมายของกฎหมายเรื่องการเช่าที่มุ่งเสริมความแข็งแกร่งในสิทธิการเช่า, การจ่ายค่าเช่าเป็นตัวเงินและการลดอัตราค่าเช่าจึงบรรลุได้เกือบทั้งหมดในช่วงก่อนพ่ายแพ้สงครามนี้เอง

ตารางที่ 82

การลดต่ำลงของอัตราค่าเช่า

	ข้าวที่ผลิต ในปี 1941	ข้าวที่ผลิต ในปี 1943	ข้าวที่ผลิต ในปี 1945
จำนวนผลิตผลต่อ 1 TAN (2 KOKU)	98 เยน	125 เยน	600 เยน
ค่าเช่า (1 KOKU)	44	47	55
อัตราค่าเช่า	45 %	38 %	9 %

ที่มา : "NOCHIMONDAI NI KANSURU TOKEISHIRYO" หน้า 23

[141] เราคงไม่อาจชี้ชัดอย่างเด็ดขาดได้ว่านโยบายที่ดินเกษตรข้างต้นมีประสิทธิผลหรือไม่ แต่ที่แน่ ๆ ก็คือ ความรุดหน้าของ "การทำกินบนที่ดินของตน" หรือ การสลายตัวของระบบเจ้าที่ดินหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 นั้นเป็นผลงานอันหนึ่งของขบวนการชาวนา (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [139]) พร้อม ๆ กับเป็นผลจากนโยบายที่ดินเกษตรที่ผลักดันไปในทิศทางนี้ด้วย

แน่นอนการสลายตัวของระบบเจ้าที่ดิน ก็อย่างที่ชี้แล้วว่ามิได้เป็นผลจากขบวนการชาวนาหรือนโยบายที่ดินเกษตรเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่โดยทั่วไป ๆ แล้วนี่เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงความรุดหน้าของ *"แนวโน้มการกลายเป็นมาตรฐานของชาวนาย่อย"* ในขั้นตอนจักรวรรดินิยมและก็เป็นผลจากการขยายที่ดินของเจ้าที่ดินและการซื้อที่ดินของชาวนาโดยเฉพาะชาวนาที่ทำกินบนที่ของตนกับเช่าบางส่วนทำ ซึ่งถ้าจะดูในเรื่องนี้ขอให้ดู*แผนภาพที่ 9*

กับตาราง*ที่ 83* ก่อนอื่นเมื่อดูแผนภาพที่ 9 ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างราคาที่ดินกับราคาข้าวจะเห็นว่าในขณะที่ราคาข้าวตกต่ำลงในภาวะเศรษฐกิจซบเซาหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 แต่ราคาที่ดินกลับรักษาระดับราคาตลาดที่สูงไว้ได้ โดยเฉพาะในช่วงที่ซบเซาถึงที่สุดความแตกต่างของ 2 ราคานี้ยิ่งมีมากขึ้น การที่ราคาที่ดินอยู่ในระดับสูงโดยสัมพัทธ์เช่นนี้ได้เพราะว่าสัดส่วนของชาวนาย่อยที่เป็นผู้ซื้อที่ดินเกษตรนั้นมีมากขึ้น และ

แผนภาพที่ 9 :

ความเคลื่อนไหวของราคาข้าวกับราคาที่ดิน (ปี 1920 = 100)

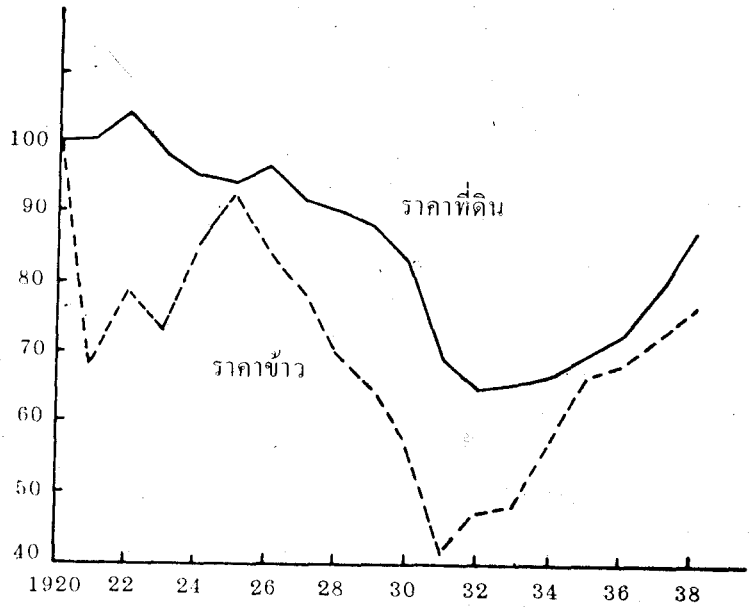

ที่มา : "Honpōogyōnyōran" ประจำปี 1940, หน้า 28–29, 226–227. ราคาที่ดินเป็นราคาที่นาทั่วไปที่สำรวจโดยธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรม ส่วนราคาข้าวเป็นราคาที่ตลาดในกรุงโตเกียว.

ตารางที่ 83

เปรียบเทียบอัตราผลตอบแทนของที่ดินเกษตร กับอัตราผลตอบแทนทั่วไป

(หน่วย : %)

	อัตราผลตอบแทนของที่ดินเกษตร		พันธบัตรรัฐบาล	ใบหุ้นกู้ของบริษัท (debenture)	หุ้น
	ที่นา	ที่ไร่			
ปี 1919	7.92	7.10	6.19*	8.37*	9.38*
1925	5.67	5.32	6.03	8.17	7.80
1931	3.69	3.89	5.40	6.49	6.82
1937	5.41	4.85	3.94	4.40	5.31

ที่มา : "Nochimondai ni Kansuru Tokeishiryo" หน้า 26–27. *คือปี 1921.

พวกนี้ยินยอมซื้อที่ดินแม้ในราคาที่ค่อนข้างสูง (เพื่อต้องการมีเสถียรภาพในสิทธิเพาะปลูก, เพื่อหลุดพ้นจากการขึ้นต่อเจ้าที่ดิน, เพื่อยกฐานะทางสังคมของตนให้สูงขึ้น มิใช่ด้วยเหตุผลจากการคำนวณผลได้ผลเสียในทางบัญชีเพียงอย่างเดียว) ซึ่งผลของการที่ที่ดินมีราคาแพงเช่นนี้ ทำให้อัตราผลตอบแทนของที่ดินเกษตรลดต่ำลง (ดังตารางที่ 83) และเกิดความสัมพันธ์อันใหม่ขึ้น ทำให้ถ้ามองจากการคำนวณของเจ้าที่ดินแล้ว การขายที่ดินเกษตรออกไปแล้วหันไปซื้อพันธบัตรแทนจะเป็นประโยชน์มากกว่า นอกจากนี้คงมีเจ้าที่ดินส่วนหนึ่งที่ล้มละลายจนต้องขายที่ดินออกไปเพราะว่าไปลงทุนในกิจการอื่นแล้วล้มเหลวภายใต้ภาวะเศรษฐกิจซบเซา แต่โดยทั่วไปย่อมกล่าวได้ว่าภายใต้สภาพแวดล้อมเช่นนี้ ทั้งความขัดแย้งเรื่องค่าเช่าและนโยบายที่ดินเกษตรล้วนแต่ส่งผลในทิศทางที่ทำให้เจ้าที่ดินต้องขายที่ดิน

ออกไปทั้งสิ้นนั่นคือ ก่อนจะถึงการปฏิรูปที่ดินในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ระบบเจ้าที่ดินได้เสื่อมโทรมไปมากแล้วอย่างไม่เป็นที่สงสัยอีกต่อไป

[142] การปฏิรูปที่ดินในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงมีความหมายทางประวัติศาสตร์ในแง่ที่ว่า ได้ปิดฉากให้แก่กระบวนการสลายตัวของระบบเจ้าที่ดินและนโยบายที่ดินเกษตรในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 แน่นอน การปฏิรูปที่ดินนี้ท้ายที่สุดดำเนินไปภายใต้การชี้นำและบงการของกองทหารยึดครอง (สหรัฐ) ในฐานะที่เป็นห่วงโซ่ข้อหนึ่งของการปฏิรูปญี่ปุ่นให้เป็นประชาธิปไตยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และก็ไม่เป็นที่สงสัยเลยว่า ถ้าไม่มีแรงกดดันจากภายนอกเช่นนี้คงไม่อาจปฏิรูปที่ดินให้ถึงที่สุดขนาดนี้ได้ในเวลาอันสั้น ขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาปัจจัยภายในประเทศจะแลเห็นว่ามีเงื่อนไขหลายประการเช่นกันที่ทำให้จำต้องปฏิรูปที่ดินขนานใหญ่ นอกจากนี้ การปฏิรูปที่ดินนี้ แม้มีลักษณะที่ถึงที่สุด (ในความหมายหนึ่ง) แต่ถ้าดูเนื้อหาของมันจะพบว่ายังเป็น*การสืบต่อ*นโยบายที่ดินเกษตรแบบดั้งเดิมที่เป็น "การก่อตั้งชาวนาที่ทำกินบนที่ของตน" และเป็นการออกกฎหมายเรื่องการเช่า การปฏิรูปที่ดินนี้ยังต่างจากการปฏิรูปอื่นภายหลังสงครามตรงที่ว่า รัฐบาลญี่ปุ่นเป็นผู้เริ่มต้นผลักดันขึ้นมาก่อน ภายหลังจึงได้ตกไปอยู่ในมือของฝ่ายกองทหารยึดครอง

ในบรรดาเงื่อนไขภายในประเทศที่ทำให้ต้องปฏิรูปที่ดินนั้น มี 2 ประการที่คิดว่าสำคัญเป็นพิเศษ คือ *ประการที่ 1* ในช่วงหลังสงครามใหม่ๆ มีความขาดแคลนในเรื่องอาหารมาก การเพิ่มผลผลิตอาหารจึงเป็นภารกิจทางการเมืองสำคัญที่สุด ขณะเดียวกันทั้งปุ๋ยและวัสดุอุปกรณ์การผลิตอื่นก็ขาดแคลนและมีเงินเฟ้อรุนแรงมากด้วย ดังนั้น เพื่อบรรเทาภาวะเงินเฟ้อจึงมีความจำเป็นมากที่จะต้องตรึงราคาอาหารให้ต่ำซึ่งทางเดียวที่จะแก้ไข

ความขัดแย้งในเรื่องขาดแคลนอาหารกับการตรึงราคาอาหาร ก็คือต้องแจกจ่ายที่ดินแก่ชาวนาเพื่อกระตุ้นให้ทำการผลิต ทั้งเป็นการขจัดภาระค่าเช่าของพวกเขาอันทำให้ทางการสามารถกดราคาอาหารให้ต่ำได้ *ประการที่ 2* ช่วงที่สงครามเพิ่งจะยุตินั้นระบบทุนนิยมญี่ปุ่นได้เผชิญกับภาวะวิกฤตและกำลังฝ่ายสังคมนิยมในญี่ปุ่นเข้มแข็งมากจึงมีความจำเป็นทางการเมืองมากขึ้นที่จะแยกชาวนาออกจากกลุ่มพลังฝ่ายสังคมนิยม และดึงเข้ามาอยู่ในค่ายอนุรักษ์ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์นั้นโยบายที่ได้ผลที่สุดก็คือ การเพิ่มความเป็นกระฎุมพีน้อยให้แก่ชาวนาโดยสัญญาว่าจะมอบกรรมสิทธิ์ที่ดินขนาดย่อยให้ นั่นคือ สำหรับระบบทุนนิยมญี่ปุ่นที่เผชิญกับวิกฤตการณ์แห่งความอยู่รอดอันเนื่องจากความบั่นบ่วนทางสังคมและเศรษฐกิจที่ตามมาพร้อม ๆ กับการพ่ายแพ้สงคราม การตัดพวกเจ้าที่ดินทิ้ง แม้จะเป็นการละเมิดหลักการเคารพในกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลระดับหนึ่งได้กลายเป็นเงื่อนไขที่ขาดเสียมิได้สำหรับความอยู่รอดของระบบ เหตุนี้การปฏิรูปที่ดินของญี่ปุ่นจึงมีลักษณะที่รุนแรง (drastic) อย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก

การปฏิรูปที่ดินครั้งที่ 2 ซึ่งเริ่มจากประกาศใช้กฎหมาย 2 ฉบับคือ กฎหมายแก้ไขกฎหมายเรื่องการปรับที่ดินเกษตร กับกฎหมายมาตรการพิเศษเพื่อการก่อตั้งชาวนาที่ทำกินบนที่ของตนในเดือนตุลาคมปี 1946 นั้น มีเนื้อหาคร่าว ๆ ดังนี้ *ประการที่ 1* ดำเนิน "การก่อตั้งชาวนาที่ทำกินบนที่ของตน" ให้ถึงที่สุด รัฐบาลจะ*บังคับซื้อ*ที่ดินเช่าทั้งหมดที่เป็นกรรมสิทธิ์ของ "เจ้าที่ดินที่*ไม่อยู่*ในชนบท" และ "เจ้าที่ดินที่*อยู่ใน*ชนบท" ให้ครอบครองได้ 1 เฮคเตอร์เฉลี่ยทั่วประเทศและ 4 เฮคเตอร์สำหรับพื้นที่ในเกาะฮอกไกโดภายในเวลา 2 ปีจากนั้นจะขายที่ดังกล่าวแก่ชาวนาเช่าดั้งเดิมเพื่อให้กลายเป็น "ที่ดินที่ทำกินของชาวนา" ตามโครงการที่ตั้งไว้ในตอนแรกนั้น

รัฐบาลจะบังคับซื้อที่ดินถึง 2 ล้าน CHO (80% ของที่เช่า) โดยซื้อขายในราคาเฉลี่ยราวๆ 750 เยนต่อ 1 TAN สำหรับที่นาและ 450 เยนต่อ 1 TAN สำหรับที่ไร่ *ประการที่ 2* เสริมสิทธิ์สำหรับการเพาะปลูกในพื้นที่เช่าที่เหลือให้เข้มแข็งขึ้น และให้จ่ายค่าเช่าเป็นเงินสด ซึ่งในกรณีนี้ค่าเช่าเดิมที่เป็นสิ่งของให้คิดเป็นเงินในอัตราต่ำ เช่น ข้าว 1 KOKU ต่อ 75 เยน และข้าวบาร์เล่ย์ 1 KOKU ต่อ 24.3 เยน ฯลฯ จะเห็นว่าการปฏิรูปที่ดินคราวนี้เน้นที่ "การก่อตั้งชาวนาที่ทำกินบนที่ของตน" เป็นด้านหลัก ถือว่าการออกกฎหมายเรื่องการเช่าเป็นด้านรองเหมือนกับนโยบายที่ดินเกษตรที่ผ่านมา จะต่างกันก็ตรงที่ว่าคราวนี้ได้ดำเนินการอย่างถึงที่สุดมาก โดยเฉพาะเรื่องการก่อตั้งชาวนาที่ทำกินบนที่ของตน" นั้น ทางการได้บังคับซื้อที่ดินในราคาถูกทั้ง ๆ ที่กำลังมีภาวะเงินเฟ้ออย่างรุนแรงแทบจะเหมือนกับการริบที่ดินโดยไม่ชดใช้ นอกจากนี้ยังดำเนินงานในขอบเขตกว้างถึง 80% ของพื้นที่เช่าภายในชั่วเวลาเพียง 2 ปี เรื่องนี้จึงถือได้ว่าเป็นความก้าวหน้าอย่างเป็นประวัติการณ์ที่สามารถพิชิตอุปสรรคที่เคยมีอยู่ได้สำเร็จ ผลของการปฏิรูปที่ดินคราวนี้ได้ทำให้พวกเจ้าที่ดินที่อยู่มาแต่เดิมสูญไปเกือบสิ้น และที่ดินเกษตรเกือบทั้งหมดได้กลายเป็น "ที่ดินทำกินของชาวนา" เหตุนี้ ปัญหาที่ดินของญี่ปุ่นในส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าที่ดินกับผู้เช่าจึงแทบไม่ดำรงอยู่อีกต่อไปแล้ว

การกว้านซื้อที่ดินโดยการปฏิรูปที่ดินดังกล่าว เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม ปี 1947 และสิ้นสุดโครงการราว ๆ ฤดูร้อนของปี 1950 ถ้าพิจารณาเรื่องนี้จาก "การสำรวจการปล่อยที่ดินเกษตร" จะพบว่า พื้นที่เช่าซึ่งถูกปล่อยออกมามีถึง 1,933,000 CHO (ในนั้นมี 191,000 CHO เป็นที่ที่ถูกริบหรือรัฐได้มาโดยภาษีมรดก) ซึ่งเท่ากับ 80% ของพื้นที่เช่าในเดือนพฤศจิกา

ยน ปี 1945 มีเจ้าที่ดินที่ถูกบังคับให้ปล่อยที่ดิน 1,251,000 ครัวเรือน สำหรับบัจเจกชนที่อยู่ในชนบท (เฉลี่ยแล้วแต่ละครัวเรือนต้องปล่อยที่ดิน ครัวเรือนละ 0.81 C$\bar{H}$O), 1,120,000 ครัวเรือนสำหรับบัจเจกชนที่ไม่อยู่ในชนบท (0.64 C$\bar{H}$O) 142,000 แห่งสำหรับกลุ่มนิติบุคคลที่อยู่ในชนบท และ 25,000 แห่งสำหรับกลุ่มนิติบุคคลที่ไม่ได้อยู่ในชนบท (เฉลี่ยแห่งละ 1.27 C$\bar{H}$O) รวมแล้วเป็นจำนวนถึง 2,530,000 ครัวเรือน (แห่ง) จากตัวเลขนี้คงพอจะเห็นว่า การปฏิรูปที่ดินดังกล่าวนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงและการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ใหญ่หลวงเพียงใด ในทางกลับกันชาวนาที่รับซื้อที่ดินเหล่านั้นมีจำนวนถึง 4,748,000 ครัวเรือน คิดเป็น 84% ของครัวเรือนชาวนาในปี 1946 ส่วนเรื่องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบของครัวเรือนชาวนาและที่ดินโดยแบ่งตามผู้ที่ทำกินบนที่ดินตนกับผู้เช่าภายหลังการปฏิรูปที่ดินนั้น เราได้กล่าวถึงแล้ว (ในหัวข้อที่ [68] และ [126]) ฉะนั้นไม่ขอกล่าวซ้ำอีก แต่ถ้าให้สรุปผลโดยตรงที่ได้จากการปฏิรูปที่ดินจะเป็นดัง*ตารางที่ 84* และถ้าหากอยากทราบว่าการปฏิรูปดังกล่าวทำให้เจ้าที่ดินที่เหลือแปรสภาพไปเพียงใด จะพิจารณาได้จาก*ตารางที่ 85* เนื่องจากการปฏิรูปที่ดินทำให้ "เจ้าที่ดินที่ไม่อยู่ในชนบท" สูญสิ้นไปเกือบหมด ตัวเลขในตารางที่ 85 จึงเป็นของ "เจ้าที่ดินที่อยู่ในชนบท" เท่านั้น จะเห็นว่า "เจ้าที่ดินที่ไม่เพาะปลูก" มีเหลือเพียง 88,000 ครัวเรือน (6.2% ของเจ้าของที่ดินทั้งหมด) แสดงว่าเจ้าที่ดินเกือบทั้งหมดกลายเป็น "เจ้าที่ดินที่เพาะปลูกด้วย" ไปแล้ว ยิ่งกว่านั้นเจ้าที่ดินที่มีที่ให้เช่าไม่ถึง 1 TAN มีอยู่ถึง 2.6% และที่มีที่ดินให้เช่าไม่ถึง 2 TAN มีอยู่ถึง 21% แสดงว่า เกือบครึ่งหนึ่งของเจ้าที่ดินทั้งหมดเป็น "เจ้าที่ดินขนาดเล็กย่อย" ที่มีที่ดินระหว่าง 1–2 TAN ขณะที่เจ้าที่ดินที่มีที่ดินให้เช่าเกินกว่า 1.5 C$\bar{H}$O มีเพียง 2,300

ตารางที่ 84

ตารางแสดงผลของการปฏิรูปที่ดิน (เดือนสิงหาคม ปี 1950)

(หน่วย : 1,000 CHO)

		ที่นา	ที่ไร่	รวม
ที่ที่ทำกินเอง	ที่ดินที่ซื้อโดยการปฏิรูปที่ดิน	1,127	771	1,898*
	ที่ดินที่ไม่ได้เป็นที่ดินเกษตรในเดือน พฤศจิกายน ปี 1945	5	43	48
	อื่น ๆ	1,461	1,269	2,730
	รวม	2,592	2,084	4,676
				(89.9)
ที่ที่เช่าทำ	ที่ดินที่ไม่ขาย (เป็นของรัฐ)	10	22	32
	ที่ดินที่ไม่ได้เป็นที่ดินเกษตรในเดือน พฤศจิกายน ปี 1945	2	6	8
	อื่น ๆ	308	168	476
	รวม	319	195	515
				(10.0)
ที่ที่ไม่ได้จัดอยู่ในพวกที่เป็นที่ทำกินเองและที่เช่า		3	7	10
				(0.1)
รวมทั้งหมด		2,914	2,236	5,200
				(100.0)

ที่มา : "NŌCHI NAIHŌJISSEKICHŌSA" 1950 หน้า 20

* การที่จำนวนพื้นที่อันนี้เล็กกว่า พื้นที่ที่ปล่อยขายก็เพราะว่ามีบางส่วนที่เลิกใช้ทำเกษตร

ตารางที่ 85 : สภาพการให้เช่าที่ของเจ้าที่ดินที่อยู่ในชนบท (เดือนสิงหาคม ปี 1950)

(หน่วย : พันครัวเรือน)

ที่ให้เช่า / พื้นที่ดำเนินกิจการ	TAN ~ 1	~ 2	~ 3	~ 5	~ 7	~ 10	~ 15	15 ~	รวม	พื้นที่ที่ให้เช่า (1,000 CHO)
ไม่เพาะปลูก	27	18	12	14	10	5	2	0.3	88	26
~ 5 TAN	130	90	61	67	46	15	4	0.3	415	109
~ 10	118	94	68	74	56	22	5	0.3	438	128
~ 15	64	57	43	50	39	21	7	0.3	280	96
~ 20	26	24	20	23	17	15	6	0.5	132	51
~ 30	11	11	10	11	9	8	6	0.4	66	30
30 ~	2	2	1	2	1	1	1	0.1	10	4
รวม	378	296	216	240	179	87	31	2	1,429	445

ที่มา : ที่เดียวกับตารางที่ 84, หน้า 212–213, ยกเว้นเกาะฮอกไกโด

ครัวเรือนซึ่งเป็นจำนวนน้อยมากขนาดไม่ต้องนำมาพิจารณาก็ยังได้ เพียงมองแค่นี้ ก็สรุปได้อีกว่าการปฏิรูปที่ดินทำให้เจ้าที่ดินที่มีลักษณะ "เป็นเจ้าที่ดิน" สูญสิ้นไปหมดแล้ว

ยิ่งกว่านั้น สำหรับที่เช่าที่หลงเหลืออยู่ แม้ภายหลังการปฏิรูปที่ดินไปแล้วก็ยังถูกควบคุมอย่างเข้มงวดโดยกฎหมายที่ดินเกษตร ทำให้เจ้าที่ดินเรียกเอาที่ดินคืนได้ยากขึ้นมาก ทั้งยังได้รับเงินค่าเช่าในอัตราที่ต่ำด้วย แน่นอน อาจมีการจ่ายค่าเช่าในอัตรา "ตลาดมืด" อยู่บ้าง แต่ถ้าดูจาก*ตารางที่ 34* ที่อ้างแล้วจะเห็นว่า ค่าเช่านั้นมีจำนวนน้อยมาก จนไม่ต้องนำมาพิจารณาก็ยังได้หรือถ้าจะดูจากค่าเช่าของครัวเรือนชาวนาโดยเฉลี่ยในปี 1975 ปรากฏว่ามีจำนวนประมาณ 16,500 เยนต่อ 10 are (1 are = 100 ตารางเมตร) ซึ่งเมื่อเทียบกำไรรวมในการเพาะปลูกต่อ 1 TAN ที่เท่ากับ 160,000 เยนแล้วอัตราค่าเช่าจะเป็นประมาณ 10% เท่านั้น เงินจำนวนนี้หากมองจากแง่ของเจ้าที่ดินแล้วต่อให้มีที่ดินให้เช่าถึง 1 เฮคเตอร์ (10,000 ตารางเมตร) ก็ไม่มีทางจะยังชีพด้วยรายได้จากค่าเช่าเพียงอย่างเดียว กล่าวจากจุดนี้ก็สรุปได้ว่าระบบเจ้าที่ดินได้สูญเสียไปแล้วเช่นกัน

[143] ไม่ต้องบอกก็คงทราบดีว่า การปฏิรูปที่ดินดังกล่าวส่งผลสะเทือนอย่างใหญ่หลวงต่อชนบทและการเกษตรญี่ปุ่น ที่สำคัญที่สุดก็คือมันได้ทำลายรากฐานทางเศรษฐกิจของเจ้าที่ดินที่เคยเป็นชนชั้นปกครองดั้งเดิมในหมู่บ้าน และทำให้เจ้าที่ดินจำนวนมากล่มจม ผลของสิ่งนี้ทำให้มีความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกันทางสังคมและการเมืองในชนบทยิ่งขึ้น และทำให้มีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นด้วย นอกจากนี้เพราะว่า การปฏิรูปที่ดินยังมีประสิทธิผลในการขจัดความหนักหน่วงของภาระค่าเช่าให้แก่ชาวนาเช่า

และขจัดความไร้เสถียรภาพในการดำเนินกิจการทำให้เศรษฐกิจของพวกชาวนาได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นมาก ผลที่ตามมาดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [139] ก็คือขบวนการชาวนาเริ่มสงบตัวลง และจิตสำนึกแบบกระฎุมพีน้อยในหมู่ชาวนาญี่ปุ่นแรงขึ้น สิ่งนี้ไม่เพียงเพิ่มเสถียรภาพทางการเมืองให้แก่ชนบทแต่ยังเพิ่มเสถียรภาพให้แก่ "ระบบ" ในขอบเขตทั่วประเทศด้วย

การปฏิรูปที่ดินยังมีประสิทธิผลค่อนข้างมากต่อพัฒนาการของการเกษตรด้วย ประสิทธิผลดังกล่าวไม่เพียงปรากฏตัวในรูปที่ว่าชาวนาซึ่งกลายเป็นเจ้าของที่ดิน มีความอยากทำงาน และความเอาใจใส่ในการปรับปรุงการเกษตรมากขึ้น หรือไม่เพียงการลดภาระค่าเช่าได้กระตุ้นชาวนาเช่าให้ลงทุนทางการผลิตในภาคเกษตรเพิ่มขึ้นเท่านั้น แต่ที่สำคัญกว่านั้นก็คือการที่ชาวนาส่วนใหญ่ได้กลายเป็น "ชาวนาที่ทำกินบนที่ตนเอง" ซึ่งง่ายยิ่งขึ้นที่จะลงทุนแบบคงที่ในที่ดิน อย่างเช่น การปรับปรุงคุณภาพที่ดินอันเป็นงานปรับพื้นฐานการเกษตร แน่นอน แม้การลงทุนปรับปรุงคุณภาพที่ดินส่วนใหญ่ดำเนินไปได้เพราะภาระทางการคลังของรัฐบาล (ดังจะได้เห็นหัวข้อที่[160]) แต่ถ้ายังมีที่เช่าหลงเหลืออยู่มากชาวนาเช่าที่ไร้เสถียรภาพในสิทธิเพาะปลูกก็คงไม่กล้าเข้าร่วมแบกรับภาระในการปรับปรุงคุณภาพที่ดินนั้น และเจ้าที่ดินที่มีลักษณะเป็นกาฝากก็คงไม่เอาใจใส่ในการลงทุนปรับปรุงคุณภาพที่ดินดังกล่าวเท่าใดนัก ดังนั้นเมื่อคำนึงถึงพัฒนาการทางเทคนิคการเกษตรของญี่ปุ่นช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่ว่าจะเป็นความรุดหน้าในการใช้เครื่องจักรก็ดี การเพิ่มปริมาณปุ๋ยก็ดี หรือการเอาเมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพเข้ามาใช้ก็ดี ล้วนต้องมีความก้าวหน้าในการปรับพื้นฐานที่ดินดังกล่าวเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นทั้งสิ้น กล่าวในประเด็นนี้ การปฏิรูปที่ดินได้ทำหน้าที่เป็นกระดานกระโดด (spring board) ให้กับการพัฒนาเกษตรกรรมญี่ปุ่นด้วย

แต่ขณะเดียวกัน การปฏิรูปที่ดินก็สร้างความขัดแย้งอันใหญ่หลวงให้กับการพัฒนาเกษตรกรรมญี่ปุ่นหลังจากนั้น โดยทำให้เกิดปัญหาที่ดินที่มีความหมายต่างจากเดิม ซึ่งเรื่องนี้ปรากฏชัดขึ้นเรื่อย ๆ ท่ามกลางกระบวนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับสูงนับแต่ครึ่งหลังทศวรรษที่ 1950 เป็นต้นมา สามารถสรุปได้สั้น ๆ ดังที่เคยกล่าวบ้างแล้วในหัวข้อที่ [68] ว่าปัญหานี้เป็นเรื่องของ"การขาดความคล่องตัวของที่ดินเกษตร"

สิ่งที่เรียกว่า "การขาดความคล่องตัวของที่ดินเกษตร" ก็คือ ด้านหนึ่งมีการไหลออกอย่างรุนแรงของประชากรในภาคเกษตรกับส่วนใหญ่ของครัวเรือนชาวนาที่ทำอาชีพอื่นด้วย ซึ่งเป็นอาชีพพิเศษประเภทที่ 2 ที่มีงานเกษตรเป็นรองและมีงานพิเศษเป็นหลัก แต่อีกด้านหนึ่งมีการเพิ่มพลังการผลิตและการบริโภคของครัวเรือนชาวนา ทำให้ชาวนาย่อยได้เลื่อนระดับเป็นผู้ที่มีกิจการ (พื้นที่) ใหญ่กว่าเดิมมาก กรณีนี้ หนทางพัฒนาที่เป็นธรรมชาติที่สุดก็คือ ทำให้ครัวเรือนชาวนาที่ทำอาชีพอื่นด้วย ละทิ้งการเกษตรโดยเร็วให้ที่ดินนั้นไหลไปกระจุกตัวในกำมือของกลุ่มครัวเรือนชาวนาที่ทำการเกษตรเพียงอย่างเดียวเพื่อให้สามารถขยายกิจการเป็น "ชาวนาย่อยขนาดใหญ่" ได้แต่ในความเป็นจริงของญี่ปุ่นปัจจุบันแนวทางเช่นนี้มีความเป็นไปได้น้อยมาก เพราะชาวนาเองไม่อยากผละทิ้งการเกษตรไปโดยสิ้นเชิง และการจะขายที่ดินเกษตร ในขณะที่ที่ดินมีราคาแพงขึ้นอย่างรวดเร็วมากจนทำให้การถือครองที่ดินเป็นเงื่อนไขที่สกัดกั้นเงินเฟ้อ (inflation hedge) ที่มีประสิทธิผลที่สุดภายใต้ภาวะเงินเฟ้อเช่นนี้ก็เป็นเรื่องที่ไม่มีใครอยากจะทำด้วย และในกรณีซึ่งที่ดินมีราคาแพงขึ้นเร็วกว่าราคาผลผลิตเกษตรมากนั้น การที่ครัวเรือนชาวนาที่ทำเกษตรเพียงอย่างเดียวจะซื้อที่ดินเพื่อขยายที่ทำกินให้รุดหน้ายิ่งขึ้น (JISAKUZENSHIN) ก็เป็นสิ่งที่ไม่คุ้มทุนทางบัญชี

ดังนั้น หนทางที่สมเหตุผลที่สุดก็คือ ให้ครัวเรือนชาวนาที่กลายเป็นครัวเรือนชาวนาที่ทำอาชีพอื่นด้วยจนแรงงานหลักในครอบครัวหลุดพ้นจากภาคเกษตรนั้น ลดพื้นที่เพาะปลูกของตนเหลือเพียง 30 หรือ 50 are เพียงให้แรงงานสตรี หรือ เจ้าบ้านที่เป็น "ชาวนาในวันอาทิตย์" สามารถดำเนินกิจการโดยไม่ต้องฝืนทำจนเกินไป ส่วนที่ดินที่เหลือก็ให้เช่าแก่กลุ่มครัวเรือนชาวนาที่ทำเกษตรเพียงอย่างเดียวที่กำลังต้องการขยายกิจการ วิธีนี้ทำให้กลุ่มครัวเรือนชาวนาที่ทำเกษตรเพียงอย่างเดียวสามารถเดินไปบนเส้นทางที่สามารถขยายที่ทำกินของตนและที่เช่าให้รุดหน้าได้ (JIKOSAKUZEN-SHIN) ความจริงระยะหลังนี้การกลายเป็น "ชาวนาย่อยขนาดใหญ่" ในแถบยุโรปอเมริกาล้วนรุดหน้าไปโดยการขยายที่ทำกินของตนและที่เช่าเป็นหลักทั้งสิ้น

ถ้าเป็นดังนี้ จะกลายเป็นว่าปัจจุบันการขยาย "ความสัมพันธ์แบบเช่าทำ" ในที่ดินเกษตรให้เป็นไปอย่างราบรื่นนั้นเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาสำหรับพัฒนาการของเกษตรกรรมญี่ปุ่นซึ่งต่างจากอดีตแน่นอน การขยาย "ความสัมพันธ์แบบเช่าทำ" ดังกล่าว มิใช่การย้อนกลับไปสู่ยุคก่อนปฏิรูปที่ดิน เพราะขณะนี้ผู้ให้เช่าซึ่งเป็นเจ้าที่ดินก็คือ ครัวเรือนชาวนาขนาดย่อยที่ทำอาชีพอื่นด้วย ส่วนผู้เช่ากลับเป็น "ชาวนาชั้นบน" (ชาวนารวย) ที่มุ่งจะเป็น "ชาวนาย่อยขนาดใหญ่" และความสัมพันธ์ระหว่างอุปสงค์อุปทานของที่เช่านั้นก็ทำให้เกิดตลาดที่ต้องการผู้เช่า ฉะนั้นจึงไม่มีทางเป็นไปได้เลยที่ระบบเจ้าที่ดินแบบอดีตจะฟื้นชีพอีก อย่างไรก็ดี การขยายตัวของ "ความสัมพันธ์แบบเช่าทำ" ดังกล่าว กลับถูกขัดขวางด้วยผลที่ตามมาภายหลังการปฏิรูปที่ดิน ซึ่งทำให้ "การขาดความคล่องตัวของที่ดินเกษตร" กลายเป็นปัญหาขึ้นมา

กล่าวคือ ภายใต้กฎหมายที่ดินเกษตรปัจจุบัน บุคคลใดให้ผู้อื่นเช่าที่ดินเกษตรแล้วก็ยากมากที่จะทวงคืนเมื่อจำเป็น ถ้าจะเลิกสัญญาหรือขายที่ดินแก่บุคคลที่ 3 ซึ่งต้องการใช้ที่ดินในทางอื่นที่ไม่ใช่การเกษตร ก็ต้องจ่าย "*ค่าให้เลิกทำ*" (SAKURIRYŌ) เป็นจำนวนมากแก่ผู้เช่าด้วย ยิ่งกว่านั้นค่าเช่ายังถูกกดให้อยู่ในระดับต่ำ หากจ่ายภาษีอสังหาริมทรัพย์ไปแล้ว ผู้ให้เช่าก็แทบไม่เหลืออะไรในมือเลย จึงเป็นของแน่ว่าไม่มีใครยอมเอาที่ดินเกษตรไปให้เช่าแก่ผู้เช่าคนใหม่อีก นอกจากนี้ในหมู่ชาวนายังกลัวกันว่าหากให้คนอื่นเช่าที่ดินแล้วเกิดการปฏิรูปที่ดินครั้งที่ 3 ขึ้นอีกในอนาคตที่ดินนั้นก็อาจถูกริบไปโดยไม่ได้ค่าชดเชย สิ่งนี้จะเรียกว่าเป็นผลสืบเนื่องจากการปฏิรูปที่ดินก็ไม่ผิด

แม้เป็นเช่นนี้ก็มิได้หมายความว่า หนทางในการขยายขนาดกิจการด้วยการเช่าจะถูกปิดตาย เพียงแต่หนทางนั้นไม่ได้ถูกสร้างโดย "ความสัมพันธ์แบบเช่าทำ" อันถูกต้องตามกฎระเบียบ หากเป็นแบบลักลอบผิดกฎหมายภายใต้ชื่อ "การทำสัญญารับเหมาเพาะปลูก" ทว่าการทำเช่นนี้กลับทำให้สิทธิในการเพาะปลูกไร้เสถียรภาพขึ้นมาก และทำให้สัญญามักจะมีเนื้อหาคลุมเครือด้วย ซึ่งนี่ไม่ใช่ภาพที่พึงปรารถนาสำหรับการพัฒนาไปเป็น "ชาวนาย่อยขนาดใหญ่" เป็นแน่

แน่นอน สิ่งที่เป็นตัวกีดขวาง "ความคล่องตัวของที่ดินเกษตร" ซึ่งยับยั้งพัฒนาการของเกษตรกรรมอันนำมาซึ่งความตกต่ำอย่างรุนแรงของ "อัตราการพึ่งตนเองได้" ในด้านอาหารนี้มิได้มีสาเหตุมาจากผลสืบเนื่อง (sequela) ของการปฏิรูปที่ดินเท่านั้น ในเรื่องนี้ผู้ที่ควรจะต้องรับผิดชอบคนแรกสุดน่าจะเป็น "นโยบายการใช้ที่ดินแห่งชาติ" (KOKUDORIYŌSEISAKU) แบบไร้หลักการของรัฐบาลที่กระตุ้นให้เปลี่ยนเป้าหมายในการใช้

ที่ดินเกษตร (เท่ากับเลิกทำเกษตร) อย่างไม่ลืมหูลืมตาระหว่างช่วงที่มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับสูง สิ่งนี้ทำให้ครัวเรือนชาวนาที่ประกอบอาชีพอื่นด้วย ตั้งความหวังไว้มากกับการเปลี่ยนเป้าหมายการใช้ที่ดินเกษตร จนทำให้ราคาที่ดินสูงขึ้นพรวดพราด สาเหตุรองลงมาก็คือความผิดพลาดที่พยายามดำรงรักษานโยบายที่ดินเกษตรแบบแข็งทื่อที่ยึดติดอยู่กับการรักษาดอกผลของการปฏิรูปที่ดินในอดีต เหตุนี้ที่ดินเกษตรของญี่ปุ่นที่มีจำนวนคับแคบอยู่แล้วจึงตกอยู่ในอุ้งมือของครัวเรือนชาวนาที่ประกอบอาชีพอื่นด้วย ทำให้การใช้ที่ดินเหล่านี้มีสัดส่วนลดต่ำลงทุกที ๆ ส่วนครัวเรือนชาวนาที่ถูกบีบคั้นทางมิให้กลายเป็น "ชาวนาย่อยขนาดใหญ่" ก็มีความโน้มเอียงที่จะหันไปประกอบอาชีพอื่นมากขึ้นเรื่อย ๆ สภาพเช่นนี้จะเร่งวันเร่งคืนให้การผลิตทางการเกษตรของญี่ปุ่นพังทะลายอย่างทั่วด้านในวันหน้า

บทที่ 5

การเงินทางการเกษตร กับการลงทุนจากงบการคลัง*

(1) ลักษณะพิเศษของการเงินทางการเกษตร

[144] สิ่งที่เรียกว่า "การเงิน" นั้น กล่าวโดยทั่วไปก็คือพฤติการณ์ที่ให้ผู้อื่นยืมเงินทุนในช่วงเวลาหนึ่ง แล้วคิดดอกเบี้ยจากคนผู้นั้น เงินทุนที่ถูกกู้ไปนี้จะเพิ่มจำนวนขึ้นเนื่องจากได้ดอกเบี้ย ฉะนั้น มันจึงเป็น "ทุน" (capital ; SHIHON) ประเภทหนึ่งที่เรียกกันว่า "ทุนให้ดอกเบี้ย" (interest bearing capital) ทุนที่มีลักษณะเป็น "ทุนให้ดอกเบี้ย" เช่นนี้มีมาแต่โบราณในสังคมก่อนทุนนิยมในรูปของ "ทุนเงินกู้" (money lender) ซึ่งเป็นรูปการที่เก่าแก่ที่สุดอันหนึ่งของทุนแต่ในสังคมก่อนทุนนิยมนั้น "ทุนให้ดอกเบี้ย" จะเป็น "ทุน" ได้ก็สำหรับฝ่ายผู้ให้กู้เท่านั้นในขณะที่ฝ่ายผู้กู้ (ในสังคมพีวดัลก็คือพวกชาวนา, ผู้ผลิตรายย่อย, มูลนาย) ไม่ได้มีเงื่อนไขที่จะใช้เงินก้อนนั้นให้ทำหน้าที่ของ "ทุน" ได้ ("ทุน" ในความหมายที่ว่าเป็นสิ่งที่สามารถเพิ่มมูลค่าให้แก่ตัวมันเองได้) ส่วนใหญ่เงินเหล่านี้มักถูกใช้เพื่อการบริโภค หรือถ้าจะใช้ไปเพื่อการผลิต การผลิตนั้นก็ยังเป็นการผลิตรายย่อยที่ใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลักและมีจุดประสงค์เพื่อยังชีพเท่านั้น เงินทุนเหล่านั้นจึงไม่ได้ทำหน้าที่เป็น "ทุน" เหตุนี้ผู้กู้จึงไม่มีทางอื่นที่จะ

---

* การลงทุนจากงบการคลัง หรือ ZAISEITOYUSHI เป็นกิจกรรมทางการคลังแบบที่รัฐเป็นองค์ประธานในการลงทุน ซึ่งลักษณะพิเศษของมันคือ การส่งป้อนเงินทุนทางการคลังที่จำเป็นต้องใช้ในการก่อตัวของทุนในรูปของการออกทุน หรือให้กู้ยืมอันเป็นการเพิ่มกิจกรรมการลงทุนทางด้านการเงินของรัฐบาล ฉะนั้น ด้วยวิธีการดังกล่าวรัฐบาลจึงเป็นทั้ง "ผู้ขอยืม" และผู้ให้ยืม เงินทุนอยู่ในตัวของมันเอง

ชำระเงินต้นและดอกเบี้ย นอกจากต้องประหยัดการบริโภค, ทำงานหนักขึ้นหรือกินสมบัติเก่าเท่านั้น แน่นอนในกรณีของมูลนายศักดินายังสามารถรีดภาษีให้หนักขึ้นเพื่อหาเงินใช้หนี้ได้ แต่วิธีเช่นนี้เป็นการบั่นทอนรากฐานแห่งการดำรงอยู่ของพวกเขาเอง ดังนั้นจึงจัดได้ว่าเป็นการกินสมบัติเก่าอย่างหนึ่ง ถ้ามองจากฝ่ายของผู้จ่ายเงิน การให้กู้เช่นนี้มีความเสี่ยงค่อนข้างมากประกอบกับสมัยนั้น "ทุนเงินตรา" ยังไม่กระจุกตัวเพียงพอ ทำให้ "ทุนเงินกู้" มีลักษณะเป็น "ทุนเงินกู้หน้าเลือด" (คิดดอกเบี้ยแพง) (KORIGASHI SHIHON)

"การเงิน" ในสังคมทุนนิยมมีลักษณะที่แตกต่างจากนี้กล่าวทางทฤษฎีได้ว่า มันเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ที่มีการไหลเวียนไปมาของ "เงินทุนที่ไม่ได้ใช้" (unemployed capital) ในระหว่างพวกทุนอุตสาหกรรม โดยธนาคารจะเข้ามาเป็นตัวกลางจัดการเท่านั้น แต่ในทางรูปธรรมนอกจากพวกนายทุนแล้วกลุ่มชนชั้นกลางกลุ่มต่าง ๆ แม้แต่ชนชั้นกรรมกรส่วนหนึ่งก็สามารถออกทุนได้ โดยฝากเงินในสถาบันทางการเงิน ขณะที่ผู้กู้ส่วนใหญ่หรือผู้ที่เป็นผู้กู้เงินเป็นหลักในที่นี้กลับเป็นทุนอุตสาหกรรมหรือทุนพาณิชย์ ซึ่งพวกนี้มิได้กู้เงินเพื่อบริโภคแต่กู้เงินเพื่อมาดำเนินกิจการ (แน่นอนการเงินเพื่อการบริโภคก็มีอยู่บ้างเหมือนกัน) และเงินที่กู้มานี้ตามหลักการแล้วจะต้องเป็นสิ่งที่ *"เพิ่มอัตรากำไรให้สูงขึ้น"* (ไม่ว่าจะเป็นในลักษณะที่ช่วยเร่งการเก็บเงินค่าสินค้าที่ขายไปอย่างกรณีของ discounted bill หรือในรูปการอื่นที่ทำหน้าที่ส่งบ้อนทุน) ดังนั้น เงินทุนที่กู้มาโดยตัวมันเองจึงทำหน้าที่เป็น "ทุน" ด้วย กล่าวคือ เงินทุนดังกล่าวไม่เพียงเป็น "ทุน" สำหรับฝ่ายที่ให้กู้แต่ยังเป็น "ทุน" สำหรับผู้กู้ด้วย ดอกเบี้ยในที่นี้จึงเป็นสิ่งที่จ่ายออกมาจากกำไรที่เพิ่มขึ้น ส่วนเงินต้นก็เป็นส่วนที่ได้มาจากการ

ปรากฏเป็นจริงของมูลค่าสินค้าที่ขายไป (สำหรับกรณีของ discounted bill) รวมทั้งจากการได้รับมูลค่าของทุนที่*เพิ่มขึ้น*กลับคืนมา (สำหรับกรณีของเงินกู้รูปอื่น) ดังนั้น สินเชื่อหรือเครดิตประเภทนี้จึงมีความแน่นอนและปลอดภัยที่สุด (ดีกว่าการให้กู้ในสังคมก่อนทุนนิยม) "การเงิน" แบบสมัยใหม่เช่นนี้จะทำได้อย่างสมบูรณ์ก็ดีเฉพาะเมื่อมีการผลิตแบบนายทุนเป็นพื้นฐาน และมีการไหลเวียนของเงินทุนในระหว่างทุนกลุ่มต่าง ๆ เป็นแกนกลางเท่านั้น ที่กล่าวมาเป็นเพียงทัศนะทั่วไปเกี่ยวกับเรื่อง "การเงิน" เท่านั้น ซึ่งการเข้าใจทัศนะดังกล่าวมีความจำเป็นมากเมื่อพิจารณาถึงปัญหา "การเงิน" ในกิจการแบบชาวนาย่อยของญี่ปุ่น เพราะในกรณีที่พิจารณาถึงลักษณะพิเศษของ "การเงิน" ทางการเกษตรนั้นเราจำเป็นต้องรู้เสียก่อนว่า "การเงิน" แบบสมัยใหม่ดังข้างต้นได้ซึมซาบเข้าไปในหมู่ชาวนาย่อยหรือไม่เพียงใดก่อนที่จะไปถกในเรื่องปลีกย่อยอย่างเช่นปัญหาที่ว่า "การเงิน" ทางการเกษตรมีลักษณะที่ขึ้นอยู่กับฤดูกาลเพียงใดหรือจำเป็นต้องใช้เงินทุนระยะยาวหรือไม่ เหล่านี้เป็นต้น

[145] เราได้เห็นในบทที่ 2 (หัวข้อที่ [75]) แล้วว่าครัวเรือนชาวนาต้องจ่ายค่าดอกเบี้ยที่เป็นหนี้สินจำนวนไม่น้อย สิ่งนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่กดดันต่อเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา คราวนี้ถ้าลองพิจารณาหนี้สินดังกล่าวจะเป็นดัง*ตารางที่ 86* ซึ่งจะเห็นว่าระยะหลัง ๆ นี้ภาระหนี้สินของครัวเรือนชาวนาได้รับการผ่อนคลายลงมาก เพราะในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ครัวเรือนชาวนามีหนี้สินถึงครึ่งหนึ่งหรือ 3 ใน 4 ของรายได้ที่จับจ่ายใช้สอยในแต่ละปี และจำนวนดอกเบี้ยที่เป็นหนี้มีอยู่ประมาณ 2–3% ของรายได้ต่อปี หากดูเผิน ๆ แล้วอาจนึกว่าหนี้สินนี้มีจำนวนไม่มากนัก แต่หากคิดว่าครัวเรือนชาวนามีส่วนเกินราว ๆ 100 เยนต่อปี สำหรับชาวนา

ตารางที่ 86

หนี้สินของครัวเรือนชาวนา

(หน่วย : เยน, พันเยน)

		จำนวนหนี้สินทั้งหมด (A)	ดอกเบี้ยที่เป็นหนี้ (B)	รายได้ทั้งหมด (C)	สัดส่วน (%) A/C	B/C	B/A
ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2	ชาวนาที่ทำกินบนที่ของตน	422	11	741	57.0	1.5	2.6
	ชาวนาเช่า	383	17	521	73.5	3.3	4.4
เฉลี่ยระหว่างปี 1973–1975		666	35	3,026	22.0	1.2	5.3

ที่มา : จาก "FUKKOKUBAN" หน้า 144–145, 153,159 (สำหรับช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2) ส่วนตัวเลขเฉลี่ยระหว่างปี 1973–1975 นั้น จาก "NŌKAKEIZAI CHŌSAHŌKOKU" ประจำปี 1973 หน้า 100, 106, 112. ประจำปี 1974 หน้า 74, 80, 86, ประจำปี 1975 หน้า 66, 72, 78. ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น เป็นตัวเลขเฉลี่ยระหว่างปี 1934–1936 ของครัวเรือนชาวนาประเภทที่ 2 ในจังหวัดต่าง ๆ หน่วยเงินเป็น เยน. ส่วนตัวเลขเฉลี่ยระหว่างปี 1973–75 นั้นเป็นของครัวเรือนชาวนาเฉลี่ยในจังหวัดต่าง ๆ หน่วยเงินเป็น พันเยน. พื้นที่กิจการอยู่ในราว ๆ 80 are. จำนวนหนี้สินเป็นจำนวนในช่วงต้นปี. รายได้ทั้งหมดเป็นรายได้ที่จับจ่ายใช้สอยได้ที่รวมดอกเบี้ยที่เป็นหนี้ด้วย

ที่ทำกินบนที่ดินเองและราว ๆ 30 เยนต่อปี สำหรับชาวนาเช่าแล้ว กว่าจะผ่อนชำระหนี้ได้หมดอย่างน้อยต้องใช้เวลาหลายปีหรือสิบกว่าปีทีเดียว ในขณะที่หนี้สินของครัวเรือนชาวนาในระยะหลัง ๆ นี้มีอยู่ราว ๆ 1 ใน 5 ของรายได้ต่อปี คิดเป็น 90% ของส่วนเกินทางเศรษฐกิจ ฉะนั้นพวกเขาจึงมีภาระหนี้สินที่ค่อนข้างเบากว่ามาก แต่ที่กล่าวอยู่นี้หมายถึงตัวเลขโดยเฉลี่ยของครัวเรือนชาวนาที่สำรวจเท่านั้น สำหรับครัวเรือนชาวนาที่มีรายจ่ายติดลบหรือมีหนี้สินล้นพ้นตัว คงต้องเผชิญกับภาระที่หนักหน่วงกว่านี้มาก ยิ่งกว่านั้นเพราะว่าหนี้สินนี้เพิ่มจำนวนขึ้นในอัตราที่ค่อนข้างเร็วมากในระยะหลัง ปัญหาเรื่องหนี้สินจึงมิใช่สิ่งที่จะดูเบาได้

ที่กล่าวข้างต้นเป็นตัวเลขจาก "การสำรวจเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา" แต่ถ้าอยากดูว่าครัวเรือนชาวนามีหนี้สินเท่าใดในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็มีตัวเลขอยู่ แม้การสำรวจจะกระจัดกระจายและไม่สมบูรณ์ กล่าวคือ จากการสำรวจของกระทรวงการคลังในปี 1912 ปรากฏว่าชาวนามีหนี้สินทั้งหมด 746 ล้านเยน เฉลี่ยครัวเรือนละ 135 เยน จากการสำรวจและประมาณโดยกระทรวงเกษตรและป่าไม้ได้ความว่า ชาวนามีหนี้สินทั้งหมดในปี 1929 จำนวน 4,585 ล้านเยน (เฉลี่ยครัวเรือนละ 822 เยน) ในปี 1932 มีอยู่ 4,717 ล้านเยน (เฉลี่ยครัวเรือนละ 836 เยน) และในปี 1935 มีอยู่ 4,091 ล้านเยน (เฉลี่ยครัวเรือนละ 729 เยน) หลังจากนั้นไม่มีการสำรวจเรื่องนี้ในระดับประเทศอีก แต่หากคูณจำนวนหนี้สินเฉลี่ย 666,000 เยน ในระหว่างปี 1973–1975 ของตารางที่ 86 ด้วยจำนวนครัวเรือนชาวนาทั้งหมด 5 ล้านครัวเรือน ดูจะพบว่ามีหนี้สินทั้งหมดราว 3.3 ล้านล้านเยน

ถ้าจะดูแนวโน้มของหนี้สินครัวเรือนชาวนาในระยะหลัง ๆ จำเป็นต้องพึ่ง "การสำรวจเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา" อยู่ดี ซึ่งเป็นดัง*ตารางที่ 87* เนื่องจากในช่วงนี้ "การสำรวจเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา" มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาการสำรวจไปบ้าง จึงไม่อาจนำมาเปรียบเทียบกันได้อย่างเข้มงวด กระนั้นก็ยังเห็นว่าหนี้สินเพิ่มในอัตราที่เร็วกว่ารายได้ ทำให้สัดส่วนของหนี้สินต่อรายได้เพิ่มจาก 5% เป็น 25% หรือ 5 เท่า ส่วนเรื่องที่ว่าหนี้สินอันนี้มีสาเหตุมาจากอะไรนั้นจะพิจารณาในหัวข้อที่ [146]) ตอนนี้ขอให้ดูในประเด็นที่ว่า โดยทั่วไปขณะที่หนี้สินของครัวเรือนชาวนาช่วงก่อนสงครามเพิ่มจำนวนในช่วงเศรษฐกิจซบเซา และมีแนวโน้มลดลงเมื่อเศรษฐกิจเฟื่องฟู แต่หนี้สินครัวเรือนชาวนาในระยะหลังกลับมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นตลอดมา แน่นอนว่าเพราะช่วงนี้ภาวะเงินเฟ้อก็รุนแรงด้วย ทำให้ปริมาณหนี้สินเพิ่มขึ้นในตัวเลขสัมบูรณ์ แต่ขณะเดียวกันสัดส่วนของหนี้สินต่อรายได้ก็เพิ่มด้วย แสดงว่าระยะหลังนี้จำนวนหนี้สินมิได้เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงตามวัฏจักรเศรษฐกิจ แต่เป็นสิ่งที่มีลักษณะที่ถูกกำหนดทาง "โครงสร้าง" มากกว่า

[146] คราวนี้ปัญหาอยู่ที่ว่าหนี้สินอันนี้เกิดขึ้นได้อย่างไร และจะชำระเงินต้นและดอกเบี้ยกันอย่างไร ถ้าดูเรื่องนี้จากการสำรวจแบบสุ่มตัวอย่างของ "สมาคมเกษตรจักรพรรดิ" ในปี 1929 จะพบว่าแบ่งหนี้สินได้ตามวิธีการใช้เงินดัง*ตารางที่ 88* ตารางนี้เป็นการสำรวจแบบสุ่มตัวอย่างและไม่ได้รวมถึงการให้ผู้อื่นกู้เป็นการส่วนตัว และยืมเงินเป็นการส่วนตัวเข้าไปด้วย ทำให้ไม่เพียงพอที่จะแลเห็นภาพทั้งหมดได้ กระนั้นก็ยังเห็นเหมือนกันว่าหนี้สินจากการซื้อที่ดินและกิจการเกษตรนั้นมีอยู่ค่อนข้างมาก ส่วนหนี้สิน

ตารางที่ 87

แนวโน้มของหนี้สินครัวเรือนชาวนา

(ปี 1950–1975) (พันเยน)

(หน่วย : พันเยน)

	รายได้จับจ่ายใช้สอยได้	จำนวนหนี้สิน	สัดส่วน
			%
1950	193.9	9.0	4.6
1955	347.7	39.4	11.3
1960	413.0	66.5	16.1
1965	775.1	162.6	21.0
1970	1,448.8	387.2	26.7
1975	3,571.0	848.8	23.8

ที่มา : จนถึงปี 1970 จาก "NŌGYŌKEIZAIRUINENTŌKEI" เล่ม 1, หน้า 138–139 ส่วนปี 1975 จาก "NŌKAKEIZAICHŌSAHŌKOKU" ประจำปี 1975, หน้า 48,588 อนึ่ง ตัวเลขนี้เป็นตัวเลขเฉลี่ยทั่วทั้งประเทศ

ตารางที่ 88 : หนี้สินครัวเรือนชาวนา แบ่งตามวิธีการใช้เงิน (ปี 1929)

(หน่วย : พันเยน)

	ธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรม	ธนาคารทั่วไป	สหกรณ์สินเชื่อ	รวม
ซื้อที่ดิน	—	37,589	34,012	71,601
	(—)	(21.0)	(29.8)	(15.3)
ปรับปรุงคุณภาพที่ดิน	31,973	8,476	5,182	45,631
	(18.2)	(4.7)	(4.5)	(9.7)
กิจการเกษตร	22,201	45,513	28,205	95,922
	(12.7)	(25.5)	(24.7)	(20.5)
ใช้จ่ายภายในบ้าน	—	29,651	25,588	55,239
		(16.6)	(22.4)	(11.8)
อื่น ๆ	121,230	57,455	21,166	199,851
	(69.1)	(32.2)	(18.6)	(42.7)
รวม	175,406	178,683	114,154	468,243
	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)
(จำนวนที่สำรวจ)	1 แห่ง	317 แห่ง	1,732 แห่ง	—

ที่มา : "HONPŌ NŌGYŌYŌRAN" ประจำปี 1936 หน้า 92–93. ไม่นับการให้กู้เป็นกลุ่ม

จากการใช้จ่ายภายในบ้านมีค่อนข้างน้อย (ตอนนี้เรายังไม่พิจารณาถึงส่วนที่เป็นหนี้สินกับธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรม ซึ่งค่อนข้างมี*ลักษณะเฉพาะ*) สำหรับคำว่า "อื่น ๆ" ในตารางนั้นก็ได้รวมค่าใช้จ่ายสำหรับพิธีแต่งงาน, ค่ารักษาพยาบาลและค่าการศึกษาบุตรเข้าไปด้วย และการให้กู้เป็นการส่วนตัวที่ไม่ได้คำนวณในที่นี้ หรือจำนวนเงินกู้ทั้งหมด 149,234,000 เยน (จากการสำรวจราว ๆ 1,600 หมู่บ้าน) ที่มาจากการเล่นแชร์ (TANOMOSHIKO) และจากบุคคลทั่วไปนั้นส่วนใหญ่ก็น่าจะจัดอยู่ในพวกที่เป็น "*รายจ่ายภายในบ้าน*" เมื่อเป็นเช่นนี้จึงถือว่าหนี้สินครัวเรือนชาวนาเกือบครึ่งเกิดจากรายจ่ายภายในบ้านและที่เหลือเกิดจากการซื้อที่ดินและกิจการเกษตร

ในระยะหลัง ๆ นี้ เราไม่มีตัวเลขของหนี้สินครัวเรือนชาวนาที่แบ่งตามวิธีการใช้เช่นนี้ เดิม "สถิติการเคลื่อนไหวของเงินทุนของครัวเรือนชาวนา" (ที่เป็นการสำรวจควบคู่ไปกับ "การสำรวจเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา") ได้เคยทำการสำรวจประเภทนี้อยู่เหมือนกัน แต่เดี๋ยวนี้ไม่ได้ทำอีกแล้ว ดังนั้นเราจึงต้องใช้ตัวเลขหนี้สินครัวเรือนชาวนาที่แยกประเภทโดยพิจารณาจากสถาบันที่เป็นแหล่งเงินกู้ดัง*ตารางที่ 89* ตารางนี้บอกให้ทราบหลายเรื่องด้วยกัน แต่ที่น่าจับตาเป็นพิเศษคิดว่ามี 4 ประเด็น คือ

(1) การกู้ยืมจากปัจเจกบุคคลในที่นี้มีสัดส่วนเล็กลงมากเมื่อเทียบกับช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ เหลือเพียง 3–4% เท่านั้น แม้ใน "กลุ่ม" หรือ "องค์การอื่น ๆ" นั้น จะยังคงมีพวกเล่นแชร์รวมอยู่ด้วย หรือในการซื้อเชื่อ (KAIKAKE) นั้นจะยังคงมีส่วนที่เป็นเงินกู้มาจากพ่อค้ารวมอยู่ด้วยก็ตาม กระนั้นก็ยังเห็นได้ว่า "*การเงินแบบก่อนทันสมัย*" (ZENKI

ตารางที่ 89 : หนี้สินครัวเรือนชาวนาโดยแบ่งตามองค์การสถาบันที่ให้กู้ยืม (ปี 1975)

(หน่วย : พันเยน)

	เฉลี่ย	I (~0.5)ha	III (1~1.5)ha	V (2~)ha	Vc (3~)
จำนวนเงินกู้ทั้งหมด	667.8	409.8	784.5	1,483.1	1,870.2
	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)
แหล่งทุนจากการคลัง	80.3	12.2	97.1	365.7	548.7
	(12.0)	(3.0)	(12.1)	(24.1)	(29.4)
อาคาร อุปกรณ์	10.3	—	16.2	67.9	110.0
	(1.5)		(2.0)	(4.6)	(5.9)
เพื่อเป็นเจ้าของที่ดินเกษตร	24.1	3.1	29.0	126.0	192.6
	(3.6)	(0.8)	(3.7)	(8.5)	(10.3)
เพื่อพยุงความเป็นชาวนาที่ทำกินบนที่ของตน	13.4	2.3	16.9	44.6	41.2
	(2.0)	(0.6)	(2.2)	(3.0)	(2.2)
อื่น ๆ	32.5	6.8	35.3	127.2	204.9
	(4.9)	(1.6)	(4.5)	(8.6)	(11.0)
แหล่งทุนจากสหกรณ์การเกษตร	389.4	158.9	557.9	953.6	1,132.3
	(58.3)	(38.7)	(71.2)	(64.3)	(60.5)
การลงทุนตามระบบ	150.8	40.7	236.9	439.9	529.4
	(22.6)	(9.9)	(30.2)	(29.7)	(28.3)
ระยะสั้น (ทุนทั่วไป)	59.6	29.5	70.3	152.3	195.7
	(8.9)	(7.2)	(9.0)	(10.3)	(10.5)
ระยะยาว (ทุนทั่วไป)	145.2	76.4	199.2	302.9	341.0
	(21.7)	(18.6)	(25.4)	(20.4)	(18.2)
อื่น ๆ	33.8	12.3	51.5	58.5	66.2
	(5.1)	(3.0)	(6.6)	(3.9)	(3.5)
ธนาคาร	24.5	28.9	16.3	33.5	35.3
	(3.7)	(7.1)	(2.1)	(2.3)	(1.9)
บรรษัทการเงินของรัฐ	49.8	55.2	29.4	48.3	76.3
	(7.5)	(13.5)	(3.7)	(3.3)	(4.1)
บริษัทประกันชีวิต	3.8	5.3	2.4	2.1	2.3
	(0.6)	(1.3)	(0.3)	(0.1)	(0.1)
กลุ่ม	72.1	111.3	29.6	19.9	7.6
	(10.8)	(27.2)	(3.8)	(1.3)	(0.4)
บัญชีเอกบุคคล	28.3	20.2	30.1	34.3	56.7
	(4.2)	(4.9)	(3.8)	(2.3)	(3.0)
องค์การอื่น ๆ	19.6	17.8	21.4	25.7	11.6
	(2.9)	(4.3)	(2.7)	(1.7)	(0.6)
ซื้อเชื่อ (ยังไม่ได้ชำระเงิน)	104.1	46.7	127.3	220.8	238.4

ที่มา : "NŌKASHIKINDŌTAITŌKEI" ประจำปี 1975, หน้า 90-95. ไม่นับของเกาะฮอกไกโด จำนวนเงินเป็นยอดคงเหลือของต้นปี.

TEKI) ที่ไม่ได้ผ่านสถาบันการเงินที่ถูกต้องตามกฎหมายได้ลดบทบาทลงมากในระยะหลัง ทั้งนี้เพราะว่า "*สถาบันการเงินเพื่อชาวนา*" ได้ขยายตัวขึ้นมากตั้งแต่ประเภทสหกรณ์การเกษตรจนถึงบรรษัทการเงินของรัฐ นอกจากนี้ครัวเรือนชาวนายังมีสภาพเศรษฐกิจดีขึ้น ทำให้มีความจำเป็นน้อยลงที่ต้องไปพึ่งการรู้เงินแบบจนตรอกเช่นนี้

(2) อีกด้านหนึ่ง สัดส่วนของ "แหล่งทุนจากการคลัง" กลับเพิ่มขึ้นมาก สิ่งที่ถือว่าเป็น "แหล่งทุนจากการคลัง" ในตารางนี้ส่วนใหญ่เป็นเงินทุนของบรรษัทการเงินการเกษตรป่าไม้และประมง (ดังจะกล่าวต่อไปในหัวข้อที่ [156]) แต่ "เงินทุนตามระบบ" ที่จัดอยู่ใน "แหล่งทุนจากสหกรณ์การเกษตร" นั้น ว่าไปแล้วก็มีลักษณะใกล้เคียงกับ "แหล่งทุนจากการคลัง" มาก (ดังจะเห็นกันในหัวข้อที่ [153]) ฉะนั้นเมื่อรวม 2 ส่วนนี้เข้าด้วยกันจะพบว่า ราว 1 ใน 3 ของเงินกู้ของครัวเรือนชาวนาโดยเฉลี่ยหรือเกือบ 60% ของเงินกู้ยืมของชาวนากลุ่ม V ซึ่งเป็นครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรเพียงอย่างเดียวนั้น มาจาก "แหล่งทุนจากการคลัง" (เงินทุนตามนโยบายรัฐบาล) อันนี้เราจะเห็นกันต่อไป (ในหัวข้อที่ [157]) ว่าเรื่องนี้สะท้อนถึงลักษณะเด่นอันหนึ่งของนโยบายในระยะหลัง ขณะเดียวกันก็แสดงถึงความเปลี่ยนแปลงของลักษณะเงินกู้ของครัวเรือนชาวนาด้วย

(3) แหล่งทุนจากสหกรณ์การเกษตรก็มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นมากด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้กู้เงินด้วยทุน "ระยะยาว" เมื่อเปรียบเทียบกับ *ตารางที่ 88* จะเห็นว่าธนาคารมีบทบาทลดลงมาก ส่วนหนึ่งคงเพราะหน้าที่ของธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรมในช่วงก่อนสงครามได้ถูกดึงเข้าไปอยู่ใน "แหล่งทุนจากการคลัง" แต่อีกส่วนหนึ่งคงเนื่องจากสหกรณ์การเกษตร

มิเพียงเอาใจใส่ในเศรษฐกิจเท่านั้นแต่ยังเอาใจใส่ในงานด้านสินเชื่อด้วย (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [113])

(4) เรื่องสำคัญก็คือจากตารางนี้เรายังไม่ทราบถึงวิธีการใช้เงินกู้อย่างแน่ชัด กระนั้นสำหรับเงินที่ถูกกู้มาเพื่ออาคารอุปกรณ์และเพื่อเป็นเจ้าของที่ดินเกษตรที่ชาวนาได้มาจาก "แหล่งทุนจากการคลัง" กับ "การลงทุนตามระบบ" นั้น ชื่อก็บอกอยู่แล้วว่าเป็นเงินทุนเพื่อการขยายที่ดินเกษตรหรือเพื่อลงทุนในทุนคงที่ด้านเกษตร ส่วนเงินกู้ดังกล่าวที่ได้จาก "ทุนทั่วไป" ของสหกรณ์การเกษตรนั้นคงรวมถึงเงินทุนเพื่อการสร้างบ้านหรือการดำรงชีพ อย่างไรก็ดีคงมีเงินทุนเพื่อการซื้อทุนเคลื่อนที่จำพวกปุ๋ยอาหารสัตว์และเงินทุนอุปกรณ์ที่สนับสนุน "การลงทุนตามระบบ" อยู่ด้วยไม่น้อย สำหรับเงินที่ชาวนากู้เพื่อ "พยุงความเป็นชาวนาที่ทำกินบนที่ของตน" ซึ่งได้รับมาจาก "แหล่งทุนจากการคลัง" กับเงินทุนจากธนาคารรวมถึงบรรษัทการเงินของรัฐเหล่านี้ คิดว่ามีลักษณะเป็นเงินทุนเพื่อการดำรงชีพหรือไม่ก็เป็นเงินทุนเพื่อใช้ใน "กิจการนอกภาคเกษตร" ค่อนข้างมาก ส่วนเงินจาก "กลุ่ม" ก็คิดว่ามีลักษณะใกล้เคียงกัน เพราะสังเกตได้ว่ามันมีสัดส่วนที่สูงมากในกลุ่มชาวนากลุ่มที่ I ดังนั้นสรุปได้ว่าเงินกู้ที่ใช้ในการลงทุนทางด้านเกษตรนั้น มีถึง 60–70% ในกลุ่มชาวนาอย่างกลุ่ม V หรือ Vc แต่ก็ไม่เกินประมาณ 20% ในกลุ่มชาวนากลุ่มที่ I นอกนั้นถ้าไม่เป็นเงินทุนเพื่อยังชีพก็เป็นเงินทุนสำหรับ "กิจการนอกภาคเกษตร" ซึ่งเมื่อเทียบกับช่วงก่อนสงครามแล้ว เงินทุนที่ใช้ในกิจการเกษตรและ "นอกภาคเกษตร" มีสัดส่วนสูงขึ้น และเงินทุนเพื่อการยังชีพก็มีลักษณะฟุ่มเฟือยอยู่ไม่น้อย (คือกู้เงินเพื่อซื้อรถยนต์หรือสร้างบ้าน) การกู้เงินเพื่อยังชีพด้วยความจำเป็นจริง ๆ นั้น มีสัดส่วนลดน้อยลงมาก

[147] เมื่อวิเคราะห์วิธีใช้เงินกู้หรือต้นตอที่ทำให้เกิดหนี้สินของครัวเรือนชาวนาจากข้อมูลข้างต้น (ที่ไม่ค่อยเพียงพอนัก) จะเห็นถึงข้อเด่นอันหนึ่งคือ มีการใช้เงินกู้เพื่อการบริโภคอยู่มากโดยลงทุนเพื่อการผลิตค่อนข้างน้อย ถ้าเทียบกับช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 สัดส่วนของการลงทุนเพื่อการผลิตได้เพิ่มขึ้นมากก็จริง แต่เงินกู้นี้ยังไม่อาจถือว่าได้ทำหน้าที่ของ "ทุน" เหมือนอย่างกรณีของวิสาหกิจแบบนายทุน ซึ่งประเด็นนี้สำคัญมาก

ถ้าพิจารณาประเด็นนี้ลึกซึ้งขึ้นจะเป็นดังนี้ *ประเด็นที่ 1* ในกรณีของชาวนา การเสนอปัญหาเรื่องวิธีใช้เงินกู้ดังกล่าวเป็นเพียงเรื่องของการใช้ถ้อยคำ (nominal) หรือเป็นเพียงข้ออ้างไม่มากก็น้อย แน่นอนว่าแม้ในกรณีของ "เงินทุนตามระบบ" หรือ "เงินทุนจากการคลัง" นั้น ได้กำหนดจุดประสงค์แห่งการใช้เงินกู้อย่างเคร่งครัด โดยมีการตรวจสอบการใช้เงินกู้ในระดับหนึ่งด้วย ทำให้เป็นที่ชัดเจนว่าเงินทุนถูกนำไปใช้ทำอะไร แต่รายจ่ายสำหรับการดำเนินกิจการกับรายจ่ายภายในบ้านของครัวเรือนชาวนานั้น เดิมเป็นสิ่งที่ไม่อาจแบ่งแยกจากกันอย่างเด็ดขาดอยู่แล้ว และก็ปราศจากการวางแผนในการใช้เงิน (DONBURIKANJO) ด้วย จึงวินิจฉัยอย่างเคร่งครัดไม่ได้ว่าส่วนไหนเป็นการกู้ยืมเนื่องจากการดำเนินกิจการ ส่วนไหนเป็นการกู้ยืมเนื่องจากการใช้จ่ายภายในบ้าน เพราะแม้ตอนแรกชาวนาแสดงความจำนงค์ว่าจะกู้เงินเพื่อดำเนินกิจการ แต่ถ้ามีเงินเหลือก็อาจเอามาใช้จ่ายภายในบ้านได้ หรือแม้ขอกู้โดยอ้างว่าจะเอาไปใช้จ่ายภายในบ้านแต่ก็อาจนำมาใช้ในกิจการก็เป็นได้ ในความหมายนี้ เราจึงกล่าวได้แต่เพียงว่าเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนามีหนี้สินอยู่จำนวนหนึ่งเท่านั้น

ประการที่ 2 เดิมเงินทุนที่ชาวนากู้ยืมเนื่องจากความจำเป็นในการใช้จ่ายในครัวเรือนนั้นได้กู้ไว้เพื่อการบริโภค ฉะนั้นการชำระเงินต้นและดอกเบี้ยจึงมีลักษณะที่ว่า ถ้าไม่มาจากการประหยัดรายจ่ายเพื่อการดำรงชีพในอนาคตก็มาจากการ "กินสมบัติเก่า" แต่ถึงจะกู้เพื่อดำเนินกิจการหรือเพื่อลงทุนมันก็มิอาจทำหน้าที่ของ "ทุน" ได้เสมอไป ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาจากข้อเท็จจริงที่เราเห็นแล้ว (ในหัวข้อที่ [94] และ [102]) ว่ากรณีของชาวนา เงินทุนที่ใช้ในการผลิตจะทำหน้าที่เป็น "ทุน" ก็หาไม่ กล่าวคือทั้งในช่วงก่อนและหลังสงครามสัดส่วนสำคัญค่อนข้างมากของเงินกู้ ได้แก่ เงินที่ใช้ซื้อที่ดิน โดยในช่วงก่อนสงครามผู้กู้ส่วนใหญ่เป็นชาวนาเช่าหรือชาวนาที่เช่าทำด้วย ซึ่งซื้อที่ดินเพื่อกลายเป็นชาวนาที่ทำกินบนที่ดินของตนเอง ส่วนในระยะหลัง ๆ เงินกู้นั้นเป็นไปเพื่อขยายกิจการ แต่เงินทุนซื้อที่ดินนี้มิได้เป็นการลงทุนในการเกษตร กลับเป็นการบั่นทอนทุนการเกษตรมากกว่า (ดังกล่าวแล้วในบทก่อน หัวข้อที่ [131]) เหตุนี้เงินกู้เพื่อซื้อที่ดินจึงไม่ได้แสดงบทบาทที่มีผลิตภาพในฐานะที่เป็น "ทุนที่ทำงาน" (functioning capital) สำหรับผู้กู้เพราะในที่สุดแล้วเงินนี้จะตกเป็นของผู้ขายที่ดิน โดยที่ผู้กู้ได้เพียงชื่อว่าเป็นผู้มีกรรมสิทธิในที่ดิน (หรือได้สิทธิที่จะเก็บค่าเช่า) อย่างไรก็ดีผลกระทบต่อชาวนาย่อยเนื่องจากการซื้อที่ดินเพื่อเป็นชาวนาที่ทำกินบนที่ดินของตนเองในช่วงก่อนสงคราม กับเพื่อขยายกิจการในช่วงหลังสงครามนั้น ก็แตกต่างกันอยู่บ้าง

กรณีแรก เมื่อชาวนาเป็นเจ้าของที่ดินก็ไม่ต้องจ่ายค่าเช่าอีก เงินค่าเช่าที่ดินส่วนนี้จะกลายเป็นรายได้ของเขาที่เพิ่มขึ้น และหากราคาที่ดินอยู่ในระดับเดียวกับจำนวนทุนเดิมที่คำนวณกลับมาจากค่าเช่าที่ดินแล้ว (ดูหัวข้อที่ [131]) อย่างน้อยชาวนาจะสามารถชำระดอกเบี้ยเงินกู้ได้จากรายได้

ส่วนที่เพิ่มขึ้นดังกล่าว แต่ถึงจะเป็นเช่นนี้ จำนวนเงินที่ต้องผ่อนชำระในแต่ละปี ก็คงมีจำนวนมากกว่ารายได้ที่เพิ่มขึ้น ถ้าที่ดินมีระดับราคาสูงกว่าจำนวนทุนเดิมที่คำนวณกลับมาจากค่าเช่าที่ดินเป็นอย่างมากอย่างในกรณีของประเทศญี่ปุ่นแล้ว ในความเป็นจริงดอกเบี้ยที่ชาวนาต้องจ่ายนั้นก็จำเป็นต้องดึงเอามาจากรายได้ที่มีอยู่เดิมของชาวนาด้วย การชำระดอกเบี้ยจึงเป็นภาระหนักกว่าค่าเช่าในแง่ที่ว่า สำหรับการชำระค่าเช่านั้นถ้าการเพาะปลูกไม่ได้ผล หรือผลผลิตมีราคาผันผวน ชาวนาก็ยังสามารถผลักภาระส่วนหนึ่งไปให้แก่เจ้าที่ดินได้ แต่สำหรับการชำระเงินต้นและดอกเบี้ยนั้นผู้กู้ต้องรับภาระเองทั้งหมด ซึ่งหากมีเงื่อนไขไม่ดีก็จะทำให้ชาวนาสูญเสียทรัพย์สินและรายได้เพิ่มขึ้นมาก แต่ถึงสภาพการณ์จะดำเนินไปราบรื่น เงินต้นและดอกเบี้ยที่จะต้องชำระคืนส่วนใหญ่ก็ต้องมาจากการประหยัดค่าใช้จ่ายในการยังชีพอยู่ดี นี่เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ในความเป็นจริงหนี้สินชาวนามีลักษณะเป็น "การเงินเพื่อการบริโภค" อย่างเลี่ยงไม่ได้

แต่ในกรณีหลังซึ่งเป็นเรื่องของการขยายกิจการสภาพการณ์กลับแตกต่างไป ในที่นี้สำหรับชาวนาแล้วสิ่งที่จำเป็นในกิจการสำหรับพื้นที่เพาะปลูกที่เพิ่มขึ้น ก็มีแต่ค่าใช้จ่ายที่เป็นทุนเคลื่อนที่อย่างค่าปุ๋ยและเมล็ดพันธุ์พืช ซึ่งเป็นจำนวนค่อนข้างน้อย ดังนั้นชาวนาจะมีรายได้เนื่องจากการขยายกิจการเพิ่มขึ้นค่อนข้างมาก และสามารถดึงเอารายได้นั้นมาชำระเงินต้นและดอกเบี้ยได้ แต่เราต้องไม่ลืมว่า การเพิ่มรายได้ดังกล่าวในที่สุดแล้วก็มาจากการที่ชาวนาทำงานหนักขึ้น กรณีนี้ถ้าดูเผิน ๆ อาจจะเหมือนกับว่า เงินทุนที่ใช้ซื้อที่ดิน (เพื่อขยายกิจการ) ทำให้ชาวนามีรายได้เพิ่ม แต่แท้จริงแล้วรายได้นี้เกิดจากชาวนามีโอกาสได้ใช้แรงงานอย่างเต็มที่มากกว่า กล่าวคือต้องคิดว่าแรงงานที่ทำเพิ่มขึ้นเป็น "การทำให้ฟรี ๆ" โดยไม่ได้รับค่าจ้างถึง

จะมีส่วนเกินสำหรับชำระเงินต้นและดอกเบี้ย ฉะนั้นหากการขยายกิจการเพิ่มผลผลิตด้วยแรงงานที่ทำเพิ่มเช่นนี้ ทำให้พวกเขาต้องลดแรงงานในการประกอบอาชีพพิเศษ การชำระเงินต้นและดอกเบี้ยอันนี้ก็มีผลทำให้ระดับรายได้ที่มีอยู่เดิมของพวกชาวนาลดลงด้วย นี่จึงเป็นหลุมพรางที่มีลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของเงินกู้สำหรับชาวนา

คราวนี้ลองดูหนี้สินเพื่อกิจการเกษตรอย่างอื่นนอกจากเงินทุนเพื่อซื้อที่ดินบ้าง กรณีนี้ก็คิดว่ามีอยู่ 2 แบบ ที่ควรจะแยกกันพิจารณา กล่าวคือ มีบางกรณีที่เงินกู้สำหรับค่าปุ๋ย, ค่ายาฆ่าแมลงและค่าอาหารสัตว์ ถูกใช้ไปเพื่อขยายการผลิตจริงหรือเงินกู้สำหรับซื้อเครื่องจักรและเครื่องมือเกษตรได้นำมาซึ่งการใช้เครื่องจักรเครื่องมือแบบใหม่ที่มีคุณภาพดีขึ้น กระนั้นยังมีอีกกรณีหนึ่งที่มีการกู้ยืมเงินเพื่อป้องกันการผลิตหดตัว เนื่องจากว่าได้นำเงินส่วนที่ควรใช้จ่ายในกิจการมาเป็นรายจ่ายภายในบ้าน หรือเก็บเงินค่าดำเนินกิจการคืนไม่ได้ครบหรือสะสมเงินค่าเสื่อมราคาเครื่องจักรได้ไม่พอ ทำให้ต้องนำเอาเงินกู้มาเสริมทดแทนมิฉะนั้นจะไม่อาจซื้อเครื่องจักรใหม่ได้

ในกรณีหลังหรือกรณีที่กู้เงินเพื่อชดเชยในส่วนของทุนคงที่ (c) ดังกล่าวจะเห็นชัดว่ามีลักษณะเป็นแบบ "การเงิน" เพื่อการบริโภค เพราะถ้าเพาะปลูกไม่ได้ผลหรือราคาผลผลิตเกษตรตกต่ำ ทำให้ "ทุนตนเอง" ของชาวนาร่อยหรอไปหรือมีรายจ่ายภายในบ้านเพิ่มโดยไม่คาดฝัน ทำให้รายได้จากการเกษตรหรือจากอาชีพพิเศษจะมีจำนวนไม่เพียงพอแล้ว รายได้ของชาวนาติดลบอย่างแน่นอน และเงินที่กู้ยืมมาย่อมถูกใช้เพื่อชดเชยรายได้ที่ติดลบส่วนนี้ ฉะนั้นแม้ชาวนาสามารถพยุงขนาดการผลิตที่มีมาแต่เดิมได้ แต่ในที่สุดการชำระเงินต้นและดอกเบี้ยก็ต้องเกิดจากการกระเบียดกระเสียน

ค่ายังชีพ หรือไม่ก็ต้องทำงานหนักขึ้นเพื่อเพิ่มรายได้พิเศษ เงินกู้แบบนี้จึงไม่ได้เพิ่มรายได้อันใหม่ ดังนั้นชาวนาไม่อาจนำรายได้ดังกล่าวมาชำระหนี้ได้

การใช้เงินกู้แบบแรกมีประสิทธิผลในการเพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่ หรือผลิตภาพของแรงงานซึ่งอาจทำให้รายได้ของครัวเรือนชาวนาสูงขึ้น ฉะนั้นในความหมายนี้มันจึงมีลักษณะเป็นการเพิ่ม"ทุน"เข้าไป กระนั้นมีบางกรณีที่แม้ผลผลิตต่อพื้นที่จะเพิ่มขึ้นแต่ถ้าเรื่องนี้เกิดขึ้นในโครงสร้างที่ประสิทธิผลของการลงทุนที่เพิ่มเข้าไป มีแนวโน้มที่จะลดต่ำลงอยู่ตลอดเวลา การเพิ่มรายได้คงจะเพิ่มขึ้นน้อยมากเมื่อเทียบกับการลงทุนเพื่อเข้าไป (ดังเห็นแล้วในหัวข้อที่ [91]) และแม้ผลิตภาพของแรงงานจะสูงขึ้น แต่ถ้าไม่มีการดูดซับแรงงานส่วนเกินที่เกิดขึ้นจากการเพิ่มผลิตภาพแรงงาน โดยขยายการผลิตในสาขาอื่นหรือขยายงานพิเศษแล้ว รายได้ก็จะไม่เพิ่มขึ้น นอกจากนี้แม้"การเงินทางการเกษตร" จะมีความหมายสำหรับการผลิตขึ้นมาบ้าง ทำให้ชาวนาสามารถนำรายได้ที่เพิ่มขึ้นไปชำระหนี้ แต่ก็ยังไม่มีหลักประกันอยู่ดีว่ารายได้จะเพิ่มขึ้นมากกว่าเงินต้นและดอกเบี้ยเสมอไป เพราะถึงตอนแรกรายได้จะเพิ่มขึ้นมากกว่า แต่เมื่อคำนึงถึงเงื่อนไขทางด้านราคาผลผลิตเกษตรและกรณีที่เพาะปลูกไม่ได้ผลแล้ว จะเห็นว่ากรณีที่รายได้เพิ่มมากกว่านั้นไม่ได้เป็นสิ่งถาวรตลอดไป

[148] จากลักษณะ"การเงิน"เพื่อการบริโภคของหนี้สินครัวเรือนชาวนาข้างต้น ทำให้"การเงินทางการเกษตร" ยากที่จะดำเนินไปตามครรลองของ"การเงิน"สมัยใหม่ได้ตามปกติ คือหากชาวนาชำระเงินต้นกับดอกเบี้ยโดยทำงานหนักขึ้น, กระเบียดกระเสียนค่ายังชีพยิ่งขึ้น หรือต้อง"กินสมบัติเก่า" แล้ว ก็แสดงว่าการให้กู้แก่ชาวนาไม่มีความแน่นอนปลอด-

ภัยเสมอไป ถ้าไม่นับกรณีที่ชาวนาจนตรอกกระทั่งหันไปพึ่งเงินกู้ที่มีดอกเบี้ยแพงมากแล้ว เงินทุนที่ชาวนากู้เพื่อให้ดำเนินกิจการได้ตามปกตินั้น ต้องเป็นเงินกู้ระยะยาวและดอกเบี้ยต่ำ มิฉะนั้นก็ไม่มีทางนำเงินทุนนี้มาใช้ในทางการเกษตร มิหนำซ้ำแต่ละครัวเรือนชาวนายังมีหนี้สินเพียงเล็กน้อยมาก ซึ่งยุ่งยากต่อการดูแลบัญชีหนี้สิน อีกทั้งนอกจากที่ดินแล้วก็ไม่มีหลักทรัพย์อื่นที่มีค่าพอจะใช้ค้ำประกัน เงื่อนไขที่ไม่ค่อยดีเหล่านี้ทำให้สถาบันการเงินสมัยใหม่ที่เรียกร้องต้องการใช้เงินทุนอย่างปลอดภัย และมีลูกค้าเป็นกิจการแบบนายทุนเป็นหลัก ไม่ค่อยเต็มใจให้ครัวเรือนชาวนากู้เงินนัก

สถาบันการเงินสมัยใหม่โดยทั่วไปจำพวกธนาคาร, ทรัสต์และบริษัทประกันจึงแทบไม่ได้แสดงบทบาทที่สำคัญนักในเรื่องของ "การเงินทางการเกษตร" ซึ่งเรื่องนี้ก็คงพอคาดได้ระดับหนึ่งจากตารางที่ 89 ที่เห็นแล้ว แต่ก็ขอให้พิจารณาจาก*ตารางที่ 90* และ*ตารางที่ 91* อีกครั้ง ก่อนอื่น*ตารางที่ 90* นั้น ได้มาจากการสำรวจภาวะหนี้สินของครัวเรือนชาวนา (ที่กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [145]) จะเห็นว่าความสำคัญของธนาคารทั่วไปนั้นมีน้อยมาก ไม่ว่าจะมองจากด้านครัวเรือนชาวนาหรือด้านธนาคารเอง ส่วน*ตารางที่ 91* เป็นสภาพการณ์ในปี 1976 จะเห็นได้ว่าสัดส่วนของธนาคารทั่วไปและบริษัทสินเชื่อ (trust bank) นั้นได้หดตัวเล็กลงกว่าในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 มาก โดยเฉพาะเงินกู้เพื่อการเกษตรนั้นมีสัดส่วนเล็กกว่าเงินกู้เพื่อป่าไม้และประมงเสียอีก ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าในกรณีของประมงและป่าไม้มีการพัฒนาของกิจการขนาดใหญ่แบบนายทุนในระดับหนึ่งแล้วนั่นเอง สรุปแล้ว "การเงินทางการเกษตร" ในความเป็นจริงได้รับการสนับสนุนจากบรรษัทการเงินเกษตรป่าไม้และประมงที่เป็นองค์การของรัฐบาล กับสถาบันการเงินที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมโดยเฉพาะ "กองเงินกลางเกษตรป่าไม้" มากกว่า

ตารางที่ 90

ฐานะของธนาคารทั่วไปในการเงินทางการเกษตร

(หน่วย : ล้านเยน)

	1912	1929	1935
จำนวนทั้งหมดของหนี้สินครัวเรือนชาวนา	746	4,585	4,091
ส่วนที่เป็นหนี้สินกับธนาคาร	131	578	ราวๆ 462
คิดสัดส่วนเป็น %	17.6	12.6	11.3
จำนวนเงินที่ธนาคารทั่วไปให้กู้ทั่วทั้งประเทศ	1,754	7,652	6,584
สัดส่วนที่ให้กู้ต่อการเกษตร (%)	7.5	7.6	7.0

ที่มา : ส่วนที่เป็นหนี้สินครัวเรือนชาวนาจาก "HONPONOGYOYORAN" ประจำปี 1940 หน้า 72 - 76, 108,-114 - 116 "NOGYONENKAN" ประจำปี 1942 หน้า 635 ส่วนที่เป็นจำนวนเงินที่ธนาคารทั่วไปให้กู้จาก "HONPO SHUYO KEIZAITOKEI" หน้า 198 – 222

ตารางที่ 91 : การให้กู้แก่การเกษตรของสถาบันการเงินประเภทต่าง ๆ (เดือนมีนาคม ปี 1976)

(หน่วย : 100 ล้านเยน)

	จำนวนทั้งหมดที่ให้กู้ (A)	การเกษตร (B)	ป่าไม้	ประมง	รวม(c)	B/A %	C/A %
บัญชีธนาคารทั่วประเทศ	887,904	2,105	1,157	3,360	6,622	0.2	0.7
		(1.8)					
ธนาคารในกรุง	181,641	195	280	1,011	1,786	0.1	0.1
		(0.1)					
ธนาคารท้องถิ่น	262,110	1,508	778	1,799	4,085	0.6	1.6
		(1.3)					
trust bank	31,504	10	52	81	143	0.0	0.5
		(0.0)					
ธนาคารสินเชื่อระยะยาว	112,346	92	17	169	608	0.1	0.5
		(0.1)					
mutual financing bank	125,335	754	224	613	1,591	0.6	1.3
		(0.7)					
กองเงินสินเชื่อ	157,210	1,403	356	703	2,162	0.9	1.6
		(1.2)					
สถาบันการเงินของเอกชนอื่น ๆ	153,553	66	116	270	452	0.0	0.3
		(0.1)					
สถาบันการเงินในสาขาการเกษตร	139,980	95,886	977	9,157	106,020	68.5	75.7
		(83.1)					
กองเงินกลางเกษตรป่าไม้	31,663	8,513	977	3,810	13,300	26.9	42.0
		(7.4)					
สหพันธ์สินเชื่อเกษตร	35,432	26,572	—	—	26,572	75.0	75.0
		(23.0)					
สหพันธ์สินเชื่อประมง	3,876	—	—	3,876	3,876	—	100.0
สหกรณ์การเกษตร	67,538	60,801	—	—	60,801	90.0	90.0
		(52.7)					
สหกรณ์ประมง	1,471	—	—	1,471	1,471	—	100.0
บรรษัทการเงินเกษตรป่าไม้ประมง	20,309	15,119	2,539	2,112	19,770	74.4	97.3
		(13.1)					
บลไกรัฐบาลอื่น ๆ	92,156	10	—	189	199	0.0	0.2
		(0.0)					
รวมทั้งหมด	1,576,447	115,343	5,369	16,404	137,116	7.3	8.7
		(100.0)					

ที่มา : "NŌRIN KINYŪTŌKEI" หน้า 6-7.

องค์กรอื่น สถาบันเหล่านี้เป็นสถาบันการเงินพิเศษที่ตั้งขึ้นตามนโยบายรัฐบาลเพื่อมารับผิดชอบ "การเงินทางการเกษตร" โดยตรง

เบื้องหลังข้อเท็จจริงที่ "การเงิน" ตามนโยบายรัฐบาลได้ครองสัดส่วนสำคัญใน "การเงินทางการเกษตร" นี้ คิดว่ามีความสัมพันธ์ดังต่อไปนี้ดำรงอยู่อย่างชัดเจน กล่าวคือ หากปล่อยให้ "การเงินทางการเกษตร" มีลักษณะที่สอดคล้องกับ "การเงิน" แบบสมัยใหม่ได้ยากแล้วจะทำให้ "การเงิน" ที่พึ่งพาพ่อค้าเงินกู้หรือการเล่นแชร์ในหมู่คนที่คุ้นเคยและเครือญาติได้ครองฐานะครอบงำ แต่ "การเงิน" แบบก่อนสมัยใหม่เช่นนี้ไม่เพียงขาดกำลังส่งบ่อนเงินทุนเท่านั้น มันยังมีลักษณะ "ขูดเลือดขูดเนื้อ" ที่ทำให้เกิด "การสลายตัวทางชนชั้นในหมู่ชาวนา "อย่างรุนแรงด้วย การสำรวจของกระทรวงการคลังในปี 1912 ที่กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [145] ก็ได้ชี้ให้เห็นว่า หนี้สินของครัวเรือนชาวนาที่คิดอัตราดอกเบี้ยไม่ถึง 10% มีเพียง *35.2%* ของหนี้สินทั้งหมดเท่านั้น ที่คิดอัตราดอกเบี้ยไม่ถึง 15% มี *44.9%* ของหนี้สินทั้งหมด ที่คิดดอกเบี้ยไม่ถึง 20% มี *15.6%* ของหนี้สินทั้งหมด และที่คิดอัตราดอกเบี้ยเกิน 20% มี *4.3%* ของหนี้สินทั้งหมด จากการสำรวจในปี 1935 สัดส่วนของอัตราดอกเบี้ยก็ยังเป็น 63%, 30% และ 7% ตามลำดับ ในปี 1912 นั้น ธนาคารคิดดอกเบี้ยเงินกู้ 9% ปัจเจกบุคคลคิด 19% และสหกรณ์และอุตสาหกรรมคิด 11% ซึ่งเมื่อเทียบกับอัตราดอกเบี้ยในปี 1935 ที่ธนาคารทั่วไปคิด 8.4% ธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรมคิด 6.3% และธนาคารเกษตรอุตสาหกรรมคิด 7.2% แล้ว จะเห็นว่าชาวนามีปัญหาเรื่องดอกเบี้ยแพงขึ้น

แต่ก็เพราะอย่างที่ได้ทำให้กระจ่างแล้ว (ในหัวข้อที่ [147]) ว่าหนี้สินของครัวเรือนชาวนาส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นแบบ "การเงินเพื่อการ

บริโภค" ฉะนั้น เมื่อตกอยู่ในวังวนของหนี้สินนี้ก็ยากจะหลุดออกมาได้โดยง่าย ส่วนมากดอกเบี้ยมักทับถมทวีคูณเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนในที่สุดชาวนาต้องสูญเสียทรัพย์สินที่ตนเองมีอยู่ให้เจ้าหนี้ไป ยิ่งกว่านี้ในช่วงก่อนปฏิรูปที่ดินทรัพย์สมบัติที่ชาวนามีอยู่และมีค่าพอจะค้ำประกันเงินกู้ก็มีแต่ที่ดินเท่านั้น หนี้สินจึงเป็นปัจจัยใหญ่ที่สุดซึ่งทำให้มีการกระจุกตัวในกรรมสิทธิ์ที่ดินยิ่งขึ้น เจ้าที่ดินส่วนมากในญี่ปุ่นได้ใช้วิธีนี้สะสมที่ดินมาตั้งแต่กลางสมัยโตกุงาว่า (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [130]) นอกจากเจ้าที่ดินเหล่านี้ก็ยังมีสถาบันการเงิน เช่น ธนาคารที่ได้รับกรรมสิทธิ์ที่ดินจากการหลุดจำนองจนกลายเป็น "เจ้าที่ดินที่เป็นธนาคาร" (GINKŌCHINUSHI) ไป จากการประมาณโดยด๊อกเตอร์โทบาตะได้ความว่าในปี 1933–1934 ธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรม, ธนาคารเกษตร, ธนาคารพานิชย์, ธนาคารออมสินและสหกรณ์อุตสาหกรรม รับจำนองที่ดินไว้ถึง 716,000 CHŌ (12% ของพื้นที่เพาะปลูก) ซึ่งค่าเช่าที่ดินเหล่านี้จะตกไปอยู่ในมือของธนาคารในที่สุด เพราะฉะนั้นธนาคารพวกนี้จึงเป็นเจ้าที่ดินขนาดยักษ์ในความเป็นจริง นอกจากนี้ธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรมยังมีกรรมสิทธิ์ในที่นาในปี 1936 อยู่ 1,218 CHŌ และธนาคารเกษตร (16 แห่งมีอยู่ 1,593 CHŌ ซึ่งสิ่งนี้เป็นด้านกลับของ *"การกลายไปเป็นกรรมาชีพ"* ของชาวนาญี่ปุ่นนั่นเอง

ความรุดหน้าของ "การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา" หรือการขยายตัวของ *"ความสัมพันธ์แบบเช่าทำ"* เช่นนี้ มิได้เป็นปัญหาเกษตรที่สำคัญเท่าใดนักในขั้นตอนเสรีนิยมเพราะว่าในเวลานั้นปัญหานี้ไม่มีความจำเป็นถึงขั้นที่จะผลักดันรัฐบาลให้เคลื่อนไหวในทางนโยบายและปัญหานี้ก็ยังไม่ได้มี "ลักษณะที่ต้องเป็น" ในทางประวัติศาสตร์ด้วย

แต่พอถึงขั้นตอนจักรวรรดินิยมซึ่งนโยบายปกป้องชาวนาเป็นที่เรียกร้องต้องการโดยทั่วไป สภาพการณ์ก็เปลี่ยนไป ในกรณีญี่ปุ่นกระบวนการที่เป็นรูปธรรมของการใช้นโยบายปกป้องชาวนาทางด้าน "การเงิน" ปรากฏตัวในรูปการที่ค่อนข้างซับซ้อนมาก (ดังจะเห็นในหัวข้อที่ [149]) สรุปได้ว่า มีการตั้งสถาบันการเงินพิเศษจำเพาะขึ้นรองรับนโยบาย "การเงินทางการเกษตร" และปล่อยเงินกู้ระยะยาวซึ่งมีดอกเบี้ยต่ำเพื่อให้ชาวนาได้กู้โดยง่ายโดยผ่านสถาบันการเงินดังกล่าว แต่นโยบายการเงินนี้จะครอบครองปริมณฑลของ "การเงินทางการเกษตร" อย่างรอบด้านโดยทันทีก็หาไม่ แม้เราเห็นแล้วว่ามีความพยายามที่จะทำเช่นนี้มากขึ้นตามความหนักหน่วงที่เพิ่มขึ้นของปัญหาการเกษตร และ "การเงิน" แบบก่อนทันสมัยเองก็ค่อย ๆ ถูกขจัดออกไปก็ตาม แต่ตราบใดที่ "การเงินทางการเกษตร" ยังมีลักษณะเป็น "การเงิน" เพื่อการบริโภค ตราบนั้น "การเงิน" แบบก่อนทันสมัยก็ไม่มีวันหมดไปได้สิ้นเชิง ฉะนั้น "การเงินทางการเกษตร" ในญี่ปุ่นจึงคลี่คลายออกมาในรูปที่มีการแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย ระหว่างฝ่าย "การเงิน" ตามนโยบายรัฐบาล กับฝ่าย "การเงิน" ก่อนทันสมัยโดยที่ ฝ่ายแรกค่อย ๆ มีบทบาทมากขึ้นกว่าฝ่ายหลังตามลำดับ

[149] ในที่นี้เราคงไม่อาจพิจารณารายละเอียดเกี่ยวกับพัฒนาการของสถาบันการเงินพิเศษจำเพาะทางด้านการเกษตร แต่ถ้าดูคร่าว ๆ จะได้ว่าจุดเริ่มต้นของสถาบันการเงินเช่นนี้คือ การก่อตั้งธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรมญี่ปุ่น (KANGIN) ตามกฎหมายธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรมญี่ปุ่นในปี 1896 กับธนาคารเกษตร (NŌGIN) ที่ตั้งขึ้นในแต่ละจังหวัดตามกฎหมายธนาคารเกษตรของปีเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีธนาคารบุกเบิกเกาะ

ฮอกไกโด (TAKUGIN) ซึ่งก่อตั้งตามกฎหมายธนาคารบุกเบิกเกาะฮอกไกโด อันมีลักษณะพิเศษกว่าที่อื่นในปี 1900 แนวคิดเรื่องการก่อตั้ง "ธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรม" นี้มีมาตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 1880 แต่ปรากฏเป็นจริงหลังจากที่เกิดสงครามระหว่างญี่ปุ่นกับราชวงศ์เช็งของจีน ธนาคารแห่งนี้ส่วนใหญ่หาทุนระยะยาวโดยการออกพันธบัตรธนาคาร และการให้กู้สำหรับการจำนองอสังหาริมทรัพย์แก่ "กลุ่มองค์กรสาธารณะ" เป็นหลัก ในตอนแรกที่เพิ่งก่อตั้ง มีจุดประสงค์ว่าจะให้กู้เพื่อพัฒนาและปรับปรุงอุตสาหกรรม, เกษตรกรรมและประมง แต่เพราะว่าการให้กู้ด้วยการจำนองพันธบัตรแก่ภาคอุตสาหกรรมนั้น มี "ธนาคารกระตุ้นอุตสาหกรรมญี่ปุ่น" ซึ่งเป็นธนาคารพิเศษเช่นกันทำหน้าที่อยู่แล้ว ในความเป็นจริง "ธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรม" จึงเป็นธนาคารหลักที่รับผิดชอบทางด้าน "การเงิน" สำหรับการเกษตร, ป่าไม้, และประมงแทน แต่ประวัติของ "ธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรม" หลังจากนั้นก็มิใช่เป็นประวัติศาสตร์แห่งการพัฒนาสถาบันการเงินทางการเกษตรเสมอไป เพราะถึงกล่าวจากด้านของ "ระบบ" เองก็ปรากฏว่าในปี 1911 รัฐบาลได้ยกเลิกข้อจำกัดที่กำหนดให้ธนาคารลงทุนเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับการเกษตร, อุตสาหกรรมและประมง ในปี 1910 รัฐบาลยินยอมให้ธนาคารรับฝากเงิน, ซื้อลดตั๋วเงิน, ให้กู้เงินระยะสั้นหรือแม้แต่ให้ลูกค้าเบิกเงินเกินบัญชีได้ในปี 1917 "*ธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรม*" จึงมีลักษณะเป็นธนาคารพาณิชย์ยิ่งขึ้น และมีลักษณะเป็น "ธนาคารอสังหาริมทรัพย์" มากกว่าเป็น "ธนาคารลงทุนการเกษตร" สัดส่วนของ "ธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรม" ในการจ่ายเงินกู้ที่ไร้หลักประกันจำนองมีราว ๆ 9.6% ในปี 1926 ซึ่งไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นสัดส่วนที่มากนัก และถ้าดูสัดส่วนที่ให้กู้แก่การเกษตรในการให้กู้ทั้งหมดของธนาคาร

ตารางที่ 92

การให้กู้แก่การเกษตรในการให้กู้ทั้งหมดของธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรม

(หน่วย : พันเยน)

	จำนวนให้กู้ระยะยาวทั้งหมด	ให้กู้แก่เกษตรกร (มีการจำนอง)	ให้กู้แก่กลุ่มองค์กรเกษตร (ไม่มีจำนอง)	รวม
1897	1,376	343	207	550
	(100.0)	(24.9)	(15.0)	(39.9)
1907	36,794	13.055	5,375	18,430
	(100.0)	(35.5)	(14.6)	(50.1)
1917	223,769	63,369	42,591	105,960
	(100.0)	(28.3)	(19.0)	(47.3)
1927	800,963	164,146	148,082	312,228
	(100.0)	(20.5)	(18.5)	(39.0)
1937	1,229,391	315,890	173,980	489,870
	(100.0)	(25.7)	(14.1)	(39.8)
1946	2,168,047	125,904	93,454	219,358
	(100.0)	(5.8)	(4.3)	(10.1)

ที่มา : "NIHONKANGYŌGINKŌTŌKEISHIRYŌ" ปี 1953 หน้า 22,32,34 – 37 ตัวเลขตั้งแต่วันที่ 19 เดือนสิงหาคม

ส่งเสริมอุตสาหกรรม จะเป็นดังตารางที่ 92 ซึ่งเห็นได้ว่าแม้ยอดเงินกู้สำหรับการเกษตรในปี 1907 ที่มีจำนวนสูงสุดก็ยังเป็นเพียง 50% ของเงินกู้ทั้งหมดเท่านั้น (ขนาดรวมการให้กู้แก่ "กลุ่มองค์กรสาธารณะ" ด้วยแล้ว) มิหนำซ้ำสัดส่วนดังกล่าวยังมีแนวโน้มลดลง และการให้กู้แก่ "กลุ่มองค์กรสาธารณะ" ก็เป็นการให้กู้โดยใช้เงินทุนในส่วนที่เป็นเงินฝากของกระทรวงการคลังจึงไม่อาจเรียกได้ว่านี่เป็นกิจกรรมของธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรมเท่านั้น

เกี่ยวกับการให้กู้เงินแก่ปัจเจกบุคคลที่มิใช่กลุ่มองค์กรนั้น ธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรมถือหลักว่า ผู้กู้จะต้องมีหลักประกันจำนองในรูปของอสังหาริมทรัพย์ ยิ่งกว่านั้นผู้กู้มักเป็นลูกค้ารายใหญ่ดังนั้นผู้ที่จะสามารถใช้เงินทุนของ "ธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรม" นี้ได้ จึงจำกัดเฉพาะพวกเจ้าที่ดินขนาดค่อนข้างใหญ่เท่านั้น ต่อมาตั้งแต่ปี 1901 มีการใช้ระบบตัวแทนให้กู้โดยผ่านธนาคารเกษตร จึงทำให้ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้บรรเทาลงบ้าง กระนั้นผู้ที่สามารถใช้เงินทุนของ "ธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรม" อย่างมากก็เพียงเพิ่มพวกชาวนาที่ทำกินบนที่ดินของตนเอง "ระดับบน" เข้าไปอีกเท่านั้น เมื่อเจ้าที่ดินกลายเป็นกาฝากมากขึ้นเรื่อย ๆ "ธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรม" จึงต้องห่างเหินจาก "การเงินทางการเกษตร" ด้วยฉะนั้นนอกจากการให้กู้แก่กลุ่มองค์กรแล้วธนาคารแห่งนี้จะมีลักษณะเป็นธนาคารสินเชื่อระยะยาวที่ให้กู้เงินระยะยาวแก่กิจการนอกภาคเกษตรเสียมากกว่า

ต่อไปเป็นเรื่องเกี่ยวกับ "ธนาคารเกษตร" ธนาคารนี้ตั้งขึ้นในทุกๆ จังหวัด โดยมีจุดประสงค์เพื่อสนับสนุนการลงทุนการเกษตรรายย่อย ๆ ในระดับท้องถิ่น "ธนาคารเกษตร" ก็เหมือนกับ "ธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรม" กล่าวคือ จะดำเนินกิจการเหมือนธนาคารพานิชย์ยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ

เพียงแต่ว่าในกรณีของ "ธนาคารเกษตร" จะดำเนินกิจการแบบธนาคารพานิชย์ได้ยากกว่า "ธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรม" โดยเฉพาะในจังหวัดเล็กๆทั้งนี้เพราะมีขอบเขตในการดำเนินงานที่จำกัด ทำให้ยากแก่การออกพันธบัตรและลูกค้าที่จะเป็นผู้กู้ก็มีไม่เพียงพอด้วย สิ่งนี้ทำให้ตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 มีคนพูดกันมากขึ้นถึงการรวมธนาคารเกษตรและธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรม และในปี 1921 ได้มีการออกกฎหมายที่อนุญาตให้มีความเป็นไปได้ที่จะรวมทั้ง 2 ธนาคาร เข้าด้วยกัน ตั้งแต่นั้นมาธนาคารเกษตรบางส่วนจึงกลายเป็นสาขาของธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรม ทำให้ธนาคารเกษตร 46 แห่งในตอนแรก ลดจำนวนเหลือเพียง 19 แห่งในปี 1931 และเมื่อถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ความจำเป็นในการควบคุม "การเงิน" ทำให้เกิดนโยบายที่กระตุ้นการรวมตัวกันดังกล่าวยิ่งขึ้น ผลก็คือธนาคารเกษตรทั้งหมดได้ถูกรวมเข้ากับธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรมในปี 1944 เนื่องจากธนาคารเกษตรเองไม่ได้ให้เงินกู้แก่กลุ่มองค์กร เงินกู้ดังกล่าวจึงขาดลักษณะที่เป็นไปเพื่อการเกษตรยิ่งกว่าธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรม แม้ว่าผู้ที่สามารถใช้เงินทุนนี้จะเป็นผู้กู้รายย่อยกว่าผู้กู้ของธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรมก็จริง แต่ถึงกระนั้น ผู้ที่สามารถใช้เงินทุนนี้ก็ถูกจำกัดอยู่เฉพาะพวกเจ้าที่ดินกับพวกชาวนาที่ทำกินบนที่ตนเอง "ระดับบน" บางส่วนเท่านั้น ธนาคารนี้จึงมีชะตากรรมที่จะต้องถูกปฏิเสธเหตุผลในการดำรงอยู่ไป

จากที่กล่าวแล้วเห็นได้ว่าธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรมกับธนาคารเกษตรเป็นตัวแทนในขั้นตอนที่ 1 ของประวัติศาสตร์แห่งสถาบันการเงินทางการเกษตร ที่ตั้งขึ้นตามนโยบายของรัฐบาลญี่ปุ่น แต่แม้จะตั้งธนาคารพิเศษจำเพาะเช่นนี้ขึ้นมา มันก็มิได้มีบทบาทที่สำคัญมากต่อ "การเงินทาง

การเกษตร" กลับค่อย ๆ เปลี่ยนสีแปรธาตุห่างเหินจาก "การเงินทางการเกษตร" หลังจากเพิ่งก่อตั้งได้ไม่นานนัก ซึ่งเรื่องนี้ก็มีเหตุผลอธิบายได้เช่นกัน กล่าวคือในช่วงหลังสงครามระหว่างญี่ปุ่นกับราชวงศ์เช็งของจีน ที่ทั้ง 2 ธนาคารได้ก่อตั้งขึ้นนั้นพอดีเป็นระยะที่ทุนนิยมญี่ปุ่นโดยทั่วไปยังอยู่ในขั้นตอนเสรีนิยมอันเป็นขั้นตอนที่นโยบายการเกษตรแบบ "นโยบายสังคม" ยังไม่มีโอกาสถูกนำออกมาใช้ และสำหรับการเกษตรแล้วช่วงนี้เป็นระยะที่ญี่ปุ่นได้เปลี่ยนเป็นประเทศที่นำเข้าอาหารทำให้การเพิ่มผลผลิตการเกษตรภายในประเทศเริ่มกลายเป็นปัญหาขึ้น จะว่าไปแล้วธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรมกับธนาคารเกษตรจึงถูกตั้งขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการอันนี้เอง การที่ธนาคารเหล่านี้มุ่งหมายที่จะให้ทุนแก่ภาคเกษตรโดยให้เงินกู้แก่เจ้าที่ดินที่มีขนาดกิจการใหญ่ถึงระดับหนึ่งเป็นหลักนั้น ก็เป็นเรื่องธรรมดา เพราะอย่างที่กล่าวแล้ว (ในหัวข้อที่ [130]) ว่า เจ้าที่ดินขณะนั้นยังมีบทบาทในการเพิ่มผลิตภาพ ในแง่ของการปรับปรุงคุณภาพที่ดิน, การปรับปรุงและเผยแพร่เทคนิคการเกษตรอยู่ (แม้พวกเขาเริ่มจะค่อยๆ ทิ้งกิจการเกษตรไปก็ตาม) ดังนั้นการให้ทุนที่จำเป็นแก่เจ้าที่ดินเหล่านี้หรือกลุ่มองค์กรที่เจ้าที่ดินพวกนี้สังกัดจึงมีเงื่อนไขที่จะทำให้เป้าหมายของนโยบายสามารถบรรลุได้ระดับหนึ่ง

ด้วยเหตุนี้ทั้งธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรมและธนาคารเกษตร จึงถูกตั้งขึ้นเป็นธนาคารพิเศษตามกฎหมายพิเศษที่ออกมาโดยเฉพาะ และยังได้รับสิทธิพิเศษที่ธนาคารทั่วไปไม่มีในการออกพันธบัตรได้ ในกรณีของธนาคารเกษตรทางจังหวัดจะออกทุนด้วยส่วนหนึ่งและทางรัฐบาลกับจังหวัดจะคอยควบคุมดูแลเจ้าหน้าที่ตลอดจนการบริหารของธนาคารแห่งนี้ ฉะนั้นในความหมายนี้ธนาคารเกษตรจึงเป็นสถาบัน "กึ่งรัฐกึ่งเอกชน" แม้มีรูปแบบภายนอกเป็นบริษัทหุ้นส่วนที่จะต้องดำเนินกิจกรรมให้เลี้ยงตนเองได้ ตอน

นั้นทั้ง 2 ธนาคารยังใช้นโยบายที่ค่อนข้างจะเสรีนิยมอยู่ แต่การใช้นโยบายเช่นนี้ขณะเดียวกันก็สร้างขีดจำกัดให้แก่ธนาคารทั้งสองด้วย คือทำให้ต่างผลักทิ้งจากการให้กู้แก่ภาคเกษตรที่มีกำไรน้อย หันไปให้เงินกู้แก่ภาคอุตสาหกรรมที่ได้ผลประโยชน์มากกว่าแทน ยิ่งกว่านั้นในช่วงหลังสงครามญี่ปุ่น–รัสเซียโดยเฉพาะช่วงปั่นป่วนทางเศรษฐกิจปี 1907 ที่เริ่มเกิดความปั่นป่วนทางการเกษตรและเจ้าที่ดินได้กลายเป็นกาฝากยิ่งขึ้นนั้น นโยบายเกษตรก็เริ่มมีแนวโน้มที่จะมีลักษณะเป็น "นโยบายสังคม" ยิ่งขึ้น ทำให้การเข้าไปดูแลจัดการช่วยเหลือพวกชาวนาโดยตรงกลายเป็นภารกิจของรัฐบาลขึ้นมา ภายใต้สภาวะเช่นนี้บทบาทของธนาคารทั้งสองที่หวังผลจากการให้เจ้าที่ดินกู้เงินไปลงทุนในการเกษตรโดยจำนองอสังหาริมทรัพย์ก็เริ่มใช้การแทบไม่ได้ เพราะหวังไม่ได้ว่าลูกค้ารายใหญ่ที่จำนองอสังหาริมทรัพย์จะนำเงินทุนนั้นไปใช้ในการเกษตรอีก และการทำเช่นนี้ก็ไม่อาจสนองความต้องการในทางนโยบายเกษตรได้หมดด้วย ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาธนาคารทั้งสองจึงหันไปเอาเงินทุนส่วนที่เป็นเงินฝากของกระทรวงการคลังหรือเงินทุนการคลังมาใช้ในการเกษตร โดยให้กู้แก่กลุ่มองค์กรแบบไม่ต้องมีการจำนอง แต่การทำแค่นี้ยังตอบสนองต่อข้อเรียกร้องทางด้านนโยบายเกษตรได้ไม่เพียงพอ ดังนั้น จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงในนโยบายการเงินทางการเกษตร

[150] ภายใต้สภาวะที่ธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรมกับธนาคารเกษตรลดบทบาทของ "การเงินทางการเกษตร" ลงนั้น ได้มีสิ่งอื่นเข้ามามีบทบาทแทนนั่นคือ สหกรณ์อุตสาหกรรม (SANGYŌKUMIAI) หรือสหกรณ์การเกษตร เกี่ยวกับเรื่องพัฒนาการของสหกรณ์อุตสาหกรรมนั้นเรากล่าวแล้วในบทที่ 3 (หัวข้อที่ [114]) ว่า ตอนแรกมีจุดประสงค์เพื่อ

ดำเนินธุรกิจสินเชื่อภายหลังการแก้กฎหมายในปี 1906 จึงสามารถดำเนินกิจการอื่นทางด้านเศรษฐกิจควบคู่กันไป ตอนแรก ๆ องค์การของสหกรณ์อุตสาหกรรมยังมีขนาดที่จำกัดมาก และงานด้านสินเชื่อก็ทำไปโดยมีธนาคารเกษตรเป็นธนาคารแม่ ทำให้มิได้มีบทบาทเท่าใดนัก กิจกรรมของสหกรณ์อุตสาหกรรมเริ่มแสดงบทบาทอย่างจริงจังตั้งแต่ปี 1910 ที่แต่ละจังหวัดได้ตั้งสหกรณ์สินเชื่อขึ้นมาและเมื่อมีกระบวนการรวมตัวกันระหว่างธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรมกับธนาคารเกษตร ทำให้ธนาคารเกษตรย่อย ๆ ผละทิ้งจาก "การเงินทางการเกษตร" "กองเงินกลางสหกรณ์อุตสาหกรรม" ก็ได้รับการก่อตั้งขึ้นในปี 1923 ในฐานะที่เป็น "สถาบันการเงินตามระบบ" ของส่วนกลาง และอย่างที่กล่าวแล้ว (ในหัวข้อที่ [114]) ว่า พัฒนาการอย่างจริงจังของสหกรณ์เกษตรเริ่มต้นตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 ฉะนั้นจะว่าไปแล้วการที่กิจการสินเชื่อเพิ่งจะเข้ารูปเข้ารอยในช่วงนี้ก็เป็นของธรรมดาอยู่เอง

การที่ "การเงินทางการเกษตร" กระจุกตัวอยู่ที่สถาบันการเงินสายสหกรณ์เกษตรนี้ที่จริงมีเหตุผลอยู่เหมือนกัน กล่าวคือ *ประการที่ 1* เนื่องจากมีสหกรณ์ในแต่ละหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการระดับย่อย ๆ โดยถือหลักว่าผู้กู้ต้องเป็นสมาชิกสหกรณ์ ฉะนั้นสถาบันการเงินอันนี้ สำหรับพวกชาวนาแล้วจึงเป็นสิ่งที่ใกล้ชิดกับพวกเขามาก และถ้ามองจากตัวผู้ให้กู้เองก็สามารถเข้าใจสภาพสินเชื่อหรือสภาพเศรษฐกิจของผู้กู้ได้ถูกต้อง ทำให้ง่ายที่จะดูแลภาวะหนี้สินการปล่อยสินเชื่อรายย่อย ๆ จึงทำได้ง่ายขึ้น *ประการที่ 2* เนื่องจากสหกรณ์เกษตรมิได้มีเป้าหมายที่จะแสวงหากำไร จึงสามารถประหยัดรายจ่ายและลดอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ให้ต่ำลงได้ และหากดำเนินธุรกิจอื่นด้วย

มันก็สามารถปรับการให้กู้ การระดมเงินฝากให้สอดคล้องกับธุรกิจดังกล่าวได้เช่น โอนเงินค่าผลผลิตเกษตรไปเข้าบัญชีเงินฝากของชาวนาโดยตรง หรือหักค่าซื้อวัสดุต่าง ๆ ของครัวเรือนชาวนาจากบัญชีเงินกู้เป็นต้น *ประการที่ 3* ลักษณะของ "การเงิน" แบบสหกรณ์การเกษตรเช่นนี้ เปิดทางให้แก่การดำเนินการตามนโยบาย "การเงินทางการเกษตร" ของรัฐบาล และกระตุ้นการขยายตัวของ "การเงินตามระบบสหกรณ์" คำว่า นโยบายการเงินในกรณีนี้มีอยู่ 2 ด้าน ที่เกี่ยวข้องกันอย่างแน่นแฟ้น แต่ก็ควรแบ่งแยกการพิจารณาออกจากกันคือ ด้านที่อำนวยความสะดวกให้สถาบันการเงินทางการเกษตรสามารถปล่อยเงินทุนที่การเกษตรจะกู้โดยง่าย กับด้านที่เหมือนกับเป็นเงินอุดหนุนเพื่อบรรลุเป้าหมายทางนโยบายที่แน่นอนชัดเจนอันหนึ่ง ๆ แต่ไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตามเมื่อถึงขั้นตอนจักรวรรดินิยมแล้ว ก็ล้วนต้องเป็นนโยบายปกป้องชาวนาโดยต้องดำเนินการกับพวกชาวนาโดยตรง เมื่อเป็นเช่นนี้ธนาคารที่หวังผลกำไรโดยการรับจำนองอสังหาริมทรัพย์อย่างธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรมกับธนาคารเกษตร ย่อมไม่สามารถทำหน้าที่นี้ได้อย่างเต็มที่ จึงเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องเสริมความเข้มแข็งให้แก่สหกรณ์การเกษตรและใช้มันตามแนวนโยบายการเงินดังกล่าว นอกจากวิธีต่าง ๆ ข้างต้น (อย่างเช่น การส่งเสริมสถาบันการเงินตามระบบสหกรณ์ การที่รัฐบาลร่วมออกทุนก่อตั้ง "กองเงินกลางสหกรณ์อุตสาหกรรม" ช่วยทางด้านภาษี, ใช้ระบบโอนเงินเข้าบัญชีเงินฝากในกรณีซื้อสินค้าเกษตร ฯลฯ) ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น เงินทุนที่เป็นเงินฝากของกระทรวงการคลังยังได้ไหลจากธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรมไปอยู่ในมือของ "กองเงินกลางสหกรณ์อุตสาหกรรม" ด้วย ต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เงิน

ทุนจากบรรษัทการเงินเกษตรป่าไม้และประมงก็ดี เงินทุนจากบัญชีงบพิเศษสำหรับเป็น "กองทุนผู้บุกเบิก" ก็ดี รวมทั้ง "การเงิน" ประเภทต่าง ๆ (อย่างเช่น เงินทุนเพื่อทำให้การเกษตรทันสมัย) ก็ดีต่างได้ถูกนำมาใช้โดยผ่านสหกรณ์การเกษตรทั้งนั้น มาตรการเหล่านี้ล้วนตอบสนองการกลายเป็น "นโยบายสังคม" ของนโยบายการเกษตรในขั้นตอนจักรวรรดินิยมนั่นเอง (ดังจะเห็นในหัวข้อที่ [156]) เหตุนี้ "การเงินตามระบบสหกรณ์" จึงเป็นแกนกลางของ "การเงินทางการเกษตร" ไปในที่สุด (ดังเห็นแล้วในหัวข้อที่ [148])

[151] แต่พัฒนาการของ "การเงินตามระบบสหกรณ์" หาได้แก้ปัญหาเกี่ยวกับ "การเงินทางการเกษตร" ให้ตกไปกลับมีความขัดแย้งภายในมากขึ้นตลอดเวลา ซึ่งในเรื่องแรกก็คือ แม้สหกรณ์เกษตรจะเป็นองค์การร่วมกันของสมาชิกสหกรณ์ที่มีความใกล้ชิดกับผู้กู้ และสามารถตอบสนองอุปสงค์ในเงินทุนของชาวนาได้ดีกว่าธนาคารก็จริง แต่เพราะว่าถึงอย่างไรสหกรณ์การเกษตรยังเป็นองค์การที่เอาเงินฝากของสมาชิกมาปล่อยให้กู้ จึงต้องคำนึงถึงเรื่องความปลอดภัยเป็นอันดับแรก ยิ่งกว่านี้เจ้าหน้าที่ของสหกรณ์การเกษตรไม่ได้เป็นนักการเงินมืออาชีพส่วนใหญ่เป็นมือสมัครเล่นที่ได้รับเลือกตั้งมาจากสมาชิก ฉะนั้นถ้าสหกรณ์การเกษตรคำนึงถึงความปลอดภัยในการให้กู้ดังกล่าวแล้ว ก็มักไม่ค่อยกล้าปล่อยเงินกู้จนมีลักษณะ "ปอดแหก" เกินความจำเป็น กล่าวคือสหกรณ์มักไม่ค่อยเต็มใจให้ชาวนา "ระดับล่าง ๆ" ที่ไม่ค่อยมีเครดิตกู้เงินขณะเดียวกันก็มีแนวโน้มหลีกเลี่ยงการให้กู้เงินแก่ลูกค้ารายใหญ่ ๆ เพื่อกระจายความเสี่ยง (โดยอ้างว่าขัดกับ

หลักการ "เสมอภาค" ของสหกรณ์) "การเงิน" ของสหกรณ์การเกษตร จึงมีลักษณะเป็นแบบ "ครึ่ง ๆ กลาง ๆ" ที่ไม่สามารถตอบสนองทั้งความต้องการเงินทุนของชาวนาจนที่ขัดสน และต้องการความช่วยเหลือจริงๆ และไม่สามารถตอบสนองความต้องการของชาวนาที่มีพลังถีบตัวขึ้นสูงที่ต้องการขยายการลงทุนทางการเกษตรอย่างกระตือรือร้น

อีกประการหนึ่ง สหกรณ์การเกษตรต้องแข่งขันกับธนาคารและกรมไปรษณีย์ในเรื่องระดมเงินฝาก ทำให้โดยทั่วไปดอกเบี้ยเงินฝากของสหกรณ์เกษตรมักสูงกว่าดอกเบี้ยเงินฝากของธนาคารพาณิชย์เล็กน้อย ซึ่งเพียงแค่นี้ก็ทำให้ค่าโสหุ้ย (cost) ของเงินทุนของสหกรณ์การเกษตรสูงขึ้นอยู่แล้ว ยิ่งไปกว่านี้สหกรณ์การเกษตรยังมีสัดส่วนของเงินฝากประจำสูงกว่าของที่อื่นโดยสัมพัทธ์ และการให้กู้เฉพาะลูกค้ารายย่อยก็ยิ่งทำให้มีค่าใช้จ่ายในด้านธุรการมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเพิ่มค่าโสหุ้ยของสหกรณ์ทั้งสิ้น นอกจากนี้ในกรณีที่กิจการด้านอื่นของสหกรณ์การเกษตรโดยเฉพาะธุรกิจด้านซื้อขายไม่สามารถเลี้ยงตนเองได้ สหกรณ์การเกษตรก็มักจะเอาส่วนกำไร(margin) จากธุรกิจสินเชื่อไปชดเชยแทน ทำให้ธุรกิจสินเชื่อมีจุดคุ้มทุนสูงขึ้นไปอีก เมื่อปัจจัยเหล่านี้รวมตัวกันจะผลักดันให้ดอกเบี้ยเงินกู้ของสหกรณ์เกษตรแพงขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก ซึ่งหมายความว่าชาวนาผู้กู้จะต้องแบกรับภาระดอกเบี้ยเงินกู้ที่หนักหน่วงขึ้น นี่จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ "การเงินตามระบบสหกรณ์" ไม่อาจตอบสนองความต้องการของชาวนาได้

ขีดจำกัดของ "การเงินตามระบบสหกรณ์" ข้างต้นปรากฏตัวในรูปการที่ว่ามีกลุ่มครัวเรือนชาวนาจำนวนค่อนข้างน้อยมากที่สามารถใช้บริการเงินกู้ของสหกรณ์การเกษตร ถ้าดูเรื่องนี้ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 จะเป็นดังตารางที่ 93 จากตารางนี้จะเห็นได้ว่าผู้ใช้บริการสินเชื่อของ

ตารางที่ 93

สภาพการใช้บริการของสหกรณ์สินเชื่อ

(ปี 1932) I

(เฉลี่ยต่อ 1 สหกรณ์)

	จำนวนสมาชิก	เงินกู้ (เฉลี่ยต่อ 1 คน)		เงินออม (เฉลี่ยต่อ 1 คน)	
	คน	เยน	เยน	เยน	เยน
เจ้าที่ดิน	11.9	12,683	(1,066)	19,522	(1,641)
ผู้ทำกินบนที่ของตน	80.5	30,681	(381)	28,417	(353)
ผู้ทำกินบนที่ของตนเป็นหลัก	119.6	33,268	(278)	26,392	(221)
ผู้ที่เช่าที่เขาทำ	76.3	10,022	(131)	7,876	(103)
อื่น ๆ	50.8	20,622	(406)	25,167	(495)
รวม	339.3	110,275	(325)	107,374	(316)

ที่มา : KONDŌ YASUO "NIHONNŌGYŌ KEIZAIRON" ปี 1942 หน้า 192
การคำนวณตัวเลขเฉลี่ยต่อ 1 คน เป็นของผู้อ้าง

สหกรณ์อุตสาหกรรมส่วนใหญ่คือ เจ้าที่ดินกับพวกที่ทำกินบนที่ตนเอง ส่วนชาวนาเช่าได้ใช้บริการในสัดส่วนที่น้อยมาก ยิ่งเมื่อคำนึงว่าชาวนาเช่าจำนวนมากในขณะนั้นไม่ได้เป็นสมาชิกสหกรณ์ ก็ยิ่งจะเห็นแนวโน้มดังกล่าวชัดขึ้น

เรื่องนี้ถ้ากล่าวจากด้านตรงข้ามจะหมายความว่า ระดับการพึ่งพาต่อ "การเงินแบบก่อนทันสมัย" จะมีมากขึ้นในหมู่ครัวเรือนชาวนาที่มีเครดิตต่ำอย่างพวกชาวนาเช่าหรือชาวนาผู้เช่าทำเป็นหลัก ขอให้ดู*ตารางที่ 94* กับ 95 เป็นตัวอย่างประกอบ ตารางที่ 94 มาจากการสำรวจภาวะหนี้สินครัวเรือนชาวนาที่กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [145] จะเห็นว่าในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น สัดส่วนของพ่อค้าเงินกู้, แชร์และ "อื่น ๆ" (ซึ่งคงเป็นพ่อค้าและบุคคลที่บั่จเจกไม่ได้เป็นพ่อค้าเงินกู้) มีสูงมาก รวมแล้วได้ถึง 60–70% ของยอดเงินกู้ทั้งหมด ขณะเดียวกันแม้ "การเงินตามระบบสหกรณ์" จะมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นแต่ก็ยังอ่อนแออยู่ จากพื้นฐานของตารางนี้เมื่อหันไปพิจารณา*ตารางที่ 95* จะพบว่า (1) แม้ช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 "การเงินแบบก่อนทันสมัย" ก็ยังมีสัดส่วนสูงอยู่ดี ถ้ารวมส่วนของ "สหกรณ์จัดการหนี้สิน" ด้วย จะเกินครึ่งทีเดียว (2) แนวโน้มอันนี้เห็นได้ชัดที่สุดในกลุ่มชาวนาที่เช่าที่ทำเป็นหลัก ถ้าคำนึงว่าเงินกู้ของชาวนาเช่ามีส่วนที่เป็นเงินกู้จากธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรมธนาคารเกษตรและสมาคมเกษตร ซึ่งมีลักษณะเป็นเงินกู้เพื่อสงเคราะห์ชาวนาตามนโยบายของรัฐบาลอยู่ด้วยแล้ว กรณีของชาวนาเช่าก็น่าที่จะจัดเป็นพวกเดียวกับกลุ่มชาวนาที่เช่าทำเป็นหลักได้ ส่วน "การเงินตามระบบสหกรณ์" นั้น กลับมีบทบาทมากในกลุ่มชาวนาที่ทำกินบนที่ของตนเป็นหลัก

ตารางที่ 94 : หนี้สินครัวเรือนชาวนาแบ่งตามสถาบันที่ให้กู้ (I)

(หน่วย : พันเยน)

	ธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรม	ธนาคารเกษตร	ธนาคาร	สหกรณ์	แชร์	พ่อค้าเงินกู้ พ่อค้าปัจเจกบุคคล	อื่นๆ	รวม
1912	76,602 (10.3)		131,363 (17.6)	21,822 (2.9)	62,910 (8.4)	440,787 (59.1)	12,549 (1.7)	746,033 (100.0)
1929	338,809 (7.4)	382,427 (8.3)	578,126 (12.6)	635,096 (13.9)	2,589,065 (56.5)		61,873 (1.3)	4,585,396 (100.0)
1935	1,100,000 (26.8)			700,000 (17.1)	700,000 (17.1)	1,300,000 (31.7)	300,000 (7.3)	4,100,000 (100.0)

ที่มา : "HONPŌ NŌGYŌ YŌRAN" หน้า 108 กับ "NŌGYŌ NENKAN" ประจำปี 1940 หน้า 635.

ในธนาคารเกษตรรวมธนาคารบุกเบิกฮอกไกโดเข้าไปด้วย

ตารางที่ 95 : หนี้สินครัวเรือนชาวนาแบ่งตามสถาบันที่ให้กู้ (II) ในปี 1944

(หน่วย : เยน)

	หมู่บ้าน อำเภอ เมือง	สมาคม เกษตร	ธนาคารเกษตร ธนาคารส่ง-เสริมฯ	ธนาคาร ทั่วไป	สหกรณ์ จัดการหนี้สิน	เชร์	ปัจเจกบุคคล	อื่นๆ	รวม
ครัวเรือนชาวนา	34	71	47	13	25	81	79	27	377
ทั้งหมด	(9.0)	(18.8)	(12.4)	(3.5)	(6.6)	(21.5)	(21.0)	(7.2)	(100.0)
ทำกินบนที่ของตน	4	54	45	25	11	110	84	18	352
	(1.3)	(15.5)	(12.7)	(7.0)	(3.2)	(31.2)	(24.0)	(5.2)	(100.0)
ทำกินบนที่ของตน	45	80	51	13	30	75	74	28	397
เป็นหลัก	(11.4)	(20.2)	(12.9)	(3.2)	(7.6)	(18.9)	(18.6)	(7.2)	(100.0)
เช่าที่เช่าเป็นหลัก	68	61	41	5	22	88	85	49	419
	(16.1)	(14.6)	(9.9)	(1.2)	(5.3)	(21.0)	(20.2)	(11.6)	(100.0)
ชาวนาเช่า	12	95	49	7	41	33	70	6	313
	(4.0)	(30.2)	(15.7)	(2.2)	(13.1)	(10.5)	(22.1)	(2.0)	(100.0)

ที่มา : ZEN KOKU NŌGYŌ KAI "KŌKA NI KAN SURU CHŌSA" ปี 1945, หน้า 1. เงินที่กู้ มาจากหมู่บ้านอำเภอเมืองคือ ส่วนของเงินทุนก่อตั้งชาวนาที่ทำกินบนที่ของตน

ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 "การเงินตามระบบสหกรณ์" จะลำเอียงไปทางกลุ่มชาวนาระดับกลางขึ้นไป โดยกลุ่มชาวนาจนที่เช่าที่เขาทำกลับไม่ค่อยได้ประโยชน์จากบริการดังกล่าว ต่อมาในระยะหลังมันได้ปรากฏรูปลักษณ์ที่ต่างจากเดิม และแสดงถึงขีดจำกัดของมันด้วย ซึ่งสภาพอันนี้อาจคาดได้จาก*ตารางที่ 89* ที่อ้างแล้ว แต่เพื่อความแน่ใจขอให้ดู*ตารางที่ 96* ประกอบด้วย จะเห็นว่าในเงินฝากกับเงินสะสมนั้น กลุ่ม "ชาวนากลางระดับบน" อย่างกลุ่มที่ IV–Vb เป็นผู้ฝากเงินกับสหกรณ์มากที่สุด ขณะที่กลุ่มระดับล่างสุด กับ "ระดับบนสุด" ค่อนข้างจะฝากน้อย ในเรื่องการกู้ยืมนั้นปรากฏว่ากลุ่ม "ชาวนากลางระดับล่าง" อย่างกลุ่มที่ III เป็นผู้ใช้บริการมากที่สุด ส่วนกลุ่ม "ระดับล่าง" กับ "ระดับบนสุด" ใช้บริการค่อนข้างน้อย ทั้งนี้เพราะอย่างที่เห็นจาก*ตารางที่ 89* แล้วว่าชาวนา "ระดับล่าง" นั้น มีแนวโน้มพึ่งสถาบันนอกภาคเกษตร หรือสถาบันการเงินแบบก่อนทันสมัยสูง ส่วนชาวนา "ระดับบน" ก็มีแนวโน้มที่จะพึ่ง "เงินทุนจากการคลัง" กับ "การลงทุนตามระบบ" สูงนั่นเอง

แต่ในกรณีนี้เราไม่อาจสรุปได้ทันทีว่า ชาวนา "ระดับล่าง" เป็นกลุ่มที่ขัดสนเหมือนกับพวกชาวนาจน ซึ่งเช่าที่ดินในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 แน่นอนว่าในนั้นย่อมมีครัวเรือนชาวนาที่ขัดสนเดือดร้อนจำพวกครัวเรือนที่มีแต่คนชรา หรือที่มีแต่ผู้หญิงกับเด็กปะปนอยู่ แต่ส่วนใหญ่แล้วชาวนา "ระดับล่าง" เป็นครัวเรือนชาวนาที่ทำอาชีพอื่นด้วย (ประเภทที่ 2) ซึ่งเราเห็นแล้ว (จากหัวข้อที่ [78]) ว่า พวกนี้มีรายได้และการบริโภคในระดับที่สูงกว่าครัวเรือนชาวนา "ระดับบน" เสียอีก ฉะนั้นในที่นี้จึงควรมองว่าชาวนา "ระดับล่าง" มี 2 ด้าน ที่ปรากฏตัวซ้อนกันอยู่คือด้านที่ขัดสนต้องพึ่งพิง "การเงิน" จากคนอื่นกับด้านที่เป็นกรรมกรนอกภาค

ตารางที่ 96 : สภาพการใช้บริการสหกรณ์สินเชื่อ (II) (ปี 1975)

(หน่วย : พันเยน)

	เงินฝาก		เงินสะสมฯ ตั๋วเงิน		เงินกู้ยืม		
	จำนวนทั้งหมด	เงินฝากสหกรณ์เกษตร	จำนวนทั้งหมด	ที่เกี่ยวข้องกับสหกรณ์เกษตร	จำนวนทั้งหมด	กู้ยืมสหกรณ์เกษตร	
						จำนวนทั้งหมด	ทุนทั่วไป
เฉลี่ย	3,074.0	1,838.4	1,191.9	383.3	667.8	389.4	204.8
	(100.0)	(59.8)	(100.0)	(32.2)	(100.0)	(58.3)	(30.7)
I	2,742.2	1,320.1	1,095.0	255.8	409.8	158.9	105.9
	(100.0)	(48.1)	(100.0)	(23.4)	(100.0)	(38.7)	(25.8)
II	3,240.3	1,941.7	1,174.5	375.3	607.8	354.0	193.1
	(100.0)	(59.9)	(100.0)	(32.0)	(100.0)	(58.2)	(31.8)
III	3,237.9	2,210.7	1,232.8	470.5	784.5	557.9	269.5
	(100.0)	(68.3)	(100.0)	(38.2)	(100.0)	(71.2)	(34.4)
IV	3,323.9	2,371.7	1,426.9	622.5	1,483.1	953.6	455.2
	(100.0)	(71.4)	(100.0)	(43.6)	(100.0)	(64.3)	(30.7)
V	3,367.1	2,507.4	1,426.9	622.5	1,483.1	953.6	455.2
	(100.0)	(74.5)	(100.0)	(43.6)	(100.0)	(64.3)	(30.7)
Va	3,312.5	2,375.0	1,284.4	554.6	1,205.7	823.8	401.5
	(100.0)	(71.7)	(100.0)	(43.2)	(100.0)	(68.3)	(33.3)
Vb	3,082.0	2,366.4	1,450.7	651.2	1,617.2	1,018.7	473.7
	(100.0)	(76.8)	(100.0)	(44.9)	(100.0)	(63.0)	(29.3)
Vc	5,167.6	3,725.3	1,666.6	720.9	1,870.2	1,132.3	536.7
	(100.0)	(68.1)	(100.0)	(43.3)	(100.0)	(60.5)	(28.7)

ที่มา : "SHIKINDŌTAITŌKEI" หน้า 90–95.

เกษตรซึ่งต้องพึ่งพิงสถาบันนอกภาคเกษตร สำหรับ "เงินทุนตามระบบสหกรณ์" นั้นก็เป็นที่ต้องการของชาวนา *"ระดับล่าง"* ซึ่งใช้เป็นเงินทุนสำหรับกิจการนอกภาคเกษตรหรือเพื่อการบริโภคเท่านั้น ส่วนครัวเรือนชาวนา "ระดับบน" นั้นต้องการเงินลงทุนเป็นก้อนเพื่อใช้ยกระดับกิจการของตนให้เป็นกิจการที่เป็นอาชีพอย่างแท้จริง (SENGYŌ) (ทำอาชีพเกษตรเพียงอย่างเดียว) จึงทำให้กลุ่มนี้ต้องพึ่งพา "เงินทุนจากการคลัง" กับ "การลงทุนตามระบบ" มาก และการที่สหกรณ์การเกษตรปล่อยเงินกู้ให้แก่พวกเขาเป็นจำนวนค่อนข้างน้อยโดยสัมพัทธ์ ย่อมแสดงถึงขีดจำกัดของ "การเงินตามระบบสหกรณ์" (ดังที่กล่าวแล้ว) ว่าไม่ตอบสนองความต้องการเงินทุนของกลุ่มชาวนา "ระดับบน" กลุ่มนี้ได้อย่างเพียงพอนั่นเอง

[152] เมื่อการจ่ายเงินกู้ของสหกรณ์การเกษตรมีขีดจำกัดเช่นนี้ ถ้าดูจากแง่ที่เป็นปัญหาของตัว "การเงินตามระบบสหกรณ์" เอง จะพบว่ามีความขัดแย้งในรูปของ "เงินทุนล้นเกิน" เกิดขึ้น กล่าวคือ ทั้งๆ ที่สหกรณ์สามารถระดมทุนได้ในรูปของเงินฝากแต่กลับไม่อาจหาอุปสงค์ต่อเงินทุนมากพอที่จะดำเนินไปในรูปของการให้สมาชิกสหกรณ์กู้ได้ (เกิด unemployed capital ขึ้น) ที่ว่าไม่มีอุปสงค์ต่อเงินทุนนั้นมิใช่หมายความว่าชาวนาไม่ต้องการกู้เงิน แต่หมายความว่าไม่มีผู้กู้ที่มีเงื่อนไขสอดคล้องกับที่สหกรณ์การเกษตรตั้งไว้ดำรงอยู่อย่างเพียงพอต่างหาก

"เงินทุนล้นเกิน" เช่นนี้ จึงไม่มีทางอื่น นอกจากจะถูกใช้ในภาคนอกเกษตรเท่านั้น ซึ่งกรณีของ "การเงินตามระบบ" ค่อนข้างจะมีรูปการซับซ้อนสักหน่อย กล่าวคือสำหรับขั้นตอนของแต่ละสหกรณ์ (TAN KYŌ) นั้น เนื่องจากว่า ยังไม่มีตลาดที่จะปล่อยเงินไปนอกภาคเกษตรดำรงอยู่อย่าง

เพียงพอ "เงินทุนที่ล้นเกิน" จึงมักจะถูกฝากไว้ที่สหพันธ์สหกรณ์สินเชื่อ (SHINREN) ซึ่งสามารถนำเงินนี้ไปให้กู้แก่ภาคนอกเกษตรระดับจังหวัด หรือปล่อยเข้าสู่ตลาดการเงินระยะสั้น (call market) ได้*ในระดับหนึ่ง* แต่ส่วนใหญ่แล้วในที่สุดก็นำไปฝากกับ "กองเงินกลางเกษตรบ่าไม้" (NO CHU) ด้วยเหตุนี้ "กองเงินกลางเกษตรบ่าไม้" จึงเป็นสถาบันที่ระดม "เงินทุนล้นเกิน" มาตามสายงาน แล้วนำไปปล่อยกู้นอกภาคเกษตรโดยปริยาย แน่นอนว่า "กองเงินกลางเกษตรบ่าไม้" ก็ทำหน้าที่ปรับ "การเงินภายในระบบ" ที่ขาดแคลนตามท้องที่และตามฤดูกาล (อย่างเช่น ปล่อยเงินกู้แก่สหพันธ์สหกรณ์สินเชื่อที่ขาดเงิน) หรือมีการออกพันธบัตรเพื่อระดมทุนจากภายนอกมาให้แก่องค์การระดับล่าง (สหพันธ์หรือแต่ละสหกรณ์) หาไม่ก็ระดมเงินทุนจากธนาคารชาติหรือตลาดทุนระยะสั้นด้วย แต่โดยทั่วไปแล้ว การหมุนเวียนของ "เงินทุนตามระบบสหกรณ์" โดยกระแสหลักเป็นการไหลจาก "ข้างล่าง" ไป "ข้างบน" คือเป็นการไหลจากภาคเกษตรไปสู่นอกภาคเกษตรมากกว่าที่จะไหลจาก "ข้างบน" ลง "ข้างล่าง" ซึ่งเป็นการไหลจากนอกภาคเกษตรสู่ภาคเกษตร ซึ่งแนวโน้มอันนี้เห็นได้ชัดมากในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

ถ้าจะพิสูจน์เรื่องนี้ให้แน่ชัดทางสถิติก่อนอื่นขอให้ดู*ตารางที่ 97* ซึ่งแสดงถึงสภาพของแต่ละสหกรณ์โดยเฉลี่ย จะเห็นว่าตั้งแต่ทศวรรษที่ 1920 เป็นต้นมา เงินออมเริ่มมีจำนวนมากกว่าเงินที่ให้กู้ สภาพนี้คงอยู่กระทั่งปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สภาพการณ์นี้ได้รับการแก้ไขให้ดีขึ้นบ้าง แต่ถึงกระนั้นในปี 1975 อัตราส่วนระหว่างเงินออมกับเงินที่ให้กู้ก็ยังเป็นเพียง 50% ของเงินออมเท่านั้น และถ้าจะไม่คิดถึงส่วนของเงินทุนที่ลงไปโดยถือว่าเป็นทรัพย์สินที่เป็นทุนคงที่ แต่เนื่องจากเงินที่

ตารางที่ 97

บัญชีที่สำคัญ ๆ ของหน่วยสหกรณ์เกษตร

(หน่วย : ล้านเยน; พันล้านเยน)

	จำนวนสหกรณ์ที่สำรวจ	เงินทุนที่ลงไป	เงินออม	เงินที่ยืมมา	เงินที่ให้กู้	เงินที่เหลือ (ล้นเกิน)			
							ตั๋วเงิน	เงินฝาก	เงินสด
1905	610	1.2	0.4	0.2	1.5 (375.0)	0.3*	—	—	—
1925	12.016	128	655	76	549 (83.8)	310*	—	—	—
1935	14,002	260	1,373	274	1,079 (78.6)	935	232	670	33
1945	—	360	22,883	246	974 (4.3)	22,107	2.554	19,255	297
1955	12,160	27	386	76	158 (40.9)	213	5	203	5
1965	8.273	98	2,432	292	1,049 (43.1)	1,466	32	1,418	16
1975	4,765	373	15.540	1,269	7,811 (50.3)	8,226	766	7.392	68

ที่มา : จนถึงปี 1945 จาก "NŌRINCHŪŌKINKOSHI" หน้า 124–127, 132–135. หน่วยเป็น ล้านเยน หลังจากนั้นจาก "KEIZAITŌKEINENPŌ" ประจำปี 1976 หน้า 135 หน่วยเป็น พันล้านเยน *เป็นจำนวนทั้งหมดที่ระดมได้หักด้วยเงินที่ปล่อยให้กู้ ตัวเลขในวงเล็บคือ สัดส่วนระหว่างเงินออมกับเงินที่ให้กู้

ยืมมานั้นก็เพื่อใช้เป็นต้นทุนให้กู้ ฉะนั้นถ้ารวมส่วนนี้ด้วย เงินที่ให้กู้ในปี 1975 มีจำนวนเพียงร้อยละ 46 ของเงินออมรวมกับเงินที่ยืมมา กล่าวคือ เงินออมกว่าครึ่งของพวกชาวนาจะถูกใช้ไปในภาคนอกเกษตร เราจะเห็นถึงแนวโน้มเช่นเดียวกันด้วยในกรณีของสหพันธ์สหกรณ์การเกษตร และ "กองเงินกลางเกษตรป่าไม้" อันเป็น "ส่วนบนของระบบ" การดูตัวเลขในแต่ละปี ออกจะเป็นเรื่องยุ่งยากเกินจำเป็น ฉะนั้นจึงขอแสดงเฉพาะตัวเลขในช่วงหลังๆ ดังตาราง*ที่ 98* จะเห็นว่าทั้งกรณีของสหพันธ์สหกรณ์สินเชื่อและ "กองเงินกลางเกษตรป่าไม้" ไม่อาจกล่าวได้ว่าสัดส่วนระหว่างเงินฝากกับเงินให้กู้มีระดับที่สูงนัก ถ้ารวมพันธบัตรและเงินยืมที่เป็นต้นทุนสำหรับให้กู้เข้าไปด้วยแล้ว อัตราส่วนนี้สำหรับสหพันธ์สหกรณ์สินเชื่อจะลดลงเป็น 37.3 % กับ 37.5 % และสำหรับ "กองเงินกลางเกษตรป่าไม้" จะลดลงเป็น 17.6 % กับ 18.4 % ตามลำดับ นั่นคือเงินทุนส่วนใหญ่ที่ถูกดูดเข้ามาใน "กองเงินกลาง" ในรูปของเงินฝากจากครัวเรือนชาวนามิได้ถูกส่งกลับคืนไปใช้เพื่อครัวเรือนชาวนาหรือเพื่อการเกษตร แต่กลับไหลออกไปนอกภาคเกษตร ลักษณะเช่นนี้เห็นได้ชัดขึ้นใน "ระดับที่สูง" ยิ่งขึ้นของ "ระบบการเงินสหกรณ์" ซึ่งก็เป็นเรื่องธรรมดา เพราะหากองค์การ "ระดับปลายแถว" อย่างแต่ละสหกรณ์ยังไม่อาจตอบสนองความต้องการของครัวเรือนชาวนาในเรื่องเงินทุนได้เพียงพอ องค์การ "ระดับบน" อย่าง "สหพันธ์สหกรณ์สินเชื่อ" กับ "กองเงินกลางเกษตรป่าไม้" ย่อมจะทำไม่ได้ด้วย

การที่ "ระบบการเงินสหกรณ์" ทำหน้าที่ลำเลียงเงินทุนจากครัวเรือนชาวนาออกไปภาคนอกภาคเกษตรเช่นนี้ ถ้ากล่าวจากแนวคิดของสหกรณ์ที่ต้องการให้ชาวนาร่วมกันตั้งสหกรณ์เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันทางด้านการเงินแล้ว ย่อมเป็นเรื่องไม่ถูกต้องอย่างแน่นอน เรื่องนี้คงไม่มีปัญหาอะไร

ตารางที่ 98 : สภาพการใช้เงินทุนของสหพันธ์สหกรณ์สินเชื่อกับกองเงินกลางเกษตรป่าไม้ (ปี 1970, 1975)

(หน่วย : พันล้านเยน)

		เงินทุนที่ลงไป	พันธบัตร	เงินฝาก(ออม)			เงินยืม	เงินให้กู้ (B)	เงินที่เหลือ(ล้นเกิน)				
				สมาชิก (A)	ไม่ใช่สมาชิก	รวม			ตั๋วเงิน	ให้ภายนอกกู้	เงินฝาก	เงินสด	รวม
สหพันธ์สหกรณ์	1970	37.2	—	3,291.7	86.8	3,378.5	85.1	1,240.2 (37.7)	748.1	408.0	1,349.9	7.7	2,105.7
	1975	89.0	—	7,691.5	208.3	7,899.8	262.9	2,920.1 (38.0)	1,860.3	1,099.7	2,753.1	23.0	5,736.1
กองเงินกองเกษตรป่าไม้	1970	10.0	566.7	1,292.1*	227.6	1,569.7	4.6	329.4* (25.5)	532.3	1,334.3	30.5	35.1	1,932.2 (1,622.9)
	1975	20.0	1,346.5	2,612.2*	937.0	3,549.2	6.4	731.7* (27.6)	1,087.2	2,479.2 (1,871.3)	81.8	160.4	3,804.6 (3,200.7)

ที่มา : "NŌRINKINYŪYŌKEI" ปี 1971, หน้า 38–39, 52–53, ปี 1976 หน้า 36–39, 52–53, 64–65, ตัวเลขในวงเล็บของช่องเงินให้กู้คือ อัตราส่วนระหว่างเงินฝากกับเงินให้กู้ (B/A) ส่วนตัวเลขในวงเล็บของช่องให้ภายนอกกู้คือจำนวนให้ภายนอกกู้สุทธิ ที่หักส่วนที่ให้กลุ่มองค์กร ประมง ป่าไม้กู้ออกไปแล้ว. *คือตัวเลขของกลุ่มเกษตรเท่านั้น

ถ้าการทำเช่นนี้ดำเนินไปบนเงื่อนไขเงินทุนจากครัวเรือนชาวนาสามารถทำหน้าที่รับใช้ "การเงินทางการเกษตร" ได้อย่างเพียงพอ เพราะจะว่าไปแล้ว การใช้ "เงินทุนล้นเกิน" ให้เป็นประโยชน์ที่สุดและคืนผลกำไรที่ได้แก่ครัวเรือนชาวนาในรูปของการซื้ออัตราดอกเบี้ยเงินฝากหรือลดอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ ก็เป็นหน้าที่ของสหกรณ์การเกษตรอย่างหนึ่งเช่นกัน แต่อย่างที่เห็นแล้ว (ในหัวข้อที่ [151]) ว่าในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือแม้ช่วงหลังๆ นี้ ชาวนาส่วนมากยังต้องพึ่ง "การเงินแบบก่อนทันสมัย" ในขณะที่ชาวนาที่มีแนวโน้มจะเติบโตกว่านี้ ก็ไม่ได้รับการตอบสนองความต้องการทางการเงินอย่างเพียงพอ ต้องพึ่ง "เงินทุนจากการคลัง" หรือ "การลงทุนตามระบบ" แทน ซึ่งแสดงถึงจุดอ่อนของ "การเงินตามระบบสหกรณ์" ในความเป็นจริง

แต่เรื่องนี้มีข้อโต้แย้งเหมือนกันในส่วนที่เกี่ยวกับการใช้ "เงินทุนล้นเกิน" ของ "กองเงินกลางเกษตรป่าไม้" กล่าวคือ แม้ "กองเงินกลางเกษตรป่าไม้" จะใช้เงินทุนส่วนใหญ่ไปในภาคนอกเกษตรก็จริง แต่เงินทุนส่วนใหญ่ที่ใช้ไปในภาคนอกเกษตรนั้นเป็นการให้กู้แก่อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร (KANRENSANGYŌ) ซึ่งถ้าหากอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรสามารถพัฒนาขึ้นมาได้ด้วยเงินกู้ และทำให้ "ระบบการเงินของสหกรณ์การเกษตร" มีอำนาจต่อรองกับอุตสาหกรรมเหล่านี้มากขึ้น ในที่สุดก็จะเป็นประโยชน์ต่อการเกษตรอยู่ดี เพราะว่าในปัจจุบันการเกษตรมิอาจดำรงอยู่ได้โดยลำพังแค่มีสาขาการผลิตการเกษตรเพียงอย่างเดียว แต่ด้วยอยู่ในฐานะที่เป็นธุรกิจเกษตรอย่างหนึ่งที่ผูกพันกับอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องอย่างเช่น สาขาการผลิตวัสดุอุปกรณ์การผลิต, สาขาแปรรูปและไหลเวียนสินค้าเกษตรโดยที่ "กองเงินกลางเกษตรป่าไม้" ทำหน้าที่เป็น

สถาบันการเงินหลักอยู่ ครานี้ถ้าลองดูตัวเลขของปลายเดือนมีนาคมปี 1976 จะพบว่าในจำนวนเงินที่ "กองเงินกลางเกษตรป่าไม้" ให้กู้แก่อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรซึ่งเป็นจำนวน 1,700,000 ล้านเยน (เป็น 95% ของเงินที่ให้ภายนอกภาคเกษตรกู้หลังจากที่ให้กลุ่มองค์กรป่าไม้ประมงกู้แล้ว) นั้น ประกอบด้วยเงินกู้ที่จ่ายไปให้แก่อุตสาหกรรมผลิตวัสดุอุปกรณ์เพื่อการเกษตร (343,800 ล้านเยน, 20.1%) อุตสาหกรรมเลี้ยงสัตว์ (284,400 ล้านเยน, 16.6%) อุตสาหกรรมป่าไม้ (245,300 ล้านเยน, 14.3%) ปุ๋ย (231,100 ล้านเยน, 12.9%) อุตสาหกรรมสัตว์ทะเล, การขายผลผลิตเกษตรและการแปรรูปผลผลิตเกษตรตามลำดับ ซึ่งยอมรับได้ว่าล้วนเกี่ยวข้องกับการเกษตรทั้งสิ้น แต่ถึงกระนั้นก็มิได้หมายความว่าการให้กู้เช่นนี้จะเป็นประโยชน์แก่การเกษตรเสมอไป เพราะผู้กู้ในอุตสาหกรรมเลี้ยงสัตว์, สัตว์ทะเลและป่าไม้เหล่านี้คือ บริษัทต่าง ๆ และมักเป็นบริษัทขนาดใหญ่ด้วย (อย่างในกรณีของการเลี้ยงสัตว์ที่กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [73]) การขยายตัวของการผลิตโดยบริษัทเหล่านี้แน่นอนหมายถึงการเพิ่มการผลิตทางการเกษตรและผลผลิตอาหารทะเล แต่จะหมายถึงการเพิ่มผลผลิตของชาวนาชาวประมง และการยกระดับครองชีพของพวกเขาด้วยหรือเปล่านั้น ยังเป็นที่น่ากังขาเพราะว่าบริษัทเหล่านี้อาจจะแข่งขันกับชาวนาชาวประมง หรือใช้ "กระบวนการไหลเวียนสินค้า" เป็นตัวครอบงำพวกเขาก็ได้ แต่ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดมันก็เป็นความสัมพันธ์แบบปรปักษ์อยู่ดี ส่วนอุตสาหกรรมผลิตวัสดุอุปกรณ์เพื่อการเกษตร, ปุ๋ยและการแปรรูปผลผลิตเกษตรนี้ แม้เป็นอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรเช่นกัน แต่อุตสาหกรรมเหล่านี้ล้วนถูกครอบงำโดยทุนผูกขาดขนาดยักษ์ (ยกเว้นอุตสาหกรรมแปรรูปอาหารส่วนหนึ่ง) ทำให้ไม่มีความจำเป็นที่ "กองเงิน

กลางเกษตรบ่าไม้" จะต้องให้ความสนับสนุนทางด้านการเงิน มิหนำซ้ำบริษัทเหล่านี้ต่างมิใช่วิสาหกิจขนาดเล็กที่พอได้เงินกู้หน่อย ก็จะอ่อนข้อให้ ฉะนั้นกล่าวตามนัยนี้การให้เงินกู้แก่อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรจึงไม่น่าจะมีความหมายสำคัญสำหรับการเกษตรเท่าใดนัก น่าจะคิดว่ามันเป็นที่ระบายความขัดแย้งที่ "การเงินตามระบบสหกรณ์" มีอยู่มากกว่า

[153] สิ่งที่มาเสริมแทนขีดจำกัดดังกล่าวของ "การเงินตามระบบสหกรณ์" ก็คือการอัดฉีดเงินทุนจากรัฐบาลทั้งทางตรงและทางอ้อม เกี่ยวกับเรื่องนี้เราคงต้องพิจารณาอีกครั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ "การลงทุนจากการคลัง" (หัวข้อที่ [156]) แต่ถ้าจะสรุปสั้น ๆ ในที่นี้ก็คือว่ามีการอัดฉีดเงินทุนจากรัฐบาลไปสู่ภาคเกษตรโดยตรง โดยผ่าน "การเงินตามระบบสหกรณ์" หรือไม่รัฐบาลก็ให้เงินอุดหนุนค่าดอกเบี้ยหรือค้ำประกันแก่ "เงินทุนตามระบบสหกรณ์" เพื่อช่วยให้ "การเงินตามระบบสหกรณ์" ตอบสนองความต้องการของชาวนาได้มากขึ้น ซึ่งเรื่องนี้กรณีแรกเป็นการนำเอาเงินทุนนอกภาคเกษตรเข้ามาร่วมใน "การเงินทางการเกษตร" ซึ่งคงไม่มีปัญหาอะไร ส่วนกรณีหลังต้นทุนยังเป็นเงินทุนของสหกรณ์เกษตรโดยที่รัฐบาลเป็นผู้หนุนช่วยในรูปของเงินอุดหนุนค่าดอกเบี้ยเท่านั้น จึงกล่าวได้ว่าเป็นการกลับคืนไปสู่ภาคเกษตรของ "เงินทุนตามระบบสหกรณ์" แต่ที่สำคัญกว่านั้นก็คือผู้ที่บัญญัติเงื่อนไขในการใช้เงินทุนดังกล่าวมิใช่สหกรณ์การเกษตร หากแต่เป็นรัฐบาลซึ่งคอยกำหนดเงื่อนไขและจุดประสงค์การกู้ยืมอย่างละเอียด โดยสหกรณ์การเกษตรทำหน้าที่เป็นผู้ติดต่อดูแลหนี้สินให้เท่านั้น วิธีนี้มีผลเหมือนกับการที่รัฐบาลยืมเงินทุนจาก "การเงินตามระบบสหกรณ์" มาก่อน แล้วค่อยอัดฉีดคืนไป ในฐานะที่เป็น "เงินทุนจากการคลัง"

เราทราบความสำคัญของ "เงินทุนจากการคลัง" กับ "การลงทุนตามระบบ" ได้จาก *ตารางที่ 89* เพราะดูจากครัวเรือนชาวนาโดยเฉลี่ยปรากฏว่า เงินทั้ง 2 ก้อน ครองสัดส่วนกว่า 1 ใน 3 ของจำนวนเงินที่ครัวเรือนชาวนากู้ยืม ถ้ายิ่งเป็นชาวนา "ระดับบน" อย่างกลุ่ม Vc แล้วจะครองสัดส่วนสูงเกือบ 60% ถ้าจะดูอัตราการขยายตัวของ "เงินทุนจากการคลัง" กับ "การลงทุนตามระบบ" ในระยะหลัง ๆ แล้ว จะพบว่าในช่วง 5 ปี จากปี 1971 ถึง 1975 ยอดกู้ยืมของครัวเรือนชาวนาจาก "การเงินตามระบบสหกรณ์" (ยกเว้น "การลงทุนตามระบบ") ได้เพิ่มขึ้น 79.3% ส่วนการกู้ยืมจาก "การลงทุนตามระบบ" เพิ่มขึ้น 103.6% และ "เงินทุนจากการคลัง" เพิ่มขึ้น 59.7% จะเห็นว่า "การลงทุนตามระบบ" ใน "เงินทุนจากระบบสหกรณ์" นั้นมีสัดส่วนที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ

การอัดฉีด "เงินทุนจากการคลัง" เช่นนี้ กล่าวได้ว่าสนองความต้องการเงินทุนของชาวนาได้ระดับหนึ่ง แต่ความหมายของการอัดฉีดเงินทุนนี้แตกต่างไปจากเดิม กล่าวคือในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 "เงินทุนจากการคลัง" มีความหมายในการสงเคราะห์ช่วยเหลือครัวเรือนชาวนาที่เดือดร้อนจากความปั่นป่วนทางการเกษตร แต่ระยะหลัง ๆ นี้กลับมีบทบาทในการตอบสนองความต้องการของชาวนา "ระดับบน" มากกว่า (ตามจุดประสงค์ที่กำหนดแน่ชัดของนโยบายการเกษตร) ที่น่าสังเกตก็คือการอัดฉีด "เงินทุนจากการคลัง" เช่นนี้ มิได้แก้ปัญหาความขัดแย้งที่กล่าวแล้วข้างต้น (หัวข้อที่ [152]) ได้เสมอไป ทั้งนี้เพราะถ้ามีการอัดฉีดเงินทุนจากรัฐบาลเข้าไปมากและสามารถตอบสนองความต้องการเงินทุนระยะยาวดอกเบี้ยต่ำของครัวเรือนชาวนาได้ง่ายขึ้นแล้ว จะมีบางสาขาของ "การเงินตามระบบสหกรณ์" ที่ได้รับความกระทบกระเทือนจากการนี้ (เพราะ

ว่าสู้ในด้านเงื่อนไขไม่ได้) สิ่งนี้จะทำให้มี "เงินทุนล้นเกิน" ในระบบสหกรณ์มากขึ้น ผลก็คือใน "ระบบการเงินสหกรณ์" จะมีการไหลเวียนของเงินทุน 2 กระแส ที่ตรงข้ามกัน กระแสหนึ่งคือการไหลเวียนของเงินทุนที่เกิดจากครัวเรือนชาวนาอันเป็นการไหลจาก "ล่างไปบน" ออกไปสู่ภาคนอกเกษตร กับอีกกระแสหนึ่งที่เป็นการไหลของ "เงินทุนจากการคลัง" นอกภาคเกษตรที่ไหลจาก "ข้างบน" ลง "ข้างล่าง" (บางคนเรียกปรากฏการณ์นี้ว่า "การเงินที่ไม่เข้ากัน" (SURECHIGAIKINYŪ) ทำให้ "ระบบการเงินสหกรณ์" ถูกดึงเข้าไปอยู่ใต้ร่มธงของนโยบายของรัฐบาลยิ่งขึ้น (อย่างน้อยก็ในด้านให้กู้เงินทุน) และสูญเสียลักษณะที่เป็นองค์การช่วยเหลือซึ่งกันและกันของพวกชาวนาไป ซึ่งนี่ก็เป็นการแสดงออกถึงขีดจำกัดที่ยากจะหลีกเลี่ยงได้ของสหกรณ์การเกษตร

(2) การลงทุนจากงบการคลังและความหมายของมัน

[154] ด้วยเหตุนี้ การเพิ่มเงินทุนแก่การเกษตร (ไม่ว่าจะเป็น "ทุน" หรือเงินค่าครองชีพ) ล้วนไม่สามารถทำได้อย่างเพียงพอ โดยใช้เพียงมาตรการ "การเงินทางการเกษตร" แบบธรรมดา ยังมีบ่อยครั้งด้วยซ้ำที่ "การเงินทางการเกษตร" นี้ กลับทำให้ชาวนาได้ชาวนาได้รับความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจยิ่งขึ้น แต่เมื่อการเกษตรถูกดึงเข้าไปในเศรษฐกิจสินค้าลึกล้ำขึ้นเรื่อย ๆ ได้ทำให้ชาวนาต้องขายผลผลิตเป็นสินค้ามากขึ้นทุกที และเพื่อการนี้ทำให้ต้องมีการยกระดับพลังการผลิตให้สูงขึ้นอยู่ตลอดเวลา ซึ่งจะทำได้ชาวนาจำเป็นต้องมีการลงทุนใหม่ ๆ อย่างต่อเนื่อง อีกด้านหนึ่งพัฒนาการของการกลายเป็นเศรษฐกิจสินค้าของการเกษตรเช่นนี้ได้เร่ง "การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา" เมื่อการเพาะปลูกไม่ได้ผลหรือมีภาวะ

ปั่นป่วนทางการเกษตร จะทำให้ชาวนาจำนวนมากกล่มจมลง ฉะนั้นในขั้นตอนจักรวรรดินิยมการพยุงชาวนาย่อยให้เป็นชาวนาย่อยต่อไป และสามารถรับมือกับเศรษฐกิจสินค้าได้ โดยไม่ล่มจมแต่มีเสถียรภาพในฐานะที่เป็นชนชั้นกลาง จึงกลายเป็นภาระกิจหลักของนโยบายเกษตร ซึ่งภารกิจนี้จะบรรลุได้โดยใช้มาตรการทางการคลังในการลดช่องว่างทางเศรษฐกิจภายในหมู่ชาวนา "การลงทุนจากงบการคลัง" (ZAISEITŌYŪSHI) ในภาคเกษตรจึงมีกำเนิดมาจากความจำเป็นข้างต้นเช่นนี้เอง

"การลงทุนจากงบการคลัง" ในภาคเกษตรนี้ แบ่งอย่างคร่าว ๆ ได้ 2 อย่างด้วยกัน แบบแรกเป็นการให้กู้เงินทุนดอกเบี้ยต่ำซึ่งมีลักษณะเป็น "แบบการเงิน" อย่างที่เรากล่าวแล้วในตอนก่อนว่าเป็นการนำเอา "เงินทุนจากการคลัง" มาช่วยเสริมในส่วนที่ "การเงินทางการเกษตร" ทำได้ไม่เพียงพอในยามปกติ ส่วนแบบที่สองเป็นเงินอุดหนุนในความหมายกว้างซึ่งมีลักษณะเป็นแบบ "การคลังชัดเจนกว่าแบบแรก แต่ในความเป็นจริงแล้ว "การลงทุนจากงบการคลัง" ทั้ง 2 แบบ มีความเกี่ยวข้องกันยากที่จะแบ่งแยกได้โดยเด็ดขาด

เมื่อเราพิจารณาถึง "การลงทุนจากงบการคลัง" *ในภาคเกษตร* มีสิ่งที่พึงระมัดระวังก็คือคำว่า "*ในภาคเกษตร*" นี้ มิได้หมายความว่าเงินทุนดอกเบี้ยต่ำหรือเงินอุดหนุนนั้นจำเป็นต้องไหลไปถึงมือครัวเรือนชาวนาโดยตรงเสมอไป แม้ว่าเงินทุนดอกเบี้ยโดยคุณสมบัติของมันนั้นค่อนข้างมีแนวโน้มที่จะถูกครัวเรือนชาวนากู้ยืมโดยตรง แต่ในกรณีนั้นก็มิได้เป็นการที่ "เงินทุนจากการคลัง" ถูกกู้ไปโดยตรงแต่เป็นการที่สหกรณ์เกษตรหรือสถาบันการเงินอื่น ๆ ได้นำเอา "เงินทุนจากการคลัง" มาเป็นต้นทุนในการให้ครัวเรือนชาวนากู้โดยทางอ้อมเสียมากกว่า และไม่เป็นเรื่องแปลก

เลยที่กลุ่มองค์กรท้องถิ่นจะกู้ยืมเงินทุนดอกเบี้ยต่ำมาใช้ในโครงการของตน และให้บริการแก่ครัวเรือนชาวนาผ่านกลุ่มองค์การของตนแทนที่จะให้ยืมเงินโดยตรง สำหรับเงินอุดหนุนนั้นก็ยังถูกใช้ในรูปการแบบทางอ้อมเป็นที่แพร่หลายมากกว่า เพราะการที่จะให้เงินอุดหนุนแก่ครัวเรือนชาวนาโดยตรงนั้นดูเหมือนจะเป็นกรณียกเว้นจริง ๆ (ถ้าไม่นับกรณีของเงินอุดหนุนความแตกต่างทางด้านราคา บางส่วนของเงินช่วยเหลือผู้ประสบภัยธรรมชาติหรือความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจและเงินอุดหนุนเพื่อลดหรือเพิ่มผลผลิต ฯลฯ) ส่วนใหญ่แล้วเงินอุดหนุนจะถูกส่งมาเพื่ออุดหนุนกลุ่มองค์กรท้องถิ่นประเภทต่าง ๆ โดยตรงมากกว่า

เหตุที่ต้องมีรูปการที่ซับซ้อนเช่นนี้ นอกจากเหตุผลทางด้านเทคนิคการบริหารอันเนื่องจากมีครัวเรือนชาวนาเป็นเป้าหมายนับจำนวนล้าน ๆ ครัวเรือน ทำให้รัฐบาลไม่อาจเข้าไปสัมพันธ์ได้โดยตรงแล้ว ยังมีเหตุผลอีกกล่าวคือครัวเรือนชาวนาแต่ละครอบครัวมีขนาดกิจการที่เล็กย่อย ทั้งมีพลังทางเศรษฐกิจและความสามารถในการบริหารกิจการไม่สูงนัก ฉะนั้นถึงจะรับ "เงินทุนจากการคลัง" ไปก็ไม่คิดว่าจะสามารถใช้ในการเพิ่มประสิทธิ-ผลได้ กล่าวตามนัยนี้ การที่ต้องมี "ตัวกลาง" ดังกล่าวจึงเป็นเรื่องธรรมดา แต่อีกด้านหนึ่งการที่มี "ตัวกลาง" จำนวนมากเข้ามาแทรกเช่นนี้ได้ทำให้เจตนาของนโยบายรัฐบาลถูกบิดเบือนไปไม่มากก็น้อย ผลของ "การลงทุนจากงบคลัง" ที่ออกมาก็ต้องแตกต่างไปจากที่ได้ตั้งใจเอาไว้อย่างเลี่ยงไม่ได้ นอกจากนี้ "ตัวกลาง" เหล่านี้ยังเป็นตัวดูด "เงินทุนจากการคลัง" ไปจำนวนมาก ทำให้ไปไม่ถึงมือครัวเรือนชาวนา ซึ่งนี่ก็หมายความว่าครัว-เรือนชาวนาจะต้องรับภาระเงินทุนเพิ่มขึ้น กลุ่มองค์กรใหญ่เล็กที่รายล้อมอยู่รอบ ๆ ครัวเรือนชาวนา ซึ่งทำตนเป็นกาฝากรับประโยชน์จากกระแส

"เงินทุนจากการคลัง" เช่นนี้ จึงเป็นแหล่งเพาะ "ผู้มีอิทธิพล" (boss) ในระดับท้องถิ่น ทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่มีความขัดแย้งในตัวเองคือ ในขณะที่ปัญหาเกษตรหนักหน่วงขึ้น การผลิตทางการเกษตรกำลังอยู่ในสภาพพังทะลายและเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนากำลังขัดสนนั้น กลุ่มองค์กรเกษตรกลับรุ่งเรืองกว่าเดิม ("การเกษตรล่มจมสหกรณ์เกษตรรุ่งเรือง") เรื่องนี้มิได้เกิดขึ้นอย่างบังเอิญโดยเด็ดขาด

[155] คราวนี้ขอให้พิจารณาการให้กู้เงินทุนดอกเบี้ยต่ำ ซึ่งเคยกล่าวแล้ว (ในหัวข้อที่ [151]) ว่า ตั้งแต่ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้มีการใช้เงินทุนที่เป็นเงินฝากของกระทรวงการคลังกับเงินสะสมจากการประกันชีวิตของรัฐ เพื่อจัดการกับปัญหาหนี้สินของชาวนาหรือเพื่อ "ก่อตั้งชาวนาผู้ทำกินบนที่ของตน" โดยผ่านเงินทุนเหล่านี้ไปตามหมู่บ้าน, อำเภอ เมือง นอกจากนี้เงินทุนที่เป็นเงินฝากดังกล่าวยังไหลไปในกิจการก่อสร้างยุ้งข้าว, ฟื้นฟูจากภัยธรรมชาติ, ชลประทานและปรับปรุงพื้นที่เพาะปลูกเป็นต้น ในรูปแบบของการรับซื้อพันธบัตรจากธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรมและกองเงินกลางสหกรณ์อุตสาหกรรมตั้งแต่ปลายสมัยเมยจิเป็นต้น และในช่วงความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจโชวะ เงินทุนที่เป็นเงินฝากนี้ก็ยังถูกใช้ไปภายใต้ชื่อ "เงินทุนภัยธรรมชาติ", "เงินทุนข้าว", "เงินทุนปุ๋ย" เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งจริง ๆ แล้วก็เป็นเงินทุนสงเคราะห์เพื่อการยังชีพของชาวนานั่นเอง เงินทุนดังกล่าวส่วนใหญ่จะไหลผ่านตัวกลางจำพวกหมู่บ้าน, อำเภอ, เมือง, ธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรม, ธนาคารเกษตร "กองเงินกลางสหกรณ์อุตสาหกรรม" เหล่านี้เป็นต้น และที่ปล่อยออกมาในรูปของการซื้อพันธบัตรก็มีไม่น้อย แต่โดยทั่วไปรัฐบาลจะเป็นผู้กำหนดเงื่อนไขการ

กู้และวิธีใช้เงินทุนดังกล่าวเอง ฉะนั้นเงินทุนเหล่านี้จึงมีลักษณะเป็นการลงทุนตามนโยบายมากกว่าที่จะมีลักษณะเป็น "การเงิน" สำหรับสถาบันที่เงินทุนไหลผ่านถ้าไม่นับหมู่บ้าน, อำเภอ, เมือง ที่จัดการเกี่ยวกับเรื่องการสะสมหนี้สินและ "การก่อตั้งชาวนาที่ทำกินบนที่ของตน" แล้ว ก็มีธนาคารส่งเสริมอุตสาหกรรมกับธนาคารเกษตรนี่แหละที่ทำหน้าที่เป็นใจกลางจนถึงสมัยไทโช แต่พอเข้าสู่สมัยโชวะหน้าที่ที่เป็นใจกลางจึงได้ย้ายไปอยู่ในมือของสหกรณ์อุตสาหกรรมกับ "กองเงินกลางเกษตรป่าไม้" (ซึ่งสาเหตุของเรื่องนี้เรากล่าวแล้วในหัวข้อที่ [149], [150]) อนึ่งมีบ้างเหมือนกันที่เป้าหมายการให้กู้เงินทุนเหล่านี้ เป็นรายบุคคลอย่างพวกเงินทุนชาวนาที่ทำกินบนที่ของตน แต่ส่วนใหญ่แล้วเป็นการให้กู้แก่กลุ่มองค์กรจำพวกสหกรณ์อุตสาหกรรมหรือสหกรณ์ปรับปรุงที่ดินเพาะปลูก โดยหวังว่าการดำเนินงานตามนโยบายของกลุ่มองค์กรเหล่านี้ จะส่งผลไปถึงครัวเรือนชาวนาซึ่งถ้าดูยอดเงินลงทุนดังกล่าวจะพบว่า เงินทุนทั่วไปที่ได้จากเงินฝากนับจากปี 1910 ถึงปี 1940 รวมแล้วเป็นจำนวน 444 ล้านเยน ส่วนเงินทุนพิเศษที่ได้มาเพื่อใช้ในกิจการเฉพาะกิจต่าง ๆ นั้น รวมแล้วเป็นจำนวน 1,628 ล้านเยน เงินสะสมจากค่าประกันชีวิตของรัฐจากปี 1923 ถึงปี 1940 รวมแล้วเป็นจำนวน 1,465 ล้านเยน สำหรับเงินทุนทั่วไปนั้น ส่วนที่จ่ายให้แก่สหกรณ์อุตสาหกรรมมีสัดส่วนมากที่สุดถึง 46.6% รองลงมาก็คือกิจการปรับปรุงที่ดินเพาะปลูก 37.9% สำหรับเงินทุนพิเศษนั้น ที่จ่ายให้แก่ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการสงเคราะห์ในกรณีประสบภัยธรรมชาติหรือการเพาะปลูกไม่ได้ผลมีอยู่ 13.2% ที่จ่ายให้แก่ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการสะสางหนี้สินมีอยู่ 22.5% และที่จ่ายให้แก่ส่วนที่เกี่ยวข้องกับ "การก่อตั้งชาวนาที่ทำกินบนที่ของตน" มีอยู่ 1.8% เหล่านี้เป็นต้น สำหรับเงินทุนจากเงินสะสมค่าประกัน

ชีวิตของรัฐนั้นได้จ่ายให้แก่ "การก่อตั้งชาวนาที่ทำกินบนที่ของตน" เป็นหลักถึง 88% อนึ่ง ถ้าดูจากยอดเงินให้กู้ขณะนั้นจะพบว่าในปลายปี 1937 ส่วนที่มาจากเงินฝากมี 348 ล้านเยน และส่วนที่มาจากค่าประกันชีวิตของรัฐมี 151 ล้านเยน รวมแล้วเป็น 499 ล้านเยน ซึ่งคิดเป็นราว ๆ 12% ของจำนวนหนี้สินในชนบทขณะนั้นที่มีอยู่ประมาณ 4,000 ล้านเยน

การปล่อยเงินทุนดอกเบี้ยต่ำเช่นนี้ ส่งผลระดับหนึ่ง ทำให้สามารถแจกจ่ายเงินทุนระยะยาวดอกเบี้ยต่ำในภาคเกษตรได้สะดวกขึ้นตั้งแต่ขยายเครื่องอำนวยความสะดวกของชุมชน ปรับปรุงที่ดินเพาะปลูกยกระดับคุณภาพของที่ดิน ตลอดจนบรรเทาหนี้สินที่ดอกเบี้ยสูงเพิ่มจำนวนชาวนาที่ทำกินบนที่ของตน และให้เงินอุดหนุนรายจ่ายภายในบ้าน ฯลฯ กระนั้นในที่นี้ก็ยังมีหลายประเด็นที่ควรตั้งข้อสังเกตคือ

ประการที่ 1 เงินทุนเหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่ว่าจะเป็นเงินฝากหรือเงินจากค่าประกันชีวิตของรัฐ ล้วนถูกระดมมาจากชนบทในรูปของเงินฝากกับกรมไปรษณีย์หรือค่าประกันชีวิต เราไม่อาจบ่งชัดเจนได้ว่า เงินทุนที่ดูดมาจากชนบทเช่นนี้มีจำนวนเท่าใด แต่ถ้าดูจากสัดส่วนเงินฝากจากเกษตรกรต่อยอดเงินฝากทั้งหมดของกรมไปรษณีย์ในปี 1919 จะเท่ากับ 32.6% ในปี 1933 เท่ากับ 17.6% และถ้าแบ่งเงินฝากทั้งหมดออกเป็นส่วนของเมืองกับส่วนของตำบลแล้ว ในปี 1924 เงินฝากราว ๆ 70% มาจากตำบลในปี 1937 เงินฝากราว ๆ 52% มาจากตำบล ขณะที่สัดส่วนของเงินทุนที่เป็นเงินฝากจากกรมไปรษณีย์ที่ให้กู้แก่ภาคชนบทนั้น ในปี 1919 มีเพียง 1.4% ปี 1933 มี 8.7% และปี 1937 มีเพียง 2.0% เราไม่ทราบตัวเลขของเงินทุนจากค่าประกันชีวิตของรัฐ แต่คิดว่าคงคล้าย ๆ กัน กล่าวคือเงินทุนของรัฐบาลที่ผันคืนสู่ชนบทนั้น แท้จริงเป็นเพียงเงินทุนส่วนหนึ่ง (เป็นส่วน-

น้อย) ที่ดูดมาจากชนบทโดยที่เงินทุนส่วนใหญ่กลับไหลออกไปสู่ภาคนอกเกษตร แนวโน้มเรื่องนี้ยิ่งรุนแรงขึ้นไปอีกในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อเงินทุนส่วนใหญ่ที่เป็นเงินฝากถูกใช้ไปในการซื้อพันธบัตรรัฐบาล

ประการที่ 2 แม้เงินทุนเหล่านี้จะมีบางส่วนที่ให้กู้แก่กิจการที่ช่วยเพิ่มผลผลิตภาคเกษตร เช่น กิจการชลประทาน, การปรับปรุงที่ดินเพาะปลูกก็ตาม แต่ส่วนใหญ่เป็นการให้กู้เพื่อการซื้อที่ดิน, ฟื้นฟูชาวนาจากภัยธรรมชาติ, ชำระหนี้เก่า ฯลฯ อันไม่ได้มีส่วนเพิ่มผลผลิตโดยตรง และสิ่งที่เรียกว่าเป็น "เงินทุนปุ๋ย" และ "เงินทุนข้าว" นั้น ส่วนใหญ่ก็เพื่อชดเชยส่วนติดลบของครัวเรือนชาวนา กล่าวในความหมายนี้ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เงินทุนของรัฐบาลจึงทำหน้าที่หลักในการยับยั้งมิให้ชาวนาล่มจมยิ่งขึ้น มากกว่าจะทำหน้าที่บ่อนเงินทุนเพิ่มให้แก่ภาคเกษตร (ซึ่งยังเป็นบทบาทส่วนน้อยเท่านั้น)

ประการที่ 3 แม้เงินทุนเหล่านี้จะเป็นเงินกู้ระยะยาวดอกเบี้ยต่ำ เช่น ดอกเบี้ยของเงินกู้จากเงินฝากอยู่ในราว ๆ 3–4% ถ้ารวมดอกเบี้ยของสถาบันการเงินที่เป็นตัวกลางด้วยก็อยู่ในราว ๆ 5–6% แต่คำว่า "ดอกเบี้ยต่ำ" ในที่นี้เพียงหมายความว่าต่ำกว่าดอกเบี้ยทั่วไป ส่วนจะต่ำจริงสำหรับเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาหรือกิจการเกษตรหรือไม่กลับเป็นอีกเรื่องหนึ่ง แน่นอนถ้าเทียบกับพ่อค้าเงินกู้หน้าเลือดแล้ว ดอกเบี้ยเหล่านี้จะมีโอกาสบ่อนทำลายเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาน้อยกว่ามาก แต่ตราบใดที่การให้กู้ยังทำในรูปของ *"การเงิน"* โดยเฉพาะในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่เศรษฐกิจชาวนาถูกบีบคั้นเนื่องจากความบั่นบ่วนทางการเกษตรอยู่ การให้กู้ดังกล่าวโดยตัวของมันเองสามารถเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เศรษฐกิจของชาว

นาล่มจมได้ แม้กล่าวในความหมายนี้ก็ยังเห็นได้ว่า เงินทุนดอกเบี้ยต่ำมีขีดจำกัดที่คับแคบอยู่ดี

[156] ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีระยะหนึ่งที่การปล่อย "เงินทุนจากการคลัง" ไปสู่ภาคเกษตรได้ขาดช่วง โดยเฉพาะในเดือนมกราคมปี 1946 ที่กองบัญชาการสัมพันธมิตรสั่งให้การใช้เงินทุนจากเงินฝากจำกัดอยู่แค่การซื้อพันธบัตรรัฐบาลและพันธบัตรท้องถิ่นเท่านั้นแต่มาในปี 1948 ได้เริ่มมีการนำเงินจาก "กองทุนบูรณะเศรษฐกิจ" ไปลงทุนในการเกษตรและป่าไม้เป็นจำนวน 1,400 ล้านเยน ในปี 1949 มีการเปลี่ยนแหล่งเงินทุนดังกล่าวมาเป็น "งบบัญชีพิเศษเงินทุนช่วยเหลือ" (MIKAERISHIKIN) ทำให้มีโอกาสที่จะเริ่มใช้ระบบการปล่อยเงินจากการคลังได้อีก ในปี 1951 มีการก่อตั้ง "งบบัญชีพิเศษสำหรับลงทุนในเกษตรกรรมป่าไม้ประมง" เพื่อปล่อยเงินทุนดอกเบี้ยต่ำระยะกลางยาวของรัฐสู่ภาคเกษตร ซึ่งเงินทุนอันนี้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายขยายการผลิตอาหารที่เริ่มใช้ตั้งแต่ปี 1950 ซึ่งเกิดสงครามเกาหลี นี่ก็แสดงว่านโยบายการเกษตรได้เปลี่ยนจุดหมายจากการมุ่งสะสมทุนโดยขูดรีดจากชาวนาในช่วงฟื้นฟูเศรษฐกิจหลังสงคราม มาเป็นนโยบายปกป้องชาวนาตามปกติ (อันเป็นนโยบายในขั้นตอนจักรวรรดินิยม) อีกครั้งหนึ่ง หลังจากนั้นในเดือนธันวาคมปี 1952 จึงมีการกำหนด "กฎหมายกองเงินการเงินเกษตรกรรมป่าไม้ประมง" ที่ประกาศให้ตั้งแต่ปี 1953 เป็นต้นไป "กองเงินการเงินเกษตรกรรมป่าไม้ประมง" จะเป็นผู้รับช่วงการลงทุนของงบบัญชีพิเศษอันนี้ ตั้งแต่นั้นมา "กองเงิน" ดังกล่าวได้กลายเป็นสถาบันใจกลางของการลงทุนจากเงินทุนของรัฐบาลไป

ในที่นี้คงไม่สามารถเจาะลึกไปพิจารณาเนื้อหาอย่างละเอียดของกิจการของ "กองเงิน" ดังกล่าว แต่ถ้าดูโครงสร้างคร่าว ๆ ของมันในปลายปี 1975 จะเป็นดังนี้คือ เงินทุนที่รัฐบาลออกให้แก่ "กองเงิน" นี้เท่ากับ 171,000 ล้านเยน ถ้ารวมกับเงินที่กู้มา 1,849,000 ล้านเยน และเงินมัดจำอีก 11,000 ล้านเยน แล้ว จะได้เงิน 2,031,000 ล้านเยนเป็นต้น ทุนเงินที่กู้นั้นมาจาก "ฝ่ายใช้เงินทุน" (SHIKINUNYŌBU) มากที่สุดถึง 93% รองลงมาเป็นเงินจากเงินบีไปรษณีย์และเงินประกันชีวิตของรัฐอีก 6% ซึ่งถ้าดูยอดให้กู้ของ "กองเงิน" นี้ จะเป็น*ดังตารางที่ 99* ปรากฏว่าราว 3 ใน 4 ของเงินที่ให้กู้นั้นเกี่ยวข้องกับการเกษตร ซึ่งถ้ารวมส่วนของกิจการนมกับการทำให้ตลาดขายส่งทันสมัยขึ้น อันสัมพันธ์กับการประกอบการและการไหลเวียนของผลผลิตเกษตรในรายการอื่น ๆ ซึ่งปรากฏในตารางด้วยแล้วสัดส่วนดังกล่าวคงสูงขึ้นอีกเล็กน้อย และถ้าดูรายการให้กู้ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรจะเห็นว่า ส่วนที่เป็นการปรับปรุงคุณภาพที่ดินมีมากที่สุดเท่ากับ 49.2% ของยอดเงินที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร รองลงมาเป็นการปรับปรุงกิจการ 37.5% ซึ่งส่วนหลังนี้ประกอบด้วยเงินทุนสำหรับกิจการปรับปรุงโครงสร้าง, การปรับปรุงกิจการสวนผลไม้, การขยายกิจการเลี้ยงสัตว์และการซื้อที่ดิน เพื่อขยายกิจการ ฯลฯ นอกจากนี้ที่ค่อนข้างเด่นก็คือเงินทุนสำหรับ "ค้ำจุนความเป็นชาวนาที่ทำกินบนที่ของตน" (7.1%) ซึ่งเงินทุนส่วนนี้ในความเป็นจริงค่อนข้างมีลักษณะเป็นเงินทุนดำรงชีพและในระยะหลัง ๆ นี้ ก็มักจะใช้ไปในนโยบายที่สนับสนุนให้ชาวนาเปลี่ยนจากการปลูกข้าวไปปลูกพืชอย่างอื่น

จากตารางจะเห็นว่ามีเงินทุนส่วนหนึ่งเท่านั้นที่ "กองเงินการเงิน" ปล่อยให้ชาวนากู้โดยตรง ส่วนใหญ่เป็นการให้กู้โดยผ่านสถาบันการเงิน

ตารางที่ 99 : ยอดเงินกู้ของกองเงินโดยแบ่งตามสถาบันและตามประเภทผู้กู้ (ปลายเดือนมีนาคม ปี 1976)

(หน่วย : ล้านเยน)

	ให้กู้โดยตรงจากกองเงินฯ	ผ่านกองทุนกลางเกษตรป่าไม้	สหพันธ์สหกรณ์เกษตรสินเชื่อ	ธนาคารกองเงินสินเชื่อ	สหพันธ์สหกรณ์ประมงสินเชื่อ	กองเงินที่บริหารโดยรัฐ	รวม
ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร	372.6	18.8	1,105.9	8.7	—	5.8	1,511.9
							(74.4)
– ปรับปรุงกิจการ	6.6	1.8	555.4	3.5	—	—	567.4
– ปรับปรุงคุณภาพที่ดิน	353.2	8.0	372.2	4.0	—	5.8	743.1
– เครื่องอำนวยความสะดวกสำหรับชุมชน	3.0	8.0	40.1	—	—	—	52.0
– ค่าจุนความเป็นชาวนาที่ทำกินบนที่ของตน	—	—	106.6	—	—	—	106.7
– อื่น ๆ	9.9	0.2	31.6	1.0	—	—	42.7
ที่เกี่ยวข้องกับการป่าไม้	97.0	88.5	1.0	3.8	—	63.6	253.9
							(12.5)
ที่เกี่ยวข้องกับการประมง	98.5	34.2	2.1	34.3	42.1	—	211.2
							(10.4)
อื่น ๆ	52.4	1.4	—	0.1	—	—	54.0
							(2.7)
– กิจการนม	5.2	1.4	—	0.1	—	—	6.7
– เพื่อทำให้ตลาดขายส่งทันสมัย	36.6	—	—	—	—	—	36.6
– อื่น ๆ	10.7	—	—	—	—	—	10.7
รวมทั้งหมด	620.5	142.8	1,109.0	47.0	42.1	69.4	2,030.9
	(30.6)	(7.0)	(54.6)	(2.3)	(2.1)	(3.4)	(100.0)

ที่มา : "NŌRINKINYŪTŌKEI" ประจำปี 1976, หน้า 166. ในส่วนของธนาคารนั้นรวม mutual bank เข้าไปด้วย

อื่น ซึ่งต่างกับช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ตรงที่ว่าไม่ใช่การให้กู้โดยรับซื้อพันธบัตร แต่ใช้วิธีให้กู้โดย "มอบหมาย" กล่าวคือสถาบันที่เงินทุนไหลผ่านเพียงแต่รับมอบหมายกิจการมาโดยได้รับค่าตอบแทนเท่านั้น มิได้มีความรับผิดชอบหรือมีอำนาจที่จะตัดสินใจในการให้กู้ ประเด็นนี้แสดงให้เห็นว่ารัฐมีอำนาจที่จะควบคุมมากกว่าช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2

แต่การพิจารณาความหมายหรือความเคลื่อนไหวของ "การเงิน" ตามนโยบายของรัฐบาลในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเพียงแต่ดูเงินทุนของ "กองเงิน" ข้างต้นอย่างเดียวเท่านั้น ย่อมไม่เพียงพอเพราะว่ายังมีระบบการลงทุนด้วยงบการคลังของรัฐและจังหวัดต่าง ๆ ด้วย นอกจากนี้ก็ยังมีการช่วยเหลือสถาบันการเงินอื่นในเรื่องดอกเบี้ยหรือการค้ำประกันหนี้สิน โดยรัฐหรือจังหวัด (โดยต้นทุนเป็นของสถาบันการเงินนั้น) ซึ่งสิ่งนี้จะให้ผลทางนโยบายเช่นเดียวกับใช้เงินจาก "เงินทุนการคลัง" เอง "การเงินตามระบบ" แบบนี้มีบทบาทมากขึ้นตั้งแต่ครึ่งหลังของทศวรรษที่ 1950 ตราบใดที่ "การเงินตามระบบ" ใช้เงินทุนของเอกชนมาเป็นต้นทุน เราคงไม่อาจเรียกได้เต็มปากว่าเป็นการลงทุนจากงบการคลัง เหตุนี้ในตารางที่ 89 กับตารางที่ 96 จึงได้จัดรายการนี้เป็นการให้กู้โดยสหกรณ์การเกษตร แต่วิธีการใช้เงินใน "การเงินตามระบบ" อันนี้ ถูกกำหนดโดยข้อกำหนด, ข้อบังคับและคำสั่งของรัฐบาลโดยฝ่ายสหกรณ์การเกษตรแทบไม่ได้มีบทบาทสำคัญในการใช้เงินแต่อย่างใด ในความเป็นจริงจึงเท่ากับว่า รัฐบาลและกลุ่มองค์กรท้องถิ่นเป็นผู้ยืมเงินเอกชนมาใช้เป็น "เงินทุนทางการคลัง" นั่นเอง (ดังกล่าวบ้างแล้วในหัวข้อที่ [153]) ดังนั้นจึงเป็นธรรมดาที่เราจะต้องพิจารณาสิ่งนี้ควบคู่ไปกับการลงทุนจากงบการคลังโดยตรง

"เงินทุนตามระบบ" เช่นนี้มีมากมายหลายประเภทในบางช่วงเพียงส่วนที่เกี่ยวกับรัฐก็ 10 กว่าประเภทแล้ว ระยะหลัง ๆ ได้มีความพยายามที่จะจัดประเภทใหม่ให้เรียบร้อยซึ่งสภาพคร่าว ๆ ของมันในปัจจุบันจะเป็นดัง *ตารางที่ 100* ในตารางนี้ได้คัดเลือกมาเฉพาะที่สำคัญเท่านั้น ซึ่งนอกจากนี้ยังมีพวกเงินทุนก่อสร้างบ้านเรือน, เงินทุนซื้อที่นา, เงินทุนชักนำอุตสาหกรรมเข้ามาในชนบทและเงินเพิ่มประสิทธิภาพในที่ดิน ฯลฯ ซึ่งไม่ได้แสดงให้ดูในที่นี้ นอกจากนี้ยังมี "การเงินตามระบบ" ประเภทต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นในแต่ละจังหวัดซึ่งยากจะเข้าใจได้ เพียงทราบว่าในเดือนมิถุนายนปี 1976 มี "การเงินตามระบบ" อยู่ราว ๆ 280 ประเภทในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ (ไม่นับที่เกี่ยวข้องกับการป่าไม้การประมง) กล่าวตามนัยนี้ย่อมได้ว่า "การเงินตามระบบ" ของรัฐยังมีความซับซ้อนมากในทุกระดับ แม้จะได้จัดให้เรียบร้อยขึ้นค่อนข้างมากแล้วก็ตาม

แต่เพราะปัจจุบัน "เงินทุนทำให้การเกษตรทันสมัย" เป็นแกนกลางของ "การเงินตามระบบ" ควบคู่ไปกับ "เงินทุนกองเงินการเกษตรป่าไม้ประมง" ฉะนั้นเราจำเป็นต้องดูกลไกของมันอย่างคร่าว ๆ สักหน่อย เงินทุนอันนี้เดิมทีเริ่มมาจาก "เงินทุนนำเข้าวัสดุอุปกรณ์" ที่เป็นส่วนประกอบของ "เงินทุนปรับปรุงการเกษตร" ที่ก่อตั้งขึ้นในปี 1956 แต่หลังจากการออกกฎหมายพื้นฐานเกษตรได้รับการปรับปรุงใหม่โดยใช้นโยบายเกษตรตามกฎหมายพื้นฐานนี้เป็นหลักแทน และต้นทุนอันนั้นได้กลายเป็นเงินทุนของ "สถาบันการเงินตามระบบ" อนึ่งเกี่ยวกับการลงทุนนั้น จังหวัดได้อุดหนุนค่าดอกเบี้ยให้แก่ปัจเจกบุคคลในราว 3–4% และแก่การใช้เพื่อสาธารณประโยชน์ในราว ๆ 1.5–4% ซึ่งรัฐบาลก็ช่วยเหลือด้วยราวครึ่งหนึ่ง นอกจากนี้แต่ละจังหวัดได้ตั้งสมาคมกองทุนสินเชื่อการเกษตร(จังหวัดออกทุนครึ่ง

ตารางที่ 100

สภาพคร่าว ๆ ของการเงินตามระบบของประเทศญี่ปุ่น

	ปีก่อตั้ง	แหล่งทุน	สถาบันลงทุน	วงเงินกู้ในปี 1975	ยอดเงินกู้ปลายปี 1975	ดอกเบี้ยที่ให้กู้	อัตราอุดหนุนดอกเบี้ย
				ร้อยล้านเยน	ร้อยล้านเยน	%	
เงินทุนกองเงินเกษตรป่าไม้ประมง	1953	การคลัง	กองเงิน	4,910	20,390	3.5～8.0	–
เงินทุนปรับปรุงการเกษตร	1956	,,	จังหวัด	260	598	ไม่มีดอกเบี้ย	–
เงินทุนทำให้การเกษตรทันสมัย	1961	เอกชน, ระบบสหกรณ์	เอกชน, ระบบสหกรณ์	4,500	8,654	5.5～6.5	0.5～3.0
เงินทุนภัยธรรมชาติ	1955	,,	,,	–*	184	3.0～6.2	1.3～5.5

ที่มา : NORINCHUKIN "NORINKINYU NO JITSUJO" ประจำปี 1953, หน้า 133 และจาก "TEBIKI" หน้า 338.

*จะกำหนดวงเงินที่ใช้ เมื่อเกิดภัยธรรมชาติแล้ว.

หนึ่ง ที่เหลืออีกครึ่งหนึ่งชาวนา, อำเภอ, เมือง, หมู่บ้าน, กับ "สถาบันการเงินตามระบบ" เป็นผู้ออกทุนเพื่อมาเสริมระบบการเงินอันนี้ โดยสมาคมจะรับประกันเงินกู้ให้แก่การลงทุนของปัจเจกบุคคลในราว ๆ 10% และให้แก่การใช้เพื่อสาธารณประโยชน์ในราว ๆ 90%

"เงินทุนทำให้การเกษตรทันสมัย" จึงมีชาวนา, สหกรณ์การเกษตร, กลุ่มองค์กรนิติบุคคลการเกษตรเป็นเป้าหมายของการให้ทุนโดยแบ่งเป็น 7 ประเภท คือ เพื่อการสร้างตึกอาคารเกษตร, ซื้อเครื่องจักรเกษตร, ปลูกสวนผลไม้, ซื้อสัตว์เลี้ยง, ปรับปรุงคุณภาพที่ดินขนาดเล็กและปรับปรุงสภาพแวดล้อมในหมู่บ้าน (ให้แก่สหกรณ์การเกษตรเท่านั้น) นอกจากนี้ยังรวมถึงกรณีที่ได้รับอนุญาตเป็นพิเศษ สำหรับกรณีที่ได้รับอนุญาตเป็นพิเศษดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นการให้ทุนเพื่อขยายขนาดกิจการของครัวเรือนชาวนาที่เป็นแกนกลางกับการเลี้ยงโค ถ้าดูจำนวนเงินให้กู้ในปี 1975 ของ"เงินทุนทำให้การเกษตรทันสมัย" จะเป็นดัง*ตารางที่ 101* ถ้าดูจากยอดเงินจะเห็นว่าส่วนที่ให้กู้แก่ปัจเจกบุคคลนั้นสูงถึง 77% ส่วนใหญ่เป็นเงินให้กู้เพื่อสร้างอาคารและซื้อเครื่องจักรเกษตร อนึ่ง คำว่าตึกอาคารในที่นี้หมายถึงโรงเลี้ยงสัตว์, ห้องกระจกและห้องพลาสติคเป็นส่วนใหญ่ นับได้ว่าสิ่งเหล่านี้มีบทบาทส่งเสริมการพัฒนาภาคเกษตรในระยะหลัง ๆ ที่เน้นพัฒนาการของ "การทำให้เป็นเครื่องจักร" กับอาคารวัสดุในการทำสวนและเลี้ยงสัตว์

คราวนี้ถ้าลองพิจารณา "เงินทุนกองเงินการเกษตรป่าไม้ประมง" และ"เงินทุนทำให้การเกษตรทันสมัย" ควบคู่กันไป จะเห็นว่ามีการแบ่งงานกันไม่มากก็น้อยกล่าวคือ "เงินทุนกองเงิน" เน้นหนักที่จะจ่ายเงินกู้เพื่อปรับปรุงคุณภาพที่ดิน อันเป็นการสืบทอดประเพณีของ "การลงทุนจากงบ-

ตารางที่ 101 : จำนวนให้กู้ของเงินทุนทำให้การเกษตรทันสมัย
(ประจำปี 1975)

(หน่วย : 1,000 รายการ : พันล้านเยน)

		ตึก อาคาร	เครื่อง จักร เกษตร	ผลไม้	สัตว์ เลี้ยง	ปรับปรุง ที่ดิน ขนาดเล็ก	ปรับปรุง สภาพ แวดล้อม	กรณี อนุญาต พิเศษ	SET	รวม
จำนวน รายการ	ปัจเจกบุคคล	50.2	182.3	0.6	8.8	7.5	—	3.7	3.9	257.0
	ใช้เพื่อส่วนรวม	1.4	0.7	0.0	0.5	—	0.4	0.0	0.3	3.3
	รวม	51.7	182.9	0.6	9.3	7.5	0.4	3.8	4.2	260.0
		(19.9)	(70.2)	(0.2)	(3.6)	(2.9)	(0.1)	(1.5)	(1.6)	(100.0)
จำนวน เงิน	ปัจเจกบุคคล	76.8	124.4	0.8	5.8	2.4	—	8.8	11.3	230.0
	ใช้เพื่อส่วนรวม	43.8	6.3	0.2	7.4	—	5.1	0.2	6.2	66.0
	รวม	120.6	130.6	1.0	13.2	2.4	5.1	9.0	17.5	299.0
		(40.4)	(43.6)	(0.3)	(4.4)	(0.8)	(1.7)	(3.0)	(5.8)	(100.0)

ที่มา : "NORINKINYŪTŌKEI" ประจำปี 1976 หน้า 75.

การคลัง" ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่วน "เงินทุนทำให้การเกษตรทันสมัย" กลับวางจุดหนักไปที่การเพิ่มทุนคงที่จำพวกอาคาร, เครื่องจักร, สัตว์เลี้ยงและสวนผลไม้ แต่ใน "เงินทุนกองเงิน" ก็มีส่วนที่เป็นเงินทุนสำหรับสร้างวัสดุอุปกรณ์เพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมหรือเพื่อปรับปรุงกิจการให้ดีขึ้นอยู่ไม่น้อย ซึ่งส่วนนี้ทำหน้าที่ซ้ำซ้อนกับ "เงินทุนทำให้การเกษตรทันสมัย" ฉะนั้นความแตกต่างระหว่างทั้ง 2 สิ่ง จึงอยู่ที่เงื่อนไขของการให้กู้มากกว่า (เช่นอัตราดอกเบี้ย, ระยะเวลา ฯลฯ) และการที่มีหน้าที่ซ้ำซ้อนกันก็กลายเป็นปัญหาอันหนึ่งซึ่งเราจะได้กล่าวในภายหลัง (หัวข้อที่ [157])

[157] จากข้างต้นคงเห็นแล้วว่า ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่เพียง "เงินทุนจากการคลัง" ได้ไหลเข้ามาสู่ภาคเกษตรเพิ่มขึ้นในด้านปริมาณเท่านั้น แต่ยังเพิ่มในด้านประเภท ด้านระบบและมีลักษณะเป็นนโยบายยิ่งขึ้นกว่าเดิมด้วย ลักษณะเช่นนี้ปรากฏออกมาโดยมีการก่อตั้ง "กองเงิน" อันเป็นสถาบันการเงินของรัฐบาลโดยตรง ซึ่ง "กองทุน" อันนี้ได้รุดหน้าจนกระทั่งสามารถแข่งขันกัน "การเงินตามระบบสหกรณ์"ได้ อีกด้านหนึ่งโดยที่รัฐบาลไม่ได้ช่วยเหลือ "เงินทุนตามระบบสหกรณ์" เหมือนช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่กลับใช้เงินทุนของระบบสหกรณ์เพื่อบรรลุเป้าหมายของรัฐบาลเอง สิ่งนี้ถ้ากล่าวจากด้านของสหกรณ์การเกษตรก็หมายความว่า สหกรณ์การเกษตรได้สูญเสียความเป็นอิสระยิ่งขึ้น และกลายเป็นกลไกของรัฐบาลไปในความเป็นจริง (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [153]) และถ้าพิจารณาสิ่งนี้ในฐานะที่เป็นปัญหา "การเงินการเกษตร" จะหมายความว่าระบบควบคุมของรัฐบาลถูกเสริมให้แข็งเกร่งขึ้นนั่นเอง

การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้กล่าวโดยทั่วไปได้ว่า เป็นการปรับตัวให้เข้ากับระบบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐยิ่งขึ้น กล่าวคือปัจจุบันการควบคุมของรัฐได้แผ่ซ่านครอบคลุมไปทุกสาขาเศรษฐกิจมิใช่เฉพาะการเกษตรเท่านั้น ถ้าปราศจากการควบคุมเช่นนี้ก็ยากที่จะรักษาระบบทุนนิยมไว้ได้ และเครื่องมือที่ใช้ควบคุมก็มีอยู่มากมาย แต่เป็นที่รู้กันว่าเครื่องมือที่สำคัญที่สุดก็คือ "*FISCAL MECHANISM*" ซึ่งเป็นการประสานนโยบายการคลังกับนโยบายการเงินเข้าด้วยกัน พัฒนาการของ"การเงิน" ตามนโยบายข้างต้นควรคำนึงว่าเกิดขึ้นได้เพราะมีพื้นเพเช่นนี้อยู่ อันเป็นแนวโน้มร่วมกันของประเทศทุนนิยมจำนวนมาก

อย่างไรก็ดีถ้าจะกล่าวเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้นตามความเป็นจริงในญี่ปุ่นแล้ว จำเป็นต้องชี้ถึงสภาพ 2 ประการ ดังต่อไปนี้คือ *ประการที่ 1* มันปรากฏตัวและพัฒนาขึ้นมาทดแทนการบริหารเงินอุดหนุนแบบดั้งเดิมได้ในระดับหนึ่ง อย่างที่เราจะเห็นกันต่อไป (ในหัวข้อที่ [158]) ว่า การบริหารการเกษตรบ่าไม้ตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมานั้นส่วนใหญ่ใช้เงินอุดหนุนเป็นเครื่องมือช่วยให้นโยบายบรรลุจุดประสงค์ แต่เนื่องจากเงินอุดหนุนมาจากเงินทุนของการคลังโดยตรง ดังนั้นเมื่อนโยบายการเกษตรแพร่หลายมากขึ้นและถูกทำให้ซับซ้อนขึ้น เงินอุดหนุนย่อมมีจำนวนมหาศาลขึ้น ทำให้ภาระทางการคลังกลายเป็นปัญหาใหญ่ขึ้นมา อีกด้านหนึ่งเงินอุดหนุนดังกล่าวปกติจะแสดงประสิทธิผลโดยผ่านตัวกลางที่เป็นกลุ่มองค์กรประเภทต่าง ๆ มันจึงส่งผลในทางอ้อมมากกว่า ทำให้บ่อยครั้งที่เงินอุดหนุนนี้ถูกใช้ในทางตรงข้ามกับเจตนารมย์ของรัฐบาล การใช้เงินแบบนี้จึงมักถูกโจมตีจากฝ่ายต่าง ๆ ว่าเป็นการใช้เงินทุนการคลังโดยเปล่าประโยชน์ ถึง

ขนาดที่ว่าในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ใหม่ๆ กองบัญชาการสัมพันธมิตรได้สั่งให้จัดการกับเรื่องนี้

ภายใต้สภาพการณ์เช่นนี้ "การเงินตามระบบ" ได้เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็วตั้งแต่ช่วงกลางทศวรรษที่ 1950 จนกระทั่งสามารถทดแทนเงินอุดหนุนได้ จุดเริ่มต้นโดยตรงของมันเกิดจากความจำเป็นที่ต้องลดรายจ่ายทางการเกษตรและป่าไม้ลงเป็นจำนวนมากมายหลังสิ้นสุดสงครามเกาหลี แต่หลังจากที่เศรษฐกิจญี่ปุ่นก้าวเข้าสู่กระบวนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับสูง ทำให้รายจ่ายทางการเกษตรและป่าไม้มีจำนวนเพิ่มขึ้นด้วย และความจำเป็นที่จะต้อง "ประหยัด นั้น ก็มีน้อยลง แต่ระบบการพึ่งพา การเงินตามระบบ" เช่นนี้มิได้ลดความสำคัญลง กลับได้รับการส่งเสริมให้มีบทบาทมากขึ้นโดยเฉพาะตั้งแต่มีการออกกฎหมายพื้นฐานการเกษตร เพราะเมื่อนโยบายการเกษตรขยายตัวมากขึ้น ก็จำเป็นต้องใช้ระบบอุดหนุนค่าดอกเบี้ยเงินกู้ เพื่อให้บรรลุนโยบายการเกษตรได้โดยใช้งบประมาณที่จำกัดเท่าที่กำหนดให้ การใช้เงินเช่นนี้ ทำให้สามารถดำเนินการบริหารในขอบเขตที่ใหญ่โตกว่าเดิมหลายเท่า มันจึงมีเสน่ห์มากสำหรับข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับเกษตรป่าไม้และสภาผู้แทนหมู่บ้านจะเห็นได้ว่าเบื้องหลังของการสร้างระบบ "การเงินตามระบบ" อันซับซ้อนขึ้นมา แม้แต่ในระดับกลุ่มองค์กรท้องถิ่น (ดังกล่าวในหัวข้อที่ [156]) นั้น ก็มีพลวัต (dynamism) ทางการเมืองเช่นนี้ดำรงอยู่

ประการที่ 2 สภาพการบริหารกิจการเกษตรและเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาตั้งแต่ปี 1955 เป็นต้นมา มีความแตกต่างเป็นอย่างมากกับช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ทิศทางของนโยบายการเกษตรเปลี่ยนแปลงไปมากด้วย นี่เป็นเงื่อนไขที่กระตุ้นการขยายตัวของ "การเงินตามระบบ"

กล่าวคือในที่นี้ไม่เกิดภาวะซบเซาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงเหมือนช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 อีก การปฏิรูปที่ดินทำให้ชาวนาแทบหมดภาระค่าเช่าที่ดิน, ราคาผลผลิตเกษตรก็ได้รับประกันให้มีฐานะที่ได้เปรียบโดยสัมพัทธ์ และชาวนามีโอกาสหารายได้จากภาคนอกเกษตรเพิ่มขึ้น ปัจจัยเหล่านี้ทำให้สำหรับครัวเรือนชาวนาส่วนใหญ่แล้ว การขัดสนทางเศรษฐกิจและการล่มจมเหมือนช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่ได้เป็นปัญหาอีกต่อไป แน่นอนยังมีกลุ่มคนจนเป็นส่วนน้อย โดยเฉพาะคนชรา, แม่และเด็กรวมถึงครอบครัวคนพิการอยู่บ้าง และการประกันสังคมประเภทต่าง ๆ จำพวกการคุ้มครองการดำรงชีพ, การตกงาน, เงินรายปีและการประกันสุขภาพสำหรับบุคคลเหล่านี้ก็ยังไม่เพียงพอเสียทีเดียว แต่เมื่อเทียบกับช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เราต้องยอมรับว่าดีขึ้นมาก ทำให้นโยบายการเกษตรสามารถพ้นจากสภาพการมุ่งช่วยเหลือชาวนาไม่ให้ขัดสนเป็นหลักเหมือนแต่ก่อนโดยหันไปเน้นที่จะขยายการผลิตทางการเกษตรหรือเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารกิจการสิ่งนี้ทำให้สามารถลดเงินอุดหนุนซึ่งมีลักษณะเป็นเงินสงเคราะห์ลง และหันไปขยาย "การเงิน" ที่ตั้งอยู่บนการคำนวณทางเศรษฐกิจแทน

แต่อีกด้านหนึ่งลูกคลื่นแห่งการปฏิรูปเทคโนโลยีก็ไหลทะลักเข้ามาสู่ภาคเกษตรประกอบกับการไหลออกอย่างรวดเร็วของแรงงานจากภาคเกษตรได้ทำให้เกิดภาระกิจเร่งด่วนในการยกระดับพลังการผลิตทางการเกษตร กรณีนี้ กิจการเกษตรที่สามารถใช้พลังการผลิตและเทคโนโลยีใหม่ ๆ อย่างมีประสิทธิผล จะได้แก่ *กิจการที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่* จำนวนน้อยเท่านั้น ครัวเรือนชาวนา "ระดับบน" เช่นนี้ แม้จะเป็นชาวนาย่อยแต่มันก็จะเพิ่มลักษณะของ "ผู้ประกอบการ" ที่จะลงทุนหลังจากที่ได้คำนวณกำไรขาดทุนในระดับหนึ่งแล้ว ภายใต้สภาพการณ์เช่นนี้จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่นโยบาย

การเกษตรจะตั้งเป้าหมายในการปรับการเกษตรให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจที่เจริญเติบโตในระดับสูง โดยกระตุ้นการลงทุนในการผลิตของครัวเรือนชาวนา และยกระดับพลังการผลิตของพวกเขาให้สูงขึ้น (ในกรณีญี่ปุ่น เนื่องจากการผลิตผละทิ้งการเกษตรของครัวเรือนชาวนาขนาดย่อยไม่ได้เป็นไปอย่างราบรื่น ทำให้มีครัวเรือนชาวนาที่ประกอบอาชีพด้วยหลงเหลืออยู่มาก นโยบายการเกษตรอันนี้จึงไม่อาจรวมศูนย์ไปที่ครัวเรือนชาวนาที่จะกลายไปเป็น "ชาวนาย่อยขนาดใหญ่" แต่จำต้องใช้แบบทอดแห ครอบคลุมอย่างกว้าง ๆ) ฉะนั้นนอกจากสาขาที่ต้องใช้การลงทุนขนาดใหญ่ เช่น การปรับปรุงคุณภาพที่ดินแล้ว การให้กู้เงินทุนระยะยาวดอกเบี้ยต่ำถือว่าเป็นนโยบายที่สอดคล้องกับเป้าหมาย ฉะนั้นพวกชาวนาที่มีลักษณะของ "ผู้ประกอบการ" มากขึ้น จึงโน้มเอียงที่จะขยายการลงทุนเพราะถูกกระตุ้นโดยนโยบายนี้

"การเงินตามระบบ" เช่นนี้ ได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการพัฒนาการเกษตรของนโยบายการเกษตรในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แน่นอน การขยายตัวอย่างน่าทึ่งของเทคโนโลยีในการทำสวน, เลี้ยงสัตว์ กับความก้าวหน้าของ "การทำให้เป็นเครื่องจักร" การปรับปรุงคุณภาพที่ดินในช่วง 20 ปีนี้ ต่างมีสาเหตุของมันแต่คงไม่มีใครสามารถปฏิเสธได้ถึงบทบาทที่ "การเงินตามระบบ" มีส่วนในการกระตุ้นการพัฒนาดังกล่าวเป็นอย่างมากแต่ "การเงินตามระบบ" นี้ ขณะเดียวกันก็ได้สร้างและขยายความขัดแย้งต่าง ๆ ขึ้นมา ซึ่งเราได้เห็นแล้ว (ในหัวข้อที่ [153]) ว่า ความขัดแย้งเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อสหกรณ์การเกษตรอย่างไรและบิดเบือนการหมุนเวียนของ "การเงินตามระบบสหกรณ์" อย่างไร ในที่นี้เราจึงขอชี้เพียง 2 ประเด็น คือ *ประเด็นที่ 1* ระบบของ "การเงินตามระบบ" เอง มีความ

ซับซ้อนมากและแบ่งเป็นส่วนย่อยมากเกินความจำเป็น (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [156]) แม้ "เงินทุนกองเงิน" กับ "เงินทุนทำให้การเกษตรทันสมัย" ที่เป็น 2 เสาหลักของ "การเงินตามระบบ" ของประเทศเอง ก็ยังถูกแบ่งย่อยเป็นเงินทุนหลายประเภทซึ่งมีเงื่อนไขในการให้ทุน (อัตราดอกเบี้ย, ระยะเวลา ฯลฯ) แตกต่างกัน อีกทั้งใน "เงินทุนกองเงิน" กับ "เงินทุนทำให้การเกษตรทันสมัย" เอง ยังประกอบด้วยเงินทุนที่มีลักษณะคล้ายกัน แต่มีเงื่อนไขในการได้รับทุนต่างกัน ความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนยุ่งเหยิงเช่นนี้ ถ้ากล่าวฝ่ายของผู้บริหารก็คงมีเหตุผลอยู่เหมือนกัน แต่ถ้าคิดจากฝ่ายของกิจการเกษตรซึ่งเป็นเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาแบบผสมโดยมีกิจการสัตว์เลี้ยงและปลูกผลไม้เป็นส่วนหนึ่งของกิจการผสมแล้ว การแบ่งประเภทโดยละเอียดเช่นนี้ไม่เพียงปราศจากความหมายเท่านั้น กลับทำให้การคำนวณทางเศรษฐกิจของครัวเรือนชาวนามีความสับสน และทำให้ทางการมีงานธุรการยุ่งยากขึ้นโดยไม่จำเป็น จะว่าไปแล้วระบบอันซับซ้อนยุ่งเหยิงก็เป็นสิ่งที่เลี่ยงได้ยากจากระบบราชการของญี่ปุ่นที่เป็นการจัดตั้งการบริหารแบบแนวดิ่ง นั่นคือระบบนี้ถูกสร้างขึ้นตามอำเภอใจของพวกข้าราชการเท่านั้น

ประเด็นที่ 2 แน่นอน "เงินทุนตามระบบ" นี้ เมื่อเทียบกับเงินทุนอื่นแล้วเป็นเงินทุนที่มีระยะยาวดอกเบี้ยต่ำ ซึ่งเหมาะกับความต้องการของภาคเกษตรกรรมมากกว่าเงินทุนชนิดอื่น แต่ตราบใดที่ยังจำเป็นต้องมีการชำระเงินต้นและดอกเบี้ยอยู่ และการให้กู้โดยฝ่ายสหกรณ์การเกษตรที่เป็นตัวกลางนี้ ยังทำในนามของการรับมอบหมายจากรัฐบาลอันทำให้จำเป็นต้องกวดขันดูแลหนี้สินอย่างเข้มงวด ตราบนั้นก็ยังหลีกเลี่ยงได้ยากที่จะทำให้ความขัดแย้งของเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาขยายใหญ่โตขึ้น เรื่องนี้เห็นได้ชัด

ในกรณีของเงินทุนสำหรับวัสดุอุปกรณ์ขนาดใหญ่จำพวกเครื่องจักร เพราะแม้ฝ่ายชาวนาจะมีความจำเป็นต้องใช้เครื่องจักร ก็ไม่มีหลักประกันว่าเครื่องจักรนี้จะทำงานมีประสิทธิภาพ คุ้มทุนค่าเสื่อมราคาได้เสมอไป ความจริงก็อย่างที่เห็นแล้วในหัวข้อที่ [91] ว่า ประสิทธิผลของการลงทุนมีแนวโน้มตกต่ำลงเรื่อย ๆ ทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า "ความยากจนอันเนื่องจากการใช้เครื่องจักร" สภาพเช่นนี้รุนแรงเป็นพิเศษในกรณีของญี่ปุ่นที่การขยายกิจการ เพิ่มขึ้นตามความจำเป็นที่ตามมาพร้อม ๆ กับการใช้เครื่องจักรนั้นถูกขัดขวาง ฉะนั้นเพื่อหาเงินมาชำระหนี้ที่กู้มาซื้อเครื่องจักร พวกชาวนาจึงต้องขวนขวายหารายได้จากภาคนอกเกษตรเพิ่มขึ้น ในความเป็นจริง การที่ชาวนา "ระดับบน" แถบโตฮอกกุ, ฮอกกุริกุที่ต้องออกไปทำงานต่างถิ่นมากขึ้นนั้น ส่วนใหญ่เป็นผลมาจาก "ความยากจนอันเนื่องมาจากการใช้เครื่องจักร" นี้เอง กล่าวตามนัยนี้ "การเงินตามระบบ" ได้กลายเป็นปัจจัยหนึ่งที่เร่งกระบวนการกลายเป็นกรรมาชีพของชาวนาและเร่งการพังทะลายของกิจการที่ทำการเกษตรเพียงอย่างเดียวด้วย

[158] คราวนี้ลองมาดูเงินอุดหนุนกันบ้าง เงินทุนจากการคลังถูกเรียกว่าเงินอุดหนุน เนื่องจากไม่มีการชำระเงินต้นและดอกเบี้ย ฉะนั้นถ้ากล่าวจากฝ่ายของครัวเรือนชาวนาย่อมเห็นว่ามันดีกว่าเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ ด้วยเหตุนี้เงินอุดหนุนจึงถูกถือว่าเป็นเครื่องมือสำคัญของนโยบายการเกษตร ตั้งแต่ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ความขัดสนของเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนายังเป็นปัญหาใหญ่เฉพาะหน้า จนกระทั่งถึงช่วงต้นทศวรรษที่ 1950 ความจริงเงินอุดหนุนมีอยู่หลายประเภท แต่ถ้าดูเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับผลิตกรรมอย่างเดียว จะเห็นว่าเงินอุดหนุนจากช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงช่วง

หลังสงครามโลกส่วนใหญ่ได้ไปกระจุกตัวในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร (ยกเว้นเงินอุดหนุนจำนวนมหาศาล สำหรับอุตสาหกรรมที่ตอบสนองความต้องการทางการทหารในช่วงหนึ่ง) *จากตารางที่ 102* จะเห็นว่าส่วนใหญ่ของงบการใช้จ่ายของกระทรวงเกษตรและป่าไม้ (งบบัญชีทั่วไป) นั้น เป็นเงินอุดหนุนจนแทบจะพูดได้ว่า กระทรวงเกษตรและป่าไม้ได้จ้างข้าราชการมาเพื่อจัดสรรเงินอุดหนุนโดยเฉพาะการใช้จ่ายเงินอุดหนุนที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรและป่าไม้นั้น มีวัตถุประสงค์หลายอย่างแบ่งกว้างๆ ได้เป็นเงินอุดหนุนสำหรับจังหวัด, หมู่บ้าน, อำเภอ, เมือง, สถานีทดลองประเภทต่าง ๆ, สมาคมเกษตร, สหกรณ์จัดการเรื่องที่เพาะปลูกและสหกรณ์ช่วยเหลือการเกษตรร่วมกัน ฯลฯ กล่าวคือเป็นเงินอุดหนุนที่ให้แก่กลุ่มองค์กรเกษตรประเภทต่าง ๆ กับเงินอุดหนุนที่ให้แก่ครัวเรือนชาวนา ปัจจุบันเงินอุดหนุนส่วนใหญ่เป็นเงินอุดหนุนที่ให้แก่กลุ่มองค์กรเกษตร (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [154]) นอกจากนี้ก็ยังถูกใช้ในกิจการที่ติดตั้งทุนคงที่ อย่างเช่น ติดตั้งเครื่องจักรขนาดใหญ่, ก่อสร้างโกดังผลผลิตเกษตรและการปรับปรุงคุณภาพที่ดินด้วย หรือไม่ก็เป็นค่าใช้จ่ายสำหรับฝ่ายธุรการในการบริหารกลุ่มและคณะกรรมการประเภทต่าง ๆ กลุ่มองค์กรเหล่านี้จึงเปรียบเสมือนเป็นกองกำลังอีกกลุ่มหนึ่งต่างหากของกระทรวงเกษตรและป่าไม้ที่เคลื่อนไหวได้ด้วยเงินอุดหนุน ทำให้สามารถบริหารทางด้านเกษตรและป่าไม้ได้

ในที่นี้คงไม่อาจพิจารณาถึงเงินอุดหนุนในแต่ละประเภท ฉะนั้นเราจะเลือกพิจารณาเฉพาะ*เงินอุดหนุนเพื่อการพัฒนาเผยแพร่เทคนิคการเกษตร, เงินอุดหนุนเพื่อกิจการปรับปรุงคุณภาพที่ดิน และเงินอุดหนุนที่ให้แก่แต่ละครัวเรือนชาวนาเท่านั้น*

ตารางที่ 102

เงินอุดหนุนในงบการใช้จ่ายของกระทรวงเกษตรและป่าไม้

(หน่วย : พันเยน, ล้านเยน)

	งบประมาณกระทรวงเกษตรและป่าไม้	เงินอุดหนุน	สัดส่วน %
1929	57,613	20,326	35.3
1935	103,448	51,204	49.5
1941	540,133	446,145	82.5
1955	88,111	51,379	58.3
1965	330,551	129,574	39.2
1975	2,125,877	917,240	43.1
		(1,946,324)	(91.6)

ที่มา : จากปี 1929– ปี 1941 หน่วยเป็นพันเยน หลังจากปี 1955 เป็นต้นมา หน่วยเป็นล้านเยน ตัวเลขจนถึงปี 1941 จากหนังสือ "ZAISEIGAKU" ของผู้เขียน ตัวเลขปี 1955 จาก "KUNI NO YOSAN" ของกระทรวงการคลัง ตัวเลขปี 1965 จาก "ZAISEITOKEI" ประจำปี 1965 ของปี 1975 ก็เช่นเดียวกัน (ปี 1976) ตัวเลขในวงเล็บของปี 1975 นั้น รวมเอาส่วนที่ยกยอดมาจากบัญชีอื่นโดยถือเป็นเงินอุดหนุนด้วย

[159] พัฒนาการทางเทคนิคการเกษตรของญี่ปุ่นในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่วนใหญ่เป็นการปรับปรุงพันธุ์พืชกับวิธีใช้ปุ๋ย แต่พอถึงหลังช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เพิ่มการใช้เครื่องจักรกับสารเคมีเกษตรเข้าไปด้วย (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [66]) มีการค้นคว้าพัฒนาเทคนิคเหล่านี้บ้างเหมือนกัน โดยในสมัยก่อนนั้นเป็นผลจากการประดิษฐ์คิดค้นของครัวเรือนชาวนาในแต่ละท้องที่ ต่อมาเกิดจากการค้นคว้าของบริษัทเครื่องจักรเกษตร, บริษัทแปรรูปผลผลิตเกษตรในระยะหลัง ๆ แต่ส่วนใหญ่โดยเฉพาะตั้งแต่ช่วงหลังสมัยเมยจิเป็นผลจากการทดลองในสถานทดลองการเกษตรของรัฐหรือของจังหวัด อย่างเช่น พันธุ์พืชไม่ว่าจะเป็นข้าวเจ้า, ข้าวสาลี, ผลไม้และผัก ส่วนใหญ่ล้วนถูกคิดค้นมาจากสถานทดลองเหล่านี้ การพัฒนาเทคนิคเช่นนี้ถ้ากล่าวตามหลักการของทุนนิยม จะต้องปล่อยให้เป็นหน้าที่ของแต่ละทุนที่จะค้นคว้ากันเอง เพื่อจะได้รับ "มูลค่าส่วนเกินพิเศษ" จากการพัฒนาดังกล่าว แต่ในกรณีของพวกชาวนาย่อยปกติพวกเขาไม่มีความสามารถและเงินทุนสำหรับการค้นคว้าพัฒนาเช่นนี้ รัฐบาลกับกลุ่มองค์การของส่วนรวมจึงต้องหนุนช่วย กล่าวตามนัยนี้ การค้นคิดและมอบเทคโนโลยีการเกษตรแบบใหม่ให้แก่ชาวนาโดยตัวมันเองต้องถือว่าเป็นเงินอุดหนุนประเภทหนึ่ง

แต่พอถึงเรื่องการเผยแพร่เทคนิคที่คิดค้นได้ยังมีปัญหาอีก 2 ประการ คือ *ประการที่ 1* แม้ชาวนาได้รับทราบเรื่องของเทคนิคใหม่ ๆ เหล่านี้จากหนังสือรายงานนิตยสารเกษตรหรือสื่อสารอื่น ๆ ก็ตาม มิได้หมายความว่าพวกเขาจะยอมรับและนำไปปฏิบัติทันที เพราะโดยทั่วไปชาวนาเป็น "นักประสบการณ์นิยม" ถ้าไม่ได้รับการสาธิตด้วยของจริงให้เห็นกับตา หรือทำกับมือแล้วก็ยากที่จะเคยชินกับเทคนิคใหม่ ๆ ได้ *ประการที่ 2* แม้พวกเขา

สนใจที่จะใช้เทคนิคใหม่ ๆ ก็ยากที่จะหาเงินทุนอันจำเป็นมาได้ และไม่อาจแบกรับความเสี่ยงต่าง ๆ ที่ตามมาพร้อมกับการลงทุนดังกล่าวด้วย สิ่งนี้ทำให้พวกชาวนาไม่ค่อยกระตือรือล้นกับเทคนิคใหม่ ๆ นัก เหตุผลเหล่านี้ทำให้จำเป็นต้องมีองค์การเผยแพร่เทคนิคใหม่ ๆ คอยกระตุ้นชาวนาประสานไปกับการใช้เงินอุดหนุนเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ

สถาบันที่เริ่มต้นการเป็นองค์การเผยแพร่เช่นนี้คือ สมาคมเกษตร (NŌDANKAI) ในต้นสมัยเมยจิตอนแรกสมาคมเกษตรเป็นองค์การที่จัดตั้งกันเองของพวกชาวนารวย แต่ละท้องที่ในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษที่ 1870 ซึ่งต้องการแลกเปลี่ยนความรู้ทางเทคนิคและเผยแพร่พันธุ์พืชใหม่ให้กันและกัน เพราะว่าชาวนารวยสมัยนั้นเป็นทั้งเจ้าที่ดินและผู้นำของหมู่บ้าน สมาคมเกษตรนี้จึงแสดงบทบาทเป็นองค์การเผยแพร่เทคนิคไปสู่ชาวนาด้วย ต่อมาทางจังหวัดเริ่มสนับสนุนสมาคมให้เป็นห่วงโซ่ข้อหนึ่งของนโยบายส่งเสริมการเกษตรของรัฐ ในปี 1880 รัฐบาลเมยจิได้สั่งให้ตั้งสมาคมในทุก ๆ จังหวัด ปี 1881 มีการชุมนุมชาวนาอาวุโส 120 คน จากทั่วประเทศ เพื่อตั้งสมาคมเกษตรระดับประเทศ จากนั้นแต่ละจังหวัดได้ผลักดันให้จัดตั้งสมาคมเกษตรที่มุ่งหมายจะปรับปรุงการเกษตร โดยสมาคมเกษตรได้รับเงินอุดหนุนจากจังหวัดมาดำเนินกิจกรรมเผยแพร่ ฝ่ายรัฐบาลตอนแรกตั้งเข็มมุ่งว่าจะวางพื้นฐานด้านกฎหมายให้กับสมาคมนี้ พร้อมกับให้เงินอุดหนุนโดยในปี 1891 รัฐบาลได้เสนอกฎหมายสมาคมเกษตรต่อรัฐสภาพร้อม ๆ กับกฎหมายสหกรณ์สินเชื่อ แต่เมื่อกฎหมายฉบับนี้ไม่ผ่านรัฐสภาประกอบกับมีแนวโน้มแบบเสรีนิยมมากขึ้น ท่าทีของรัฐบาลเกี่ยวกับเรื่องนี้จึงคลายความกระตือรือล้นลง สมาคมเกษตรต้องรอถึงปี 1899 จึงได้รับ

การยอมรับทางกฎหมายให้เป็นองค์กรเผยแพร่ของราชการและได้รับการเอาใจใส่อีกครั้งหนึ่ง

ตอนแรกสมาคมเกษตรมีถึงระดับหมู่บ้าน แต่หลังจากที่ออกกฎหมายสมาคมเกษตรแล้ว จึงถูกจัดให้มาอยู่ใน "องค์การตามระบบ" คือ สมาคมเกษตรหมู่บ้าน, อำเภอ, เมือง, สมาคมเกษตรตำบลและสมาคมเกษตรจังหวัด พอถึงปี 1910 จึงมีการก่อตั้งสมาคมเกษตรแห่งจักรพรรดิให้เป็นองค์การกลาง และในปี 1905 มีการแก้ไขกฎข้อบังคับของสมาคมเกษตรให้ชาวนาทุกคนต้องเป็นสมาชิกสมาคมเกษตรในระดับหมู่บ้าน, อำเภอ, เมือง ในปี 1922 ยังมีการแก้กฎหมายอีกให้บังคับเก็บค่าสมาชิกคล้ายกับการเก็บภาษี เหตุนี้สมาคมเกษตรด้านหนึ่งจึงเป็นกลุ่มองค์กรที่สมาชิกจัดตั้งกันเองอย่างเป็นเอกเทศ แต่อีกด้านหนึ่งก็มีลักษณะเป็นองค์การที่ปฏิบัติตามนโยบายการเกษตร ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งขององค์การบริหารของรัฐด้วย

สมาคมเกษตรได้รวมตัวกับระบบสหกรณ์อุตสาหกรรมในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (ปี 1943) และเปลี่ยนชื่อเป็นสมาคมการเกษตร (NŌGYŌKAI) ซึ่งมีลักษณะเป็นองค์การที่ทำหน้าที่ควบคุมการเกษตรในภาวะสงคราม แต่พอหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สมาคมการเกษตรได้ถูกยุบเลิกในปี 1948 ด้วยเหตุผลที่ว่าสมาคมนี้เป็นสมาคมขุนนางที่ขัดขวาง "การทำให้เป็นประชาธิปไตย" ในชนบท แน่นอนสมาคมเกษตรนี้ได้กลายเป็นกลไกในการควบคุมการเกษตรญี่ปุ่นในช่วงสงครามจริง และได้รับอิทธิพลของฝ่ายเจ้าที่ดินมากกว่ากรณีของสหกรณ์อุตสาหกรรม ซึ่งสะท้อนออกมาในกิจกรรมของนโยบายการเกษตร แต่งานหลักของสมาคมเกษตรโดยเฉพาะในระดับล่างสุดคือ สมาคมเกษตรหมู่บ้าน, อำเภอ, เมืองนั้น อยู่ที่การเผยแพร่เทคนิคและการชี้แนะในด้านการดำเนินกิจการ โดยเจ้าหน้าที่เทคนิค

ที่ประจำอยู่ในสมาคมเกษตรจะเป็นผู้เผยแพร่และปรับปรุงเทคนิค โดยสัมพันธ์กับชาวนาเป็นรายครอบครัว การทำเช่นนี้มีบทบาทที่สำคัญพอควรต่อการพัฒนาเทคนิคการเกษตรในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ยิ่งกว่านั้นที่น่าสังเกตก็คือ แม้สมาคมเกษตรจะเก็บค่าสมาชิกแต่ส่วนใหญ่สมาคมจะได้รับเงินอุดหนุนที่มีจำนวนมากกว่ารายรับจากค่าสมาชิกมากมายนัก และทางสมาคมไม่เพียงใช้เงินอุดหนุนดังกล่าวมาดำเนินกิจกรรมของตนเท่านั้น ยังประสานการให้เงินอุดหนุนกับการเผยแพร่เทคนิคการเกษตรเข้าด้วยกัน ทำให้เงินอุดหนุนไหลไปถึงมือชาวนา กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือมีการใช้เงินอุดหนุนเป็นขนมล่อให้ชาวนาหันมาใช้เทคนิคใหม่ ๆ นั่นเอง จุดนี้ทำให้สมาคมเกษตรถูกเรียกว่าเป็นกลไกจัดสรรเงินอุดหนุนหรือเป็นกองกำลังในสังกัดของกระทรวงเกษตรและป่าไม้ แต่ถ้าองค์การเช่นนี้ไม่ใช้เงินอุดหนุนเป็นเครื่องมือชี้นำทางเทคนิคแล้ว ก็อย่าหวังว่าเทคนิคการเกษตรในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 จะได้รับการพัฒนาจนถึงเพียงนี้ กล่าวในความหมายนี้ต้องถือว่าเงินอุดหนุนมีส่วนช่วยยกระดับพลังการผลิตให้สูงขึ้นโดยการนำเอาเทคนิคใหม่ ๆ เข้ามาใช้ในภาคเกษตร ทำให้พวกชาวนาย่อยสามารถปรับตัวเข้ากับเศรษฐกิจสินค้าได้ดีขึ้น

หลังจากที่สมาคมการเกษตรถูกยุบหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 งานเผยแพร่เทคนิคเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็ตกมาอยู่ในมือของ "ระบบเจ้าหน้าที่เผยแพร่และปรับปรุงเทคนิคการเกษตร" แต่นี่มิได้หมายความว่าระบบที่รัฐบาลให้เงินอุดหนุนแก่กลุ่มเกษตรบางกลุ่ม เพื่อทำการชี้แนะและเผยแพร่เทคนิคจะหมดไป ยังมีสายงานของคณะกรรมการเกษตรกับสหกรณ์ช่วยเหลือการเกษตรคอยทำหน้าที่นี้ โดยฝ่ายแรกมีหน้าที่ในการวางแผนการเกษตรในหมู่บ้าน และคอยชี้นำทางด้านการดำเนินงานและเทคนิค ส่วนฝ่ายหลัง

นอกจากงานประกันภัยที่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลแล้ว ยังทำหน้าที่ชี้นำทางด้านเทคนิคโดยเฉพาะในด้านการป้องกันภัยธรรมชาติเป็นหลักด้วย ปัจจุบันเงินอุดหนุนดังกล่าวมีจำนวนน้อยลงและมีลักษณะเป็นการอุดหนุนค่าใช้จ่ายทางด้านธุรการมากกว่าที่จะเป็นการชี้นำ และเผยแพร่เทคนิคเหมือนสมาคมเกษตรในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2

"ระบบเจ้าหน้าที่เผยแพร่และปรับปรุงเทคนิคการเกษตร" นี้ เกิดขึ้นในปี 1948 โดยเลียนแบบมาจากระบบของอเมริกา ซึ่งจะแบ่งงานอย่างกว้าง ๆ ได้เป็นงานปรับปรุงการเกษตรและงานปรับปรุงความเป็นอยู่ โดยที่งานส่วนแรกประกอบด้วยเจ้าหน้าที่เผยแพร่ปรับปรุงการเกษตร, เจ้าหน้าที่เทคนิคที่เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาและเจ้าหน้าที่เผยแพร่เทคนิค ฯลฯ สำหรับงานส่วนหลังประกอบด้วยเจ้าหน้าที่เผยแพร่และปรับปรุงความเป็นอยู่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสตรี"ระบบเจ้าหน้าที่เผยแพร่และปรับปรุงเทคนิคการเกษตร" ตกอยู่ในความรับผิดชอบของจังหวัด ซึ่งใช้หน่วยเผยแพร่และปรับปรุงที่ตั้งขึ้นมาตามท้องที่ต่าง ๆ เป็นฐานในการส่งเจ้าหน้าที่เวียนไปตามบ้านชาวนาเพื่อชี้นำและเผยแพร่เทคนิคโดยทางรัฐบาลช่วยออกค่าใช้จ่ายให้เจ้าหน้าที่เหล่านี้ครึ่งหนึ่ง ในบรรดาเจ้าหน้าที่ทั้งหลายนั้น เจ้าหน้าที่เทคนิคฝ่ายเชี่ยวชาญเฉพาะสาขาจะมีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับสถานีทดลองของจังหวัด ในการช่วยกันแก้ไขปัญหาใหม่ ๆ ทางเทคนิคที่เกิดขึ้น กล่าวคือสำหรับงานที่สมาคมเกษตรในช่วงก่อนสงครามเป็นผู้ทำโดยรับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลนั้น ตอนนี้ทางจังหวัดเป็นผู้เข้ามาทำโดยตรงโดยได้รับการหนุนช่วยจากรัฐบาล

แน่นอนระบบนี้มีข้อดีอยู่เหมือนกันโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เจ้าหน้าที่เผยแพร่ปรับปรุงนั้นมีคุณภาพกว่าเจ้าหน้าที่เทคนิคของสมาคมเกษตรในสมัย

ก่อนมาก ทำให้สามารถรับเอาเทคนิคขั้นสูง ๆ มาเผยแพร่ได้ และผลของการค้นคว้าจากสถานีทดลองของจังหวัดหรือของรัฐก็สามารถซึมซาบเข้าไปถึงเจ้าหน้าที่เผยแพร่ได้เร็วขึ้นกว่าแต่ก่อนด้วย การแลกเปลี่ยนข่าวสารในหมู่เจ้าหน้าที่เผยแพร่ด้วยกันเองก็ทำได้ง่ายกว่าเดิม แต่ในอีกด้านหนึ่งขอบเขตที่หน่วยเผยแพร่หนึ่ง ๆ ต้องรับผิดชอบนั้นได้ขยายกว้างขึ้น ซึ่งอยู่ในระดับหมู่บ้านเป็นจำนวนมากในขณะที่เจ้าหน้าที่ของสมาคมเกษตรเป็นบุคคลที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านนั้น เจ้าหน้าที่เผยแพร่กลับเป็นบุคลากรที่ทางจังหวัดส่งมา ซึ่งต้องโยกย้ายบ่อย ๆ ทำให้ไม่อาจจะชี้นำและเข้าใจสภาพของครัวเรือนชาวนาแต่ละบ้านได้ดีเท่าแต่ก่อน แต่สิ่งที่ต่างกันมากที่สุดก็คือเจ้าหน้าที่เผยแพร่ปรับปรุง มิได้ใช้ระบบให้เงินอุดหนุนแก่ชาวนาเพื่อเผยแพร่เทคนิคอีกต่อไป เพราะเงินอุดหนุนเพื่อการนำเอาเทคนิคใหม่ ๆ มาใช้ในอดีตนั้นได้ถูกเปลี่ยนเป็น "การเงินตามระบบ" จำพวกเงินทุนปรับปรุงการเกษตรและเงินทุนทำให้การเกษตรทันสมัยไปเสียเกือบหมดแล้ว ยิ่งกว่านั้นเจ้าหน้าที่เผยแพร่ยังมิได้เกี่ยวข้องกับเรื่องของการจัดสรรเงินทุนต่าง ๆ ของ "การเงินตามระบบ" ด้วย (ยกเว้นการจัดโควต้าของเงินทุนโดยรวมที่เจ้าหน้าที่เผยแพร่เข้ามาร่วมเป็นผู้ตรวจสอบด้วย) ทั้งนี้ก็คงเพราะยึดหลักการที่ว่า พวกเขามีหน้าที่ชี้นำทางด้าน*เทคนิค* มิใช่ในด้านการดำเนินงานแต่การทำเช่นนี้ทำให้ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีผลเป็นอุปสรรคอันหนึ่งที่กีดขวางความก้าวหน้าของกิจกรรมเผยแพร่ เพราะครัวเรือนชาวนามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทราบถึงแนวทางในการหลีกเลี่ยงความเสี่ยงที่ตามมาพร้อม ๆ กับการใช้เทคนิคใหม่ ๆ ด้วย (เช่น จะได้รับเงินอุดหนุนเท่าไหร่ถ้าหันมาใช้เทคนิคใหม่ ๆ เป็นต้น)

[160] ต่อไปเป็นเรื่องของเงินอุดหนุนเพื่อกิจการปรับปรุงคุณภาพที่ดิน ถ้าเป็นเรื่องการปรับพื้นเพาะปลูกหรือปรับปรุงชลประทาน ตั้งแต่ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ได้มีการใช้เงินทุนจากการคลังมาเป็นเงินทุนให้กู้ดอกเบี้ยต่ำอยู่แล้ว นอกจากนี้รัฐบาลยังให้เงินอุดหนุนแก่กิจการปรับปรุงการชลประทานของหมู่บ้าน, อำเภอ, เมืองหรือของจังหวัดอีกด้วย แต่กิจการปรับปรุงคุณภาพที่ดินอันนี้เพิ่งได้รับการขยายขอบเขตขึ้นมาก และกลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุดในการกระตุ้นให้มีการพัฒนาการเกษตร ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นี่เอง ทั้งนี้ก็เพราะว่าด้านหนึ่งที่ดินเช่าได้สาบสูญไปเนื่องจากการปฏิรูปที่ดิน ทำให้ชาวนาต้องการปรับปรุงที่ดินมากขึ้น อีกด้านหนึ่งเพราะว่าไม่มีอุปสรรคจำพวกเจ้าที่ดินกาฝากหรือ "เจ้าที่ดินที่ไม่อยู่ในชนบท" อีกต่อไป ทำให้ดำเนินกิจการปรับปรุงคุณภาพที่ดินง่ายขึ้น แต่เหตุผลสำคัญที่สุดก็คือ พัฒนาการของเทคนิคการเกษตรญี่ปุ่นได้มาถึงขั้นตอนที่ว่า หากไม่ปรับปรุงคุณภาพที่ดินในความหมายกว้างแล้ว (ติดตั้งการระบายน้ำ, จัดทำถนนเกษตร, ขยายพื้นที่ไร่นา ฯลฯ) ก็ไม่อาจเพิ่มการใช้เครื่องจักร, ปุ๋ยหรือเพิ่มการผลิตในสาขาที่กำลังขยายตัวอย่างพวกผลไม้, ผัก, พืชที่เป็นอาหารสัตว์ ให้รุดหน้ามากขึ้น ยิ่งกว่านั้นงานเหล่านี้ยังได้ขยายตัวขึ้นมากในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประกอบกับไม่มีกลุ่มเจ้าที่ดินที่มีกำลังลงทุนออกค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมากอีกต่อไปแล้ว ทำให้กิจการประเภทนี้ต้องดำเนินไปในรูปของการลงทุนโดย "ทุนสังคม" (จากรัฐบาล) อย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก และนี่ก็เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้เงินอุดหนุนที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรของรัฐบาลได้มากระจุกตัวที่กิจการอันนี้

คำว่ากิจการปรับปรุงที่ดินถ้าพิจารณาในความหมายกว้าง จะมีเนื้อหาที่ครอบคลุมกว้างขวางมาก และวิธีดำเนินการก็ซับซ้อนมากในปัจจุบัน ไม่

เท่านั้นตัวผู้รับผิดชอบในการดำเนินกิจการอันนี้ก็มีมากมายและหลากหลาย นับตั้งแต่รัฐบาลไปจนถึงกลุ่มองค์กรอย่างสหกรณ์การเกษตร, หมู่บ้าน อำเภอเมือง, จังหวัดและอาจจะรวมถึงบุคคลซึ่งอยู่ในระดับเล็กที่สุดด้วย ในที่นี้เราคงไม่อาจเจาะลึกไปวิเคราะห์องค์กรแต่ละสถาบันได้ ฉะนั้นจะดูวิธีดำเนินการโดยทั่วไปของกิจการโดยพิจารณาจากกิจการปรับปรุงที่ดินในความหมายแคบเป็นหลักเท่านั้น

กิจการปรับปรุงคุณภาพที่ดินโดยทั่วไปแบ่งเป็น 3 ขั้น คือ งานชลประทานระบายน้ำขนาดใหญ่เป็นของรัฐ ส่วนงานที่มีขนาดเล็กลงเป็นของจังหวัดและงานที่เล็กกว่านั้น (ราวๆ 20 เฮคเตอร์) เป็นของกลุ่มองค์กร การมีระบบซับซ้อนเช่นนี้ ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ขึ้นมา เช่น การทำงานในแต่ละขั้นมีความรุดหน้าไม่เท่ากันและแบบแปลนก็ปราศจากความเป็นเอกภาพ ฯลฯ ซึ่งถ้าเราไม่ยกเอาเรื่องเหล่านี้ขึ้นมาเป็นปัญหา แต่พิจารณาเฉพาะเรื่องค่าใช้จ่ายของกิจการดังกล่าว จะพบว่ามีรูปการดังนี้คือ กิจการที่เป็นงานของรัฐนั้นก่อนอื่นรัฐเป็นผู้จ่ายเงิน จากนั้นจึงค่อยตามเก็บเงินในส่วนที่เป็นภาระของจังหวัดหรือท้องถิ่น ซึ่งจำนวนเงินดังกล่าวมีหลายระดับขึ้นอยู่กับท้องที่และลักษณะของงานแต่โดยทั่วไปจะประมาณ 40–45% ของค่าใช้จ่าย (รวมดอกเบี้ย) ทางรัฐจะนำเอาเงินดังกล่าวมาจากเงินปีของจังหวัด โดยจังหวัดจะให้ทางท้องที่ที่ทำการปรับปรุงคุณภาพที่ดินร่วมรับภาระอีกครึ่งหนึ่ง ส่วนกิจการที่เป็นงานของจังหวัดหรือของกลุ่มองค์กรนั้น รัฐจะให้เงินอุดหนุนซึ่งมีหลายระดับหลายอัตรา แต่โดยทั่วไปจะประมาณ 50% สำหรับของจังหวัดและ 40% สำหรับของกลุ่มองค์กร ในส่วนขององค์กรระดับท้องถิ่นนี้ยังได้รับเงินอุดหนุนจากจังหวัดอีก ทำให้ในความเป็นจริงทางท้องถิ่นจะต้องรับผิดชอบภาระค่าใช้จ่ายประมาณ 20–30% เท่านั้น อนึ่ง

ทาง "กองเงิน" ยังให้แต่ละท้องถิ่นกู้เงินไปใช้ในส่วนที่ต้องรับภาระดังกล่าวด้วย

เราจะอธิบายหรือตีความการแบ่งภาระค่าใช้จ่ายอันนี้เช่นไรดี เพราะหากสิ่งนี้เป็นการลงทุนที่ไม่อาจขาดได้สำหรับกิจการเกษตรและผลประโยชน์ที่ได้จากการลงทุนนี้ตกถึงมือชาวนาจริง ๆ แล้ว ชาวนาเพียงลงทุนราว 20–30% โดยได้รับความช่วยเหลือจาก "การเงินตามระบบ" ก็เพียงพอแล้ว ส่วนที่เหลืออีก 70–80% ให้เป็นหน้าที่ของเงินอุดหนุนแทน ซึ่งในกรณีนั้นส่วนหนึ่งของเงินอุดหนุนจะเป็นไปในรูปของสิ่งของ, อาคารและวัสดุอุปกรณ์ อีกส่วนหนึ่งจะให้ไปในรูปของเงินทุนดอกเบี้ยต่ำกับเงินอุดหนุนค่าดอกเบี้ย ส่วนที่เหลือจะให้เป็นเงินอุดหนุนแก่กลุ่มองค์กร ซึ่งจะส่งผลมายังชาวนาอีกต่อหนึ่ง แน่นอนว่าในกรณีที่เป็นงานของรัฐหรือของจังหวัดนั้น ไม่เพียงแต่ทำไปเพื่อการเกษตรเท่านั้น แต่ยังรวมถึงงานสาธารณะประโยชน์ เช่น การดูแลภูเขา, ดูแลน้ำและปรับปรุงถนนหนทาง ฯลฯ ทำให้แยกแยะได้ยากว่าส่วนไหนที่เป็นเงินอุดหนุนเพื่อการเกษตรล้วน ๆ อย่างไรก็ตามคงจะเห็นชัดแล้วว่ากิจการปรับปรุงที่ดินในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อเปรียบเทียบกับช่วงก่อนหน้านั้นจะดำเนินไปในขนาดที่ใหญ่กว่าโดยฝ่ายท้องถิ่นจะมีภาระที่เบากว่ามาก ซึ่งเงินอุดหนุนมีบทบาทที่สำคัญมากในการทำให้กิจการนี้ดำเนินไปได้

[161] สุดท้ายขอให้ดูเงินอุดหนุนสำหรับครัวเรือนชาวนาจะเห็นว่า เงินช่วยเหลือที่มีลักษณะเพื่อช่วยค่าครองชีพที่เห็นกันมากในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือเงินอุดหนุนที่ล่อให้ชาวนาหันมาใช้เทคนิคใหม่ ๆ (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [159]) นั้น ปัจจุบันเงินอุดหนุนประเภทแรกได้

ถูกแทนที่ด้วยการประกันสังคม ส่วนประเภทหลังถูกแทนที่ด้วย "การเงินตามระบบ" จึงแทบไม่มีเงินอุดหนุนเหลืออยู่ต่อไปแล้ว ดังนั้นเงินอุดหนุนประเภทนี้ปัจจุบันจึงแบ่งได้เป็น เงินอุดหนุนที่เกี่ยวข้องกับนโยบายราคาในความหมายกว้าง กับเงินอุดหนุนที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างวัสดุอุปกรณ์อาคารเพื่อใช้ร่วมกัน

ในส่วนแรกที่มีลักษณะเป็นเงินอุดหนุนในส่วนต่างของราคานั้น มีมาก่อนหน้านี้แล้วโดยเกี่ยวเนื่องกับนโยบายราคาผลผลิตเกษตร (ที่กล่าวแล้วในหัวข้อที่ [119]) ถ้าไม่นับเงินอุดหนุนที่แฝงเร้นอย่างการเก็บภาษีนำเข้า เงินอุดหนุนจำนวนมากที่สุดคือ "เงินติดลบ" เพื่อควบคุมอาหาร (SHOKKANAKAJI) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง "เงินติดลบ" ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายราคาข้าว ซึ่งนี่ก็เป็นเงินอุดหนุนที่แฝงเร้นอีกประการหนึ่ง แต่เพราะเงินส่วนนี้ในความเป็นจริงจะไหลไปยังครัวเรือนชาวนา โดยแฝงอยู่ในราคาข้าวของผู้ผลิตและเงินจำนวนที่ยังจ่ายออกมาจากงบประมาณทั่วไปของรัฐบาล จึงเป็นเงินอุดหนุนครัวเรือนชาวนาอย่างไม่ต้องสงสัย ส่วนเงินอุดหนุนก้อนอื่นยังได้แก่ เงินอุดหนุนในส่วนต่างของราคาโดยตรงที่จ่ายให้แก่พืชจำพวกข้าวสาลี rapeseed, dried sweet potato, แป้งตลอดจนสัตว์เลี้ยงและผักส่วนหนึ่ง นอกจากนี้ยังรวมถึงเงินอุดหนุนที่รัฐบาลหรือกลุ่มองค์กรของทางการได้จ่ายไปอย่างแฝงเร้นในรูปค่าใช้จ่าย สำหรับกว้านซื้อหรือเก็บรักษาผลผลิตเกษตรด้วย นั่นคือจะดำเนินนโยบายของราคาผลผลิตเกษตรในญี่ปุ่นได้ก็ต้องมีเงินอุดหนุนแฝงอยู่เบื้องหลังไม่มากก็น้อย

โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่เข้าสู่ทศวรรษที่ 1970 ได้มีการจ่ายเงินอุดหนุนเพิ่มขึ้นอีก 2 ชนิด เพื่อตอบสนองความเปลี่ยนแปลงของสภาพอาหารในญี่ปุ่น ส่วนแรกก็คือเงินอุดหนุนเพื่อสนับสนุนการเลิกปลูกข้าว

หรือหันไปปลูกพืชอื่น เพื่อควบคุมไม่ให้มีการผลิตข้าวล้นเกิน เงินอุดหนุนอันนี้เริ่มต้นจ่ายตั้งแต่ปี 1969 โดยจนถึงปี 1973 เป็นการจ่ายเงินอุดหนุนสำหรับการเลิกปลูกข้าวหรือการหันไปปลูกพืชอื่นอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่หลังจากนั้นได้มีการเปลี่ยนไปจ่ายเงินอุดหนุนแก่การหันไปปลูกพืชอื่นเท่านั้น ในปี 1976 ได้มีการเปลี่ยนชื่อโครงการให้เงินอุดหนุนดังกล่าวเป็นนโยบายใช้ที่นาอย่างรอบด้าน ถ้าดูจากงบประมาณในปี 1976 เงินอุดหนุนนี้จะมีจำนวนแตกต่างกันตามประเภทพืชที่เพาะปลูก หรือตามประเภทของกลุ่มองค์กร แต่โดยเฉลี่ยแล้วจะเป็นจำนวนราวๆ 3–4 หมื่นเยนต่อพื้นที่ 10 are และจำนวนเงินอุดหนุนทั้งหมดถึง 85,800 ล้านเยน เพราะเงินจำนวนนี้เป็นเงินอุดหนุนที่ประกอบขึ้นเป็นห่วงโซ่อันหนึ่งของนโยบายพยุงราคาข้าว จะถือว่าเป็นเงินอุดหนุนในส่วนต่างของราคาในความหมายกว้างด้วย

เงินอุดหนุนอีกชนิดหนึ่งเป็นเงินส่งเสริมสำหรับพืชจำพวกข้าวสาลี, ถั่วและพืชที่เป็นอาหารสัตว์ ซึ่งก็มีส่วนซ้ำซ้อนกับเงินส่งเสริมการหันไปปลูกพืชชนิดอื่นที่กล่าวแล้วอยู่เหมือนกัน เงินนี้มีจุดประสงค์เพื่อกระตุ้นการเพิ่มผลผลิตเกษตรที่มีอัตราการพึ่งพิงการนำเข้าสูงด้วยความวิตกต่อสภาพที่บีบคั้นเรื่องอุปสงค์และอุปทานอาหารของโลกในอนาคต เงินจำนวนนี้ถ้าดูจากงบประมาณในปี 1976 จะถูกจ่ายให้แก่ข้าวสาลี 2,000 เยนต่อ 1 กระสอบ (TAWARA) ถั่ว 2,500 เยนต่อ 1 กระสอบ และพืชที่เป็นอาหารสัตว์ 5,500 ถึง 7,500 เยนต่อพื้นที่ 10are ซึ่งรวมจำนวนเงินทั้งหมดแล้วเป็น 37,600 ล้านเยน ซึ่งแม้จะยังเป็นก้อนเล็กก็ไม่เป็นที่สงสัยว่านี่เป็นเงินอุดหนุนในส่วนต่างของราคาที่ให้ต่อพืชเหล่านี้ด้วยเช่นกัน

ต่อไปเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างวัสดุอุปกรณ์อาคารเพื่อใช้ร่วมกัน ซึ่งในนั้นเงินอุดหนุนที่ให้ต่อการก่อสร้างวัสดุอุปกรณ์อาคารที่

บริหารโดยสหกรณ์เกษตร, สหกรณ์สงเคราะห์ และกลุ่มองค์กรท้องถิ่นเป็นเงินอุดหนุนที่ให้ต่อกลุ่มองค์กร โดยที่พวกชาวนาเป็นฝ่ายรับบริการเสียมากกว่า นอกจากนี้ก็มีเงินอุดหนุนที่ให้แก่องค์กรขนาดเล็กย่อยที่ชาวนาจัดตั้งขึ้น ซึ่งความจริงแทบไม่แตกต่างกับการให้แก่บัจเจกบุคคลเลย ยิ่งระยะหลังๆ นี้รัฐบาลญี่ปุ่นได้ตั้งข้อแม้ว่า ถ้าไม่เป็นการใช้ร่วมกันแบบรวมหมู่จะไม่ให้เงินอุดหนุน (เพื่อส่งเสริมการรวมหมู่) ทำให้มีการจัดตั้งกลุ่มชาวนาเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากเพื่อขอรับเงินอุดหนุน การก่อสร้างวัสดุอุปกรณ์และอาคารเพื่อใช้ร่วมกันนี้มีหลายอย่าง เช่น เครื่องจักรขนาดใหญ่, โรงเลี้ยงสัตว์, ห้องกระจกและห้องพลาสติคเหล่านี้เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่ถูกนำเข้ามาใช้โดยเกี่ยวข้องกับกิจการปรับปรุงโครงสร้างการเกษตร

เหตุนี้สำหรับเงินอุดหนุนที่ให้แก่บัจเจกบุคคล ซึ่งระยะหนึ่งเคยถูกลดบทบาทโดยมีการใช้ "การเงินตามระบบ" แทนนั้นในระยะหลังๆ นี้ กลับเริ่มมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอีก ซึ่งนี่ด้านหนึ่งก็เป็นการสะท้อนถึงความพยายามที่จะลดความขัดแย้งในภาคเกษตร ทำให้จำเป็นต้องขยายบทบาทของนโยบายพยุงราคาสินค้าเกษตร และเนื่องจากระดับของราคาที่พยุงเอาไว้นี้นับวันยิ่งห่างเหินจากสภาพที่เป็นจริงของตลาด ทำให้จำเป็นต้องใช้เงินอุดหนุนจำนวนมหาศาลยิ่งขึ้น แต่อีกด้านหนึ่งก็เป็นการสะท้อนว่าเพราะว่าการลงทุนเพื่อติดตั้งทุนคงที่ในภาคเกษตรมีขนาดใหญ่กว่าเดิม ทำให้เพียง "การเงินตามระบบ" อย่างเดียวไม่อาจแบกรับภาระทั้งหมดได้ นั่นคือนับวันการเกษตรญี่ปุ่นยิ่งตกอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐมากขึ้น มีแต่ต้องทำเช่นนี้เท่านั้นถึงจะสามารถดึงให้ชาวนาย่อยเข้ามาอยู่ภายใต้ระบบทุนนิยมในบัจจุบันได้ และนี่ก็เป็นนโยบายที่ไม่อาจขาดได้สำหรับตัวทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐของญี่ปุ่นด้วย

[162] ที่กล่าวข้างต้นเป็นการวิเคราะห์เงินทุนจากการคลังว่ามีจุดประสงค์เช่นใด และไหลไปสู่ภาคเกษตรในรูปการใดโดยผ่านท่อ 2 ท่อ คือ "การเงินตามระบบ" กับเงินอุดหนุน สุดท้ายขอให้มาดูกันว่า "เงินทุนการคลัง" นี้หากันมาได้อย่างไร ถ้าดูอย่างกว้าง ๆ จะเห็นว่า "เงินทุนการคลัง" ประกอบขึ้นมาจากเงินฝากของกรมไปรษณีย์และเงินค่าประกันชีวิตกับรัฐ ซึ่งเป็นแหล่งเงินที่สำคัญของ "เงินทุนกองเงิน" ด้วย ในที่นี้เราจะไม่ลงลึกเข้าไปพิจารณาเรื่องนี้แต่จะดูการหา "เงินทุนการคลัง" ตามปกติในรูปของภาษีและพันธบัตรรัฐบาลเท่านั้น

อันภาษีของครัวเรือนชาวนานั้น ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่ว่าจะเปรียบเทียบกับรายได้ของครัวเรือนชาวนาเอง หรือกับของชนชั้นอื่น ๆ ก็ตาม ก็คือว่าหนักมากและเป็นตัวการหนึ่งที่บีบคั้นเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาในขณะนั้น เพราะถ้าดู*ตารางที่ 31* ที่อ้างแล้วจะเห็นว่าในกลุ่มชาวนาที่ทำกินบนที่ดินของตนเองนั้นกลุ่มที่ I ชำระภาษีเท่ากับ 9.5% ของรายได้ทั้งหมด ส่วนกลุ่มที่ II เท่ากับ 8.4% มิหนำซ้ำนี่ยังเป็นเพียงภาษีทางตรง หากรวมภาษีทางอ้อมด้วยอัตราส่วนของภาษีของพวกชาวนาคงจะเกิน 10% อย่างแน่นอน สิ่งนี้สำหรับพวกชาวนาโดยเฉลี่ยในขณะนั้นที่มีการครองชีพในระดับที่ต่ำสุดอยู่แล้ว ต้องถือว่าเป็นภาษีที่หนักเอาการ โดยเฉพาะภาษีทางตรงที่ชาวนาจ่ายนั้นเกือบทั้งหมดไม่ใช่ภาษีรัฐแต่เป็นภาษีท้องถิ่น ในสมัยนั้นระบบการหาเงินเข้าคลังยังไม่เจริญเหมือนปัจจุบัน ฉะนั้นสำหรับหมู่บ้านหรือจังหวัดที่ทำการเกษตรที่การคลังมีฐานะยอบแยบ จึงกลับมีแนวโน้มที่จะเก็บภาษีหนักกว่าที่อื่นทำให้ชาวนามีภาระต้องเสียภาษีหนักกว่าถึงเกือบเท่าตัว เมื่อเปรียบเทียบกับผู้มีกิจการในเมืองที่มีรายได้พอ ๆ กันแล้วช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นอย่างไรบ้าง ? จาก*ตารางที่ 34* ที่อ้างแล้วคงพอทำให้ทราบ

จำนวนภาษีทั้งหมดได้ แต่ถ้าดูละเอียดกว่านั้นจะเป็นดังตาราง*ที่ 103* จะเห็นได้ว่าอัตราส่วนของภาระมีระดับที่ใกล้เคียงกันมาก ซึ่งสะท้อนว่ารายได้ของครัวเรือนชาวนานั้นแทบไม่ค่อยมีความแตกต่างตามระดับกลุ่มชั้นอีกต่อไปแล้ว และแม้อัตราส่วนของภาระของครัวเรือนชาวนาโดยเฉลี่ยจะเท่ากับ 10.2% ซึ่งสูงกว่าช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เล็กน้อย แต่เมื่อคำนึงว่าช่วงนี้ชาวนามีระดับการบริโภคเพิ่มขึ้นกว่า 4 เท่า เราต้องถือว่าการเก็บภาษีชาวนาได้บรรเทาความหนักหน่วงลงมาก หากลองเทียบสภาพภาระการเสียภาษีของพวกกรรมกรในเมืองที่มีรายได้โดยเฉลี่ยเท่ากับ 2,459,000 เยนต่อปี ซึ่งค่อนข้างต่ำกว่าของครัวเรือนชาวนาเสียอีก ขณะที่รายจ่ายที่ไม่ใช่การบริโภค (ส่วนใหญ่เป็นภาษีกับ "KŌKA") เท่ากับ 219,000 เยน ทำให้อัตราส่วนของภาระเป็น 8.9% แต่ถ้าคำนึงว่ารายได้เฉลี่ยของครัวเรือนกรรมกรในเมือง มีส่วนเหลื่อมกับรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนชาวนาราวๆ 1,000,000 เยนด้วยแล้ว ย่อมพูดไม่ได้ว่าครัวเรือนชาวนามีภาระภาษีที่หนักเกินไป (อย่างไม่เท่าเทียมกัน) และถ้าดูเฉพาะภาษีเท่านั้นอัตราส่วนของภาระภาษีของครัวเรือนกรรมกรจะเท่ากับ 4.2% ซึ่งถ้าคำนึงถึงความแตกต่างทางรายได้โดยเปรียบเทียบกับครัวเรือนชาวนาแล้วต้องถือว่าค่อนข้างหนักทีเดียว

การที่ภาระภาษีของครัวเรือนชาวนาได้รับการบรรเทาลงมากเมื่อเทียบกับช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 มีสาเหตุหลายประการด้วยกันซึ่งที่สำคัญๆ คิดว่าได้แก่

(1) จากความจำเป็นของนโยบายเกษตรหรือการปกป้องชาวนาทำให้การเก็บภาษีรายได้ไม่ว่าจะเป็นรายได้การเกษตร หรือรายได้จากการซื้อขายที่ดินจำเป็นต้องดำเนินการโดยมาตรการพิเศษ นอกจากนี้เมื่อเทียบกับการเก็บภาษีรายได้ ณ ที่จ่าย (at the source) จำพวกค่าจ้างเงินเดือนแล้ว

ตารางที่ 103 : ภาระภาษีของครัวเรือนชาวนา (เฉลี่ยระหว่างปี 1973 ~ 1975)

(หน่วย : พันเยน)

		I	II	III	IV	V	เฉลี่ย
national Tax	ภาษีรายได้	76.2	76.6	58.0	55.2	41.4	68.6
	self-assessment	16.2	35.2	34.5	37.4	32.2	28.1
	at the source	60.0	41.4	23.5	17.8	9.2	40.7
	อื่น ๆ	5.4	4.7	6.3	8.6	18.1	6.7
	รวม	81.6	81.3	64.2	63.8	59.6	75.5
ภาษีจังหวัด	CIVIL TAX ของจังหวัด	16.4	14.4	12.1	11.9	11.6	14.3
	ภาษีรถยนต์	8.8	9.5	11.2	12.3	15.3	10.2
	อื่น ๆ	4.8	4.9	6.1	7.5	9.1	5.6
	รวม	30.0	28.8	29.4	31.6	36.0	30.2
ภาษีหมู่บ้าน อำเภอ เมือง	CIVIL TAX ของหมู่บ้าน อำเภอ เมือง	28.3	25.1	21.6	20.8	20.5	25.0
	ภาษีอสังหาริมทรัพย์	18.8	22.7	30.1	28.3	31.9	23.6
	ภาษีรถยนต์ขนาดเล็ก	1.8	2.4	2.8	3.0	3.0	2.3
	ภาษีประกันสุขภาพประชาชน	10.8	21.8	33.4	45.3	57.4	24.6
	อื่น ๆ	1.9	1.8	4.4	1.5	1.4	2.1
	รวม	61.6	73.8	92.3	98.9	114.1	77.7
	รวมภาษี	173.1	183.8	186.0	194.3	209.7	183.3
เงินที่เรียกเก็บโดยทางการนอกจากภาษี (KOKA)	บริจาคให้แก่โรงเรียน	3.0	3.3	3.4	3.7	4.4	3.3
	ภาระสงเคราะห์การเกษตร	2.5	6.2	10.8	15.8	23.7	7.8
	ค่าประกันสังคม	118.3	102.2	87.0	78.7	77.3	101.6
	ภาระกลุ่มอุตสาหกรรม	3.9	5.2	8.5	10.7	13.2	6.4
	อื่น ๆ	36.7	32.9	30.1	26.9	27.1	32.8
	รวม	164.4	149.7	139.8	135.8	145.7	152.0
	รวมทั้งหมด	337.5	333.5	329.8	330.1	355.4	335.3
	รวมรายได้	3,269.2	3,256.4	3,277.5	3,423.8	3,881.3	3,332.9
	อัตราส่วนของภาระ	10.3	10.2	9.9	9.6	9.2	10.2
	(ในพื้นที่เป็นส่วนของภาษี) (%)	(5.3)	(5.6)	(5.7)	(5.7)	(5.4)	(5.5)

ที่มา : "NOKAKEIZAICHOSAHOKOKU" ประจำปี 1973, หน้า 10, 115 ประจำปี 1974, หน้า 74, 89 ประจำปี 1975, หน้า 66, 81 ไม่นับของเกาะฮอกไกโด ภาษีมรดกไม่นับเข้าไปด้วยเพราะว่าไม่ต่อเนื่อง รายได้นั้นหักค่าเช่ากับดอกเบี้ยที่เป็นหนี้ออกไปแล้ว

การเก็บภาษีรายได้จากการประเมินเอง (self – assessment) ของรายได้การเกษตรนั้น ทำให้ภาระภาษีของชาวนามีอัตราส่วนค่อนข้างต่ำมาก เมื่อดูตารางที่ 103 ก็จะเห็นว่าชาวนากลุ่มที่ I, II ซึ่งมีรายได้จากเงินเดือนและค่าจ้างค่อนข้างมากกลับต้องจ่ายภาษีรายได้มากกว่าชาวนากลุ่มที่ IV, V เสียอีก

(2) โดยทั่วไปจะมีการประเมินทุนคงที่โดยเฉพาะที่ดินในราคาที่สูงขึ้นทุก ๆ ปี แต่สำหรับที่ดินเกษตรแล้วจะถูกประเมินราคาให้ต่ำเอาไว้

(3) เกี่ยวกับภาษีมรดกก็มีมาตรการพิเศษคือ ตราบใดที่ยังทำการเกษตรอยู่จะได้รับการยกเว้นภาษีมรดกสำหรับที่ดินเกษตร

(4) ภาษีท้องถิ่นถูกจำกัดลงยิ่งกว่าช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 มาก และความเข้มแข็งของระบบการคลังก็ควบคุมมิให้มีการเก็บภาษีอย่างหนักจากกลุ่มคนยากจน

เงื่อนไขต่าง ๆ เหล่านี้โดยเฉพาะอันที่ (1) ถึง (3) ข้างต้น ทำให้ภาระการจ่ายภาษีของครัวเรือนชาวนาในปัจจุบันเรียกได้ว่าบางเบากว่ากลุ่มชนชั้นอื่น ซึ่งจะถือว่าเป็นเงินอุดหนุนที่แอบแฝงประเภทหนึ่งก็ได้ แต่ในกรณีนั้นมีข้อควรคำนึงอยู่เหมือนกันข้อหนึ่งก็คือ การเรียกเก็บเงินที่ไม่ใช่ภาษีของทางการ (KŌKA) ในชนบทนั้นหนักกว่าในเมือง สิ่งนี้ได้หักลบกับความบางเบาของภาระภาษีไประดับหนึ่ง อีกข้อหนึ่งก็คือเนื่องจากเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาปัจจุบันบางส่วนยังพึ่ง "ระบบยังชีพด้วยตนเอง" อยู่ ฉะนั้นการจ่ายภาษีเป็นเงินสดจึงทำให้ชาวนารู้สึกว่าเป็นภาระที่หนักหน่วงกว่าที่แสดงให้เห็นโดยตัวเลข (อัตราส่วนของภาระ) ถึงกระนั้นแรงกดดันของภาษีก็ไม่มีทางทำให้เศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาต้องล่มจมเหมือนสมัยก่อนอีกต่อไป ซึ่งนี่เป็นผลจากการคลังที่มีส่วนในการช่วยปรับปรุงเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาให้ดีขึ้นนั่นเอง

ต่อไปเป็นเรื่องของพันธบัตร ไม่ว่าจะเป็นพันธบัตรรัฐบาลหรือพันธบัตรท้องถิ่นก็ตาม การที่ครัวเรือนชาวนาจะถือครองโดยตรงนั้นแทบไม่มีอีกต่อไปแล้ว ส่วนที่เป็นปัญหาสำหรับครัวเรือนชาวนานั้น จึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นโดยทางอ้อม กล่าวคือการออกพันธบัตรเหล่านี้เพื่อหารายรับทางการคลังจะกลายเป็นสาเหตุให้เกิดภาวะเงินเฟ้อและส่งผลมายังเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาเสียมากกว่า

ในที่นี้เราคงไม่เจาะลึกไปพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างการออกพันธบัตรกับภาระเงินเฟ้อเพียงจะชี้ว่าปัจจุบันมีข้อกำหนดห้ามพิมพ์พันธบัตรโดยให้ธนาคารชาติรับซื้อโดยตรง (ยกเว้นตั๋วเงินระยะสั้นกับเงินกู้ชั่วคราว) และถ้าไม่นับการรับซื้อพันธบัตรโดยกลไกรัฐบาลผ่ายใช้เงินทุนแล้ว พันธบัตรเหล่านี้จะต้องถูกกระจายไปในหมู่ธนาคารพาณิชย์ ซึ่งก็ไม่ได้เป็นการเปลี่ยนธาตุแท้ของเรื่องนี้แต่อย่างใดเพราะพันธบัตรที่ธนาคารหรือสถาบันการเงินอื่นนั้น ในที่สุดจะต้องไหลกลับคืนมาสู่ธนาคารชาติซึ่งเป็นผู้ค้ำประกันการกู้ ถ้าดูตัวเลขในช่วงระหว่างปี 1971 – 1975 จะเห็นว่าเงินตรา (M_2) ได้เพิ่มขึ้นราวปีละ 13–17 ล้านล้านเยน โดยระยะ 5 ปี นี้ได้เพิ่มขึ้นราว ๆ 58 ล้านล้านเยน ซึ่งในปัจจัยที่เป็นตัวเพิ่มพันธบัตรนี้ราว ๆ 10 ล้านล้านเยน เกิดจากการขยายตัวของสินเชื่อสำหรับรัฐบาล ส่วนอีกราว ๆ 4 ล้านล้านเยนเป็นการขยายตัวของสินเชื่อสำหรับกลุ่มองค์กรส่วนรวมท้องถิ่น โดยการขยายสินเชื่อให้แก่รัฐบาลกว่าครึ่งนั้นธนาคารชาติเป็นผู้รับซื้อไป ซึ่งเรื่องนี้สามารถคาดการณ์ได้จากยอดพันธบัตรที่ธนาคารชาติถืออยู่ในช่วงนี้ที่เพิ่มขึ้น 1 ล้านล้านเยน สำหรับพันธบัตรระยะสั้นและ 5.3 ล้านล้านเยน สำหรับพันธบัตรระยะยาว

ส่วนเรื่องที่ภาระเงินเฟ้อส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนานั้น โดยทั่วไปจะขึ้นกับการเคลื่อนไหวของเงื่อนไขทางการค้า (terms of Trade) ระหว่างผลผลิตเกษตรกับสินค้าที่ครัวเรือนชาวนาซื้อ แต่สำหรับชาวนากลุ่มที่ I, II ที่พึ่งรายได้จากค่าจ้างในอาชีพพิเศษเป็นหลักนั้น การเคลื่อนไหวของค่าจ้างแท้จริงจะมีผลสะเทือนมากกว่า และถ้าหากความแตกต่างของราคาขยายใหญ่ขึ้นหรือค่าจ้างแท้จริงลดต่ำลง ความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ครัวเรือนชาวนาเนื่องจากเรื่องนี้อย่างน้อยส่วนหนึ่งจะเป็นผลจากการผลักภาระทางการคลังมาสู่ชาวนานั้นเอง

ในที่นี้หากเราไม่พิจารณาปัญหาค่าจ้างแต่ดูเฉพาะปัญหาความแตกต่างของราคา จะเห็นว่าไปในทางที่ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา เงื่อนไขทางการค้า (terms of Trade) ได้คลี่คลายไปในทางที่ได้เปรียบสำหรับสินค้าเกษตร ทำให้ราคาสินค้าเกษตรเมื่อเทียบกับช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว อยู่ในระดับที่สูงขึ้นโดยสัมพัทธ์มาก กล่าวในจุดนี้ภาวะเงินเฟ้อจึงทำให้เศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาได้ประโยชน์มากกว่าเสียประโยชน์ ยิ่งกว่านี้หากพลังของนโยบายสินค้าเกษตรทำให้สินค้าเกษตรมีราคาสูงขึ้นได้แล้ว เงินอุดหนุนเพื่อพยุงราคาอันนี้จะสามารถชดเชยกับความสูญเสียเนื่องจากภาวะเงินเฟ้อได้อย่างพอเพียงมาโดยตลอด

แต่ความสัมพันธ์เชิงราคาอันนี้เริ่มแปรเปลี่ยนไปบ้างนับแต่ย่างเข้าทศวรรษที่ 1970 ซึ่งเรื่องนี้เราเคยชี้ไปบ้างแล้ว (ในหัวข้อที่ [124]) แต่จะขอยก*แผนภาพที่ 10* มาให้ดูอีก จากแผนภาพสามารถเห็นได้ว่าตั้งแต่ปี 1970 เป็นต้นมา อัตราภาวะเงินเฟ้อของญี่ปุ่นได้ทวีความรุนแรงขึ้นทำให้ความแตกต่างทางราคาขยายใหญ่ขึ้น เงื่อนไขทางการค้าเริ่มมีสภาพที่เสียเปรียบสำหรับชาวนา แต่หลังจากปี 1975 เป็นต้นมาสภาพการณ์ได้คลี่

แผนภาพที่ 10

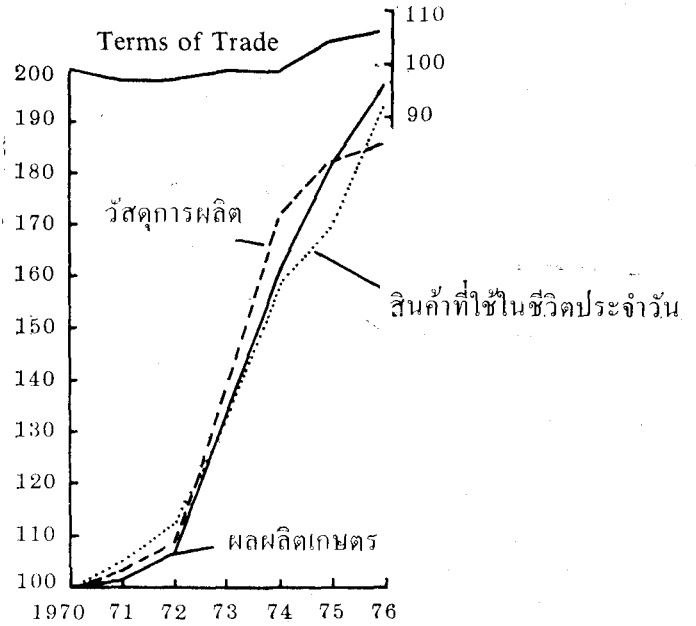

คลายไปในทางดีขึ้น เพราะสินค้าทั่วไปมีราคาสูงขึ้นในอัตราที่เชื่องช้าลง (เนื่องจากภาวะซบเซาทางเศรษฐกิจ) ในขณะที่ราคาข้าว, ถั่วและข้าวสาลีถูกยกระดับโดยรัฐบาลให้สูงขึ้นกว่าเดิมมากกว่า อย่างไรก็ดีตั้งแต่ปี 1977 เป็นต้นมา ราคาสินค้าที่ครัวเรือนชาวนาซื้อกลับมีแนวโน้มสูงขึ้น ส่วนภาคสินค้าเกษตรมีแนวโน้มตกลง ซึ่งจำเป็นรอดูความเคลื่อนไหวดังกล่าวต่อไปอีก แต่คิดว่าภายใต้สภาวะแสตักเฟรชั่นที่ทำให้ภาวะซบเซาทางเศรษฐกิจแพร่ซึมเข้าสู่ชนบทเช่นนี้ เป็นไปได้มากที่ความแตกต่างทางราคาจะขยายใหญ่ขึ้นมาอีก โดยเฉพาะถ้าการคลังของรัฐบาลอยู่ในภาวะที่ขัดสนแล้ว การเกษตรของญี่ปุ่นที่ได้รับการคุ้มครองอย่างหนาแน่นมาโดยตลอดด้วยนโยบายปกป้องแบบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ จะต้องได้รับความยากลำบากมากยิ่งขึ้นกว่าเดิมอย่างแน่นอน

บทที่ 6
ความปั่นป่วนทางการเกษตร
กับการแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา

(1) ความปั่นป่วนทางการเกษตร

[163] ที่กล่าวมานี้เป็นการวิเคราะห์ปัญหาการเกษตรญี่ปุ่นจากด้านต่าง ๆ สุดท้ายนี้เราจำเป็นต้องสรุปปัญหาการเกษตรในฐานะที่รูปการของ "การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา" (NŌMINSŌBUNKAI) ทั้งนี้เพราะการทำให้กระจ่างแจ้งว่ากลุ่มชาวนาต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเช่นไรในท่ามกลางทุนนิยม และผลของการนี้ทำให้พวกเขากลายเป็นมีลักษณะทางชนชั้นเช่นไรนั้น เป็นหัวข้อค้นคว้าขั้นสุดท้ายของวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองการเกษตร

แต่ก่อนจะเข้าสู่ปัญหานี้ จำเป็นต้องพูดถึงเรื่องความปั่นป่วนทางการเกษตรสักเล็กน้อย ทั้งนี้เพราะว่าตั้งแต่ขั้นตอนจักรพรรดินิยมจนถึงช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ความปั่นป่วนทางการเกษตรได้เป็นปัจจัยสำคัญที่กระตุ้นให้เกิด "การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา" และทำให้มันมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวคือ ถ้าพิจารณาเรื่อง "การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา" อย่างทั่วไปแล้วจะพบว่ามันเริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยระบอบพึ่วดัลตอนปลาย และรุดหน้าอย่างรวดเร็วในกระบวนการสะสมทุนขั้นปฐม (เบื้องต้น) ของทุนนิยม ที่จริงหลังจากนั้น "กระบวนการแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา" ก็ยังดำเนินไปอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด เพียงแต่ว่านับแต่เมื่อย่างเข้าสู่ขั้นตอนจักรวรรดินิยมเป็นต้นมา ความปั่นป่วนทางการเกษตรได้ส่งผลกระทบให้ "การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา" เริ่มปรากฏตัวโดยมีลักษณะพิเศษ

เฉพาะ คือในรูปการของ *"แนวโน้มที่กลายเป็นมาตรฐานของชาวนาย่อย"* (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [38]) เหตุที่ปัญหาการเกษตรเริ่มปรากฏเด่นชัดในขั้นตอนนี้ และกลายปัญหาใหญ่ทางการเมืองขึ้นมาก็เพราะมีความปั่นป่วนทางการเกษตร ผลักดันอยู่เบื้องหลังนั่นเอง

กล่าวตามนัยนี้จึงมีความจำเป็นยิ่งที่จะต้องเข้าใจในเรื่องความปั่นป่วนทางการเกษตรเสียก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าหากคำนึงว่านับแต่เข้าสู่ขั้นตอนทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ โดยเฉพาะในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมานั้น ความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจก็ไม่ปรากฏตัวขึ้นอีกและนี่เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ การแตกตัวทางชนชั้นในช่วงนี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างขนานใหญ่ด้วย ก็ยิ่งทำให้เห็นถึงความจำเป็นมากขึ้นที่จะต้องเข้าใจในเรื่องนี้

[164] การที่ความปั่นป่วนทางการเกษตรได้รับความสนใจมากเป็นพิเศษ เพราะมันมีลักษณะพิเศษต่างจากความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจโดยทั่วไปเป็นอย่างมาก ลักษณะพิเศษนี้ตามทัศนะส่วนใหญ่ (TSŪSETSU) เห็นว่าได้แก่ *"ลักษณะที่เกิดทีหลัง"* (K̄OHATSUSEI) กับ *"ลักษณะระยะยาว"* (CH̄OKISEI) ลักษณะที่เรียกว่า "เกิดทีหลัง" นั้นก็คือ ในขณะที่ความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจโดยทั่วไปเริ่มปรากฏขึ้นอย่างเป็นวัฏจักร ไม่ว่าในประเทศไหนก็เกิดขึ้นในช่วงที่การปฏิวัติอุตสาหกรรมได้สิ้นสุดลง และมีการสถาปนาระบบทุนนิยมขึ้นแล้ว (เช่น เกิดความปั่นป่วนในอังกฤษเมื่อปี 1825 เกิดความปั่นป่วนในประเทศทางยุโรปและอเมริกาเมื่อปี 1857) ส่วนความปั่นป่วนทางการเกษตรนั้นกลับปรากฏตัวขึ้นล่าช้ากว่ามากคือ เพิ่งเริ่มปรากฏให้เห็นอย่างชัดแจ้งในเหล่าประเทศยุโรป (รวมทั้งอังกฤษด้วย) ในช่วงหลังทศวรรษที่ 1870 ล่วงไปแล้ว นอกจากนี้ความปั่นป่วนทางการ

เกษตร*ยังไม่มีลักษณะเป็นวัฏจักร* นั่นคือความปั่นป่วนทางการเกษตรครั้งที่ 2 มาปรากฏอีกครั้งในฐานะที่เป็นความปั่นป่วนทางการเกษตรทั่วโลกก็ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ส่วนลักษณะที่เรียกว่า "ระยะยาว" นั้นก็คือว่าถ้าความปั่นป่วนทางเกษตรเกิดขึ้นแล้ว จะดำรงอยู่เป็นระยะเวลายาวนานไม่ยุติลงง่าย ๆ อย่างเช่น ความปั่นป่วนทางการเกษตรในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 นั้นคงอยู่ถึง 10 กว่าปีจากทศวรรษที่ 1920 ถึงทศวรรษที่ 1930 ซึ่งลักษณะอันนี้แตกต่างเป็นอย่างมากกับความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจโดยทั่วไป หรือภาวะซบเซาทางเศรษฐกิจที่ดำรงอยู่ไม่เกิน 2 – 3 ปี ก็จะยุติและเกิดภาวะเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจขึ้นแทน

การชี้ถึง "ลักษณะที่เกิดทีหลัง" กับ "ลักษณะระยะยาว" ว่าเป็นรูปการเฉพาะของความปั่นป่วนทางการเกษตรตามทัศนะส่วนใหญ่เช่นนี้ แม้จะช่วยทำให้เข้าใจเรื่องดังกล่าวได้ระดับหนึ่ง แต่ก็ทำให้มีแนวโน้มที่จะตัดขาดความปั่นป่วนทางการเกษตรออกจากความปั่นป่วนโดยทั่วไป และยืนกรานว่าความปั่นป่วนทางการเกษตรมีสาเหตุมาจาก "*ภายใน*" ภาคเกษตรเท่านั้น ถ้ากล่าวในทางตรงกันข้ามจะได้ว่า ทัศนะเช่นนี้ปฏิเสธวิธีการเข้าใจความปั่นป่วนทางการเกษตรในฐานะที่เป็นความปั่นป่วนโดยทั่วไปที่มาปรากฏตัวในภาคเกษตร หรือส่งผลถึงภาคเกษตร ทัศนะส่วนใหญ่ดังกล่าวไม่สามารถอธิบายอย่างแจ่มแจ้งได้ว่า สาเหตุเฉพาะอันใดในภาคเกษตรที่ทำให้ความปั่นป่วนทางการเกษตรกลายเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยทั่วไปพวกเขามักคิดว่าการคงอยู่ของค่าเช่าที่ดินหรือกรรมสิทธิ์ที่ดิน ทำให้เกิดความปั่นป่วนทางการเกษตรแต่พวกเขาก็ไม่อาจอธิบายให้กระจ่างว่าเพราะเหตุใด

และกลไก เช่นใดของค่าเช่าที่ดินหรือกรรมสิทธิ์ที่ดิน ที่ทำให้ความบั้นบ่วนทางการเกษตรกลายเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

[165] ทัศนะส่วนใหญ่ดังกล่าวจึงไม่เพียงพอที่จะทำให้เข้าใจถึงเรื่องความบั้นบ่วนทางเกษตรได้ ทั้งนี้เพราะว่า *ประการที่ 1* ในทางทฤษฎีไม่อาจจะหาสาเหตุของความบั้นบ่วนทางการเกษตรได้จากการคงอยู่ของค่าเช่าที่ดินหรือกรรมสิทธิ์ที่ดิน จริงอยู่ถ้าเกิดความบั้นบ่วนทางการเกษตรทำให้ผลผลิตเกษตรมีราคาตกลงเมื่อใด การคงอยู่ของค่าเช่าที่ดินซึ่งมีจำนวนตายตัวตามสัญญาในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๆ จะกดดันการดำเนินกิจการเกษตร ให้ได้รับผลกระเทือนจากความบั้นบ่วนรุนแรงยิ่งขึ้น และเนื่องจากถูกบังคับให้ต้องจ่ายค่าเช่าที่ดินนี่เอง ทำให้ผู้ดำเนินกิจการเกษตรยากจะลดการผลิตลงในช่วงภาวะเศรษฐกิจซบเซา ซึ่งทำให้ความบั้นบ่วนดำรงอยู่ยืดเยื้อยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นค่าเช่าหรือกรรมสิทธิ์ที่ดิน จึงเป็นแค่ตัวเร่งผลกระทบของความบั้นบ่วนให้รุนแรงขึ้นเท่านั้น มิได้เป็นต้นเหตุของความบั้นบ่วนทางการเกษตรแต่อย่างใด นอกจากนี้เพราะว่าค่าเช่าที่ดินหรือกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่อย่างถาวรในสังคมทุนนิยมอยู่แล้ว ฉะนั้นมันย่อมไม่อาจอธิบายปรากฏการณ์ของความบั้นบ่วนทางการเกษตรที่เกิดขึ้นในช่วงหนึ่งและหายไปในอีกช่วงหนึ่งได้

ประการที่ 2 สิ่งที่เรียกว่าความบั้นบ่วน นั้น ความจริงมีสาเหตุอยู่ในกระบวนการทั้งหมดของทุนนิยมและเป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อการผลิตทั้งหมดของทุนนิยมด้วย จริงอยู่ที่ปรากฏการณ์ของการล้นเกินของสินค้านั้นสามารถเกิดขึ้นได้ในสาขาการผลิตต่าง ๆ อันเนื่องมาจากความไม่สมดุลย์ของอุปสงค์อุปทาน หรือความไม่เรียบร้อยในการแบ่งปันแรงงานทาง

สังคม เช่น การผลิตล้นเกินเฉพาะส่วนจำพวกความปั่นป่วนในการผลิตสินค้าสิ่งทอ เป็นต้น แต่นี่ก็ยังไม่ใช่ความปั่นป่วนตามความหมายที่แท้จริง เพราะนี่เป็นเพียงปรากฏการณ์ชั่วคราวและเฉพาะส่วนที่เกิดขึ้นในระบบทุนนิยม อันเป็นผลจากความจำเป็นต้องปรับตัวให้มีความสมดุลย์ระหว่างสาขาอย่างภาย *"หลังเหตุการณ์"* และอย่าง*อนาธิปไตย*โดยผ่านการผันแปรของราคาตลาดเท่านั้น

ถ้าเช่นนั้น ความขัดแย้งหลักที่แฝงอยู่ในกระบวนการทั้งหมดของทุนนิยมที่เป็นต้นตอของความปั่นป่วน คืออะไร เรื่องนี้แม้ในหมู่นักเศรษฐศาสตร์การเมืองมาร์กซิสต์เองก็ยังตีความต่างกัน ซึ่งไม่มีความจำเป็นต้องเจาะลึกเข้าไปตรวจสอบในเรื่องนี้ ในที่นี้ขอเพียงให้เข้าใจว่าความขัดแย้งหลักที่ทำให้ความปั่นป่วนเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้นั้น อยู่ที่ว่าถ้าทุนนิยมไม่สามารถดึงเอาพลังแรงงาน (ซึ่งไม่ใช่ผลผลิตของทุนและไม่สามารถปรับอุปสงค์อุปทานด้วยกำลังของทุนเองได้) ให้เข้าไปอยู่ในกระบวนการเคลื่อนไหวของทุนเองได้แล้ว ระบบทุนนิยมจะไม่สามารถดำรงอยู่ได้ ซึ่งบนพื้นฐานดังกล่าวถ้าทุนขยายการสะสมทุนอย่างต่อเนื่องในช่วงเศรษฐกิจเฟื่องฟูโดยไม่ยกระดับองค์ประกอบทางอินทรีย์ของทุนให้สูงขึ้นแล้ว ไม่ช้าประชากรล้นเกินโดยสัมพัทธ์ หรือทหารกองหนุนในภาคอุตสาหกรรมก็จะมีจำนวนลดลง ทำให้ค่าจ้างแรงงานสูงขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และถ้าหากค่าจ้างสูงขึ้นเกินระดับหนึ่งเมื่อใดเมื่อนั้นการตกต่ำลงของอัตรากำไร อันเนื่องจากการนี้ก็จะปะทะกับการสูงขึ้นของอัตราดอกเบี้ย ทำให้เกิดสภาพ "การผลิตล้นเกินอย่างสมบูรณ์" ของทุนขึ้นมา ซึ่งนี่เป็นกลไกหลักๆ ที่ทำให้เกิดความปั่นป่วนอย่างเป็นวัฏจักรเกิดขึ้นมาโดยเลี่ยงได้ยาก หากพิจารณาว่าความปั่นป่วนมี

ต้นตอมาจากความสัมพันธ์ระหว่างพลังแรงงานโดยรวมกับทุนโดยรวมในกระบวนการทั้งหมดของการสะสมทุนแล้ว การยืนกรานว่าต้นตอของความบั้นบ่วนมีอยู่แต่เฉพาะในภาคเกษตรกรรมหรือในภาคอุตสาหกรรม*เท่านั้น* ย่อมเป็นเรื่องเหลวไหล นอกจากนี้ยังไม่ถูกต้องหากจะถือว่าความบั้นบ่วนทางการเกษตรได้แก่ความวุ่นวายในกระบวนการผลิตซ้ำของการเกษตร ซึ่งมีต้นตอมาจากเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับอรรถาธิบายที่กล่าวแล้ว จริงอยู่อาจจะเรียกกันตามประสาชาวบ้านเช่นนั้นได้ แต่นั่นก็มิใช่ความบั้นบ่วนตามความหมายที่แท้จริงอย่างแน่นอน ทั้งนี้ก็เช่นเดียวกับการตกต่ำของราคาผลผลิตเกษตรอันเนื่องจากการเพาะปลูกได้ผลสมบูรณ์ ซึ่งโดยตัวมันเองย่อมถือไม่ได้ว่าเป็นความบั้นบ่วนทางการเกษตร ฉันใดก็ฉันนั้น เพราะการเข้าใจความบั้นบ่วนทางการเกษตรในลักษณะเช่นนี้ไม่อาจอธิบายได้ว่าทำไมการเกิดความบั้นบ่วนทางการเกษตรในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 จึงเป็นสิ่งที่เลี่ยงไม่ได้ ?

ประการที่ 3 แม้เป็นความจริงที่ความบั้นบ่วนทางการเกษตรมี "ลักษณะที่เกิดทีหลัง" และมี "ลักษณะระยะยาว" แต่สิ่งนี้ก็ไม่อาจทำให้กล่าวได้ว่า ความบั้นบ่วนทางการเกษตรเกิดขึ้นมาอย่างเป็นเอกเทศและไม่เกี่ยวข้องกับความบั้นบ่วนโดยทั่วไป ความจริงเห็นได้ชัดว่าความบั้นบ่วนทางการเกษตรที่เกิดขึ้นในปลายศตวรรษที่ 19 ก็เกิดในวงจรเดียวกับความบั้นบ่วนที่เริ่มขึ้นในปี 1873 หรืออย่างความบั้นบ่วนทางการเกษตรครั้งแรกของญี่ปุ่นในช่วงปลายสมัยเมยจิจนถึงต้นสมัยไทโชก็สอดคล้องกับความบั้นบ่วนในปี 1907 ในกรณีของความบั้นบ่วนทางการเกษตรช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 นั้น สภาพการณ์ออกจะซับซ้อนยิ่งขึ้นสักหน่อย แต่ก็เห็นได้ว่าความบั้นบ่วนในปี 1920 ได้ชักนำความบั้นบ่วนทางการเกษตรในทศวรรษที่ 1920 ให้มาสู่อเมริกาและญี่ปุ่น และก็เห็นได้ชัดว่าความบั้นบ่วน

ทางการเกษตรอย่างรุนแรงในทศวรรษที่ 1930 ก็ได้ประกอบขึ้นมาเป็นห่วงโซ่ข้อหนึ่งของความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจทั่วโลกที่เริ่มขึ้นตั้งแต่ปี 1929

เมื่อดูอย่างนี้จะเห็นว่าความปั่นป่วนทางการเกษตรนั้นเดินควบคู่ไปกับความปั่นป่วนทั่วไป ทำให้เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่ามันมิได้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทั้งหมดที่ปรากฏขึ้นในภาคเกษตรเพียงแต่ปัญหาอยู่ที่ว่าความปั่นป่วนทางการเกษตรไม่ได้ปรากฏตัวพร้อมกับความปั่นป่วนทั่วไปเสมอไป แต่เพิ่งปรากฏขึ้นครั้งแรกในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ซึ่งเรื่องนี้สามารถเข้าใจได้ว่าเป็นเพราะความปั่นป่วนในปี 1873 หรือในช่วงทศวรรษที่ 1920–1930 ได้ติดตามมาด้วย*ภาวะซบเซาทางเศรษฐกิจแบบยืดเยื้อ* ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของขั้นตอนจักรวรรดินิยม ฉะนั้น จึงเป็นเรื่องง่ายที่เราจะเข้าใจถึง "ลักษณะระยะยาว" ของความปั่นป่วนทางการเกษตร อนึ่ง ภาวะซบเซาทางเศรษฐกิจแบบยืดเยื้ออันนี้ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องถึงเกือบ 20 ปีในปลายศตวรรษที่ 19 และในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ก็ยังคงอยู่ต่อเนื่องถึงสิบกว่าปี ซึ่งเมื่อภาวะซบเซาทางเศรษฐกิจแบบยืดเยื้อนี้ยุติลง ความปั่นป่วนทางการเกษตรก็ยุติลงตามไปด้วย

แต่การอรรถาธิบายในทางทฤษฎีว่า ทำไมความปั่นป่วนในขั้นตอนจักรวรรดินิยมจึงตามมาด้วยภาวะซบเซาทางเศรษฐกิจแบบยืดเยื้อนั้น ก็ยังเป็นเรื่องที่ยุ่งยาก ในที่นี้เราคงไม่อาจเจาะลึกเข้าไปในปัญหานี้ได้ แต่ถ้าให้พูดคร่าวๆ จะได้ว่า การอรรถาธิบายในเรื่องนี้แบ่งออกได้เป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายหนึ่งที่พยายามจะอธิบายจากลักษณะพิเศษทางโครงสร้างของขั้นตอนจักรวรรดินิยมอันได้แก่ ความก้าวหน้าของการเป็นอุตสาหกรรมหนักและเคมี, การขยายตัวของทุนคงที่, การสถาปนาการผูกขาด และการขยาย

ความแตกต่างของอัตรากำไรระหว่างสาขาที่ผูกขาดกับสาขาที่ไม่ได้ผูกขาดฯลฯ กับฝ่ายหนึ่งที่พยายามจะอธิบายจากการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของเศรษฐกิจโลก (อย่างเช่นในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 เกิดการพังทะลายของโครงสร้างแบบเสรีนิยมที่มีประเทศอังกฤษเป็นใจกลางหรือในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เกิดความล้มเหลวของโครงสร้างที่มีประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นใจกลางที่ได้เคยค้ำจุนเสถียรภาพโดยสัมพัทธ์ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1) โดยเห็นว่า การเสียดุลยภาพซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างอันนี้เป็นสาเหตุทำให้ภาวะซบเซาทางเศรษฐกิจยืดเยื้อยิ่งขึ้นทัศนะของฝ่ายหลังเป็นความพยายามที่จะเข้าใจภาวะซบเซาแบบยืดเยื้อจากทฤษฎีเศรษฐกิจโลก ทั้งนี้เพราะว่า ทัศนะของฝ่ายแรกไม่สามารถอธิบายได้ว่าทำไมความปั่นป่วนในปี 1900 และปี 1907 จึงไม่ได้ตามมาด้วยด้วยภาวะซบเซาแบบยืดเยื้อทั้ง ๆ ที่อยู่ในขั้นตอนจักรวรรดินิยมเหมือนกัน

แน่นอนเราไม่อาจปฏิเสธความสำคัญในสิ่งที่ฝ่ายหลังได้ชี้ให้เห็น อย่างเช่น ภาวะซบเซาแบบยืดเยื้อในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ก็ไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างต้องเป็นจากตัวระบบผูกขาดโดยตรง แต่เป็นผลจากการขยายอิทธิพลไปสู่ตลาดโลกของประเทศทุนนิยมที่พัฒนาขึ้นมาทีหลังอันมีเยอรมันเป็นใจกลางนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1870 เป็นต้นมา ทำให้ฐานะที่ครองโลกของประเทศอังกฤษเริ่มสั่นคลอน และทำให้อังกฤษฟื้นตัวจากวัฏจักรเศรษฐกิจภายหลังความปั่นป่วนปี 1873 ได้ช้าลงด้วยฉะนั้นจะว่าไปแล้วการก่อตัวของการผูกขาดอย่างจริงจังหลังจากนั้น จึงเป็นผลจากภาวะเศรษฐกิจซบเซาแบบยืดเยื้อมากกว่า ขณะเดียวกันการแข็งแกร่งขึ้นของระบบผูกขาดก็ได้กีดขวางการฟื้นตัวของวัฏจักรเศรษฐกิจ และทำให้ภาวะเศรษฐกิจซบเซายาว

นานขึ้นด้วย ภาวะเศรษฐกิจซบเซาแบบยืดเยื้อที่เป็นรูปธรรม จึงเป็นผลจากการผสมผสานระหว่างการกระทำอย่างต่อเนื่องของปัจจัยทั้ง 2 อันนี้

แม้เรากล่าวเช่นนี้แต่การอธิบายภาวะเศรษฐกิจซบเซาแบบยืดเยื้อด้วยปัจจัยอย่างทัศนะของฝ่ายหลังเพียงอย่างเดียว ย่อมไม่อาจหลีกพ้นจากลักษณะที่เป็น *"ด้านเดียว"* เหมือนกับการอธิบายว่าความปั่นป่วนทางการเกษตรเกิดจากการแข่งขันของการเกษตรจากต่างชาติเท่านั้นได้ เพราะถ้าเน้นถึงประเด็นนี้มากเกินไปแล้ว ภาวะเศรษฐกิจซบเซาแบบยืดเยื้อหรือความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจทั่วโลก จะไม่เป็นเพียงความปั่นป่วนธรรมดา ๆ อีกต่อไป หากจะกลายเป็นการพังทะลายของโครงสร้างเศรษฐกิจโลกทีเดียว แต่การที่เราเริ่มต้นการอธิบายความขัดแย้งหลักของทุนนิยมที่จำต้องปรากฏออกมาในรูปการของความปั่นป่วนจากระดับหลักทฤษฎีก่อนนั้น ไม่ใช่เพียงเพราะเราต้องการพิสูจน์ให้เห็นถึงลักษณะที่ *"ต้องเป็น"* ในทางตรรกะเท่านั้น (และไม่เป็นการเพียงพอที่จะอธิบายการแปรเปลี่ยนของวัฏจักรเศรษฐกิจหรือความปั่นป่วนในขั้นตอนเสรีนิยมได้จากสิ่งเหล่านี้เท่านั้น) แต่เป็นเพราะข้อกำหนดในทาง "หลักทฤษฎี" เป็นข้อกำหนดพื้นฐานในการอรรถาธิบายการเคลื่อนไหวของทุนนิยมในทุกขั้นตอน ไม่ว่าในทางปรากฏการณ์ที่เป็นรูปธรรมนั้น จะถูกบิดเบี้ยวให้ห้นเหไปจากเดิมเพียงไรก็ตาม ดังนั้นก่อนอื่นเราจำต้องทำให้กระจ่างว่าทุนนิยมในขั้นตอนจักรวรรดินิยม ได้เบี่ยงเบนไปจากทุนนิยมที่ถูกกำหนดใน "หลักทฤษฎี" ไปอย่างไร ? และสิ่งนั้นได้ทำให้รูปการณ์ที่ปรากฏออกมาของความปั่นป่วนถูกบิดเบี้ยวไปอย่างไร ? เพราะถ้าไม่ทำให้กระจ่างในประเด็นนี้แล้ว ก็ไม่อาจชี้ว่าภาวะซบเซาแบบยืดเยื้อเป็นปรากฏการณ์ที่ตามมาอย่าง *"ต้องเป็น"* ของพัฒนาการของทุนนิยมใน

ฐานะที่เป็น "รูปการณ์ที่ปรากฏ" ของความขัดแย้งหลักของทุนนิยมได้ ซึ่งถ้ากล่าวจาก "แนวมอง" อันนี้จะได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของเศรษฐกิจโลกนั้น อันที่จริงก็เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของตัวทุนนิยมเอง โดยที่มันมีบทบาทในการเร่งให้ภาวะซบเซาแบบยืดเยื้อรุนแรงยิ่งขึ้น

[166] ถ้ามีความเข้าใจทางทฤษฎีดังข้างต้นก็จะเป็นเรื่องง่ายที่จะมีความเข้าใจอย่างเป็นระบบในเรื่องความบั้นบ่วนทางการเกษตร กล่าวคือ มันไม่ได้เป็นสิ่งอื่นที่แบ่งแยกออกจากความบั้นบ่วนทั่วไปได้ (ในความหมายที่มันมีต้นตออยู่ในภาคเกษตรเอง) และมันก็ไม่ได้เป็นความไม่กระเตื้องของการเกษตรที่เกิดขึ้นมาจากการแข่งขันของประเทศเกษตรกรรมที่ล้าหลัง แน่นอนว่าเงื่อนไขอันหลังเป็นตัวขยายความบั้นบ่วนทางการเกษตรให้รุนแรงยิ่งขึ้น แต่ถ้าหากสิ่งนี้เป็นต้นเหตุที่แท้จริงของความบั้นบ่วนทางการเกษตร ความบั้นบ่วนทางการเกษรก็ควรจะดำรงอยู่ตลอดไปในเหล่าประเทศจักรวรรดินิยม ที่มีการนำเข้าผลผลิตการเกษตรอย่างต่อเนื่องตราบจนปัจจุบัน แต่ในความเป็นจริงกลับปรากฏว่าความบั้นบ่วนทางการเกษตรนั้น แทบหมดไปในปลายศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะในปลายทศวรรษที่ 1930

จะว่าไปแล้ว ความบั้นบ่วนทางการเกษตรก็คือความบั้นบ่วนทั่วไปที่ปรากฏตัวในภาคเกษตร ซึ่งเกิดขึ้นมาในเวลาเดียวกันกับความบั้นบ่วนทั่วไปอีกด้วย "ลักษณะที่เกิดทีหลัง" และ "ลักษณะระยะยาว" ของมันจึงควรจะอธิบายว่าเกิดจากการที่ความบั้นบ่วนทั่วไปตั้งแต่ช่วงหลังเคลื่อนย้ายไปสู่ขั้นตอนจักรวรรดินิยมเป็นต้นมาได้แปรรูปไปโดยมีรูปการที่ตามมาด้วยภาวะเศรษฐกิจซบเซาแบบยืดเยื้อจะเหมาะกว่า และนี่ก็มิได้เป็นการพิสูจน์

ว่าความบั่นบ่วนทางการเกษตรเป็นสิ่งอื่นที่ไม่ใช่ความบั่นบ่วนทั่วไป เมื่อกล่าวเช่นนี้แล้วจะมีอยู่ 3 ประเด็นที่ควรใส่ใจเอาไว้ กล่าวคือ *ประการที่ 1* อย่างที่กล่าวแล้ว (ในหัวข้อที่ [165]) ว่าความบั่นบ่วนมีสาเหตุอยู่ในกระบวนการสะสมทุนโดยรวมของทุนนิยม ดังนั้นการตกลงของอัตรากำไรอันเนื่องมาจากการสูงขึ้นของค่าจ้างแรงงานในปลายช่วงเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจจึงเป็นสิ่งที่ต้องเกิดขึ้นในทุกสาขาการผลิตไม่มากก็น้อย ตราบเท่าที่การผลิตแบบนายทุนยังดำเนินอยู่แต่สิ่งนี้ไม่ได้หมายความว่า ความบั่นบ่วนจะเกิดขึ้น*พร้อมกัน*ในทุกสาขาการผลิตเสมอไป เพราะในทางรูปธรรมการสูงขึ้นของค่าจ้างแรงงานอาจมีความแตกต่างกันในแต่ละสาขา และอาจส่งผลสะเทือนต่ออัตรากำไรในระดับที่ไม่เท่ากันตามความแตกต่างกันขององค์ประกอบทางอินทรีย์ภาพหรือการหมุนเวียนของทุน หรือตามเงื่อนไขตลาดที่ทำให้สามารถขึ้นราคาผลผลิตได้ง่ายหรือยากต่างกัน และในกรณีที่ราคาวัตถุดิบสูงขึ้นอย่างกระทันหัน อันเนื่องมาจากเหตุผลดังกล่าวก็อาจจะทำให้อัตรากำไรที่ตกลงอยู่แล้ว ยิ่งต้องลดต่ำลงอย่างฮวบฮาบลงไปอีก และกลายเป็นชนวนให้เกิดความบั่นบ่วนขึ้นมาได้ เรื่องนี้จะเห็นได้จากความบั่นบ่วนในศตวรรษที่ 19 ซึ่งมักเกิดจากการที่ฝ้ายดิบมีราคาแพงขึ้นเนื่องจากการเพาะปลูกไม่ได้ผล ในความเป็นจริงเมื่ออุตสาหกรรมหลักตกอยู่ในสภาพบั่นบ่วนมันจะค่อย ๆ ส่งผลกระจายออกไปสู่สาขาอื่นจนกระทั่งเกิดการผลิตล้นเกินอย่างทั่วด้านในที่สุด ถ้ากล่าวจากประเด็นนี้และคำนึงด้วยว่า การเกษตรส่วนใหญ่เป็นการผลิตของชาวนาถึงจะมีการผลิตแบบนายทุนอยู่บ้าง แต่การขึ้นค่าจ้างแรงงานในภาคนี้ก็ค่อนข้างจะล่าช้า ทำให้ความบั่นบ่วนทางการเกษตรโดยทั่วไปมักปรากฏในลักษณะที่ว่าจะเกิดความบั่นบ่วนในภาคอุตสาห-

กรรมก่อนจากนั้นจึงส่งผลถึงภาคเกษตรกรรม ซึ่งทัศนะอันนี้ต่างจากกลุ่มที่เห็นว่าความปั่นป่วนมีสาเหตุอยู่ในสาขาใดสาขาหนึ่งโดยเฉพาะ

ประเด็นที่ 2 กรณีที่ความปั่นป่วนทางการเกษตรเกิดขึ้นเนื่องจากได้รับผลกระทบจากความปั่นป่วนทั่วไปเช่นนี้ มิได้หมายความว่าในช่วงก่อนขั้นตอนจักรวรรดินิยมจะไม่มีสิ่งนี้เกิดขึ้น เพียงแต่ว่าในช่วงนั้นความปั่นป่วน (ภาวะซบเซา) จะเกิดขึ้นและหมดไปในเวลาค่อนข้างสั้น ทำให้ผลสะเทือนของมันมีเพียงเล็กน้อย (ยกเว้นต่อผลผลิตเกษตรที่เป็นวัตถุดิบ) ทั้งนี้เพราะผลผลิตเกษตรส่วนใหญ่เป็นอาหาร ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่สุดในการดำรงชีวิตและมีความยืดหยุ่นของอุปสงค์เล็กที่สุด ทำให้ในช่วงระยะสั้น ๆ ดังกล่าวผลสะเทือนของความปั่นป่วนในภาคเกษตร จึงไม่ปรากฏตัวในลักษณะที่รุนแรงนัก (แต่ถ้าภาวะซบเซามีความยืดเยื้อทำให้มีการว่างงานเพิ่มขึ้น การบริโภคก็จะลดลงได้) นอกจากนี้การผลิตทางการเกษตรส่วนใหญ่เป็นการผลิตของชาวนาที่ยังมีบางส่วนที่เป็น "การผลิตเพื่อเลี้ยงตนเอง" หลงเหลืออยู่ค่อนข้างมาก ทำให้ยากที่จะรับผลสะเทือนจากการตกต่ำเพียงชั่วคราวของราคา นอกจากนี้การหมุนเวียนของทุนที่ล่าช้าจนไม่อาจขยายการผลิตโดยรวดเร็ว ก็เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ความปั่นป่วนมีผลสะเทือนต่อภาคเกษตรน้อยลงด้วย

ประเด็นที่ 3 หากการเกษตรถูกดึงให้เข้าไปอยู่ในความปั่นป่วนภายใต้ภาวะซบเซาแบบยืดเยื้อแล้ว คราวนี้มันจะกินเวลายาวนานและถลำลึกทำให้ปัญหาการเกษตรมีความรุนแรงขึ้นโดยไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งเรื่องนี้ไม่ได้เกิดขึ้นเพียงเพราะสินค้าเกษตรต่างชาติทวีแรงกดดัน หรือมีการดำรงอยู่ของค่าเช่าที่ดิน (กรรมสิทธิ์ที่ดิน) เท่านั้น และแม้ผลผลิตอุตสาหกรรม

ส่วนมากที่ครัวเรือนชาวนาซื้อ จะได้รับผลสะเทือนจากการผูกขาดทั้งทางตรงและทางอ้อม ทำให้ราคาเปลี่ยนแปลงยากขึ้นและช่องว่างระหว่างราคาผลผลิตเกษตรกับผลผลิตอุตสาหกรรม จะขยายใหญ่ขึ้นเป็นเงื่อนไขอันหนึ่งด้วยก็ตาม แต่สำคัญที่สุดนั้นได้แก่ การที่ภาคเกษตรกรรมถูกครอบงำโดยกิจการแบบชาวนาเป็นส่วนใหญ่ เพราะเราได้เห็นแล้ว (ในหัวข้อที่[104]) ว่าแม้ราคาผลผลิตเกษตรจะตกลงชาวนาก็ไม่อาจลดการผลิตลงได้ในทันทีทันใด โดยเฉพาะการที่หารายได้นอกภาคเกษตรได้ยากขึ้นภายใต้ภาวะเศรษฐกิจซบเซาแบบยืดเยื้อ ก็เลยยิ่งทำให้ชาวนาเพิ่มการผลิตทางการเกษตร แม้ว่าจะกระเบียดกระเสียนการบริโภคของตนลงเพื่อให้ขายได้มากยิ่งขึ้น จะได้รักษาระดับรายได้ขั้นต่ำสุดของตนเอาไว้ได้ การที่ลดอุปทานของชาวนาไม่ได้ง่าย ๆ เช่นนี้ย่อมทำให้ภาคเกษตรฟื้นตัวจากความบั๋นบ่วนได้ล่าช้า และสำหรับประเทศที่ภาคเกษตรมีสัดส่วนค่อนข้างใหญ่ทั้งในด้านการจ้างงานและในด้านตลาดภายในประเทศนั้น ความบั๋นบ่วนทางการเกษตรจะมีผลทำให้ความบั๋นบ่วนทั่วไป (ภาวะซบเซา) ยืดเยื้อตามไปด้วย ในช่วงเคลื่อนย้ายไปสู่ทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ ที่รัฐบาลมีอำนาจและเครื่องมือกระตุ้นวัฏจักรเศรษฐกิจนี้เหตุที่รัฐบาลให้ความสนใจเป็นพิเศษกับนโยบายที่ใช้ขับเคี่ยวกับความบั๋นบ่วนทางเศรษฐกิจนั้น นอกจากมีความจำเป็นต้องปกป้องชาวนาเพื่อเสถียรภาพของ "ตัวระบบเอง" แล้ว ยังเกิดจากความจำเป็นซึ่งเป็นผลจากลักษณะของความบั๋นบ่วนทางการเกษตรเองด้วย

[167] เหตุนี้ ความบั๋นบ่วนทางการเกษตรจึงเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงหลังจากเคลื่อนย้ายไปสู่ขั้นตอนจักรวรรดินิยม ซึ่งเรื่องนี้มิได้เป็นข้อยกเว้นแม้กรณีของญี่บุ่นเอง ญี่บุ่นเริ่มต้นเป็นประเทศทุนนิยม

อย่างค่อนข้างล้าหลังมาก ทำให้เพิ่งจะเผชิญกับความบั้นบ่วนอย่างเป็นวงจรเป็นครั้งแรกในปี 1890 แต่ความบั้นบ่วนทางการเกษตรที่เกิดขึ้นที่ยุโรปในปลายศตวรรษที่ 19 นั้น กลับไม่ปรากฏขึ้นในญี่ปุ่นขณะนั้น ต่อเมื่อได้ผ่านสงครามญี่ปุ่น–รัสเซีย และทุนนิยมญี่ปุ่นเริ่มเปลี่ยนย้ายไปสู่ขั้นตอนจักรวรรดินิยมแล้ว ความบั้นบ่วนที่เกิดในปี 1907 จึงเป็นความบั้นบ่วนที่ตามมาด้วยภาวะเศรษฐกิจซบเซาแบบยืดเยื้ออย่างชัดแจ้ง และก็ทำให้เกิดความบั้นบ่วนทางการเกษตรด้วย อีกทั้งการแข่งขันของข้าวจากดินแดนอาณานิคมของญี่ปุ่นขณะนั้น (อันได้แก่ ไต้หวัน, เกาหลี) ก็ เป็นตัวช่วยให้ความบั้นบ่วนทางการเกษตรดำรงอยู่นานขึ้น ขณะเดียวกันสิ่งดังกล่าวก็ทำให้ปัญหาการเกษตรเริ่มปรากฏตัวชัดขึ้น ทำให้นโยบายการเกษตรตั้งแต่ช่วงนี้มีลักษณะที่เป็น "นโยบายสังคม" ยิ่งขึ้น

ความบั้นบ่วนทางการเกษตรอันนี้หลังจากที่ได้หยุดชะงักไปช่วงหนึ่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ก็ได้ปรากฏขึ้นอีกภายหลังความบั้นบ่วนในปี 1920 และถึงจุดสุดยอด (climax) โดยถูกดึงให้เข้าไปอยู่ในความบั้นบ่วนทั่วโลกที่เริ่มขึ้นในปี 1929 ซึ่งครั้งนี้ความบั้นบ่วนทางการเกษตรของญี่ปุ่นได้ดำเนินไปในทิศทางที่สอดคล้องกันอย่างสิ้นเชิงกับความบั้นบ่วนทางการเกษตรของโลก

แต่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นอกจากญี่ปุ่นจะได้เผชิญกับความบั้นบ่วนพอประมาณในช่วงภาวะซบเซาปี 1949–1950 อันเป็นกระบวนการสิ้นสุดของภาวะเงินเฟ้อหลังสงครามแล้ว ก็ไม่ประสบกับความบั้นบ่วนทางการเกษตรอีกเลยจนถึงปัจจุบัน สภาพเช่นนี้ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกาหรือเหล่าประเทศตลาดร่วมยุโรปก็เช่นกัน แม้ญี่ปุ่นในช่วงปลายทศวรรษที่ 1950 ถึงต้นทศวรรษที่ 1960 จะมีการผลิตล้นเกินขนาด-

ใหญ่เกิดขึ้นบ้างเหมือนกันในกรณีข้าวสาลีและผลผลิตเกษตรอื่น แต่เรื่องนี้ก็สามารถจัดการได้โดยไม่ทำให้เกิดความปั่นป่วนทางการเกษตร ทำไมความปั่นป่วนทางการเกษตรดังกล่าวจึงสามารถหลีกเลี่ยงได้? ทั้งนี้ก็เพราะว่าระบอบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐได้รับการปรับปรุงจนไม่ทำให้เกิดความปั่นป่วนขนานใหญ่ กับภาวะซบเซาแบบยืดเยื้อขึ้นอีก (อย่างน้อยก็จนถึงทศวรรษที่ 1970) และเราได้เคยกล่าวแล้ว (ในหัวข้อที่ [55]) ว่า ช่วงระหว่างนี้แม้จะเกิดภาระถดถอยทางเศรษฐกิจขนาดปานกลางนาน ๆ ปีต่อครั้ง แต่สิ่งนี้อย่างมากก็เพียงชะลออัตราการเจริญเติบโตให้เชื่องช้าลงหรือทำให้เป็นศูนย์และอย่างมากก็ติดลบเล็กน้อยเพียงปีสองปีเท่านั้น เมื่อช่วงนี้ผ่านไปเศรษฐกิจญี่ปุ่นก็ยังสามารถคืนสภาพกลับมามีความเจริญเติบโตในระดับสูงได้ ในส่วนที่เกี่ยวกับราคานั้น แม้สินค้าบางอย่างมีราคาตกลงแต่โดยทั่วไปจะมีแนวโน้มขึ้นราคาตลอดเวลา โดยที่ภาวะถดถอยของวัฏจักรเศรษฐกิจเพียงทำให้แนวโน้มดังกล่าวเชื่องช้าลงดังนั้นเราจึงไม่ได้เห็นการว่างงานขนานใหญ่ในญี่ปุ่นและแม้การว่างงานจะมีอัตราสูงขึ้นบ้างก็สามารถแก้ไขได้ด้วยนโยบายการประกันการว่างงาน และมาตรการอื่น ๆ ภายใต้สภาพแวดล้อมเช่นนี้เป็นเรื่องธรรมดาที่ความปั่นป่วนทางการเกษตรไม่ได้บังเกิดขึ้น

ฉะนั้นกล่าวได้ว่า นี่ก็เป็นผลงานอันหนึ่งของทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐด้วยเช่นกันโดยเฉพาะนโยบายสนับสนุนราคาผลผลิตเกษตรได้รับการส่งเสริมให้เข้มแข็งขึ้นมาก จนทำให้แม้จะมีภาวะล้นเกินที่เทียบได้กับปริมาณการบริโภค 1 ปี ถึง 2 ปี ทางการก็ยังสามารถใช้นโยบายดังกล่าวพยุงราคาไว้และใช้นโยบายปรับการผลิตและการช่วยเหลือต่างประเทศ (ส่งอาหารไป

ต่างประเทศ) เป็นระยะ ๆ อย่างต่อเนื่องมาขจัดภาวะล้นเกินอันนี้ได้ ตราบใดที่ราคาผลผลิตเกษตรถูกทำให้สูงขึ้นอยู่ตลอดเวลาตราบนั้น หนี้สิน, ภาษี หรือค่าเช่าก็มิได้เป็นภาระที่หนักหน่วงสำหรับเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาอีกต่อไป

อย่างไรก็ดีการที่ทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐหลีกเลี่ยงความบั่นบ่วนทางการเกษตรได้นั้น เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นตราบจนขณะนี้เท่านั้น เพราะเมื่อเข้าสู่ทศวรรษที่ 1970 ที่ภาวะแสต๊กเฟรชั่นได้เกิดขึ้นทั่วโลก และทำให้ภาวะซบเซามีลักษณะยืดเยื้อยิ่งขึ้น ก็ได้ทำให้มีความเป็นไปได้มากขึ้นที่ความบั่นบ่วนทางการเกษตรจะเกิดรุนแรงขึ้นอีก เพราะภาษีที่เก็บได้น้อยลงอันเนื่องมาจากภาวะซบเซากับแรงกดดันที่เพิ่มขึ้นของภาวะเงินเฟ้อเช่นนี้ทำให้การใช้การคลังแบบขาดดุลขนานใหญ่ทำได้ยากขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้นโยบายสนับนุนราคาผลผลิตเกษตรอ่อนแอลง และความพยายามที่จะเร่งการส่งออกผลผลิตเกษตรของประเทศส่งออกผลผลิตเกษตรเพื่อหลีกเลี่ยงความบั่นบ่วนทางการเกษตรนั้น คงจะเพิ่มแรงกดดันให้กับการเกษตรของประเทศนำเข้า การที่มีอัตราการว่างงานมากขึ้นโดยยืดเยื้อก็จะเป็นตัวกดดันต่อรายได้พิเศษของครัวเรือนชาวนา อาจทำให้ประชากรล้นเกินมีจำนวนเพิ่มขึ้น แม้ว่าในขณะนี้เรายังคาดไม่ได้ว่าเงื่อนไขต่าง ๆ เหล่านี้จะมีความหนักหน่วงเพียงใด และจะปรากฏขึ้นมาในช่วงที่รวดเร็วปานใด แต่ที่แน่ ๆ ก็คือความบั่นบ่วนทางการเกษตรมิได้เป็นฝันร้ายในอดีตอีกต่อไปแล้ว แม้ปัจจุบันรัฐบาลจะมีมาตรการสำหรับใช้หลีกเลี่ยงความบั่นบ่วนทางการเกษตรได้มากกว่าแต่ก่อนก็จริง จนทำให้ความบั่นบ่วนไม่อาจปรากฏตัวในรูปการที่รุนแรงเหมือนก่อน แต่มาตรการเหล่านี้โดยเนื้อแท้ก็คือ การกระตุ้นภาวะเงินเฟ้อ ซึ่งอาจไม่เพียงทำลายภาคเกษตรเท่านั้นแต่อาจรวมถึงเศรษฐกิจ

ทั้งหมดได้ การหลีกเลี่ยงความขัดแย้งอันหนึ่งจึงนำไปสู่การขยายตัวของความขัดแย้งอีกอันหนึ่งเท่านั้นเอง

(2) การเปลี่ยนแปลงรูปการของการแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา

[168] เราทราบแล้วว่า "การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา" เกิดเนื่องจากเหตุใดและได้ชี้ในบทที่ 2 ของภาคหลัง และที่อื่น ๆ แล้วว่า "การแตกตัว" นี้ได้รุดหน้าโดยมีแนวโน้มเช่นใดในญี่ปุ่น เหตุนี้ ณ ที่นี้ จึงเป็นการเพียงพอที่เราจะสรุปให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงลักษณะ "การแตกตัวของชนชั้นของชาวนา" อย่างคร่าว ๆ เท่านั้น

[169] ในกรณีประเทศทุนนิยมล้าหลังอย่างญี่ปุ่นนั้น "การแตกตัว ออกเป็น 2 ขั้ว" ของชนชั้นชาวนาโดยทั่วไปเป็นไปอย่างไม่ถึงที่สุดเอามาก ๆ ส่วนใหญ่กลับปรากฏในลักษณะที่ว่าเป็น "การแตกตัว" ในด้านการถือครองที่ดินเกษตรระหว่างเจ้าที่ดินกับชาวนาผู้เช่าเสียมากกว่ากระนั้นเราก็ยังได้เห็นถึง "การแตกตัวออกเป็น 2 ขั้ว" ของชนชั้นชาวนาในขั้นตอนพาณิชย์นิยมหรือเสรีนิยมแม้จะในระดับอ่อน ๆ ก็ตาม แต่กิจการแบบนายทุนของอีกขั้วหนึ่งที่เกิดขึ้นนั้นส่วนใหญ่มีลักษณะบิดเบี้ยวคือ เป็นกิจการแบบ "เจ้าที่ดินที่ทำการเพาะปลูกด้วย" (ชาวนารวย) โดยแทบไม่อาจแลเห็นรูปการที่เป็นแบบฉบับของ "การแตก ตัวทางชนชั้น" ในหมู่ชาวนาญี่ปุ่นเลย

เนื่องจากในช่วงนั้นยังขาดสถิติที่เรียบร้อยเอามากๆ ทำให้เราแทบไม่อาจติดตามการแตกตัวออกเป็น 2 ขั้ว ของชนชั้นชาวนาญี่ปุ่นได้ในทางสถิติ สถิติที่เรามีอยู่เป็นเพียงตัวเลขของ "การสำรวจเรื่องเกษตร" ในปี 1888 กับตัวเลขของ "สถิติการเกษตร" ในปี 1908 ที่อ้างไปแล้วในบทที่ 2 เท่านั้น ซึ่งหากผสมผสานสถิติทั้ง 2 อัน เข้าด้วยกันจะเป็นดัง*ตารางที่ 104* แต่ตัวเลขของ "การสำรวจเรื่องเกษตร" นั้นไม่สมบูรณ์เอามาก ๆ เพราะมีเพียง 39 จังหวัด และขนาดของกิจการก็แสดงไว้เพียง 3 ส่วนคือ ไม่ถึง 8 TAN, 0.8–1.5 C$\bar{H}$O และ 1.5 C$\bar{H}$O ขึ้นไปเป็นจำนวนเปอร์-เซ็นต์เท่านั้น ในขณะที่ตัวเลขของ "สถิติการเกษตร" นั้น มีความสมบูรณ์กว่าคือเป็นตัวเลขของทุกจังหวัดและแบ่งกลุ่มชาวนาออกถึง 6 กลุ่มคือ ไม่ถึง 5 TAN, ไม่ถึง 1 C$\bar{H}$O, ไม่ถึง 2 C$\bar{H}$O, ไม่ถึง 3 C$\bar{H}$O, ไม่ถึง 5 CHO และ 5 C$\bar{H}$O ขึ้นไป ดังนั้นถ้าเปรียบเทียบตัวเลขของสถิติทั้ง 2 อัน ก่อนอื่นจะต้องทำให้ "สถิติการเกษตร" เป็นจำนวนครัวเรือนใน 39 จังหวัดตาม "การสำรวจเรื่องเกษตร" โดยคำนวณจากจำนวนครัวเรือนของทุกจังหวัดโดยเทียบสัดส่วนกันเสียก่อน และในการแบ่งกลุ่มชาวนาใน "สถิติการเกษตร" ก็ต้องดึงเอาส่วนที่เป็น 8 TAN กับ 1.5 C$\bar{H}$O เข้าไปด้วยซึ่งความแตกต่างของวิธีการประมาณทางสถิติเหล่านี้ จะทำให้เกิดความแตกต่างค่อนข้างมากระหว่างการประมาณตัวเลขของยามาดะกับการประมาณตัวเลขของวาตะตะนิ แต่ผลสรุปจากการประมาณการดังกล่าวโดยกว้าง ๆ แล้วก็เหมือนกัน กล่าวคือมีการลดลงของกลุ่มชาวนาที่อยู่ "ระหว่างกลาง" กับมีการเพิ่มขึ้นของชาวนาใน "ปลายขั้วทั้ง 2 ข้าง"

แน่นอนว่ามีตัวเลขแค่นี้ก็ยังยากที่จะประมาณการถึง "การแตกตัวออกเป็น 2 ขั้ว"ได้ในทันที แต่จากการสำรวจเฉพาะส่วนจำนวนมากทำให้เราทราบว่า ตั้งแต่ปลายสมัยโตกุงาว่าได้มีพัฒนาการของกิจการขนาดใหญ่ที่ใช้แรงงานรับจ้างทั้งชายและหญิง จำนวนหลายคนเกิดขึ้นในทุกท้องที่ซึ่งสภาพเช่นนี้ดำรงอยู่จนถึงปลายสมัยเมยจิ (แม้จะเริ่มสิ้นไปในเขตที่ก้าวหน้าก่อนที่อื่น) ไม่ต้องสงสัยเลยว่า กิจการขนาดใหญ่เหล่านี้ส่วนใหญ่มิได้เป็นกิจการของชาวนารวย กระนั้นก็ยังพอมีกิจการแบบนายทุนที่ดำเนินงานบนที่เช่าอยู่บ้าง (แม้เป็นส่วนน้อย) ถ้ากล่าวจากเรื่องของกรรมสิทธิ์ที่ดินแล้วในขั้นตอนนี้มี "การแตกตัว" ของกลุ่มชาวนาที่ทำกินบนที่ตนเอง, กับกลุ่มชาวนาที่ทำกินบนที่ของตนเป็นหลัก และมีการเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็วของชาวนาเช่า อีกด้านหนึ่งที่ดินก็ไหลไปกระจุกตัวในมือของเจ้าที่ดินขนาดใหญ่อย่างรวดเร็วด้วย (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [130]) ซึ่งเรื่องนี้ก็เป็นการสะท้อนอันหนึ่งให้เห็นถึง "การแตกตัวออกเป็น 2 ขั้ว" ของชาวนาญี่ปุ่นด้วยเช่นกัน

[170] แต่จากปลายสมัยเมยจิที่ทุนนิยมญี่ปุ่นเริ่มเคลื่อนย้ายไปเป็นจักรวรรดินิยมเป็นต้นมา "แนวโน้มในการกลายเป็นมาตรฐานของชาวนาย่อย" ได้เริ่มต้นขึ้น กล่าวคือตลอดระยะเวลา 20 ปี จากช่วงนี้จนถึงปี 1930 นั้น การสลายตัวของกิจการแบบชาวนารวยได้รุดหน้าไปและกิจการเกษตร (ยกเว้นในเกาะฮอกไกโด) ก็มีแนวโน้มที่จะกระจุกตัวอยู่ในขอบเขตของชาวนาย่อย ซึ่งทำกินในที่ดินราว ๆ 1–2 $C\bar{H}O$ เราเคยกล่าวแล้ว (ในหัวข้อที่[69]) ว่า กลุ่มชาวนาที่ "กลายมาเป็นมาตรฐาน" อันนี้ได้ปรากฏตัว

ในรูปการของชาวนาที่ทำกินบนที่ตนเองและก็เช่าที่ด้วย (JIKOSAKU–KEITAI)

การแปรรูปของ "การแตกตัวทางชนชั้นชาวนา" อันนี้มิได้กลายเป็นลักษณะเฉพาะของญี่ปุ่นเท่านั้น แต่เป็นปรากฏการณ์ที่กลับตาลปัตรอันเห็นได้*ร่วมกัน*ในทุนนิยมขั้นตอนจักรวรรดินิยม ส่วนปัญหาว่าอะไรเป็นมูลเหตุทั่วไปที่ทำให้เกิดสิ่งนี้เราได้กล่าวไปบ้างแล้ว (ในหัวข้อที่ [39]) แต่ถ้าให้พูดคร่าวๆ อีก จะได้ว่าเนื่องจากชาวนาสามารถหารายได้จากกิจการเกษตรในระดับต่ำพอๆ กับค่าจ้างแรงงานหรือแค่ค่าจ้างแรงงานบางส่วนเท่านั้น ดังนั้นการใช้แรงงานรับจ้างอย่างถาวรจึงส่งผลลบต่อกิจการเกษตรเท่านั้นไม่ได้ให้ผลบวกแต่อย่างใด เงื่อนไขที่ทำให้เป็นเช่นนี้ก็คือผลกระทบต่างๆ ที่ทุนนิยมในขั้นตอนนี้ได้มีต่อการเกษตร โดยเฉพาะผลกระทบจากความปั่นป่วนทางการเกษตร แน่นอนถ้ากล่าวในเชิงนามธรรมแล้ว การที่กิจการมีขนาดใหญ่ขึ้นจะทำให้มี "SCALE MERIT" (ข้อดีของการมีขนาดใหญ่) และยิ่งถ้ากิจการขนาดใหญ่มีพลังการผลิตเหนือกว่ากิจการขนาดย่อยอย่างเด็ดขาด โอกาสที่จะพัฒนาขึ้นมาโดยพึ่งพาแรงงานรับจ้างอย่างถาวรก็มีทางเป็นไปได้ แต่ในกรณีของการเกษตรโดยทั่วไปนั้น ถึงแม้ว่าจะมี "SCALE MERIT" ก็จริงแต่ก็ไม่มากนัก ฉะนั้นถ้าหากค่าจ้างแรงงานยังมีระดับต่ำมากๆ ก็ยังพอทำเนา แต่หากค่าจ้างแรงงานสูงขึ้นมาบ้างแล้วโอกาสที่กิจการเกษตรขนาดใหญ่จะได้รับ "กำไรเฉลี่ย" ภายหลังจากจ่ายค่าจ้างแรงงานแล้วนั้น แทบจะไม่มีเลยด้วยเหตุนี้ถ้าไม่นับครัวเรือนชาวนาที่มีสมาชิกในครอบครัวมากกว่า

ปกติแล้วการที่จะขยายพื้นที่การเกษตรเกิน 2 CH̄O นั้น โดยทั่วไปแทบไม่อาจเป็นไปได้

ตารางที่ 104 : การแปรเปลี่ยนของจำนวนครัวเรือนชาวนาโดยแบ่งตามขนาดของกิจการ

		~0.8 CH̄O	~ 1.5	1.5~	รวม
การประมาณ	1888	2,310	1,287	644	4,292
ตัวเลข		(55)	(30)	(15)	(100.0)
ของ	1908	2,787	1,003	678	4,468
ยามาดะ		(62)	(23)	(15.2)	(100.0)
การประมาณ	1888	2,438	1,330	665	4,443
ตัวเลข		(55)	(30)	(15)	
ของ	1908	2,594	1,145	718	4,457
วาตะตะนิ		(58.2)	(25.7)	(16.1)	(100.0)

จากข้อเท็จจริงข้างต้น ทำให้เราคาดการณ์ได้ว่า "การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา" ญี่ปุ่นในช่วงนี้มีการเคลื่อนไหวของครัวเรือนชาวนาดังต่อไปนี้อยู่เบื้องหลัง กล่าวคือก่อนอื่นถ้าดูกลุ่มชาวนาขนาดเล็กย่อยที่มีกิจการไม่ถึง 50are จะพบว่าต่างไม่อาจดำรงอยู่ได้ ถ้าไม่ทำงานพิเศษอื่นเสริม ยิ่งถ้าเป็นชาวนาเช่าหรือเช่าทำเป็นหลักด้วยแล้ว แรงกดดันที่หนักหน่วงของค่าเช่าจะทำให้การเจริญเติบโตของกิจการเกษตรของพวกชาวนาเหล่านี้แทบไม่อาจเป็นไปได้เลย พวกเขาจึงทำเกษตรโดยยึดเอางานพิเศษอื่นเป็น

หลัก (กึ่งกรรมาชีพ) ซึ่งเรียกได้อีกอย่างว่าเป็น "กลุ่มที่เป็นตะกอนของชาวนาทั้งปีทั้งชาติ" (BANNENCHINDENSO) คนเหล่านี้ส่วนหนึ่งถ้ามีโอกาสหรือถ้าล้มละลายก็คงจะสิ้นสภาพชาวนา แต่ขณะเดียวกันยังมีพวกเขาอีกพวกหนึ่งที่ตกลงมาจากกลุ่มชาวนา "ชั้นบน" หรือพวกลูกชายคนที่ 2 ที่ 3 ของกลุ่มชาวนาเล็กย่อยที่แยกบ้านไปก็ได้เข้ามาอยู่ในชนกลุ่มนี้ไม่น้อยเหมือนกัน

แต่ถึงจะเป็นพวกชาวนาเล็กย่อยหากทำกินบนที่ตนเองหรือบนที่ของตนเป็นหลัก ก็ยังพอมีเรี่ยวแรงผลักดันกิจการให้รุดหน้าไปได้บ้าง เพราะไม่มีภาระค่าเช่า แน่นอนไม่ใช่ชาวนาทุกครอบครัวจะทำเช่นนี้ได้ มีแต่ครัวเรือนชาวนาจำนวนค่อนข้างน้อยที่ขยันทำงานมากกว่าคนอื่นนับเท่าตัว และพยายามประหยัดรายจ่ายในการครองชีพเท่านั้นที่ทำได้ พวกเขาเหล่านี้จะค่อย ๆ ลดการทำงานพิเศษอื่น และหันไปขยายกิจการเกษตรให้ใหญ่ขึ้น ซึ่งในกรณีนี้พวกชาวนาเหล่านี้ยังไม่อาจรุดหน้าไปเป็นชาวนาที่ทำกินบนที่ตนเอง (JISAKUZENSHIN) โดยการซื้อที่ดินได้ในทันที ปกติพวกเขาจะรุดหน้าไปโดยการเช่าที่ดินแทน (JIKOSAKUZENSHIN) การรุดหน้าโดยเป็นชาวนาผู้ทำกินบนที่ตนเองและเช่าที่ด้วยนี้ หากโชคดีสามารถรอดพ้นจากเหล่าปัจจัยที่ทำให้ล่มจมอย่างเช่น การเพาะปลูกไม่ได้ผล โรคพืชและภาวะซบเซา ฯลฯ การรุดหน้าของพวกเขาก็จะดำเนินต่อไปหยุดที่ระดับ 2 เฮคเตอร์ อันเป็นขนาดกิจการของชาวนาที่ทำกินบนที่ของตนเป็นหลักและทำอาชีพเกษตรเพียงอย่างเดียว จาก*ตารางที่ 24* ที่เราได้เห็นไปแล้วเราพบว่าการที่กลุ่มชาวนาที่ทำกินบนที่ของตนเป็นหลัก มีอยู่ในกลุ่มที่มีขนาดกิจการ 1—2

เฮคเตอร์ เป็นจำนวนมากนั้น อันที่จริงก็เป็นผลจากความเคลื่อนไหวดังกล่าวนั้นเอง แต่เมื่อพวกนี้ได้รุดหน้ามาจนถึงส่วนบนสุดของขีดจำกัดของการเป็นชาวนาย่อย อันทำให้ไม่อาจขยายกิจการให้ใหญ่ไปกว่านี้ได้ เมื่อนั้นพวกเขาจะค่อย ๆ ซื้อที่ดินที่เช่าทำอยู่นั้น และกลายเป็นชาวนาที่ทำกินบนที่ตนเอง กล่าวคือเกิดการรุดหน้าไปเป็นชาวนาที่ทำกินบนที่ตนเอง (JISAKUZENSHIN) แทน อนึ่งภายหลังจากที่พวกเขาได้บรรลุถึงขั้นมีรูปการเป็นชาวนาย่อยตามแบบฉบับ คือเป็นชาวนาที่ทำกินบนที่ตนเอง และทำอาชีพเกษตรเพียงอย่างในระดับ 2 เฮคเตอร์ แล้ว หากพวกเขายังสามารถสะสมทรัพย์ได้อีกหลังจากนั้น พวกเขาก็คงจะเลือกหนทางที่ปล่อยที่ดินของตนให้เป็นที่เช่าทำ กลายมาเป็นเจ้าที่ดินและชาวนาที่ทำกินบนที่ตนเองแทน หรือไม่ก็หันไปลงทุนซื้อหุ้น, เริ่มกิจการด้านอื่น ๆ กลายเป็นพวกกระฎุมพีไป ลูกหลานของครอบครัวชาวนาเช่นนี้ปกติจะได้รับการศึกษาค่อนข้างสูงและมีแนวโน้มที่จะไม่เป็นชาวนา ทำให้พ่อแม่ต้องลดขนาดกิจการลงเรื่อย ๆ หันไปเลือกหนทางเป็นเจ้าที่ดินแบบกาฝากแทน เราเรียกความเคลื่อนไหวแบบนี้ว่า "การถอยหลังของชาวนาที่ทำกินบนที่ของตนเอง" (JISAKUKOTAI) ฉะนั้นสาเหตุที่กลุ่มชาวนาเล็กย่อยซึ่งมีขนาดกิจการไม่ถึง 50 are ประกอบด้วยชาวนาผู้ทำกินบนที่ตนเองมิหนำซ้ำยังเป็นเจ้าที่ดิน, เจ้าของกิจการอุตสาหกรรมสาขาอื่นหรือผู้ที่ยังชีพอยู่ด้วยดอกเบี้ยอยู่ค่อนข้างมากเป็นพิเศษนั้น ก็เป็นผลมาจาก "การถอยหลังของชาวนาที่ทำกินบนที่ของตน" อันนี้นี่เอง อย่างไรก็ดีครัวเรือนชาวนาดังกล่าวจะดำรงสภาพเช่นนี้ได้แค่รุ่นที่ 1 หรือรุ่นที่ 2 เท่านั้น หลังจากนั้นหากลูกหลานของพวกเขาไม่กลายเป็นชนชั้น

บัญญาชนในเมือง ก็จะกลายเป็น "เจ้าที่ดินที่ไม่อยู่ในชนบท" แน่นอนว่าในบรรดาเจ้าที่ดินกาฝากหรือเจ้าที่ดินขนาดเล็กย่อยนี้ มีบางส่วนเป็นพวกที่เกิดจากการสลายตัวของกิจการชาวนารวยในอดีตรวมอยู่ด้วย

ความเคลื่อนไหวของครัวเรือนชาวนาดังกล่าวข้างต้นจะแสดงเป็นแผนภาพได้ดัง*แผนภาพที่ 11* ซึ่งทางด้านซ้ายมือของแผนภาพคือความเคลื่อนไหวของครัวเรือนชาวนาแต่ละครอบครัว ส่วนด้านขวามือจะแสดงลักษณะเด่นของ*ตารางที่ 24* ในรูปของแผนภาพ (แต่ขนาดใหญ่ของวงกลมในแผนภาพนี้ไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับจำนวนมากหรือน้อยของครัวเรือนชาวนาเสมอไป) จะเห็นว่าความเคลื่อนไหวทางด้านซ้ายมือนั้นสอดคล้องกับการกระจายของจำนวนครัวเรือนชาวนาทางด้านขวามือได้เป็นอย่างดี

ผลของความเคลื่อนไหวเช่นนี้ ทำให้ "แนวโน้มในการกลายเป็นมาตรฐานของชาวนาย่อย" ปรากฏขึ้นมา แต่ "กลุ่มชาวนาย่อยที่กลายเป็นมาตรฐาน" นี้ แม้จะเป็นชาวนาย่อยในความหมายทางเทคนิค แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าพวกเขาจะเป็นกลุ่มชาวนาที่มีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจด้วยเสมอไป เพราะถึงจะเป็นกลุ่มชาวนาที่มีขนาดกิจการราว 1–2 เฮคเตอร์ แต่ถ้ามีความปั่นป่วนทางเกษตรเกิดขึ้นอย่างรุนแรง ในทางเศรษฐกิจคนกลุ่มนี้ก็คงไม่อาจดำรงความเป็นชาวนาย่อยอีกต่อไปได้ และคงจะมีจำนวนไม่น้อยที่จะต้องล่มจมลง ฉะนั้นคำว่า "การกลายเป็นมาตรฐาน" ในที่นี้จึงหมายถึงปรากฏการณ์ของ "กระบวนการเคลื่อนไหวไปสู่ 2 ขั้ว" (ทั้งบนและล่าง) ของกลุ่มชาวนาที่พิจารณาจากการกระจายจำนวนครัวเรือนชาวนาที่แบ่งตามขนาดกิจการนั่นเอง

แผนภาพที่ 11 : แบบจำลองการเคลื่อนไหวของครัวเรือนชาวนา

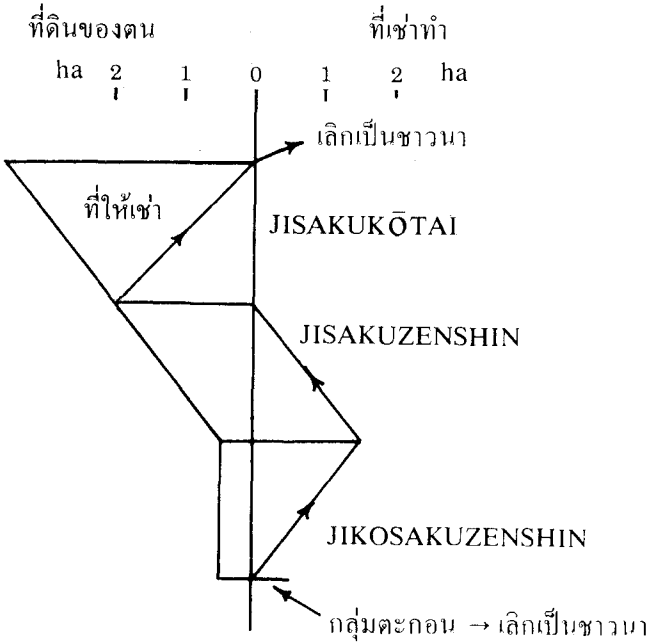

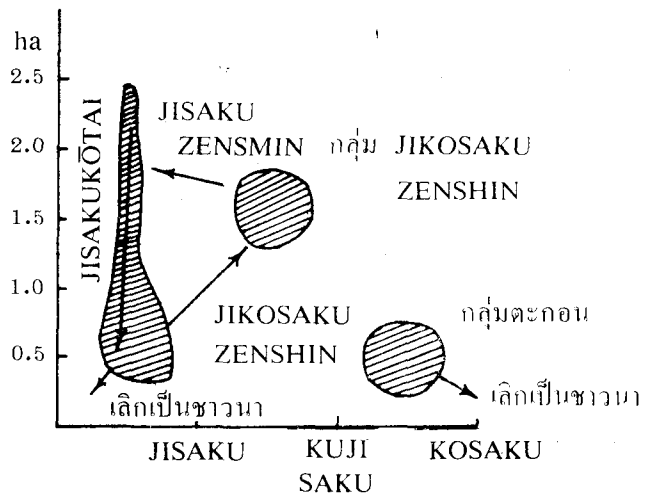

[171] แต่ "แนวโน้มในการกลายเป็นมาตรฐานของชาวนาย่อย" เช่นนี้ ยังได้แปรรูปไปอีกอย่างใหญ่หลวงภายใต้ระบบทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ โดยเฉพาะในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่จริงเราสามารถคาดการณ์ถึงเรื่องนี้ได้จาก*ตารางที่ 21* แล้ว แต่เพื่อความแน่ใจขอให้ดู*ตารางที่ 105* ด้วย จะเห็นว่าจำนวนครัวเรือนชาวนาทั้งหมดมีแนวโน้มลดลงโดยตลอด (ยกเว้นช่วงปี 1955–1960) คือลดถึง 20% ในเวลา 20 ปี แต่ถ้าแบ่งตามกลุ่มชั้นชาวนาเส้นแบ่งระหว่างกลุ่มที่ลดลงกับที่เพิ่มขึ้นนั้นได้สูงขึ้นทีละชั้น ๆ จาก 0.5 เฮคเตอร์ ในปี 1950 – 1955 จนถึง 2.5 เฮคเตอร์ ในปี 1970 – 1975 (ยกเว้นกลุ่ม 0.3 เฮคเตอร์ ในปี 1970 – 1975) กล่าวคือได้เกิดปรากฏการณ์ที่แสดงถึง*การยกระดับสูงขึ้นของ "แกนที่แตกตัวทางชนชั้น"* นั่นเอง และถ้าดูจากระดับการลดลงจะพบว่ามีเด่นชัดที่สุดใน *"กลุ่มชาวนาย่อยระดับล่าง"* ในอดีตขนาด 0.5 – 1.5 เฮคเตอร์ ในขณะที่กลุ่มชาวนาที่มีขนาดกิจการไม่ถึง 0.5 เฮคเตอร์กลับมีระดับการลดลงเชื่องช้ากว่า ส่วนกลุ่มชาวนาที่มีระดับการเพิ่มขึ้นนั้นยิ่งเป็นกลุ่มชาวนา "ชั้นบน" ยิ่งเห็นได้ชัด โดยเฉพาะกลุ่มชาวนาที่มีขนาดกิจการมากกว่า 5 เฮคเตอร์นั้น ได้เพิ่มขึ้นถึง 10 เท่าในช่วงนี้

รูปการของการแตกตัวเช่นนี้ ถ้าดูเผิน ๆ จะเหมือนกับว่าแตกต่างไปจาก "แนวโน้มในการกลายเป็นมาตรฐานของชาวนาย่อย" เป็นอย่างมาก กล่าวคือดูเหมือนว่าจะเป็น "การแตกตัวออกเป็น 2 ขั้ว" เสียมากกว่า และในความเป็นจริงรูปการเช่นนี้นี่เองที่ทำให้นักวิชาการส่วนหนึ่งถึงกับยืนกรานว่า "การแตกตัวออกเป็น 2 ขั้ว" ในภาคการเกษตรญี่ปุ่นได้รุดหน้าไปในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้กิจการแบบนายทุนมีแนวโน้มที่จะเติบโตขึ้นแม้จะยังเป็นหน่ออ่อนอยู่ก็ตาม แต่ทัศนะเช่นนี้ผิดพลาดเพียงใด

ตารางที่ 105 : การแปรเปลี่ยนของจำนวนครัวเรือนชาวนาโดยแบ่งตามขนาดของกิจการ

(หน่วย : พันครัวเรือน)

	~0.3ha	~0.5	~1.0	~1.5	~2.0	~2.5	~3.0	~5.0	5.0~	จำนวนทั้งหมด
1950~55	△160.5	△26.0	3.7	36.8	12.7	3.5		1.5	0.680	△127.5
1955~60	△ 1.9	△14.6	△48.8	20.0	27.9	15.5	5.9	6.3	0.006	10.4
1960~65	△134.8	△38.0	△144.4	△56.4	3.1	8.5	5.2	4.1	0.932	△351.8
1965~1970	△43.8	△54.3	△158.5	△77.0	△3.2	14.6	12.0	16.8	2.717	△290.7
1970~1975	16.7	△42.6	△179.9	△146.5	△56.9	△9.7	2.3	10.9	3,051	△402.7
指数 55	88.8	97.5	100.2	103.9	103.5	102.0		105.8	183.4	97.8
指数 60	88.6	96.1	97.7	106.0	111.2	114.2		129.7	184.2	98.0
指数 65	79.2	92.4	90.3	100.0	112.0	122.0		145.2	298.5	92.1
指数 70	76.1	87.1	82.2	91.9	111.2	137.1		208.6	631.9	87.2
指数 75	77.3	83.0	73.0	76.4	95.5	132.8		249.9	1,006.3	80.4

ที่มา : "NOGYŌSENSASURUINENTŌKEISHO" หน้า 34-38. และ "1975 NENNŌGYŌ SENSASU - NŌKACHŌSA HŌKOKUSHO - SŌKATSUHEN" หน้า 20-21 △ คือ ลบ(MINU)

ยกเว้นเฉพาะสองไกโดกับโอกินาวา

เราได้เห็นกระจ่างกันแล้วกล่าวคือ จากหัวข้อที่ [72] ที่เราเห็นแล้วว่าสำหรับครัวเรือนชาวนาที่มีกิจการขนาดค่อนข้างใหญ่ (เกิน 3 เฮคเตอร์) ซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นนั้นกลับโน้มเอียงที่จะขจัดแรงงานรับจ้างและเพิ่มลักษณะที่เป็นชาวนาย่อยยิ่งขึ้น (หัวข้อที่ [67]) แน่นอนพวกนี้มีขนาดใหญ่ขึ้นเมื่อเทียบกับชาวนาย่อยในอดีต แต่โดยเนื้อหาก็ยังเป็น*ชาวนาย่อย*อยู่ดี ถ้ากล่าวจากจุดนี้ "*แนวโน้มในการกลายเป็นมาตรฐานของชาวนาย่อยขนาดใหญ่*" จึงเป็นรูปการที่แปรมาจาก "แนวโน้มในการกลายเป็นมาตรฐานของชาวนาย่อย" ใน 2 ประเด็น กล่าวคือ *ประเด็นที่ 1* หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 พลังการผลิตการเกษตรได้ขยายตัวเนื่องจากพัฒนาการอย่างรวดเร็วของเทคนิคการเกษตรดังนั้น "ระดับบนสุด" ของขนาดกิจการที่แรงงานในครอบครัวจะดำเนินการได้จึงถูกยกระดับให้สูงขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก อย่างเช่นในญี่ปุ่นปัจจุบันนั้น ที่นาขนาด 20 เฮคเตอร์ สามารถดำเนินการได้โดยชาวนาใช้แรงงานภายในครอบครัวแต่เพียงอย่างเดียวก็พอ ซึ่งเทียบกับช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ระดับบนสุดของชาวนาย่อยเป็นเพียง 2 เฮคเตอร์ เท่านั้นแล้วต้องถือว่าสิ่งนี้ได้แตกต่างไปจากเดิมมาก

ประเด็นที่ 2 อีกด้านหนึ่งครัวเรือนชาวนามีระดับการบริโภคสูงขึ้นมาก และชนบทก็มีลักษณะเป็นเมืองมากยิ่งขึ้น ดังนั้นแม้รายได้การเกษตรต่อหนึ่งหน่วยพื้นที่จะเพิ่มขึ้น แต่การจะรักษาระดับการยังชีพเช่นนี้ด้วยรายได้การเกษตรอย่างเดียวนั้น จำเป็นต้องขยายขนาดกิจการเกษตรให้ใหญ่ขึ้นกว่าเดิม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ "ระดับล่างสุด" ของชาวนาย่อยในปัจจุบันได้ถูกยกระดับให้ต้องมีที่ดินมากขึ้นกว่าเดิม ทำให้ในปัจจุบันครัวเรือนชาวนาที่ปลูกข้าวระดับธรรมดาที่มีที่นาราว ๆ 1 เฮคเตอร์ จึงเป็นได้เพียงครัวเรือนชาวนาที่ต้องประกอบอาชีพอื่นด้วยเท่านั้น และขนาดที่ดินซึ่งเป็น

ตัวกำหนด "ระดับล่างสุด" ของชาวนาดังกล่าวก็มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นทุกปีๆ จนถึงระดับ 2.5 เฮคเตอร์แล้ว

ตอนนี้จึงควรมองว่ากลุ่มที่เป็นชาวนาย่อยจะเป็นกลุ่มชาวนาที่มีขนาดกิจการราว ๆ 2.5 – 20 เฮคเตอร์ ดังนั้นข้อเท็จจริงที่ว่าขนาดที่ดินซึ่งเป็นตัวกำหนด "ระดับล่าง" ของพวกชาวนาย่อยได้ขยายใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ นั้น ที่จริงก็คือ "แนวโน้มในการกลายเป็นมาตรฐานของชาวนาย่อย" ที่ได้ยกระดับไปสู่กลุ่มชาวนา "ชั้นบน" ยิ่งขึ้นนั่นเอง กลุ่มชาวนาที่กลายเป็น "มาตรฐาน" กลุ่มนี้ไม่เพียงแต่ถูกยกระดับสูงขึ้นเป็น "ชั้นบน" เท่านั้น จำนวนของ "ชาวนาย่อยขนาดใหญ่" เมื่อเปรียบเทียบกับสมัยก่อนแล้วก็ยังมีจำนวนน้อยไม่ถึง 10% ของจำนวนครัวเรือนชาวนาทั้งหมด กล่าวตามนัยนี้พวกนี้จึงเป็น *"ข้อยกเว้น"* ของการกลายเป็นกึ่งกรรมาชีพหรือกรรมกรที่มีที่ดินของชาวนาส่วนใหญ่นั่นเอง และนี่ยังเป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนถึงแนวโน้มจำเพาะของทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ ที่การเกษตรได้กลายเป็นภาคการผลิตส่วนน้อยในเศรษฐกิจประชาชาติ และชาวนาก็ได้กลายเป็นคนส่วนน้อยด้วยเช่นกัน

[172] เราเคยชี้ถึงแนวโน้มในการกลายเป็น "ชาวนาย่อยขนาดใหญ่" เช่นนี้แล้ว (ในหัวข้อที่ [81] กับ [143]) ว่า เป็นรูปการเฉพาะของ "การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา" ในทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ ซึ่งขอสรุปในที่นี้อีกครั้งว่า ไม่ว่าจะเป็นการสูงขึ้นของพลังการผลิตหรือการเพิ่มขึ้นของระดับการบริโภคก็ตาม กล่าวในความหมายหนึ่งล้วนเป็นผลผลิตของทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐทั้งสิ้น โดยที่การบริโภคที่เพิ่มขึ้นเป็นปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการสถาปนาสังคมที่เรียกว่า *"สังคมบริโภคขนานใหญ่"* ของมวลชน" นั่นเอง ขณะที่กระบวนการใช้รถแทรคเตอร์ (Tractorliza-

tion) อันเป็นมูลเหตุหลักของการยกระดับพลังการผลิตนั้น สามารถเป็นจริงได้ก็เพราะมีพัฒนาการของอุตสาหกรรมรถยนต์หนุนหลังอยู่และก็เป็นที่ทราบกันดีว่า พัฒนาการของอุตสาหกรรมผลิตรถยนต์ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมที่ผลิตเครื่องอุปโภคคงทนของมวลชนนั้น ได้เติบใหญ่คู่ไปกับพัฒนาการของทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐ

แต่ปัญหาที่แท้จริงนั้นกลับอยู่ในเหล่าเงื่อนไขที่ทำให้การกลายเป็น "ชาวนาย่อยขนาดใหญ่" มีความเป็นไปได้ ซึ่งเรื่องนี้เราสามารถชี้ให้เห็นถึงประเด็นต่าง ๆ ได้ *อย่างเช่น* การขยายตัวอย่างราบรื่นของการจ้างงานนอกภาคเกษตรและการประกันสังคมที่เพิ่มขึ้น หรือที่เรียกว่ามีการปรากฏเป็นจริงของ "การจ้างงานอย่างเต็มที่" นั้น ได้ผ่อนคลายแรงกดดันของประชากรล้นเกินในแต่ละพื้นที่ เหตุนี้แม้ญี่ปุ่นซึ่งมีเงื่อนไขที่ดินที่ไม่ดีที่สุดในเรื่องที่ดินก็ยังมีช่องว่าง พอที่จะทำให้ชาวนาส่วนหนึ่งสามารถระดมที่ดินและขยายกิจการได้ สิ่งนี้ไม่เพียงแต่เปิดทางให้แก่ครัวเรือนชาวนาที่จะยกระดับตนเองให้สูงขึ้นเท่านั้น ยังเปิดทางให้แก่ชาวนาส่วนใหญ่ที่จะขยายการประกอบอาชีพพิเศษ จนกระทั่งเลิกเป็นชาวนาให้ดำเนินไปอย่างราบรื่นอีกด้วย อนึ่งการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างการบริโภคอาหารของประชาชนยังได้กระตุ้นการเติบโตของสาขาการเลี้ยงสัตว์และการทำสวน ทำให้มีความเป็นไปได้ยิ่งขึ้นที่จะขยายขนาดกิจการในสาขาเหล่านี้ และการสูงขึ้นของระดับรายได้ประชาชาติก็เป็นตัวการที่ทำให้มีความเป็นไปได้ที่จะขึ้นราคาผลิตเกษตรให้สูง ประกอบกับนโยบายของรัฐบาลที่หนุนช่วยในเรื่องนี้ จึงทำให้เงื่อนไขทางการค้า (terms of trade) ของผลผลิตเกษตรในญี่ปุ่นอยู่ในสภาพที่ได้เปรียบอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อนในอดีต และการขยายตัวของการลงทุนจากงบการคลังในภาคเกษตร ก็ได้ทำให้ชาวนากู้เงินทุนดอกเบี้ยต่ำ

เพื่อขยายกิจการได้ง่ายขึ้นกว่าเดิม ยิ่งไปกว่านั้นภาวะเงินเฟ้อที่ขยายตัวตลอดเวลายังได้ผ่อนคลายภาระของเงินกู้ลง สรุปแล้วสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นผลพวงของพัฒนาการของทุนนิยมผูกขาดร่วมกับรัฐทั้งสิ้น

แต่ประเด็นสำคัญที่สุดก็คือ ข้อเท็จจริงที่ว่า*จนบัดนี้* (นับแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา) ความบั๊นป่วนทางการเกษตรยังไม่ได้ปรากฏตัวขึ้นมาอีก (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่ [167]) สิ่งนี้มีความสำคัญยิ่งใน 2 นัยด้วยกันคือ ด้านหนึ่งมันช่วยประกันการยกระดับสูงขึ้นกับการสะสมทุนอย่างต่อเนื่องของพวกชาวนาที่กำลังไต่เต้า แน่นอนว่าพวกชาวนาเหล่านี้คงมีส่วนหนึ่งล้มเหลวและล่มจม เนื่องจากการเพาะปลูกไม่ได้ผล, ผลผลิตเป็นโรคหรือดำเนินกิจการผิดพลาดทั้งๆ ที่ปราศจากความบั๊นป่วนทางการเกษตร แต่ความเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ที่ทำให้ชาวนาล่มจมเป็นจำนวนมากนั้นยังไม่ปรากฏขึ้นจนบัดนี้ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็คือว่าในปัจจุบันเงื่อนไขที่ค้ำประกันว่าจะไม่เกิดความบั๊นป่วนทางการเกษตรขึ้นอีกนั้นกำลังจะหมดไป เพราะภาวะซบเซาอย่างยืดเยื้ออันเกิดจากภาวะแสต๊กเฟรชั่นอาจจะทำให้ความบั๊นป่วนทางการเกษตรเกิดขึ้นอย่างรุนแรงอีก และเป็นไปได้ที่การทับถมของจำนวนประชากรผู้ว่างงานอาจเพิ่มแรงกดดันต่อประชากรในชนบท ทำให้ครัวเรือนชาวนา "ชั้นบน" ขยายกิจการได้ลำบากขึ้น สรุปก็คือไม่เพียงทุนนิยมเท่านั้นที่กำลังจะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ ตัวภาคเกษตรเองก็กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ด้วยเช่นกัน ซึ่งเมื่อถึงเวลานั้นปัญหาการเกษตรคงจะคลี่คลายไปในทิศทางใหม่อย่างแน่นอน

ภาคผนวก

สภาพเศรษฐกิจของครัวเรือนชาวนาญี่ปุ่นในปัจจุบัน

ที่มา : NŌRIN SUISANTŌKEI (สถิติการเกษตรป่าไม้และประมง) ฉบับปี 1986
ของฝ่ายสถิติและข่าวสาร กระทรวงเกษตร ป่าไม้ และประมง ของญี่ปุ่น

ตารางที่ 1 ภาพรวมของเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาญี่ปุ่น (เฉลี่ยแต่ละครัวเรือนทั่วทั้งประเทศ)

(ก)

หน่วย : 1,000 เยน

ปี	สภาพครัวเรือนชาวนาที่สำรวจ			รายรับรวมของครัวเรือนชาวนา				รายจ่ายรวมของครัวเรือนชาวนา				
	จำนวนสมาชิก	จำนวนผู้ที่ทำงานเกษตร	พื้นที่การเกษตร	รวม	กำไรอย่างหยาบจากการเกษตร	รายรับจากภาคนอกเกษตร	รายรับที่เป็นเงินโอน	รวม	ค่าใช้จ่ายในกิจการเกษตร	รายจ่ายนอกภาคเกษตร	ภาษี	รายจ่ายในครัวเรือน
	(คน)	(คน)	are									
1960	5.72	2.27	98.2	609.4	358.7	211.2	39.5	558.7	133.5	26.9	29.9	368.4
1965	5.32	1.86	103.2	1156.3	638.8	443.2	74.3	1035.7	273.6	47.6	60.0	654.5
1970	4.80	1.63	108.7	2155.6	984.6	972.3	198.7	1932.0	476.6	87.1	143.1	1225.2
1975	4.57	1.41	113.1	5083.9	2080.6	2457.0	546.3	4162.9	934.6	188.6	389.7	2650.0
1976	4.54	1.37	114.1	5538.8	2214.4	2707.0	617.4	4616.4	1058.8	200.6	448.9	2908.1
1977	4.52	1.33	114.5	6064.3	2331.5	3046.2	686.6	5132.7	1158.6	234.6	527.9	3211.6
1978	4.51	1.28	115.0	6450.9	2398.5	3253.3	799.1	5450.1	1202.0	228.7	598.9	3420.5
1979	4.46	1.22	116.4	6876.6	2446.7	3527.1	902.8	5922.2	1320.0	236.1	691.1	3675.0
1980	4.40	1.18	117.8	7328.7	2420.9	3829.2	1078.6	6455.5	1468.6	266.3	778.6	3942.0
1981	4.43	1.19	119.9	7769.2	2551.9	4069.6	1147.7	6823.5	1584.1	264.9	861.0	4113.5
1982	4.37	1.17	121.4	8119.6	2575.6	4290.2	1253.8	7103.1	1624.1	277.0	946.3	4255.7
1983	4.38	1.15	122.4	8473.1	2691.1	4428.9	1353.1	7415.6	1701.5	296.7	1020.5	4396.9

ตารางที่ 1 (ต่อ) ภาพรวมของเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาญี่ปุ่น (เฉลี่ยแต่ละครัวเรือนทั่วทั้งประเทศ)

(ข) หน่วย : 1,000 เยน

ปี	รายได้ของครัวเรือนชาวนา			ส่วนเกินทางเศรษฐกิจของครัวเรือนชาวนา
	รวม	รายได้จากการเกษตร	รายได้จากนอกภาคเกษตร	
1960	409.5	225.2	184.3	50.7
1965	760.8	365.2	395.6	120.6
1970	1393.2	508.0	885.2	223.6
1975	3414.4	1146.0	2268.4	921.0
1976	3662.0	1155.6	2506.4	922.4
1977	3984.5	1172.9	2811.6	931.6
1978	4221.1	1196.5	3024.6	1000.8
1979	4417.7	1126.7	3291.0	954.4
1980	4515.2	952.3	3562.9	873.2
1981	4772.5	967.8	3804.7	945.7
1982	4964.7	951.5	4013.2	1016.5
1983	5121.8	989.6	4132.2	1057.5

หมายเหตุ

(1) รายได้จากการเกษตร = กำไรอย่างหยาบจากการเกษตร – ค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจการเกษตร

(2) รายได้จากนอกภาคเกษตร = รายรับจากนอกภาคเกษตร – รายจ่ายจากนอกภาคเกษตร

(3) ส่วนเกินทางเศรษฐกิจของครัวเรือนชาวนา = รายได้ที่จับจ่ายใช้สอยได้ (รายได้ของครัวเรือนชาวนา – ภาษี + เงินโอน) – รายจ่ายในครัวเรือน

ตารางที่ 2 ดัชนีที่สำคัญในการวิเคราะห์เศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาญี่ปุ่น

ปี	ส่วนเกินสุทธิ	ผลผลิตการเกษตรสุทธิ	อัตราการพึ่งพิงการเกษตร	อัตราการตอบสนองค่าใช้จ่ายในครัวเรือนด้วยรายได้จากการเกษตร	อัตราการเป็นรายได้ของการเกษตร	ระดับความหนาแน่น		ผลิตภาพ(ของผลผลิตการเกษตรสุทธิ)			ระดับการครอบครอง	
						ชั่วโมงทำงานในภาคเกษตรต่อพื้นที่ 10 are	จำนวนทุนคงที่ในภาคเกษตรต่อพื้นที่ 10 are	ต่อแรงงานเกษตร 10 ชั่วโมง	ต่อพื้นที่กิจการ 10 are	ต่อทุนคงที่มูลค่า 1,000 เยน	ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนต่อสมาชิก 1 คน	ค่า APC
	1,000 เยน	1,000 เยน	%	%	%	ชั่วโมง	1,000 เยน	เยน	1,000 เยน	เยน	1,000 เยน	%
1960	70.5	233.3	55.0	61.1	62.8	401	33.1	588	23.8	712	64.6	87.9
1965	223.6	377.4	48.0	55.8	57.2	289	58.1	1263	36.6	629	123.6	84.4
1970	490.0	526.9	36.5	41.5	51.6	245	108.0	1923	50.5	517	219.6	84.2
1975	1245.2	1178.9	33.6	43.2	55.1	198	133.6	5251	104.2	780	581.1	74.2
1976	1235.4	1190.9	31.6	39.7	52.2	195	149.4	5352	104.4	699	643.4	75.9
1977	---	1211.1	29.4	36.5	50.3	188	164.3	5638	105.8	644	715.3	77.5
1978	---	1236.1	28.3	35.0	49.9	181	181.3	5943	107.5	593	763.5	77.4
1979	---	1169.6	25.5	30.7	46.0	174	194.5	5787	100.5	517	825.8	79.4
1980	---	994.6	21.1	24.2	39.3	165	205.5	5103	84.4	411	895.9	81.9
1981	---	1014.4	20.3	23.5	37.9	164	212.4	5168	84.6	398	934.9	81.3
1982	---	999.7	19.2	22.4	36.9	160	218.4	5150	82.3	377	973.8	80.7
1983	---	1042.5	19.3	22.5	36.8	158	223.0	5396	85.2	382	1006.2	80.6

หมายเหตุ (1) ผลผลิตการเกษตรสุทธิ หมายถึง มูลค่าเพิ่มจากการผลิตทางการเกษตร โดยหักค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจการเกษตรและค่าจ้างแรงงานออกจากกำไรอย่างหยาบจากการเกษตร

(2) อัตราการพึ่งพิงการเกษตร = $\frac{\text{รายได้จากการเกษตร}}{\text{รายได้ของครัวเรือนชาวนา}}$

(3) อัตราการเป็นรายได้ของการเกษตร = $\frac{\text{รายได้จากการเกษตร}}{\text{กำไรอย่างหยาบจากการเกษตร}}$

(4) ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนต่อสมาชิกในครอบครัว 1 คน = $\frac{\text{ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน}}{\text{จำนวนสมาชิกเฉลี่ยในครัวเรือน}}$

ตารางที่ 3 องค์ประกอบของเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาญี่ปุ่น
(เฉลี่ยแต่ละครัวเรือนทั่วทั้งประเทศ)

(ก) กำไรอย่างหยาบจากการเกษตร

หน่วย : 1,000 เยน

ปี	กำไรอย่างหยาบจากการเกษตร												
	รวม	รายรับจากพืชผล						เลี้ยงไหม	การเลี้ยงสัตว์				จิปาถะ
			ข้าวเจ้า	ข้าวสาลี	พวกมัน	ผัก	ผลไม้			เลี้ยงไก่	เลี้ยงสุกร	โคนม	
1960	358.7	281.0	176.1	18.7	8.7	30.9	14.8	12.0	60.6	23.4	---	---	5.1
1965	638.8	466.8	274.2	15.7	12.5	64.2	37.3	15.4	149.6	58.3	35.6	38.8	7.0
1970	984.6	726.5	379.7	8.4	14.2	146.5	77.2	27.6	223.3	70.4	54.1	78.7	7.2
1975	2080.6	1564.3	793.3	11.6	27.9	349.8	157.9	35.8	466.0	118.1	123.8	175.0	14.5
1976	2214.4	1632.1	783.9	11.9	32.0	382.6	177.3	40.2	526.1	125.2	133.5	205.1	16.0
1977	2331.5	1713.3	904.1	12.4	29.4	347.1	179.0	40.2	561.9	122.1	142.2	221.2	16.1
1978	2398.5	1756.9	867.6	24.0	30.1	359.5	202.2	45.7	580.1	109.7	142.0	241.2	15.8
1979	2446.7	1783.7	832.9	34.5	32.5	421.1	194.9	47.8	596.4	112.8	125.9	259.4	18.8
1980	2420.9	1723.1	721.8	35.2	41.0	441.5	195.0	44.4	631.5	132.2	134.8	256.5	21.9
1981	2551.9	1842.7	787.7	40.3	40.8	465.7	210.6	39.0	649.8	136.8	146.2	263.2	20.4
1982	2575.6	1852.8	802.5	46.0	39.6	463.3	209.5	42.3	660.1	130.5	157.8	271.1	20.4
1983	2691.1	1963.9	819.6	44.4	48.0	533.7	209.1	40.1	665.4	131.6	158.2	277.6	21.7

ตารางที่ 3 (ต่อ)

(ข) รายรับจากนอกภาคเกษตร

(หน่วย : 1,000 เยน)

ปี	รายรับจากนอกภาคเกษตร			
	รวม	รายรับที่มาจากกิจการนอกภาคเกษตร	รายรับที่มาจากค่าจ้าง,เงินเดือนนอกภาคเกษตร	รายรับที่มาจากดอกเบี้ยหรือค่าเช่าที่ดิน
1960	211.2	66.1	136.1	9.0
1965	443.2	97.5	326.4	19.3
1970	972.3	160.1	763.4	48.8
1975	2457.0	315.3	1978.9	162.8
1976	2707.0	336.5	2195.7	174.8
1977	3046.2	385.8	2469.2	191.2
1978	3253.3	379.4	2677.0	196.9
1979	3527.1	400.8	2915.1	211.2
1980	3829.2	424.3	3158.4	246.5
1981	4069.6	414.2	3346.9	308.5
1982	4290.2	445.1	3486.5	358.6
1983	4428.9	468.2	3580.6	380.1

ตารางที่ 3 (ต่อ)

(ค) ค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจการเกษตร

(หน่วย : 1,000 เยน)

ปี	ค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจการเกษตร						
		ค่าจ้างแรงงาน	ปุ๋ย	อาหารสัตว์	ยาฆ่าแมลง,วัชพืช	ค่าไฟ	เครื่องมือ เครื่องจักรเกษตร
1960	133.5	6.9	26.6	23.5	4.8	3.5	22.4
1965	273.6	9.9	34.9	70.9	11.2	9.1	52.5
1970	476.6	14.4	47.4	114.9	21.3	15.6	109.7
1975	934.6	20.2	100.4	216.6	55.4	33.6	140.9
1976	1058.6	20.2	113.6	243.3	62.2	38.9	165.9
1977	1158.6	21.9	122.5	246.8	70.2	38.9	193.4
1978	1202.0	22.2	125.0	231.5	72.8	39.6	221.8
1979	1320.0	23.4	124.8	255.9	76.8	48.2	246.7
1980	1468.6	22.3	137.1	297.6	84.6	64.9	269.5
1981	1584.1	22.4	155.5	312.2	90.3	69.7	298.5
1982	1624.1	25.2	158.1	306.1	94.5	70.6	315.8
1983	1701.5	27.4	162.0	320.8	100.6	74.2	336.7

ตารางที่ 3 (ต่อ)

(ง) ภาษีกับส่วนที่รัฐให้ชาวนารับภาระ

(หน่วย : 1,000 เยน)

ปี	ภาษีกับส่วนที่รัฐให้ชาวนารับภาระ				
	รวม	ภาษี			ส่วนที่รัฐให้ชาวนารับภาระ
			ภาษีรัฐ	ภาษีจังหวัด	
1960	29.9	17.5	3.2	13.6	12.4
1965	60.0	30.5	7.1	20.7	29.5
1970	143.1	77.7	27.1	38.7	65.4
1975	389.7	205.9	81.8	90.7	183.8
1976	448.9	235.9	86.1	109.2	213.0
1977	527.9	270.5	99.8	126.1	257.4
1978	598.9	307.1	112.2	143.2	291.8
1979	691.1	359.1	133.4	165.8	332.0
1980	778.6	410.9	163.5	182.4	367.7
1981	861.0	457.3	183.4	203.6	403.7
1982	946.3	506.0	204.7	225.0	440.3
1983	1020.5	558.6	225.8	250.8	461.9

ตารางที่ 3 (ต่อ)

(จ) ค่าใช่จ่ายในครัวเรือน

(หน่วย : 1,000 เยน)

ปี	รวม	ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน		
		ค่าอาหารเครื่องดื่ม	ค่าที่อยู่อาศัย	ค่าเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม
1960	369.7	153.9	51.1	41.6
1965	655.1	234.2	101.9	68.1
1970	1225.2	353.5	169.7	118.3
1975	2650.0	687.4	156.4	192.9
1976	2908.1	747.6	163.4	205.6
1977	3211.6	798.4	180.3	230.8
1978	3420.5	828.5	191.0	237.4
1979	3675.0	855.1	201.3	244.4
1980	3942.0	903.5	229.4	254.2
1981	4113.5	939.9	222.4	261.0
1982	4255.7	958.7	230.3	268.8
1983	4396.9	987.2	230.1	276.4

ตารางที่ 4 สภาพเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาในปี 1983 โดยแบ่งตามขนาดของกิจการเพาะปลูก (ตัวเลขเฉลี่ยทั่วประเทศของ 1 ครัวเรือน)

(ก) สภาพทั่วไปของเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา

(หน่วย : 1,000 เยน)

ขนาดของกิจการเพาะปลูก	รายได้ของครัวเรือนชาวนา			ภาษีและส่วนที่รัฐให้ชาวนารับภาระ	รายรับที่เป็นเงินโอน	ค่าใช้จ่ายในครัว-เรือน	ส่วนเกินทางเศรษฐกิจของครัวเรือนชาวนา	
	รวม	รายได้จากการเกษตร	รายได้จากนอกภาคเกษตร					
เฉลี่ย	5157.0	951.5	4205.5	1012.4	1338.2	4401.7	1081.1	
ไม่ถึง 0.5ha	5092.1	127.3	4964.8	1031.6	1486.3	4308.4	1238.4	
0.5~1.0ha	5212.5	581.8	4630.7	1060.0	1304.1	4353.9	1102.7	
1.0~1.5ha	5030.8	1240.1	3790.7	924.5	1196.0	4312.1	990.2	
1.5~2.0ha	5077.5	1970.7	3106.8	965.1	1251.4	4524.4	839.4	
2.0haขึ้นไป	5472.5	3221.3	2251.2	997.9	1241.9	4849.9	867.0	

ตารางที่ 4 (ต่อ)

(ข) ดัชนีที่สำคัญในการวิเคราะห์เศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา

ขนาดของกิจการเพาะปลูก	ผลผลิตการเกษตรสุทธิ	อัตราการพึ่งพิงการเกษตร	อัตราการตอบสนองค่าใช้จ่ายในครัวเรือนด้วยรายได้จากการเกษตร	อัตราการเป็นรายได้ของการเกษตร	ระดับความหนาแน่น		ผลิตภาพ(ของผลผลิตการเกษตรสุทธิ)		
					ชั่วโมงทำงานในภาคเกษตรต่อพื้นที่ 10 are	จำนวนทุนคงที่ในภาคเกษตรต่อพื้นที่ 10 are	ต่อแรงงานเกษตร 10 ชั่วโมง	ต่อพื้นที่กิจการ 10 are	ต่อทุนคงที่มูลค่า 1,000 เยน
	1,000 เยน	%	%	%	ชั่วโมง	1,000 เยน	เยน	1,000 เยน	เยน
เฉลี่ย	999.9	18.5	21.6	37.7	188	255.8	5316	99.9	391
ไม่ถึง 0.5ha	139.5	2.5	3.0	20.1	203	273.1	2176	44.3	162
0.5~1.0ha	611.5	11.2	13.4	33.0	219	261.6	3810	83.4	319
1.0~1.5ha	1293.3	24.7	28.8	38.5	210	255.0	5074	106.4	417
1.5~2.0ha	2053.0	38.8	43.6	42.1	194	262.7	6223	120.5	459
2.0haขึ้นไป	3396.6	58.9	66.4	42.3	147	242.8	7830	114.9	473

